FREUD

Álomfejtés

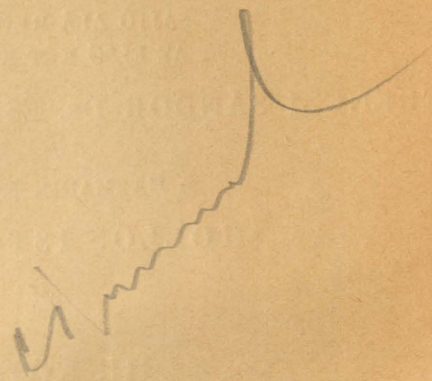

SIGMUND FREUD

ÖSSZEGYÜJTÖTT MŰVEI

EGYEDÜL JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
AZ ELSŐ KÉT KÖTETET

FERENCZI SÁNDOR Dr. ÉS STORFER A. JÓZSEF

A HARMADIK KÖTETET

HOLLÓS ISTVÁN Dr.

III. KÖTET

ÁLOMFEJTÉS

SOMLÓ BÉLA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

SIGMUND FREUD

ÁLOMFEJTÉS

„Flectere si nequeo superos,
acheronta movebo"

FORDÍTOTTA
HOLLÓS ISTVÁN Dr.

ÁTNÉZTE
FERENCZI SÁNDOR Dr.

SOMLÓ BÉLA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

Egyedül jogosított magyar fordítás.

Minden jog a kiadóé.

Somló Béla Könyvkiadó Budapest.

8475.34 HUNGÁRIA NYOMDA R.T. BUDAPEST

TARTALOMJEGYZÉK

Oldal

I. **Az álomproblémák tudományos irodalma** 1
A) Álom és ébrenlét 5
B) Álomanyag. — Emlékezés az álomban 7
C) Álomingerek és álomforrások 16
D) Miért felejtjük el az álmot felébredés után? 32
E) Az álom pszichológiai sajátosságai 35
F) Az erkölcsi érzés az álomban 49
G) Álomelméletek; az álom funkciója 56
H) Álom és elmebetegség 66

II. **Az álomfejtés módszere. Egy álompélda analizise** 72

III. **Az álom vágyteljesülés** 92

IV. **Az álomtorzítás** 101

V. **Álomanyag és álomforrás** 123
A) Az új és közömbös elem az álomban 124
B) Az infantilis elem mint az álom forrása 142
C) A testi álomforrás 165
D) Tipikus álmok 180
α) Álom a zavarbaejtő meztelenségről 180
β) Álom szeretteink haláláról 185
γ) A vizsga-álom 205

VI. **Az álommunka** 208
A) A sűrítés munkája 209
B) Az eltolás munkája 228
C) Az álom ábrázoló eszközei 231
D) Az ábrázolhatóságra való tekintet 253
E) Szimbolikus ábrázolás az álomban. További tipikus álmok 261
F) Ábrázolások példái. — Számolás és beszéd az álomban 302
G) Képtelen álmok. — Intellektuális teljesítmények az álomban 316
H) Az álombeli indulatok 341
I) Másodlagos megmunkálás 363

Oldal

VII. **Az álomfolyamatok lélektana** 379

A) Az álmok elfelejtése 381

B) A regresszió 397

C) A vágyteljesedés 410

D) Az álom mint ébresztő. — Az álom funkciója. — A szorongásos álom 427

E) Elsődleges és másodlagos folyamat. — Az elfojtás 438

F) A tudattalan. A tudat. A valóság 453

VIII. **Irodalom** 463

A) Az első német kiadásig (1900-ig) megjelent művek 463

B) 1900. évtől megjelent művek 470

ELŐZETES MEGJEGYZÉSEK

Most, amikor itt kísérletet teszek arra, hogy az álomfejtést tárgyaljam, nem hiszem, hogy túllépném vele az idegkórtani kérdések tárgykörét. Az álom ugyanis a lélektani kutatás szerint első alakja azoknak a rendellenes lelki képleteknek, amelyeknek többi megnyilvánulásával, a hisztériás fóbiával, a kényszeres és téves képzettel az orvosnak gyakorlati okokból foglalkoznia kell. Az álom — amint később ki fog derülni — ilyen gyakorlati jelentőségre nem tarthat számot, de annál nagyobb elméleti értéke van mint paradigmának; aki nem tudja az álomképek keletkezését magyarázni, hiába igyekszik majd arra, hogy a kényszeres és téves képzeteket megértse, vagy azokat gyógykezeléssel befolyásolja.

Ám ugyanaz az összefüggés, amely tárgyunknak súlyt ad, felel munkánk hiányosságaiért is. Azok a törési felületek, amelyek előadásomban oly sűrűn találhatók, mindmegannyi érintkezési helyek, amelyeken az álomképzés problémája a lélekkórtannak itt nem tárgyalható kérdéseibe ütközik. Ezeket akkor szándékozom feldolgozni, amikor majd időmből és erőmből telni fog és kellő arravaló anyaggal rendelkezem.

Az anyag sajátossága, amellyel az álomfejtést magyarázom, mostani közléseimet is megnehezítette. Munkámból ki fog tűnni, miért voltak céljaimra teljesen használhatatlanok azok az álmok, amelyeket akár a szépirodalomból, akár ismeretlenektől lehetett volna gyüjtenem; csak saját álmaim és pszichoanalítikai kezelésben állott betegeim álmai között válogathattam. Ez utóbbi anyag felhasználásától az tartott vissza, hogy a betegeknél az álombeli folyamatokat neurotikus jellegű hatások nem kívánatosan komplikálták. Saját álmaim közlésénél viszont elkerülhetetlenné vált, hogy a magam lelki életének bizalmas részleteibe idegeneknek több bepillantást engedjek, mint amennyi kedvemre lehetett és amennyi különben elvárható a szerzőtől, aki nem költő, hanem természetkutató. A helyzet kínos, de elkerülhetetlen volt: beletörődtem, nehogy pszichológiai eredményeim bizonyításáról teljesen le kelljen mondanom. Viszont az is termé-

szetes volt, ha nem állottam ellen a kísértésnek, hogy egynémely indiszkréciónak kihagyásokkal és pótlásokkal élét ne vegyem. Valahányszor azonban ez megesett, jelentékenyen csökkent az alkalmazott példa értéke. Nem tehetek mást, mint hogy annak a reménynek adok kifejezést, hogy e munka olvasói meg fogják érteni nehéz helyzetemet és elnézők lesznek irántam; azt is remélem, hogy azok, akiket a közölt álmok valamikép érintenek, nem fogják a gondolat szabadságát — legalább az álomélettől — megtagadni.

ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ

Azt, hogy ebből az olvasmánynak nehéz könyvből tíz év letelte előtt második kiadás vált szükségessé, nem a szakkörök érdeklődésének köszönhetem, amelyekhez fenti soraimmal fordultam. Elmeorvos-kartársaim nem nagyon törekedtek arra, hogy felszabaduljanak az eleinte jelentkező idegenkedés alól, amelyet az álom újszerű magyarázata kelt; a hivatásos filozófusok pedig, akik már megszokták, hogy az álomélet problémáit a tudatbeli állapotok függeléke gyanánt mindig ugyanazzal a pár mondattal intézzék el, nyilván nem vették észre, hogy éppen ezen a réven sok minden kerülhetne tárgyalásra, ami szükségszerűen a pszichológiai tanok alapvető alakításához vezet. A tudományos könyvkritika magatartásából csak azt várhattam, hogy könyvem sorsa az agyonhallgatás lesz; de nem fogyasztotta volna el könyvem első kiadását derék híveimnek kis csapata sem, amely a pszichoanalízis orvosi alkalmazásában engem nyomon követ, az álmot a neurotikusok kezelésében példám szerint magyarázza és értékesíti. Így tehát a műveltek és tudnivágyók szélesebb körének tartozom köszönettel, amelynek érdeklődése révén most a feladat előtt állok, hogy e nehéz és sok tekintetben alapvető munkának kilenc év után újra nekilássak.

Örömmel mondhatom, hogy könyvemen kevés változtatnivaló akadt. Hellyel-közzel új anyagot iktattam be, gyarapodó tapasztalásom alapján új megismerést illesztettem a régiekhez és elvétve némely átdolgozást kíséreltem meg. Az álomra és annak fejtésére vonatkozó minden lényeges dolog, valamint az ebből levonható pszichológiai tantételek azonban változatlanok maradtak és így az idő próbáját — legalább szubjektíve — kiállották. Aki egyéb, a pszichoneurozisok kóroktanáról és erőszerkezetéről szóló munkáimat ismeri, az tudja, hogy sohasem vallottam félig kész dolgot befejezettnek és mindig azon fáradoztam, hogy belátásom fejlődésével megállapításaimat is módosítsam; az álomélet terén kitarthattam első közléseim mellett.

Ha a neurozisok problémájának éveken át tartó kutatásában időnként ingadoztam és némely dologban kétségeskedni kezdtem, az álomfejtés volt az, amelytől biztosságomat újból és újból visszakaptam. Szépszámú tudományos ellenfeleim jó ösztönére vall tehát, ha éppen az álomfejtés területére nem akarnak követni.

Még a példák, amelyeken az álomfejtés szabályait magyaráztam, ezek az események folytán nagyrészt már értéktelenné vált, vagy túlhaladott álmaim is, oly megmásíthatatlanoknak bizonyultak, hogy a változtatás szándéka rajtuk is megtörött. Reám nézve ugyanis ennek a könyvnek még egy más, szubjektív jelentősége is van, amelyet csak már a munka befejezése után tudtam megérteni. Rájöttem, hogy az a magam analízisének egy darabja volt, vagyis visszahatása a legjelentősebb eseménynek, a legsúlyosabb veszteségnek, amely férfit érhet: atyám halálának. Miután ezt felismertem, úgy éreztem, hogy képtelen vagyok e hatás nyomait eltüntetni. Az olvasóra pedig teljesen közömbös lehet, hogy mily anyagon tanulja meg az álom értékelését és értelmezését.

Ahol nem tudtam valamely elkerülhetetlen megjegyzést a régi szövegbe illeszteni, ott annak második kiadásbeli eredetét szegletes zárójellel jeleztem. *

Berchtesgadenben, 1908 nyarán.

ELŐSZÓ A HARMADIK KIADÁSHOZ

E könyv első és második kiadása között kilenc év telt el, a harmadik kiadás már alig egy esztendő multán vált szükségessé. E változásnak csak örvendhetek; ha azonban eddig nem voltam hajlandó az értéktelenség bizonyítékául tekinteni azt, hogy munkámat az olvasók nem vették észre, akkor a most megnyilvánuló érdeklődést sem értékelhetem úgy, hogy ez annak kitűnőségét bizonyítja.

A tudományos megismerés haladása az álomfejtést sem hagyta érintetlenül. 1899-ben, amikor e munkát megírtam, „A szexualitás elmélete" még nem volt meg, a pszichoneurozisok komplikált formáinak analízise pedig még csak a kezdet kezdeténél tartott. Az álom fejtése úgy indult, hogy egyik segédeszköze legyen a neurozisok lélektani elemzésének; azóta a neurozisok mélyebb megértése az álomról vallott felfogásunkra visszahatott. Maga az álomfejtés tana oly irányban fejlődött tovább, amilyenre a könyv első kiadása alkalmával kellő nyomaték nem

* E jelzést a következő kiadásokban elhagytam.

esett. Saját tapasztalataim, valamint *W. Stekel* és mások munkássága révén megtanultam, hogy a szimbolika körét és jelentőségét az álomban (helyesebben: a tudattalan gondolkozásban) érdeme szerint méltányoljam. Így évek folyamán sok minden gyült fel, amit figyelemre kellett méltatnom. Ezeknek az újabb felfogásoknak számos szövegközti beiktatással és jegyzettel iparkodtam érvényt szerezni. Ha ezek a függelékek helyenként azzal fenyegetnek, hogy a tárgyalás keretét szétvetik, vagy ha helyenként mégsem sikerült a régi szöveget mai belátásunk színvonalára emelni, úgy a könyv eme hiányaiért elnézést kérek; azok ugyanis tisztán ismereteink immár gyorsuló fejlődésének következményei és jelei. Azt is meg merem jósolni, hogy a „Traumdeutung" későbbi kiadásai — amennyiben azoknak szüksége felmerül — mily egyéb tekintetben fognak a jelenlegitől eltérni. Egyrészről szorosabb kapcsolatot kellene keresniök azoknak a költészet, a mítosz, a nyelvhasználat és a folklore dús anyagával, másrészről behatóbban kellene foglalkozniok a neurozisokhoz és elmebetegségekhez való viszonyukkal, mint ahogy az eddigiekben lehetséges volt.

Rank Ottó úr értékes szolgálatokat teljesített a pótlások beiktatásával és azzal, hogy a nyomtatás revízióját egymaga végezte. Úgy neki, valamint azoknak, akik adalékokkal és helyesbítéssel segítségemre voltak, köszönettel tartozom.

Wienben, 1911 tavaszán.

ELŐSZÓ A NEGYEDIK KIADÁSHOZ

A mult évben (1913) *dr A. A. Brill* (Newyork) angolra fordította e könyvet. (The interpretation of Dreams. G. Allen & Co., London.)

Rank Ottó úr ezúttal nemcsak a korrektúrát vállalta, hanem a szöveget két önálló résszel gazdagította. (A VI. fejezet függeléke.)

Wienben, 1914 júniusában.

ELŐSZÓ AZ ÖTÖDIK KIADÁSHOZ

Az érdeklődés a „Traumdeutung" iránt a világháború alatt sem szünetelt, amelynek még befejezése előtt egy újabb kiadása vált szükségessé. Ebben azonban az 1914 utáni új irodalmat a maga teljességében nem vehettem figyelembe, ami pedig ebből idegennyelvű volt, nem is jutott sem a magam, sem dr. Rank tudomására.

A „Traumdeutung" magyar fordítása, amelyet dr. *Hollós* és dr. *Ferenczi* végeztek, legközelebb fog megjelenni. Az 1916/17-ben kiadott művemnek, „Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse" tizenegy előadást tartalmazó középső részében az álom egyszerűbb tárgyalására és abban a neurozistanhoz való bensőbb kapcsolat létesítésére törekedtem. E munka egészben olybá vehető, mint a „Traumdeutung" kivonata, bár helyenként emennél részletesebb. Nem tudtam rászánni magamat, hogy oly alaposan dolgozzam át e könyvet, hogy az mai pszichoanalitikai nézeteink színvonalára emelkedjék, egyben viszont történelmi sajátosságától megfosztassék. Azt hiszem azonban, hogy könyvem húszéves életével betöltötte hivatását.

Budapest-Kőbánya, 1918 júliusában.

ELŐSZÓ A HATODIK KIADÁSHOZ

Hogy ez az új kiadás sokkal később jelent meg, semmint az iránta való érdeklődés kívánta, azt azok a nehézségek okozták, amelyekkel mostanában a könyvkiadás küzd; elsőízben esik meg továbbá, hogy e könyv az előző kiadás alapján minden változtatás nélkül jelenik meg. Pusztán a mű végén lévő irodalmi jegyzéket egészítette ki és folytatta dr. *Rank*.

Az a feltevésem tehát, hogy ez a könyv közel húszévi pályájával végleg elintézte feladatát, nem igazolódott be. Inkább azt mondhatom, hogy újabb feladat előtt áll. Ha azelőtt arról volt szó, hogy fényt vessen az álom mivoltára, most ugyanúgy fontos lesz, hogy szembenézzen azokkal a konok félreértésekkel, amelyek az ilyen magyarázatokat követik.

Wienben, 1921 április havában.

ELŐSZÓ A NYOLCADIK KIADÁSHOZ

Könyvem legutolsó, hetedik és jelenlegi kiadása közé esik összegyüjtött munkáim megjelenése, amelyet Wienben az Internationaler Psychoanalytischer Verlag adott ki. Ennek második kötete a „Traumdeutung" első kiadásának visszaállított szövegét tartalmazza, míg valamennyi későbbi pótlás a harmadik kötetben van egyesítve. Ugyanebben az időközben megjelent fordítások, *I. Meyerson* „La science des Réves" (Bibliothèque de Philosophie contemporaine kiadása) című 1926-iki francia, *John Landquist* svéd, 1927 („Drömtyding") és *Luis Lopez Ballesteros y de Torres* spanyol fordítása, amely az „Obras Completas" VI. és VII. köte-

tét tölti be: mindezek könyvem önálló formáját követik. A magyar fordítás, amelyről már 1918-ban reméltem, hogy rövid időn belül kiadásra kerül, még most sem jelent meg.

A „Traumdeutung"-ot e mostani átnézésnél is lényegében történelmi dokumentumnak tekintettem és azon csak oly változtatásokat ejtettem, amelyek a magam felfogásának tisztulásával és mélyítésével szükségeseknek mutatkoztak. Ezzel a felfogással kapcsolatosan végleg lemondtam arról, hogy az álomkérdéseknek a „Traumdeutung" első megjelenése utáni irodalmát e műbe felvegyem; a közbenső kiadások megfelelő fejezeteit elhagytam. Épúgy kimaradt két dolgozat, a „Traum und Dichtung" és a „Traum und Mythus" is, amelyekkel *Otto Rank* az előbbi kiadásokhoz járult.

Wienben, 1929 december havában.

I.

AZ ÁLOMPROBLÉMÁK TUDOMÁNYOS IRODALMA

Be fogom e lapokon bizonyítani, hogy van olyan pszichológiai eljárás, amellyel az álmok fejthetők és amelynek alkalmazásával minden álom értelmes lelki képletnek bizonyul, amely meghatározható helyen az ébrenlét lelki mozgalmaiba illeszthető. Meg fogom továbbá kísérelni, hogy világosságot derítsek azokra a folyamatokra, amelyekből az álom idegenszerűsége és felismerhetetlensége ered és azoknak a lelki erőknek természetére következtessek, amelyeknek egymást erősítő vagy egymással szembenálló hatásaiból az álom előáll. Idáig eljutva, fejtegetésem meg fog szakadni, mert ott ahhoz a ponthoz érkeztünk, ahol az álmodás kérdése oly terjedelmesebb problémákra ágazik, amelyeknek megoldását más anyagon kell megkísérelnem.

A korábbi szerzők eredményeinek, valamint az álomkérdés jelenlegi tudományos állásának szemléjét azért bocsátom előre, mert a tárgyalás során nem sokszor lesz alkalmam rájuk visszatérni. Az álom tudományos megértése ugyanis többezer éves fáradozás ellenére nagyon kevéssé fejlődött. Efelől a szerzők annyira egy véleményen vannak, hogy felesleges volna őket egyenként idézni. Azok az írások, amelyeknek jegyzékét munkám végéhez csatoltam, tárgyunk felől számos serkentő megjegyzést és érdekes anyagot is bőven tartalmaznak, ámde semmit, vagy igen keveset olyat, ami az álom velejébe találna, vagy annak valamely rejtélyét végérvényesen megoldaná. Magától értetődik, hogy még ennél is kevesebb az, ami ebből a művelt laikusok ismeretkörébe átment.

Hogy az emberiség őskorában a primitív népek az álmot hogyan fogták fel és hogy az a világról és a lélekről alkotott szemléletünk kialakulására milyen hatással lehetett, témának annyira érdekes, hogy annak feldolgozását csak kelletlenül zárom ki e munka keretéből. Sir *J. Lubbock, H. Spencer, E. B. Tylor* és mások ismert munkáira utalok és csak annyit fűzök még hozzá, hogy e kérdések és elmélkedések horderejét csak akkor

foghatjuk fel, ha majd a magunk elé tűzött feladatot, az „álomfejtést" megoldottuk.

Az álom őskorbeli értelmezésének utóhatása rezeg nyilván abban a módban, ahogy a klasszikus ókor népei az álmot értékelték.* Kiindulópontjuk az volt, hogy az álmok az általuk hitt emberfeletti lények világával állanak kapcsolatban; álmokban istenek és démonok nyilatkoznak meg. Feltólult továbbá bennük az a képzet is, hogy az álmoknak az álmodóval nagyjelentőségű céljuk van, rendszerint, hogy annak jövőjét megjósolják. Az a rendkívüli változatosság, amely az álom tartalmában és az általa keltett benyomásokban mutatkozik, egységes felfogás kialakulását kétségtelenül megnehezítette és az álmok értékéhez és megbízhatóságához képest több megkülönböztetésre és csoportosításra késztetett. A mód, ahogy az ókor egyes bölcselői az álmot magyarázták, megfelelt annak az álláspontnak, amelyet ők a *jóslással* szemben általában elfoglaltak.

Aristotelesnek az álommal foglalkozó két írásában az már pszichológiai tárgyként szerepel. Eszerint az álmot nem isten sugalmazza, az nem isteni, hanem démoni, mert hiszen a természet démoni és nem isteni: szóval az álom nem természetfölötti kinyilatkoztatás, hanem az emberi szellem törvényeiből következik, amelyek kétségtelenül az istenihez hasonlók. Az álmot úgy határozza meg, hogy az az alvónak — alvás alatti — lelki tevékenysége.

Aristoteles ismeri az álomélet némely jellemző tulajdonságát, így például azt, hogy az álom az alvásközben jelentkező kis ingereket megnagyítja. (Az ember azt hiszi, hogy tűzön megy át, forróságot érez, ha egyik vagy másik testrésze csak jelentéktelenül felmelegszik.) Ebből a tulajdonságból arra következtet, hogy az álmok könnyen elárulhatják az orvosnak valamelv testi elváltozás nappal észre nem vett jeleit.**

A régiek, *Aristoteles* előtt, mint már említettük, az álmot nem az álmodó lélek alkotásának, hanem az istenek sugallatának tekintették; így az a két ellentétes áramlat, amelyet az álomélet értékelésében minden korban feltalálunk, már náluk is érvényesült. Megkülönböztettek igazmondó, értékes álmokat, amelyek azért szállják meg az alvót, hogy valamitől óvják, vagy jövőjét megjósolják, másrészt üres, csalóka és értéktelen álmokat, amelyeknek az a céljuk, hogy az álmodót tévútra vezessék vagy romlásba döntsék.

* A következőket *Büchsenschütz* gondos tárgyalása (Traum und Traumdeutung im Altertum. Berlin 1868) nyomán közlöm.

** Az álom és betegség viszonyát *Hippokrates* görög orvos híres könyvének egy fejezetében tárgyalja.

Gruppe (Griechische Mythologie und Religionsgeschichte, 390. o.) *Macrobiusnak* és *Artemidorosnak* ilyen álomfelosztását idézi: „Az álmokat két osztályba sorozták. Az egyiket állítólag csak a jelen (vagy a mult) befolyásolja, a jövőre azonban nincsen jelentősége, ide tartoznak az (ἐνύπνια) insomnia, amelyek közvetlenül az adott képzetet vagy annak ellentétét jelentik, mint például az éhséget vagy annak csillapítását és a φαντάσματα, az Ephialtes, amelyek az adott képzetet fantasztikusan kiterjesztik, mint amilyen például a lidércnyomás. A másik osztály ellenben a jövőt határozza meg, amelyhez tartoznak: 1. A közvetlen jóslás az álomban (χρηματισμός, oraculum), 2. valamely bekövetkező esemény megjövendölése (ὅραμα visio) és 3. a szimbólikus, magyarázatra szoruló álom (ὄνειρος, somnium). Ez az elmélet sok évszázadon át fennmaradt."

Az álmok e változó megbecsülésével állott összefüggésben az „álomfejtés" feladata. Az a körülmény, hogy az álmoktól általában fontos felvilágosítást vártak, de viszont mindeniket közvetlenül nem értették meg és nem tudhatták, hogy egy bizonyos érthetetlen álom nem mond-e mégis valami lényegeset, arra a munkára késztette az embereket, hogy az álom meg nem értett tartalmát valamely értelmessel és amellett jelentőssel helyettesítsék. Az álomfejtés legnagyobb tekintélyeként szerepelt *daldisi Artemidoros;* a hasonló tartalmú, veszendőbe ment iratokért az ő tüzetes munkájának kell bennünket kártalanítani."*

Kétségtelen, hogy a régieknek a tudományos kor előtt vallott felfogása az álomról összhangban volt azzal a világszemlélettel, amely valóságként szokta a külvilágba vetíteni, aminek csak a lelki életben volt realitása. Ez a felfogás ezenfelül azzal a legfőbb benyomással számolt, amelyet az éber élet az álomból reggelre visszamaradt emlékekből nyer; ez az emlékezés ugyanis az álmot mint valami idegent, mintegy más világból származót állítja a többi lelki tartalom elé. Téves volna különben azt hinni, hogy napjainkban nincsenek, akik az álmok természetfölötti eredetében ne hinnének; mellőzve valamennyi pietisztikus és misztikus írót — akik különben helyesen teszik, ha a természetfölöttiség egykor terjedelmes birodalmának maradványát mindaddig megszállva tartják, amíg azt tőlük a természettudományos magyarázat el nem hódítja —, akadnak éleselméjű és minden kalan-

* Az álomfejtés további sorsáról a középkorban lásd *Diepgen, M. Förster, Gotthardt* és mások részlettanulmányait. A zsidók álomfejtésével foglalkoznak *Almoli, Amram, Löwinger,* valamint újabban, a pszichoanalitikus álláspont figyelembevételével: *Lauer.* Az arabok álomfejtéséről *Drexl, F. Schwarz* és *Tfinkdji* misszionárius, a japánról *Miura* és *Jwaya,* a kínairól *Secken* és az indusról *Negelein* szolgáltatnak adatokat.

dos hajlamtól ment férfiak, akik az emberfeletti erők létezésébe és beavatkozásába vetett vallásos hitükhöz éppen az álomjelenség megmagyarázhatatlanságából iparkodnak erőt meríteni *(Haffner)*. Abban a nagyrabecsülésben, amelyben némely filozófiai iskola, például a *schellingiánusi*, az álomelméletet részesítette, az álomnak ez ókorbeli rendületlen tisztelete világosan csendül ki. Éppígy nem zárultak le az álom [illegible]natorikus és jósló erejéről szóló fejtegetések sem, miután a lélektani magyarázó kísérletek a felhalmozódott anyaggal megbirkózni nem tudtak; bármenynyire idegenkednek is a tudományos gondolkodás hívei az ily felfogástól.

Az álom-problémák tudományos ismeretének történetét megírni azért oly nehéz, mert bármennyire értékessé vált is némely részleteredmény, mégis haladás semmilyen irányban sem volt tapasztalható. Nem került sor a biztos eredmények oly alapépítményére, amelyen azután a következő tudós tovább épített volna. Minden újabb szerző ugyanazokat a kérdéseket újfent és mintegy az eredetüktől kezdve előlről tárgyalja. Ha a szerzőket időrendben követném és az álomproblémáról vallott véleményüket egyenként kivonatosan ismertetném, akkor le kellene mondanom arról, hogy az álomismeret jelen állásáról áttekinthető, egységes képet nyujtsak; jobbnak véltem tehát, ha nem a szerzők, hanem az álomkérdés témái szerint csoportosítom a tárgyat és ha minden problémakörnél felsorolom azt az anyagot, amelyet a kérdés megoldására az irodalomban találni lehet.

Minthogy azonban e tárgynak oly igen szétszórt és más területekre is átnyúló teljes irodalmával nem tudtam megbirkózni, kérnem kell az olvasót, elégedjék meg azzal, hogy alapvető tény, vagy lényeges szempont előadásomból nem maradt ki.

Röviddel ezelőtt a legtöbb szerző úgy látta helyesnek, hogy az alvást és az álmot egyazon összefüggésben tárgyalja, sőt még a lélekkórtanba tartozó hasonló állapotok és álomszerű jelenségek (hallucinációk, víziók stb.) méltatását is ide kapcsolja. Ezzel szemben a legújabb munkák arra törekszenek, hogy a témát korlátozzák és az álméletnek inkább egy-egy kérdését tárgyalják. Úgy gondolom, hogy ez a változás annak a meggyőződésnek jele, amely szerint ily homályos dolgokban világosság és közös megértés csakis a részletvizsgálatok sorozatával érhető el. Amit én itt nyujthatok, az nem egyéb, mint ilyen, még pedig különlegesen lélektani részletvizsgálat. Kevés okom volt arra, hogy az alvás kérdésével foglalkozzam, miután ez lényegében élettani probléma, bárha az alvásállapot jellege szükségszerűen magában foglalja a lelki szerkezet működésfeltételének megváltozását is. Figyelmen kívül marad tehát ehelyütt az alvás irodalma is.

Magukkal az álomjelenségekkel való tudományos foglalkozás a következő, részben egymásbafolyó kérdések felvetéséhez vezet:

A

ÁLOM ÉS ÉBRENLÉT

A felébredő ember naiv megítélése szerint, az álom, ha nem is származik a másvilágból, az alvót mégis csak más világba varázsolta. *Burdach* régi fiziológus, akinek az álomjelenségek gondos és finomérzékű jellemzését köszönhetjük, ebbeli meggyőződését a következő, sokszor idézett szavakkal fejezi ki: „... Sohasem a mindennapi életnek fáradalmai és élvezetei, örömei és fájdalmai azok, amelyek visszatérnek, hanem az álom arra törekszik, hogy bennünket azoktól megszabadítson. Még akkor is, ha lelkünket egy bizonyos dolog teljesen betöltötte, ha bensőnket mély fájdalom feldúlta vagy valamely feladat szellemi erőnket egészen lekötötte, az álom attól vagy teljesen idegenszerűt nyujt, vagy a valóságnak csak egyes elemeit szövi a maga szerkezetébe, szimbolizálja és hangulatunknak színezetét veszi fel." Hasonló értelemben egyenesen *kiegészítő álomról* beszél *J. H. Fichte;* szerinte ez egyike azoknak a titkos jótéteményeknek, amelyeket a lélek öngyógyító természete gyakorol. Ugyanígy nyilatkozik az álmok természetéről és keletkezéséről szóló és általánosan méltán nagyrabecsült tanulmányában *L. Strümpell* (16. o.): „Az álmodó az éber tudat világától elfordult..." (17. o.) „Álomban az éber tudat rendezett tartalma és annak normális magatartása az emlékezet számára szinte teljesen elveszett..." (19. o.) „A lélek, amely álomközben az ébrenlét szokott tartalmától és lefolyásától szinte minden emlékezéstől mentesen elkülönült..."

A szerzők túlnyomó többsége azonban az álom és ébrenlét viszonyáról ellenkezőképpen vélekedett. Így például *Haffner* (19. o.) a következőket mondja: „Az álom mindenekelőtt az ébrenlét folytatása. Álmaink állandóan a röviddel előbb tudatunkban volt képzetekhez csatlakoznak. Pontos megfigyeléssel majdnem mindig megtalálható az a fonál, amellyel az álom az előző nap élményéhez fűződik." *Weygandt* (6. o.) egyenesen tagadásba veszi *Burdach* fentidézett állítását, „mert gyakran, sőt úgylátszik az álmok többségénél azok inkább visszavisznek a mindennapi életbe, semhogy attól bennünket megszabadítanának." *Maury* (Le sommeil et les rêves, 56. o.) ezt röviden így fogalmazza: *„nous rêvons de ce que nous avons vu, dit, desiré ou fait"; Jessen* 1855-ben megjelent Pszichológiájában valamivel

kimerítőbben mondja erről (530 l.): „Az álmok tartalmát többékevésbé az egyéniség, a kor, a nem, a foglalkozás, a műveltség foka, a megszokott életmód és az életnek valamennyi élménye és tapasztalata szabják meg."

A leghatározottabban *J. G. E. Maass* bölcsész (Über die Leidenschaften, 1805) foglal állást e kérdésben: „A tapasztalat megerősíti azt a véleményt, hogy legtöbbször azokról a dolgokról álmodunk, amelyek felé leghevesebb indulataink irányulnak. Ebből látható, hogy szenvedélyeinknek az álmok keletkezésére befolyásuk van. A becsvágyó azokról a (talán csak képzelt) babérokról álmodik, amelyeket kiküzdött vagy ki fog küzdeni, míg a szerelmes ember álmait édes vágyakozásának tárgya tölti be... A lelkünkben szunnyadó bármely érzéki vágy és undor, ha valamely okból megrezdült, vele társult képzetekkel megindítója lehet egy álomnak, vagy annak, hogy ezek a képzetek egy már meglévő álom tartalmába szövődjenek." (*Wintersteinnak* a Zbl. f. Ps. A.-ben megjelent közleménye nyomán.)

Egészen így képzelték a régiek az álomtartalomnak összefüggését az élettel. *Radestock* írja (139. l.): „Amikor Xerxest jóakaró tanácsadói a Görögország elleni hadjárattól visszatartották, álmai azonban minduntalan nekitüzelték, *Artabanos*, a régi perzsa racionális álomfejtő találóan azt mondotta, hogy az álomképek rendszerint azt tartalmazzák, amit az ember már ébren is gondol."

Lucretius tanköltemányében, De rerum natura (IV. 959. vers) a következő részlet található:

Et quo quisque fere studio devinctus adhaeret,
aut quibus in rebus multum sumus ante morati
atque in ea ratione fuit contenta magis mens
in somnis eadem plerumque videmur obire;
causidici causas agere et componere leges,
induperatores pugnare ac proeia obire," etc.

Cicero (De Divinatione II.) ugyanúgy nyilatkozik, mint sokkal később *Maury: „Maximeque reliquiae earum rerum moventur in animis et agtantur, de quibus vigilantes aut cogitavimus aut egimus."*

Az az ellentmondás, amely az álomélet és az ébrenlét összefüggésére nézve az említett két felfogás között fennáll, úgylátszik valóban kiegyenlíthetetlen.

Ezért helyénvaló, hogy F. W. *Hildebrandt* (1875) idevágó leírásáról megemlékezzünk, aki szerint az álom sajátosságai egyáltalában nem írhatók le másképp, mint „az ellentétek oly sorozatának, amely végül látszólag ellenmondássá fokozódik". (8. o.) „Az egyik ellentét, hogy az álom *szigorúan elhatárolódik vagy el-*

zárkózik a valóságos és igazi élettől, a másik pedig az, hogy az ébrenlét folyton belenyúl az álomba és viszont, tehát a kettő egymással függő viszonyban van. Az álom az ébren végigélt valóságtól teljesen elkülönített valami, mondhatni egy önmagában légmentesen lezárt lét, amelyet a valóságtól áthidalhatatlan szakadék választ el. Az álom elold bennünket a való élettől, kitörli belőlünk a reá való emlékeket, más világba és egészen más élettörténésbe helyez, amelynek alapjában a valósághoz semmi köze sincs" ... *Hildebrandt* aztán kifejti, hogy egész létünk, életformáival együtt az elalvással „mint valami láthatatlan csapóajtó" mögött eltűnik. Álmában az ember aztán esetleg tengeri útra kél Szt. Ilona szigetére, hogy ott a fogoly Napoleonnak netalán kiváló fajtájú moseli borokat kínáljon. Az excsászár a legszeretetreméltóbb módon fogad és szinte sajnáljuk, amikor a felébredés érdekes illuziónkat szétoszlatja. De hasonlítsuk össze az álomhelyzetet a valósággal. Az álmodó sohasem volt és nem is akart borkereskedő lenni. Sohasem utazott tengeren, legkevésbé azonban Szent Ilonára. Napoleon iránt egyáltalán nem táplált rokonérzéseket, sőt inkább izzó hazafias gyűlölettől van eltelve. És mindezeken felül az álmodó még nem is élt, amikor Napoleon a szigeten meghalt; hogy ide személyes kapcsolatba kerüljön, az meg teljességgel lehetetlen volt. Ilymódon az álomélmény oly idegen elem, amely két egymáshoz teljesen illeszkedő és egymásból folyó életszakasz közé ékelődött.

„És mégis" folytatja *Hildebrandt* „éppoly igaz és helytálló a látszólagos *ellentét*. Úgy vélem, hogy az elhatároltsággal és elzárkózással mégis csak a legbensőbb viszony és kapcsolat jár karöltve. Szinte azt mondhatjuk: bármit mutasson is az álom, anyagát a valóságból és abból a szellemi életből veszi, amely ezen a valóságon megy végbe ..."

„Bármily csodálatos dolgot is űz vele, sohasem tud a reális világtól elszabadulni; mindig arra kényszerül, hogy akár fenséges, akár bohókás alkotásainak alapanyagát abból merítse, amit érzéki világunk elénk tárt, vagy ami éber gondolkodásunkban valahogy már helyet nyert, egyszóval abból, amit akár kívülről, akár belülről átéltünk."

B

ÁLOMANYAG. — EMLÉKEZÉS AZ ÁLOMBAN

Kétségtelen megismerésszámba mehet legalább annyi, hogy mindaz az anyag, amely az álom tartalmát teszi, valamiképpen élményeinkből származik, az álomban reprodukálódik: tehát *emlékezés*. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy az álomtar-

talomnak ez az összefüggése az éber élettel, fáradság nélkül, mint az összehasonlítás szembeszökő eredménye, mintegy magától az ölünkbe hull. Ellenkezőleg, kutatni kell utána figyelmesen, mert az esetek nagy számában ez az összefüggés hosszú időre el tud bujni. Ennek oka az álombeli emlékezőképesség sok oly sajátosságában rejlik, amelyet jóllehet általában észrevettek, mindezideig megmagyarázni nem tudtak. Érdemes lesz tehát, ha ezekkel a sajátosságokkal behatóan foglalkozunk.

Megesik, hogy az álomban oly anyag merül fel, amelyről ébren nem ismerjük el, hogy az a magunk tudásába vagy élményébe tartozik. Arra ugyan emlékezünk, hogy az illető dolgot álmodtuk, de arra nem, hogy azt valamikor átéltük volna. Ez esetben homályban marad előttünk, hogy mi volt az álom forrása és könnyen hajlandók vagyunk az álom önálló termelő tevékenységében hinni, mígnem, gyakran csak hosszú idő mulva, valamely új élmény a régebbi, elveszettnek hitt élmény emlékét felfrissíti és ezzel az álom forrását felfedi. Ezzel azután be kell vallanunk, hogy az álomban olyasvalamit tudtunk és olyasra emlékeztünk, amire ébren visszaemlékeznünk nem sikerült.*

Erre vonatkozólag különösen jelentős példát mond el saját álomtapasztalataiból *Delboeuf*. Álmában házának hóborította udvara jelent meg, ahol a hóban eltemetve két félig megdermedt gyíkra talált. Állatszerető ember lévén, felvette, felmelengette őket és a kőfalban levő kis vackukba visszahelyezte őket. A kőfalon nőtt páfrányból néhány levelet rakott be nekik, mert tudta, hogy azt nagyon szeretik. Álomban ismerte a növény nevét; ez *Asplenium ruta muralis* volt. Az álom folytatódott, majd egy közbenső esemény után visszatért a gyíkokhoz, amelyek *Delboeuf* csodálkozására kettővel megszaporodtak és a páfránymaradékból vígan falatoztak. Ezek után a nyilt mező felé fordult, ahol egy ötödik, majd hatodik gyíkot látott, amelyek az üreg felé haladtak. Végül az egész út tele volt gyíkok seregével, amelyek mind ugyanabban az irányban vándoroltak.

Delboeuf tudása ébren csak néhány latin növénynévből állott és az Asplenium ismeretlen volt előtte. Ám a legnagyobb csodálkozására arról kellett meggyőződnie, hogy ilyen nevű páfrány valóban létezik. A helyes megnevezése *Asplenium ruta muraria* volt, amelyet az álom kissé elferdített. Arra gondolni sem lehetett, hogy ez esetben a véletlen játékáról volt szó, így *Delboeuf* előtt rejtély maradt, hogy az Asplenium név ismeretét honnan szerezte.

A filozófus ezt 1862-ben álmodta; tizenhat évvel később egy

* *Vaschide* azt is állítja, hogy gyakran észlelték, hogy álomban az ember idegen nyelvet folyékonyabban és tisztábban beszél, mint ébren.

barátjánál volt látogatóban és ott egy kis albumot pillantott meg szárított virágokkal, aminőt Svájc egyes vidékein idegeneknek emlékül szoktak árusítani. Egyszerre emlékezni kezd, felüti a herbariumot és megtalálja benne az álombeli Aspleniumot, amelynek latin feliratában saját keze vonására ismer. Most már megtalálta az összefüggést. 1860-ban, két évvel a gyík-álom előtt, barátjának nővére nászútján meglátogatta *Delboeuf*-öt és magával hozta ezt az albumot, amelyet fivérének szánt. *Delboeuf* ekkor egy botanikus diktálására minden szárított növény alá odaírta annak latin nevét.

A kedvező véletlen, amely ezt a példát közlésre annyira érdemessé teszi, módot nyujtott *Delboeuf*-nek arra, hogy az álomtartalomnak egy más részletét is elfelejtett forrásához visszavezesse. Egyszer, amikor 1877-ben egy képes folyóirat régi kötete akadt kezeügyébe, megtalálta az egész gyíkfelvonulás illusztrációját úgy, ahogy azt 1862-ben megálmodta. A kötet 1861-ből való volt és *Delboeuf* emlékezett rá, hogy a folyóiratnak megjelenése óta előfizetője volt.

Hogy az álom olyan emlékekkel is rendelkezik, amelyek az ébrenlét számára hozzáférhetetlenek, annyira csodálatos és elméletileg oly fontos körülmény, hogy még több „hypermnesztikus" álom közlésével kívánnám erre a figyelmet különösebben ráterelni. *Maury* elbeszéli, hogy a *Mussidan* szó egyszer napközben sűrűn jutott az eszébe. Erről a szóról csak annyit tudott, hogy egy francia város neve, de semmivel sem többet. Egy éjjel azt álmodta, hogy valakivel beszélgetett, aki közölte vele, hogy *Mussidan*-ból jön és arra a kérdésére, hogy ez a város hol van, felelte: *Mussidan Dordogne* megye egyik kerületének székhelye. *Maury* felébredvén, nem adott hitelt az álombeli közlésnek; térképe azonban meggyőzte őt annak helyességéről. Ez megerősíti azt a tételt, hogy az álom az ébrenlétnél többet tud, de ez esetben nem kutatták fel a tudás elfelejtett forrását.

Jessen régebbi időből származó hasonló álomról emlékezik meg (55. l.) Ezek közé tartozik többek között az idősebb *Scaliger* álma (Hennings, l. c. 300. o.), aki a veronai híres férfiak dicséretére költeményt írt és akinek álmában egy férfi jelent meg, aki *Brugnolusnak* nevezte magát és arról panaszkodott, hogy róla megfeledkeztek. Bár *Scaliger* nem emlékezett, hogy valaha is hallott volna róla, mégis utólag belefoglalta költeményébe. Később Scaliger fia irtesült arról Veronában, hogy hajdanában egy *Brugnolus* nevű híres kritikus valóban élt a városban.

Hypermnesztikus álmot mond el *Marquis d'Hervey de St. Denis* is (Vashide nyomán, 232 l.), amelynek az a különössége, hogy az először fel nem ismert emlék egy második álom

révén ismerszik fel: „Egyszer egy fiatal aranyszőke hajú asszony jelent meg álmomban, amint az nővéremmel beszélgetett, aki himzést mutatott neki. Álmomban ez az asszony nagyon ismerősnek tünt, sőt úgy tetszett, mintha már többször is láttam volna. Miután felébredtem, arca még tisztán élt előttem, de sehogy sem tudtam kitalálni, hogy voltaképpen kicsoda. Majd újból elaludtam és álmom megismétlődött. Ebben azután a szőke asszonyt megszólítottam és megkérdeztem, vajjon nem volt-e már szerencsém hozzá. „Hogyne, — felelte a nő, — emlékezzék csak Pornic tengeri fürdőre". „Nyomban felébredvén, most már a legnagyobb határozottsággal emlékeztem vissza minden részletre, amely ehhez a bájos álomképhez fűződött."

Ugyanez a szerző közli a következőket (Vaschide után 233. l.):

Egyszer egy zenész ismerőse dalt hallott álmában, amely neki egészen újnak tünt. Csak évek multán találta azt meg egy zenegyüjteményben, arra azonban nem tudott visszaemlékezni, hogy az valaha a kezében lett volna.

Egy munkában, amelyhez sajnos hozzá nem juthattam, *Myers* (Proceedings of the Society for psychical research) ilyen hypermnestikus álmok egész gyüjteményét közli. Azt hiszem, hogy mindenki, aki álmokkal foglalkozik, mindennap tapasztalhatja, hogy az álom oly ismeretekről és emlékezésekről tesz tanuságot, amelyekről azt gondoljuk, hogy ébren nem volt tudomásunk. Idegesek lélekelemzésénél, amelyről később fogok beszámolni, hetenként többször jutok abba a helyzetbe, hogy álmából bizonyíthatom be a betegnek, hogy egy citátumot, egy-egy trágár szót tulajdonképpen igen jól ismer és álmában használ is, jóllehet éber állapotban elfelejtette őket. Az álombeli hypermnéziának egy ártatlan esetét akarom még közölni, mert itt azt a forrást, amelyből kizárólag csak az álomban hozzáférhető ismeret eredt, könnyen fel lehet találni.

Egy betegem egyebek között azt álmodta, hogy a kávéházban „kontuszowkát" rendelt. Elbeszélése végén megkérdezte, hogy mi is az, mert ő ezt a nevet sohasem hallotta. *Kontuszowka* lengyel pálinka-fajta, amelynek nevét plakátokból már régen ismertem és így ő azt nem álmában találhatta ki. A beteg eleinte nem akarta ezt elhinni. Pár nappal később, miután álmát a kávéházban megvalósította, egy hirdetésen pillantotta meg a keresett nevet, még pedig olyan utcasarkon, amely mellett hónapok óta naponta kétszer is el kellett haladnia.

A magam álmain is tapasztaltam, hogy mennyire a véletlentől függ némely álomelem eredetének felfedezése. Igy e könyv megírása előtt éveken át üldözött egy egyszerű templomtorony

képe, amelyről nem hittem, hogy láttam volna valaha. Egyszer aztán egy Salzburg és Reichenhall közötti kis állomáson hirtelen és teljes bizonyossággal felismertem. Ez a kilencvenes évek második felében történt, első ízben pedig 1886-ban jártam arrafelé. Később, amikor álomtanulmányaimmal már behatóan foglalkoztam, egy sajátságos épületnek gyakran visszatérő álomképe valósággal üldözött. Egész határozott helyi vonatkozásban, tőlem balra, sötét teret láttam, amelyből több groteszk homokkő-alak világított. Az emlékezésnek egy szikrája, amelynek hinni nem akartam, azt mondotta, hogy ez egy sörpince bejárata. Azonban sem azt nem sikerült kideritenem, hogy ez az álomkép mit jelent, sem azt, hogy honnét ered. 1907-ben véletlenül Páduába kerültem, amely várost sajnálatomra 1895 óta nem láttam. A szép egyetemi város első látogatása nem elégített ki; *Giottó*-nak a *Madonna dell' Arená*-ban lévő freskóit nem tekinthettem meg és amikor tudtul adták, hogy a kis templom ezen a napon zárva van, félúton vissza kellett fordulnom. Második utamon, 12 évvel később, kárpótolni akartam magamat és elsősorban a Madonna dell Arenához vezető utat kerestem föl. Ott a menetiránytól balra, valószínűleg azon a helyen, ahol 1895-ben visszafordultam, felfedeztem azt a helyiséget és a homok-kőfigurákat, amelyek álmaimban oly gyakran megjelentek. Valóban egy korcsmakert bejárata volt.

Ama források egyike, amelyekből az álom a reprodukálandó anyagot szerzi, azt is, amelyre ébren nem emlékszünk és amelyet ébren felhasználatlanul hagyunk: a gyermekkor. Csak néhány szerzőt fogok azok közül felemlíteni, akik ezt észrevették és kiemelték.

„Kifejezetten elismerték már", — mondja *Hildebrandt*, (23. l.), — „hogy az álom néha csodás reprodukáló képességgel és hűséggel idéz fel lelkünkben jelentéktelen, sőt elfelejtett eseményeket is a legrégibb időkből."

Strümpell szerint (40. l.): „még különösebb, ha azt látjuk, hogy az álom néha igen mély és tömeges omladék alól, amelyet a későbbi kor rétegezett a legfiatalabb gyermekkor élményeire, egyes helyiségek, dolgok, személyek képét egész sértetlenül és eredeti frisseségükben hozza felszínre. Ez nemcsak olyan benyomásokra vonatkozik, amelyek keletkezésükkor élesen váltak tudatossá, vagy erős lelki értékekkel kapcsolódtak össze és amelyek később az álomban tulajdonképpeni emlékek gyanánt tértek úgy vissza, hogy azokban a felébredt tudat is örömét leli. Az álomemlékezés mélysége legkorábbi fiatalságunk személyeinek, tárgyainak, helyeinek és élményeinek inkább oly képét öleli fel, amelyek vagy csak csekély tudatossággal, vagy semmi pszi-

hikai értékkel nem birtak, avagy akár az egyiket, akár a másikat régen elvesztették. Igy ezek álomban és ébren is teljesen idegennek tünnek, amíg korai eredetük ki nem derül."

„Különösen figyelemreméltó, — mondja *Volkelt* (119. l.), — hogy gyermek- és serdülőkorbeli emlékek mily szívesen jelentkeznek az álmokban. Amire már régen nem gondolunk, ami minden fontosságát már régen elvesztette, az álom arra rendületlenül emlékeztet."

Az a körülmény, hogy az álom oly gyermekkori emlékek felett rendelkezik korlátlanul, amelyek tudvalevőleg a tudatos emlékezésből legnagyobbrészt kiestek, alkalmat ad érdekes álombeli hypermneziák keletkezésére. Ilyenekre álljon itt még néhány eset:

Maury elbeszéli (Le sommeil 92. l.), hogy *Meauxból* gyermekkorában gyakran átjárt a közelfekvő *Trilportba,* ahol atyja egy híd építését vezette. Egyszer álmában *Trilport*-ban volt, ahol, mint régen, a város utcáján játszott és valaki valamiféle egyenruhában feléje közeledett. *Maury* megkérdi, hogy hogy hívják, mire az bemutatkozik, hogy C... hídfelügyelő. *Maury* felébredvén még kételkedik emlékezete biztosságában és megkérdi öreg cselédjét, aki gyermekkora óta náluk szolgál, hogy ilynevű emberre emlékszik-e, „Hogyne" — feleli az, — „ő volt a híd felügyelője, amelyet az Ön atyja egyszer épített".

Álomban fellépő gyermekkori emlékek megbízhatóságának megerősítő példáját közli *Maury* a gyermekkorában *Montbrison*-ban nevelkedett F. úrról. F. huszonöt évvel szülővárosából távozása után elhatározta, hogy régi otthonát és családjának nem látott barátait újra felkeresi. Elutazása előtti éjjel azt álmodta, hogy otthon van és *Montbrison* közelében egy ismeretlen férfi jön vele szembe, aki azt állítja, hogy ő F., atyjának barátja. Az álmodó tudta, hogy gyermekkorában ismert egy ilyen nevű urat, de ébren már nem emlékezett a külsejére. Amikor pár nappal utóbb *Montbrison*-ban valóságosan megérkezett, megtalálta azt a helyiséget, amelyet az álomban nem ismert fel, találkozott egy úrral, akit nyomban az álombeli F.-el azonosíthatott. Csakhogy a valódi F. sokkal öregebb volt, mint az álomkép.

Elmondom itt a magam álmát is, amelyben az emlékezésbeli benyomást egy vonatkozás pótolja. Valaki megjelent álmomban, akiről tudtam, hogy szülővárosom orvosa volt. Az arc nem állott élesen előttem, hanem egyik gimnáziumi tanárom képével keveredett össze, akivel alkalomadtán most is találkozom. Hogy a két ember hogyan tartozik össze, azt nem tudtam kitalálni. Amikor azonban anyámnál gyermekéveim orvosa felől tudakozódtam,

arról értesültem, hogy az félszemű volt; de ugyancsak félszemű volt a gimnáziumi tanár is, akinek személye álmomban az orvosét fedte. Harmincnyolc éve már, hogy azt az orvost nem láttam és tudtommal éber állapotban sohasem gondoltam rá.

Számos szerzőnek az az állítása, hogy a legtöbb álomban az előző napok benyomásai találhatók fel, úgy hangzik, mintha az álméletben a gyermekkori benyomások túlságos nagy szerepét ezzel ellensúlyozni akarnák. Sőt *Róbert* szerint (46. lap) általában a normális álom csakis a legutolsó napok benyomásaival foglalkozik. Az az elmélet, melyet *Róbert* állított fel, — amint látni fogjuk, — parancsolóan azt követeli, hogy a legrégibb benyomásokat ilyképp háttérbe szorítsa, a legújabbakat pedig előtérbe hozza. A tényt magát, amelynek *Róbert* kifejezést ad, saját vizsgálataim alapján csak megerősíthetem. *Nelson* amerikai szerző úgy találta, hogy a leggyakrabban értékesítteinek az álmot megelőző másod- vagy harmadnap szerzett benyomások, mint hogyha az álmot közvetlen megelőző napon nyert benyomásaink kellően nem dolgozódtak volna át, — nem értek volna még meg.

A szerzők közül, akik az álom tartalma és az ébrenlét közötti belső összefüggést kétségbe nem vonhatták, többeknek feltűnt, hogy azok a benyomások, amelyek az éber gondolkodást behatóan foglalkoztatták, csak akkor léptek az álomba, ha a napi gondolati munka valahogy félretolta őket. Így nem szoktak az emberek kedves halottaikról az első időben álmodni, amikor a gyász a hátramaradottak lelkét teljesen betölti *(Delage)*. Ezzel szemben a legújabb megfigyelők egyike — Miss *Hallam*, — az ellenkezőre is gyüjtött példákat; szerinte e tekintetben a lelki egyéniség mértékadó.

A harmadik legsajátosabb és legkevésbbé érthető tulajdonsága az álombeli emlékezésnek a reprodukált anyag kiválasztásában mutatkozik, amennyiben itt, nem úgy, mint ébren, csak a leglényegesebb, hanem ellenkezőleg a legközömbösebb és a legjelentéktelenebb dolog is érdemessé válik az emlékezésre. Idézem azokat a szerzőket, akik efölötti csodálkozásuknak legerőteljesebben adtak kifejezést.

Hildebrandt (11. lap): „Mert nevezetes az, hogy az álom a maga elemeit rendszerint nem a nagy és mélyreható eseményekből, nem az előző nap erős és izgató érdekköréből, hanem a legközelebbi, avagy a távolabbi múlt lényegtelen járulékaiból, úgyszólván értéktelen morzsáiból veszi. A családot megrázó haláleset, amelynek hatása alatt csak későn tudunk elaludni, emlékezetünkben elmosódik, míg az ébredés első pillanata a maga nagy szomorúságával azt újból fel nem idézi. Ellenben szerepel talán

egy szemölcs az álmunkban, amelyet egy idegen ember homlokán láttunk, akivel véletlenül találkoztunk s akire, mióta mellette elhaladtunk, tovább egy pillanatig sem gondoltunk . . ."

Strümpell (39. lap): „. . . vannak esetek, amelyekben az álom szétszedésekor oly részekre bukkanunk, amelyek ámbár az előző egy-két nap élményeiből erednek, az éber tudat számára annyira jelentéktelenek és értéktelenek voltak, hogy rövidddel átélésük után feledésbe merültek. Ilyen élmények lehetnek például valakitől véletlenül hallott nyilatkozatok, vagy felületesen észrevett cselekedetek, futólagosan megpillantott tárgyak, személyek, olvasott apró részletek s ehhez hasonlók . . ."

Havelock Ellis (1899., 727. lap): „*The profound emotions of waking life, the questions and problems of which we spread our chief voluntary mental energy, are not those which usually present themselves at once to dream consciousness. It is so far as the immediate past is concerned, mostly the trifling, the incidental, the „forgotten" impressions of daily life which reappear in our dreams. The psychic activities that are awake most intensely are those that sleep most profoundly.*"

Binz-et (45. lap) éppen az álombeli emlékezés szóbanforgó sajátossága indítja arra, hogy ne elégedjék meg az álommagyarázatokkal sem, amelyeket egyébként ő maga támogat: „És a természetes álom hasonló kérdéseket intéz hozzánk. Miért nem álmodunk mindig az utolsó nap élményeinek benyomásairól és miért éled fel gyakran minden felismerhető ok nélkül a messze mögöttünk fekvő, szinte kialudt múlt? Miért fogadja be oly gyakran az álombeli tudat a *közömbös* emlékképek benyomását, míg azok az agysejtek, amelyek az élmények legrezdülékenyebb feljegyzéseit tartalmazzák, némák és merevek, kivéve, ha rövidddel előbb az ébrenlétben valamely felfrissítés új működésbe hozta őket?"

Az a körülmény, hogy az álombeli emlékezés a közömbös és ezért figyelmen kívül hagyott napi élményeket különösen előnyben részesíti, rendszerint odavezetett, hogy a megfigyelő az álomnak a napi élményektől való függését egyáltalán félreismerje, vagy legalább ennek kimutatását számára minden egyes esetben megnehezítse. Így vált lehetségessé, hogy Miss *Whiton Calkins* saját és társa álmainak statisztikai feldolgozásánál mégis 11% oly álmot talált, amelyben vonatkozást a napi élethez kimutatni nem tudott. *Hildebrandtnak* abban kétségenkívül igaza van, hogy minden álomképet genetikusan lehetne megmagyarázni, ha minden esetben kellő időt és fáradságot szánnának az álom eredetének kifürkészésére. Szerinte

persze ez „rendkívül fáradságos és hálátlan munka. Hiszen ez mindenkor csak odevezetne, hogy az emlékezet kamrájának legrejtettebb zugából, régmúlt idők mindenféle teljesen értéktelen dolgát előkotorjuk és mindenféle rég elavult és közömbös momentumot az emlékezet omladékából napvilágra hozzunk, ahová azok talán alig egy órai tudatosság után félredobattak." És mégis fájdalom, hogy az éleslátó szerző e jelentékenynek induló irány követésétől elállott; hisz ez egyenesen az álomfejtés centrumába vezetett volna.

Az álombeli emlékezés magatartása kétségtelenül igen jelentőséges magának az emlékezésnek bárminő elméletére általában. Megtanuljuk ebből, hogy „semmisem veszhet el nyomtalanul, amit szellemünk egyszer befogadott". (Scholz 34. lap.) Vagy *Delboeuf* szerint: „... *que toute impression même la plus insignifiante, laisse une trace inaltérable, indéfiniment susceptible de reparaître au jour*"; oly következtetés ez, amelyre a lelki élet sok más kóros jelensége is kikerülhetetlenül rávezet. Szegezzük le az álombeli emlékezés e rendkívüli képességét, hogy elevenen átérezzük azt az ellenmondást, amely egyes később közlendő álomteoriákban rejlik, amelyek az álmok összefüggéstelenségét és abszurditását az ébrenlét ismereteinek részleges elfelejtésével akarják magyarázni.

Megpróbálhatná valaki az álmodás tüneményét általában az emlékezésre redukálni; eszerint az álom nem volna más, mint az a tiszta öncél, amely az éjjel sem szünetelő reproduktiv tevékenységben nyilatkozik meg. Ezzel egyeznének egyebek között *Pilcz* közlései, amelyek szerint az álmodás időpontja és az álom tartalma között kimutatható viszony áll fenn, olyformán, hogy a mély álomban a legrégebbi, reggel felé pedig a frissebb benyomásokat reprodukálja az álom. Az ilyen felfogást azonban már eleve valószínűtlenné teszi az a mód, ahogy az álom az emlékezeti anyaggal elbánik. *Strümpell* joggal figyelmeztet arra, hogy álomban az élmények nem ismétlődnek. Az álom hozzá fog ugyan az ismétléshez, de a következő részlet már elmarad, megváltozik, vagy helyébe valami egészen más dolog lép. Az álom a reprodukciónak csak töredékeit nyujtja. Ez annyira szabály, hogy elméleti felhasználása is megengedhető. Vannak azonban kivételek, amikor az álom egy élményt épp oly híven ismétel, mint ahogy azt éber emlékezésünk képes ismételni. *Delboeuf* egy egyetemi kollégájáról mondja, hogy az álmában minden részletével együtt újra átélt egy veszedelmes kocsikázást, melynél a szerencsétlenségből csodálatosan megmenekült. Miss *Calkins* két álomról beszéli, hogy azok tartalma az előző nap egy élményének pontos reprodukálása volt. Egy gyermeki élmény változatlan

álombeli visszatérésének példáját, amelyről tudomást szereztem, közölni fogom.*

C

ÁLOMINGEREK ÉS ÁLOMFORRÁSOK

Hogy álomingeren és álomforráson mit értsünk, azt megmagyarázhatná a népies szójárás: „Az álom a gyomorból jön". Ez állítás mögött elmélet rejtőzik, amely szerint az álom az alvás megzavarásából keletkezik. Nem álmodtunk volna, ha valami zavaró inger alvás közben nem rezdült volna meg; az álom ennek a zavarásnak a reakciója.

Az álmokat előidéző ingerekkel a szerzők műveikben igen terjedelmesen foglalkoznak. Annyi bizonyos, hogy ez a probléma csak azóta merülhetett fel, amióta az álom biológiai kutatás tárgya lett. A régieknek, akik az álom isteni küldetésében hittek, nem kellett külön ingerforrást keresniök; az álom isteni vagy démoni hatalom akaratából, annak tartalma pedig azoknak a tudásából vagy szándékából származott. A tudomány csakhamar az előtt a kérdés előtt állott, vajjon az álomra késztető inger állandóan ugyanaz-e vagy lehet-e többféle is; ezzel annak a mérlegelése is felmerült, hogy az álom oki magyarázata a lélektan vagy inkább az élettan körébe tartozik-e. A szerzők legtöbbje tehát úgy látszik elfogadja, hogy az alvás megzavarásának okai, az álom forrásai, különfélék lehetnek és hogy testi ingerek épp úgy szerepelhetnek álomkeltőkül, mint lelkiek. Arra vonatkozólag, hogy e két álomforrás közül melyik nyomul előtérbe, valamint arra, hogy az álomkeltésre való jelentőségük tekintetében milyen sorrendbe volnának állithatók, a vélemények szerteágaznak.

Akik az álomforrásokat mind figyelembe veszik, végezetül négy fajtába sorozhatják azokat; ezt a beosztást magukra az álmokra is alkalmazták:

1. Külső (objektiv) érzéki inger.
2. Belső (szubjektiv) érzéki inger.
3. Belső (organikus) testi inger.
4. Tisztán lelki ingerforrások.

ad 1. A külső érzéki ingerek. Ifjabb *Strümpell*, a filozófus fia, akinek álomról irt munkája az álomproblémákban már többíz-

* Későbbi tapasztalatok alapján megjegyzem még, hogy nem is olyan ritkán ismétlődnek az álomnak a napnak egészen lényegtelen és ártatlan cselekedetei, mint pl. bőröndcsomagolás, főzés a konyhában, stb. Ezekben az álmokban azután az álmodó nem az emlékezés jellegét hangsúlyozza, hanem a „valóságét". „Mindezt nappal *valóban* megtettem."

ben volt irányítónk, megfigyelést közölt oly betegről, aki a bőr általános érzéktelenségében és több magasabbrendű érzékszerv bénulásában szenvedett. Ha a nála még működő néhány érzékszerv kapuját a külvilágtól elzárták, akkor nyomban elaludt. Mindenki, aki el akar aludni, hasonló helyzetbe iparkodik jutni, mint amilyen *Strümpell* kísérleti embere volt. Behunyjuk szemünket, legfontosabb érzéklésünk kapuját és arra törekszünk, hogy a többi érzékektől minden ingert, vagy a reájuk ható ingerektől minden változást távol tartsunk. Erre azután elalszunk, jóllehet ez a szándékunk sohasem sikerült tökéletesen. Sem az az ingereket nem tudjuk az érzékszervektől teljesen távoltartani, sem érzékszervünk ingerlékenységét nem tudjuk teljesen megszüntetni. Az, hogy erősebb ingerekre bármikor felébreszthetők vagyunk, bizonyítékául vehető annak, hogy a lélek a külvilággal alvásközben is állandó összeköttetést tart fenn. Alvásközben bennünket ért érzéki ingerek igenis válhatnak az álom forrásaivá.

Az ilyen ingereknek hosszú sora adódik, kezdve azoktól, melyek az alvás állapotával elkerülhetetlenül összefüggnek, avagy amelyeket az alvás csak beengedni kénytelen egészen a véletlen ébresztő ingerekig, amelyek arra alkalmasak, vagy azt célozzák, hogy az alvást megszakítsák. Erősebb fény vetődhetik szemünkbe, vagy zörej ütheti meg fülünket, vagy egy szagos anyag izgathatja orrunkat; alvásközben akaratlan mozgással egy testrészünk csupasszá lesz s benne a lehülés érzete kelhet, vagy pedig helyzetváltozással magunk magunkon a nyomás vagy érintés érzését kelthetjük. Megcsíphet a légy, kisebb éjjeli baleset pedig egyszerre több érzékünket is ostromolhatja. A figyelmes vizsgálók az oly álmok egész sorát gyüjtötték össze, amelyekben a felébredéskor megállapított inger és az álomtartalom valamely részlete annyira megegyeztek, hogy az ingert az álom forrásául el lehetett ismerni.

Jessen eseteiből (527. lap) több ilyen többé-kevésbbé véletlen, objektív érzéki ingerlésre visszavezethető álmot iktatok ide. Minden homályosan érzékelt zörej megfelelő álomképet kelt, így a mennydörgés a csatazaj kellős közepébe állíthat, kakaskukorékolás valakinek vészkiáltásává válhatik, az ajtócsikorgás rablók betöréséről kelthet bennünk álmot. Ha ledobjuk éjjel takarónkat, talán arról álmodunk, hogy meztelenül járunk, vagy hogy vízbe estünk. Ha az ágyon keresztben fekszünk és lábunk az ágy szélén túl kinyúlik, akkor talán azt álmodjuk, hogy iszonyatos mélység szélén állunk, vagy meredek magaslatról zuhanunk le. Ha fejünk véletlenül a vánkos alá kerül, akkor nagy szikla lóg fölöttünk és súlyával éppen el akar temetni. A felgyülemlett ondó kéjes álmokat ébreszt, helyi fájdalmak nyomán bántalmazásokról, ellen-

séges támadásokról, vagy éppen most történő sérülésekről álmodhatunk . . .

Meier (Versuch einer Erklärung des Nachtwandelns. Halle 1758, 33. lap) egyszer azt álmodta, hogy néhányan megtámadják, egész hosszában hanyatt fektetik és öreg ujja és második lábujja között karót vernek a földbe. Miközben ezt álmában elképzelte, felébredt és rájött, hogy szalmaszál került lábujjai közé.

Hennings (1784 258 l.) szerint ugyanő — *Meier* — egy más alkalommal, amikor ingét nyakán kissé szorosabbra húzta, azt álmodta, hogy felakasztják. *Hoffbauer* fiatal korában azt álmodta, hogy magas falról leesik és felébredéskor rájött, hogy az ágy leszakadt alatta és ő valóban a földre esett... *Gregory* közli, hogy egyszer lefekvéskor forró vizespalackot rakott a lábához és erre álmában az Ätna csúcsára mászott, ahol a talaj forróságát tűrhetetlennek találta. Másvalaki, aki fejére hólyaghúzó flastromot tapasztott volt, azt álmodta, hogy indiánusok megskalpolják; egy harmadik, aki nedves ingben aludt, úgy érezte, mintha egy folyón húznák végig. Olyan is volt, aki álomközben kapott köszvényrohamot és álmában azt hitte, hogy az inkvizitorok kezében van és kínvallatást kell végigszenvednie. *(Macnish.)*

Az inger és álomtartalom közötti hasonlóság bizonyítéka megerősítést nyerhet, ha sikerül az alvóban érzéki ingerek tervszerű alkalmazásával azoknak megfelelő álmot felidézni. *Macnish* szerint ilyen kísérletet már *Giron de Buzareingues* is végzett. „Térdeit takaratlanul hagyta és azt álmodta, hogy éjjel postakocsin utazik. Hozzátette, hogy aki sokat utazik, bizonyára tudni fogja, hogy az ember térdei éjjel kocsiban mennyire átfáznak. Máskor fedetlenül hagyta a tarkóját és azt álmodta, hogy szabad ég alatt vallásos szertartásban vesz részt. Abban az országban ugyanis, amelyben lakott, az emberek az éppen említett alkalmat kivéve mindig kalapban szoktak járni."

Maury a maga keltette álmairól új megfigyeléseket közöl. (Egy másik kísérleti sorozat eredménytelen volt).

1. Ajkát és orrhegyét tollal csiklandozzák. — Álmában rettenetesen kínozzák, arcára szurokból álarcot tesznek, aztán lerántják, hogy a bőre is vele szakad.

2. Ollót pincettához dörzsölnek. — Zúgnak a harangok, majdnem félreverik őket és megjelennek előtte az 1848-iki júniusi napok.

3. Kölnivizet szagoltatnak vele. — Kairóban Johann Maria Farina üzletében van. Ehhez reprodukálhatatlan őrületes kalandok kapcsolódnak.

4. Valaki kissé megcsípi a nyakát. — Azt álmodja, hogy

hólyaghúzó flastromot raktak rá és eszébe jut az az orvos, aki gyermekkorában kezelte.

5. Forró vasat közelítenek az arcához. — „Chauffeur"-ökről álmodik,* akik a házba lopódzkodtak és a lakókat úgy kényszerítik, hogy pénzüket átadják, hogy lábukat a szenes üstbe dugják. Aztán *Abrantés* hercegnő lép a színre, akinek ő titkára.

8. Vizet cseppentenek homlokára. — Olaszországban van, igen erősen izzad és *Orvieto* fehér borát issza.

9. Vörös papíron át ismételten gyertyafényt bocsátanak reá. — Időjárásról, forróságról álmodik, majd újra az a tengeri vihar veszi körül, amelyet egyszer a *La Manche* csatornán élt át.

Más álmokat felidéző kísérletek *d'Herveytől, Weygandtól,* stb. származnak.

Többen észrevették „az álomnak azt a feltűnő készségét, hogy az érzéki világ pillanatnyi benyomásait olyképpen szövi a maga alkotásaiba, hogy azok egy fokozatosan előkészített és bevezetett katasztrófává lesznek." *(Hildebrandt.)* „Fiatalabb koromban" — mondja a szerző, — „időnként a közismert ébresztőórát használtam, hogy reggel pontosan meghatározott időben ébredjek. Vagy százszor megtörtént velem, hogy az óra csengése egy igen hosszúnak és összefüggőnek tetsző álomba olyformán illett bele, mintha az egész álom éppen erre lett volna felépítve és benne lelné tulajdonképpeni logikus szükségszerű pointejét, természetes végcélját."

Ez ébresztő álmok közül hármat más célzattal még idézni fogok.

Volkelt (68. lap) a következőket beszéli el: „Egy zeneszerző azt álmodta, hogy tanít és tanítványainak éppen meg akar valamit magyarázni. Már el is készült vele és egy fiúhoz fordul azzal a kérdéssel: „Megértettél?" Ez, mint egy őrült kiáltja: „O ja!" Megütközve a kiabáláson, a fiút rendreutasítja. De már az egész osztály kiabál: „Orja!", majd Eurjo és végül Feurjo (Tűz van). És erre az utcáról hangzó valóságos „Feurjo" (Tűz van) kiáltásra felébred.

Garnier (Traité des facultés de l'âme, 1865) *Radestock* nyomán közli, hogy I. Napoleont, amidőn kocsijában aludt, egy pokolgép felriasztotta álmából, amelyben a *Tagliamenton* való átkelést és az osztrákok ágyútüzelését újból átélte s végül ezzel a kiáltással riadt föl: „Alá vagyunk aknázva".

Híressé vált *Maurynak* következő álma: (161. lap.) Betegeskedvén, szobájában feküdt ágyban, mellette az anyja ült.

* Chaffeuröknek azokat a Vendéebeli rablókat hívták, akik ilymódon kínozták áldozataikat.

A forradalom rémuralmáról álmodott; borzasztó gyilkolásokat látott és végül őt magát bíróság elé idézték. Ott látta *Robespierret, Marat-t, Fouquier-Tinvillet* és annak a szörnyű kornak valamennyi szomorú hősét, akiknek kérdéseire megfelelt. Számos közbenső esemény után, amelyet megjegyezni nem tudott, elítélik és beláthatatlan tömeg kíséretében a kivégzés színhelyére viszik. A vérpadra fellép, a hóhér a deszkához kötözi, az felbillen; a guillotine kése lehull; érzi, hogy feje mint válik el törzsétől és iszonyú szorongás közepett felébred. Ekkor rájön, hogy az ágy egy illesztéke esett a nyakcsigolyájára, amely a valóságban a guillotine késéhez hasonlóan érte.

Ehhez az álomhoz fűződik *Le Lorrain*-nek és *Egger*-nek a „Revue philisophique"-ben megindított érdekes eszmecseréje afölött, hogy vajjon lehetséges-e és miképpen, hogy az ébresztő-inger és a felébredés közötti igen rövid idő alatt az álomtartalomnak látszólag oly felette nagy bősége torlódjék össze.

Ilyen példák alapján az alvás közben fellépő objektív érzéki ingerek az álom legbiztosabban megállapított forrásainak mutatkoznak. A laikusok tudása szerint ezeknek az ingereknek van egyesegyedül jelentőségük. Ha a művelt, de az álom irodalmában járatlan embert az álom eredetéről megkérdezzük, bizonyosan olyan tudomására jutott esetre fog hivatkozni, amelyben az a felébredés után felismert objektív érzéki ingerből nyerte magyarázatát. A tudományos vizsgálódás azonban nem állhat meg itt, hanem okot talál további kérdések feltevésére abból a megfigyelésből, hogy alvás alatt érzékünket érő inger az álomban nem valóságos mivoltában, hanem valamely oly más képzettel helyettesítve jelentkezik, amely vele valamiféle vonatkozásban áll. Az a vonatkozás azonban, amely az álomingert a létrehozott álommal összeköti, *Maury* szavai szerint: *„une affinité quelconque, mais qui n'est pas unique et exlusive"*. (Analogies, 72. lap.). Lássunk például *Hildebrandt* ébresztő álmai közül hármat; ezeket hallva magától merül föl a kérdés, honnét van, hogy ugyanaz az inger különböző álmokat idéz fel és miért éppen ezeket:

(37. lap.) „Nos, egy tavaszi reggelen sétálni megyek és a zöldelő földeken egész a szomszédos faluig csatangolok, amikor látom, hogy a lakosok ünneplőben, imakönyvvel a hónuk alatt a templom felé vonulnak. Igazis — gondolom, — hisz ma vasárnap van és a reggeli mise mindjárt meg fog kezdődni. Elhatározom, hogy azon én is résztveszek, előbb azonban, minthogy egy kissé felhevültem, a templom melletti temetőben hűsölni szándékozom. Mialatt itt a különféle sírfeliratokat olvasom, hallom, amint a harangozó a toronyba fellépked és látom is odafent a kis falusi harangot, amely mindjárt imára fog hívni. Az még jódarabig

mozdulatlanul lóg, csak azután kezd himbálódzni — és hirtelen felhangzik hangos és átható ütése — oly hangosan és áthatóan, hogy alvásomnak egyszerre csak vége. A harangütések pedig az ébresztőórától származtak."

Más változat: „Világos téli nap; az utcákat magas hó borítja. Megigértem, hogy a szánkázásban résztveszek, de sokáig kell várnom, amíg jelentik, hogy a szán előállott. Most megkezdődik a készülődés a beszállásra, azután felveszem a bundát, hozzák a lábzsákot, végre helyben vagyok. Ám még mindig halogatják az indulást, amikor majd a gyeplő a várakozó lovaknak megadja a jelt az indulásra. Végül ezek megrántják az istrángot. Az erőteljesen rázódó csengők oly hatalmasan kezdik meg ismert csinnadrattájukat, hogy egy szempillantás alatt szétfoszlik az álom pókhálója. Ez újra csak az ébresztőóra riasztóhangja volt."

„Hadd álljon itt egy harmadik példa is! Mosogatólányt látok a folyasón, amint sok tucat egymásrarakott tányérral siet az ebédlő felé. Úgy veszem észre, mintha a porcellántorony veszedelemben forogna és a leány karján az egész az egyensúlyát vesztené. Óva intem: „Vigyázz, mert elejted azt a rakományt!" Természetes, hogy mint máskor is, a leány ellentmond: megszoktam én már az ilyet stb., miközben változatlan aggódó tekintettel kisérem a tovasietőt. És valóban a leány az ajtó küszöbén megbotlik, a sok törékeny edény lehull és száz darabra törik — és hull szerte a földön. Ámde a végnélkül folytatódó csörömpölés, amint csakhamar észreveszem, tulajdonképpen nem is az, hanem valóságos csengetés, ezzel a csengetéssel pedig, mint az ébredő immár felismeri, csak az ébresztőóra teljesítette kötelességét."

Arra a kérdésre, hogy miért ismeri félre a lélek álomban az objektív érzéki ingerek természetét, *Strümpell* és majdnem ugyanúgy *Wundt* azzal felelt, hogy a lélek az őt alvásközben érő ilyen ingerekkel szemben az illusióképzés állapotában van. Valamely érzéki benyomást akkor *ismerünk fel és értelmezünk helyesen,* azaz sorozunk az emlékezésnek a megelőző tapasztalatok alapján őt megillető csoportjába, ha a benyomás elég erős, világos, tartós és ha ezeknek megfontolásához szükséges idő rendelkezésünkre áll. Ha ezek a feltételek nincsenek meg, akkor félreismerjük azt a tárgyat, amely a benyomást szolgáltatja és az ingerből illuziót alkotunk. „Megtörténhetik, ha valaki a puszta mezőn sétál és valamely tárgyat határozatlanul vesz észre, hogy azt először lónak nézi, közelebbi megtekintésnél egy pihenő tehén képét fogja az felkelteni és végül e képzet határozottan ülő embercsoportozatba olvadhat át. Ugyanily elmosódottak azok a benyomások, amelyeket külső ingerek alvás közben a lélekre gyakorolnak, amely azokból illuziókat teremt; a benyomás

ugyanis kisebb-nagyobb számú emlékképet elevenít fel, amelyektől a benyomás pszichikai értékét nyeri. Hogy a tekintetbe jövő sok emlékezési kör melyikéből származnak felelevenedő képek s hogy a lehetséges eszmetársulás közül melyek jutnak érvényre, az *Strümpell* szerint is meghatározhatatlan és úgyszólván olyan dolog, amely a lélek önkényére van bízva.

E ponton azonban valamely irányban állást kell foglalnunk. Elfogadhatjuk azt, hogy az álomképzés törvényszerűsége valóban nem követhető tovább, ezzel lemondhatunk annak a kérdésnek feltevéséről, vajjon az érzéki benyomások keltette illúzió magyarázata nem függ-e még más feltételtől is. Vagy pedig felmerülhet az a gyanú, hogy az alvásba benyomuló objektív érzéki ingerek mint álomforrások csak szerény jelentőségűek és más mozzanatok határozzák meg, hogy mely emlékképek ébredjenek fel. És valóban, ha *Maury* kísérleti úton előidézett álmait vizsgáljuk, amelyeket e célzattal közöltem olyan kimerítően, akkor kísértésbe jövünk azt mondani, hogy a kísérlet az álomelemeknek csak egyikére vet világot, míg az álomtartalom többi része sokkal önállóbbnak, részletenként meghatározottabbnak látszik, semhogy a kísérleti elemmel valamiféle összefüggése annak magyarázatát megadná. De magában az illúziós teóriában az objektív benyomás álomalkotó hatalmában is kételkedni kezdünk, ha rájövünk, hogy ez a benyomás az álomban esetenként a legkülönösebb és a legtávolabb fekvő értelmezést nyeri. *B. M. Simon* beszéli, hogy álmában egyszer asztal körül óriásokat látott ülni és tisztán hallotta, amint rágás közben az egymáshoz csapódó állkapcsok rettenetesen csattogtak. Felébredvén, ablaka alatt vágtató lópatkó csattogása hallatszott. Ha itt a patkó lármája éppen azokat az emlékezésbeli képzeleteket ébresztette fel, amelyek *Brobdingnak* óriás lakóira, *Gulliver* utazására vonatkoznak — ilyesformán fejteném az álmodó minden hozzájárulása nélkül az álmot —, akkor felmerül a kérdés, vajjon ennek az oly szokatlan emlékezeti körnek kiválasztásához nem segítettek-e még más motívumok is.*

ad. 2. Belső (szubjektív) érzéki ingerület. Minden ellenvetés ellenére is el kell ismernünk, hogy az objektív érzéki ingereknek kétségkívül van álomgerjesztő szerepük; minthogy azonban ezek az ingerek természetükből és gyakoriságukból ítélve valamennyi álomkép magyarázására elégtelenek, arra kényszerülünk, hogy

* Az álomban megjelenő óriás-alakok az álmodónak valamely gyermekkorbeli élményére utalhatnak. A Gulliver utazásainak emlékére vonatkozó fenti értelmezés egyébként jó példa arra, hogy milyen ne legyen az álomfejtés. Az álomfejtő ne engedje szabadjára a maga szellemességét és ne tegye túl magát az álmodónak az álmához kapcsolódó ötletein.

azokkal analóg hatású más álomforrások után kutassunk. Nos, nem tudom, hogy kiben ébredt fel az a gondolat, hogy külső érzéki ingerek mellett a belső (szubjektív) ingereket, az érzékszerveket is figyelembe vegye, azonban tény, hogy ez az álom oktanának minden újabb tárgyalásánál több-kevesebb nyomatékkal megtörténik... „Lényeges szerepük lehet továbbá az álom illúziókeltésében — mondja *Wundt* (363. l.) — azoknak a látási és hallási érzékleteknek, amelyek éber állapotban mint sötét látótérben fellépő fénytömeg, vagy fülcsengés, fülzúgás stb. ismeretesek: a legismertebbek köztük a recehártya szubjektív izgalma. Innét magyarázható az álomnak sajátságos hajlamossága arra, hogy többszörösen varázsoljon hasonló vagy csaknem egyező dolgokat szemünk elé. Számtalan madarat, lepkét, halat, tarka gyöngyöt, virágot stb. látunk magunk körül szerte. Ez esetekben a sötét látótérben fel-felvillanó fény öltött fantasztikus alakot és álomban a számtalan fénypont megannyi külön képpé lesz, amely kép a fénytömeg mozgékonysága miatt mozgó tárgynak látszik. Alighanem ebben leli magyarázatát, hogy az álom annyira hajlandó állat-alakzatok képzésére, amelyeknek formagazdagsága a szubjektív fénypontok sajátos alakjaihoz könnyen hozzásimul."

A szubjektív érzéki ingereknek mint álomkép-forrásoknak, nyilván megvan az az előnyük, hogy nem függnek külső véletlenektől, mint az objektív források. Ezek mindig, amikor csak szükség van rájuk, úgyszólván rendelkezésre állanak. Viszont hátrányban vannak az objektív érzéki ingerekkel szemben, amennyiben az objektív ingereknél álomgerjesztő szerepük kísérlet és megfigyelés révén bizonyítható, ami itt csak nehezen vagy egyáltalán nem sikerül. A szubjektív érzéki ingerek álomgerjesztő hatalmáról a legfőbb bizonyítékot az úgynevezett hypnagóg hallucinációk szolgáltatják, amelyeket *Johann Müller* „fantasztikus látásjelenségekként" írt le. Néha igen élénk, változatos képek ezek, amelyek számos embernél elszenderedésekor szabályszerűen jelentkeznek és egyideig a nyitott szem előtt is ott lebeghetnek. *Maury*, aki igen erősen állott e látomások hatása alatt, behatóan méltatta őket, s azt állítja (mint egyébként *Joh. Müller* is), hogy azok az álomképekkel összefüggenek, sőt velük azonosak. Keletkezésükhöz *Maury* szerint a léleknek bizonyos passzivitása és a feszült figyelem meglazulása szükséges (59. és a köv. l.). Elegendő azonban egy pillanatnyi ilyen letargia, hogy arra való hajlandóság mellett hypnagóg hallucinációt lássunk, amely után esetleg újra felébredünk, amíg ennek többször ismétlődő játéka elalvással nem végződik. Ha azután nem nagy idő mulva felébredünk, akkor *Maury* szerint gyakran sikerül álmunkban

ugyanazokra a képekre ismerni, amelyek a hypnagóg hallucinációkban szundítás közben előttünk lebegtek. (134. l.) Így esett meg egyszer *Maury*-val, hogy a szender periódusában torzvonású, különös hajzatú, groteszk alakok hihetetlen makacssággal kellemetlenkedtek neki, amelyek felébredése utáni visszaemlékezése szerint álmában is megjelentek. Máskor, amikor sovány koszton élt és éhség kínozta, hypnagóg kép gyanánt villát tartó kéz jelent meg előtte, amely ételért a tányérhoz nyúlt. Álmában dúsan terített asztal mellett ült és hallotta, amint az étkezők a villával csörömpölnek. Máskor, amikor szeme fájt, gyulladt volt és elaludt, mikroszkópi apróságú jelekből állottak hypnagóg hallucinációi, amelyeket nagy fáradsággal ki kellett betűznie; egyórai alvás után felébredvén, arra emlékezett, hogy álmában apróbetűs, nyitott könyv feküdt előtte, amelyet fáradságosan végig kellett olvasnia.

E képekhez hasonlóan nevek, szavak, hanghallucinációi is jelentkezhetnek hypnagóg módon és ismétlődhetnek az álomban, mint ahogy a nyitány jelzi előre a vele kezdődő opera vezérmotívumát.

Ugyanazon a mesgyén, mint *Joh. Müller* és *Maury*, halad *G. Trumbull Ladd*, a hypnagóg hallucinációk újabbkori megfigyelője; hosszabb gyakorlattal megtanulta, hogy elalvás után 2—3 perc mulva anélkül, hogy szemét kinyitná, hirtelen felébredjen és így módja legyen arra, hogy az éppen eltűnő recehártya érzékleteket a még emlékezetben élő álomképekkel összehasonlítsa; ő arról biztosít bennünket, hogy a kettő között mindenkor benső viszony áll fenn, a recehártya önfényének számos világító pontja és vonala a lelkileg érzékelt álomalakoknak mintegy a körvonalait, sémáját szolgáltatja. Egy oly álomnak például, amelyben élesen nyomtatott sorok voltak láthatók, amelyeket olvas és tanulmányoz, a recehártya fénylő pontjainak párhuzamos vonalú sorai feleltek meg. *Trumbull Ladd* szavai szerint: Az álomban olvasott tiszta nyomású lap olyanforma tárgyba olvadt át, mint amilyen egy valóságos nyomtatott lap darabja, ha az ember a túlnagy távolság miatt, jobb meglátás céljából azt papírba szúrt lyukon keresztül nézi. *Ladd* anélkül, hogy e tünemény centrális részét alábecsülné, azt hiszi, hogy alig jelentkezhetik bennünk vizuális álom, amely anyagát ne a recehártya belső ingerállapotaihoz kapcsolná. Különösen áll ez azokra az álmokra, amelyek sötét szobában röviddel elalvás után keletkeznek, míg reggel a felébredés előtti álmok ingerforrása viszont a megvilágosodó szobából szemünkbe hatoló objektív fény. Az a változatosság és változásra való végtelen képesség, amely a recehártya saját fénygerjedését jellemzi, teljesen megfelel álmainkban meg-

nyilvánuló nyugtalan képtolongásnak. Ha *Ladd* megfigyeléseit figyelemre méltatjuk, akkor az álom e szubjektív inger-forrását bőségesnek kell tartanunk, mert tudjuk, hogy látomások teszik álmaink fő alkotórészét. Más érzékszervek hozzájárulása, még a hallásé is, csekélyebb és nem állandó jellegű.

ad. 3. Belső organikus testi inger. Azon az úton, amelyen az álomforrásokat nem a szervezeten kívül, hanem azon belül keressük, meg kell emlékeznünk arról, hogy szinte valamennyi szervünk egészséges állapotban alig árulja el létezését, úgynevezett izgalmi állapotában vagy megbetegedésekor azonban olyan, többnyire kínos érzéseket támaszt, mint aminőket a kívülről érkező fájdalom és érzésingerek szoktak kelteni. Igen régi tapasztalat az, amely *Strümpellt* a következő kijelentésre késztette (107. l.): „Álmában a lélek sokkal mélyebben és terjedelmesebben tudja érzékelni a testi folyamatokat, mint ébren és arra kényszerül, hogy befogadjon és hagyjon magára hatni bizonyos ingereket, melyek testének oly részeiből és oly változásaiból származnak, amelyekről éber állapotban mitsem tudott." Már *Aristoteles* is lehetségesnek tartja, hogy álomban oly kezdődő betegségekre leszünk figyemesekké, amelyekről ébren még semmit sem vettünk észre (annál a képességnél fogva, hogy az álom a benyomásokat megnagyítja, lásd fent 2. l. Oly orvosi tekintélyek pedig, akiknek felfogásától bizonnyal távol állott, hogy az álom jós erejében higyjenek, az álomnak legalább betegséget megjövendölő képességét elismerték. *(L. M. Simon*-t 31. l. és számos régebbi szerzőt.)*

Úgy látszik, hogy újabb korunk sem szükölködik az álom diagnosztikai használhatóságának hiteles példái nélkül. Így *Tissié Artigues nyomán* (Essai sur la valeur séméiologique des rêves), egy negyvenhárom éves asszony esetét közli, akit éveken keresztül látszólag teljesen egészséges állapotban szorongásos

* Meg kell emlékeznünk arról, hogy az ókorban az álmokat nem csak diagnosztikusan használták fel (mint pl. Hippokrates), hanem azoknak gyógyító jelentőséget is tulajdonítottak.

A görögöknél álomjóslóhelyek — orákulumok — voltak, amelyeket rendszerint a gyógyulást kereső betegek látogattak. A beteg Apolló vagy Aesculap templomába ment, ahol különféle szertartáson esett át, megfürdették, bedörzsölték, megfüstölték. Ilyen felcsigázott állapotban a templomban egy áldozati kos bőrére fektették. A beteg elaludt és azokról a gyógyító szerekről álmodott, amelyeket neki természetes alakjukban, szimbolumokban, vagy képekben mutattak. A papok azután ezeket az álmokat fejtették.

A görögök gyógyító álmairól lásd *Lehmann* I. 74, *Bouché—Leclerq, Hermann,* Gottesd. Altert d. Gr. §. 41. Privataltert. §. 38, 16, *Böttinger* Sprengelnek Beitr. z. Gesch. d. Med. c. művében II. 163 és köv. l., *W. Lloyd,* Magnetism and Mesmerism in antiquity, London 1877, *Döllinger,* Heidentum und Judentum 130 l.

álmok kínoztak és akinél végül az orvosi vizsgálat kezdődő szívbántalmat állapított meg, amelyben az illető nemsokára meg is halt.

Belső szervek kifejezett zavara sok embernél kétségkívül álomgerjesztő gyanánt hat. Utalni szoktak általában arra, hogy szív- és tüdőbetegnek gyakran vannak szorongó álmaik; az álomélet e vonatkozását számos szerző annyira hangsúlyozza, hogy e helyütt elegendőnek tartom, ha az irodalomra utalok. *(Radestock, Spitta, Maury, M. Simon, Tissié.)* *Tissié* még azt is hiszi, hogy a megbetegedett szervek az álomtartalomra jellegző bélyeget nyomnak. A szívbeteg álma rendszerint igen rövid és ijedt ébredéssel végződik, majd minden álma tartalmában szerepe van rettenetes körülmények között a meghalásnak. A tüdőbetegek megfulladásról, tolongásról, menekülésről álmodnak és feltünő gyakran szenvednek lidércnyomástól, amit különben *Börner* hasrafektetéssel vagy a légzőnyilások betakarásával kisérleti úton is fel tudott idézni. Emésztési zavaroknál az álom az ízlelés és az undor körébe tartozó képzeteket tartalmaz. Végül a nemi izgalmak befolyása az álom tartalmára mindenki előtt tapasztalásból is elég világos és ez az, ami legerősebb bizonyítékát szolgáltatja annak a tannak, mely az álomgerjesztést a szervek izgalmából származtatja.

Az álom irodalmának tanulmányozásánál teljesen félreismerhetetlen, hogy egyes szerzőket *(Maury, Weigandt)* az álomproblémák tanulmányozására az a hatás vezette, melyet a maguk betegsége álmaik tartalmára gyakorolt.

Az álomforrások gyarapodása eme kétségtelenül megállapítást nyert tények révén különben nem oly nagyjelentőségű, mint ahogy azt gondolnók. Hisz az álom oly jelenség, amely egészségeseknél, sőt talán mindenkinél, majd minden éjjel beköszönt és létrejöttének nyilván nem múlhatatlan feltétele, hogy valamely szerv beteg legyen. Ránk nézve pedig nem az a fontos, hogy a különösebb álmok honnét erednek, hanem, hogy normális ember szokásos álmának mi az ingerforrása.

Egyébiránt most már csak egy lépéssel kell továbbmennünk, hogy oly álomforrásra bukkanjunk, amely gazdagabban ömlik, mint bármely eddigi és amely azzal biztat, hogy sohasem is apad el. Ha megállapítást nyert, hogy a test belsejének betegsége ingerforrása lehet az álomnak és ha elfogadjuk, hogy a lélek alvás közben elfordulván a külvilágtól, a test belsejére nagyobb figyelmet fordít, akkor közel fekszik az a gondolat, hogy a szerveknek nem is kell megbetegedniök ahhoz, hogy az alvó lélekhez oly izgalmakat juttassanak, amelyek azután valamikép álmokká lesznek. A közérzet, amelyet éber állapotunkban homályosan és csak

kvalitása szerint veszünk észre és amihez az orvosok véleménye szerint valamennyi szerv hozzájárul, ez a közérzet volna az, amely éjjel erőteljesebb benyomást gyakorol és egyes összetevői révén tevékenységhez jut, szóval ez volna a leghatalmasabb és egyúttal a legközönségesebb forrása az álomképek felkeltésének. Így már csak az maradna hátra, hogy megvizsgáljuk, hogy a szervek ingere milyen szabályok szerint alakul át álomképzetté.

Az álom-keletkezésnek azt az elméletét érintettük itt, amelyet valamennyi orvosszerző mindenekfelett kedvel. Az a sötétség, amelybe lényünk testi magva, *Tissié* szavai szerint a *„moi splanchnique"* felismerhetetlenül be van burkolva és az a homály, amely az álom keletkezését fedi, túlságosan illenek egymáshoz, hogy ne próbálták volna őket egymással kapcsolatba hozni. Az a gondolatmenet, mely a vegetativ szervi érzéseket teszi meg az álom alkotóivá, az orvost ezenfelül még azzal is csábítja, hogy lehetővé teszi, hogy az álmot és elmebetegséget, amelyek tüneteikben annyira egyeznek, aetiológiailag egyesíthesse. Hiszen a közérzés zavarait és a belső szervek ingereit az elmebetegségek keletkezésénél is súlyos részességgel szokták vádolni. Nem csodálatos tehát, ha a testi ingerek elmélete nemcsak egy, hanem több egymástól független szerzőre is visszavezethető.

A szerzők egy részét az a gondolatmenet vezette, amelyet 1851-ben *Schopenhauer,* a filozófus, fejtett ki. A világ képe úgy keletkezik bennünk, hogy értelmünk a kivülről feléje érkezett benyomásokat az idő, a tér és az okszerűség formáiba önti át. A szervezet belsejéből, a szimpatikus idegrendszerből érkező ingerek nappal legfeljebb ha tudattalan befolyást gyakorolnak hangulatunkra. Éjjel azonban, mikor a nappali benyomások minden egyebet túlharsogó hatása megszünik, a belülről felnyomuló ingerek képesek lesznek a figyelmet magukra vonni, valamint hogy éjjel meghalljuk a patak csergedezését, amelyet a nappal lármája észrevehetetlenné tett. Ámde hogy reagálhat az értelem ezekre az ingerekre? Sehogy másképp, mint csak úgy, hogy sajátos műveleteit elvégzi rajtuk. Az ingereket tehát tért és időt betöltő alakokká változtatja, amelyek azután az okság fonalán mozognak; így keletkezik az álom. A testi ingerek és az álomképek közelebbi vizsonyába azután *Scherner* és utána *Volkelt* iparkodtak behatolni. Ezeknek méltatását az álomelméletről szóló fejezetre halasztom.

Az álmok eredetét, épúgy, mint a deliriumokét és a téveszmékét, *Krauss* elmeorvos rendkívül következetes vizsgálatban ugyanegy elemből, a szervezeti feltételektől függő érzetből vezette le. Alig képzelhető a szervezetnek oly pontja, amelyből álom, vagy téveszme ne indulhatna ki. A szervezeti feltételektől

függő érzések azonban két sorozatba oszthatók. 1. Az összhangulatokra (közérzésekre). 2. Specifikusokra, a vegetatív szervezet főrendszereinek immanens érzeteire; ezeknek öt csoportja különböztethető meg: a) az izomérzetek, b) a pneumatikus érzetek, c) a gastrikus érzetek, d) a sexuális érzetek és e) a perifériás érzetek. (II. fej. 33. l.)

Az álomképek keletkezésének folyamatát a testi ingerek alapján *Krauss* a következőkép gondolja el: A felkeltett érzet valamely asszociációs törvény szerint rokonképzetet éleszt fel és azzal szerves képletté lesz, amellyel szemben azonban a tudat máskép viselkedik, mint rendesen. Az érzetre magára ugyanis semmi figyelmet sem fordít, hanem teljesen a kisérő képzetek felé fordul, ami egyúttal annak is az oka, hogy miért ismerték félre oly sokáig ezt a tényállást. (11. l.) *Krauss* ezt a folyamatot sajátos névvel, az álombeli érzetek álomképpé való *transsubstanciáció*-jának nevezi. (24. l.)

Az organikus testi ingerek befolyását az álomképzésre ma csaknem általánosan elfogadták, arra a kérdésre azonban, hogy a kettő között a kapcsolatok milyen törvényszerűsége áll fenn, igen különfélekép, gyakran homályos magyarázattal, feleltek. Az álomfejtésre, ha az a testi ingerek teóriájának alapján áll, az a különös feladat hárul, hogy az álom tartalmát az azt felidéző organikus ingerekre vezesse vissza; ez esetben pedig ha nem fogadjuk el a *Scherner*-féle álommagyarázó szabályokat, igen gyakran az előtt a kellemetlen tény előtt állunk, hogy az organikus ingerforrást viszont semmi más nem árulja el, mint éppen csak az álom tartalma.

Meglehetős egyértelműséggel alakult ki azonban több oly álomforma magyarázata, amelyeket típikusaknak neveztek el, mert számos embernél egészen hasonló tartalommal ismétlődnek meg. Ilyenek azok az ismert álmok, amelyekben valamely magaslatról leesünk, vagy a fogunk kihull, vagy repülünk, vagy amelyekben meztelenségünk, vagy hiányos öltözetünk miatt jövünk zavarba. Az utóbbi álom egyszerűen abból származnék, hogy ledobtuk a takarót magunkról és meztelenül fekszünk. A fogkihullás-álom fog-ingerből származnék, amin azonban nem kell okvetlenül a fogaknak beteges izgalmi állapotát érteni. A repülés álma *Strümpell* szerint, aki *Schernert* követi, megfelel annak a képzetnek, amelyet a lélek a le- és felszálló tüdőszárnyak ingermennyiségéből alkot, ha egyúttal a mellkas bőrérzése az öntudatlanságig alászállott. Ez az utóbbi körülmény teszi lehetővé, hogy a lebegés képzetéhez kapcsolt érzés bennünk létrejöjjön. A leesés oka abban rejlik, hogy ha a bőrnyomás-érzés megszünte után karunk a törzs mellől lecsúszott, vagy behajlított térdünk kiegyene-

sedett, a bőrnyomás érzete újból tudatossá lesz; a tudatosságba való ez az átmenet pedig az álomban esés formájában nyer lelki megtestesülést. (*Strümpell* 118. l.) Ennek a tetszetős magyarázatkísérletnek gyengéje nyilván az, hogy a lelki észrevevésből a szervi megérzés egyik, vagy másik csoportját minden különösebb alap nélkül mindaddig eltüntetgeti, vagy előhívja, míg a magyarázatra alkalmas konstellációt meg nem teremtette. Különben később lesz még alkalmam, hogy a tipikus álmokra és azok keletkezési módjára rátérjek.

M. Simon hasonló álmok sorának összehasonlításából néhány szabályt próbált felállítani, amelyek szerint a szervek ingerbefolyásából az álomeredmények meghatározhatók volnának. Ha alvás közben — mondja (34. lap) — valamely szerv, amely normálisan egy indulat kifejezésében részt szokott venni, valamely más okból ugyanabba az izgalmi állapotba jön, amelyben az az illető affektusban lenni szokott, akkor az ilyenkor keletkezett álom oly képzeteket fog tartalmazni, amilyenek ahhoz az indulathoz illenek.

Másik szabály (35. lap): Ha valamely szerv alvás közben működik, izgalomba jön vagy gátlást szenved, akkor az álom oly képzeteket termel, amelyek azoknak az organikus funkcióknak gyakorlására vonatkoznak, melyeket az a szerv tart működésben.

Mourly Vold (1896) megkísérelte, hogy a testi inger teóriájának feltételezett befolyását az álomképzésre elszigetelt területen kísérletileg bizonyítsa be. Kísérleteiben az alvó test tagjainak helyzetét változtatta és az álomeredményt a változtatásokkal összehasonlította. Tapasztalatait a következő tételekben összegezi:

1. Testünk tagjainak álombeli helyzete többé-kevésbé megfelel a valóságos helyzetnek; vagyis tagjaink olyan statikai állapotáról álmodunk, amilyen a reálisnak megfelel.

2. Ha valamelyik testrész mozgásáról álmodunk, akkor ez mindig olyan, hogy az annak álombeli végrehajtásánál előforduló helyzetek egyike a valóságosnak megfelel.

3. Tagjaink helyzetét álomban más személyre is átruházhatjuk.

4. Azt is álmodhatjuk, hogy az illető mozgásunk meg van gátolva.

5. Testünknek bizonyos helyzetben lévő tagja valamely állat vagy szörnyeteg alakjában jelenhetik meg álmunkban, amikor is a kettő között bizonyos analógia létesül.

6. Valamely tag helyzete az álomban oly gondolatokat kelthet, amelyek ezzel a testrésszel valamely vonatkozásban vannak. Így például az ujjakkal való babrálásnál számokról álmodhatunk.

Ezekből az eredményekből inkább arra mernék következ-

tetni, hogy a testi inger-teória sem tudja a felkeltendő álomképek meghatározásából a látszólagos önkényességet teljesen kiküszöbölni.*

ad. 4. Pszichikus ingerforrások. Mikor az álom viszonyát az ébrenléthez, továbbá az álom anyagának eredetét tárgyaltuk, azt hallottuk, hogy a legrégibb és legújabb álomkutatók nézete szerint arról álmodunk, amivel nappal foglalkozunk és ami bennünket ébren is érdekel. Az ébrenlétből az alvásba folytatódó ez érdeklődés nemcsak pszichikai kapocs volna, amely az álmot az élettel egybefűzi, de az az álomnak nem jelentéktelen forrását is jelentené, amely az alvás közben érdekessé váló és ránk ható ingerekkel együtt minden álomkép eredetének magyarázatát kimerítené. Ámde a fenti állítással szemben hallottuk azt az ellentmondást is, hogy az álom az alvót a nappal érdekei elől elvonja és hogy azokról a dolgokról, amelyek nappal a leghatalmasabban megragadtak, legtöbbször csak azután álmodunk, amikor az időszerűségükben rejlő ingerüket ébren már elvesztették. Így az álomélet analizise közben lépten-nyomon arról kell meggyőződnünk, hogy helytelen dolog volna, ha valamely általános szabályt állítanánk fel, anélkül, hogy a „gyakran", „rendszerint", „legtöbbször" megszorítást nem alkalmaznók és kivételek érvényességére fel nem készülnénk.

Ha az ébrenlét érdekköre a belső és külső álomingerek mellett az álom oktanának teljes magyarázatát kimerítené, akkor képesek lennénk arra is, hogy valamely álom minden elemének eredetéről kielégítően számot adjunk; az álomforrások rejtélye meg volna fejtve és csak az a feladat maradna hátra, hogy meghatározzuk, mennyi része van az egyes álmokban a pszichikai és mennyi a szomatikus álomingereknek. A valóságban az álomnak ilyen teljes megoldása még egyetlen esetben sem sikerült és mindenki, aki ezt megkísérelte, rendszerint igen sok oly álomrészletre bukkant, amelynek eredetéről felvilágosítást adni nem tudott. A napi érdekkörnek mint pszichikus álomforrásnak nyilván nincs oly jelentősége, amilyen abból a merész állításból, hogy álmában mindenki a mesterségét folytatja, el várható volna.

Más pszichikus álomforrást nem ismerünk. Így azután az irodalom minden ismert álommagyarázása — talán *Scherneré* kivételével, amelyről később fogok megemlékezni, — nagyon hiányos ott, ahol az álomra leginkább jellemző képekbe öltöztetett képzetanyag leszármazásáról van szó. E kényelmetlen hely-

* E kutatónak azóta két kötetben megjelent álomjegyzőkönyveiről közelebbi adatokat l. lejebb.

zetben a legtöbb szerző mind nagyobb hajlandóságot mutatott arra, hogy az álomgerjesztésnek pszichikus oldalát, épp azt a pontját, amely oly nehezen közelíthető meg, lehetőleg lekicsinyelje. Főbeosztásként megkülönböztették ugyan *az idegingeres* és *az asszociációs álmot*, ez utóbbiak forrása kizárólag a reprodukció (*Wundt* 365. lap), de a szerzők mégsem tudnak megszabadulni attól a kétségtől, hogy „vajjon asszociációs álmok alkalmat nyujtó testi inger nélkül keletkezhetnek-e". (Volkelt 126. lap.) A tiszta asszociációs álom jellemzése is felmondja a szolgálatot: „A tulajdonképpeni asszociációs álomban már ilyen szilárd magról nem beszélhetünk. Itt a laza csoportosítás az álom középpontjáig is terjed. A különben is fékevesztett ész- és értelemnélküli képzetvilágot itt nem tartják össze még a jelentősebb testi és lelki ingerületek sem, hanem magukra hagyatva, — tarka-barka kavargásra, laza egymásba-botorkálásra vannak utalva." (Volklet 118. lap.) Az álomkeltés pszichikus részének lekicsinylését azzal is megkísérli *Wundt*, hogy kifejti, hogy az álom fantazmáit jogtalanul tekintik tiszta hallucinációknak. Valószinű, hogy az álomképek legtöbbször való illuziók, amennyiben azokból a halk érzéki benyomásokból indulnak ki, amelyek alvás közben sem szünnek meg soha. (359. laptól folytatólag.) *Weygandt* általánosította és magáévá tette e felfogást. Valamennyi álomképzetről állítja, hogy azoknak közvetlen okai érzéki ingerek és csak azután csatlakoznak hozzájuk reproduktív asszociációk (17. lap). A pszichikus ingerforrások elfojtásában még messzebb megy *Tissié* (183. lap); *„Les rêves d'origine absolument psychique n'exsistent pas"* és másutt (6. l.) *„les pensées de nos rêves nous viennent du dehors"*.

A középúton haladó szerzők, mint *Wundt*, a nagybefolyású filozófus, nem mulasztják el megjegyezni, hogy a szomatikus ingerek és az ismeretlen vagy a nappal érdekeiként megismert pszichikus gerjesztők az álom keletkezésénél összeműködnek.

Látni fogjuk később, hogy az álomképzés rejtélye egy nem sejtett pszichikus ingerforrás felfedezésével megoldható. Egyelőre ne csodálkozzunk azon, hogy az álomképzésben azokat az ingereket, amelyek nem a lelki életből származnak, túlbecsülik. Ennek oka nemcsak abban van, hogy azok könnyen feltalálhatók és kisérletileg is bebizonyíthatók, hanem abban is, hogy az álomkeletkezés szomatikus felfogása a pszichiatriában ma uralkodó gondolkozásmódnak is teljesen megfelel. Az agy uralmát a szervezet fölött ugyan nyomatékosan elismerik, de minden, ami a lelkiéletnek kimutatható organikus elváltozásától való függetlenségét, vagy megnyilvánulásainak önállóságát bizonyíthatná, a pszichiatert ma úgy elijeszti, mintha annak elismerése a termé-

szetbölcselet és a metafizikai lélekfogalom korának visszatérésével fenyegetne. A pszichiater bizalmatlansága a lelket szinte gondnokság alá helyezte és azt követeli, hogy egyetlen gerjedelme se áruljon el saját képességet. Ez a magatartás azonban nem tesz egyébről tanuságot, mint csak arról a csekély bizalomról, amelylyel a tudósok a testi és lelki világ között fennálló oksági kapcsolat tartóssága iránt viseltetnek. Még ahol valamely jelenség kutatásánál a pszichikus ösztönzés mutatkozik elsődlegesnek, ott is a mélyebb behatolás meg fogja találni valamikor az út folytatását a lelki jelenség organikus alapjáig. Ahol azonban a pszichikum mostani megismerésünk végállomását jelenti, ott sem kell szükségképpen a pszichikus tényt le is tagadni.

D

MIÉRT FELEJTJÜK EL AZ ÁLMOT FELÉBREDÉS UTÁN?

Közmondásos, hogy az álmok reggelre szétfoszlanak. Természetesen lehet reá emlékezni is, hiszen az álmot csak a felébredés utáni emlékezésből ismerjük; igen gyakran azonban azt hisszük, hogy ez az emlék csak tökéletlen és hogy éjjel többet is álmodtunk. Megfigyelhetjük, hogy a reggel még élénk álomemlék a nap folyamán mint zsugorodik össze kis töredékké. Gyakran tudjuk, hogy valamit álmodtunk, de nem, hogy mit. Azt a tapasztalatot, hogy az álom sorsa a feledés, annyira megszoktuk, hogy azt a lehetőséget nem tekintjük abszurdumnak, hogy éjjel az is álmodhatott, aki reggel az álomnak sem tartalmáról, sem tényéről semmit nem tud. Másrészről előfordul, hogy az álmok az emlékezetben rendkívül tartósan megmaradnak. Analizáltam betegeimnek oly álmait, amelyeket huszonöt és még több év előtt álmodtak és emlékezem magamnak is egy álmára, amelyet a mai naptól legalább harminchét év választ el és emlékezeti frissességéből mégsem veszített semmit. Mindez igen csodálatos és egyelőre érthetetlen dolog.

Az álmok elfelejtését legkimerítőbben *Strümpell* tárgyalja. Ez az elfelejtés nyilván szövevényes jelenség, mert *Strümpell* nem egy okra, hanem az okok egész sorozatára vezeti vissza.

Az álmok elfelejtésének okai közül elsősorban azok érvényesülnek, amelyek éber állapotban is az elfelejtést okozzák. Ébren számtalan érzést és érzéklést felejtünk el csakhamar, mert azok igen gyengék és mert a hozzájuk füződő lelki ingerületek nagyon alacsonyfokúak voltak. Ugyanez áll számos álomkép esetére is: elfelejtjük őket, mert gyengék voltak, míg a körülöttük lévő erő-

teljesebb képekre visszaemlékezünk. Bizonyos azonban, hogy az álomképek maradandóságára nézve nem egyedül az intenzitás mozzanata döntő. *Strümpell,* valamint más szerzők *(Calkins)* bevallják, hogy gyakran oly álomképeket is csakhamar elfelejtünk, amelyekről tudjuk, hogy igen élénkek voltak, míg az emlékezetben megőrzöttek között nagyon sok árnyszerű, gyenge ingerű kép akad. Éber állapotban továbbá könnyen szoktuk elfelejteni azt, ami csak egyszer esett meg, viszont könnyebben jegyezzük meg, amit gyakrabban vehettünk észre. A legtöbb álomkép azonban egyszeri élmény;* ez a tulajdonság minden álmunk elfelejtéséhez egyaránt hozzájárul. Sokkal jelentősebb ezeken felül az elfelejtésnek egy harmadik oka. Ahhoz, hogy érzések, képzetek, gondolatok stb. bizonyos emlékezésbeli fokot érjenek el, szükséges, hogy ne álljanak magukban elszigetelten, hanem megfelelőleg kapcsolódjanak és társuljanak egymással. Ha egy rövid verset a benne előforduló szavakra bontunk és e szókat összekeverjük, akkor igen nehéz lesz azokat megjegyezni. „Jól elrendezetten és tárgyias egymásutánban egyik szó támogatja a másikat és az értelemmel bíró egész az emlékezetben könnyen és hosszú ideig szilárdan megáll. Értelmetlen dolgot általában époly kevéssé és époly ritkán tudunk megőrizni, mint a zavarosat és a rendetlent." Már pedig az álmok legtöbbjéből hiányzik az értelmesség és a rend. Az álomkompozíciókból hiányoznak az emlékezés e feltételei és elfelejtődnek, mert rendszerint már a következő pillanatokban széthullanak. Ezzel a magyarázattal persze nincs egészen összhangban az, amit *Radestock* észlelni vélt (168. l.), t. i. hogy éppen a legfurcsább álmokat tartjuk meg legjobban emlékezetünkben.

Az álmok elfelejtésének *Strümpell* szerint még hatásosabb egyéb okai azok, amelyek az álom és ébrenlét viszonyából következnek. Hogy az éber öntudat az álmot oly könnyen elfelejti, az látszólag csak a hasonmása annak az előbb megállapított ténynek, hogy viszont az álom az éber életből szinte sohasem vesz át rendezett emlékeket, hanem csak részleteket, amelyeket a megszokott pszichikai kapcsolatokból kiszakít, amely kapcsolatokban azok a mi éber emlékezetünkben megvannak. Ezek szerint az álomkompozíciónak nincs ama pszichikus sorozatok társaságában helye, amellyel lelkünk benépesült. Hiányzik ehhez az emlékezés minden segédeszköze. „Így hát az álomképlet lelki életünk anyaföldjétől mintegy különválik s felhőként lebeg a lelki tér egén, melyet az első életteljes lélekzetvétel gyorsan eloszlat." (87.)

* Periodikusan visszatérő álmokat ismételten megfigyeltek; l. *Chabeneix* gyűjteményét.

Ugyanígy hat az a körülmény is, hogy felébredéskor a bennünket megrohanó érzéki világ figyelmünket hirtelen annyira leköti, hogy vajmi ritka az az álomkép, mely ezzel az erővel szemben meg tud állani. Ezek a reggel benyomásai elől elhúzódnak, aminthogy a csillagok fénye is a nap ragyogásában elhomályosodik.

Mint az álmok elfelejtésére kedvező körülményről, utolsó helyen meg kell emlékeznünk arról is, hogy a legtöbb ember álmai iránt nagyon kevéssé érdeklődik. Aki, mint pl. a tudós, érdeklődéssel fordul az álmok felé, az ezenközben többet is álmodik, jobban mondva könnyen és gyakran emlékezik vissza álmaira.

Az álomról való megfeledkezés két másik oka, amellyel *Bonatelli (Benini* szerint) *Strümpell* adatait kiegészíteni véli, tulajdonképpen már azokban bennfoglaltatik. 1. A közérzet elváltozása alvás és ébrenlét között kölcsönösen megnehezíti a reprodukciót. 2. A képzettartalomnak másféle elrendezése az álomban, azt az éber öntudat számára úgyszólván lefordíthatatlanná teszi.

Az elfelejtésnek ennyiféle indokoltságát látva, annál furcsább, amit *Strümpell* is kiemel, hogy az álmokból mégis olyan sok marad meg emlékezetünkben. A szerzők szüntelen fáradozása, hogy az álmokra való emlékezés törvényeit megállapítsák, mintha bevallása volna annak, hogy valami itt is rejtélyes és megoldás nélkül maradt. Joggal emelték ki újabban ismét az álomra való emlékezés egynémely tulajdonságát, mint pl. azt, hogy a reggel elfelejtett álomra a nap folyamán vissza tudunk emlékezni, ha valamit észreveszünk, ami véletlenül az álomnak bár elfelejtett tartalmával valamikép összefügg. *(Radestock, Tissié).* Az álomra való emlékezés azonban egészében szemben áll egy ellenvetéssel, mely alkalmas arra, hogy értékét a kritikus előtt meglehetősen alászállítsa. Jogunk van ugyanis kételkedni, vajjon emlékezésünk, amely az álomból oly sokat elejt, nem hamisítja-e meg azt is, amit megtartott.

Ilyen bizalmatlanságot fejez ki az álom-reprodukció szabatosságával szemben *Strümpell* is: „Így aztán könnyen megeshetik, hogy az éber öntudat akaratlanul is beilleszt egyet-mást az álom emlékébe: azt képzeljük, hogy mindenféle olyan dolgot is álmodtunk, amit az álom nem is tartalmazott."

Igen határozottan nyilatkozik erről *Jessen:* (547. l.)

„Ezenkívül az összefüggő és következetes álmok vizsgálatánál és magyarázásánál nagyon kell ügyelnünk arra az eddig figyelemre alig méltatott körülményre, hogy ott az emlékezet hűsége körül majd mindenkor valami hiba van, mert amikor álmunkat emlékezetünkbe idézzük, az álomkép hiányait anélkül, hogy

azt észrevennők, vagy akarnók, ki szoktuk egészíteni. Ritkán, vagy talán sohasem volt oly összefüggő álmunk, mint amilyen összefüggőnek az az emlékezetünkben megjelenik. A legigazságszeretőbb ember sem képes valamely megálmodott különös álmát minden pótlás és cicomázás nélkül elbeszélni; az emberi szellemnek az a törekvése, hogy mindent összefüggésben tekintsen át, oly erős, hogy a némileg összefüggéstelen álomra való visszaemlékezésnél az a kapcsolat hiányait akaratlanul is pótolja."

Jessen e szavainak szinte fordításaként hangzik az a megjegyzés, amelyet *V. Egger* (1896) kétségkívül *Jessen*-től függetlenül tett: „... *l'observation des rèves a ses difficultés spéciales et le seul moyen d'éviter toute erreur en pareille matière est de confier au papier sans le moindre retard ce que l'on vient d'éprouver et de remarquer; sinon, l'oubli vient vite ou total ou partiel; l'oubli total est sans gravité; mais l'oubli partiel est perfide; car si l'on se met ensuite a raconter ce que l'on n'a pas oublié on est exposé a compléter par imagination les fragments incohérents et disjoints fourni par la mémoire ... on devient artiste a son insu, et le récit periodiquement répété s'impose a la créance de son auteur, qui, de bonne foi, le présente comme un fait authentique, dûment établi selon les bonnes méthodes ...*"

Ehhez egész hasonlóan vélekedik *Spitta* (338. l.), aki úgy látszik azt hiszi, hogy mi tulajdonképpen csak az álom reprodukálásának kisérleténél hozunk rendet az egymással lazán kapcsolódó álom-elemekbe, „... egymásmellettiségből egymásutánt, egymásból következést alkotunk, azaz belevisszük az álomba, ami pedig belőle hiányzik, a logikus kapcsolás folyamatát."

Minthogy az emlékezés hűségének, más mint objektív próbája nem lehet és minthogy ilyen próbát az álomnál, saját élményünknél, amelyek éppen csak az emlékezés a forrása, — nem alkalmazhatunk, mire becsüljük akkor hát az álomra való emlékezésünket egyáltalában?

E

AZ ÁLOM PSZICHOLÓGIAI SAJÁTOSSÁGAI

Az álom tudományos vizsgálatánál abból a feltevésből indulunk ki, hogy az álom saját lelki tevékenységünk eredménye. Ámde a kész álom nekünk annyira idegen, hogy nem nagyon vagyunk hajlandók annak szerzőségét vállalni. „Mir hat geträumt" ép oly használatos, mint „Ich habe geträumt". Honnét származik az álomnak ez a lélektől idegen mivolta? Az álomforrá-

sok eddigi tárgyalásából arra lehetne gondolnunk, hogy ez nem attól az anyagtól függ, amely az álom tartalmába belekerül; hisz ez az álméletben és az ébrenlétben nagyjában azonos. Vajjon nem a pszichikus folyamatok álombeli megváltoztatásában rejlik-e az, ami ezt az idegenszerű benyomást kelti? Ez alapon pedig az álom pszichológiai jellemzése megkísérelhető volna.

Az álom és ébrenlét lényegbeli különbségét senkisem hangsúlyozta jobban, mint *G. Th. Fechner,* aki erre az Elemente der Psychophysik (II. r. 520. l.) néhány megjegyzésében igen messzemenő következtetéseket is alapított. „Sem a tudatos lelki életnek egyszerű leszorítása az ingerküszöb alá", sem a figyelemnek a külvilágtól való elvonása nem elegendő szerinte ahhoz, hogy az álomélet sajátosságait az ébrenléttel szemben megmagyarázza. Inkább azt sejti, hogy az álmok színtere más, mint az éber képzetvilágé. „Ha az alvás és ébrenlét pszichofizikai működésének színtere ugyanaz lenne, akkor az álom szerintem az éber lelki életnek csupán egy alacsonyabb intenzítású folytatása volna, egyébként azonban tartalmuk és alakjuk közös volna. Ámde a dolog egészen máskép áll."

Hogy *Fechner* a lelki tevékenység ilyen átköltözése alatt mit értett, az bizony nem derült ki; tudomásom szerint nem is akadt senki, aki azon az uton, amelynek nyomát a fenti megjegyzésben megjelölte, tovább haladt volna. Azt hiszem, hogy e megjegyzés anatómiai értelmezését akár élettani agy-lokalizálás, akár agykéregszövettani rétegeződés alapján kizárhatjuk. De talán értelmesnek és gyümölcsözőnek bizonyul ez a gondolat, ha oly lelki szerkezettel hozzuk azt vonatkozásba, amely több egymásmögé kapcsolt fellebbviteli fórumból áll.

Más szerző megelégedett azzal, hogy az álomélet egyik, vagy másik kézzelfogható pszichológiai különösségét kiemelje és kísérletet tegyen arra, hogy azokból esetleg messzebbmenő magyarázatokba bocsátkozzék.

Joggal jegyezték meg, hogy az álomélet egyik főtulajdonsága már az elalvás alatt jelentkezik, amit az alvást bevezető tüneménynek nevezünk. Az ébrenlétnek *Schleiermacher* szerint az a jellemző tulajdonsága (351. l.), hogy itt a gondolkodás fogalmakban és nem képekben történik. Ámde az álmodó főleg képekben gondolkodik és szendergés közben könnyen megfigyelhető, hogy oly mértékben, amint az akaratlagos cselekvés megnehezül, bukkannak fel akaratlan képzetek, amelyek mind a képek közé sorozandók. A szándékosan akart képzetalkotó munkára való képtelenség egyrészről és az így beálló szórakozottsággal rendszerint együttjáró képprodukálás másrészről, két oly tulajdonság,

amely az álomban magában is fennmarad és melyet az álom lélektani analizisénél az álomélet lényeges jellegeként kell elismernünk. E képekről — a hypnagóg hallucinációkról — már megtudtuk, hogy tartalmuk szerint is azonosak az álomképekkel.*

Az álom tehát túlnyomóan látási képekben gondolkodik, de mégsem kizárólagosan. Szerepe van benne a hallási képeknek és kis mértékben más érzékszervek benyomásainak is. Sok mindent az álomban is egyszerűen elgondolunk, vagy elképzelünk, (valószínűleg szóképzetnyomok segítségével), éppúgy, mint ébren. Az álomra azonban mégis csak azok a tartalmi elemek jellemzőek, amelyek képekként viselkednek, azaz inkább érzéklethez hasonlítanak, mint emlékezeti képzetekhez. Mellőzve a hallucináció lényege feletti minden vitát, amelyeket a pszichiater amúgy is jól ismer, valamennyi hozzáértő szerzővel együtt kimondhatjuk, hogy az álom hallucinál, gondolatokat hallucinációkkal helyettesít. E tekintetben nincsen különbség látási és hallási képzetek között. Megfigyelték, hogy elalvás közben elképzelt dallam emléke álombamerüléskor ugyanannak a melódiának hallucinációjává alakul át, hogy a szunnyadással többször váltakozó felocsudás közben ismét halkabb és más minőségű emlékezeti képzeteknek adjon teret.

A képzetnek hallucinációvá változása nem az egyedüli mód, amellyel az álom az ébrenlétbeli, vele esetleg megfelelő gondolattól eltér. Az álom ezekből a képekből helyzeteket teremt, azokat jelenvalóknak állítja be és mint *Spitta* mondja (145. l.), az eszmét *dramatizálja*. Az álomélet e fejezetének jellemzése azonban csak úgy lesz teljes, ha hozzátesszük, hogy rendszerint (a kivételek külön magyarázatra szorulnak) úgy érezzük, mintha az álmot nem végiggondolnók, hanem átélnők. Szóval a hallucinációnak teljességgel hitelt adunk. Az a kritika, hogy nem történt velünk semmi, hanem csak sajátságosan képzelődtünk, — álmodtunk — valamit, csak az ébredéskor kezd kibontakozni. Ez a tulajdonság különbözteti meg az igazi alvásbeli álmot a nappali álmodozástól, amelyet a valósággal sohasem tévesztünk össze.

Burdach az álom eddig tárgyalt tulajdonságait a következőkben foglalta össze (476. l.): „Az álom lényeges ismertetőjele: *a)* hogy lelkünk szubjektív működése objektívnek tünik fel, amennyiben érzéklésünk a fantázia termékeit úgy fogja fel, mintha érzéki ingerületek volnának . . .; *b)* az álom önhatalmunk felfüg-

* *H. Silberer* szép példákon megmutatta, hogy a szendergés állapotában elvont gondolatok is mint alakulnak át szemléletes-plasztikus képekké, amelyek ugyanazt fejezik ki. Ezekre a leletekre más vonatkozásban még visszatérek. *(Bleuler—Freud* Jahrbuch I. 1909.)

gesztése. Ezért az elalváshoz bizonyos fokú passzivitásra van szükség... A szendergés képei önrendelkezésünk meglazulása folytán keletkeznek."

Most már az volna a feladatunk, hogy azt a hiszékenységet, amelyet a lélek az álomhallucinációkkal szemben tanusít és amely csak bizonyos önhatalmi tevékenység megszünése után állhat be, megmagyarázni megkíséreljük. *Strümpell* szerint a lélek itt is korrektül és mechanizmusának megfelelően viselkedik. Az álomelemek semmiesetre sem puszta képzetek, hanem a léleknek *valóságos és igaz élményei,* éppen olyanok, mint aminők ébren, érzékszerveink közvetítése útján keletkeznek. (34. l.) Míg a lélek ébren szóképekben és beszéd formájában alkot képzeteket és gondolatokat, addig álomban valóságos érzékletes képekben képzelünk és gondolkodunk. (35. l.) Ezenfelül az álom tértudattal gondolkodik, amennyiben épúgy, mint ébren, az érzékleteket és képeket egy külső térbe vetíti. (36. l.) Meg kell tehát hagyni, hogy az álmodó lélek az álom képeivel és érzékleteivel szemben ugyanabban a helyzetben van, mint éber állapotban. (43. l.) Ha emellett mégis tévútra kerül, úgy ez onnét ered, hogy a léleknek alvás közben hiányzik a kritikája, amely egyedül képesít arra, hogy belülről és kivülről adott érzéki benyomások között különbséget tegyen. A lélek nem tudja a képeket oly próbáknak alávetni, amelyek egyedül tudnának bizonyságot tenni objektív realitásuk felől. *Ezenkivül* nem veszi figyelembe azt a különbséget, amely a *szándékosan* elcserélhető képek és azok között áll fen, melyeknél ilyen szándékosság nincsen. Azért téved az álom, mert a kauzalitás törvényét az álom tartalmára alkalmazni nem tudja. (58. l.) Egyszóval abban, hogy a lélek a külvilágtól elfordul, rejlik az oka annak is, hogy a szubjektív álomvilágban hisz.

Csak részben eltérő pszichológiai fejtegetés után ugyanerre az eredményre jut *Delboeuf* is. Azért hiszünk az álomképek realitásában, mert alvás közben nincsenek más benyomásaink, amelyek összehasonlításul szolgálnának, minthogy a külvilágtól el vagyunk vágva. De éppenséggel nem azért hiszünk hallucinációink valóságában, mert alvás közben nem áll módunkban azokat próbára tenni. Az álom mindezeket a próbákat szemfényvesztően elénk varázsolhatja, például bebizonyíthatja, hogy a látott rózsát megérintjük, pedig csak álmodunk. *Delboeuf* szerint nincs megbízható kritériuma annak, hogy valami álom-e, vagy éber valóság, kivéve — és ez is csak praktikus általánosságban — a felébredés tényét. Mindent csalódásnak minősítek, amit az elalvás és a felébredés között átéltem, ha felébredéskor azt veszem észre, hogy levetkőzve az ágyban fekszem. (84. lap.) Alvás közben valóságosnak hittem az álomképeket annál az el nem altat-

ható, megszokott *gondolkodásmódomnál* fogva, mely a külvilág létezését teszi fel, s amellyel szembeállítom saját énemet.*

Miután az álomélet legfeltűnőbb tulajdonságait a külvilágtól való elfordulás jellemzi, nem lesz érdektelen az öreg *Burdach* néhány finom érzékre valló megjegyzését ideiktatni, amelyek arra a viszonyra vetnek világot, amelyben az alvó lélek a külvilághoz áll és amelyek alkalmasak rá, hogy a fenti következtetések túlbecsülésétől megóvjanak. „Alvás csak akkor következik be", — mondja *Burdach* — „ha a lelket érzéki ingerek nem izgatják... ámde az alvásnak nem annyira az a feltétele, hogy érzéki ingerek ne legyenek jelen, mint inkább az, hogy azok iránt az érdeklődés is hiányozzék belőlünk,** hisz némely érzéki benyomásra éppen szükség van, ha az a lélek megnyugtatására szolgál, aminthogy a molnár is csak akkor alszik, ha a malom kelepelését hallja és aminthogy az, aki óvatosságból éjjeli mécsest szokott égetni, a sötétben nem tud aludni." (457. lap.)

„A lélek alvás közben a külvilágtól elzárkózik és a perifériáról... visszahúzódik... Eközben azonban nem szakadt meg az összeköttetés teljesen; ha alvás közben is nem tudnánk hallani és érezni, hanem csak már a felébredés után, akkor egyáltalán nem volna lehetséges az alvót felébreszteni. Annak bizonyságául,

* *Delboef* magyarázata szerint az álomtevékenység annak a változásnak szükségszerű következménye, hogy a lelki apparátus különben hibátlan működésébe abnormis tényező kerül. Hasonló álláspontón van *Haffner*, aki azonban ezt a tényezőt némileg más szavakkal fejezte ki. Szerinte az álom első ismertető jele az idő- és térbeliség hiánya, vagyis hogy a képzetek az egyénnek megfelelő hely- és időrendtől függetlenek. Ehhez kapcsolódik azután az álom második alaptulajdonsága, amely a hallucinációkat, képzelődéseket és fantázia-kombinációkat a külső érzékléssel összetéveszti. „Minthogy a magasabb lelki erők összessége különösen a fogalomképzés, ítélet és következtetés, úgyszintén a szabad önrendelkezés az értékek fantázia-képeihez kapcsolódnak és azon alapulnak, természetes, hogy ezek a működések is részt vesznek az álomképzetek szabálytalanságában. Hangsúlyozzuk, hogy résztvesznek, mert ítélőképességünk és akaraterőnk alvás közben sem szenved változást. Tevékenységünk éppoly éleseszű és szabad, mint éber állapotunkban. Az ember álmában sem véthet a gondolkozás törvényei ellen, azaz nem tekinthet két egymással ellenkező dolgot azonosnak, stb. Álmában is csak azt kívánhatja, amit jónak lát *(sub ratione boni)*. Csakhogy az álom az embert a gondolkodás és akarat törvényeinek alkalmazásában tévútra vezeti a képzetek fölcserélése által. Így esik meg, hogy álmainkban a legnagyobb ellentmondásokat fogadjuk el és követjük el, míg másrészt a legélesebb ítéletet alkotjuk, a legpontosabb következtetésre vagyunk képesek, a legerkölcsösebb és legszentebb elhatározásra juthatunk. Annak a szárnyalásnak, amellyel fantáziánk az álomban csapong, egyedüli titka a *tájékozódás hiánya*. Álombeli ítéleteink, reményeink és vágyaink mértéktelen túlzása főleg *a bírálat hiányából* és abból ered, hogy álmunkban nem tudjuk magunkat másokkal megértetni.

** Hasonlítsuk össze ezzel a *„Désintérêt"-t*, amelyben *Claparède* (1905) az elalvás mechanizmusát fölleli.

hogy az érzéklések alvás közben is fennmaradnak, még inkább az a körülmény szolgál, hogy a felébredésünk a benyomásoknak nem mindig érzéki erejétől, hanem lelki vonatkozásától függ; valamely közömbös szó nem fogja felébreszteni az alvót, míg ha nevén szólítjuk, felébred; a lélek tehát különbséget tesz a szenzációk között... Innét van, hogy egy érzéki ingernek a hiánya is felébreszthet, ha ez valamely fontos képzettel függ össze; ezért ébrednek fel a gyertya eloltására, vagy a malom megállásakor, vagyis az érzéki működések megszűnésétől; ebből arra következtethetünk, hogy a lélek őket percipiálta, de közömbösségük, helyesebben szólva megnyugtató mivoltuk miatt felriasztólag nem hatottak rá." (460. lap és tovább.)

Ha mellőznők is ezeket a nem kicsinylendő ellenvetéseket, még akkor is be kellene vallanunk, hogy az álméletnek eddig méltányolt és a külvilágtól való elfordulással magyarázott tulajdonságai mégsem indokolják teljesen annak idegenszerűségét, mert különben az álombeli hallucinációkat képzetekké, a szituációt gondolattá kellene visszaváltoztatni tudnunk, amivel az álomfejtés feladata is megoldást nyerne. Nos, ezt tényleg megkíséreljük, amikor felébredéskor az álmot emlékezetünkben reprodukáljuk; de sikerüljön bár ez a visszaváltoztatás teljesen, vagy részben, az álom rejtélyessége semmivel sem lesz kisebb.

A szerzők minden további habozás nélkül fel is tételezik, hogy álomban az ébrenlét képzetanyaga még más és mélyreható változást is szenved. Ezek egyikét *Strümpell* a következőkben iparkodik kiemelni (17. lap): „A lélek az érzékek útján működő szemléletnek és a normális életbeli tudatnak megszűnésével elveszti egyúttal azt a talaját is, amelyben érzései, vágyai, érdekei és cselekvései gyökereznek. De mindazok a szellemi állapotok, érzések, érdekek és értékelések is, amelyek ébren az emlékképekhez fűződnek... homályba ejtő nyomás alá kerülnek, aminek következtében ezeknek a képekkel való kapcsolatuk feloldódik; az ébrenlét számos tárgyának, személyének, helyének és cselekményének érzékletes képei egyenként és igen nagy számmal reprodukálódnak ugyan, de egyikük sem hozza magával *pszichikai értékét*. Ez róluk leválik és ezért inognak ide-oda a lélekben, ahogy éppen tudnak..."

Strümpell szerint az idegenszerűséget, amelyben az emlékezett álom az élettel szemben megjelenik, főleg az okozza, hogy a képek lelki értéküktől meg vannak fosztva, ami viszont a külvilágtól való elfordulásnak volna következménye.

Láttuk, hogy az elalvás maga is azzal jár, hogy lelki tevékenységünkről, nevezetesen a képzetfolyamatok akaratlagos vezetéséről lemondunk. Így az a különben is közelfekvő vélemény

kerül előtérbe, hogy az alvás állapota talán a többi lelki teljesítményre is kihat. E teljesítményeknek egyike vagy másika talán teljesen megszűnik; most már csak az a kérdés, hogy ilyen körülmények között a többiek képesek-e zavartalanul továbbdolgozni, normális munkát teljesíteni. Így az a szempont merül fel, hogy az álomélet sajátosságait az alvásbeli pszichikai teljesítmény tökéletlenségével lehet magyaráznunk; és ím ebben a felfogásban segítségünkre jön az a benyomás, amelyet az álom éber ítéletünkre gyakorol. Az álomban nincsen összefüggés, az a legképtelenebb ellenmondásokat, minden nehézség nélkül egyesíti, lehetetlenségeket helybenhagy, mellőzi a nappal oly nagyjelentőségű ismereteinket és etikailag és erkölcsileg érzéktelennek mutat bennünket. Aki ébren úgy viselkednék, mint ahogy az álom a maga helyzeteiben az embert mutatja, őrültnek, aki ébren úgy beszélne és olyan dolgokat közölne, amilyenek az álom tartalmában előfordulnak, zavart és elmegyenge embernek tartanók. Azt hisszük tehát, hogy csupán a tényeknek adtunk kifejezést, mikor az álombeli pszichikus működést csak igen kevésre becsüljük és különösen a magasabb értelmi teljesítményeket az álomban megszünteknek, vagy legalább is nagyon csökkenteknek nyilvánítjuk.

A szerzők szokatlan egyértelműséggel — a kivételekről majd más helyen lesz szó — mondtak az álomról oly ítéleteket, amelyek az álomélet egy bizonyos elméletéhez vagy magyarázatához is közvetlenül elvezetnek. Itt az ideje, hogy az éppen kifejtett összefoglalásomat különféle filozófus- és orvosszerzőknek az álom pszichológiai karakteréről tett kijelentéseivel kiegészítsem:

Lemoine szerint az álom egyetlen lényeges jellege az álomképek összefüggéstelensége.

Maury ezt megerősíti, mondván (163. lap): *„il n'y a pas des rêves absolument raisonnables et qui ne contiennent quelque incohérence, quelque anachronisme, quelque absurdité".*

Hegel szerint *(Spitta)* az álom minden objektív értelmes összefüggés híján van.

Dugas szerint: *„Le rêve, c'est l'anarchie psychique, affective et mentale, c'est le jeu des fonctions livrées à elles-mêmes et s'exerçant sans contrôle et sans but; dans le rêve l'esprit est un automate spirituel."*

Még *Volkelt* (14. lap) szerint is, aki pedig azt tanítja, hogy alvás közben a pszichikus működés egyáltalán nem céltalan: „a központi én logikus hatalmától ébrenlétben összetartott képzeletvilág fellazul, szertehull és összekeveredik".

A képzeteknek álomban előforduló abszurd kapcsolásait alig lehetne élesebben elítélni, mint ahogy azt már *Cicero* (De

divin II.) tette: *„Nihil tam praepostere, tam incondite, tam monstruose cogitari potest, quod non possimus somniare“.*

Fechner mondja (522. lap): „Úgy tűnik a dolog, mintha a pszichológiai tevékenység a józan ember agyából egy őrült agyába költözött volna.“

„Valóban lehetetlennek látszik“ — mondja *Radestock* (145. lap) —, hogy ebben az eszeveszett forgatagban szilárd törvényt tudjunk felismerni. Felszabadulva a figyelem és az észszerű akarás fegyelmi hatalma alól, mely az éber gondolat menetét irányítja, az álom őrült játékában kaleidoszkópszerűen kavar mindent össze-vissza.“

Hildebrandt (45. lap): „Milyen csodálatosak az álmodó gondolatszökellései, amelyeket például a következtetésekben megkockáztat! Mennyi elfogulatlansággal állítja a legismertebb tapasztalati tényt is a feje tetejére! A természet és a társadalom rendjében mily nevetséges ellentmondásokat képes elviselni, míg végre mégis megsokallja és a képtelenségek súlya alatt az álom megszakad. Alkalomadtán egész nyugodtan mondjuk, hogy — háromszor-három az húsz; egyáltalán nem csodálkozunk azon, ha egy kutya verset mond, vagy a megholt a maga lábán megy sírjába, a szikla pedig a víz színén úszik; a legnagyobb komolysággal megyünk Bernburg vagy Lichtenstein hercegségbe, hogy az ország haditengerészetét felső megbízásra megfigyeljük; röviddel a pultavai háború előtt XII. Károly seregébe katonának felcsapunk.“

Binz e benyomásokból adódó elméletekre utalva mondja (33. lap): „Tíz álom közül legalább kilencnek abszurd a tartalma. Oly embereket és tárgyakat kapcsolunk bennük össze, amelyeknek legkisebb közük sincs egymáshoz. Mint a kaleidoszkópban, a következő pillanatban már megváltozott a csoport és az, ha lehet, még értelmetlenebb és bolondabb, mint az előző volt; így megy és változik a tökéletlenül alvó agy játéka tovább, amíg felébredünk, fejünkhöz kapunk és azt kérdezzük, hogy vajjon valóban megvan-e még a józan képzelő- és gondolkodóképességünk.“

Maury (Le sommeil 50. lap) az éber gondolatok és az álomképek viszonyára orvosi szempontból különösen értékes hasonlatot talált: *„La production de ces images que chez l'homme éveillé fait l plus souvent naître la volonté, correspond, pour l'intelligence, à ce que sont pour la motilité certains mouvements que nous offrent la chorée et les affections paralytiques“* ... Egyébként rá nézve az álom *„toute une série de dégradations de la faculté pensante et raisonnante“.* (27. lap.)

Nem hiszem, hogy azoknak a szerzőknek véleményét is idéz-

nem kellene, akik *Maury* mondatát az egyes magasabb lelkitevékenységekre vonatkoztatva ismétlik.

Strümpell szerint az álomban — magától értetődik ott is, ahol az esztelenség nem szembeötlő, — a léleknek minden logikus viszonylatra és vonatkozásra épülő művelete háttérbe szorul. (26. lap.) *Spitta* úgy látja (148. lap), mintha álomban a képzetek teljesen a kauzalitás törvényén kívül állnának. *Radestock* és mások az álombeli ítéletnek és következtetésnek gyengeségét hangsúlyozzák. *Jodl* szerint (123. lap) az álomban nincsen kritika és hiányzik a korrektúra, amelyet az egyes megfigyelési sorozatok felett az öntudat össztartalma szokott gyakorolni. Ugyanő mondja: „Álomban az öntudat tevékenységének minden faja előfordul, csakhogy tökéletlenül, gátoltan és egymással szemben izoláltan." Azokat az ellentmondásokat, amelyekkel az álom az éber tudással szembehelyezkedik, *Stricker* (és vele mások) azzal magyarázzák, hogy álomban a tények és a képzetek közötti logikus kapcsolat elvész. (98. lap) stb.

A szerzők azonban, akik az álom pszichikai teljesítményéről általában ilyen kedvezőtlenül ítélkeztek, annyit elismertek, hogy álomban a lelki tevékenység bizonyos részlete mégis megmarad. *Wundt*, akinek tanai az álomelmélet annyi más munkására mérvadók, ezt határozottan elismeri. Kérdés, hogy a normális lelki tevékenységnek álomban visszamaradt ez a része milyen természetű és összetételű? A felelet erre meglehetős egyértelműséggel az, hogy úgy látszik, hogy a reprodukálóképesség és az emlékezés szenvedett legkevesebbet az álomban bár abszurditásainak egyrészét ugyancsak éppen az álomélet feledékenységével kell magyaráznunk. *Spitta* szerint a kedélyi élet az, amit az alvás nem támadt meg és mely azután az álmot kormányozza. „Kedély"-en ő „az érzelmeknek, mint az ember legbelsőbb szubjektív lényének állandó összefoglalását" érti (84. lap).

Scholz (37. lap) az álomban megnyilvánuló egyik lelki tevékenységet az álomanyagon végbemenő „allegorizáló átértékelés"-ben látja. *Siebeck* a lélek „kiegészítő értelmező-tevékenységét" (11. lap) az álomra is megállapítja, amelyet a lélek minden szemlélettel és észrevevéssel szemben gyakorol. Különös nehézségeket okoz az álomkérdésben az állítólagosan legmagasabb értékű pszichikus funkciónak, a tudatnak megítélése. Minthogy az álomról csak tudatunk útján tudunk valamit, annak álombeli fennmaradása felől kétség nem lehet; ám az álomban, mondja *Spitta*, csak a tudatunk marad meg, de nem az öntudatunk. *Delboeuf* megvallja, hogy ő ezt a megkülönböztetést nem tudja megérteni.

Azok az asszociációs törvények, amelyek szerint a képzetek kapcsolódnak, az álomképekre is érvényesek, sőt azoknak ere-

dete az álomban tisztábban és erőteljesebben jut kifejezésre. „Az álom" — mondja *Strümpell* (70. lap) — „úgy látszik, vagy kizárólagosan a puszta képzet, vagy szervi ingerektől kiváltott képzetsorozat törvényei szerint pereg le, tehát anélkül, hogy arra az elmélkedés, az értelem, az esztétikai ízlés, az erkölcsi ítélet hatással lehetne." Azok a szerzők, akiknek felfogását itt idézem, az álomalkotást körülbelül a következő módon képzelik: Alvás közben a különböző és máshelyütt felsorolt forrásokból származó és reánk ható érzéki ingerek a lélekben először is bizonyos számú képzetet keltenek, amelyek hallucinációkként *(Wundt* szerint belső és külső ingerekből származásuk miatt helyesebben illúziókként) jelentkeznek. Ezek az ismert asszociációs szabályok szerint kapcsolódnak és a maguk részéről ugyanazon szabályok szerint a képzeteknek (képeknek) új sorát ébresztik. Ezt az egész anyagot azután az ébredező és gondolkodó lelki képességnek még tevékeny maradéka úgy-ahogy feldolgozza. (L. pl. *Wundt* és *Weygandt* felfogását.) Csak még azokat a motívumokat nem sikerült megtalálni, amelyek afölött döntenek, hogy a nem kívülről származó képek gerjesztése ilyen vagy amolyan asszociációs törvény szerint menjen végbe.

Ámde ismételten észrevették, hogy azok az asszociációk, amelyek az álomképzeteket egymás között összekapcsolják, egész sajátosak és az éber gondolkodásban működőtől különböznek. Így *Volkelt* azt mondja (15. lap): „Álomban a képzetek véletlen hasonlóságok és alig észrevehető kapcsolatok szerint kergetik és kapják meg egymást. Valamennyi álomban ilyen laza, kényszernélküli asszociációk húzódnak végig." *Maury* a legnagyobb súlyt a képzetalkotás jellegére fekteti, amely módot nyujt arra, hogy az álméletet bizonyos elmebetegségekkel szorosabb párhuzamba hozza. Ő a *„delire"*-nek két fő jellemvonását ismeri el: 1. *une action spontanée et comme automatique de l'esprit;* 2. *une association vicieuse et irrégulière des idées.* (126. lap.) *Maury* maga két kitűnő álompéldát közöl, amelyekben az álomképzetek kapcsolását a szavaknak csupán hasonhangzása közvetítette. Egyszer azt álmodta, hogy Mekkába vagy Jeruzsálembe zarándokútra *(pélerinage)* indul; sok kaland után *Pelletiér* vegyészhez került, aki beszélgetés után egy cinből készült ásót *(pelle)* adott neki, amely a következő álomrészletben az ő nagy csatabárdja lett. (137. l.) Máskor országúton ment álmában és a mértföldkövekről számlálta a *kilométereket;* egyszer csak fűszeresboltban találta magát, ahol egy ember egy nagy mérlegre *kilós* súlyokat rakott; azután a fűszeres azt mondta: „Ön nem Párisban van, hanem *Gilolo*-szigeten". Ezután néhány kép következett, amelyben *Lobelia* virágot látott, majd *Lopez* generálist, akinek halá-

láról röviddel azelőtt olvasott, végre azzal ébredt, hogy éppen *lottót* játszik.*

El vagyunk azonban készülve arra, hogy az álom pszichikus teljesítményének ez az alábecsülése más oldalról nem maradt ellenmondás nélkül, ha itt az ellentmondás nehéznek is tűnik fel. Így nincs is valami nagyobb jelentősége annak, ha az álomélet egyik ócsárlója arról biztosít (*Spitta* 118. l.), hogy ugyanazok a törvények, melyek ébren irányítanak, álomban is uralkodnak, vagy ha egy másik (*Dugas*) azt mondja: *Le rêve n'est pas déraison ni même irraison pures,* amíg egyik sem veszi azt a fáradságot, hogy ez értékelést összhangba hozza azzal a kijelentéssel, amely szerint az álomban pszichikus anarchia van és valamennyi funkció felbomlott. Mások azonban gyanítani kezdték, hogy az álom őrülete talán még sincsen minden rendszer nélkül, hogy az talán csak valamely alakoksodás, amely hasonlatos a dán királyfi esetéhez, akinek őrületére az itt idézett mélyenlátó vélemény vonatkozik. E szerzőknek valószínűleg sikerült elkerülniök, hogy csak látszat után ítéljenek, avagy pedig az a látszat, amelyben az álom nekik mutatkozott, másféle volt.

Így *Havelock Ellis* (1899) az álmot, anélkül, hogy látszólagos abszurditásával sokat foglalkoznék, *„an archaïc world of vast emotions and imperfect thoughts"* gyanánt méltatja, amelynek tanulmányozása a pszichikus élet kezdetleges fejlődésfokainak megismerésére vezethet. *J. Sully* (362.1.) az álom ilyen értelmezésében még terjedelmesebben és mélyrehatóbban osztozik. Kijelentései annál is több figyelmet érdemelnek, mert hozzátehetjük, hogy ő bármely pszichológusnál jobban meg volt győződve az álom rejtett értelmességéről. *Now our dreams are a means of conserving these successive personalities. When asleep we go back to the old ways of looking at things and of feeling about them, to impluses and activities which long ago dominated us."* Oly gondolkodó is, mint *Delboeuf,* anélkül persze, hogy az ellentmondó anyaggal szemben bizonyítékokkal szolgálna és ezért tulajdonkép helytelenül mondja: *„Dans le sommeil, hormis la perception, toutes les facultés de l'esprit intelligence, imagination memoire, volonté, moralité, restent intactes dans leur essence; seulement, elles s'appliquent à des objets imaginaires et mobiles. Le songeur est un acteur qui joue a volonté les fous et les sages, les bourreaux et les victimes, les nains et les géants, les démons et les anges".* (222. l.) Az álombeli pszichikai teljesítmény lekicsinylését a legerélyesebben támadta *Marquis d'Hervey,* akivel *Maury* élénken polemizált; munkáját azonban a legszorgosabb

* E könyv későbbi folyamán meg fogjuk érteni amaz álmok jelentőségét, amelyben azonos kezdőbetűk, vagy hasonló hangok szerepelnek.

utánjárás mellett sem tudtam megszerezni. *Maury* mondja róla (19. l.): *„M. le Marquis d'Hervey prête à l'intelligence, durant le sommeil, toute sa liberté d'action et d'attention et il ne semble faire consister le sommeil que dans l'occlusion des sens, dans leur fermeture au Monde extérieur; en sorte que l'homme qui dort ne se distingue guère, selon sa maniere de voir, de l'homme qui laisse waguer sa pensée en se bouchant les sens; toute la différence qui sépare alors la pensée ordinaire de celle du dormeur c'est que, chez celui-ci, l'idée prend une forme visible, objective et ressemble, a s'y méprendre, à la sensation déterminée par les objets extérieurs; le souvenier revêt l'apparence du fait présent."*

Maury azonban hozzáfűzi: *„qu'il y a une différence de plus et capitale à savoir que les facultés intellectuelles de l'homme endormi n'offrent pas l'équilibre qu'elles gardent chez l'homme éveillé.*

Vaschide, akinek révén D'Hervey könyvéről világosabb képet nyerhetünk, azt állítja, hogy a szerző az álmok látszólagos inkoherenciájáról a következőkép nyilatkozik: *„L'image du rêve est la copie de l'idée. Le principal est l'idée; la vision n'est qu'accessoire. Ceci établi, il faut savoir suivre la marche des idées, il faut savoir analyser le tissu des rèves; l'incohérence devient alors compréhensible, les conceptions les plus fantasques déviennent des faits simples et parfaitement logiques"* (146. l.) Továbbá (147. l.): *„Les rêves les plus bizarres trouvent même une explication des plus logiques quand on sait les analyser."*

J. Stärcke arra figyelmeztet, hogy az álombeli inkoherencia megoldását egy előttem eddig ismeretlen régi író, *Wolf Davidson* 1799-ben szintén hasonló módon védte (136. l.): „Képzetünknek sajátságos ugrásai az álomban mind az asszociáció törvényében lelik magyarázatukat, csakhogy ezek a kapcsolatok a lélekben néha igen homályosak, úgyhogy gyakran a képzetek összefüggéstelenségét látjuk ott, ahol ilyen tulajdonképpen nincs is."

A méltatás skálája igen különböző, amelyben az irodalom az álmot, mint lelki műveletet részesíti. A legmélyebb lebecsüléstől, amelynek kifejezését hallhattuk, — a még fel nem ismert érték sejtelmén át az álomnak oly túlbecsüléséig terjed, amely azt messze az éberlét teljesítménye fölé emeli. *Hildebrandt,* aki mint tudjuk, az álomélet lélektani jellegét három antinomiában formulázza, ez ellentmondások harmadikában a sor végső tagját a következőkben foglalja össze (19. l.): „Megvan az álomban a lelki életnek *fokozódása,* nem ritkán a *virtuozitásig* emelkedett *hatványozása,* másrészről kifejezett és gyakran minden emberi mérték alá süllyedő *csökkenése* és *gyöngülése."*

„Van-e, aki az elsőre vonatkozólag tapasztalatból ne volna kénytelen bevallani, hogy az álom géniuszának eleven alkotásában

néha a kedélynek oly mélysége és bensősége, az érzésnek oly gyengédsége, a szemléletnek oly világossága, a megfigyelésnek oly fínomsága és a szellemnek oly talpraesettsége nyilvánul meg, amilyennel állandó tulajdonságként éber életünk nem rendelkezik. Az álomban csodás költészet, találó allegória, páratlan humor és pompás gúny rejlik. Sajátságosan eszményítő fényben nézi a világot és a mögötte rejlő lényeg mélyértelmű megértésével hatványozza látszatának hatását. A földi szépet valóságos menynyei ragyogással, a magasztosat legteljesebb fenségével, azt, amit félelmesnek ismerünk, alakjának borzasztóságával, a nevetségeset leírhatatlanul drasztikus komikummal szemlélteti; felébredés után pedig néha egynémely benyomásnak még annyira a hatása alatt állunk, hogy azt kell hinnünk, hogy a valóságos világ ehhez hasonlót még soha, de soha nem nyujtott nekünk."

Joggal kérdezhetjük ezek után, vajjon csakugyan egyazon dolog-e az, amire azok a becsmérlő megjegyzések és ezek a lelkes dícséretek vonatkoznak. Vajjon egyik megfigyelő figyelmét a hülye álmok, a másikét a mélyértelműek és a szellemesek kerülték el? És ha mindkettő lehetséges, ha lehet álom, amely ilyen és lehet, amely olyan megítélést érdemel, akkor nem meddő dolog-e az álmok lélektani jellemzése után kutatni és vajjon nem volna-e elegendő annyit mondani, hogy az álomban a lelki élet legmélyebb lealacsonyodásától az ébrenlétben is szokatlan felemelkedésig minden lehetséges? Ez a megoldás kényelmes lenne, de van egy akadálya. Minden álomkutató fáradozása ugyanis már eleve abból indult ki, hogy az álom lényeges vonásaiban olyan általános érvényű jelleggel bír, amely az ellentmondásokat érthetővé teszi.

Kétségtelen, hogy az álmok lelki teljesítménye készségesebb és melegebb elismerésre talált abban a most már elmult intellektuális korszakban, amelyben a filozófia és nem az exakt természettudományok szelleme uralkodott. Ma megfoghatatlannak tetszik már, hogyan állíthatta egykor *Schubert* azt, hogy az álom a szellem megszabadulása a külső természet hatalma alól, amelyben a lélek az érzékletesség bilincseit lerázza; vagy a fiatalkorú *Fichte** és mások hasonló ítéletei, akik mindnyájan az álmot a lelki élet magasabb régióiba való lendülésének tekintették. A jelenkorban ezeket már csak a misztikusok és rajongók hangoztatják.**

* L. *Haffner* és *Spitta*.

** *Du Prel*, a szellemes misztikus, akit meg kell követnem, mert az előző kiadásokban nem említettem meg, ama kevés szerző közé tartozik, aki azt állítja, hogy az álom és nem az ébrenlét a metafizika kapuja, amennyiben e tudomány az emberre vonatkozik. (Philosophie der Mystik, 59. l.)

A természettudományos gondolkodásmód felléptére az álom megbecsülésének reakciója jelentkezett. Éppen az orvosszerzők azok, akik leginkább hajlandók arra, hogy az álombeli lelki tevékenységet kevésre becsüljék, míg a filozófusok és nem céhbeli megfigyelők — az amatőr pszichológusok —, akiknek adatai itt éppen nem hanyagolhatók el, inkább megtartották a nép sejtelmeivel a kapcsolatot s inkább kitartottak az álom lelki értékelése mellett. Az, aki az álomnak, mint lelki teljesítménynek lebecsülésére hajlik, az az álom-etológiában természetesen a testi ingerforrásokra fogja a súlyt fektetni, az pedig, aki az álmodó lélek javára az éberség képességeit nagyrészt meghagyja, az persze nem fog okot találni arra, hogy a lélektől az önálló álomgerjesztést megtagadja.

A túlteljesítmények közül, amelyeket az álméletben józan mérlegelés mellett is hajlandók lehetünk elismerni, a legfeltűnőbb az emlékezésé; az ezt bizonyító és nem is ritka eseteket kimerítően tárgyaltuk. Az álméletnek a régi szerzőktől gyakran feldícsért egy más előnyéről, hogy az idő és tér távolságait semmibe veszi, kiderült, hogy csak illúzió. Ez az előny ugyanis, mint *Hildebrandt* megjegyzi, csak illuzórikus előny; az álmodás az időt és teret ugyanúgy repüli át, mint az éber gondolkodás, épen mert ez a gondolkodásnak csak egy formája. Azt is mondják, hogy az álom az időbeliség tekintetében máskép is kiváltságos az idő folyásától, más értelemben is független. Az olyan álom, mint a 19. oldalon közölt, ahol *Mauryt* álmában guillotine-nal kivégzik, azt látszik bizonyítani, hogy az álom igen rövid időtartamra sokkal több észlelési tartalmat tud összeszorítani, mint amennyit pszichikus tevékenységünk éber állapotában feldolgozni képes. Ezt a következtetést azonban igen különböző érvekkel támadták. *Le Lorrainnek* és *Eggernek* „az álmok látszólagos tartalmáról" írt dolgozatai óta erről igen érdekes vita szövődött, amely ebben a kényes és mélyreható kérdésben valószínűleg még nem jutott el a végső magyarázatig.*

Chabaneix gyüjteményéből és számos közleményből kétségtelenül kitűnik, hogy az álom a nappali elmemunkát befogadni és bizonyos fokig befejezéshez juttatni, kételyeket oldani, költőket és zeneszerzőket pedig új ihletre serkenteni képes. Ám ha a tények nem is, azok értelmezése sok, majdnem elvi jelentőségű kétségbe ütközik.**

Vita tárgya végül az álomnak jós ereje. Nehezen leküzdhető

* E kérdés további irodalmát és kritikai méltatását *Tobowolska* párizsi disszertációjában találjuk (1900).

** Lásd *H. Ellis* bírálatát, World of Dreams, 288. l.

aggályok makacsul ismételt erősítgetésekkel ütköznek össze e ponton. Talán helyesen járunk el, ha e tények egyszerű letagadásától tartózkodunk, mert az esetek bizonyos számának természetes lélektani magyarázata talán hamarosan elkövetkezik.

F

AZ ERKÖLCSI ÉRZÉS AZ ÁLOMBAN

Olyan okoknál fogva, amelyek csak saját álomkutatásaim tudomásulvétele után válnak majd érthetőkké, az álom lélektanának tárgyából egy részletkérdést szegtem le, azt ugyanis, hogy vajjon az ébrenlét erkölcsi hajlamai és érzései befolynak-e és mennyire az álméletbe. Ugyanaz az ellentmondás, amelyet a szerzőknél a többi lelki teljesítményekre meglepetéssel hallottunk, most itt is megdöbbent. Egyik oldalon ugyanazzal a határozottsággal biztosítanak afelől, hogy az álom az erkölcsi következményekről mit sem tud, mint a másik oldalon arról, hogy az ember erkölcsi természete az álméletben is megmarad.

Az az álomtapasztalás, amelyet minden éjszaka nyujt, úgylátszik az előbbiek állításának helyességét teszi kétségtelenné. *Jessen* szerint (553. l.): „Jobbak és erényesebbek sem leszünk az alvásban, sőt ellenkezőleg, úgylátszik, mintha az álomban a lelkiismeret elhallgatna, mert hiszen semmiféle részvétet nem érzünk és a legnagyobb közömbösséggel és minden megbánás nélkül vagyunk képesek a legsúlyosabb bűntettet, lopást, emberölést, gyilkosságot elkövetni."

Radestock írja (146. l.): „Figyelemreméltó, hogy az álomban társítások folynak le és képzetek kapcsolódnak anélkül, hogy velük a reflexió, az értelem, az esztétikai ízlés és erkölcsi ítélet valamit tehetne; az ítélet felette gyenge és túlteng az erkölcsi közönyösség".

„Különös azonban, amint mindenki tudja — mondja *Volkelt* (23. l.) — a féktelenség nemi vonatkozásban. Nemcsak, hogy az álmodó maga szemérmetlen a végletekig és minden erkölcsi érzés és ítélet híján van, de mindenki más, a legtiszteltebb ember is oly cselekmények középpontjában mozog, amelyekkel még csak gondolatban is restelné őt ébren kapcsolatba hozni."

Ezzel a legélesebb ellentétben áll *Schopenhauer* nyilatkozata, amely szerint álomban mindenki jellemének teljesen megfelelően cselekszik és beszél. *R. Ph. Fischer** azt állítja, hogy a szubjektiv

* Grundzüge des Systems der Anthropologie. Erlangen 1850. *(Spitta* nyomán.)

érzések és törekvések vagy indulatok és szenvedélyek az álomélet önkényében megnyilvánulnak, s hogy az egyén erkölcsi sajátosságai az álmokban tükröződnek.

„Ritka kivételeket leszámítva... — mondja *Haffner* (25. l.) — az erényes ember álmaiban is erényes, ellent fog állni a kísértéseknek és elzárkózik a gyűlölet, az irígység, a düh és minden vétek elől, a bűn embere azonban álmában is rendszerint meg fogja találni azokat a képeket, amelyek ébren a szeme előtt lebegtek."

Scholz szerint (36. l.): „Az álomban igazság van, minden álarc ellenére felismerjük a felemelkedésben vagy lealacsonyulásban saját énünket... A becsületes ember álmában sem tud becstelen bűnt elkövetni, vagy ha ez mégis megtörténnék, megretten tőle, mint olyasmitől, ami természetétől idegen. Annak a római császárnak, aki egyik alattvalóját kivégeztette, mert azt álmodta, hogy császárját lefejeztette, tulajdonképpen igaza volt, amikor ezt azzal igazolta, hogy aki ilyet álmodik, annak ébren is hasonló gondalatának kell lennie. Ezért mondják jellemzően az olyasmiről, aminek számára nincs hely szívünkben: „Ilyen még álmomban sem jut eszembe".

Ezzel szemben *Plato* azt véli, hogy a legjobb emberek azok, akiknek csak álmukban jut eszükbe az, amit mások ébren cselekszenek.

*Pfaff** egy ismert példabeszél változataként egyenest ezt mondja: „Mondd el egy időn át álmaidat és én megmondom, hogy mi rejlik benned".

Hildebrandt kis munkája, amelyet eddig is oly sokszor idéztem, az álomproblémák kutatásának valamennyi között formában legteljesebb és gondolatokban leggazdagabb adaléka, amelyet az irodalomban találtam, éppen az álombeli erkölcsösség kérdését állítja érdeklődésének a középpontjába. *Hildebrandt* szerint is szabályként áll: Minél tisztább az élet, annál tisztább az álom; minél tisztátlanabb amaz, annál tisztátalanabb emez is.

Az ember erkölcsi természete az álomban is megmarad: „Ámde míg a legkézzelfoghatóbb számolási hiba, a tudománynak legregényesebb elferdítése a legtréfásabb anakronizmus nem sért, sőt még gyanút sem kelt bennünk, addig a jó és rossz, a jogos és jogtalan, az erény és bűn közötti különbség sohasem vész el számunkra. Bármily sok tűnik is el a szendergés órájában abból, ami nappal bennünk él, *Kant* kategorikus imperativusa oly elválhatatlan kísérőként jár nyomunkban, hogy tőle még alvás köz-

* Das Traumleben und seine Deutung 1868. (Lásd *Spitta* könyvében 192. l.)

ben sem szabadulunk. Magyarázatot pedig ez a tény csak azzal nyerhet, hogy az emberi természet alapvető pillére, azaz erkölcsi lénye sokkal szilárdabb alkotású, semhogy az álomnak abban a kaleidoszkópszerű keveredésében résztvenne, mint amilyent az álomban a fantázia, az ész, az emlékezés és egyéb hasonló rangú képesség elszenved". (Lásd 45. l. és tovább.)

E tárgy további tárgyalása közben a szerzők két csoportjánál figyelemreméltó eltolódások és következetlenségek ütköztek ki. Szigorúan véve mindazoknál, akik azt hiszik, hogy álomban az erkölcsi személyiség szétesik, ezzel a magyarázattal az erkölcstelen álmok iránti érdeklődésnek véget is kellene érnie. Azt a szándékot, hogy az álmodót álmaiért felelőssé tegyék és hogy az álmok rosszaságából természetének rossz hajlamaira következtessenek, ugyanazzal a nyugalommal utasíthatnák vissza, mint azt az ezzel látszólag egyenértékű kísérletet, amely az álmok abszurditásából az intellektuális képesség éber állapotbeli értéktelenségére következtetne. Azoknak pedig, akik szerint a „kategorikus imperativus" az álomra is kiterjed, a felelősséget az immorális álmokért korlátlanul el kellene fogadniok; mi csak azt kívánhatjuk nekik, hogy a maguk ilyen megvetendő álmai őket saját erkölcsük egyébként zavartalan nagyrabecsülésében meg ne ingassák.

Ámde úgylátszik, hogy senki sincs önmagával annyira tisztában, hogy tudná, mennyiben jó vagy rossz és hogy saját erkölcstelen álmainak emlékét senki sem tagadhatja le. Mert az álombeli erkölcs megítélésének ellentétén kívül a két csoportbeli szerzők egyaránt arra törekednek, hogy az erkölcstelen álmok eredetét magyarázzák; ebből újabb ellentét támad aszerint, amint az erkölcstelen álmok eredetét a lelki élet funkcióiban vagy a testiségtől feltételezett befolyásban keresik. A tények kényszerítő hatalma így az álméletbeli felelősség és felelőtlenség képviselőit annak az elismerésében egyesíti, hogy az álmok erkölcstelenségének egészen különleges lelki forrása van.

Mindazok azonban, akik az álombeli erkölcsösséget hangoztatják, óvakodnak attól, hogy álmaikért teljes felelősséget vállaljanak. „Álmokért nem vagyunk felelősek — mondja *Haffner* (24. l.) —, mert gondolkodásunk és akaratunk alapja, amelyen életünk igazsága és valósága egyedül épül föl, el van tolódva ... Éppen azért semmiféle álombeli akarat és cselekvés, sem erény, sem bűn nem lehet." Mégis az ember felelős bűnös álmaiért, amennyiben azokat közvetve ő idézte fel. Tartsa kötelességének ébren épúgy, mint különösen lefekvés előtt, hogy lelkét erkölcsileg megtisztítsa.

Sokkal mélyebben hatol *Hildebrandt* annak a tömkelegnek

elemzésébe, amely az álmok erkölcsi tartalmáért való felelősséget tagadja és elismeri. Miután kifejti, hogy ha az álombeli erkölcstelenség látszatából le is vonja azt a körülményt egyrészről, hogy az álom előadásmódja dramatikus, másrészről, hogy a legbonyolultabb gondolati folyamatok a legkisebb időtartamba tömörülnek és végül, hogy a képzetelemek szerinte is elértéktelenednek és összekeverődnek, bevallja, hogy még akkor is a legkomolyabban megfontolandó, hogy az álombeli bűnökért és hibákért az álmodót minden felelősség alól egyszerűen mentesítse-e.

(49. l.): „Ha igaztalan vádat erélyesen vissza akarunk utasítani, nevezetesen olyat, amely szándékainkra és nézeteinkre vonatkozik, akkor bizony azt mondjuk: Ez még álmomban sem jutott volna eszembe. Ezzel egyrészről kétségkívül azt fejezzük ki, hogy az álom területét a legmesszebb fekvőnek és legutolsónak tartjuk azok közül, amely területen gondolatainkért felelősséget vállalnunk kellene; ott ezek a gondolatok igazi énünkkel csak oly tágan és lazán függenek össze, hogy azok már szinte alig tekinthetők a magunkéinak. Ámde amennyiben szükségesnek tartjuk, hogy ily gondolatok jelenlétét még ezen a területen is kifejezetten tagadjuk, közvetve bevalljuk, hogy mentségünk nem volna teljes, ha azt az álomra is nem terjesztenők ki. És azt hiszem, hogy ilyenkor, ha tudatlanul is, az igazság nyelvén beszélünk."

(52. l.) „Nem képzelhető ugyanis álombeli cselekmény, melynek első rezdülése előbb mint vágy, kívánság, gerjedelem, az éber ember lelkén is valamiképpen ne vonult volna keresztül." Erről az első gerjedelemről azt kell mondanunk, hogy az álom azt nem kitalálta — csak utánozta, tovább szőtte; csak átgyúrt a bennünk talált tényleges anyagból egy szemernyit drámai formába. Megjelenítette az apostoli szavakat: Aki fivérét gyűlöli, az gyilkos. És bár az ember a bűnös álom szélesen kidolgozott színképe felett a felébredés után erkölcsi erejének tudatában mosolyoghat, mégis annak őseredeti anyagában nem sikerül nevetséges dolgot találni. Felelőseknek érezzük magunkat az álom eltévelyedéséért, nem az egészért, hanem egy bizonyos százalékáért. Egyszóval, ha ebben a nehezen cáfolható értelemben vesszük Krisztus szavait: A szívből jönnek a gonosz gondolatok; akkor alig juthatunk más meggyőződésre, minthogy az álomban elkövetett minden bűn, a vétkességnek legalább halvány parányát magában hordja."

Hildebrandt eszerint a gonosz hajlandóság ama csiráiban és célzásaiban találja az álmok erkölcstelenségének forrását, amelyek napközben mint kísértetek vonultak át lelkünkön és nem átalja ezeket az erkölcstelen elemeket az egyén erkölcsi értékelé-

sénél beszámítani. Ugyanazok a gondolatok és azoknak hasonló értékelései ezek, mint amilyenek miatt, mint tudjuk, hívők és szentek is minden időben arról panaszkodtak, hogy gonosz bűnösök.*

Nem kétséges, hogy az ilyen *ellentétképzetek* — a legtöbb embernél az etikain kívül más téren is — általánosan előfordulnak. Ezeket alkalomadtán kevésbé komolyan ítélték meg. *Spitta* (*Ersch* és *Gruber* az Allgemeine Enzyklopädie der Wissenschaften „Irre" című fejezetében) idézi *Zeller* errevonatkozó véleményét (144. l.): „Ritkán van valamely szellem oly szerencsésen megalkotva, hogy mindenkoron ereje teljében volna és gondolatának tiszta folyamatát nemcsak lényegtelen, hanem torz és értelmetlen képzetek is minduntalan meg ne szakítanák. Még a legnagyobb gondolkodók is panaszkodtak olyan álomszerű ingerlő és kínzó söpredék-képzetekről, amelyek legmélyebb szemlélődésüket és legkomolyabb elmemunkájukat zavarták."

Világosabb fényt vet az ellentétgondolatok lélektani helyzetére *Hildebrandt*-nak az a további megjegyzése, hogy az álom hébe-hóba kétségtelenül bepillantást enged lényünk olyan mélységeibe és rejtekeibe is, amelyek éber állapotban a legtöbbször ismeretlenek maradnak előttünk. (55. l.) Ugyanezt a megismerést árulja el *Kant,* amikor Antropologiájában azt mondja, hogy az álom bizonyára arravaló, hogy a rejtett hajlamokat felfedje és megnyilvánítsa nem azt, hogy mik vagyunk, hanem, hogy mivé lehettünk volna, ha más nevelésben részesülünk. Szintúgy *Radestock* (84. l.), amidőn azt állítja, hogy az álom gyakran csak napfényre hozza, amit nem akarunk magunknak megvallani. Ezért igazságtalan dolog, ha az álmot hazugnak és csalónak mondjuk. J. E. *Erdmann* szerint: „Azt még sohasem nyilvánította az álom előttem, hogy mit kelljen egy emberről tartanom, de azt, hogy mit is tartok róla és hogy milyen az érzületem vele szemben, arra az álomból már többízben s nagy meglepetésemre kellett rájönnöm." És hasonlóan vélekedik J. H. *Fichte:* „Álmaink jellege sokkal hívebb tükre összhangulatunknak, mint az, amit erről önmegfigyeléssel ébren tapasztalhatunk." Feltűnik itt, hogy ennek az erkölcsi érzetünktől idegen sugallásnak felbukkanása csak analóg az álom előttünk már ismert ama tulajdonságával, hogy

* Nem érdektelen, hogy tudomást szerezzünk arról, hogy milyen állást foglal el az álom e problémájával szemben a szent inkvizició. *Thomas* Carena Tractatus de Officio sanctissimae Inquisitionis 1659-iki lyoni kiadásában a következő pont áll: „Ha valaki álmában eretnekséget beszél, legyen ez ok arra, hogy az inkvizitorok az illető életmódját megvizsgálják, mert alvás közben az tér vissza, amivel az ember napközben foglalkozott." (Dr. *Ehniger,* S. Urban, Schweiz.)

az álom oly képzetanyag felett is rendelkezik, amely az éber állapotból hiányzik vagy abban jelentéktelen szerepet játszik; erre tesz figyelmessé *Benini* következő megjegyzése is: „*Certe nostre inclinazioni che si credevano soffocate e spente da un pezzo, si ridestano; passioni vecchie e sepolte rivivono; cose persone a cui non pensiamo mai, ci vengono dinanzi*" (149. l.), vagy *Volkelt* megjegyzése: „Oly képzetek is, amelyek az éber tudatba szinte észrevétlen suhantak be és amelyek a feledésből talán sohasem bukkanhattak volna fel, gyakran adnak lelki jelenlétükről hírt az álomnak (105. l.). Végül helyénvaló itt annak megemlítése, hogy *Schleiermacher* szerint már az elalvást is akaratlan képzetek (képek) kísérték.

„*Akaratlan képzetek*" gyanánt foglalhatjuk így össze azt az egész képzetanyagot, mely az erkölcstelen, valamint az abszurd álmokban megütközésünket kelti fel. Fontos különbség csak abban van, hogy míg az erkölcsi területen az akaratlan képzetek ellentétét a másik érzésünkkel szemben felismerjük, addig a nem erkölcsi akaratlan képzetek csak idegenszerűeknek tűnnek fel. Eddig egyetlen lépés sem történt, amely lehetővé tette volna, hogy ezt a különbséget mélyebben járó megismeréssel megszüntesse.

Milyen jelentősége van tehát az akaratlan képzetek felléptének az álomban? Milyen következtetéseket lehet levonni az éber és álmodó lélek pszichológiájára ezekből az éjszakánként felmerülő ellentmondó erkölcsi gerjedelmekből? Itt új véleménykülönbségről és a szerzőknek újból szétágazó csoportjairól kell beszámolnunk. *Hildebrandt* és alapvéleményét osztó más szerzők gondolatmenetét követni csak annyiban lehet, hogy az erkölcstelen gerjedelmeknek éber állapotban is van bizonyos hatalmuk, bárha gátolva vannak is abban, hogy cselekvésekké váljanak; alvásközben azután eltűnik valami, ami szintén mint gátlás érvényesült és megakadályozta volt, hogy e gerjedelem létezését észrevegyük. Az álom így az embernek valódi, habár nem is egész lényét mutatta meg és arra szolgált, hogy lelkünk rejtett bensejét a megismerés számára hozzáférhetővé tegye. Csakis ilyen feltevésekből kiindulva, oszthat *Hildebrandt* az álomnak óvó és intő szerepet, amely bennünket lelkünk rejtett erkölcsi hibáira figyelmessé tesz, aminthogy az orvosok bevallása szerint addig észre nem vett testi bajokat is megjelentet tudatunk előtt. És *Spittát* sem vezérelhette más felfogás, amikor azokról az ingerforrásokról beszél, amelyek például a pubertás időszakában ömlenek a lélekbe és megvígasztalja az álmodót, hogy mindent megtett, ami tőle telhetett, ha éber állapotában szigorúan erkölcsös életet folytatott és erőlködött, hogy bűnös gondolatait, ahányszor csak jelentkeznek, elfojtsa, megérni és tettre válni ne engedje.

E felfogás szerint az *„akaratlan"* képzeteket a nappal *„elfojtott"* képzeteknek jelölhetnők meg és azok felbukkanását valóságos lelki jelenségnek kellene tekintenünk.

Más szerzők szerint nincsen jogunk ez utóbbi következtetésre. *Jessen* szerint az akaratlan képzetek álomban épúgy, mint ébren, lázban és más delíriumban „belső mozgalmak útján ábrázolják a nyugalomra tért akarati tevékenységnek, valamint a képek és képzetek *úgyszólván mechanikus* folyamatának jellegét". Egy erkölcstelen álom az álmodó lelki életéről nem bizonyít mást, mint hogy az illető arról a képzettartalomról egyszer valahogy tudomást szerzett, semmiesetre sem jelenti azonban azt, hogy az az ő saját lelki gerjedelme. Egy más szerzőnél, *Maury*-nál, kétségben lehetnénk, vajjon az álomállapotnak nem tulajdoníť-e ő is oly képességet, amely a lelki működést komponenseire bontja, ahelyett, hogy azt tervszerűtlenül felforgatná. Azokról az álmokról, amelyekben az erkölcs korlátain túltesszük magunkat, a következőket mondja: *„Ce sont nos penchants qui parlent et qui nous font agir, sans que la conscience nous retienne, bien que parfoit elle nous avertisse. J'ai mes défauts et mes penchants vicieux; à l'état de veille, je tache de lutter contre eux, et il m'arrive assez souvent de n'y pas succomber. Mais dans mes songes j'y succombe toujours ou pour mieux dire j'agis par leur impulsion, sans crainte et sans remords... Evidemment les visions qui se déroulent devant ma pensée et qui constituent le rêve, me sont suggérées par les incitations que je ressens et que ma volonté absente ne cherche pas à refouler."* (Le sommeil, 113. l.)

Aki hisz az álom ama tulajdonságában, hogy az az álmodónak valóban létező, de elfojtott vagy elrejtett erkölcstelen hajlamát leleplezi, az nem tudna ennek a véleménynek élesebb kifejezést adni, mint *Maury* következő szavaival (115. l.): *„Én rêve l'homme se révèle donc tout entier à soi-même dans sa nudité et sa misère natives. Dès qu'il suspend l'exercice de sa volonté, il devient le jouet de toutes les passions contre les quelles, à l'état de veille la conscience, le sentiment d'honneur, la crainte nous défendent."* Más helyen fején találja a szeget (462. l.): *„Dans le rêve, c'est surtout l'homme instinctif qui se révèle... L'homme revient pour ainsi dire à l'état de nature quand il rêve, mais moins les idées acquises ont pénétré dans son esprit, plus les penchants en désaccord avec elles conservent encore sur lui d'influence dans le rêve."* Példának felhozza azután, hogy álmaiban nem ritkán épen annak a babonának lesz az áldozata, amely babona ellen írásaiban a leghevesebben küzdött.

Maury-nak az álomélet lélektani megismerésére irányuló

mindemez éleselméjű megjegyzése azonban csorbát szenved azzal, hogy az oly helyesen megfigyelt jelenségekben egyebet nem akar látni, csak az *„automatisme psychologique"* bizonyítékait; ez az automatizmus uralkodik az álméleten és *Maury* szerint teljes ellentéte a lelki tevékenységnek.

Stricker a tudatról írt tanulmányának („Studien über das Bewusstsein") egy pontjában így szól: „Az álom nem egyedül és kizárólag képzelődésből áll; ha például az ember az álomban rablóktól fél, akkor a rablók talán képzeltek — de a félelem valóságos". Így figyelmessé leszünk arra, hogy az álomban az indulat kifejlése nem tűri el azt az ítéletet, amelyet a többi álomtartalom felől alkotunk és ezzel felvetődik az a kérdés, hogy mi az, ami az álom lelki folyamatában reális, azaz, ami jogot formálhat arra, hogy az ébrenlét lelki folyamatai közé sorozzuk?

G

ÁLOMELMÉLETEK; AZ ÁLOM FUNKCIÓJA

Álomelméletnek az álom olyan meghatározását nevezhetjük, amely megkísérli, hogy az álomnak lehetőleg sok megfigyelt jellegét egy szempontból magyarázza és az álom helyzetét egy szélesebb jelenségi körben megállapítsa. Az egyes álomelméletek abban fognak egymástól különbözni, hogy az álomnak egyik vagy másik jellegét teszik meg lényegesnek s ahhoz kapcsolják a magyarázatokat és vonatkozásokat. Nem kell, hogy az elméletből az álomnak valamely funkciója, azaz haszna vagy teljesítménye szükségképen levezethető legyen, ámde szokásszerűen a hasznossági elvre beállított várakozásunk mégis azoknak az elméleteknek fog kedvezni, amelyek egyuttal az álom valamely rendeltetésére világítanak.

Az álomnak már eddig is több értelmezését ismertük meg, amelyek ily értelemben az álomelmélet nevet többé-kevésbé megérdemlik. A régieknek az a hite, hogy az álom az istenek adománya, amely az emberek cselekvését irányítja, az álomnak tökéletes elmélete volt, amely mindenről, amit az álomról tudni érdemes, felvilágosítást nyujtott. Amióta az álom az élettani kutatás tárgya lett, számos álomelméletet ismerünk, de közöttük néhány elég tökéletlent is.

Ha a teljesszámú felsorolásról lemondunk, akkor az álomelméleteknek az álombeli lelkitevékenység mértéke és minősége szerint a következő laza csoportosítását kísérelhetjük meg:

1. Vannak elméletek, amelyek szerint álomban az ébrenlét

teljes szellemi tevékenységével folytatódik; ilyen *Delboeuf* elmélete. — Itt a lélek nem alszik, szerkezete sértetlen marad, csakhogy az alvásnak az ébrenlétől eltérő feltételei közé jutva, normális működése mellett is más eredményt kell szolgáltatnia, mint ébren. Ezeknél az elméleteknél az a kérdés, hogy képesek-e az álom és a gondolkodás közötti minden különbséget az alvás állapotának feltételeiből megmagyarázni. Ezenfelül hiányzik az álom funkciójához való hozzáférkőzés lehetősége; az ember nem látja be, hogy miért álmodik, hogy a lelki szerkezet komplikált gépezete miért játszik tovább is, mikor olyan körülmények közé kerül, amelyekre nincsen teremtve. Az álomnélküli alvás, vagy ha zavaró ingerek jönnek, a felébredés, ez a kettő lenne egyedül célszerű visszahatás a harmadikkal, az álmodással szemben.

2. Vannak azután elméletek, amelyek ellenkezőleg, álomban a szellemi tevékenység csökkenését, az összefüggések meglazulását, a megrezdíthető anyag elszegényedését tételezik fel. Ez elméletek szerint az alvásnak egész más lélektani jellemzését kellene adni, mint amilyen például *Delboeufé*. Az alvás, amely messze túlterjed a lelken, nemcsak azt jelenti, hogy a lelket a külvilágtól elzárja, hanem annak a gépezetébe is behatol és azt időszakonként használhatatlanná teszi. Ha szabadna elmeorvosi anyagból vett hasonlattal élnem, azt mondanám, hogy az előbbi elméletek az álmot olyannak képzelik, mint aminő a paranoia, az utóbbiak az álmot az elmegyengeség vagy az amentia példaképévé teszik.

Az az elmélet, amely szerint az álomletben az alvástól megbénított lelki tevékenységnek csak egy töredéke jut kifejezésre, az orvosszerzőknél és a tudományos világban általában sokkal kedveltebb. Amennyire az álommagyarázás iránt általánosabb érdeklődés egyáltalán feltehető, — ezt tekinthetjük talán az *uralkodó* álomelméletnek. Említésreméltó, hogy mily könnyűséggel kerüli ki éppen ez az elmélet minden álommagyarázás legveszélyesebb akadályait, nevezetesen az álomban megtestesített ellentéteken való hajótörést. Minthogy az álom részleges ébrenlét eredménye (lassú, részleges és egyben igen abnormis ébrenlét", — mondja *Herbart* Pszichológiája az álomról), módjában van, hogy a leghalványabb ébredéstől a teljes éberségig az állapotok sorozatával magyarázza az álombeli csökkent teljesítmények hosszú sorát, az abszurditástól a teljesen koncentrált gondolati teljesítményig.

Akinek nélkülözhetetlenné lett a fiziológiai ábrázolási mód, vagy aki előtt az tudományosabbnak tűnik, az az álom e teóriájának leírását *Binz* jellemzésében fogja feltalálni (43. l.):

„A merevségnek ez az állapota azonban a kora reggeli órákban csak fokozatosan tünedezik. Az agy-fehérjében felhalmozott

fáradtsági anyagok mind kevesbednek és mind több esik belőlük szét vagy távozik el a szüntelenül keringő vérárammal. Imitt-amott egy-egy sejtcsoport felébredvén, már fel-felvillan, míg körösközül még minden merev nyugalomban van. *Az egyes csoportok izolált munkája* jut tehát ködös öntudatunk elé és hiányzik mellőle más, az asszociációkon uralkodó agyrészek ellenőrzése. Az alkotott képek, amelyek rendszerint a közelmult anyagi benyomásainak felelnek meg, ezért vadon és szabálytalanul sorakoznak egymás mellé. Mind számosabbak a felszabadult agysejtek, mind kisebb lesz az álom értelmetlensége."

Az a felfogás vagy annak nyoma, hogy az álmodás tökéletlen, részleges ébrenlét bizonyára minden modern fiziológusnál és filozófusnál megtalálható. A legkimerítőbben részletezte ezt *Maury*. Nála néha szinte az a látszata a dolognak, mintha a szerző az ébrenlétet és az alvás állapotát anatómiai rétegek szerint eltolhatónak képzelné, miközben kétségkívül egy bizonyos bonctani tájat és egy bizonyos lelki funkciót egymáshoz kapcsoltnak vél. Itt azonban csak annyit akarok érinteni, hogy ha a részleges ébrenlét elmélete megállana, akkor annak finomabb felépítéséről nagyon sokat kellene tárgyalni.

Az álomelmélet ilyen felfogása mellett természetesen semmiféle álom-funkció nem képzelhető el. Az álom helyzetének és jelentőségének megítélését következetesen inkább fejezi ki *Binz* véleménye (357. l.): „Amint látjuk, minden tény arra késztet, hogy az álmot *testi*, minden esetben haszontalan, sok esetben valósággal beteges folyamatnak nevezzük . . ."

A „testi" kifejezés, amelyet maga a szerző emel így ki, az álomra való vonatkozásában több irány felé mutat. Elsősorban az álom oktanára céloz, mely *Binz*-hez különösen közel állott, hiszen ő tanulmányozta a kísérleti álmokat, mérgek adagolását. Az ilyenfajta álomelméleteknek ugyanis tartozéka, hogy az álmodásra gerjesztés lehetőleg pusztán szomatikus oldalról származzék. A legszélsőségesebb formában ez így hangzott: Miután az ingerek eltávolításával alvásba merülünk, álmodásra sem szükségünk, sem okunk nem volna reggelig, amikor a lassú, fokozatos ébredés az újonnan érkezett ingerek folytán, az álmodás tüneményében tükröződhetnék. Ámde nem sikerül az alvást ingermentesen tartani; mint ahogy Mefisztó az életcsirákról panaszolja, épúgy itt is mindenünnen ingerek érkeznek az alvó felé, kívülről, belülről, sőt a test különböző olyan területéről is, amelyekkel éber állapotban az sohasem törődött. Így aztán az alvást megzavarják, a lélek majd az egyik, majd a másik csücskén felébred, egy darabig felébresztett részével működik, hogy azután megint boldogan elalhasson. Az álom visszahatás az alvás

ingerokozta megzavarására, e visszahatás pedig tisztára felesleges.

Annak azonban, hogy az álmot, amely mégis csak a lelki szervezet teljesítménye marad, testi folyamatnak jelölik, még más értelme is van. A pszichikai folyamat *méltósága* az, amit így az álomtól megtagadnak. Az álomra alkalmazott az az igen régi hasonlat, „mely szerint az olyan, mint a zenében teljesen járatlan ember tíz ujja, amikor a hangszer billentyűin végigfut", szemlélteti talán legjobban, hogy az álomteljesítmény az exact tudományok képviselői részéről milyen méltatásban részesült. E felfogás szerint az álom teljességgel megmagyarázhatatlan valami, mert hogyan tudhatna a zenéhez nem értőnek tíz ujja mégis valami zenei dolgot produkálni?

A részleges ébrenlét elméletével szemben már jókor támadtak ellenvetések. *Burdach* mondja 1830-ban: „Ha azt mondják, hogy az álom részleges ébrenlét, akkor azzal először is sem az éber, sem az alvó állapotnak nem adják magyarázatát, másodszor nem mondanak egyebet, minthogy álomban a lélek egynémely ereje működik, míg mások pihennek. De ilyen egyenlőtlenség egész életünkön keresztül fennáll..." (483. l.)

Az uralkodó álomelméletre az álomnak igen érdekes értelmezése támaszkodik, amely az álmot „testi" folyamat gyanánt fogja fel, s amelyet 1866-ban *Robert* fejezett először ki; és ez értelmezés csábítóan hangzik, mert az álmodásnak funkciót és hasznos eredményt tud tulajdonítani. *Robert* a megfigyelés két tényét veszi elmélete alapjául, melyekkel az álomanyag értékelésénél már foglalkoztunk (l. 13. old.), hogy t. i. az ember igen gyakran álmodik a nappal legmellékesebb benyomásairól és hogy annak nagyfontosságu dolgait oly ritkán viszi az álomba. *Robert* kizárólagos érvényűnek mondja: „Oly dolgok, amelyeket teljesen végiggondoltunk, sohasem álomgerjesztők, hanem mindig csak olyanok, amelyek félig vannak készen elménkben, vagy amelyek szellemünket csak futólag érintették." (10. l.) — „Álmainkat legtöbbször azért nem vagyunk képesek megmagyarázni, mert *okai az elmult napnak oly érzéki benyomásai, amelyek nem jutottak eléggé az álmodónak tudomására.*" Hogy valamely benyomás az álomban szerephez jusson, annak feltétele tehát vagy az, hogy e benyomás feldolgozását valami megzavarta légyen, vagy az, hogy mint túlságosan jelentéktelen, ilyen feldolgozásra igényt sem tarthatott.

Robert szerint tehát az álom „testi kiválasztási folyamat, amely szellemi visszahatási jelenségében tudatossá lesz." *„Az álmok csirájukban elfojtott gondolatok váladékai.* „Az olyan embernek, akitől elvennék az álmodás képességét, egy idő mulva

elmebeteggé kellene lennie, mert agyában töméntelen félig kész, végig nem gondolt gondolat és sekélyes benyomás gyülemlenék fel, amelynek súlya megfojtaná azt, amit az emlékezetnek mint készet és egészet fel kellene vennie." Az álom a túlterhelt agy javára a biztonsági szelep szolgálatát végzi. *Az álomnak gyógyító, tehermentesítő ereje van.* (32. l.)

Elvételt dolog volna *Roberthez* azt a kérdést intézni, hogy az álombeli képzetek hogyan könnyíthetik meg a lelket. A szerző nyilván az álomanyagnak két sajátságából következtet, hogy ugyanis alvás közben az értéktelen benyomások ilyen kilökése *valamiképp* mint testi folyamat megy végbe és az álmodás nem különös lelki folyamat, hanem csak híradás, amelyet mi arról a kiválasztásról kapunk. Különben is ez nem az egyedüli kiválasztás, ami éjjel a lelkünkben lefolyik. *Robert* maga hozzáteszi, hogy ezenfelül a nappali rezdületek is feldolgozódnak benne és „ami a lélekben emésztetlenül heverő gondolati anyagból ki nem választható, az *a képzelettől kölcsönzött gondolatszálakkal kerek egésszé fűződik össze,* és így mint ártalmatlan képzeleti festmény az emlékezetbe iktatódik". (23. l.)

Az uralkodó elmélettel legélesebb ellentétbe kerül azonban *Robert* azzal, ahogy az álomforrásokat ítéli meg. Míg az előbbi szerint egyáltalán nem álmodnánk, ha külső és belső ingerek a lelket minduntalan fel nem ébresztgetnék, *Robert* elmélete szerint az álomra serkentés magában a lélekben, annak túlterheltségében rejlik, mely tehermentesítésre vágyik. *Robert* egészen következetesen úgy ítél, hogy a testi állapotban rejlő álomfeltételező okoknak alárendelt szerepük van és semmiesetre sem tudnák álmodásra késztetni annak a szellemét, akiben az álomképzésre az éber tudatból vett anyag nincs meg. Ő csak annyit fogad el, hogy a lélek mélységeiből álomközben kifejlődő képzeleti képeket az idegingerek befolyásolhatják. (48. l.) Így tehát az álom, *Robert* szerint, mégsem oly egészen független a testiségtől, bár nem lelki folyamat és nincsen helye az ébrenlét lelki folyamatai között; a lelki működés szerkezetén éjjelenként megjelenő szomatikus jelenség, amelynek feladata, hogy ezt a szerkezetet a túlfeszüléstől megóvja, vagy ha szabad a hasonlaton változtatnom: a lelket tisztára seperje.

Az álomnak az álomanyag kiválasztásában mutatkozó ugyanerre a jellegére támaszkodik egy másik szerző, *Yves Delage* külön elmélete. Tanulságos megfigyelni, hogy ugyanazoknak a dolgoknak felfogásában egy parányi eltérés, mint vezet egész más horderejű végeredményre.

Delage önmagán tapasztalta, mikor egy kedves hozzátartozóját a halál elragadta, hogy arról nem álmodik, ami a nap folya-

mán bőségesen foglalkoztatja, csak amikor már az más érdekekkel szemben a nap folyamán háttérbe kezd szorulni. Másokon végzett kutatásai megerősítették őt e jelenség általános mivoltában. Ilyen szép megfigyelést tett *Delage* fiatal házasok álmairól, ha ugyan ez általánosan érvényesnek bizonyulna: *S'ils ont été fortement épris, presque jamais ils n'ont rêvé l'un de l'autre avant le mariage ou pendant la lune de miel; et s'ils ont rêvé d'amour c'est pour être infidèles avec quelque personne indifférente ou odieuse.*" De hát mi az, amiről álmodunk? *Delage* azt hiszi, hogy álmainkban előforduló anyag az előző napok és idők benyomásainak töredékeiből és maradékaiból áll. Minden, ami álmainkban előfordul és amit eleinte az álomélet alkotásának volnánk hajlandók tekinteni, közelebbi vizsgálatnál fel nem ismert reprodukciónak, *„souvenir inconscient"*-nak bizonyul. Ám ennek a képzetanyagnak az a közös jellege, hogy olyan benyomásokból ered, amelyek érzékeinket valószínűleg erősebben érték, mint szellemünket, vagy amelyekről figyelmünk felbukkanásuk után csakhamar újra elterelődött. Minél kevésbbé tudatos és amellett minél mélyebb volt valamely benyomás, annál több a kilátás arra, hogy a következő álomban szerephez jut.

Lényegében a benyomásoknak ugyanarról a két osztályáról van szó, a mellékesekről és elintézetlenekről, amelyeket *Robert* is kiemelt, ámde *Delage* ez összefüggést másra fordítja, amennyiben azt hiszi, hogy ezek a benyomások nem azért lesznek álomképesekké, mert közömbösek, hanem mert elintézetlenek. A mellékes benyomások is úgyszólván nem teljesen elintézettek, természetük szerint azok is új benyomások *„autant de ressorts tendus"*, amelyek álomközben fogják feszültségüket ellazítani. A gyenge és figyelemre alig méltatott benyomásnál még nagyobb igényt fog támasztani az álombeli szerepre az oly fajta erős benyomás, amelyet feldolgozásában véletlenül megakasztottak, vagy szándékosan visszafojtottak. A napközben gátlások és elfojtások folytán felgyülemlett lelki energia lesz éjjel az álom rugója. Álomban lelkileg elfojtott anyag kerül felszínre.*

Sajnos, *Delage* gondolatmenete itt megszakad: az önálló lelki működésnek álomban csak a legcsekélyebb szerepet juttat és így álomelméletével megint közvetlenül az agy részleges alvásáról szóló uralkodó elmélethez csatlakozik: *„En somme le rêve est le produit de la pensée errante, sans but et sans direction, se fixant successivement sur les souvenirs, qui ont gardé assez d'in-*

* Egészen így nyilatkozik *Anatole France*, a költő (Lys rouge): *Ce que nous voyons la nuit ce sont les restes malheureux de ce que nous avons négligé dans la veille. Le rêve est souvent la revanche des choses qu'on méprise on le reproche des êtres abandonnés.*

tensité pour se placer sur sa route et l'arrêter au passage, établissant entre eux un lien tantôt faible et indécis, tantôt plus fort et plus serré selon que l'activité actuelle du cerveau est plus ou moins abolie par le sommeil."

3. A harmadik csoportba azokat az álomelméleteket egyesíthetjük, amelyek az álmodó léleknek oly különös lelki teljesítményekre valló képességeket és hajlamokat tulajdonítanak, amelyeket a lélek éber állapotban egyáltalán nem, vagy csak tökéletlenül tud végbevinni. E képességek működéséből legtöbbször az álomnak valamely hasznos szerepe adódik. Azok az értékelések legnagyobbrészt idetartoznak, amelyekre az álom a régi pszichologizáló szerzőknél talált. Elégedjünk meg azzal, ha valamennyi helyett csak *Burdach* nyilatkozatát idézem, amely szerint az álom „a lélek természeti tevékenysége, amelyet az egyéniség hatalma nem korlátoz, az öntudat nem zavar meg és az önrendelkezés nem függeszt fel: az álom az érző központok szabad, játékos megnyilatkozása". (486. l.)

A lélek tobzódását erőinek szabad használatában *Burdach* és mások oly állapotnak képzelik, amelyben a lélek felfrissül és napi munkájához új erőt gyüjt: mint valami szünidei szabadságon. *Burdach* ezért idézi és fogadja is el ama szeretetreméltó szavakat, amelyekben *Novalis*, a költő, az álom uralmát dícséri. „Az álom védőgát az élet szabályosságával és megszokottságával szemben, szabad felfrissülése a megkötött képzeletnek, ahol az élet minden képét össze-vissza dobálja és a felnőtt ember örökös komolyságát derüs gyermekjátékkal szakítja meg; álmok nélkül bizonyára korábban öregednénk meg és így az álmot, ha nem is közvetlenül az egekből kapott, de mégis pompás adománynak kell tekintenünk, amely a sír felé zarándoklásunk barátságos kísérője."

Az álom frissítő és gyógyító működését még behatóbban ecseteli *Purkinje* (456. l.): „Különösen a produktív álmok közvetítenék ezt a működést. A képzelet játszi alkotásai ezek, melyek nem függenek össze a napi eseményekkel. A lélek az ébrenlét feszültségét nem fenntartani, hanem feloldani akarja, szóval felfrissülni akar. Így elsősorban az ébrenléttel merőben ellentétes állapotokat teremt. A szomorúságot örömmel, a gondot reménységgel és vidám szórakoztató képekkel, a gyűlöletet szeretettel és barátságossággal, a félelmet bátorsággal és bizalommal gyógyítja; a kétséget meggyőződéssel és erős hittel, a meddő várakozást teljesedéssel csillapítja. Kedélyünk sok sebhelyét, amelyet a nappal állandóan nyitva tartana, az alvás meggyógyítja azzal, hogy azokat betakarja és újabb izgalmaktól megóvja. Részben ezen alapszik az időnek fájdalom-gyógyító hatása." Mindnyájan érezzük,

hogy az alvás a lelki élet jótéteménye és a néplélek homályos sejtése nyilván nem engedi magát attól az előítéletétől megfosztani, hogy az álom egy módja annak, ahogy az alvás az ő jótéteményeit osztogatja.

A legeredetibb és legmesszebbmenő kísérletet 1861-ben *Scherner* tette meg, aki az álmot a lélek oly különleges tevékenységéből magyarázza, amely csak az alvás állapotában tud szabadon kibontakozni. *Scherner* könyve fülledt és dagályos, tárgya iránt szinte mámorosan lelkesedik, ami, ha magával ragadni nem képes, visszataszítóvá lesz. Elemzése oly nagy nehézségekbe ütközik, hogy készségesen nyulunk ama világosabb és rövidebb ismertetés után, amelyben *Scherner* tanait *Volkelt*, a filozófus, mutatja be. „Bár e rejtélyes gomolyagból mind eme pompa- és ragyogáshullámból az értelemnek sejtelmes fénye villámlik és világlik elő, mégsem világosodnak meg ettől e bölcsész ösvényei." Ilyen megítélésben részesül *Scherner* magyarázata, még hívője részéről is.

Scherner nem tartozik ama szerzők közé, akik megengedik, hogy a lélek képességeit csorbítatlanul magával vigye az áloméletbe. Ő maga kifejti, hogy álomban az én központisága, spontán energiája miként erőtlenedik el, hogy e decentralizáció következtében a megismerés, érzés, akarat és képzelet miként változik meg és hogy e maradék-lelki erőknek mennyire nincs már igazi szellemiségük, hanem csak mechanizmus-természetük. Ámde ehelyett az álomban a lélek *fantázia* nevezetű működése az ész minden uralmától és így szigorú mértékétől felszabadulva, korlátlan, uralkodásra lendül fel. E fantázia, bár az éber emlékezetből veszi végső építőkövét, mégis oly épületeket emel azokból, amelyek az ébrenlét képleteitől végtelenül különböznek s így az álomban nemcsak reproduktívnak bizonyul, hanem *produktívnak is*. E sajátosságok adják az áloméletnek különös jellegét. Nagy előszeretetet mutat a mérhetetlen, a szertelen és a szörnyűséges iránt. Az akadályozó gondolati kategóriáktól való megszabadulásával azonban nagyobb simulékonyságot, fürgeséget és változandóságot kap; a legfinomabban megérzi a kedély gyengéd hangulati ingereit, a lázongó indulatokat és a belső életet nyomban külső plasztikus szemlélhetőséggé alakítja át. Az álombeli fantáziának *hiányzik a fogalomnyelve;* a mit mondani akar, azt szemléltetően kell megfestenie; miután itt a fogalom gyöngítő hatása elmarad, a szemléltető forma bőségében, erejében és nagyságában festi azt meg. Nyelvezete ezáltal bármennyire világos is, terjengős, nehézkes és ügyefogyott. Különösen az nehezíti meg e nyelv értelmességét, hogy nem szereti a tárgyakat a maguk képével kifejezni, hanem inkább *idegen képet* választ, ha az alkalmas a közlendő mozzanat kifejezésére, amelyet közölni akar. Ez

a fantázia *szimbolizáló munkája*. Igen fontos továbbá, hogy az álombeli képzelet a tárgyakat nem kimerítően, hanem csak körvonalaiban és így is a legszabadabb módon ábrázolja. Festményei tehát szinte zseniálisan odaleheltek. Az álomfantázia azonban nem áll meg tárgya puszta beállításánál, hanem belülről arra kényszerül, hogy az álom-ént azzal többé-kevésbbé összebonyolítva, cselekményt teremtsen. A látási inger például álomaranyakat fest az útra; az álmodó összegyüjti, örül neki és elviszi.

Az anyagot, amelyen az álombeli fantázia művészi munkáját végzi, *Scherner* szerint túlnyomóan a nappal annyira homályos organikus ingerek adják (lásd 22. l.), úgyhogy az álomforrások és álomgerjesztők felvételében *Schernernek* oly igen fantasztikus és *Wundtnak* s más fiziológusoknak talán túlságosan józan teóriája, amelyek különben egymásnak ellenlábasai, teljesen megegyeznek. Az élettani elmélet szerint azonban a belső testi ingerekre a lelki reakció már ki is merül abban, hogy némely, azokra illő képzetet ébreszt, amelyek azután az asszociáció útján még néhány más képzetet hívnak segítségül; ez az elmélet az álom lelki folyamatát ebben a stádiumban befejezettnek tekinti. *Scherner* szerint viszont a testi ingerek a léleknek csak anyagot adnak, amelyet fantasztikus célzatainak szolgálatába állíthat. *Schernernél* az álomképzés ott kezdődik csak, ahol az a másik nézet szerint már elapadt.

Az ember persze nem igen találhatja célszerűnek, amit az álombeli fantázia a testi ingerekkel művel. Ingerkedő játékot űz velük és a szervi forrást, amelyből az illető álomban az ingerek származnak, valamiféle plasztikus szimbolikában képzeli el. Mi több, *Scherner* úgy véli és ide *Volkelt* és mások már nem követik, hogy az álombeli fantáziának a szervezet számára egyetlen kedvenc ábrázolása van és ez a *ház*. Szerencsére azonban úgy látszik, hogy alakításaiban nem köti magát ehhez a tárgyhoz; ellenkezőleg, egész sor házat is felhasználhat, hogy egyetlen egy szervet jelöljön meg vele, így pl. a hosszú utcasort a bélinger ábrázolására. Máskor a ház egyes részei valóban egyes testrészeket ábrázolnak, így például a fejfájásos ember fejét álomban a szoba teteje képviseli (amelyet az álmodó úgy lát, mintha azt utálatos, békaszerű pókok fednék).

A házszimbólikától eltekintve, bármely tetszésszerinti más tárgy is alkalmas az álomingert gerjesztő testrész ábrázolására. „Így szimbólumai lehetnek a lélegző tüdőnek a levegőt szívó, lánggal teli kályha, a szívnek üres ládák és kosarak, a hólyagnak kerek zacskóformájú, vagy általában csak üreges tárgyak. A férfi nemi inger okozta álmában az álmodó a klarinét felső végét, vagy a pipaszár hasonló részletét, majd meg valami szőrmét talál az

utcán. Klarinét és pipaszár megközelítőleg a férfi nemiszerv alakját ábrázolja, a szőrme a nemirész szőrzetét. A nő szexuális álmában az összezáruló combok keskeny közét, keskeny, házakkal körülzárt udvar, a női hüvelyt, az udvar közepén átvezető lágy, sikos, igen keskeny gyalogút szimbolizálhatja, amelyen az álmodó nőnek át kell haladnia, talán hogy levelet vigyen egy férfihez." (*Volkelt*, 39. l.) Különösen fontos, hogy az ilyen testi ingerből származó álom befejezésével az álomfantázia úgyszólván leveti álarcát, amennyiben az ingerlő szervet, vagy annak funkcióját egész leplezetlenül feltárja. Így a „foginger-álom" rendszerint azzal végződik, hogy az álmodó fogat vesz ki szájából.

De az álombeli fantázia az ingerlőszervnek nemcsak alakjára irányítja a figyelmet, hanem éppúgy választhatja az abban foglalt anyagot is szimbóluma tárgyául. Így például a bélinger-álom sáros utakon visz át, a vizelési inger-álom habzó vizekhez vezet. Avagy magának az inger izgalmának mineműsége, a gerjedelem tárgya kap szimbolikus kifejezést, máskor az álombeli én lép a maga állapotának szimbolizálásaival konkrét kapcsolatba, mint pl. akkor, ha fájdalomingernél harapós kutyákkal, vagy dühödt bikákkal kétségbeesetten viaskodunk, vagy ha az álmodó nő nemi álmában úgy látja, hogy meztelen férfi üldözi. A kivitel lehetőségeinek gazdag változatosságától eltekintünk; a szimbolizáló képzelőtevékenység az, ami minden álom központi erejeként megmarad. *Volkelt* megkísérelte azután, hogy e fantázia mineműségébe mélyebben behatoljon és az így felismert lelki működés helyét egy filozófiai rendszerben megjelölje. Szépen és nagy melegséggel írt könyve azonban túlságos nehezen érthető mindazok számára, akik a filozófiai fogalomsémák sejtelmes megértésére korai iskolázással fel nem készültek.

A *Scherner*-féle szimbolizáló fantázia tevékenységéhez nem kapcsolódik valami hasznos működése az álomnak. A lélek a rendelkezésére álló ingerekkel álmodozva játszik. Szinte azt lehetne gyanítani, hogy illetlenül játszik; ámde felvethetné valaki azt a kérdést is, hogy vezethet-e valami hasznos eredményre beható foglalkozásunk *Scherner* elméletével, amikor annak önkényessége, a kutatás minden szabályától való elszabadultsága mégis csak túlságosan szembeszökő. Mégis *Scherner* tanának fölényes elvetése ellen vétót mondunk. Ez a tan ugyanis azon a benyomáson épült, amelyet olyasvalaki nyert álmaiból, aki azokra nagy figyelmet fordított és akinek úgy látszik sok személyes hajlamossága volt arra, hogy homályos lelki tüneményeket fürkészszen. A tannak tárgya ezenfelül olyan, amelyben az emberiség évezredeken át bár rejtélyes, de egyúttal tartalomban és vonatkozásokban mégis gazdag dolgot látott és amelynek megvilágításához

a nagytekintélyű tudomány saját beismerése szerint sem járult hozzá sokkal többel, mint azzal a törekvéssel, hogy — a népszerű megérzéssel teljes ellentétben — a tárgy tartalmát és jelentőségét tagadja. Végül pedig őszintén be kell vallanunk, hogy amikor az álom magyarázását megkíséreljük, aligha kerülhetjük el a fantasztikumot. Hiszen van agysejtekre épített fantasztikum is: *Binztől,* az olyan józan és exakt kutatótól az 58. oldalon idézünk néhány sort, amelyekben azt ecseteli, hogy a felébredés hajnala mint vonul végig az agykéreg elaludt sejtcsoportjain. Ez az elképzelés fantasztikum és valószínűtlenség tekintetében semmivel sem áll a *Scherner*-féle magyarázó kísérletek mögött. Remélem módomban lesz kimutatni, hogy az utóbbinak hátterében valami igazság lappang, amit ugyan *Scherner* csak homályosan ismert fel és ami hijján van annak az általános érvényűségnek, amelyet valamely álomelmélettől joggal megkövetelhetünk. Egyelőre az az ellentétesség, amely a *Scherner*-féle álomelmélet és az orvosi elmélet között fennáll, legalább annyit szemléltetővé tehet, hogy milyen végletek között s mily bizonytalanul ingadozik ma még az álomélet magyarázata.

H

ÁLOM ÉS ELMEBETEGSÉG

Aki az álom és elmebetegség viszonyáról beszél, az háromfélére gondolhat: 1. kóroktani és klinikai vonatkozásokra, pl. hogy az álom elmebetegségi állapotot helyettesít, azt bevezeti, vagy nyomába lép. 2. Oly változásokra, amelyeken az álomélet elmebetegségekbe megy át. 3. Az álom és az elmebetegség között oly benső vonatkozásokra, analógiákra, amelyek lényegbeli rokonságra utalnak. A jelenségek két sorozatának változatos kapcsolata az orvostudomány korábbi időszakában — és a jelenkorban újból — az orvosszerzőknek kedvenc témája volt, amint azt *Spitta, Radestock, Maury* és *Tissié* e tárgy irodalmának gyüjteményében megmutatták. Ez összefüggésre legutóbb *Sante de Sanctisnak* terjedt ki a figyelme. Tárgyalásunk céljának teljesen megfelel, ha e nagyfontosságú kérdést csak éppen érintjük.*

Az álom és elmebetegség klinikai és kóroktani összefüggésére nézve a következő megfigyeléseket óhajtom paradigmák gyanánt közölni. *Hohnbaum (Krauss* könyvében) megírja, hogy az elmebetegség első kitörése elég gyakran indult ki szorongó, ijesztő

* Későbbi szerzők, akik e vonatkozással foglalkoznak: *Féré, Ideler, Lasègue, Pichon, Régis, Vespa; Giessler, Kazodowsky, Pachantoni* és mások.

álomból és a betegség uralkodó eszméje ezzel az álommal összefüggésben áll. *Sante de Sanctis* paranoiásokról hasonló megfigyeléseket közöl és egyes esetekben az álomról mondja: „*Vraie cause déterminante de la folie.*" Az elmebetegség az arra hatással bíró és téveteg magyarázatot tartalmazó álommal egyidejűleg léphet fel, vagy lassan fejlődhet ki oly álmok révén, amelyek még fennálló kételyekkel küzdenek. *De Sanctis* egy esetében a megrendítő álomhoz több könnyű hisztériás roham, majd később szorongó, melankóliás állapot csatlakozott. *Féré (Tissié* nyomán) közöl egy álmot, amelynek hisztériás bénulás lett a következménye. Ez esetekben az álmot az elmebetegség kórokozójának fogják fel, jóllehet a tényekkel akkor is teljesen számolunk, ha csak annyit mondunk, hogy az elmezavar elsőízben az álméletben nyilvánul meg, az álomban tört először utat magának. Más esetben csak az álméletben nyilvánulnak meg a beteges szimptómák, vagy az elmebetegség csak az álméletre szorítkozik. Szorongásos álmokra *Thomayer* tesz figyelmessé, amelyeket epilepsziás aequivalensekként kell felfogni. *Allison* éjjelenkénti elmebetegséget *(nocturnal insanity)* írt le *(Radestock* nyomán); az illetők nappal látszólag teljesen egészségesek, míg éjjel rendszerint hallucinációkban, dührohamokban és hasonló állapotokban szenvednek. Hasonló megfigyelést írt le *de Sanctis* (egy alkoholista paranoiás aequivalense, amelyben a hangok a feleségét hűtlenséggel vádolják) és *Tissié*. *Tissié* számos újabbkeletű megfigyelést közöl, amelyekben (téveszmékből és kényszeres impulzusokból származó) kóros jellegű cselekmények álmokból vezethetők le. *Guislain* leír egy esetet, amelyben az alvást intermittáló elmebetegség helyettesítette.

Kétségtelen, hogy lesz idő, amikor az álom pszichológiáján kívül annak a pszichopatológiája is foglalkoztatni fogja az orvosi elméket.

Elmebetegségek gyógyulása után gyakran, különösen tisztán észlelhető, hogy a nappali egészséges funkció ellenére az álomélet még az elmebetegséghez tartozhatik. Állítólag *Gregory* volt az első *(Krauss* szerint), aki erre a jelenségre figyelmeztetett. *Macario (Tissié* szerint) egy mániákusról tesz említést, aki egy héttel teljes gyógyulása után az eszmetorlódást és betegségének szenvedélyes ösztönkitöréseit álmaiban újból átélte.

Eddig még kevés vizsgálatot ejtettek azokról a változásokról, amelyeken az álomélet idült elmebetegeknél megy keresztül. Ezzel szemben az álom és elmebetegség belső rokonságát, amely jelenségeiknek oly messzemenő megegyezésében nyilvánul, már korán figyelemre méltatták. *Maury* után *Cabanis* utalt a „Rapports du physique et du moral"-ban erre, utána *Lélut, J. Moreau*

és különösen *Maine de Biran*, a filozófus. Ez az összehasonlítás azonban egész bizonyosan még régibb keletű. *Radestock* az ezt tárgyaló fejezetet az álom és elmebetegség analógiájára vonatkozó mondások gyüjteményével vezeti be. *Kant* mondja egy helyen: „A tébolyodott ébren álmodik." *Krauss* szerint: „Az őrültség álmodás az érzékek ébrenléte közben." *Schopenhauer* az álmot rövid őrültségnek, az őrültséget hosszú álomnak nevezi. *Hagen* szerint a delirium oly álom, amelyet nem alvás, hanem betegség idézett elő. A „Physiologische Psychologie"-ban mondja *Wundt:* „Az álomban tényleg átélhetjük csaknem mindazokat a jelenségeket, amelyekkel a tébolydában találkozunk."

Spitta (egyébként *Mauryhoz* hasonlóan) a megegyező vonásokat, amelyek alapján ilyen analógiára juthatunk, a következőkben sorolja fel: „1. öntudatunk fel van függesztve, vagy legalább is meg van lassítva, aminek következtében állapotunk mivoltát nem ismerjük fel, tehát képtelenek vagyunk a csodálkozásra és erkölcsi tudatunk hiányzik. 2. Az érzékszervek felfogó működése megváltozott; az álomban csökkent, az őrületben általában igen fokozott. 3. A képzetek csupán a társulás és ismétlődés törvényei szerint kapcsolódnak, ezért a sorozatképzés automatikus és ennek folytán a képzetek viszonylata aránytalan (túlzás, fantazmák); mindezek alapján 4. az egyéniség és néha a jellembeli tulajdonságok megváltoznak, illetőleg ellenkezőre fordulnak (perverzitások)."

Radestock az anyagra vonatkozó egynémely párhuzamot fűz még a fentiekhez: „A legtöbb hallucinációt és illuziót a látó- és hallóérzék, valamint a közérzet területén lehet találni. A legkevesebb elemet nyujtja, az álomban is, a szagló- és ízlelőérzék. A lázas beteg deliriumában éppúgy, mint az álmodóéban, régmult idők emlékképei élednek fel; amit az éber és egészséges ember elfelejteni látszott, arra az alvó és beteg visszaemlékezik." Az álom és elmebetegség analógiájának igazában csak az adja meg teljes értékét, hogy az mint valami családi hasonlóság, még a finom arcjátékra és az arckifejezés egy és más feltűnőségére is kiterjed.

„Akit testi és szellemi szenvedések kínoznak, annak az álom jólétet és boldogságot ad, azt, amit a valóság tőle megtagadott. Így támadnak az elmebetegben is a boldogság, a nagyság, a magasztosság és gazdagság derüs képzetei. A deliriumnak igen gyakran legfőbb tartalma, hogy a beteg azt hiszi, hogy vagyona van, vágyai teljesedtek, szóval az, aminek be nem következése vagy elvesztése az őrültséget lelkileg okozta. Az asszony, aki imádott gyermekét elvesztette, anyai örömöket delirál; aki elszegényedett

rendkívül gazdagnak, a megcsalt leány gyengéden szeretettnek hiszi magát."

(*Radestock* ezen idézete *Griesinger* (111. l.) finom érzékű gondolatmenetének rövidítése, amely az álomban és az elmebetegségben a képzetalkotás egyik közös jellege gyanánt tisztán és félreérthetetlenül a *vágy teljesedését* fedezi fel. Saját vizsgálataim arra tanítottak, hogy az álom és az elmebetegség pszichológiai elméletének kulcsa itt található.)

„Az álmot és az őrültséget leginkább a gondolatkapcsolás tarka-barkasága és az ítélet gyengesége jellemzik." Itt is, ott is megtaláljuk szellemi teljesítményeink oly *túlbecsülését*, amely józan megítéléssel értelmetlennek tűnik; az álom *rohamos képzetperdülésének* az elmebetegség *eszmetorlódása* felel meg. Mind a kettő hijján van az *időértéknek*. Az *egyéniség álombeli hasadása*, amely például a magunk tudását két személy közt osztja el olyformán, hogy az egyik (az idegen személy) saját énünket korrigálja az álomban, teljesen egyenértékű azzal a személyiséghasadással, amely a hallucinációs paranoiánál fordul elő; az álmodó is a maga gondolatait hallja idegen hangokban. Még az állandó téveszméknek is megvan analógiájuk a tipikusan visszatérő kóros álmokban (*rêve obsédant*). Deliriumból gyógyult betegek nem ritkán mondják, hogy betegségük egész tartama álomnak, még pedig gyakran nem is kellemetlen álomnak tűnik, sőt arról is értesítenek, hogy néha még a betegségük alatt is sejtik, időnként, hogy csak álombamerültek, mint ahogy ez a sejtelem az álomban is néha előfordul.

Mindezek után nem fogunk csodálkozni, ha *Radestock* a maga véleményét, sok máséval együtt, a következő szavakba foglalja össze: „Az őrültséget oly rendellenes, beteges jelenségnek kell tekintenünk, mely az időszakosan visszatérő rendes álomállapotnak csak fokozódása." (228. l.)

Krauss az álom és őrültség rokonságát talán még mélyebben, közös aetiológiával (helyesebben: azonos izgalmi forrásokkal) iparkodott megindokolni, mint azt a megnyilvánuló jelenségek rokonsága igazolhatja. Szerinte, amint már hallottuk, mindkettőnek közös alapeleme az organikusan keletkezett érzés, a testi ingerek szenzációi, a közérzet, amely minden szerv járulékából adódik össze. (L. *Maurynál* Peisse 52. l.)

Az álom és elmebetegség jellegzetes, részletekig terjedő és el nem vitatható megegyezése támogatja legerősebben az álomélet orvosi teóriáját, amely szerint az álom haszontalan és zavaró folyamat és csökkent lelki tevékenység megnyilvánulása. De nincs rá remény, hogy az álom végérvényes felderítését majd az elmebetegségek felől nyerjük, hiszen közismert dolog, hogy ez

utóbbiak folyamatáról mily kevéssé kielégítő a tudásunk. Ellenben valószínű, hogy az álomból szerzett új felfogásunk az elmebetegségek belső mechanizmusáról alkotott véleményünkre is befolyással lesz; ezek szerint elmondhatjuk, hogy amikor az álom titkát felderíteni iparkodunk, akkor egyúttal az elmebetegségek felvilágosításán is dolgozunk.

1909-i pótlás:

Igazolásra szorul, hogy az álomprobléma irodalmát e könyv első kiadásától a másodikig terjedő időszakról nem folytattam. Igazolásom, amely az olvasót talán nem fogja kielégíteni, reám mindazonáltal elhatározó volt. Azok az indítóokok, amelyek egyáltalán az álomról szóló irodalom összeállítására késztettek, ebben a bevezetésben kimerültek: e munka folytatása rendkívüli fáradsággal — és igen kevés haszonnal és tanulsággal járt volna. A szóbanforgó kilenc évi időtartam sem ténybeli adatot, sem az álom felfogásának szempontjából újat vagy értékeset nem hozott. Munkámat a legtöbb azóta megjelent közlemény említés és méltatás nélkül hagyta; a legkevesebb figyelemben természetesen az az úgynevezett „álomkutatóknál" részesült, akik ezzel fényes tanujelét adták a tudományos embereket jellemző idegenkedésnek, amellyel új dolgok megtanulásával szemben viseltetnek. *„Les savants ne sont pas curieux"* — mondja a gúnyolódó *Anatole France*. Ha volna a revanchenak jogosultsága a tudományban, úgy nekem ugyancsak jogom volna arra, hogy én is mellőzzem e könyv megjelenése után kelt irodalmat. Az a néhány ismertetés, amely tudományos folyóiratokban megjelent, annyira tele van értetlenséggel és félreértéssel, hogy a kritikusoknak nem felelhetnék máskép, mint azzal a felszólítással, hogy olvassák el ezt a könyvet még egyszer, vagy talán kérhetném úgy is, hogy egyáltalán olvassák el.

Oly orvosok munkáiban, akik pszichoanalitikai gyógyítás alkalmazására szánták magukat, valamint mások írásaiban is bőven vannak álmok, amelyeket útmutatásom szerint fejtettek. Amennyiben ezeknek eredményei állításaim megerősítésén túlmentek, azokat tárgyalásom megfelelő helyére beillesztettem. Könyvem végén lévő második irodalomjegyzék az ezen könyv első kiadása óta megjelent legfontosabb közleményeket tartalmazza.* *Sante de Sanctisnak* az álmokról írt tartalomdús könyve, amelyet megjelenése után csakhamar németre is lefordítottak, a „Traumdeutung"-gal időben kereszteződött, s így én ép oly kevéssé lehettem arra tekintettel, mint az olasz szerző énreám. E

* Ebben a kiadásban (1930) a jegyzékben elhagytam.

szorgalomról tanuskodó munkáról sajnálattal kellett azután megállapítanom, hogy eszmében igen szegény, annyira szegény, hogy abból az általam tárgyalt problémáknak még csak lehetősége sem sejthető.

Csak két közleményről kell megemlékeznem, amelyek igen közelről érintik felfogásomat az álomkérdésről. *H. Swoboda* fiatal filozófus megkísérelte, hogy az élettani periodicitásnak *Wilh. Fliesstől* eredő tanát (23 és 28 napos szakokban) egy gazdag fantáziájú munkában* és annak segélyével a lelki élményekre is kiterjessze, mellesleg az álom rejtélyét is megfejtse. Az álmok jelentősége szerinte igen csekély; az álomtartalom anyaga csupán oly emlékek találkozásából volna magyarázandó, amelyek egy biológiai periódust először vagy n-edszer véletlenül éppen azon az éjjelen töltenek be. A szerző személyes közlése nyomán azt hittem, hogy ő maga sem kívánja tanát komolyan fenntartani. Úgy látszik, hogy e következtetésben tévedtem; máshelyütt *Swoboda* tételével kapcsolatban néhány megfigyelést fogok közölni, amelyek azonban nem vezettek meggyőző eredményre. Sokkal örvendetesebb volt, hogy nem várt helyen az álom oly felfogására akadtam, amely az én felfogásom velejével teljesen egyezik. Az időbeli egymásután kizárja annak a lehetőségét, hogy ez értelmezés könyvem befolyása alatt keletkezett volna; abban tehát az irodalomnak azt az egyetlen adatát üdvözölhetem, amelyben egy önállóan gondolkodó osztja álméletem lényegét. E passzust az álomról *Lynkeusnak* „Phantasien eines Realisten" című könyve tartalmazza, amely második kiadásban 1900-ban jelent meg.**

1914-i pótlás:

Ez igazoló sorokat 1909-ben írtam. Azóta a helyzet kétségkívül változott: az „Álomfejtésről" írt munkám már nem marad az irodalomban észrevétlenül. Ámde az előző ismertetés folytatását még csak ez az újabb helyzet teszi igazán lehetetlenné. „Az álomfejtés" az új állítások és kérdések egész sorát vetette fel, melyeket a szerzők a legkülönfélébb módon tárgyalnak. Ezeket a munkákat addig már még sem ismertethetem, amíg arról, amire a szerzők hivatkoznak, a magam felfogását nem fejtettem ki. Amit azonban ebben a legújabb irodalomban értékesnek találtam, azt az itt következő tárgyalás során méltatni fogom.

* *H. Swoboda.* Die Perioden des menschlichen Organismus, 1904.

** L. „Összegyüjtött munkáim" XI. kötetében a „Josef Popper-Lynkeus und die Theorie des Traumes" c. tanulmányt. (1923.)

II.

AZ ÁLOMFEJTÉS MÓDSZERE

EGY ÁLOMPÉLDA ANALÍZISE

A fejezet címéből látható, hogy milyen hagyományokba akarom az álomról vallott felfogásomat bekapcsolni. Feltettem magamban, hogy megmutatom, hogy az álom értelmezhető; míg a tulajdonképeni feladat megoldása közben, az éppen tárgyalt álomproblémák felderítésére szolgáló adalékokat csak holmi mellékes haszonnak fogom tekinteni. Az a feltevésem, hogy az álom fejthető, nyomban ellentmondásba kerül az uralkodó álomtannal, sőt a *Scherner*-é kivételével valamennyi álomelmélettel is; „álmot fejteni" ugyanis annyit tesz, mint annak „értelmét adni, azt valami olyannal helyettesíteni, ami lelki tevékenységünk láncolatába egyenértékű láncszemként bekapcsolható. Amint azonban tapasztaltuk, az álom tudományos elméletei között az álomfejtés problémája nem foglalhat helyet, mert azok szerint az álom egyáltalán nem lelki, hanem testi folyamat, amely a lelki szerkezetben bizonyos jelek segítségével nyilvánul meg. Más volt azonban mindenkor a laikus világ véleménye; az élt azzal a jogával, hogy következetlen legyen és így egyrészről megengedi, hogy az álom értelmetlen és abszurd legyen, másrészről mégsem tudja elszánni magát arra, hogy az álom értelmét teljesen tagadja. Úgy látszik, hogy valamely homályos sejtelemtől indíttatva feltételezi, hogy az álomnak, ha rejtetten is, van értelme, amely egy más gondolati folyamatot hivatott helyettesíteni; csak arról van szó, hogy ezt a helyettesítést megfelelő módon felfedjük, s így az álom rejtett értelmére rájussunk.

A laikusok tehát mindenkor arra törekedtek, hogy az álmot „megfejtsék". Ez irányban két egymástól különböző módszerrel próbálkoztak meg. Az első eljárás az álomtartalmat a maga egészében veszi szemügyre és azt egy másik értelmes és bizonyos tekintetben analóg tartalommal akarja helyettesíteni. Ez a *szimbolikus* álomfejtés; ez az eljárás azonban azokkal az álmokkal

szemben eleve meghiusul, amelyek nemcsak érthetetlen, hanem zavaros benyomást is keltenek. Erre az eljárásra talán a bibliai József álomfejtése szolgálhatna például, ahogy ő Pharaó álmát magyarázta. A hét kövér tehén, amely után a hét sovány jön, amely amazokat megeszi, annak a jövendölésnek a szimbolikus helyettesítése, hogy hét éhínséges év vár Egyiptomra, amely az előbbi hét bő esztendőnek minden feleslegét felemészti. A költők alkotta legtöbb álom ilyen szimbolikus magyarázatra vár, mert azok a költő gondolatát olyan mezben reprodukálják, amelyet álmainknak tapasztalatból ismert jellegéhez illőnek tartanak.*

Az a felfogás, hogy az álom főképen a jövővel foglalkozik, amelynek alakulását megsejti, — ami az álmok egykor elismert jós jelentőségéből maradt a köztudatra — indítékul szolgál arra, hogy az álom jelképes magyarázás útján nyert értelmét a „majd így lesz" fordulattal a jövő időbe helyezzék.

Hogy mi az ilyen jelképes álomfejtés útja-módja, arra utasítást adni természetesen nem lehet. A siker az ötletek szellemességétől, a közvetlen intuíciótól függ és innét van, hogy a jelképes álomfejtés inkább művészet volt, amelyet úgy látszik csak az gyakorolhatott, aki arra különös képességgel bírt.**

A népszerű álomfejtés második metódusa ilyen követelést egyáltalán nem támaszt. Ezt a „titkos írás" módszerének lehetne nevezni, miután az álommal úgy bánik, mintha titkos írás volna, melynek minden jelét megállapított kulcs szerint más ismert értelmű jelre kell fordítani. Ha például levélről, temetésről, vagy ehhez hasonlókról álmodom, akkor megnézem az „álmoskönyvet" és kikeresem, hogy levél = bosszúság, gyászmenet = eljegyzés. Most már az én dolgom, hogy ezekből a megfejtett jelszavakból valami összefüggőt szerkesszek, amiről azután azt tételezem fel, hogy az a valami be fog következni. Ennek a titkosírásos eljárásnak érdekes változata a daldisi *Artemidorosé,* aki

* *Jensen* „Gradiva" című novellájában véletlenül több ilyen szerkesztésű álmot fedeztem fel, amelyek egészen szabályszerű alkotásuknál fogva épúgy megfejthetők voltak, mintha nem is költött, hanem valóságos álmok volnának. A költő kérdésemre igazolta, hogy álomtanulmányomat nem ismerte volt. A költői alkotás és a magam kutatása ilyen összhangzását álomanalizisem helyességének bizonyítékául használtam fel. („Der Wahn und die Träume" in *W. Jensens* „Gradiva", a szerkesztésemben megjelenő „Schriften für angewandte Seelenkunde", első füzetében 1906. Dritte Aufl. 1924. Ges. Schriften Bd IX.)

** *Aristoteles* szerint az a legjobb álomfejtő, aki a hasonlóságokat legjobban észreveszi; az álomképek ugyanis olyanok, mint a víz tükrében a képek, amelyeket a vízszín mozgása eltorzít, a dolgot az találja el legjobban, aki a torzképben a valót fel tudja ismerni. (Büchsenschütz 65. l.)

az álomfejtés tisztán gépies fordítás jellegét némiképen korrigálta.*

Ehhez nemcsak az álomtartalmat, hanem az álmodó személyét is figyelembe veszi úgy, hogy ugyanannak az álomnak más-más a jelentősége a gazdagra, a nősre, a szónokra, mint a szegényre, a nőtlenre, vagy mondjuk egy kereskedőre. Ennek az eljárásnak lényege most már az, hogy a fejtés munkája nem az álom egészére, hanem az álom minden egyes darabjára különkülön irányul, mint hogyha az álom valami konglomerátum volna, amelyben a kőzet minden törmeléke külön meghatározást kívánna. Bizonyára ez összefüggéstelen és zavaros álmok vezettek a siffirozó rendszer megteremtéséhez.**

Pillanatig sem lehetünk kétségben aziránt, hogy tárgyunk tudományos tárgyalására mind a két népszerű álomfejtő módszer használhatatlan. A szimbolikus metódus alkalmazása korlátozott és nem általánosítható. A titkos írás rendszerénél minden attól függ, hogy a dolog „nyitja", az álmoskönyv, megbízható-e, amire azonban semmiféle biztosítékunk nincsen. Így szinte kísértésbe jövünk, hogy a filozófusoknak és pszichiatereknek adjunk

* A *Daldisi Artemidoros*, aki valószínűleg időszámításunk második századának elején született, a görög-római világ álomfejtését a legteljesebb és leggondosabb feldolgozásban hagyta reánk. Amint *Th. Gomperz* kiemeli, nagy súlyt fektetett arra, hogy az álomfejtést megfigyelésre és tapasztalásra építse és művészetét más csalafinta művészkedéstől élesen elkülönítse. Álomfejtő művészetének elve, *Gomperz* szerint azonos a varázslással: alapelve az eszmetársítás. Az álomkép azt jelenti, amire emlékeztet. Értsük meg jól: azt jelenti, amire az álomfejtőt emlékezteti! Az a körülmény, hogy az álomtartalom az álomfejtőt igen sokféle dologra és mindegyiket valami másra emlékeztetheti, az önkénynek és a bizonytalanságnak át sem tekinthető forrását nyitja meg. Az az eljárás, melyet a következőkben ismertetni fogok, az ókortól abban a lényeges pontban különbözik, hogy ez az álmodóra magára hárítja az álomfejtés munkáját. Nem azt veszi figyelembe, hogy az álomrészlethez mi jut az álomfejtőnek, hanem mi jut az álmodónak magának eszébe. *Tfinkdijit* misszionárius újabbkeletű közlései szerint azonban (Anthropos 1913) a Kelet modern álomfejtői is bőségesen igénybeveszik az álmodó közreműködését. A mezopotámiai arabok álomfejtőiről ezeket írja forrásunk: „*Pour interpreter exactement un songe, les oniromanciens les plus habiles s'informent de ceux qui les consultent des toutes les circonstances qu'ils regardent nécessaires pour la bonne explication... En un mot, nos oniromanciens ne laissent aucune circonstance leur échapper et ne donnent l'interpretation desirée avant d'avoir parfaitement saisi et reçu toutes les interrogations desirables.*" E kérdések rendszerint a legközelebbi családtagok (szülő, feleség, gyermek) pontos adataira irányulnak, valamint arra a tipikus formulára: *habuistine in hac nocte copulam conjugalem ante vel post somnium?* — „*L'idée dominante dans l'interprétation des songes consiste a expliquer le rêve par son opposé.*"

** Dr. Alfred *Robitschek* arra figyelmeztet, hogy a keleti álmoskönyvek, amelyeknek a mieink csak siralmas utánzatai, az álomelemek jelentőségét jobbára a szavak rokonhangzásából és hasonlóságából magyarázzák. E

igazat és hogy az álomfejtés kérdését, mint valami imaginárius feladatot elejtsük.*

Ámde meg kellett győződnöm, hogy van helyesebb álláspont is. Be kellett látnom, hogy itt újból az a nem is oly ritka eset ismétlődik, amikor az ősrégi, makacsul megőrzött néphit sokkal közelebb jutott az igazsághoz, mint a mai tudomány. Állítom, hogy az álomnak valóban van jelentősége és hogy az álomfejtés tudományos módszerének megvan a lehetősége. Erre a módszerre a következőkép jutottam rá: Gyógyítás céljából évek óta foglalkozom bizonyos kóros lelki alakulatok, hisztériás fóbiák, kényszerképzetek és ehhez hasonlók megoldásával; amióta ugyanis *Josef Breuer* egy nagyjelentőségű közleményéből tudom, hogy ezeknek a kóros szimptomaként mutatkozó alakulatoknak megfejtése egyszersmind a betegség oldódását is jelenti.**

Ha az ilyen kóros képzetet a lelki életnek azokra az elemeire sikerül visszavezetni, amelyekből keletkezett, akkor az széjjel is esik és a beteg tőle megszabadul. Tekintve a többi gyógyító eljárás tehetetlenségét és ez állapotok rejtélyességét, csábított a feladat, hogy a *Breuer* jelölte úton annak minden nehézsége ellenére a teljes megértésig előre törtessek. Hogy miként alakult ki végül az eljárás technikája és mi volt fáradozásom eredménye, arról más alkalommal fogok kimerítően beszámolni. Ezeknek a pszichoanalitikus tanulmányoknak során bukkantam az álom-

rokoni kapcsolatok más nyelvre való fordítás folytán okvetlenül veszendőbe mennek. Nyilván ez az oka annak, hogy a mi népszerű „álmoskönyveink" annyire értelmetlenek. A régi kultúrákban a szójáték és a szavakkal való játszás e rendkivüli fontosságáról Hugo *Winkler* írásai oktatnak ki. Az ókorból ránk maradt álomfejtés legszebb példája a szavak ily játékán épül fel. *Artemidoros* meséli (255 lap) „Nekem azonban úgy látszik, hogy *Aristandros* ugyancsak szerencsésnek magyarázta makedoniai *Alexandrosnak* egy látomását, amelyet abban az időben élt át, amikor *Tyrost* körülzárva ostrom alatt tartotta és a nagy időveszteség miatt kelletlen és szomorú volt. Látomásában úgy érezte, hogy paizsán, táncoló *satyrost* lát; *Aristandros* véletlenül *Tyros* közelében és a király kiséretében tartózkodott, amikor ez a sziriaikkal hadakozott. Ő a satyros szót σα és Τυρος részekre tagolta és arra bírta a királyt, hogy keményebb ostromot indítson, annyira, hogy az csakhamar tényleg a város ura lett. (Σα — Τύρος = tied Tyros.) — Az álom egyébként annyira a nyelvi kifejezéshez kapcsolódik, hogy *Ferenczi* jogosan jegyezheti meg, hogy minden nyelvnek megvan a saját álomnyelve. — Valamely álom rendszerint lefordithatatlan és ezért gondoltam ugyanezt az előttünk fekvő könyvről is. Mindazonáltal dr. A. A. *Brill* New-Yorkban elsőnek, utána más is nyélbeütötte a „Traumdeutung" fordítását.

* Kéziratom befejeztével vettem *Stumpfnak* egy dolgozatát, amelynek, mint az enyémnek, az a törekvése, hogy az álom értelmességét és magyarázhatóságát bizonyítsa. Az álomfejtésre azonban allegorizáló szimbolikát alkalmaz, anélkül, hogy ez eljárás általános érvényűségét bármivel is bizonyítaná.

** *Breuer* und *Freud*. Studien über Hysterie, Wien 1895. 2. Aufl. 1909.

fejtésre. Betegeim, akiknek meghagytam, hogy közöljék minden gondolatukat és ötletüket, amely egy bizonyos témával kapcsolatban eszükbe jutott, álmaikat is elbeszélték; így rávezettek arra, hogy az álom abba a pszichikus láncolatba illeszkedik, amely lánc valamely kóros eszméből indulva, az emlékezetbe visszafelé nyomon követhető. Közelfekvő volt ezekután, hogy az álmot magát szimptomának tekintsem és a megfejtésnek ez utóbbira kidolgozott rendszerét arra is alkalmazzam.

Nos, ehhez a betegnek bizonyos pszichikus előkészítése szükséges. Két dologra törekszem ugyanis, hogy fokozzam a beteg figyelmét a pszichikus érzéklés iránt és kikapcsoljam a kritikát, mellyel felmerülő gondolatait egyébként megrostálni szokta. Az önmegfigyeléshez szükséges fokozott figyelem céljából ajánlatos, hogy nyugodt fekvő helyzetben legyen és szemeit behúnyja; arra pedig kifejezetten figyelmeztetni kell, hogy észrevett gondolatait ne bírálgassa. Azt kell tehát neki mondanunk, hogy a lélekelemzés sikere attól függ, hogy megfigyel és közöl-e mindent, ami csak az eszébe jut és nem enged-e annak a kísértésnek, hogy egyik ötletét elhallgassa azért, mert lényegtelennek, a másikat mert értelmetlennek tartja. Viselkedjék ötleteivel szemben teljesen pártatlanul, mert éppen ezen a kritikán fog mulni, ha aztán álmát, vagy a kényszerképzetét stb. megoldani nem sikerül.

Lélekelemzéseknél észrevettem, hogy a gondolkodó ember lelki tevékenysége egészen más, mint azé, aki lelki folyamataira figyel. Gondolkodás közben egy lelki akcióval több működik közre, mint akár a legfigyelmesebb önmegfigyelésnél, amit az is bizonyít, hogy a gondolkodónak arckifejezése feszült, homloka ráncolt, míg az önmegfigyelő arca mimikai nyugalmat árul el. Mindkét esetben a figyelem összpontosításáról van szó, ámde a gondolkodó ezenfelül kritikát is gyakorol, amelynek következményekép ötleteinek egy részét félredobja, más részét rövidesen megszakítja, úgy, hogy nem követi azokat a gondolatmeneteket, amelyek belőlük kiindulnának, más gondolatokkal szemben pedig még arra is képes, hogy egyáltalán nem veszi tudomásul, tehát észrevevésük előtt elfojtja őket. Ezzel szemben az önmegfigyelőnek csak kritikáját kell elfojtania. Ha ez sikerül, akkor az ötletek tömege kerül a tudatába, amely különben észrevétlen maradt volna számára. Így azután a kóros gondolatok, valamint az álomképződmények a megfigyelés ez új anyagával megfejthetők. Amint látjuk, itt arról van szó, hogy oly lelki állapotot idézünk fel, amely a lelki energiák (mozgó figyelem) megoszlása tekintetében az elalvás előtti állapottal megegyezik. Az „akaratlan képzetek" elalvásnál azoknak az akart (és bizonyára kritikai) működéseknek csökkenésével lépnek fel, amelyek különben

képzeteink folyamatára hatnak. E csökkent működés okának a „kifáradást" szoktuk tekinteni. A felbukkanó akaratlan képzetek látási és hallási képekké alakulnak. (Lásd *Schleiermacher* és mások megjegyzéseit...* Ebben az álmok és a kóros gondolatok elemzésére alkalmas állapotban mi célzatosan és szándékosan lemondunk amaz aktivitásról és az így megtakarított lelki energiát (vagy annak egy részét) a most felmerült „akaratlan" gondolatok figyelmes követésére használjuk fel, amelyeknek képzetjellege (szemben az elalvási állapottal) megmarad. *Így az „akaratlan képzeteket" „akartakká" változtatjuk.*

Úgy látszik, hogy nem mindenkinek könnyű, hogy a látszólag „maguktól támadó" ötletekre lelkileg az itt megkívánt módon felkészüljön, vagyis e szabad ötletekkel szemben szokott kritikájáról lemondjon. Az „akaratlan gondolatok" a leghevesebb ellenállást szokták kiváltani, amely azok felbukkanását meggátolni törekszik. Ha azonban *Schiller*-nek, a költő filozófusnak hihetünk, a költői alkotás is egészen ilyen beállítást követel. *Körnerhez* írt leveleinek egyikében, amelynek felkutatása *Otto Rank* érdeme, barátjának, aki csökkent alkotóképességről panaszkodik, így felel: Panaszod oka, úgy hiszem, hogy képzeleteden urrá lesz az értelem. Szeretnék itt egy gondolatot felvetni és azt egy hasonlattal érzékeltetni. Úgy látszik nem üdvös és a lélek alkotó munkájára hátrányos, ha az értelem a hozzá özönlő eszméket már szinte a kapunál túlszigorúan vizsgálja. Valamely gondolat magában véve jelentéktelen és kalandos lehet, de egy utána következő segítségével talán jelentőssé válik és lehet, hogy bizonyos kapcsolatban más gondolattal, amely talán éppoly fakó benyomást tesz, igen célszerű gondolatrészt alkothat. Mindezt az ész nem tudja megítélni, ha nem foglalkozik velük addig, míg azt a többivel kapcsolatban át nem tekinthette. Ezzel szemben az alkotó agy — úgy gondolom, — az őrséget a kapuk mellől bevonja, a gondolatok zűrzavara betör, és csak akkor tekintheti át és vizsgálhatja meg az egész tömeget. — Kritikus uraim, vagy akárhogy is nevezitek magatokat, alázkodjatok meg azelőtt a pillanatnyi és muló eszelősség előtt, amely minden teremtő művészben megnyilatkozik és amelynek csak hosszabb vagy rövidebb tartama különíti el a gondolkodó művészt az álmodótól. Termékenységed fölötti panaszodnak is az az oka, hogy túlkorán, túlszigorúan osztályozod gondolataidat." (Levél kelt 1788 dec. 1-én.)

És mégsem olyan nehéz dolog — *Schiller* szavaival élve —

* H. *Silberer,* aki a képzetek látási képekké alakulását közvetlenül megfigyelte, az álomfejtés számára fontos adatokat nyert. (Jahrb. für psychoanalyt. Forschungen. I. u. II. 1909. stb.)

„az őrséget az ész kapui alól bevonni", és ilymódon kritikátlan önmegfigyelésre helyezkedni.

A legtöbb betegem már az első utasításra képes erre; nekem is tökéletesen sikerül, ha e munkához segítségül ötleteimet leírom. A lelki energiának az a mennyisége, amennyivel a kritika tevékenységét csökkentjük és amellyel az önmegfigyelés intenzitását fokozni tudjuk, a téma szerint, amely fele a figyelmünk irányul, lényegesen ingadozik.

Első lépés ez eljárás alkalmazásánál, hogy nem az álom egészét, hanem csak egyes részeit szabad megfigyelés tárgyává tenni. Ha a még gyakorlatlan betegtől azt kérdem, hogy mi jut az álomról eszébe, akkor rendszerint semmit sem tud lelki látóterében észrevenni. Részenként kell az álmot eléje tárnom, amire minden darabhoz az ötletek egész sora fog eszébe jutni, amelyeket ez álomrészek „hátsó gondolatainak" nevezhetünk. Már ebben az első és lényeges feltételben is eltér az az álomfejtés, amelyet én gyakorlok a szimbolikus álomfejtés híres és népszerű módszerétől és közel jár a második, a titkos írásmódszerhez. Az enyém ép úgy, mint ez utóbbi „en detail" és nem „en masse" magyaráz és az álmot épp úgy már eleve valami összetettnek, pszichikus képzetek konglomerátumának tekinti.

Neurotikus betegeim lélekelemzése közben többezer álmot fejtettem meg, de az álomfejtés tanának és technikájának e bevezetésénél nem akarnám ezt az anyagot felhasználni. Eltekintve attól, hogy azt vethetnék ellenem, hogy hiszen ezek neuropatiások álmai, amelyekből egészségesek álmaira következtetni nem lehet, egy más ok is arra késztet, hogy ezeket mellőzzem. Az a tárgy, amelyre ezek az álmok vonatkoznak, természetesen mindenkor maga a kórtörténet, amelyen a neurózis alapszik. Ennek folytán minden álom hosszú előzetes közlést és a neurózis kóroktani feltételeibe való behatolást követelne, vagyis oly dolgokat, amelyek magukban véve is újak, idegenszerűek volnának és a figyelmet az álom problémájáról elterelnék. Ezzel éppen ellenkezőleg az a szándékom, hogy az álom megoldásával előzetes munkát végezzek a neurózis lélektan nehezebb problémáinak feltárásához. Ha azonban a neurótikusok álmairól, erről a főforrásról le kell mondanom, akkor a többivel már nem lehetek nagyon válogatós. Csak azok az álmok maradnak hátra, amelyeket alkalomadtán egészséges ismerőseim mondtak el, vagy amelyeket az álomélet irodalmában találok feljegyezve. Sajnos, mindezeknek az álmoknak hiányzik az analízise, amelyek nélkül az álom értelmét meg nem találhatom. Hiszen eljárásom nem oly kényelmes, mint a népszerű titkos-írásrendszeré, mely az adott álomtartalmat megállapított kulcs szerint értelmezi; ellenkezőleg, el

vagyok rá készülve, hogy ugyanabban az álomtartalomban különböző egyéneknél és különböző viszonylatokban különböző értelem rejlik. Így aztán a magam álmára vagyok utalva, mint amely bőséges és gazdag anyagot nyujt, amely egy körülbelül normális embertől származik és a mindennapi élet változatos alkalmaira vonatkozik. Valószínű, hogy az ilyen „önelemzések" megbízhatóságával szemben kétségek fognak támadni. Azt fogják mondani, hogy itt az önkényesség egyáltalán nem zárható ki. Véleményem szerint a viszonyok az önmegfigyelésnél talán még kedvezőbbek, mint mások megfigyelésénél; mindenesetre megkísérelhető, hogy az álomfejtésben mennyire jut el az ember önelemzéssel. Mások azonban a nehézségek, amelyekkel magamban kell megküzdenem. Az ember könnyen érthető okokból nem szívesen hozza nyilvánosságra lelki életének sok intimitását; emellett még abban sem lehet biztos, hogy idegenek nem fogják-e félremagyarázni. Ezen azonban túl kell tennünk magunkat. *Delboeuf* mondja: „*Tout psychologiste est obligé de faire l'aveu même de ses faiblesses s'il croit par là jeter du jour sur quelque problème obscure*". Akarom remélni, hogy az az érdeklődés, amely az el nem kerülhető indiszkréció iránt kezdetben mutatkozik, az olvasóban is csakhamar helyet ad a problémákba való kizárólagos elmélyedésnek, amelyeket ez indiszkréciók világítottak meg.

Kikeresek tehát álmaim közül egyet és azon fogom álomfejtésem módját megmutatni. Minden ilyen álom előzetes közléseket tesz szükségessé. Itt pedig arra kell kérnem az olvasót, hogy helyezkedjék hosszabb időre érdekkörömbe s bocsátkozzék velem életem legapróbb részleteibe, mert érdeklődése az álom rejtett értelme iránt ezt az azonosítást parancsolólag megköveteli.

Előzetes tudnivalók

Tudni kell azt, hogy 1895 nyarán pszichoanalitikus kezelésben részesítettem egy fiatal hölgyet, aki velem és az enyéimmel közeli baráti viszonyban állott. Érthető, hogy a viszonyok ilyen összekeverése, az orvos, különösen a lelki orvos számára különféle izgalmak forrásává lehet. Az orvos személyes érdeklődése nagyobb, viszont tekintélye kisebb. A sikertelenség azzal a veszéllyel jár, hogy a hozzátartozók régi barátsága meglazul. A gyógyeljárás részleges eredménnyel végződött, a beteg hisztériás félelmei elmultak, de testi tünetei nem teljesen. Abban az időben még nem voltam egészen biztos azokban a kritériumokban, amelyek egy hisztériás kórlefolyás végleges elintézését jelentik és a betegnek oly megoldást ajánlottam, amelyet ő elfogadhatat-

lannak tartott. Ily nézeteltérés közepett szakítottuk meg a nyári időszak miatt a kezelést. Egy napon egy fiatalabb kolléga, legközelebbi barátaim egyike keresett fel, aki a beteget — Irmát — és annak családját nyári tartózkodási helyükön meglátogatta volt. Érdeklődtem, hogy mint találta a beteget. Jobban van, felelte, de nem egészen jól. Emlékszem, hogy Ottó barátom szavai, vagy a hang, amellyel azokat mondta, bosszantott. Olyasféle szemrehányást véltem azokból kiolvasni, mintha én a betegnek túlsokat ígértem volna. Ottó ellenem való állásfoglalását — joggal vagy anélkül — a beteg hozzátartozóinak befolyására vezettem vissza, akik, amint feltettem, kezelésemet sohasem nézték jó szemmel. Egyébként kínos érzésem nem lett világos előttem, nem is adtam annak kifejezést. Még ugyanaz este leírtam Irma kórtörténetét, hogy azt mintegy igazolásul M. dr.-nak, egy közös barátunknak átadjam, aki akkor körünknek mértékadó egyénisége volt. Ez estet követő éjjel (talán inkább reggel) következő álmom volt, amelyet közvetlenül felébredés után leírtam.*

Az 1895 július 23/24-iki álom

Nagy csarnok — sok vendéget fogadunk, — közöttük Irmát, akit nyomban félrevonok, mintha ezzel levelére felelnék és néki szemrehányást tennék, amiért a „megoldást" még nem fogadta el. Azt mondom neki: Ha még van fájdalmad, akkor az valóban csak a te hibád. — Ő feleli: Ha tudnád, hogy milyen fájdalmam van most a torkomban, a gyomromban és a hasamban; úgy szorongat. — Megijedek és ránézek. Arca halvány és duzzadt; arra gondolok, hogy talán valami organikus baj mégis elkerülte a figyelmemet. Az ablakhoz kísérem és a torkába nézek. Eközben némi ellenkezést tanusít, amit azok a nők szoktak, akik hamis fogsort hordanak. Arra gondolok, hogy hiszen erre neki semmi szüksége nincs. A száj erre azután jól kinyílik és én jobbfelől fehér foltot találok, másfelé pedig egy sajátságos fodros képleten, amely nyilván az orrkagylók formáját utánozza, kiterjedt, fehéres-szürke pörköket látok. Gyorsan odahívom M. dr.-t, aki a vizsgálatot megismétli és igazolja... M. dr. egész máskép néz ki, mint rendesen, igen halvány, sántít, álla szakáltalan... Most Ottó is Irma mellett áll és Ottó barátja, Leopold Irmát a mellénykén át kopogtatja és így szól: Balról, alul tompulata van; közben a bal váll egy infiltrált bőrrészletére is mutat (amit én a ruhán keresztül is épúgy megérzek, mint ő)... M. azt mondja: kétségtelen, hogy infekció, de sebaj, még dysenteria fog hozzá

* Az első álom, amelyet beható elemzésnek vetettem alá.

csatlakozni és a méreg el fog távozni... Azt is közvetlenül tudjuk, hogy az infekció honnét ered. Ottó barátunk nemrégen, amikor a beteg rosszul érezte magát, egy propylkészítményből injekciót adott neki... Propilen... propionsav... Trimethilamin (amelynek képletét vastag nyomással magam előtt látom)... Ilyen injekciókat nem csinálnak olyan könnyelműen... Valószínű, hogy a fecskendő sem volt tiszta.

Ez álomnak sok mással szemben egy előnye van. Nyomban kiviláglik ugyanis, hogy az előző nap mely eseményéhez fűződik és hogy mely témával foglalkozik. Az előzetes tudnivalók erről tájékoztatást nyujtanak. Az a hír, amelyet Ottótól Irma állapota felől kaptam, az a kórtörténet, amelyen késő éjjelig dolgoztam, lelki működésemet alvás közben is foglalkoztatták. Mindamellett, aki az előzményt és az álom tartalmát ismeri is, még az sem sejtheti, hogy ez az álom mit jelent. Jó magam sem tudom. Csodálkozom azokon a betegségi tüneteken, amelyekről Irma az álomban panaszkodik, mert nem azonosak azzal, amelyek miatt én kezeltem. Mosolygok a propionsavas injekció képtelen gondolatán és azon a vigasztaláson, amelyet M. dr. mond. Az álom a vége felé homályosabbnak és tömörültebbnek tűnik, mint annak kezdetén. Hogy mindennek az értelmére rájöjjek, beható elemzésre kell határoznom magam.

Analízis

Csarnok — sok vendéget fogadunk. Ezen a nyáron a Bellevuen egy magában álló házban laktunk azon dombok egyikén, amelyek a Kahlenberghez csatlakoznak. Ez a ház valamikor mulatóhelyül szolgált, innét a szokatlanul magas csarnokformájú helyiségek. Az álmot tényleg a Bellevuen álmodtam, még pedig feleségem születésnapja előtt pár nappal. Aznap feleségem annak a reményének adott kifejezést, hogy születésnapján több barátunk, közöttük Irma is meg fog látogatni. Álmom tehát ezt a helyzetet előlegezi: Feleségem születésnapja van és a sok ismerőst, közöttük Irmát a Bellevue nagy csarnokában fogadjuk.

Szemrehányást teszek Irmának, hogy a megoldást nem fogadta el; azt mondom: Ha van még fájdalmad, akkor az a magad hibája. Ezt ébren is mondhattam volna, vagy mondtam is neki. Akkoriban az volt a (később hibásnak felismert) véleményem, hogy legfőbb feladatom abból áll, hogy a beteggel a szimptomák rejtett értelmét közöljem; azért, hogy a megoldást, amelytől a siker függ, elfogadják-e vagy sem, nem vagyok többé felelős. Ennek az immár szerencsésen túlhaladott tévedésnek köszönhetem, hogy a létemet megkönnyítette oly időben, amelyben elke-

rülhetetlen tudatlanságom közepette gyógysikereket kellett elérnem. Azon a mondaton azonban, amelyet álmomban Irmához intézek, mindenekelőtt azt veszem észre, hogy semmiképp sem akarok oka lenni azoknak a fájdalmaknak, amelyek még kínozzák. Ha ebben maga Irma a hibás, akkor én nem lehetek az. Vajjon ezirányban kellene az álom célzatát keresni?

Irma panaszai. Torok-, has- és gyomorfájdalmak; valami összeszoritja. A gyomorfájdalmak a beteg tünetkomplexumából valók, de nem igen voltak feltűnőek; ő inkább rosszullét és undor érzéséről panaszkodott. Torok- és hasfájdalomnak, a torok összeszorulásának alig volt valami jelentősége. Csodálkozom, hogy miért határoztam magam az álomban épp e tünetek kiválasztására; egyelőre nem is tudok az okára jönni.

Arca halaványés duzzadt. A betegem mindig rózsás volt. Úgy sejtem, hogy itt más személy rejlik e kép mögött.

Gondolatban megijedek, hogy valami organikus affekció mégis elkerülte a figyelmemet. Könnyen elhihetik nekem, hogy ez soha meg nem szűnő aggodalma annak a szakorvosnak, aki majdnem kizárólag neurotikusokat lát és megszokta, hogy oly sok jelenséget tulajdonítson hisztériának, amit más orvos organikus betegség gyanánt kezel. Másrészről nem tudom honnét — halvány kétség száll meg, hogy vajjon ijedelmem egészen őszinte-e. Ha Irma fájdalmai organikus eredetűek, akkor viszont azok gyógyítására nem vagyok kötelezve. Hisz az én gyógymódom csak hisztériás fájdalmakat szüntet meg. Tulajdonképen úgy látszik tehát, mintha azt kívánnám, hogy a diagnózisban lenne tévedés, akkor a sikertelenségért tárgytalanná lenne a szemrehányás.

Ablakhoz kísérem, hogy a torkába nézzek. Némi ellenkezést tanúsit, mint azok a nők, akik hamis fogsort hordanak. Arra gondolok, hogy hiszen erre neki semmi szüksége nincsen. Irmánál sohasem volt okom, hogy a szájüreget megtekintsem. Az álombeli jelenet egy nevelőnőnél röviddel ezelőtt megejtett vizsgálatra emlékeztet, aki első pillanatra a fiatalos szépség benyomását keltette, a száj kinyitására azonban bizonyos előkészületeket tett, hogy fogazatát elrejtse. Ehhez más emlékek kapcsolódnak azután orvosi vizsgálatokról és apró titkokról, amelyek vizsgálat közben mindkét fél csalódására napfényre kerülnek. De hiszen neki nincs erre szüksége. Ez elsősorban bók Irmának; sejtem azonban, hogy annak más jelentősége is van. Figyelmes analízisnél megérezzük, hogy az elvárható hátsó gondolatokat kimerítettük-e mind, avagy nem. Az a mód, ahogy Irma az ablaknál áll, hirtelen egy más élményt juttat eszembe. Van Irmának egy benső barátnője, akit igen nagyra becsülök. Amikor ezt a barátnőt egy este

meglátogattam, éppen az álmomban reprodukált helyzetben az ablaknál találtam, amikor orvosa, ugyanaz az M. dr. kijelentette, hogy diftériás lepedéke van. Hiszen M dr. és a lepedék az álomban is előfordulnak. Most jut eszembe, hogy az utolsó hónapokban erről a másik nőről minden okom megvolt föltenni, hogy ő szintén hisztériás. Sőt Irma maga árulta el ezt. Ámde mit is tudok az ő állapotáról? Éppen azt az egyet, hogy éppoly hisztériás torokelszorulásban szenved, mint Irma az álomban. Álomban tehát betegemet barátnőjével helyettesítettem. Most jut eszembe, hogy gyakran játszottam azzal a gondolattal, hogy ez a nő hozzám fordulhatna, hogy tüneteitől megszabadítsam. Később azután magam is valószínűtlennek tartottam ezt, mert nagyon tartózkodó természetű. *Vonakodik*, amint az álom ezt mutatja. A másik magyarázat az volna, hogy *erre neki nincs szüksége;* valóban eddig elég erősnek mutatkozott, hogy tünetein idegen segítség nélkül uralkodjék. Nos még csak néhány vonás van hátra, amelyeket sem Irmára, sem barátnőjére alkalmazni nem tudok: halvány, duzzadt; hamis fogak. A hamis fogak az említett nevelőnőhöz vezettek; hajlandó vagyok tehát rossz fogakkal is beérni. Azután egy másik személy jut eszembe, akire ezek a vonások célozhatnak. Ez szintén nem az én betegem és nem is akarnám, hogy az legyen, miután észrevettem, hogy előttem szégyenkezik és nem is tartom alkalmazkodónak. Ő az, aki rendszerint halvány és amikor egyszer különösen jól érezte magát, duzzadt is volt*

Betegemet, Irmát, tehát két más személlyel hasonlítottam össze, akik a kezeléssel egyaránt ellenkeznének. Mi lehet az értelme annak, hogy őt az álomban barátnőjével cseréltem el? Az talán, hogy szeretném fölcserélni őket; a barátnő vagy erősebb szimpátiákat ébreszt bennem, vagy magasabb véleményem van az intelligenciájáról. Irmát ugyanis oktondinak tartom, mert nem fogadja el a javasolt megoldást. A másik okosabb volna, inkább engedne. A száj erre azután jól nyílik; ő többet mondana el, mint Irma.**

* Erre a harmadik személyre vezethető vissza a hasfájásról való panasz is, amelyet eddig még nem tisztáztunk. Természetes, hogy feleségemről van szó; e fájdalmak azoknak az alkalmaknak egyikére emlékeztet, amikor tartózkodása előttem érthető lett. Be kell vallanom, hogy Irmával és feleségemmel ez álomban nem nagyon szeretetreméltóan bánok el, de mentségemre szolgáljon, hogy mindkettőt a derék és alkalmazkodó páciens eszményképével mérem össze.

** Úgy sejtem, hogy e rész magyarázata nem elég mélyre visz ahhoz, hogy minden rejtett értelem követhető legyen. Ha a három nő összehasonlítását folytatni akarnám, igen messzire elkalandoznék. — Minden álomnak van legalább is egy pontja, amely kifürkészhetetlen, ahol mint egy köldökön függ a meg nem ismerttel össze.

Amit a torokban látok: fehér folt és pörkös orrkagylók. A fehér folt difteritiszre és így Irma barátnőjére emlékeztet; ezenfelül legidősebb leányom közel két év előtti súlyos megbetegedésére és egyben annak a nehéz időnek minden ijedelmére. Az orrkagylópörkök a magam egészsége fölötti aggodalmakat is eszembe juttatják. Akkorában gyakran használtam kokaint, hogy bántó orrduzzadásomat elnyomjam és pár nappal ezelőtt hallottam, hogy egy betegnél, aki hasonlóan cselekedett, az orrnyálkahártya kiterjedt nekrózisa lépett fel. A kokainnak ajánlásáért, amely 1895-ben tőlem indult ki, súlyos önvád érhet. Egy 1895-ben már elhunyt kedves barátom e szerrel visszaélve, siettette a maga pusztulását.

Gyorsan elhivatom M. dr.-t, aki a vizsgálatot megismétli. Ez egyszerűen annak a helyzetnek felelne meg, amelyet M. közöttünk elfoglal. Ám a „gyorsan" szó eléggé feltűnő, hogy külön magyarázatot kívánjon. Róla egy szomorú orvosi élmény jut eszembe. Egy annakidején még ártalmatlannak vélt szernek (a sulfonálnak) folytonos rendelésével egy beteg súlyos mérgezését okoztam és erre sürgősen a tapasztalt idősebb kollégához fordultam segítségért. Hogy valóban ez az eset lebeg a szemem előtt, azt egy mellékkörülmény erősíti meg. Annak a beteg nőnek, aki mérgezésben elhalt, ugyanaz a neve volt, mint legidősebb leányomnak: mindeddig sohasem gondoltam erre, most úgy tűnik ez, mint a sors büntetése. Mint hogyha a személyek helyettesítése más értelemben folytatódnék itt; ez a Matild azért a Matildért, szemet-szemért, fogat-fogért. Úgy tetszik, mintha minden alkalmat felkutatnék, amelyből hiányos orvosi lelkiismeretességem miatt szemrehányást tehetek magamnak.

M. dr. halvány, szakáltalan és sántít. Ebből annyi igaz, hogy M.-nek beteges színe barátait gyakran aggasztja. A két másik tulajdonság más személyekre vonatkozik. Külföldön élő testvérbátyám jut eszembe, akinek álla borotvált és akire, ha jól emlékszem, az álombeli M. általában hasonlít. Róla pár nappal ezelőtt az a hír érkezett, hogy csípőizületi bántalma miatt sántít. Valami oka lesz annak, hogy a két személyt az álomban eggyé olvasztom. Valóban az jut eszembe, hogy mindkettőre hasonló okból neheztelek. Mindkettő visszautasította egy ajánlatomat, amelyet az utóbbi időben tettem.

Most Ottó barátom áll a beteg mellett és Leopold barátom megvizsgálja és balról alul tompulatot talál. Leopold szintén orvos, Ottónak rokona. Minthogy egyszakmabeliek, egymás konkurrenseivé lettek, akiket egymással állandóan összehasonlítanak. Mindketten éveken keresztül asszisztáltak nekem, amikor még idegbeteg gyermekek számára nyilvános orvosi rendelőt

vezettem. Az álombeli jelenethez hasonlók ott gyakran fordultak elő. Mialatt *Ottó*-val egy eset diagnózisa felett vitatkoztam, Leopold a gyermeket újból megvizsgálta és váratlan adattal járult a döntéshez. Kettőjük jelleme között ugyanaz a különbség, mint *Bräsig* inspektor és az ő *Károly* barátja között. Az egyik „talpraesett" volt, a másik lassú, óvatos, de alapos. Ha az álomban Ottót és az óvatos Leopoldot szembeállítom, akkor ez nyilván azért történik, hogy Leopoldot kitüntessem. Olyan összehasonlítást végeztem, mint Irma, a szófogadatlan beteg és a nála sokkal okosabbnak tartott barátnő között. Most azoknak az utaknak egyikét is észreveszem, amelyeken az álom gondolatkapcsolása eltolódik: a beteg gyermekről a gyermekbetegségek intézetére. A tompulat baloldalt lent úgy tűnik, mintha minden részletben megfelelne egy esetnek, amelyben Leopold alaposságával meglepett. Ezenkívül valami metasztatikus affekció-féle lebeg előttem; de arra a nőpáciensre való vonatkozás is lehet ez, akit Irma helyébe kívánok. Ez a hölgy ugyanis, ha jól sejtem, tuberkulózist imitál.

Infiltrált bőrrészlet a vállon. Nyomban tudtam, hogy a magam váll-reumatizmusa az, amelyet rendszerint akkor érzek, ha késő éjjelig ébren maradok. Az álom szószerinti szövege szintén kétértelműen hangzik: amit én, mint ő *megérzek*. A saját testemen érzek, értendő ez alatt. Különben feltűnik, mennyire szokatlanul hangzik ez a meghatározás így: „infiltrált bőrrészlet". A forma: „infiltráció baloldalt fent hátul" megszokott, ez a tüdőre és így ismét a tuberkulózisra vonatkoznék.

A ruhán keresztül. Ez mindenesetre csak közbeiktatás. A gyermekeket az intézetben természetesen levetkőztetve vizsgáltuk. Ez eltér a módtól, ahogy a felnőtt nőbetegeket vizsgálni kell. Egy kiváló klinikusról beszélték, hogy betegein csakis a ruhán keresztül ejtette meg a fizikális vizsgálatot. A többi homályos előttem és őszintén szólva nincs hajlandóságom itt mélyebbre bocsátkozni.

M. dr. azt mondja: Infekció ugyan, de nem baj, még majd dizenteria fog hozzá csatlakozni és a méreg el fog távozni. Nagyon nevetségesnek tűnik ez első hallásra, de azért mégis éppúgy, mint minden egyebet, gondosan kell elemezni. Közelebbről szemügyre véve, ez is valami értelmet árul el. Amit a betegen találtam, az lokális difteritisz volt. Leányom betegségének idejéből emlékszem a difteritisz és diftéria fölötti vitára. Az utóbbi általános fertőzés, amely a helyi difteritiszből indul ki. Ilyen általános fertőzésre utal tehát Leopold a tompulattal, tehát metasztatikus gócokra. Azt hiszem különben, hogy éppen difteri-

tisznél ilyféle metasztázisok nem fordulnak elő. Azok inkább piemiára emlékeztetnek.

Sebaj; vigasztalás. Úgy hiszem, hogy ez a következőkép illeszthető ide: Az álom utolsó részlete azt a tartalmat fedte föl, hogy a beteg fájdalmai súlyos organikus bántalomtól erednek. Sejtem, hogy ezzel is csak a magam hibásságát akarom elhárítani. A difteritikus betegség fennmaradásáért a pszichikus gyógymódot nem lehet felelőssé tenni. Ám mégis restellem, hogy Irmáról olyan súlyos betegséget költsek csupán csak azért, hogy magamat mentesítsem. Ez kegyetlen dolog volna. Szükségem van tehát a jó befejezés biztosítására és úgy látszik nem választottam rosszul, amikor a vigasztalást éppen M. dr. szájából veszem. Ezzel azonban túlmegyek azon, amit az álom kifejez, ami pedig magyarázatra szorul.

De vajjon miért oly értelmetlen ez a vigasztalás?

Dizenteria: Valami távolfekvő elméleti képzet arról, hogy betegségi anyagok a beleken át eltávozhatnak. Vajjon ezzel gúnyolódni akarok-e M. dr. ama hajlandóságán, hogy távolfekvő magyarázatokat, különös patológiai kapcsolatokat kedvel? A dizenteriáról még egyéb is jut eszembe. Pár hónappal ezelőtt kezeltem egy fiatalembert, akinek különös székelési nehézségei voltak, s akit a kollégák „anemia és hiányos tápláltság" esetként kezeltek. Felismertem, hogy hisztériáról van szó, de nem óhajtottam nála pszichoterapiámat megkísérelni és a tengerre küldtem. Nos, pár nappal ezelőtt kétségbeesett levelet kapok tőle Egyiptomból, hogy ott ujabb rohama volt, amelyet az orvos dizenteriának nyilvánított. Bár azt hiszem, hogy a diagnózis egy tudatlan kolléga tévedése, aki a hisztériának felült, mégsem szabadulhattam meg attól az önvádtól, hogy a beteget oly helyzetbe juttattam, amelyben a hisztériás bélbántalomhoz még egy organikus betegséget is szerezhetett. Dizenteria továbbá difteriához hangzik hasonlóan, amely név az álomban nincsen megnevezve.

Igen, úgy kell lenni, hogy én azzal a vigasztaló prognózissal: még „dizenteria" is fog hozzájönni, stb., M. dr. fölött gúnyolódom, mert emlékszem, hogy évekkel ezelőtt valami egész hasonlót épp ő beszélt el nevetve egy másik kollégáról. Ezzel a kollégával konzultálásra hívták egy súlyos beteghez, amikor kénytelen volt amazt, aki igen bizakodónak látszott, figyelmeztetni, hogy a beteg vizelete fehérjét tartalmaz. A kartárs azonban nem zavartatta magát, hanem megnyugodva felelt: *Sebaj, kollega úr,* az a fehérje majd csak kiürül! Már nem kétséges tehát előttem, hogy az álom e részlete a hisztériában járatlan kollégák kigúnyolását tartalmazza. Ennek mintegy megerősítésére villan most fel bennem: Tudja-e vajjon M. dr., hogy betegének, Irma barátnő-

jének tünetei, amelyek tuberkulózisra gyanusak, szintén hisztérián alapulnak? Vajjon felismerte-e ezt a hisztériát, vagy felült neki?

Mi okom lehet azonban arra, hogy ezzel a barátommal ilyen rosszul bánjak? A dolog igen egyszerű: M. dr. „megoldásommal" Irma esetében épp oly kevéssé ért egyet, mint Irma maga. Ez álomban tehát máris két személyen bosszultam meg magamat. Irmán e szavakkal: Ha van még fájdalmad, annak magad vagy az oka és M. dr.-on a szájába adott értelmetlen vigasztaló szavak szövegével.

Közvetlenül tudjuk, hogy honnét ered a fertőzés. Ez a közvetlen tudás az álomban igen különös. Épp az imént még nem tudtuk, mikor az infekciót Leopold megállapította.

Ottó barátunk, mikor a beteg rosszul érezte magát, injekciót adott neki. Ottó valóban elbeszélte, hogy őt, amikor Irma családjánál rövid ideig tartózkodott, a szomszédos szállodába hívták, hogy valakinek, aki hirtelen rosszul lett, injekciót adjon. Az injekciók ismét arra a szerencsétlen barátomra emlékeztetnek, aki kokainnal megmérgezte magát. Én csak belső használatra, a morfiumelvonás idejére ajánlottam a szert, ő azonban mindjárt kokain-injekciókat adott magának.

Propilkészítménnyel ... Propilen ... propionsav. Honnét is jutok ezekhez? Ugyanazon estén, amely után a kórrajzon dolgoztam és utána álmodtam, bontott fel a feleségem egy palack likőrt, amelyen „Ananász"* volt olvasható, s amelyet Ottó barátunk ajándékozott. Neki ugyanis az a szokása, hogy minden lehetséges alkalommal ajándékokat osztogatott. Reméljük, hogy felesége egyszer ki fogja ebből a szokásából gyógyítani. E tekintetben az álom nem bizonyult jósnak, más tekintetben igaza is volt, mert betegem „meg nem oldott" gyomorpanaszai, amelyeknek nem akartam oka lenni, egy komoly epekőbántalomnak voltak az előfutárai. — A likőrből olyan kozmás pálinkaszag áradt, hogy vonakodtam megízlelni. A feleségem azt mondta: Ezt a palackot a cselédségnek ajándékozzuk, mire én még további óvatossággal ezt is megtiltottam, azzal az emberbaráti megjegyzéssel, hogy ők se mérgezzék meg magukat. A kozmás szag (Amil ...) nálam nyilván az egész propil, metil, stb. sornak emlékét felébresztette, ami aztán az álomnak a propilen-preparátumot szállította. Emellett tagadhatatlanul helyettesítést vittem végbe, propilról álmodtam, holott amilt szagoltam volt, ámde ilyen helyettesítések éppen az organikus kémiában megengedhetők.

* Az Ananász szó különben Irma betegem vezetéknevéhez hasonló hangzású.

Trimetilamin. Ez anyag vegytani képletét látom álmomban, ami emlékezőképességem jelentős erőkifejtését bizonyítja; a képlet pedig vastagon van szedve, mintha a szövegből ezzel valami egész különöset akarnának kiemelni. Hová vezet engem tehát a trimetilamin, amire a figyelmem így ráterelődik? Egy beszélgetéshez, amelyet egy másik barátommal folytattam, aki évek óta minden készülő munkámról tud, amint én is az övéről. Abban az időben ő a szexualitás kémiájáról bizonyos eszméket közölt velem, egyebek között megemlítette, hogy a trimetilaminban a szexuális anyagcsere egyik produktumát véli felismerni. Ez a vegyület tehát a szexualitáshoz vezet, ahhoz a momentumhoz, amelynek én ideges bántalmak keletkezésében, amelyeket gyógyítani akarok, a legnagyobb fontosságot tulajdonítom. Betegem, Irma, fiatal özvegy; ha arról van szó, hogy a gyógyeljárás kudarcát mentegessem, legcélszerűbben erre a tényre fogok hivatkozni, amelyen barátai oly szívesen változtatnának. Mily különös is egy ilyen álom szövevénye! Lám, a másik, akit az álmomban Irma helyett teszek meg betegemnek, szintén fiatal özvegy. Sejtem, hogy a trimetilamin képlete miért terpeszkedik annyira el az álomban. Mennyi fontos dolog találkozik ebben az egy szóban össze: a trimetilamin nemcsak a szexualitás oly igen hatalmas jelentőségére céloz, hanem egy személyre is, akinek helyeslésére mindenkor megelégedéssel gondolok, amikor úgy érzem, hogy nézeteimmel magamra maradtam. Vajjon ez a barát, akinek életemben oly nagy szerepe van, az álom gondolati összefüggésében többé nem fordul elő? De mégis; azoknak a hatásoknak, amelyek az orr- és melléküregek bántalmából indulnak ki, ő kiváló ismerője. Ő volt az, aki az orrkagylók és a női nemi szervek között fennálló néhány nagyon fontos kapcsolatot a tudomány számára felfedte. (A három fodros képlet Irma torkában.) Irmát vele vizsgáltattam meg, hogy kitünjék, vajjon a gyomorfájdalmak nem az orrból erednek-e. Ő azonban s ez aggaszt, maga is orrgenyedésben szenved és erre céloz bizonnyal a piämia is, amely az álom metasztázisaiban mutatkozott nekem.

Ilyen injekciókat nem csinálnak olyan könnyelműen. A könnyelműség vádja itt közvetlenül Ottó barátom ellen irányul. Azt hiszem, hogy valami hasonlót gondoltam délután, amikor szóval és pillantással ellenem való pártállását látszott elárulni. Mintha azt gondoltam volna: mily könnyen befolyásolható ember; mily hamar kész az ítéletével. Ezenfelül ismét elhalt barátomra utal a fenti mondat, aki oly könnyen szánta magát a kokaininjekciókra. Ezzel a szerrel, mint már mondottam, injekciókat adni, nem is volt szándékom. Azzal a váddal, amelyet Ottó

ellen emelek, hogy vegyi anyagokkal könnyelműen jár el, úgy látom, újból a szerencsétlen Matild történetét érintem, amelyből ugyanaz a vád következik ellenem. Nyilván példákat gyüjtök itt lelkiismeretességemre, de annak ellenkezőjére is.

Valószínű, hogy a fecskendő sem volt tiszta. Még egy vád Ottó ellen, amely azonban máshonnét ered. Tegnap véletlenül találkoztam annak a 82 éves hölgynek fiával, akinek naponta két morfiuminjekciót kell adnom. A hölgy jelenleg vidéken tartózkodik és úgy hallottam, hogy visszérgyulladása van. Nyomban arra gondoltam, hogy ez a fecskendő tisztátalanságától származó infiltratum. Büszke vagyok rá, hogy két év alatt egyetlen infiltratumot sem okoztam; persze állandó gondom, hogy a fecskendő tiszta legyen. Szóval, lelkiismeretes vagyok. A visszérgyulladásról megint feleségem jut eszembe, aki egyik terhessége alatt visszérpangásban szenvedett. Most meg három hasonló helyzet merül fel emlékezetemben: feleségem, Irma és az elhúnyt Matild esete, amelyeknek azonossága adta nekem nyilván a jogot, hogy a három személyt az álomban egymással helyettesítsem.

Az álomfejtést ezzel befejeztem.* E munka közben mindamaz ötletek elől védekeznem kellett, amelyeket az álomtartalom összehasonlítása a mögötte elrejtett álomgondolattal felkeltett. Eközben az álomnak „értelme" is felötlött. Oly szándékot vettem abban észre, amelyet az álom megvalósít és amely kellett, hogy az álmodás motívuma legyen. Az álom néhány oly kívánságot teljesít, amely a megelőző est eseményei által (hír Ottóról, a kórrajz leírása) bennem felébredt. Az álom eredménye ugyanis az, hogy én Irma még meglevő betegségének nem vagyok oka és hogy Ottó a hibás. Nos, Ottó engem Irma tökéletlen gyógyulása felől tett megjegyzésével felbosszantott; az álom bosszút áll rajta, amennyiben a szemrehányást ellene fordítja. Irma állapota miatt az álom a felelősség alól felment, amennyiben azt más mozzanatokra (az indokoknak mindjárt egész sorára) vezeti vissza. Az álom egy bizonyos tényállást úgy alakít, ahogy én azt kívánnám; *tartalma tehát: vágyteljesülés, motívuma: vágy.*

Ennyiben a dolog szembeszökő. Ámde a vágyteljesedés szemszögéből számos álomrészlet is érthetővé válik. Ottón nemcsak ellenem való elhamarkodott állásfoglalása miatt állok bosszút, amennyiben egy elhamarkodott orvosi eljárást reá hárítok (injekciót), hanem megbosszulom magam a rossz likőrért is, amely kozmásszagú; találok az álomban oly kifejezést, amely mindkét vádat egyesíti; az injekciót egy propilenkészítménnyel. De még

* Bár magától értetőleg nem közöltem mindent, ami az álomfejtés munkája közben eszembe jutott.

mindig nem vagyok kielégítve, folytatom a bosszúállást, amennyiben megbízhatóbb konkurrensét állítom vele szembe. Mintha ezzel azt mondanám: Őt jobban szeretem, mint téged. Ámde Ottó nem az egyedüli, akinek haragom súlyát éreznie kell. Megbosszulom magam a szófogadatlan betegen is, amennyiben őt egy alkalmazkodóbbal, okosabbal cserélem fel. M. dr. ellentmondását sem tűröm el nyugodtan, hanem átlátszó célzással mondom meg a véleményemet, hogy ő e dologban tudatlan („dizenteria fog hozzá csatlakozni stb."). Sőt úgy látszik, mintha tőle egy jobban tudóhoz fellebbeznék (barátomhoz, aki a trimetilaminról beszélt), mint ahogy Irmától a barátnőjéhez, Ottótól Leopoldhoz fordultam. Félre ezekkel az emberekkel, helyettesítsétek nekem általam választott más hárommal. S akkor aztán ment vagyok oly szemrehányásoktól, amelyeket meg nem érdemeltem! Maguknak a szemrehányásoknak alaptalanságát az álom a legbehatóbban bizonyítgatja. Irma betegsége nem esik az én rovásomra, ő maga az oka annak, amennyiben vonakodott megoldásomat elfogadni. Irma betegsége nem tartozik reám, mert organikus természetű, pszichikus gyógymóddal nem is gyógyítható. Irma betegségét kielégítően megmagyarázza özvegysége (Trimetilamin), amin, hiszen én nem változtathatok. Irma betegségét Ottó gondatlan injekciója egy arra nem való anyaggal idézte elő, amilyet én sohasem alkalmaztam volna. Irma betegsége tisztátlan fecskendővel végzett injekcióból származik, mint amilyen öreg hölgybetegem visszérgyulladása, míg az én injekcióimnál ilyen soha elő nem fordult. Látom ugyan, hogy Irma betegségének magyarázatai abban megegyeznek, hogy engem mentesíteni igyekeznek, de egymással nincsenek összhangban, sőt egymást kizárják. Az egész védőbeszéd — és ez az álom nem egyéb annál — élénken emlékeztet annak az embernek a védekezésére, akit szomszédja bevádolt, hogy az egy üstöt hibás állapotban adott vissza. Először is — mondja a vádlott —, ő az üstöt hibátlanul adta vissza, másodszor az már lyukas volt, amikor kölcsönkérte, harmadszor sohasem is kérte azt kölcsön. Ámde annál jobb; ha e védekezésmódok közül csak egyet is helyesnek ismernek el, fel kell menteni a vádlottat.

Ez álomba még más témák is belejátszanak, amelyeknek vonatkozása Irma betegsége miatti mentegetődzésemre nem oly átlátszó. Ezek lányom és a vele hasonnevű páciensem betegsége, a kokain-ártalom, Egyiptomba utazott páciensem betegsége, feleségem, fivérem és M. dr. betegsége miatti aggodalmam, a magam testi panaszai, távollévő és orrgenyedésben szenvedő barátom miatti gondom. Ám ha mindezt figyelembe veszem, akkor mindez egyetlen gondolatkörré egyesül. Ennek körülbelül ez lehetne a

felirata: Egészségi gondok; magam és mások egészségét illető, orvosi lelkiismeretesség. Úgy homályosan egy kínos érzésre emlékszem, amikor Ottó Irma állapotának hírét hozta. Ennek az elröppent érzésnek kifejezését megpróbálom az álomban közrejátszó gondolatkörből utólag helyettesíteni. Úgy tűnik, mintha ez így szólt volna: nem fogod fel elég komolyan orvosi kötelességedet, nem vagy lelkiismeretes, nem tartod meg, amit igérsz. Ezért kellett rendelkezésemre állani annak a gondolatkörnek, amellyel bebizonyíthassam, mennyire lelkiismeretes vagyok, mennyire szívemen hordom a hozzám tartozók, barátok és betegek egészségét. Különösképen vannak e gondolati anyagban kínos emlékek is, amelyek inkább Ottó barátunk ellen vád-, mint az én mentségemre szóló védőbeszédek. Az anyag úgyszólván pártatlan, de mégis félreismerhetetlen az az összefüggés, amely a terjedelmesebb anyag, amelyen az álom nyugszik és az álom ama szűkebb témája között van és amely összefüggésből az a vágyam keletkezett, hogy Irma betegségében ártatlan legyek.

Nem akarom állítani, hogy az álom értelmét teljesen felfedtem és hogy annak megfejtése hiánytalan. Sokáig elidőzhetnék még nála, hogy további felvilágosításokat keressek benne, új rejtélyeket tárgyaljak, amelyeket az felszínre hoz. Még a helyeket is ismerem, amelyekből további gondolati kapcsolatok követhetők; ámde oly tekintetek, amelyek minden saját álomnál figyelembe jönnek, visszatartanak az álomfejtés e munkájától. Aki e tartózkodás miatt gyorsan kész, hogy elítéljen, az csak kísérelje meg önmaga, hogy őszintébb legyen, mint én. Egyelőre megelégszem azzal az újonnan nyert megismeréssel, hogy ha az álomfejtésnek itt megjelölt módszerét követjük, azt találjuk, hogy az álomnak valóban van értelme és az semmiesetre sem valami szétforgácsolt agytevékenység megnyilatkozása, amint azt a szerzők hinni akarják. *Az álomfejtő munka befejezése után az álom vágyteljesülésnek bizonyul.*

III.

AZ ÁLOM VÁGYTELJESÜLÉS

Ha az ember szűk ösvényen áthaladt és hirtelen oly magaslatra ért, ahonnan az út szerteágazik és minden irányban pompás kilátás nyílik, megállhat egy percre és megfontolhatja, hogy most merre forduljon. Így vagyunk mi is, miután az első álomfejtéssel megbirkóztunk. Hirtelen megismerés világosságában állunk. Az álom nem hasonlítható a hangszer szabálytalan megszólalásához, amelyet a játékos keze helyett valamely külső erőszak ütött meg; nem értelmetlen, nem képtelen dolog; és nem azon alapul, hogy képzettárunknak egy része alszik, míg egy más része ébredezni kezd. Az álom teljes értékű lelki jelenség, még pedig vágyteljesülés; az ébrenlét értelmes lelki működésének összefüggésébe iktatható és igen komplikált értelmi tevékenység az, amely felépítette. Ámde ugyanakkor, amikor ezen a megismerésen örvendeni szeretnénk, a kérdések egész tömege zúdul ránk. Ha az álom valóban teljesedett kívánságot jelent, honnét ered feltűnő és idegenszerű formája, amelyben ez a vágyteljesedés kifejezésre jut? Mely átalakuláson ment az álomgondolat keresztül, míg abból az a nyilvánvaló álom kialakult, amelyre felébredéskor emlékezünk? Mely úton-módon történt ez az átalakulás? Honnét ered az anyag, amely álommá dolgoztatott fel? Honnét származik néhány olyan sajátosság, amelyet az álomgondolatokon észrevehetünk, mint pl. az, hogy egymásnak ellentmondhatnak? (Az üstről szóló hasonlat 90. o.) Megtaníthat-e az álom belső lelki folyamataink felől valami új dologra? Változtathat-e valamit annak tartalma a nappali véleményeinken? Azt ajánlom, hogy egyelőre tegyük félre mind e kérdéseket és kövessünk egyetlen utat. Láttuk, hogy az álomban egy vágy teljesedett. Legközelebbi feladatunk az lesz, hogy megtudjuk, vajjon az álomnak általános jellege-e, vagy csak véletlen tartalma annak az egy álomnak („Irma injekciójáról"), amellyel az analízist megkezdettük? Mert ha fel is vesszük, hogy minden álomnak értelme és pszichikai értéke van, még mindig lehet, hogy ez az értelem nem minden

álomban ugyanaz. Első álmunk vágyteljesülés volt; egy másik talán a félelem beteljesedésének fog bizonyulni; egy harmadiknak tartalma elmélkedés lesz, a negyedik egyszerűen egy emlék reprodukálása. Van-e hát még másfajta álom is, vagy talán nincsen is más, csak vágyálom?

Könnyen kimutatható, hogy az álmok a vágyteljesedés jellegét gyakran leplezetlenül elárulják, úgyhogy csodálnivaló, hogy az álom nyelve miért nem talált már régen megértésre. Ilyen álom pl. az, amelyet én tetszés szerint, szinte kísérletileg előidézhetek. Ha este szardellás olajbogyót vagy más erősen sózott ételt eszem, akkor éjjel szomjuság lep meg és ez felébreszt. A felébredést azonban álom előzi meg, amelynek mindig ugyanaz a tartalma, tudniillik, hogy iszom. Nagy kortyokban nyelem a vizet, ami oly pompásan izlik, ahogy csak a hűs ital, ha már elepedtünk, tud izleni; azután felébredek és valóban innom kell. Ennek az egyszerű álomnak oka a szomjúság, amelyet ím felébredéskor is érzek. Ebből az érzésből támad vágyam az ivásra és ezt a vágyat teljesítve ábrázolja álmom. Ezzel az álom oly funkció szolgálatába áll, amelyet mindjárt ki is találok. Jó alvó vagyok és nem igen szokott semmi szükséglet felébreszteni. Ha sikerül szomjúságomat azzal lecsillapítani, hogy az álmomban iszom, akkor nem kell felébrednem, hogy vágyamat kielégítsem. Ez a kényelmi álom. A cselekvés helyébe álom lép, amint az az életben is megesik. Sajnos, a szomjamat nem csillapíthatom úgy egy álommal, mint azt a bosszúvágyat, amelyet Ottó barátommal és M. dr.-ral szemben érzek; de az álom szándéka itt is, ott is ugyanaz. Ugyanez az álom nemrégiben némileg módosult. Ekkor már elalvás előtt megszomjaztam és kiürítettem a poharat, amely az ágyam melletti szekrénykén állott. Néhány órával később, éjjel, újabb szomjúság lepett meg, annak kényelmetlen következményeivel; hogy vízhez jussak, fel kellett volna kelnem és azt a poharat elhoznom, amely feleségem éjjeli szekrényén állt. Egész célszerűen azt álmodtam tehát, hogy a feleségem ad egy edényből innom; ez az edény egy etrusk hamvveder volt, amelyet egy olaszországi útról hoztam és azóta elajándékoztam. A benne lévő víz azonban oly sósízű volt (nyilván a hamutól), hogy fel kellett ébrednem. Észrevehető, hogy az álom mennyire ért a kényelmes elintézéshez; minthogy egyetlen célja a vágyteljesedés, teljesen önző lehet. A kényelmesség szeretete valóban nem egyeztethető össze avval, hogy másokra figyelemmel legyünk. A hamvveder belekeverése valószínűleg ismét vágyteljesedés; sajnálom, hogy az az edény nincs már birtokomban, amint hogy egyébként a feleségemnél lévő vizespohár is hozzáférhetetlen a számomra. A hamvveder hozzá-

tartozik az immár erősebbé vált sósíz érzéséhez, melyről tudom, hogy az felébredésre fog kényszeríteni.*

Ilyen kényelmi álmok fiatalabb éveimben igen gyakoriak voltak. Minthogy régtől fogva megszoktam, hogy késő éjjelig dolgozzam, a korai felkelés mindig nehézséget okozott. Ilyenkor azt szoktam volt álmodni, hogy fenn vagyok és a mosdó mellett állok. Egy idő mulva azután nem zárkózhattam el annak belátása elől, hogy még nem keltem föl, de közben legalább aludtam egy keveset. Ugyane lustasági álom különös élces formájáról értesültem egy fiatal kollégámtól, aki úgy látszik hasonlóan szeretett aludni. Háziasszonyát, akinél a kórház közelében lakott, szigorúan megbízta, hogy minden reggel korán felkeltse, akinek azután volt is vesződsége, amikor e megbízásnak meg akart felelni. Egy reggel különösen mélyen aludt. Az asszony beszólt a szobába: Keljen föl, Pepi úr, kórházba kell menni. Erre az alvó egy kórházi szobáról, abban egy ágyról álmodott, amelyben ő maga feküdt és fejtábláján ez állt: „H. Pepi... cand. med. 22 éves." Álmában pedig erre így okoskodott: Ha már a kórházban vagyok, akkor nem kell oda elmennem. Ezzel megfordult és tovább aludt, amivel álmának célzatát leplezetlenül bevallotta.

Ilyen egy másik álom, amelynek ingere ugyancsak az alvás alatt érvényesült: Egy nőbetegemnek, aki kedvezőtlen eredményű állkapocsműtéten ment át, orvosa kívánságára éjjel-nappal hűtőkészüléket kellett volna állán viselnie. Ő azonban, amint elaludt, azt rendszerint félredobta. Egyszer megkértek, hogy tegyek néki szemrehányást, mert a készüléket ismét ledobta. „Ezúttal igazán nem tehetek róla," — védekezett a beteg — „mert az ma éjjel egy álom következménye volt. Álmomban az opera egy páholyában ültem és élénken figyeltem az előadást. A szanatóriumban pedig *Meyer* Károly úr feküdt és állcsontfájása miatt keservesen jajgatott. Azt mondtam magamnak, ha nem nekem vannak

* Hogy szomjusági álmok valóban vannak, azt *Weygandt* is ismerte, aki könyve 41-ik oldalán így nyilatkozik: „Mindenek között éppen a szomjasság az, amelyet a legkifejezettebben megérzünk; az mindig a szomjuság csillapításának a képzetét kelti. — Az a mód, ahogy az álom a szomjuság csillapítását megjeleníti, változatos és valamely közelfekvő emlék szerint specializálódik. Általános jelenség itt is, hogy miután valaki szomjusága csillapítását elképzelte, vélt felfrissülésének csekély hatása fölött nyomban a csalódást is érzi. *Weygandt* azonban nem veszi észre, hogy az álomnak az ingerre való e reakciója általános érvényű. Ha mások, akiket éjjel szomjuság gyötör, anélkül ébrednek, hogy álmodtak volna, akkor ez nem szól kísérletem ellen, hanem csak azt jelenti, hogy azok rossz alvók. — Szolgáljon összehasonlításul *Jesaiás* 29, 8. verse: „És olyan lészen, mint amely éhező ember álmodozik és álmában eszik és mikor felserken, ugyan üres a hasa; és miképpen álmodozik a szomjuhozó, ki álmában iszik, feiserken és ime ugyan szomjas és kívánja az italt..."

a fájdalmaim, akkor nincs is szükségem a készülékre; ezért el is dobtam." A szegény szenvedőnek ez az álma úgy hangzik, mint annak a szójárásnak az ábrázolása, amely kellemetlen helyzetben tolakszik az ajkunkra: no, ennél jobb mulatságot is tudnék. Az álom ezt a jobb mulatságot mutatja be. *Meyer* Károly úr, akire az álmodó szenvedését ruházta, valamennyi ismerőse közül a legközömbösebb volt, akit csak elgondolhatott.

Nem fáradságosabb a vágy teljesülését más álmokban is felfedezni, amelyeket egészségesek körében gyüjtöttem. Egy barátom, aki álomelméletemet ismeri és azt feleségével is közölte, egyszer így szól hozzám: „Feleségem üzeni, hogy tegnap azt álmodta, hogy megkapta havibaját és te tudni fogod, hogy ez mit jelent." Persze, hogy tudtam; ha fiatal asszony azt álmodja, hogy megjött a havibaja, akkor bizonyos, hogy kimaradt. Képzelem, hogy szívesen élvezte volna még egy ideig szabadságát, mielőtt az anyaság alkalmatlanságai elkezdődnének. Ügyes mód volt ez az első terhesség bejelentésére. Egy másik barátom azt írja, hogy felesége nemrég azt álmodta, hogy ingmellén tejfoltokat vett észre. Ez is terhességet jelent, de már nem az elsőt; a fiatal anya azt kívánja, hogy második gyermeke számára több tápláléka legyen, mint amennyi annakidején az elsőnek jutott.

Egy fiatal asszony, aki fertőző beteg gyermekének ápolása közben a külvilágtól el volt zárva, a betegség szerencsés befejezésekor társaságról álmodik, amelyben Daudet, Bourget, M. Prévost és mások vannak, akik mind igen szeretetreméltók hozzá és őt pompásan mulattatják. Az illető szerzők vonásai az álomban is hasonlítanak arcképeikhez. Prévost, akinek képét nem ismeri, ahhoz a fertőtlenítő emberhez hasonlít, aki előző nap a betegszobát megtisztította és hosszú idő után elsőnek nyitott be a szobába. Azt hiszem, hogy ezt az álmot hiánytalanul így lehetne lefordítani: Itt volna már most az ideje valami mulatságosabbnak, mint az örökös betegápolásnak.

Ez a néhány válogatott eset is talán elegendő annak bizonyítására, hogy igen gyakran és a legkülönbözőbb feltételek között találunk oly álmokat, amelyeket csakis vágyteljesülésként értelmezhetünk és amelyek tartalmukat leplezetlenül elárulják. Többnyire rövid és egyszerű álmok ezek, amelyek kellemesen különböznek a zavart és túlgazdag álomkompozícióktól, amelyek a kutatók figyelmét leginkább magukra vonják. Érdemes azonban, hogy megálljunk egy percre az egyszerű álmoknál. Az álmok legeslegegyszerűbb formáját a gyermekektől várhatjuk, akiknek lelki teljesítményei bizonyára kevésbé komplikáltak, mint a felnőtteké. Szerintem a gyermek-pszichológia arra hivatott, hogy

a felnőttek lélektanának ugyanolyan szolgálatokat tegyen, mint amilyet az alsóbbrendű állatok szerkezetének és fejlődésének vizsgálata a legmagasabb állatfajok szerkezetének kutatásánál tett. Eddig még kevés céltudatos lépés történt, hogy a gyermekek pszichológiáját ily irányban kihasználják.

A kis gyermekek álma rendszerint egyszerű vágyteljesülés és így, szemben a felnőttek álmaival, semmiképp sem érdekes. Nem adnak fel megoldandó talányt, de természetesen megbecsülhetetlenek, mint bizonyítékok arra, hogy az álom legbelsőbb lényege szerint vágyteljesülés. Módomban volt saját gyermekeim anyagán az ilyen álom néhány példáját összegyűjteni.

Ausseeből a gyönyörű Hallstattba tett kirándulásunknak (1896 nyarán) két álmot köszönhetek, melyeknek egyikét az akkor nyolc és fél éves leányom, a másikát öt és negyed éves fiam álmodta. Meg kell jegyeznem, hogy azon a nyáron Aussee mellett egy dombon laktunk, ahonnan szép időben pompás kilátás nyílt a Dachsteinre és messzelátóval jól fel lehetett ismerni a Simonyi-menedékházat. Az apróságok ismételten azon erőlködtek, hogy azt a messzelátóval meglássák. Hogy ez mily eredménnyel járt, nem tudom. Kirándulás előtt elmondtam a gyerekeknek, hogy Hallstatt a Dachstein lábánál fekszik. A gyerekek a nagy napnak felette örültek. Hallstattból az Eschern-völgybe mentünk, amely változatos képeivel a gyermekeket igen elragadta. Csak az egyik, az ötéves fiam lett egyre kedvetlenebb. Valahányszor új hegy bukkant fel, mindig újra kérdezte: ez a Dachstein? Amire azt kellett felelnem, hogy nem, ez csak egy nyúlványa. Miután ezt a kérdést többször ismételte, teljesen elnémult. A vízeséshez vezető lépcsős útra már egyáltalán nem is akart elmenni. Azt gondoltam, hogy elfáradt. Másnap reggel azonban boldogan jött hozzám: az éjjel, beszélte, azt álmodtam, hogy a Simonyi-menedékházban voltunk. Most értettem csak meg fiamat, aki azt remélte, hogy a hallstatti kiránduláson meg fogja mászni a Dachsteint és meglátja a menedékházat, amelyről a messzelátó előtt oly sok szó esett. Amikor azután észrevette, hogy hegynyúlványokkal és vízeséssel akarják kielégíteni, csalódott és elkedvetlenedett. Az álom kárpótolta. Megkíséreltem, hogy részleteket tudjak meg az álomból, de azok szegényesek voltak. „Hat óráig lépcsőkön mennek fölfelé" — mondta, úgy, ahogy arról hallomásból értesült.

A nyolc és fél éves leányban is támadtak e kirándulás alkalmával oly kívánságok, amelyeket az álomnak kellett kielégíteni. Egy tökéletes lovagot, szomszédunk tizenkétéves fiát is magunkkal vittük Hallstattba, aki — mint nekem feltűnt — máris a kis

nő teljes szimpátiájának örvendezhetett. Nos, leányom a következő reggel ezt az álmot beszélte el: Képzeld csak, azt álmodtam, hogy Emil hozzánk tartozik, papának, mamának nevez titeket és a nagy szobában, mint a fiúk, velünk alszik. Azután a mama jött a szobába és egy marék kék és zöld papírba csomagolt csokoládérudat dobott az ágy alá. A fivérek, akik származásuk ellenére sem örökölték az álomfejtés tudományát, csakúgy, mint a tudósok szokták, kijelentették: Ez az álom ostobaság. Leányom az álomnak legalább egyik részét védelmébe vette; hogy melyiket, az a neurozisok elméletére értékes: hogy Emil a mi fiúnk, az ostobaság, de a csokoládé, az nem. Előttem épp ez az utóbbi volt homályos. Ennek magyarázatát azután az anyja adta meg. A pályaudvarból hazamenet a gyerekek egy automata előtt megállottak és fényesen csillogó papirosba burkolt csokoládérudakat kívántak, amilyent tapasztalataik szerint az az automata árusít. Az anyjuk jogosan azt gondolta, hogy ez a nap elegendő vágyteljesedést hozott és a csokoládé teljesedését az álomra bízta. Ez az apró jelenet elkerülte figyelmemet. De az álomnak azt a részét, amelyet a lányom elvetett, azonnal megértettem. Magam is hallottam, amint az udvarias vendég a gyerekeket az úton felszólította, hogy várjanak, míg a papa, vagy a mama utánuk jönnek. Ebből az ideiglenes hozzánktartozásból csinálta leányom az örökbefogadást. Az együvétartozásnak más formáját, mint aminő az álomban a fivérek mintájára létesült, az ő gyengédsége még nem ismerte. Hogy a csokoládérudakat miért dobják éppen az ágy alá, az a gyermekek kikérdezése nélkül nem nyerhetett magyarázatot.

A fiaméhoz egészen hasonló álomról egy barátomtól értesültem. Az egy nyolcéves leánytól ered. Az apa több gyermekével sétálni ment Dornbachba, hogy a Rohrer-menedékházat is felkeressék, de visszafordult, mert későre járt az idő, a gyerekeknek pedig megígérte, hogy majd máskor kárpótolni fogja őket. Hazafelé egy tábla mellett mentek el, amely a Hameau felé vivő utat mutatja. A gyermekek erre azt kérték, hogy a Hameaura mehessenek, de ugyanabból az okból ismét egy más nap ígéretével kellett vigasztalódniok. Másnap reggel a nyolcéves leányka elégedetten jön apja elé: Apám, azt álmodtam, hogy a Rohrer-Hüttén és a Hameaun voltál velünk. Az apa ígéretének megvalósulását a türelmetlenség egy álom révén előlegezte.

Éppily őszinte egy másik álom, melyet Aussee természeti szépsége keltett az akkor három és fél éves leánykámban. A kicsike először hajókázott a tavon és a víziutazás túlgyorsan telt neki el. A kikötőhelyen nem akarta elhagyni a csónakot és keservesen sírt. A következő reggel beszéli: Az éjjel csónakáztam.

Reméljük, hogy az álombeli utazás időtartama jobban kielégítette.

A legidősebb, akkor nyolcéves fiam már fantáziái megvalósulásáról álmodik. Achilleussal utazott egy kocsiban és Diomedes hajtotta a lovakat. Előző nap természetesen Görögország mondáiért lelkesedett, amelyeket idősebb nővére kapott ajándékba.

Ha elfogadjuk, hogy a gyermekek beszéde alvás közben szintén az álom körébe tartozik, akkor gyüjteményem egyik legzsengébb álmát a következőkben közölhetem: Mikor legfiatalabb leányom tizenkilenchónapos volt, egy reggel hányt és ezért az egész napon át koplalnia kellett. Ezt a böjtnapot követő éjjel alvás közben izgatottan a következőket kiáltotta: *Anna F. eud, Er(d)beer, Hochbeer, Eier(s)peis, Papp.* Saját nevét itt a birtokbavétel kifejezésére használta; ez az étlap úgyszólván mindent magában foglalt, ami csak kívánatos lehetett neki; hogy földieper kétféle változatban is előfordult benne, az a ház egészségügyi rendészete elleni tüntetésből történt és okát abban a nála jól észrevett mellékkörülményben leli, hogy a rosszullétet a dada a nagyon is bőséges eperélvezetnek tulajdonította; a neki kényelmetlen szakvélemény miatt álmában vett magának elégtételt.*

Ha boldognak mondjuk a gyermekkort, mert a nemi vágyat még nem ismeri, akkor ne feledjük, hogy mily gazdagon táplálhatja náluk a csalódást, mondjuk a lemondást és ezzel az álomgerjesztést is a nagy életösztönök másik forrása.** Ime egy második példa: Huszonkét hónapos unokaöcsém azt a megbízást kapta, hogy születésnapomra üdvözöljön és egy kosárka cseresznyét nyujtson át, amely abban az évszakban még ritkaságszámba ment. Úgy látszik, igen nehéz volt néki e feladat, mert folyton csak azt ismételgette: Cseresznye van benne, és nem volt rábírható, hogy a kosarat kezéből kiadja. Ámde tudta, hogyan kárpótolja magát. Eddig reggelenként anyjának azt mesélte, hogy egy fehér katonáról, egy nagykabátos gárdatisztről álmodott, akit egyszer az utcán megcsodált. A születésnapi áldozatot követő

* A legfiatalabb unokáéval azonos teljesítményt szolgáltatta, kevéssel ezután a nagyanya álma, akinek kora a gyermekét körülbelül 70 évre egészíti ki. Miután vándorveséjének nyugtalankodása miatt koplalni volt kénytelen, nyilván a viruló leányság boldog korába való helyezkedéssel arról álmodik, hogy mindkét főétkezésre vendégségbe hívták és a legizletesebb falatokat mindig eléje tálalták.

** A gyermekek lelki életének behatóbb vizsgálata persze megtanít arra, hogy a nemi ösztönök infantilis alakjukban a gyermek lelki életében elég nagy és túlsokáig mellőzött szerepet játszanak s kétségünk támad a gyermekek ama boldogságával szemben, ahogy azt a felnőttek utólagosan konstruálják. L. Freud, Három értekezés a szexualitás elméletéről. (Drei Abhandlungen für Sexualtheorie 1905 és 6. Aufl. 1926. Ges. Schriften Bd V.)

reggelen örvendezve ébred azzal a közléssel, amelyet csak az álomból vehetett: *He(r)man mind a cseresznyét megette.**

Hogy miről álmodnak az állatok, azt nem tudom. Egy példa beszéd, amelynek közlését egy hallgatómnak köszönhetem, tudni véli ezt. Arra a kérdésre, hogy *miről álmodik a liba?* — azt feleli, hogy *kukoricáról.*** Ebben a két mondatban bennfoglaltatik az egész élemélet, hogy az álom vágyteljesülés.***

* Nem hagyhatom említés nélkül, hogy kis gyermekeknél csakhamar komplikáltabb és kevésbé átlátszó álmok is szoktak jelentkezni és viszont egyszer infantilis jellegű álmok adott körülmények között felnőtteknél is gyakran előfordulnak. Hogy négy-ötéves gyermekek álmai nem is sejtett tartalomban mily gazdagok lehetnek, azt azok a példák mutatják, amelyek „Analyse der Phobie eines 5-jährigen Knaben" (Jahrbuch von Bleuler—Freud I., 1909) című analizisem és a *Jung-nak* „Über Konflikte der kindlichen Seele" dolgozata (u. o. II., 1910) mutatják. Analitikusan megfejtett gyermekálmokról lásd még: *v. Hug-Hellmuth, Putnam, Raalte, Spielrein, Tausk,* továbbá *Banchieri, Busemann, Doglia* és különösen Wigam közléseit, aki a vágyteljesedés tendenciáját hangsúlyozza. Másrészt viszont infantilis jellegű álmok felnőtteknél különös gyakorisággal jelentkeznek akkor, ha a felnőttek rendkívüli életfeltételek közé kerülnek. Így *Ottó Nordenskjöld* „Antarctic" 1904. című könyvében a vele áttelelő legénységről következőket közli (I. k. 336. o.): „Legbensőbb gondolataink irányára igen jellemzőek voltak álmaink, amelyek sohasem voltak élénkebbek és számosabbak, mint éppen most. Még azok a bajtársak is, akik különben csak kivételesen álmodtak, most amikor reggelenként e képzeleti világ legfrissebb tapasztalatait egymással közöltük, hosszú történeteket tudtak elbeszélni. Mindenikben az a külvilág szerepelt, amely akkor tőlünk oly messze volt, de ez gyakran a jelenlegi viszonyokhoz alkalmazkodott. Különösen jellemző volt az az álom, melyben egyik azt hitte, hogy megint az iskolapadon ül és azt a feladatot kapta, hogy külön a tanítás céljaira készített miniatür fókák bőrét lenyúzza. Egyébként az evés és ivás volt az a középpont, amely körül az álmok legtöbbször forogtak. Egyikünk, aki éjjelenként *azzal tünt ki,* hogy nagy ebédeket látogatott, lelkéből örül, ha reggel elbeszélhette, „hogy egy háromfogásos ebédet evett"; mások dohányról, egész dohányhegyekről álmodtak, ismét mások a hajóról, amely duzzadó vitorlákkal közeledik a nyílt tenger felől. Említésreméltó a következő álom: Jön postával a levélhordó és hosszasan magyarázza, hogy miért kellett rá oly sokáig várakozni; tévesen adták le a levelet és csak nagy fáradsággal sikerült neki azt újból megkerítenie. Természetes, hogy az álmokban sokkal lehetetlenebb dolgokkal is foglalkoztunk; igen feltűnő volt a fantázia hiánya majd minden álomban, amelyet magam álmodtam vagy elbeszélni hallottam. Lélektani szempontból bizonyára nagyon érdekes volna, ha ezeket az álmokat feljegyeznék. Érthető, hogy mennyire áhítottuk az alvást, mely mindent tudott nyujtani, amit valamennyien legforróbban kivántunk. *Du Prel* után (231. o.) még a következőket idézem: „Amikor *Mungo Park* afrikai útjában a szomjuságtól szinte elepedt, szüntelen hazája bővizű völgyeiről és ligeteiről álmodott. Így látta magát dús ételektől körülvéve az éhségtől gyötört *Trenck* is a magdeburgi csillagsáncban és *George Back,* Franklin első expedíciójának társa, rettentő nélkülözések közt az éhhalálhoz közel, folyton-folyvást gazdag ebédekről álmodott."

** Egy Ferencitől idézett magyar példabeszéd ezt teljesebben fejezi ki: „a liba kukoricával, a disznó makkal álmodik". Zsidó példabeszéd:

„Miről álmodik a tyúk? — kölesről". (Sammlung Jüd. Sprichw. u. Redensarten, herausg. v. Bernstein 2. k. 1160. o. 7. szám.)

*** Távol áll tőlem azt állítani, hogy ne lett volna szerző, aki előttem soha nem gondolt volna arra, hogy egy álmot a vágyból származtasson. (Lásd a következő fejezet első mondatait.) Aki az ily utalásra súlyt helyez, az már *Herophilost* az első *Ptolemäus* alatt élő azt az orvost idézhetné, aki *Büchsenschütz* szerint (33. o.) háromféle álmot különböztetett meg: Istentől küldött és természetes álmot, amely akkor keletkezik, ha a lélek arról alkot képet, ami hasznára van és ami be fog következni és vegyes álmot, amely magától és oly képek megjelenítése útján keletkezik, melyekben azt látjuk, amit óhajtunk látni. *Scherner* példagyüjteményéből *I. Stärcke* kiemel egy oly álmot, amelyet a szerző maga vágyteljesülésnek nevez. (239. o.) „Az álmodó nő éber kívánságát, mondja *Scherner*, képzelete azért teljesíti nyomban, mert az lelkében élénken élt." Ez az álom a „hangulatálmok" között áll; nem messze tőle szerepelnek a „női és férfi szerelmi vágy" és a „bosszús hangulat" álmai. Amint látjuk, arról szó sincsen, hogy *Scherner* a vágynak az álmokban más jelentőséget tulajdonítana, mint az ébrenlét többi lelki állapotainak, nemhogy még a vágyat az álom lényegével hozta volna összefüggésbe.

Most vesszük észre, hogy az álom rejtett értelméről felállított tanhoz rövidebb úton is eljuthattunk volna, ha a nyelvszokást kérdeztük volna meg. A nyelv bölcsessége, bár néha elég megvetően nyilatkozik az álomról, mintha a tudománynak akarna igazságot szolgáltatni, mondván: „Träume sind Schäume", mégis a nyelvhasználatban az álom túlnyomóan a vágyak kegyes teljesítője. „Ezt még legmerészebb álmaimban sem képzeltem volna" — kiáltja elragadtatással az, akinek várakozását a valóság felülmulta.

IV.

AZ ÁLOMTORZÍTÁS

Ha tehát azt a kijelentést teszem, hogy minden álom értelme vágyteljesülés és hogy nincs más, csak vágyálom, akkor biztosan a leghatározottabb ellentmondásra számíthatok. Felhozhatják azt, nem uj dolog, hogy vannak álmok, amelyek vágyteljesülésként értelmezhetők, de azt a szerzők már régen észrevették. (L. *Radestock* — 137—138. l. — *Volkelt* — 110—111. l. — *Purkinje* — 456. l. — *Tissié* — 70. l. — *M. Simon* — 42. l. — a bebörtönzött *Trenck* báró éhségálmai és *Griesinger* — 111 l.)* De hogy más ne volna, csak vágyteljesüléses álom, az ujra csak jogosulatlan általánosítás, amely azonban szerencsére könnyen visszautasítható. Hiszen elég bőven vannak oly álmaink, amelyeknek igen kínos a tartalmuk és a vágyteljesedésnek semmi nyoma nincs bennük. *Ed. v. Hartmann,* pesszimista filozófus legtávolabb áll a vágyteljesülés elméletétől. „Philosophie des Unbewussten" című munkájában így nyilatkozik erről (Stereotyp kiadás II. rész 344. l.): „Ami az álmot illeti, vele az ébrenlét minden nyüge az alvó állapotba is átmegy, csak éppen az nem, ami a művelt embert az élettel némiképp ki tudja békíteni: a tudomány és a művészi élvezet..." Azonban kevésbbé elégedetlen megfigyelők is, mint pl. *Scholz* (33. l.), *Volkelt* (80. l.) és mások, kiemelték, hogy álomban gyakoribb a fájdalom és a kín, mint az öröm. Sőt *Sarah Weed* és *Florence Hallam* álmaik feldolgozása közben a kínos túlsúlyát az álmokban számszerűen is megállapították. Szerintük az álmok 58%-a kínos és csak 28.6% ténylegesen kellemes. Ezeken az álmokon kívül, amelyek az élet különféle kínos érzéseit az alvásba is átviszik, vannak szorongásos álmok, amelyekben bennünket a kín-érzések e legiszonyúbbja addig rázkódtat, míg fel nem ébredünk; és ezek a szorongásos álmok éppen a gyermekeket érik leginkább (L. *Debacker:* Über den Pavor nocturnus), akiknél leplezetlen vágyálmokat talált.

* Már az új-platonikus *Plotinus* mondja: „Ha felgerjed a vágy, megjelenik a képzelet és feltálalja nekünk annak tárgyát." (*Du Prel* 276. lap.)

Valóban úgy látszik, hogy éppen a szorongó álmok hazudtolják meg és bélyegzik képtelenségnek azt a tételt, amelyet az előző fejezet példáiból levonhatunk, hogy t. i. az álom vágyteljesedés.

Mindazonáltal nem lesz nehéz e döntőknek látszó ellenvetéseket elhárítani. Csak azt kell figyelembe vennünk, hogy a mi tételünk nem a megnyilvánuló álomtartalom értékelésén alapul, hanem arra a gondolati tartalomra vonatkozik, amelyet az álomfejtés munkája útján mögötte felismerünk. Állítsuk a *nyilvánvaló (manifest)* és a *rejtett (latens)* álomtartalmat egymással szembe. Valóban vannak álmok, amelyeknek manifest tartalma nagyon kínos. Ámde megkísérelte-e már valaki ezeket az álmokat felfedni? Ha nem, akkor az ellenvetések már nem érinthetnek bennünket; mindenesetre lehetséges, hogy álomfejtés után a kínos és szorongó álmokról is kiderül, hogy vágyteljesülések.*

Tudományos munka közben, ha az egyik probléma nehézségeket okoz, néha célszerű egy másik problémát is hozzávenni, mint ahogy két diót könnyebb feltörni együtt, mint egyet magában. Így nemcsak az a kérdés áll előttünk, hogy a kínos és szorongásos álmok hogyan lehetnek vágyteljesülések, hanem az álomról folytatott eddigi tárgyalásaink alapján felvethetjük azt a második kérdést is, hogy a közömbös tartalmú álmok, amelyek vágyteljesülést tárnak fel, miért nem mutatják ezt az értelmüket leplezetlenül? Vegyük például az Irma injekciójáról szóló, terjedelmesen tárgyalt álmot, amely egyáltalán nem kínos természetű és az álomfejtéssel világosan vágyteljesülésnek bizonyul. Miért van egyáltalán szükség álomfejtésre? Miért nem mondja meg az álom egyenesen, hogy mit jelent? Valójában az Irma injekciójáról szóló álom közvetlenül nem is teszi azt a benyomást, mintha abban az álmodónak valamely vágyteljesülése fejeződnék ki. Az olvasó ezt a benyomást nem szerezheti róla, de én magam

* Szinte hihetetlen, hogy olvasók és kritikusok egyaránt mily csökönyösen zárkóznak el e megfontolás elől és hagyják figyelmen kívül a manifest és latens álomtartalom alapvető megkülönböztetését. Pedig az irodalomban kifejtett nyilatkozatok közül egyik sem jár oly közel az én állításomhoz, mint *I. Sully* értekezésének „Dreams as a revelation" egy pontja, amelynek érdemét ne kevesbítse az, hogy csak e helyen idézem *„It would seem then, after all, that dreams are not the utter nonsense they have been said to be by such authorities as Chaucer, Shakespeare and Milton. The chaotic aggregations of our night fancy have a significance and communicate new knowledge Like some letter in cipher the dreaminscription when scrutinised closely loses its first look of balderdask and takes on the aspect of aserious, intellegible message. — Or, to wary the figure slightly, we may said that, like some palimpsest, the dream discloses beneath its morthters surface — characters races of an old and precious communication."* (364. lap.)

sem tudtam, míg az analízist el nem végeztem. Ha az álomnak ezt a magyarázásra szoruló magatartását az *álomtorzítás* tényének nevezzük, akkor előáll a másik kérdés: Honnan ered az álomtorzítás?

Ha első gondolatainkra hallgatnánk, akkor különböző megoldási lehetőségekre bukkannánk. Például arra, hogy alvás közben képtelenek vagyunk az álomgondolatokat megfelelő kifejezésekbe önteni. Ámde némely álom elemzése arra kényszerít, hogy az álomtorzítást máskép magyarázzuk. Ezt egy második álmomon akarom bemutatni, amely ismét mindenféle indiszkrécióra kényszerít, de e személyes áldozatért a kérdés alapos megvilágítása kárpótol.

Előzetes tudnivalók: 1897. év tavaszán arról értesültem, hogy egyetemünk két tanára rendkívüli tanárságra ajánlott. A hír váratlanul ért és igen megörültem neki, mert ez két kiváló férfi elismerését bizonyította, amelyet nem személyes viszonyunk indokolt. De magamban azt mondtam rögtön, hogy ehhez a dologhoz semmiféle reményt nem szabad fűznöm. A minisztérium az utóbbi években a hasonló természetű javaslatokat figyelmen kívül hagyta és több kollégám, akik nálam idősebbek és érdemben velem legalább is egyenrangúak voltak, hiába várták azóta kinevezésüket. Nem volt okom hinni, hogy én azoknál majd jobban járok. Feltettem tehát, hogy vigasztalódom. Amennyire magamat ismerem, nem vagyok becsvágyó és orvosi tevékenységemet kielégítő eredménnyel folytatom, anélkül, hogy valamely cím ajánlana. Különben egyáltalán nem is volt szó arról, hogy a szőlőt savanyúnak vagy édesnek tartom-e, hiszen számomra kétségkívül túlmagasan függött.

Egy este meglátogatott egy barátom és kartársam, egyike azoknak, akiknek sorsa intő például szolgált nekem. Már régebben jelölve volt professzori állásra, ami nálunk félistenné teszi a beteg szemében az orvost. Ez a kollégám kevésbé rezignált, mint én, ennélfogva időnként tiszteletét tette a minisztériumban, hogy ügyét ezzel előbbre vigye. Egy ilyen látogatásról jött éppen hozzám. Elbeszélte, hogy ez alkalommal sarokba szorította a magasállású urat és kereken megkérdezte, hogy kinevezése halogatását valóban felekezeti szempontok okozzák-e. A felelet úgy hangzott, hogy mindenesetre — a mai áramlat mellett — őexcellenciája egyelőre nincs abban a helyzetben, stb. „No, most legalább tudom, hányadán vagyok", fejezte be barátom elbeszélését, amely nekem semmi újat nem mondott, de rezignáltságomat csak megerősítette. A felekezeti szempont ugyanis az én esetemben is fennáll.

E látogatás után, reggel a következő álmom volt, amely formája miatt is figyelmet érdemel. Két gondolatból és két képből állott, úgyhogy gondolat és kép felváltotta egymást. Az álomnak azonban csak első felét közlöm itt, miután a másiknak semmi köze nincs ahhoz, amiért ezt az álmot ismertetem:

I. *R. barátom a nagybátyám. — Nagy gyengédséget érzek iránta.*

II. *Arcát kissé megváltozottnak látom, mintha megnyult volna. A sárga szakálla, amely arcát körülveszi, igen világosan emelkedik ki.*

Ezt követi a másik két részlet, azután megint egy gondolat és egy kép. Ezeket azonban mellőzöm.

Az álomfejtés következőkép ment végbe. Amikor délelőtt folyamán az álom eszembe jutott, felkacagtam és azt mondottam: Ez az álom badarság. Ezzel azonban a dolog nem volt elintézve s az álom egész nap üldözött, amíg végül este e szemrehányást tettem magamnak: „Ha egy beteged az álomfejtéshez semmi mást nem tudna mondani, mint hogy az esztelenség, akkor ezért bizonnyal megrónád és arra gyanakodnál, hogy az álom mögött valami kellemetlen ügy lappang, amelyet nem mer tudomásul venni. Járj el önmagaddal szemben is éppúgy: ha az a véleményed, hogy ez az álom ostobaság, akkor ez az álomfejtéssel szemben csak belső ellenállás. Ne engedd, hogy ez visszatartson." Erre nekiálltam az álomfejtésnek.

R. a nagybátyám." Mit jelenthet ez? Hisz csak egy nagybátyám volt és azt Józsefnek hívták.* Ennek a nagybátyámnak története mindenesetre szomorú. Egyszer, több mint harminc évvel ezelőtt nyerészkedési céllal oly cselekedetre ragadtatta magát, amelyet a törvény szigoruan büntet és amelyért a büntetést azután el is szenvedte. Atyám, aki akkor bánatában pár nap alatt megőszült, mindig azt szokta mondani, hogy József nagybátyám nem volt rossz ember, inkább csak ostoba. Ha tehát R. az én József nagybátyám, akkor ezzel azt mondom, hogy R. ostoba. Ez alig hihető és igen kellemetlen! Ámde itt van az arc, amelyet álomban látok, a hosszúkás vonások és a sárga szakáll, amely arcát körítette. Nagybátyámnak valóban ilyen arca volt és szép szőke szakálla. R. barátomnak sötét, fekete szakálla volt, ám ha a feketék egyszer őszülni kezdenek, akkor meg kell szen-

* Nevezetes, hogy emlékezésem — ébren is — mint szűkül meg itt az analizis célja érdekében. Nagybátyáim közül ötöt ismertem, egyet szerettem és tiszteltem is. Abban a pillanatban azonban, amikor az álomfejtéssel szemben ellentállásomat leküzdöttem, azt mondom magamban: hiszen csak egy nagybátyám volt, éppen az, akire az álom céloz.

vedniök ifjuságuk hajpompájáért. Fekete szakálluk színe nem kívánatosan, szálanként változik, először vörösbarna, azután sárgásbarna lesz, amíg végleg megőszül. Ebben az állapotban van R. barátom szakálla jelenleg, de a magamé sem különben, amint ezt bosszusan észleltem. Az arc, amelyet az álomban látok, R. barátomé és a nagybátyámé egyszerre; olyan, mint *Galton* keverék fényképe, aki, hogy a családi hasonlóságot kinyomozza, ugyanarra a lemezre fényképezett le több arcot. Semmi kétség, én valóban azt hiszem, hogy R. barátom tökfilkó, mint József nagybátyám volt.

Még sejtelmem sincs arról, milyen célból állítottam fel ezt a kapcsolatot, amely ellen folyton tiltakoznom kell. Ez a kapcsolat nem valami szoros, hiszen nagybátyám bűnöző volt, R. barátom pedig feddhetlen életű. Talán éppen csak annyiban büntetett előéletű, hogy egyszer kerékpárjával egy inast feldöntött. Vajjon erre a bűnre gondolok? De az összehasonlítás ezzel csak nevetségessé válnék. Erről azonban egy másik beszélgetés jut eszembe, amelyet pár nappal ezelőtt folytattam N. kollégával, mégpedig hasonló témáról. N.-nel az utcán találkoztam; őt is előterjesztették tanárnak, tudott erről a megtiszteltetésemről és gratulált hozzá. Én ezt határozottan visszautasítottam. „Éppen Önnek nem volna szabad tréfálkoznia, hisz önmagán tapasztalta, mit ér az ilyen előterjesztés.“ Erre ő valószínűleg nem egész komolyan így felelt: „Azt nem lehet tudni. Hiszen ellenem valami különös körülmény szól. Nem hallotta, hogy engem egyszer valaki a törvényszéknél feljelentett? Ön előtt nem kell bizonyítgatnom, hogy a vizsgálatot beszüntették; közönséges zsarolási kísérlet volt, még nekem kellett azon fáradoznom, hogy a feljelentő nőt a büntetéstől megmentsem. Lehet, hogy ezt a minisztériumban felhasználták ellenem, hogy ne nevezzenek ki.“ — „Ön azonban büntetlen előéletű.“ Megvan tehát a bűnöző, egyben álmom értelme és irányzatossága is. József nagybátyám itt a két tanárrá ki nem nevezett kollégát ábrázolja, az egyiket mint tökfilkót, a másikat mint bűnözőt. Azt is tudom most, hogy mire kell ez az ábrázolás. Ha R. és N. barátom kineveztetésének elodázására „felekezeti“ tekintetek mérvadók, akkor az én kineveztetésem is kérdéses; ha azonban a kettőnek kinevezését más oly okokra tolhatom, amelyek engem nem érhetnek, akkor reményem zavartalan marad. Álmom így is tesz; az egyikből, R.-ből tökfilkót, a másikból, N.-ből bűnözőt csinál, én pedig sem egyik, sem másik nem vagyok; közösségünk megszünt, jogom van tanárrá kineveztetésemnek örülni és megmenekültem attól a kínos kényszerűségtől, hogy R. közléséből a magasrangú hivatalnok kijelentését magamra kelljen vonatkoztatnom.

Álmom fejtésével még tovább kell foglalkoznom. Úgy érzem, még nem intéztem el kielégítően és még mindig nem nyugodtam bele, hogy két általánosan tisztelt kollégát ily könnyedén lealacsonyítok, hogy a tanársághoz vezető utat a magam számára nyitva tartsam. Eljárásommal való elégedetlenségem csökkent, amióta az álombeli tanuságok becsét kellően tudom értékelni. Tiltakoznám mindenkivel szemben, hogy én R.-t valóban tökfilkónak tartom és N. zsarolási ügyét, úgy, ahogy előadta, elhiszem. Végre abban sem hiszek, hogy Irma Ottó propilen-injekciójától betegedett meg veszélyesen; ez esetben éppúgy, mint a másikban, csak *vágyam az, vajha úgy volna,* ahogy az álmom mondja. Az az állítás, amelyben a vágy megvalósul, a második álomban nem hangzik oly képtelenül, mint az elsőben; itt ez a valóságos támaszpontok ügyes felhasználásával formálódott, talán úgy, mint egy jól megcsinált rágalom, ahol „valami van a dologban", mert annakidején egy szaktanár R. barátom ellen szavazott. N. barátom pedig a rágalom anyagát gyanútlanul önmaga szolgáltatta nekem. Ismétlem azonban, úgy érzem, az álom további magyarázatra szorul.

Most jut eszembe, hogy van még egy részlet, amelyre az elemzés még nem volt tekintettel. Miután eszembe jutott, hogy hiszen R. a nagybátyám, az álomban gyengéd melegség ébred bennem iránta. Honnan ered ez az érzés? József nagybátyám iránt természetesen sohasem viseltettem gyengéd érzelmekkel. R. évek óta kedves, jó barátom; ám, ha hozzámennék és vonzalmamnak oly szavakban adnék kifejezést, melyek az álombeli gyengédségnek csak távolról is megfelelnének, kétségkívül elcsodálkoznék rajtam. Iránta való gyengédségem hazugnak és túlzottnak rémlik nekem, épúgy, mint szellemi képességéről mondott ítéletem, amely személyének nagybátyámmal való összeforrasztásával kapott kifejezést; csakhogy ez ellenkező értelemben túlzott. Egyszerre egy új körülmény kezd derengeni bennem. Az álombeli gyengédség nem a lappangó tartalomhoz, az álom mögötti gondolatokhoz tartozik, az éppen ellentétben áll ezzel a tartalommal. Ám ez alkalmas arra, hogy az álomfejtés értelmét elburkolja. Valószínű, hogy éppen ez a rendeltetése. Emlékszem, hogy milyen ellentállással fogtam az álomfejtéshez, mily sokáig akartam elhalasztani és mily sokáig tekintettem az álmot tiszta ostobaságnak. A lélekelemzésekből tudom, hogy miként értékeljem az ilyen becsmérlő ítéletet. Annak nem megismerésbeli, hanem csak indulat-megnyilvánulási értéke van. Ha kis leányomnak nem kell az alma, amelyet neki kínálnak, akkor azt mondja, hogy keserű, anélkül, hogy megkóstolta volna. Ha betegeim úgy viselkednek, mint a kisleányom, akkor tudom, hogy oly képze-

tekről van szó náluk, melyet *el akarnak fojtani*. Ugyanez áll az álomról. Azért nincs kedvem azt megfejteni, mert olyasvalamit tartalmaz, ami ellen berzenkedem. Az álomfejtés után megtudom, hogy mitől vonakodtam; attól az állítástól, hogy R. tökfilkó. R. iránt érzett gyengédségemet nem vonatkoztathatom a rejtett álomgondolatra, hanem igenis erre az ellenkezésemre. Ha az álom latens tartalmához viszonyítva ebben a pontban el van torzítva és pedig az ellenkezőjére ferdítve, akkor az álombeli nyilvánvaló gyengédség ennek a torzításnak a szolgálatában áll, vagy más szavakkal, a *torzítás* itt szándékosnak, az *alakoskodás* egy eszközének bizonyul. Álombeli gondolataim R. megszégyenítését tartalmazzák. Hogy ezt észre ne vegyem, az álomba annak ellenkezője, iránta érzett gyengédségem kerül.

Az itt elmondottak általános érvényű megismerés gyanánt szolgálhatnának. Amint a III. fejezet példái mutatják, vannak álmok, amelyek leplezetlenül vágyteljesülések. Ahol a vágyteljesülés felismerhetetlen, ott e vágy ellen valamilyen tiltakozásnak kell lennie, s e tiltakozás folytán nem tud a vágy másképp, mint eltorzítva kifejezésre jutni. A lélek belső életének e jelenségéhez párhuzamot a társadalmi életből fogok keresni. Hol találjuk a társadalmi életben a lelki folyamat ilyen elferdítését? Csakis ott, ahol két olyan személyről van szó, akik közül az egyik bizonyos hatalommal rendelkezik és a másiknak e hatalom miatt reá tekintettel kell lennie. Ez a második személy azután eltorzítja a lelki aktusait, vagy úgy is mondhatjuk, hogy *alakoskodik*. Az udvariasság, amelyet naponta gyakorlok, jórészt ilyen alakoskodás: amikor álmaimat az olvasó előtt megfejtem, szintén ilyen ferdítésekre vagyok kényszerülve. Ez elferdítés kényszeréről panaszkodik a költő is:

„Das Beste was du wissen kannst, darfst du den Buben doch nicht sagen."

Hasonló helyzetben van a politikai író, akinek az uralmon lévők felől kellemetlen igazságokat kell mondania. Ha leplezetlenül mondja meg, akkor a hatalom a nyilatkozatát elnyomja és pedig utólag, ha nyilatkozata szóbeli volt; — előzőleg, ha nyomtatás útján akarja terjeszteni. Az írónak félnie kell a *cenzurától*, mérsékli és elferdíti tehát véleményének nyilvánítását. E cenzura érzékenységéhez és erejéhez képest vagy csak azt látja szükségesnek az író, hogy támadásában bizonyos formákat tartson be, illetve a közvetlen megnevezés helyett célzásokban beszéljen, vagy azt, hogy a megbotránkozást keltő közleményt ártatlannak tünő burkolatba rejtse; pl. két kínai mandarin esetéről beszél, amikor ezalatt országa két hivatalnokát érti. Minél szigorúbban működik

a cenzúra, annál messzebbmenő az alakoskodás, annál élesebb a mód, amely az olvasót az eredeti értelemnek mégis nyomára vezeti.*

A cenzura jelenségei és az álomtorzítás között egész a részletekig menő e megegyezés arra jogosít, hogy mindkettőnél hasonló feltételeket vegyünk fel. Mi tehát az álomalakulás okozóiként az egyes emberben két pszichikus hatalmat (áramlatot, rendszert) tételezhetünk fel, amelyek közül az egyik az álomban kifejezésre jutott vágy, a másik, amely ezt az álombeli vágyat cenzurázza, és ezzel a cenzurával megnyilvánulásának torzítását erőszakolja ki. Csak az a kérdés, hogy ez a második hatóság honnan veszi a hatalomnak azt a jogát, amelynek alapján cenzuráját gyakorolhatja. Ha visszemlékezünk arra, hogy a lappangó álomgondolatokat az analizis előtt nem tudjuk, a belőlük kiinduló nyilvánvaló álomtartalom azonban, mint tudott dolog él az emlékezetünkben, akkor nem esik messze az a feltevés, hogy a második hatóság előjoga éppen az, hogy bebocsátást engedjen a tudatba. Az első rendszerből semmi sem juthat a tudatunkba, ami a második hatóságon nem haladt előbb keresztül és a második hatóság nem enged semmit át anélkül, hogy jogát rajta ne gyakorolná és a kedvére való változtatásokat a tudat ostromlóin végre ne hajtaná. Ezenközben eláruljuk, hogy nekünk a tudat „lényegéről"

* *Dr. H. v. Hug-Hellmuth* asszony 1915-ben (az Internat. Zeitschrift. F. ärztl. Psychoanalyse III. kötetében) közölt egy álmot, mely talán minden más álomnál alkalmasabb rá, hogy e cenzura elnevezést igazolja. E példában az álomtorzítás ugyanazzal az eszközzel dolgozik, mint a levél-cenzura, amikor kitörli azokat a helyeket, amelyeket gyanusaknak vél. A levél-cenzura az ilyen helyeket bemázolással teszi olvashatatlanná; az álom-cenzura értelmetlen mormogással pótolja ezt.

Az álom megérthetése céljából közlöm még, hogy azt egy ötvenéves igen nagyrabecsült és magas műveltségű hölgy, egy körülbelül tizenkét év előtt elhalt magasabbrangú katonatiszt özvegye álmodta, több felnőtt fiú anyja, akik közül az egyik most a harctéren van.

Ez az álom a „Liebesdienst"-ről a következő: Az álmodó hölgy az I. sz. helyőrségi kórházba megy s a kapuőrnek azt mondja, hogy ..... főorvossal kell beszélnie (egy főorvost nevezett meg, akit nem ismer), mert hogy a kórházban szolgálatot akar teljesíteni. Eközben azt a szót, hogy szolgálat (Dienst), úgy hangsúlyozza, hogy az altiszt rögtön megérti, hogy „Liebesdienst"-ről, szerelmi szolgálattevésről van szó. (A német *Liebesdienst* szó általánosan elterjedt átvitt értelmében szivességet, szamaritánus szivességet stb. jelent, azonban összetétele alkalmassá teszi a kétértelműségre. *Ford.*) Minthogy öregasszony, az őr némi habozás után beereszti. De ahelyett, hogy a főorvos elé jönne, egy nagy, komor szobába kerül, amelyben sok tiszt és katonaorvos ül és áll egy hosszú asztal mellett. Ajánlatával egy törzsorvoshoz fordul, aki már pár szó után megérti őt. Álombeli beszéde így hangzik: „Én és Bécs városának sok más asszonya és fiatal leánya készek vagyunk rá, hogy a katonáknak, legényeknek és tisztikarnak

egészen határozott felfogásunk van; a tudatossá válás szerintünk egészen különálló lelki folyamat, amely valaminek az elgondoló vagy elképzelő folyamatától különbözik és attól független. A tudat így érzékszervnek látszik, amely valamely másutt adott tartalmat észrevesz. Ki lehet mutatni, hogy a pszichopatológiában ezek az alapfeltevések egyenest nélkülözhetetlenek. Ennek behatóbb méltatását későbbi alkalomra kell halasztanom.

Ha a két lelki hatóság és a tudat viszonyáról vallott felfogásunkhoz ragaszkodunk, akkor ahhoz a feltűnő gyengédséghez, amellyel az álomfejtésben annyira lealacsonyított R. barátom iránt az álomban viseltetem, egészen pontos párhuzam adódik az emberek politikai életében. Képzeljünk el egy oly államéletet, amelyben egymással a hatalmára féltékeny uralkodó és az izgékony közvélemény küzd. A nép valamely ellenszenves hivatalnok ellen lázong és annak elbocsáttatását követeli. Az egyeduralkodó, hogy megmutassa, hogy nem kénytelen a nép akarata előtt meghajolni, hivatalnokát éppen akkor ajándékozza meg magas kitüntetésével, még ha különben semmi alkalom sincs arra. A tudat bejáratánál uralkodó hatóságom így tünteti ki gyengédségem túlságos áradatával R. barátomat, mert az első lelki rendszer vágytörekvése valamely különös erősen megkötött érdekből tökfilkónak akarja őt csúfolni.

egyaránt...“ Itt az álomban mormogás következik, de hogy azt az összes jelenlevők helyesen értették, arról a tiszteknek részint zavart, részint kaján arckifejezéséből meggyőződik. A hölgy így folytatta: „Tudom, hogy elhatározásunk idegenszerűen hangzik, de a mi szándékunk keservesen komoly. A katonát sem kérdezik meg a harctéren, akar-e meghalni, vagy nem.“ Percekig tartó kínos hallgatás következik. A törzsorvos karját a hölgy dereka köré fonja és így szól: „Asszonyom, tegyük fel, hogy erre csakugyan rákerülne a sor...“ (Mormogás.) A hölgy kibontakozik a karjából, s azt gondolja: Hiszen mindegy, akár az egyik, akár a másik! — Majd így válaszol: „Istenem, öregasszony vagyok s talán nem is jövök abba a helyzetbe. Egyébiránt egy feltételt be kellene tartani: A kor tiszteletét, nehogy egy idősebb asszony valami egészen fiatal fiúval... (mormogás), ez rettenetes volna.“ — Erre a törzsorvos: „Természetesen“. Néhány tiszt, köztük egy, aki fiatalkorában megkérte kezét, hangosan felnevet, s a hölgy azt kívánja, vezessék ösmerőse, a főorvos elé, hogy minden tisztázódjék. De legnagyobb kétségbeesésére eszébe jut, hogy nem tudja a főorvos nevét. Mindamellett a törzsorvos igen udvariasan és tisztelettel teljesen felszólítja, hogy egy igen szűk vas csigalépcsőn, amely a szobából egyenest a felsőbb emeletekre vezet, a II-ik emeletre menjen. Miközben felmegy, hallja, amint egy tiszt így szól: „Kolosszális elhatározás; mindegy, hogy fiatal-e a nő, vagy öreg! Le a kalappal!“

Azzal az érzéssel megy fel a végtelen csigalépcsőn, hogy hisz ő csak kötelességét teljesíti.

A következő néhány hét alatt ez az álom még kétszer ismétlődött, egész jelentéktelen és — mint a hölgy állítja — értelmetlen változtatásokkal.

Később oly álmot is meg fogunk ismerni, amelyben ezzel ellentétben az álom a második hatóság vágyát fejezi ki.*

Itt olyasvalaminek a sejtelme támad, hogy amit a filozófiától eddig hiába vártunk, az álomfejtés fog majd nekünk felvilágosítást adni lelki szerkezetünk felépítéséről. Ámde nem követjük e nyomot, hanem miután így az álomtorzítást megvilágítottuk, visszatérünk eredeti kérdésünkhöz. Azt kérdeztük, miként fejthetők meg a kínos tartalmú álmok vágyteljesülésként. Látjuk tehát, hogy az úgy lehetséges, hogy álomtorzítás történt és hogy ezzel a kínos tartalom csak a kívánatosnak elburkolására szolgál. Tekintettel a két lelki hatóságról alkotott feltevésünkre, most ezt így is mondhatjuk: a kínos álmokban valóban van olyasmi, ami a második hatóságnak kínos, ez azonban az első hatóságnak valamely kívánságát teljesíti egyúttal. Annyiban tehát vágyálmok ezek, amennyiben minden álom az első hatóságból indul ki; a második hatóság csak mint védekező és nem mint alkotó erő vesz részt az álomban. Ha egyedül csak annak az értékelésére szorítkozunk, amivel a második hatóság járul az álomhoz, akkor az álmot sohasem érthetjük meg s akkor mindazok a rejtélyek fennmaradnak, amelyeket a szerzők az álmon észrevettek.

Hogy az álomnak valóban van rejtett értelme, amely vágyteljesülést tartalmaz, azt aztán minden esetben analizissel kell bebizonyítani. Kiragadok tehát néhány kínos tartalmú álmot és megkísérlem azok elemzését. Ezek részben hiszterikusok álmai, amelyek hosszas előzetes közléseket és helyenként behatolást követelnek a hisztéria lelki folyamatába. A tárgyalás e nehézsége elől azonban nem térhetek ki.

Ha pszichoneurotikusan folytatok analitikus kezelést, akkor annak álmait is rendszerint — amint már erről szó volt — megbeszéljük. Emellett mindazokat a lélektani felvilágosításokat meg kell adnom neki, amelyeknek segítségével jutottam magam is a tünetek megértéséhez. Ez alkalommal oly kérlelhetetlen kritikával találkozom, mint amilyennél élesebbre szaktársaim részéről

* Az ily színlelő álmok sem nálam ,sem másoknál nem ritkák. Miközben valamely tudományos probléma kidolgozásával foglalkozom, rövid egymásutánban több éjjelen át egy könnyen zavarba ejtő álom szokott visszatérni nálam, amelynek az a tartalma, hogy egy régen mellőzött barátommal kibékülök. A negyedik vagy ötödik esetben azután sikerült ez álom értelmét megtalálnom. Bátorítás akart ez lenni arra, hogy az illetővel szemben a tekintetnek utolsó nyomát is mellőzzem és tőle magamat függetlenítsem és így ez a gondolat képmutató módon az ellenkezőjébe burkolódzott. Valakinek „képmutató Ödipus-álmát" is közöltem egykor, amelyben az álomgondolat ellenséges indulatait és a halál kívánásait az előtérbe tolt gyengédség helyettesítette. („Typisches Beispiel eines verkappten Ödipustraumes".) A képmutató álmok más fajtájáról más helyen fogok majd említést tenni.

sem számíthatok. Betegeim egész szabályszerűen azzal az állítással szállnak szembe, hogy minden álom vágyteljesülés. Ime néhány példa abból az anyagból, amelyet ellenbizonyíték gyanánt tartanak elém.

„Ön mindig azt mondja", kezdi egy élcelődő nőpáciensem, „hogy az álom beteljesült vágy. Nos majd olyan álmot mondok el Önnek, amelynek tartalma éppen ellenkezőleg azzal végződik, hogy a vágyam nem teljesül; ezt hogyan egyezteti össze teoriájával? Álmom a következő:

Vacsorát akarok adni; de egy kevés füstölt lazacon kívül semmi készletem nincs. Azon gondolkodom, hogy valamit vásároljak, de eszembe jut, hogy vasárnap délután van, minden üzlet zárva. Telefonálni akarok néhány üzletbe, de vonalzavar van. Így le kell mondanom arról, hogy vacsorát adjak."

Erre persze azt felelem, hogy az álom értelme felől csak az analizis dönthet, bár megengedem, hogy első pillanatra értelmesnek és összefüggőnek látszik és a vágyteljesülés ellenkezőjét tartalmazza. „Ámde mely anyagból keletkezett ez az álom? Hisz Ön tudja, hogy az álmot mindig az előző nap élményei gerjesztik."

Analizis: A páciens férje derék és jóravaló mészárosmester — az előző nap kijelentette, hogy miután nagyon hízik, sovány nyítókúrát akar megkezdeni. Korán fog kelni és sokat mozogni, szigorú diétát fog tartani és mindenekelőtt meghívást, vacsorára, többé nem fogad el. — Nevetve beszéli azután a férjéről, hogy törzsasztalánál egy festővel iesmerkedett meg, aki mindenáron le akarja festeni, mert oly kifejezésteljes fejet még nem látott. A férj a maga durva modorában azt felelte, hogy köszöni szépen, de meg van győződve, hogy a festő egy szép fiatal leány ülepének egy darabját szívesebben nézi, mint az ő egész arcát.* Most igen szerelmes a férjébe és sokat ingerkedik vele. Arra is kérte a férjét, hogy ne adjon neki kaviárt. — Mit jelentsen ez? Régen kíván délelőttönként kaviáros zsemlyét, de sajnálja ezt a kiadást. Természetesen férjétől nyomban megkaphatná azt, ha kérné tőle. Ámde éppen ellenkezőleg arra kéri, hogy ne vegyen kaviárt, hogy így férjével tovább ingerkedhessék.

(Nekem ez az indokolás sehogy sem tetszik. Az ilyen ki nem elégítő felvilágosítás mögött be nem vallott motívum szokott rejtőzni. Gondoljunk csak *Bernheim* hipnotizáltjaira, akik mikor a posthipnotikus megbízásukat végrehajtják, annak oka felől megkérdeztetve, nem azt felelik, hogy nem tudom miért teszem, hanem valami nyilvánvalóan ki nem elégítő megokolást kénytele-

* Festőnek ülni, *Goethe:* Und wenn er keinen Hintern hat, wie kann der Edle sitzen?

nek kitalálni. Így lesz valahogy betegem kaviárjával is. Úgy veszem észre, hogy szüksége van arra, hogy életében egy ki nem elégített vágyat teremtsen magának. Az ő álma is a vágy-megtagadást mutatja megvalósultnak. De minek neki a teljesítetlen vágy?)

Az álomfejtéshez az eddigi ötletek nem voltak elgendők; továbbiak után kutatok. Rövid szünet után, amely idő az ellentállás leküzdésének éppen megfelel, arról értesít, hogy tegnap egy barátnőjét látogatta meg, akire tulajdonképpen féltékeny, mert férje ezt az asszonyt folyton dicséri. Ez a barátnője szerencsére igen vékony és sovány. Férje pedig a telt idomok barátja. Hogy miről is beszélt ez a sovány barátnője? Természetesen arról a kívánságáról, hogy valamivel kövérebb legyen. Meg is kérdezte: „Mikor fog bennünket megint meghívni? Maguk mindig olyan jól megvendégelik az embert."

Most már világos az álom értelme. Rá is olvashatom a páciensre: Álma éppen olyan, mintha barátnője meghívásra való felszólításánál ezt gondolta volna: Majd éppen téged hívlak meg, hogy nálam tele edd magadat, meghízzál és a férjemnek még jobban tessél. Inkább nem is adok több vacsorát. Az álom azt mondja, hogy Ön tud vacsorát adni, de ezzel kielégíti azt a vágyát, hogy barátnője formáinak a gömbölyítéséhez ne járuljon hozzá. Mert, hogy a társaságban feltálalt ételektől meg lehet hízni, azt férje elhatározása is mutatja, amikor sóványodása érdekében meghívást vacsorára többé nem fogad el. Most már csak az a csomópont hiányzik, amely a megoldást megerősítse. Az álomtartalombeli füstölt lazacot még nem elemeztük. „Hogy jut Ön az álomban említett lazachoz?" „Füstölt lazac ennek a barátnőnek kedvenc étele", feleli. Véletlenül magam is ismerem azt a hölgyet és megerősíthetem, hogy a lazacot épúgy megvonja magától, mint az én betegem a kaviárt.

Ugyanez álom egy másik finomabb értelmezést is enged meg, amelyet egy mellékkörülmény egyenesen elkerülhetetlenné tesz. A két értelmezés nem mond egymásnak ellent, hanem takarja egymást és szép példáját adja az álmok, valamint minden más pszichopatológiás képződmények kettős értelműségének. Hallottuk, hogy betegünk vágymegtagadásos álmával egyidejüleg arra törekedett, hogy magának egy megtagadott vágyat teremtsen a valóságban. (A kaviáros zsemlyét.) A barátnő is nyilvánított egy vágyat, azt ugyanis, hogy kövérebb szeretne lenni és nem csodálkoznánk, ha a mi hölgyünk azt álmodta volna, hogy barátnőjének vágya nem teljesedik. A saját vágya ugyanis az, hogy a barátnőnek vágya — a testi gyarapodás — ne teljesedjék. Ehelyett azonban azt álmodja, hogy neki magának nem teljesedik egy vágya.

Az álom más értelmezést nyer, ha feltesszük, hogy benne a páciens nem önmagát, hanem a barátnőjét érti, hogy ő ott a barátnő helyébe lép, vagy amint mondani szoktuk, magát vele *azonosítja.*

Úgy vélem, hogy ezt valóban megtette és az azonosítás jeléül teremtette magának a valóságban a megtagadott kívánságot. De mi az értelme a hisztériás azonosításnak? Ennek megvilágítása behatóbb magyarázatra szorul. Az azonosítás a hisztériás szimptomák mechanizmusában felette fontos mozzanat; ezen az úton érik el a betegek, hogy nemcsak saját élményeiket, hanem számos más emberéit is szimptomáikban kifejezzék, hogy úgyszólván egész embercsoportok helyett szenvedjenek és egy színjáték minden szerepét egymagukban személyes eszközeikkel alakítsák. Azt vethetik ellenem, hogy hisz ez csak az ismeretes hisztériás imitáció, a hisztériások ama képessége, amellyel minden szimptomát, amely rájuk benyomást gyakorol, utánoznak, mintha csak a reprodukcióig fokozott részvételről volna náluk szó. Ezzel azonban csak az út van megjelölve, amelyen a pszichikai folyamat a hisztériás utánzásnál lefolyik; más dolog az út és más a lelki aktus, amely ezen az úton halad.

Ez utóbbi kissé szövevényesebb, mint amilyennek a hisztériások imitációját elképzelni szeretjük. Az azonosítás tudattalan következtetési folyamatnak felel meg, mint azt a következő példa mutatja. Az orvos, ha egy reggel arról értesül, hogy a kórházi szobában más betegekkel együtt fekvő rángásos betegének különös hisztériás rohama utánzókra talált, nem fog e fölött csodálkozni. Egyszerűen azt fogja mondani, hogy a többi beteg látta és utánozta; ez a lelki infekció. Igen ám, de a lelki infekció körülbelül a következő módon megy végbe. A betegek rendszerint többet tudnak egymásról, mint az orvos valamennyi betegéről; ők akkor is törődnek egymással, amikor az orvosi vizitnek vége. Egyikük egy napon rohamot kap; a többiek hamarosan megtudják, hogy hazulról egy levél vagy szerelmi bánat felujulása, vagy ehhez hasonló volt a roham okozója. A betegek részvéte felébred és a következő tudatossá nem váló következtetés folyik le bennük: Ha ilyes okból rohamot lehet kapni, akkor én is kaphatok, mert nekem éppen olyan okom van rá. Ha ez tudatképes következtetés volna, akkor talán *szorongásra* vezetne attól a félelemtől, hogy ő is kaphat hasonló rohamot. Ámde az azonosítás más lelki területen folyik le és így az azonosítás a félt szimptoma realizálásával végződik; az identifikálás tehát nem egyszerű utánzat, hanem *eltulajdonítás,* amely az azonos eredetű igényen alapul — „épúgy"-ot fejez ki és a tudattalanban maradó közösségre utal.

Az azonosítást a hisztéria leggyakrabban a nemi közösség

kifejezésére használja. A hisztériás nő tüneteiben leginkább, ha nem is kizárólag, oly személyekkel azonosítja magát, akikkel szexuális érintkezésben volt, vagy akik ugyanazokkal nemileg érintkeznek, mint akikkel ő érintkezik. Ennek a felfogásnak a nyelv maga is hódol. A két szerelmes „egy". A hisztériás fantáziához, valamint az álombeli azonosításhoz elegendő a szexuális vonatkozású gondolat, anélkül, hogy e vonatkozás azért valóságos lenne. Az a nőbeteg tehát csak a hisztériás gondolatfolyamat szabályait követi, amikor annak, hogy barátnőjére féltékeny (amit különben maga is jogosulatlannak tart), kifejezést ad, amikor álmában helyébe lép és egy szimptoma (a megtagadott vágy) teremtésével magát vele azonosítja. — A folyamatot nyelvileg még a következő módon lehetne megvilágítani: Barátnője helyébe azért lép az álomban, mert ez a barátnő az ő helyét foglalta el és viszont szeretné, ha barátnője helyében most férje őt magát fogadná kegyébe*

Egy másik nőbetegemnél, a legelmésebb álmodóim egyikénél, az álom-elméletem elleni gáncs egyszerűbben támadt, de szintén aszerint a séma szerint oldódott, hogy egyik vágy nem teljesedése a másiknak teljesedését jelentette. Egyszer elmagyaráztam, hogy az álom vágyteljesedés; a következő napon azt az álmot hozta, hogy anyósával közös falusi tartózkodásra utazott. Tudomásom volt arról, hogy betegem hevesen ellenkezett, hogy a nyarat anyósával töltse és azt is tudtam, hogy a félt közösségtől az utóbbi napokban szerencsésen meg is menekült azáltal, hogy anyósa tartózkodási helyétől távolfekvő falusi lakást bérelt. Az álom most ezt a kívánatos megoldást megsemmisítette. Vajjon nem a legélesebb ellentéte ez annak, hogy az álom vágy teljesedése? Igaz azonban, hogy csak a következtetést kellett levonnom, hogy a megfejtést megkapjam. Ez álom szerint nekem nem volt igazam; *az álmodónak tehát az volt a vágya, hogy nekem ne legyen igazam. Ezt teljesítette az álom.* Az a vágy azonban, hogy ne legyen igazam — ami a falusi lakás témájában teljesedett —, a valóságbn más és komolyabb tárgyra vonatkozott. Ugyanabban az időben, abból az anyagból, amelyet az ő analizise hozott, arra következtettem, hogy életének egy bizonyos szakában betegségére vonatkozó fontos eseménynek kellett történnie. Ő ezt tagadta, mert az emlékezetében nem találta fel. Csakhamar rájöttünk, hogy igazam volt. Az a vágya tehát,

* Magam is sajnálom, hogy a hisztériások lelki kórtanából ily részleteket kell közbeiktatnom, amelyek töredékességük miatt és mert összefüggésükből ki vannak szakítva, ugysem igen szolgálnak felvilágosítással. Ha az álom és a pszichoneurózisok belső kapcsolataira mégis rámutatnak, akkor megfeleltek a célnak, amelyből őket itt felvettem.

hogy ne legyen igazam, ami az álomban úgy fejeződött ki, hogy az anyósával együtt utazott falura, megfelelt annak az érthető kívánságnak, vajha azok az akkoriban még csak sejtett dolgok sohase történtek volna meg.

Analizis nélkül csupán sejtéssel merem egy barátom rövid esetét magyarázni, aki a gimnázium nyolc osztályán át iskolatársam volt. Egyszer végighallgatta szűkebb körben tartott előadásomat arról az ujságról, hogy az álom vágyteljesedés. Hazament és — ügyvéd létére — azt álmodta, hogy *minden perét elvesztette* és ezt azután nekem elpanaszolta. Azzal vágtam ki magamat, hogy minden pert nem lehet megnyerni. Magamban azonban azt gondoltam, hogy ha én nyolc évig, mint első tanuló az első padban ültem, míg ő valahol az osztály közepén váltogatta helyét, akkor távolmaradhatott-e tőle gyermekéveinek az a vágya, hogy egyszer én is alaposan felsüljek.

Egyik nőbetegem egy komorabb jellegű álmot hozott fel ugyancsak érvül az álom vágyelmélete ellen. A fiatal leánypáciens a következőket beszélte el: „Emlékszik még, hogy nővéremnek most csak egy fia van, Károly; az idősebb, Ottó, még akkoriban halt meg, amikor náluk laktam. Ottó kedvencem volt, voltaképpen én neveltem fel. A kicsit is szeretem, de természetesen távolról sem annyira, mint az elhunytat. Nos, az éjjel azt álmodtam, hogy *Károlyt holtan látom magam előtt. Kis koporsójában fekszik, keze összekulcsolva, körülötte gyertyák, egyszóval épp úgy, ahogy akkor a kis Ottót láttam, akinek halála annyira megrendített.* Nos, mondja, mit jelentsen ez? Hisz ismer, oly rossz vagyok, hogy testvéremnek még megmaradt egyetlen gyermeke elvesztését kívánhatom? Vagy azt jelenti-e az álom, hogy inkább kívántam Károly halálát, mint Ottóét, akit annyival jobban szerettem?"

Biztosítottam, hogy ez az utóbbi magyarázat kizárt dolog. Rövid gondolkodás után megmondhattam az álom helyes értelmét, amit azután vele igazoltattam is. Ez azért sikerült, mert az álmodó nőnek előző történetét ismertem.

A leány, miután korán elárvult, nála jóval idősebb nővérének házában nevelkedett, ahol a ház barátai és vendégei között egy férfival is találkozott, aki reá maradandó benyomást tett. Egyideig úgy látszott, hogy ez az alig kifejezett viszony házassággal fog végződni, de ezt a szerencsés befejezést meghiúsította a nővér; sohasem derült ki, hogy miért. A szeretett férfi a szakítás után elkerülte a házat, a leány pedig röviddel Ottó halála után — akire időközben gyengédségét átruházta — önállósította magát, de nővére barátjához fűződő érzésétől nem szabadult. Büszkesége azt parancsolta, hogy a férfit kerülje, ámde képtelen volt arra, hogy szerelmét, időközben jelentkező més kérőkre átru-

házza. Ha szerelme tárgya, aki íróember volt, valahol előadást hirdetett, akkor okvetlenül a hallgatók között volt és máskor is minden alkalmat megragadott, hogy valamely közömbös helyen a távolból újra láthassa. Emlékeztem rá, hogy előző nap beszélte, hogy a tanár valami hangversenyen lesz és ő is oda akar menni, hogy láttán örülhessen. Ez az álmot megelőző napon történt. Aznap, amelyen álmát elbeszélte, volt a hangverseny. Így aztán könnyű volt a helyes megfejtést megszerkesztenem. Megkérdeztem, hogy jut-e eszébe valamely esemény a kis Ottó halála után. Igen — felelte — a tanár hosszas elmaradás után, akkor jött el megint; Ottó koporsójánál láttam őt újra. Ez az adat pontosan úgy jött, mint ahogy gondoltam. Az álmot tehát a következőképpen fejtettem: „Ha most a másik fiú is meghalna, akkor a dolgok megismétlődnének; páciensnőm a napot nővérénél töltené, a tanár bizonyára feljönne, hogy részvétét nyilvánítsa, akit hasonló körülmények között, mint akkor, ismét viszontlátna." Az álom nem jelent mást, mint a viszontlátás vágyát, amely ellen Ön belsőleg küzd. Tudom, hogy jegye a mai koncertre a zsebében van. Álma türelmetlenségi álom: a viszontlátást, amelynek ma kell bekövetkezni, néhány órával korábbra tette.

A leány vágyának leplezésére nyilván olyan körülményt választott, amelyben ilyen vágyakat el szoktak fojtani, amikor a gyász annyira eltölt, hogy szerelemre nem gondolhatunk. És mégis könnyen lehetséges, hogy a reális szituációban is, amelyet az álom hűségesen utánzott, az idősebb és jobban szeretett fiú koporsójánál sem tudta a régen nélkülözött látogató iránt érzett gyengéd érzelmeit elfojtani.

Egy másik nőbetegnek hasonló álma más magyarázatot nyert, aki korábbi éveiben friss szellemességével és jókedvével tünt ki és e tulajdonságát a kezelés alatt ötleteivel igazolta is. E hölgy hosszabb álmában azt látja, hogy egyetlen 15 éves leánya egy skatulyában holtan fekszik. A betegnek kapóra jött, hogy ebből az álomjelenségből a vágyteljesedés elmélete ellen fegyvert kovácsoljon; maga is sejtette azonban, hogy a skatulyáról szóló részlet az álomnak más értelmezése felé vezet.* Analízis közben a páciensnőnek eszébe jutott, hogy előző este társaságban az angol „box"-ra és annak németnyelvű különböző értelmére, mint: skatulya, páholy, szekrény, pofon stb. terelődött a beszéd. Az álom más részleteiből ki volt egészíthető továbbá, hogy az angol bonakx rokonságát, a német „Büchse"-t kitalálta és azután az a gondolat kísértette, hogy „Büchse" a női genitálé vulgaris megjelölésére is szolgál. Tekintettel hiányos tájbonctani ismereteire,

* Épp úgy, mint a meghiusult vacsoránál a füstölt lazac.

fel lehetett tehát venni, hogy a „skatulyában" lévő gyermek az anyaméhben lévő magzatot jelenti. Ezek után nem tagadta, hogy az álomkép valóban egy vágyának felel meg. Mint oly sok fiatal asszony, valamikor egyáltalán nem tekintette nagy szerencsének, hogy teherbe esett és többször vallotta be magának azt a kívánságát, hogy vajha gyermeke az anyaméhben elhalna; sőt egyszer férjével támadt heves jelenet után többször hasba öklözte magát, hogy az ütés a gyermekét találja. A holt gyermek tehát valóban vágynak, ámde egy már tizenöt éve megszünt kívánságnak a teljesülése volt és nem csodálandó, ha a vágyteljesedést ilyen késő bekövetkezésekor már nem ismerte fel. Azonközben az asszonynál ugyanis sok minden megváltozott.

Az a csoport, amelybe a két utóbbi, általában a kedveseink halálát tartalmazó álom tartozik, a tipikus álmok fejezeténél újból tárgyalásra fog kerülni. Ott új példákon mutatom meg, hogy nem kívánatos tartalmuk ellenére is mindezeket az álmokat vágyteljesülésként kell felfognunk.

A következő álmot, amelyet megint azzal a célzattal beszéltek el, hogy a vágyálom tanának elhamarkodott általánosításától visszatartsanak, nem páciensnek, hanem egy intelligens jogtudós ismerősömne köszönhetem. *„Azt álmodom"* — beszéli ez, — *„hogy egy hölggyel karonfogva a házam elé érek. Zárt kocsi várakozik ott, egy férfi lép hozám, igazolja, hogy rendőrbiztos és felszólít, hogy kövessem. Még csak annyi haladékot kérek, hogy az ügyeimet rendezzem.* — Azt hiszi talán, kérdi az ismerősöm, hogy az a vágyam, hogy letartóztassanak?" — Semmiesetre sem, ezt el kell ismernem. — „De tudja talán, hogy mely vád miatt tartóztatták le?" „Igen, azt hiszem, gyermekölés miatt." — „Gyermekölés miatt? Hisz tudja, hogy ezt a bűncselekményt csak anya követheti el újszülöttjén?" — „Ez igaz."*

És mely körülmények között jött az álom, mi történt az előző estén? — „Azt nem szívesen beszélném el; kényes história." — De nekem szükségem van rá. Különben az álomfejtésről le kell mondanunk. — „Nos, hallja hát. Az éjszakát nem otthon töltöttem, hanem egy hölgynél, aki életemben jelentékeny szerepet játszik. Reggel felébredvén, újból történt valami közöttünk. Azután újra elaludtam és ekkor álmodtam azt, amit már tud." — Az asszony férjes? — „Igen." — És ön nem akar vele gyermeket nemzeni? — „Nem, nem, az elárulhatna bennünket." — Akkor

* Gyakran megtörténik, hogy az álmot tökéletlenül beszélik és csak az analizis alatt merülnek fel az álomból kimaradt részletek. Ezek az utólag beillesztett részletek adják rendszerint az álomfejtés nyitját. Lásd alább az álmok elfelejtéséről szóló részt.

tehát nem végez normális coitust? — „Azzal az óvatossággal élek, hogy az ejaculatio előtt visszahúzódom." — Feltételezhetem, hogy ön ezt a mesterkedést az éjjel többször hajtotta végre és a reggeli ismétlés után egy kissé bizonytalan volt, hogy az vajjon sikerült-e? — „Az bizony meglehet." — „Akkor álma vágyteljesedés. Benne azt a megnyugtatást nyeri, hogy nem nemzett gyermeket, vagy ami csaknem ugyanaz, ön egy gyermeket megölt. A közbeeső kapcsolatokat könnyen kimutathatom. Emlékezzék csak vissza, néhány nappal azelőtt a házasság nyomorúságáról és arról a következetlenségről beszéltünk, hogy meg van engedve, hogy úgy végezzük a koitust, hogy megtermékenyülés ne jöjjön létre, de ha pete és ondó találkozott és főtust alkotott, minden beavatkozást bűncselekményként büntetnek. Ezzel kapcsolatban arról a középkori vitáról beszélgettünk, hogy mely időpontban száll a magzatba a lélek, mert a gyilkosság fogalma csak ettől kezdve fogadható el. Ön bizonyára ismeri *Lenau* borzalmas költeményét is, amely a gyermekgyilkosságot és a fogamzástól megóvást egysorba helyezi." — „Különös, hogy véletlenül épp ma délelőtt gondoltam Lenaura." — „Ez is az álom utócsengése; most álmának egy kis mellékes vágyteljesülését akarom kimutatni. Ön a hölggyel karonfogva ér a háza elé. Ön tehát *az otthonába vezeti őt*, ahelyett, hogy mint a valóságban, a hölgy házában töltené az éjszakát. Hogy az álom magvát tevő vágyteljesülés oly kellemetlen alakba burkolódzik, annak talán egynél több oka is van. A szorongásos neurózis kóroktanáról írt értekezésemből megtudhatná, hogy a neurotikus szorongás egyik okozójának éppen a koitus interruptust tartom. Ezzel megegyező volna, ha Önnek többszörös ilyen koitusa után kényelmetlen hangulata támadt volna, amely azután álmának összetételében mint hangulatelem jelentkezett. Ezt a kedvetlen hangulatot Ön fel is használja, hogy a vágyteljesülést leplezze vele. Egyébként a gyermekölés megemlítése nincsen még megmagyarázva. Hogy kerül Ön ehhez a kifejezetten asszonyi bűntényhez?" „Be kell vallanom, hogy évekkel ezelőtt egyszer ehhez hasonló ügybe voltam keveredve. Én voltam oka annak, hogy egy leány viszonyunk következményei elől magzatelhajtással akart menekülni. Nekem a szándék kivitelével semmi dolgom nem volt, de sokáig érthető aggodalom töltött el, hogy a dolog kiderül." — „Értem, ez az emlék egy második okot szolgáltatott arra, hogy sejtelme, vajjon nem végezte-e rosszul mesterkedését kínossá váljon."

Egy fiatal orvos, aki előadásomon hallotta ezt az álmot, találva érezhette magát, mert sietett azt utána álmodni és annak a gondolati formáját más tárgyra alkalmazta. Előző nap a jövedelme bevallását kellett beadnia, amely tökéletesen hű volt, mert

csak kevés bevallani valója volt. Azt álmodta, hogy egy ismerőse az adóbizottság üléséről jön és közli, hogy valamennyi többi adóbevallás kifogástalan volt, egyedül az övé keltett általános bizalmatlanságot, ami súlyos büntetéssel fog járni. Az álom lazán leplezett vágyteljesülés, hogy nagyjövedelmű orvosnak lássék. Ez különben annak a fiatal leánynak ismert történetére emlékeztet, akit óvtak, nehogy magát kérőjének odaígérje, mert az indulatos ember és őt, ha házasok, bizonnyal el is veri. A leány válasza: Bárcsak már verne! Az a vágya, hogy férjnél legyen, oly erős, hogy a kilátásba helyezett kellemetlenséget, amely ezzel a házassággal jár, szívesen elviseli, sőt azt kívánatossá is teszi.

Ha az igen gyakran előforduló olyan álmokat, amelyek tételemmel egyenesen ellentmondóknak látszanak, *„vágyellenes álmok"*-ként foglalom össze, amennyiben egy vágy megtagadását, vagy valamely nyilvánvalóan nem kívánt dolognak bekövetkezését tartalmazzák, akkor azt látom, hogy azok általában csak két elvre vezethetők vissza. Ezeknek egyikét eddig még nem említettem meg, jóllehet az az emberek életében éppúgy, mint álmában nagy szerepet játszik. Ez álmoknak egyik hajtóereje ugyanis az a vágy, hogy ne legyen igazam. Ezek az álmok rendszerint a kezelés közben keletkeznek, ha a páciens ellentállást érez irántam; nagy bizonyossággal számíthatok reá, hogy ilyen álmot gerjesztek, amikor a betegnek első ízben magyarázom, hogy az álom vágyteljesülés.* Sőt arra is el vagyok készülve, hogy némely olvasómmal is ez fog történni; álmában készségesen le fog mondani egy vágyáról, csakhogy az a vágya teljesüljön, hogy ne legyen igazam. Az ilyfajta utolsó kezelési álom, amelyet még közölni akarok, ismét hasonlót mutat. A fiatal leány, aki a kezelés folytatásáért hozzátartozóinak és a tanácsadó tekintélyeknek ellenére fáradságosan küzdött, a következőket álmodja: *Otthon megtiltották, hogy tovább is hozzám járjon. Erre azután egy neki adott igéretemre hivatkozik, hogy szükség esetén ingyen is kezelem. Mire én azt mondom: Pénzbeli dolgokra nem lehetek tekintettel.*

Valóban nem könnyű itt a vágyteljesülést kimutatni. Ámde ily esetben az egyik talányon kívül rendszerint egy másik is akad, amelynek megoldása az elsőt is megoldani segíti. Honnét származnak azok a szavak, amelyeket a leány számba ad? Magától értetődik, hogy én soha ilyen dolgot nem mondottam. Egyik fivére volt azonban olyan szeretetreméltó, éppen az, akinek legnagyobb befolyása van rá, hogy rólam ezt a kijelentést tegye. Az álom célja tehát, hogy fivérének igaza legyen; ő ennek a fivérnek igaz-

* Hasonló „vágyellenes álmokról" hallgatóim az utóbbi években ismételten értesítettek; ezek reakciók voltak „az álom vágyteóriájá"-val való első találkozásukra.

ságot szolgáltatni nemcsak az álomban törekszik, ez életének tartalma és betegségének motívuma.

Oly álmot, amely a vágyteljesülés teóriájának első pillanatra különös nehézséget okoz, egy orvos (Aug. *Stärcke)* álmodott és fejtett meg:

„A bal mutatóujjamon, az utolsó percen szifilitikus primäraffektust látok."

Ez álom analízisétől visszatarthat az a megfontolás, hogy hiszen a nem kívánatos tartalomtól eltekintve, az világos és összefüggő. Ámde, ha az analízis fáradságát nem resteljük, akkor megtudjuk, hogy „Primäraffektus" tulajdonképpen itt *„prima affektio"* (első szerelem) és hogy a visszatetsző fekély *Stärke* szavai szerint „nagy affektussal terhelt vágyteljesülés képviselőjének" bizonyul. (Zentralblatt für Psychoanalyse II. 191/12.)

A vágyellenes álmok másik motívuma annyira nyilvánvaló, hogy szinte attól kell tartanunk, hogy észre sem vesszük, amint ez hosszabb időn keresztül velem is megesett. Számos ember nemi alkatában van egy mazochisztikus tényező, amely az agresszív és szadista tényező ellenkezőre fordulásából állott elő. Az ily embereket „ideális" mazochistáknak nevezzük, ha a gyönyört nem őket érő testi fájdalmakban, hanem megaláztatásban és lelki kínoztatásban keresik. Magától értetődő, hogy ezeknek vágyellenes és kínos álmai lehetnek, amelyek nekik mégsem egyebek, mint mazochisztikus hajlamaik kielégítésére szolgáló vágyteljesülések. Álljon itt egy álom. Egy fiatalember, aki korábbi éveiben bátyját, akihez homoszexuálisan vonzódott, állandóan kínozta, jellemének alapos megváltozása után egy három részletből álló álmot álmodik:

I. Bátyja őt „szekírozza". II. Két felnőtt férfi homoszexuális szándékkal kedveskedik egymásnak. III. Fivére eladta a vállalatot, amelynek vezetését a fiatalember a maga jövője számára akarta fenntartani.

Ez utóbbi álomból az álmodó a legkínzóbb érzésekkel ébred és ez mégis mazochisztikus vágyálom volt, amelynek lefordítása így hangozhatnék: Megérdemlem, hogy bátyám ezzel az eladással büntessen, mindama kínzásért, amit tőlem elszenvedett.

Remélem, hogy a közölt példák elegendők ahhoz, hogy — újabb ellentmondások jelentkezéséig — valószínűvé tegyék azt, hogy a kínos tartalmú álmok is vágyteljesülésként oldhatók meg. (Utalok arra, hogy ezt a tárgyat nem intéztem el itt és később még rá fogok térni.) És senki sem fogja abban a véletlen megnyilatkozását láthatni, hogy ez álmok fejtésével mindig oly témákra bukkanunk, amelyekről nem szívesen beszélünk, vagy amelyekre nem szívesen gondolunk. A kínos érzés, amelyet az

ilyen álom kelt, egyszerűen azzal az ellenszenvvel azonos, amely bennünket az ily témák elgondolásától és tárgyalásától — rendszerint sikeresen — visszatartani iparkodik és amelyeket mind le kell küzdenünk, ha arra kényszerülünk, hogy vele foglalkozzunk. Az álomban visszatérő ez a kedvetlenségi érzés azonban a vágy fennállását nem zárja ki; mindenkiben vannak vágyak, amelyeket önmagának sem akar bevallani. Másrészről fel vagyunk jogosítva arra, hogy mindezeknek az álmoknak kínos jellegét az álomtorzítás tényével hozzuk összefüggésbe és hogy arra következtethessünk, hogy ezek az álmok éppen azért vannak torzítva és bennük a vágyteljesedés a felismerhetetlenségig elburkolva, mert valamiféle ellenkezés „elfojtási szándék" áll az álom témájával, vagy a belőle merített vággyal szemben. Az álomtorzításról tehát valóban bebizonyul, hogy az a cenzúra tényе. Mindennel számolunk tehát, amit a kínos álmok napfényre hoztak, ha a következőképpen módosítjuk azt a formulát, amely az álom lényegét kifejezi: *Az álom (elnyomott, elfojtott) vágynak (burkolt) teljesülése.**

Hátra vannak még a szorongásos álmok, a kínos tartalmú álmok külön alcsoportja, amelyekkel szemben az avatatlannak a legcsekélyebb hajlandósága sincs, hogy azokat vágyteljesülések-

* Egyik kiváló költőnk, aki, mint hallom, pszichoanalizisről és álomfejtésről tudni sem akar, mégis önmagától az álom lényegének szinte azonos formulájára talált: „Az álom elfojtott vágyakozások tilalmas felbukkanása álarcban és álnév alatt." *C. Spitteler* Meine frühesten Erlebnisse (Süddeutsche Monatshefte. Oktober 1913). Előzetesen idézem itt a fenti alapformulának *Ottó Rank*-tól származó bővítését és módosítását: „Az álom rendszerint aktuális, többnyire erotikus vágyakat elfojtott infantilis szexuális anyag alapján és segítségével burkolt és szimbolikusan leplezett formában ábrázol. („Ein Traum der sich selbst deutet.")

Sehol sem állítom, hogy ezt a *Rank*-féle formulát magamévá tettem. A szövegben levő rövidebb fogalmazást kielégítőnek tartom. Hogy azonban a *Rank*-féle változatot egyáltalában megemlítettem, ok volt arra, hogy számtalan ízben azt a vádat emeljék, hogy a psichoanalizis szerint *minden álom sexualis tartalmú*. Ha ezt úgy értjük, ahogy értenünk kell, akkor ezt csak az bizonyítja, hogy a kritikusok feladatuk teljesítése közben mily kevéssé lelkiismeretesek, hogy az ellenfelek mily szívesen nem hallják a legértelmetlenebb nyilatkozatokat, ha az agressziós indulatokkal nem birnak. Hisz valamivel feljebb megemlítettem a gyermek álmok változatos vágyteljesítéseit, (amint kirándulnak, hajóutat tesznek, egy elmulasztott étkezést pótolnak), más helyütt megbeszéltem az éhség, a szomjúság, a szükségleti és a tiszta kényelmi álmokat. Maga *Rank* sem gondolta tételét abszolut értelemben. „Szabályszerint erotikus vágyakról is" beszél és ezt a felnőttek legtöbb álmára kétség kívül fenntarthatjuk.

Máskép áll azonban a dolog, ha a „sexualis" szót a pszichoanalitikusan vett Eros értelemben használjuk. Ámde ezt az érdekes kérdést, hogy vajjon nem minden álmot a „libidós" ösztönök (a „destruktivak"-kal szemben) teremtik-e, az ellenfelek egyáltalán nem vizsgálták.

ként fogja fel. Ámde a szorongásos álmokkal itt igen röviden végezhetek. Ami bennük mutatkozik, nem új oldala az álomproblémáknak. Itt arról van szó, hogy általában a neurotikus szorongást megértsük. Az a szorongás, amelyet álomban érzünk, magyarázatát csak látszólag kapja az álom tartalmában. Ha ezt ezt a tartalmat álomfejtésnek vetjük alá, akkor azt vesszük észre, hogy az álom tartalma az álombeli szorongást nem indokolja jobban, mint valamely irtózási szorongást az a képzet, amelyhez a fóbia éppen kapcsolódik. Például igaz ugyan, hogy ki lehet esni az ablakból és így indokolt, hogy az ablak mellett óvatosak legyünk, de nem érthető az, hogy a fóbiásnál, aki az ablaktól fél, a szorongás oly nagy és, hogy miért üldözi azt az indokoltságon túl is. Ugyanaz a magyarázat érvényes a fóbiánál és a szorongásos álomnál egyaránt. Mindkét esetben a szorongás az őt kísérő képzetekhez csak oda van *forrasztva* és más forrásból fakad.

Miután az álombeli szorongás a neurotikus ember szorongásával belsőleg összefügg, az előbbinek tárgyalásánál az utóbbira kell utalnom. Az „Angstneurose" (Neurolog, Zentralblatt 1896) című kis értekezésemben annakidején azt állítottam, hogy a neurotikus szorongás a nemiéletből ered és az a rendeltetésétől másfelé terelt és felhasználáshoz nem jutott libidónak felel meg. Ez a formula azóta mindjobban helytállónak bizonyult. Ebből az a tétel vezethető le, hogy a szorongásos álmok oly szexuális tartalmú álmok, amelyeknek libidója szorongássá alakult át. Később lesz még alkalom arra, hogy ezt az állítást neurotikusok néhány álmának az analízisével támogassam. Amidőn később az álom elméletének megközelítésére kísérleteket teszek, rá fogok térni a szorongásos álmok feltételére, valamint arra, hogy ezek a vágyteljesedés elméletével mint egyeztethetők össze.

V.

ÁLOMANYAG ÉS ÁLOMFORRÁS

Amikor az Irmának adott injekcióról szóló álom analíziséből azt állapítottuk meg, hogy az álom vágyteljesülés, legfőképpen az érdekelt, hogy ezzel vajjon az álom általános jellegét fedtük-e fel és elhallgattattunk egyelőre minden más tudományos kíváncsiságot, amely az álomfejtés munkája közben bennünk gerjedt. Miután az egyik úton most célhoz értünk, visszafordulhatunk, hogy új kiindulópontot válasszunk az álomproblémák közötti cserkészés számára, még ha ezzel a vágyteljesülésnek távolról sem elintézett témáját egy időre talán szem elől tévesztenők is.

Az a körülmény, hogy álomfejtésünk alkalmazásával lappangó álomtartalmat fedhetünk fel, amely jelentőség tekintetében a *nyilvánvaló* álomtartalmat messze túlszárnyalja, arra kényszerít, hogy az egyes álomproblémákat újból átvizsgáljuk és megkíséreljük, vajjon nem oldódnak-e meg most kielégítően azok a rejtélyek és ellentmondások, amelyek addig, amíg csak a nyilvánvaló álomtartalomról tudtunk, megközelíthetetlenek voltak.

A szerzőknek az álom és az ébrenlét összefüggéséről, valamint az álomanyag eredetéről szóló adatait a bevezető fejezetben kimerítően közöltük. Eszünkbe jut az álomemlékezetnek az a három sajátossága is, amelyet oly sokféleképp tárgyaltak, de meg nem magyaráztak:

I. az álom az előző napok benyomásait észrevehetően előnyben részesíti (*Robert, Strümpell, Hildebrand* és *Weed-Hallam* is);

II. A kiválogatást más elvek szerint ejti meg, mint az éber emlékezet, amennyiben nem a lényegesre és fontosra, hanem a mellékesre és figyelemre nem méltatott dolgokra emlékszik vissza;

III. A legkorábbi gyermekkori benyomások fölött is rendelkezik és ez életkornak még oly részleteit is kiemeli, amelyeket mi viszont köznapiaknak látunk és ébren régen elefelejtetteknek tartottunk.*

* Világos, hogy *Robert*-nek az a felfogása az álom rendeltetéséről, hogy emlékezésünket a nap értéktelen benyomásaitól tehermentesítse, nem

Az álomanyag kiválasztásának e sajátságait a szerzők természetesen a nyilvánvaló álomtartalmon figyelték meg.

A

AZ UJ ÉS KÖZÖMBÖS ELEM AZ ÁLOMBAN

Ha most az álomtartalomban fellépő elemek eredetét illetően saját tapasztalataimtól kérek felvilágosítást, akkor először is azt a megállapítást kell tennem, hogy minden álomban találhatók a *legutóbb lefolyt nap élményeivel kapcsolatok.* Bármely álommal foglalkozom is, a magaméval, vagy a máséval, ez a tapasztalásom mindenkor megerősítést nyer. E tény ismerete alapján az álomfejtést esetleg azzal kezdhetem, hogy először is a nap azon élménye után kutatok, amely az álmot gerjesztette; sőt sok esetben ez a legrövidebb út. Abban a két álomban, amelyet az előző fejezetben pontos anilizis alá vettem (az Irmának adott injekcióról és sárgaszakállú nagybátyámról), a nappali élményre való vonatkozás oly szembeszökő, hogy az további magyarázatra egyáltalán nem szorul. Annak igazolására, hogy ezek a vonatkozások mily szabályszerűséggel mutathatók ki, álomkrónikám egy részét fogom errevonatkozólag vizsgálni. Ez álmokat csak annyiban közlöm, amennyiben a keresett álomforrások földerítéséhez szükségesek.

1. Látogatóba megyek egy házba, ahová nehezen eresztenek be stb., közben egy asszonyt *várakoztatok.*

Forrás: Beszélgetés este egy nőrokonommal arról, hogy valami beszerzésre *várakoznia kell,* amelyre szüksége van.

2. *Monográfiát* írtam egy bizonyos homályos növényfajról.

Forrás: Délelőtt egy könyvkereskedő kirakatában a ciklámen-fajról írt *monográfiát* láttam.

3. Két nőt látok az utcán — *anyát és lányát* —, akik közül az utóbbi betegem volt.

Forrás: Egy kezelés alatt álló nőbetegem előző este közölte velem, hogy *anyja* a kezelés folytatása elé milyen nehézségeket gördít.

4. S. és R. könyvkereskedésében előfizetek egy időszakos folyóiratra, amely évente *20 forintba* kerül.

Forrás: Feleségem aznap emlékeztet, hogy a heti pénzéből még *20 forinttal* tartozom.

állhat meg többé, ha álmainkban közömbös gyermekkori emlékképek elég gyakran jelennek meg. Különben arra kellene következtetnünk, hogy az álom e reáháruló feladatot igen hiányosan szokta teljesíteni.

5. A szociáldemokrata bizottságtól *levelet* kapok, amely úgy kezel, mintha tag volnék.

Forrás: Levelet kaptam a szabadelvű választó-bizottságtól és egy humanitárius egyesület elnökségétől, amelynek valóban tagja vagyok.

6. Egy férfi *meredek sziklán, a tenger közepén Böcklin* modorában.

Forrás: Dreyfuss az Ördögszigeten, egyúttal hírek *angolországi* rokonaimtól, stb.

Felvethető az a kérdés, hogy az álomkapcsolatok csalhatatlanul épp az utolsó nap eseményeihez fűződnek-e, avagy kiterjeszkedhetnek-e a közelmult hosszabb időtartamára is. Ez a kérdés elvi jelentőségre valószínűleg nem tarthat igényt, de én amellett döntenék, hogy az álom előtti utolsó nap (az álomnap) kizárólagos előnyben részesül. Valahányszor úgy véltem, hogy két-három nappal előbbi benyomás volt az álom forrása, alaposabb kutatásnál mégis mindig arról győződhettem meg, hogy ama régebbi benyomás az előző napon újból emlékezetbe ötlött, hogy tehát a régebbi történés napja és az álom ideje közé előző napon kimutatható visszaidéződés iktatódott be; ezenfelül meg lehetett találni a friss alkalmat is, amelyből a visszaemlékezés erre a régebbi benyomásra kiindulhatott. Viszont nem tudtam meggyőződni arról, hogy a gerjesztő napi benyomás és ennek álombeli visszatérése közé biológiai jelentőségű szabályszerű időszak tolódott volna. *(H. Swoboda* első közlése szerint ez 18 óra volna.)*

* *H. Swoboda,* amint az előző fejezetében, a 66. oldalon közölte, a *W. Fliesstől* talált 23 és 28 napos biológiai intervallumot kiterjedten alkalmazta a lelki történésre és főleg azt állította, hogy ezek az időszakok az álmok álomelemeinek felbukkanásában döntők. Az álomfejtés nem szenvedne tényleges változást, ha ez bizonyítható volna is, de az álomanyag eredetét illetően új forrás adódnék. Újabban tehát néhány vizsgálatot ejtettem saját álmaimon, hogy a „Periodenlehre" alkalmazhatóságát az álomanyagra mérlegeljem; erre a célra az álomtartalomnak oly különösen feltűnő elemeit választottam, melyeknek fellépte az életben időbelileg megállapítható volt.

I. 1910 október 1—2.-i álom.

(Töredék.) ... Valahol Olaszországban. Három leány apró drágaságokat mutat, mint valami régiségüzletben, eközben az ölembe ülnek. Az egyik tárgyra ezt mondom: Hisz ezt Ön tőlem vette. Eközben világosan látok egy kis reliefet *Savonarola* élesmetszésű vonásaival.

Mikor láttam utoljára *Savonarola* vonásait? Útinaplóm kimutatása szerint szeptember 4-én és 5-én Florenzben voltam; ott gondoltam arra, hogy útitársamnak megmutassam a fanatikus barátot megörökítő medaillont a Piazza Signoria kövezetében azon a helyen, ahol máglyahalált halt és azt hiszem, hogy 5-én délelőtt figyelmeztettem is őt erre. Ettől a benyomástól az álombeli visszatérésig tényleg 27+1 nap, *Fliess* szerint egy női periódus

H. Ellis, aki e kérdést figyelemmel kísérte, szintén azt mondja, hogy „bár arra ügyelt" álmaiban, a reprodukciónak ilyen időszakosságát nem tudta találni. Egy álmot mond el, amelyben Spanyolországban volt és egy helységbe akart utazni, amelyet *Daraus, Varaus* vagy *Zaraus*-nak hívnak. Felébredvén, ilyen helységnévre nem tudott visszaemlékezni és az álmot félretette. Néhány hónappal később valóban rátalál a *Zaraus* névre, mint *San-Sebastian* és *Bilbao* közötti állomásra, amelyen 250 nappal az álma előtt vonaton átutazott. (227. l.)

Azt hiszem tehát, hogy minden álomnak van olyan az élményekből eredő álomgerjesztője, amelyekre „még nem aludtunk egyet".

A legközelebbi mult benyomásai (az álom éjszakája előtti nap kivételével) nem állanak másfajta vonatkozásban az álomtartalommal, mint bármilyen régebbi idők benyomásai. Az álom anyagát az élet minden időszakából választhatja, hacsak az álomnap élményeiből (a „recens" benyomásokból) ezekhez a korábbiakhoz csak egy gondolatszál is vezet.

telt el. E példa bizonyító erejének balszerencséjére meg kell azonban említenem, hogy (visszaérkezésem óta először) egy derék, de komortekintetű kollégám éppen az álomnapon volt nálam, akit már évekkel ezelőtt tréfából „Rabbi Savonarola" névvel illettem. Egy sérültet mutatott be nekem, aki a Pontebba-vasúton járt szerencsélenül, azon, amelyen nyolc nappal ezelőtt magam is utaztam; gondolataimat így a legutóbbi olaszországi utazásra ez irányította. A feltűnő *„Savonarola"* elemnek megjelenése az álomtartalomban kollégám e látogatásával nyer magyarázatot és a 28 napos intervallum elveszti azt a jelentőségét, hogy az álomelemet belőle származtassam.

II. Október 10—11.-i álom.

Az egyetem laboratóriumában már megint vegytannal foglalkozom. L. udvari tanácsos felhív, hogy jöjjek vele egy más helyre és a folyosón előre megy, magasraemelt kezében lámpát vagy más műszert tartva, mintegy éleseszűen (?) (éleslátóan ?), sajátságos tartással, előrenyujtott fejjel. Erre egy szabad téren átmegyünk... (A többit elfelejtettem.)

Ez álomtartalomban az a legfeltűnőbb, ahogy L. udvari tanácsos a lámpát (vagy lupét) maga előtt viszi, szemével fürkészően a messzeségbe tekint. L.-t sok év óta nem láttam, de most már tudom, hogy ő csak egy másikat, egy nagyobbat, *Archimedest* pótló személy, akinek szobra a *szirakuzai* Arethusa-forrás közelében éppúgy állt ott, mint L. az álomban, kezében tartva a gyujtó-tükröt és a római ostromló sereget fürkészve. Mikor is láttam ezt a szobrot először (és utoljára)? Följegyzéseim szerint szeptember 17-én este és ettől a dátumtól az álomig tényleg 13+10 = 23 nap, egy *Fliess*-féle „férfiperiódus" telt el.

Sajnos, ha az álom magyarázásába bocsátkozunk, akkor ez összefüggés szükségszerűségének egy darabja itt is elvész. Az álom indítóoka az álom napján érkezett az a hír volt, hogy a klinika, amelynek előadótermében mint vendég előadásaimat tartom, legközelebb máshová kerül. Föltételeztem, hogy az új helyiség igen kényelmetlen tájékon lesz; arra gondoltam, hogy ez annyi, mintha egyáltalán nem is volna termem; ezzel gondolataim ismét

De mi az oka a friss benyomások különleges helyzetének? Ha a fenti álmok egyikét behatóan elemezzük, etekintetben is világosság kezd derengeni.

ÁLOM A BOTANIKAI MONOGRÁFIÁRÓL.

Álomtartalom: Monográfiát írtam egy bizonyos növényről, a könyv előttem fekszik, éppen egy behajtott színes táblát lapozok át. Minden példányhoz az illető növény egy szárított példánya van hozzákötve, mintha valami herbáriumból való volna.

Analízis

Délelőtt egy könyvkereskedő kirakatában új könyvet láttam, amelynek címe: A Ciklámen-faj; nyilván monográfia e növényről. Ciklámen feleségemnek *kedvenc virága:* szemrehányást teszek magamnak, hogy oly ritkán gondolok arra, hogy *virágot hozzak* neki, pedig szereti. E témánál: *virágot hozni,* egy történet jut eszembe, amelyet nemrég baráti körben mondottam el és annak

magántanárságom kezdeti idejébe térhettek vissza, amikor valóban nem volt előadóhelyiségem és az a fáradozásom, hogy termet szerezzek, a nagyhatalmú udvari tanácsos és tanár uraknál csekély előzékenységre talált. L.-hez fordultam akkor, aki épen a dékáni méltóságot töltötte be és akit pártfogómnak hittem, hogy bajomat neki elpanaszoljam. Megígérte, hogy segítségemre lesz, de többet azután nem hallatott magáról. Az álomban ő az Archimedes, aki kérésem teljesíti és maga kísér a másik helyiségbe. Hogy az álomgondolatok sem bosszúvágy, sem nagyzás hiján nincsenek, azt az álomfejtésben járatos könnyen kitalálja. Én azonban arra következtetek, hogy az álom ez alkalmi oka nélkül az éjjeli Archimedes aligha került volna bele az álmomba; nem vagyok benne bizonyos, hogy a szirakuzai szobor erős és új benyomása nem érvényesült volna-e más időintervallumban is.

III. 1910 október 2—3-iki álom.

(Töredék.) ...Valamit *Oser* tanárról, aki az étlapot maga készítette nekem, ami igen megnyugtatóan hat. (A többit elfelejtettem.)

Az álom visszahatás az aznapi emésztési zavarra, amely miatt fontolóra vettem, hogy diéta megállapítása végett ne forduljak-e valamelyik kollégámhoz. Hogy az álomban erre a célra a nyáron elhunyt *Osert* jelölöm ki, az egy más nagyrabecsült egyetemi tanárnak röviddel ezelőtt (október 1-én) bekövetkezett halálával függ össze. De mikor is halt meg *Oser* és mikor értesültem a haláláról? Az ujságlap bizonysága szerint augusztus 22-én; minthogy akkor Hollandiában tartózkodtam, ahová a bécsi ujságot rendszeresen utánam küldték, augusztus 24 vagy 25-én kellett a halálhírt olvasnom. Ez az intervallum azonban már nem felel meg semmiféle periódusnak, 7+30+2 = 39, vagyis épen 40 napot ölel fel. Nem emlékszem, hogy időközben *Oser*-ről beszéltem vagy rágondoltam volna.

A periódus tana számára további feldolgozás nélkül értéktelen ily intervallumok álmaimban aránytalanul gyakoriabbak, mint a regulárisak. Csakis az álomszövegben foglalt s az álom napjának egyik benyomásához fűződő kapcsolatot találom állandónak.

a bizonyítására használtam fel, hogy az elfelejtés igen gyakran tudattalan szándékot hajt végre és az elfelejtkező titkos érzületére enged következtetni. Egy fiatal asszony, aki megszokta, hogy születése napjára férje csokorral lepje meg, egy ily ünnepen a gyengédségnek e jelét hiába várja és ezen sírvafakad. A férj betoppan, a sírást nem tudja mire magyarázni, míg az asszony meg nem mondja: ma van születésem napja. A férj észbekap: Bocsáss meg, kiáltja, egészen megfeledkeztem és el akar sietni, hogy *virágot* hozzon. De az asszony vigasztalhatatlan, mert a férje feledékenységében annak bizonyítékát látja, hogy férje gondolataiban már nem oly fontos ő, mint valaha. — Ez az L. asszony két nappal azelőtt találkozott feleségemmel és közölte, hogy jól érzi magát, felőlem is kérdezősködött. Régebbi években kezelésem alatt állott.

Újabb kiindulópont: Egyszer valóban írtam monográfiaszerű munkát, nevezetesen egy értekezést a *Kóka-növényről,* amely *K. Koller* figyelmét a kokain érzéstelenítő tulajdonságára terelte. Az alkalodiának ezt az alkalmazását közleményemben magam is jeleztem, de nem voltam elég alapos, hogy a dolgot tovább kövessem. Ehhez még eszembe jut, hogy az álom utáni délelőtt (az álomfejtéshez csak este volt időm) a kokainra a nappali álmodozás egy nemével gondoltam. Ha valaha glaukomában szenvednék, Berlinbe utaznám, ott inkognitóban egy berlini barátomnál, azzal az orvossal operáltatnám magam, akit ő ajánl. A sebész, aki nem tudná, hogy kit operál, újból dicsekednék, hogy a kokain alkalmazása óta ezek a műtétek milyen könnyűek lettek; én egy arcizmommal se árulnám el, hogy ebben a felfedezésben nekem is van részem. Ehhez a képzelethez olyan gondolatok csatlakoztak, hogy mily kényelmetlen is az orvosnak, ha orvosi segítséget a kollégák részéről a maga számára kell igénybevennie. A berlini szemorvost, aki engem nem ismer, úgy díjazhatnám, mint bárki más. Most, hogy ez a nappali álom eszembe jutott, veszem csak észre, hogy egy határozott élmény emléke rejtőzik mögötte. Atyám ugyanis röviddel *Kollernek* felfedezése után glaukomában megbetegedett; *dr. Königstein* szemorvos barátom operálta meg, *dr. Koller* látta el a kokainérzéstelenítést és azt a megjegyzést tette azután, hogy ennél az esetnél mind a hárman együtt vannak, akiknek a kokain bevezetésében részük volt.

Gondolataim most tovább szállnak; erre a kokaintörténetre mikor emlékeztem utoljára? Néhány nappal ezelőtt, amikor az az ünnepi munkálat került a kezembe, melynek megjelenésével hálás tanítványok tanítójuk és laboratóriumi főnökük jubileumát ünnepelték. A laboratórium büszkeségei között találtam meg-

említve azt is, hogy a kokain érzéstelenítő tulajdonságait ott *K. Koller* fedezte föl. Nyomban észreveszem, hogy álmom az előző est egy élményével függ össze. *Dr. Königsteint* kísértem haza, akivel beszélgetésbe elegyedtem valamiről, ami ha szó esik róla, mindenkor élénk izgalomba ejt. Mialatt vele a ház bejáratában tartózkodtam, *Gärtner* tanár jött fiatal feleségével arra. Nem mulaszthatom el, hogy ne üdvözöljem őket, hogy olyan *viruló* színben vannak. Nos, *Gärtner* tanár az egyik szerkesztője annak az ünnepi munkának, amelyről éppen szóltam és könnyen eszembe juttatta azt. L. asszony is, akinek születésnapi csalódását nemrég elbeszéltem, előfordult, jóllehet más összefüggésben a *Königstein* dr.-ral való beszélgetésemben.

Megkísérlem, hogy az álom tartalmának többi meghatározóit is elemezzem. A növények *szárított példánya* van a monográfiához mellékelve, mintha az egy *herbárium* lenne. A herbáriumhoz gimnáziumi emlék kapcsolódik. A gimnázium igazgatója egyszer összehívta a felsőbb osztályok tanulóit, hogy nekik az intézet herbáriumát rendezés és tisztogatás végett átadja. Apró *férgeket, könyvmolyokat* találtak benne. Az én segítségem iránt úgy látszik nem mutatott bizalmat, mert nekem csak néhány lapot adott át. Még ma is tudom, hogy kruciferák voltak rajta. Sohasem voltam a botanikával valami különösen benső viszonyban. A növénytani alapvizsgán szintén egy kruciferát kaptam meghatározásra és — nem ismertem fel. — Rosszul jártam volna, ha elméleti ismereteim ki nem segítettek volna. A kruciferákról a kompozitákra jövök. Tulajdonképpen az articsóka is kompozita és pedig az, amelyet *kedvenc virágomnak* nevezhetnék. Feleségem, aki nemesebb, mint én, gyakran hoz haza nekem a piacról ebből a kedvenc virágomból.

A monográfiát, amelyet írtam, *magam előtt látom feküdni.* Ez sincs vonatkozás híján. Egy vizuális barátom ezt írta nekem tegnap Berlinből: „Álomkönyveddel sokat foglalkozom. *Készen látom magam előtt és lapozgatok benne.*" Mennyire irígyeltem e látnoki képességéért! Bárha én is már készen láthatnám magam előtt!

Az összehajtott színes tábla: Orvostanhallgató koromban sok bajom volt azzal a kedvteléssel, hogy csakis *monográfiákból* akartam tanulni. Korlátozott eszközeim ellenére több orvosi archivumot járattam, melyeknek *színes táblái* gyönyörűségemre szolgáltak. Büszke voltam erre az alaposságra való hajlamomra. Mikor azután magam kezdtem közleményeket kiadni, a táblákat is magamnak kellett rajzolnom; tudom, hogy egyik oly szánalmasan sikerült, hogy miatta egy jóakaró kollégám kigúnyolt. Ehhez nem igen tudom hogyan, egy igen korai emlék társul.

Atyám egyszer tréfából nekem és legidősebb nővéremnek egy könyvet adott színes táblákkal (egy perzsa útleírást), hogy azt elpusztítsuk. Nevelési szempontból ez alig volt igazolható. Én akkor 5 éves voltam, a húgom 3 éven alól és az a kép, amint mi gyermekek ezt a könyvet túlboldogan széttéptük (mondhatnám, *mint az articsókát,* levelenként), körülbelül az egyetlen dolog, ami ebből az életszakból plasztikusan emlékezetemben maradt. Egyetemi hallgató koromban már kifejlődött könyvgyüjtő szenvedélyem. (Hasonlatosan a monográfiából tanulás hajlamához, oly *kedvtelés* ez, mint amilyen az álomgondolatban a ciklámenre és articsókára vonatkozó szeretetem. *Könyvmoly* lettem (l. *herbárium).* Életem ez első szenvedélyét, amióta csak tudok magamról, mindig erre a gyermeki benyomásra vezettem vissza vagy helyesebben: felismertem, hogy ez a gyermekkori jelenet későbbi *könyvkedvtelésemnek „fedő emléke".**

Persze csakhamar azt is tapasztalhattam, hogy szenvedélyek által könnyen szenvedések is érnek. 17 éves koromban jelentékeny számlám volt a könyvkereskedőnél, nem volt rá módom, hogy kiegyenlítsem és atyám nem igen fogadta el mentségül, hogy hajlamaim ártalmatlan dolgokra irányultak. E későbbi ifjúkori élmény említése azonban nyomban barátommal, *Königstein dr.*-ral folytatott beszélgetésre térít vissza. Mert, mint akkor az álomnak estéjén folytatott beszélgetésünkben is, ugyanazokról a szemrehányásokról volt szó, hogy *kedvteléseimnek* túlságosan rabja vagyok.

Ide nem tartozó okokból nem óhajtom álmom fejtését tovább követni, hanem csak az utat jelölöm meg, amely ahhoz vezet. Az álomfejtés munkája közben *Königstein dr.*-ral folytatott beszélgetésre több dolog emlékeztetett. Ha szemügyre veszem, hogy e beszélgetésben mily dolgokat érintettünk, akkor világossá lesz előttem az álom értelme. Minden megkezdett gondolatmenet, feleségem és a magam kedvtelései, a kokain, kollégák között az orvosi kezelés nehézségei, monografikus tanulmányok iránti vonzalmam és némely szaknak, mint a növénytannak elhanyagolása, mindez együtt azután folytatódik és a szerteágazó beszélgetésnek valamely szálába beleszövődik. Az álom ismét igazoló jelleget kap, jogaimat védő-beszéddé lesz, úgy, mint az Irma injekciójáról szóló elsőnek analizált álom; sőt ez az álom az ott megkezdett témát folytatja és azon az új anyagon tárgyalja, amely a két álom közötti időszakban az előbbihez adódott. Az álomnak még látszólagos közömbös kifejezésformája

* L. „Über Deckerinnerungen" értekezésemet a Monatschrift für Psych. u. Neur. 1889. évf.-ban. (Ges. Schriften Bd. I.)

is hangsúlyt kap. Most ez így hangzik: Hisz én vagyok az, aki (a kokainról) értékes és sikeres dolgozatot írtam, úgy ahogyan ezt akkor is felhoztam igazolásomra. Mégis derék és szorgalmas diák vagyok. Mindkét esetben tehát: Én megengedhetem ezt magamnak. Az álom további kifejtéséről azonban itt lemondhatok, mert az álom közlésére csak az a szándék késztetett, hogy az álomtartalom és az azt gerjesztő előző napi élmény összefüggését egy példán megvizsgáljam. Amíg ez álomból csak a nyilvánvaló tartalmat ismerem, addig az álomnak valamely nappali benyomáshoz csak egyetlen vonatkozása válik szembetűnővé; míg miután az elemzést megejtettem, ugyane napnak egy más élményében az álomnak egy másik forrása adódik. Az első benyomás, melyre az álom vonatkozik, közömbös, mellékes körülmény. A kirakatban egy könyvet látok, melynek címe futólag érint és tartalma alig érdekelhet. A második élménynek magas pszichikai értéke volt; barátommal, a szemorvossal, egy jó óráig beszélgettem, oly kijelentéseket tettem előtte, melyek mindkettőnket közelről érinthettek és bennem oly emlékeket idéztek fel, melyek a legkülönbözőbb benső lelki izgalmakat keltették bennem. Azonkívül a beszélgetés befejezetlenül megszakadt, mert ismerősök jöttek. Hogyan viszonylik tehát a nap e két benyomása egymáshoz és az éjjel rákövetkezett álomhoz?

Az álomtartalomban csak a közömbös benyomásra találok célzást és így megerősíthetem, hogy az álom előszeretettel vesz tartalmába az életből mellékes jelentőségű dolgot. Az álomfejtésben ezzel szemben minden a fontos és jogosan izgató élmény felé vezet. Ha az álom értelmét úgy, amint az egyedül helyes, az analízissel napfényre hozott lappangó tartalomból ítélem meg, akkor váratlanul új és fontos megismeréshez jutok. A rejtély megoldódik, kiderül, hogy csupán látszat az, hogy az álom a napi életnek csak értéktelen morzsáival foglalkozik. Azt az állítást is meg kell cáfolnom, hogy az éber lelki élet az álomban nem folytatódik és az álom pszichikai tevékenységét csupa együgyű anyagra pazarolja. Ennek éppen az ellenkezője igaz; az, ami nappal benünket foglalkoztatott, uralkodik az álomgondolatokon is és csak az oly anyagnál vesszük magunknak az álmodás fáradságát, amely okot szolgáltatott volna nappal is a gondolkodásra.

Hogy mégis a legközömbösebb napi benyomásról álmodom, holott a joggal izgató élmény késztetett az álmodásra, azt érthetővé teszi az álomtorzítás jelensége, melyet már előbb a cenzuraként uralkodó lelki hatalomra vezettünk vissza. A ciklámen fajról írt monográfiára való emlékezést az álom úgy használja, mintha *célzás* volna a baráttal folytatott beszélgetésre, egészen

úgy, mint a megakadályozott vacsoráról szóló álomban a barátnő megemlítését a „füstölt lazacra" való célzás képviseli. Csak az a kérdés, hogy a monográfia benyomása milyen kapcsolat útján kerülhet a szemorvossal folytatott beszélgetéssel a célzás viszonyába, mert ilyen vonatkozást *egyelőre* nem vehetünk észre. A megakadályozott vacsora példájában a kapcsolat eleve adva van. „Füstölt lazac" a barátnő kedvenc étele, kétségkívül beletartozik abba a fogalomkörbe, melyet a barátnő személye az álmodóban kelteni képes. A mi új példánkban két elkülönített benyomásról van szó, melyeknek első pillanatra semmi más közösségük nincsen, mint hogy mindkettő ugyanaznap keletkezett. A monográfia délelőtt ötlik fel, a beszélgetést ugyanaz este folytatom. A felelet, amelyet az analizis kezünk ügyébe ad, így hangzik: Ilyen, eleinte nem létező kapcsolatok a két benyomás közt, az egyik képzettartalomtól a másikhoz csak utólag szövődnek. A megfelelő közbenső kapcsolatokat már az elemzés leírásánál kiemeltem. A ciklámen monográfiájának képzetéhez más oldalról való befolyásoltatás nélkül csak azt az ötletet fűztem volna, hogy ez feleségem kedvenc virága és talán még visszaemlékeztem volna L. asszony elmaradt csokrára. Nem hiszem, hogy ezek a hátsó gondolatok elégségesek lettek volna ahhoz, hogy álmot idézzenek fel.

„There needs no ghost, my lord, come from the grave to tell us this," mondják *„Hamlet"*-ben. De ime az analízis arra emlékeztet, hogy annak a férfiúnak, aki a beszélgetésünket zavarta, *Gärtner* (kertész) a neve, hogy a feleségét *viruló kinézésűnek* találtam; sőt éppen most utólag jut eszembe, hogy egyik nőbetegem, aki a szép *Flóra* nevet viseli, egyideig beszélgetésünk központjában állott. Úgy kellett lenni, hogy a nap ama két élményét, a közömbös és az izgalmast a növénytani képzetkörből vett közbenső tagok segítségével kapcsoltam össze. Azután további vonatkozások jelentkeznek a kokain körül, melyek *Königstein dr.* személye és egy általam írt botanikai monográfia között joggal közvetíthetnek és amelyek megszilárdították a két képzetkör összeolvasztását úgy, hogy most már az első élmény egy darabja a másodikra való célzásul alkalmazható volt.

El vagyok rá készülve, hogy e magyarázatot mint önkényeset vagy erőszakoltat támadni fogják. Mi történt volna, ha *Gärtner* tanár *viruló* nejével nem jön oda és a pácienst, akiről beszéltünk, nem *Flórának,* hanem *Annának* hívják? És a felelet mégis könnyű; ha nem ezek a gondolati vonatkozások adódtak volna, akkor biztosan mások váltódtak volna ki. Hisz oly könnyű ilyfajta vonatkozásokat létesíteni, amint hogy azt a tréfás kérdések és talányok bizonyíthatják, melyekkel napjainkat felderítjük.

Az élc hatalmi köre korlátlan. Hogy egy lépéssel tovább menjünk: ha a nappalnak e két benyomása között elegendő megfelelő közbenső vonatkozást nem lehetett volna létesíteni, nos hát akkor az álom másképen ütött volna ki; a nappalnak egy más közömbös benyomása, azok közül, amelyek egész rajokban érnek minket és felejtetnek el, vette volna át az álomban a „monográfia" helyét, az lépett volna a beszélgetés tartalmával kapcsolatba és képviselte volna ezt az álomtartalomban. Minthogy a sok közül éppen csak a monográfiának lett ez a sorsa, úgy bizonnyal ez volt a kapcsolásra a legmegfelelőbb. Ne csodálkozzunk mint *Lessing* Hänschen Schlau-ja azon, hogy „a világon éppen a gazdagoknak van a legtöbb pénzük."

Az a lélektani folyamat, amellyel magyarázatunk szerint a közömbös élmény a lelkileg értékest helyettesíti, még mindig kétségesnek és idegenszerűnek tűnik. Egy későbbi fejezetben fogunk ama feladat előtt állni, hogy ennek a látszólag hibás működésnek sajátosságait megértésünkhöz közelebb hozzuk. Itt csak a folyamat eredményével van dolgunk, amelynek a felvételére bennünket az álomanalízisek rendszeresen megismétlődő tapasztalatai kényszerítenek. A folyamat azonban olyan, mintha — mondjuk — a lelki hangsúly a közbenső tagok útján eltolódik, egész addig, amíg az eleinte csak gyenge intenzitással töltött képzetek az eredetileg intenzivebben töltöttektől a töltést átveszik és oly erőre kapnak, hogy az öntudatba jutásukat ki tudják kényszeríteni. Az ilyen eltolódások fölött egyáltalán nem csodálkozunk, amikor indulatmennyiségek elhelyezéséről vagy általában motorikus működésekről van szó. Hogy a magára maradt szűz gyengédségét állatokra ruházza, az agglegény szenvedélyes gyüjtő lesz, hogy a katona egy színes csíkot, a zászlót, a szíve vérével védelmez, hogy a szerelmi viszonyban egy csak pillanatokkal is meghosszabbított kézszorítás az üdvösséget jelentheti vagy Othelloban egy elvesztett zsebkendő dührohamot vált ki, mind a lelki eltolásnak előttünk kétségbevonhatatlan példái. De ha ugyanezen úton és ugyanez alapelvek szerint történik döntés afölött, hogy mi jut az öntudatunkba és mi marad abból kizárva, tehát arról, hogy mit gondolunk, akkor az már a betegesnek benyomását teszi reánk, s ahol az ébrenlétben előfordul, gondolati hibának nevezzük. Áruljuk el itt, később megejtendő vizsgálatoknak azt az eredményét, hogy arról a lelki folyamatról, amelyet az álomeltolásban ismertünk meg, ki fog derülni, hogy az, ha nem is betegesen zavart, de mégis a normálistól eltérő és inkább *elsődleges* természetű folyamat.

Az álomtartalom mellékes élmények töredékeit veszi fel, tehát ezt a tényt az (eltolásos) *álomtorzítás* megnyilvánulása-

ként magyarázzuk és emlékeztetünk arra, hogy az álomtorzítás a két lelki hatóság között fennálló átmeneti cenzurának a következménye. Emellett elvárjuk, hogy az álomelemzés rendszerint fel fogja fedni a valóságos, lelkileg jelentékeny nappali álomforrást, amelynek emléke a maga hangsúlyát a közömbös emlékekre tolta. Ezzel a felfogással teljes ellentétbe jutottunk *Robert* elméletével, amely reánk nézve hasznavehetetlenné lett. Az a tény, amelyet *Robert* magyarázni akart, éppen nem áll fenn; felvétele azon a félreértésen alapul, hogy elmulasztotta a látszólagos álomtartalom helyébe az álom valódi értelmét behelyettesíteni. *Robert* ellen továbbá a következő ellenvetés tehető: Ha az álomnak valóban az volna a feladata, hogy sajátos lelki munka révén emlékezetünket a napi emlékek „salakjától" megszabadítsa, akkor alvásunk szükségképp kínzottabb lenne és annál is megerőltetőbb munka volna, mint aminőt az éber szellemi életünkben elvégezünk. Mert a nappali indifferens benyomások száma, amelyektől emlékezetünket védeni kellene, nyilván mérhetetlen nagy; rövid volna az éjszaka ahhoz, hogy e tömeggel megbirkózzunk. Sokkalta valószínűbb, hogy a közömbös benyomásokat a lelki hatalmak aktív beavatkozása nélkül elfelejtjük.

Mégis, mintha valami arra intene, hogy *Robert* gondolatától ne vegyünk búcsút anélkül, hogy további figyelembe ne részesítsük. Magyarázat nélkül hagytuk eddig azt a tényt, hogy rendszerint a közömbös benyomásoknak — és pedig az utolsó nap benyomásainak — egyike az, amely adatot szolgáltat az álomtartalomhoz. E benyomás és a tulajdonképpeni álomforrás közötti kapcsolatok nincsenek meg, mindig már eleve a tudattalanban, hanem, amint láttuk, csak utólag, mintegy a szándékolt eltolás szolgálatában, az álombeli munka alatt létesülnek. Valamely kényszernek kell tehát fennállania, amely éppen a friss, bár közömbös benyomás irányában teremt kapcsolatokat; kell, hogy valamely tulajdonsága révén e benyomás különösen alkalmas legyen erre. Hiszen máskülönben éppoly könnyen volna lehetséges, hogy az álomgondolatok hangsulyukat a saját képzetkörük valamely jelentéktelen részére tolnák át.

Itt a következő tapasztalatok útján juthatunk el a magyarázathoz. Ha valamely nap két vagy több álomgerjesztésre méltó élményt szolgáltatott, akkor az álom a kettőt egy egésszé egyesíti; *annak a kényszernek hódol, hogy belőlük egységet létesítsen.* Így például: — Egy nyári délután egy vasúti kocsiba szálltam, melyben két ismerősre akadtam, akik azonban egymást nem ismerték. Az egyik befolyásos kolléga volt, a másik egy előkelő családnak tagja, amely családnak orvosa vol-

tam. A két urat megismertettem egymással; a hosszú utazás alatt azonban rajtam keresztül érintkeztek, olyformán, hogy majd az egyikkel, majd a másikkal kellett valamely témát folytatnom. A kollégát megkértem, hogy ajánlásával támogassa egy közös ismerősünket, aki orvosi gyakorlatát éppen megkezdte. A kolléga azt felelte, hogy ö a fiatalember derekasságáról meg van győződve, de jelentéktelen külseje miatt nehezen fog bejutni előkelőbb házakba. Éppen ezért szorul ajánlásra — feleltem én. Nem sokkal ezután másik útitársamtól nénje — egy nőbetegem anyjának — hogylétéről tudakozódtam, aki akkor súlyos fekvő beteg volt. — Ez utazást követő éjjel azt álmodtam, hogy az a fiatal barátom, akinek részére protekciót kértem, előkelő társaság közepett, elegáns szalónban van, amelyben valamennyi előkelő és gazdag ismerősömet összegyüjtöttem. Világfias gesztusokkal mond gyászbeszédet az illető (az álom szerint már elhunyt) idős hölgy felett, aki a második útitárs nénje volt. (Nyiltan bevallom, hogy e hölggyel nem voltam jóviszonyban.) Álmom tehát ismét talált kapcsolatokat a nap két benyomása között és ezek alapján egységes helyzetet szerkesztett.

Számos hasonló tapasztalat alapján azt a tételt kell kimondanom, hogy valamiféle kényszer áll fenn az álommunkában arra, hogy valamennyi álominger forrását az álomban egy egységbe tömörítse..*

Most azt a kérdést fogom tárgyalni, hogy az álomgerjesztő forrásnak, amelyre az analízis rávezet, mindenkor friss (és lényeges) eseménynek kell-e lennie vagy átveheti-e az álomgerjesztő szerepét valamely belső élmény, tehát egy lelkileg értékes esemény emléke vagy valamely gondolatmenet is. A felelet, amely számos elemzésből a leghatározottabban következik, az utóbbi mellett dönt. Álomgerjesztő lehet valamely belső folyamat, mintegy az aznapi gondolati munka, amely révén frissé lett, Itt van azonban a kellő pillanat, hogy a különböző feltételeket, amelyek az álomforrásokban mutatkoznak, egy sémába állítsam össze.

Az álomforrás lehet:

a) Recens (friss) és lelkileg jelentékeny élmény, amely az álomban közvetlenül képviselve van.**

* Az álommunkának azt a hajlamát, hogy az *egyidejűleg* érdekes adatokat egy feldolgozásban összeolvaszt, már több szerző észrevette, pl. *Delage* (41. l.). *Delboeuf: rapprochement forcé* (236. l.); (más egyéb ügyes példák *H. Ellisnél* [35. l. stb.] és másoknál).

** Irma injekciójáról szóló álom; álom barátomról, aki egyúttal a nagybátyám.

b) Több friss és jelentékeny élmény, amelyeket az álom egységbe tömörít.*

c) Egy vagy több friss és jelentékeny élmény, amelyeket az álomtartalomban egyidejű, de közömbös élmény említése képvisel.**

d) Belső jelentékeny élmény (emlék, gondolatmenet), amelyet azután az álomban *rendszerint* friss, de közömbös benyomás említése helyettesít.***

Amint látjuk, az álomfejtés elengedhetetlen feltétele, hogy az álomtartalom egyik alkatrészében az előző nap egy friss élménye térjen vissza.

Az álombeli képviseletre szolgáló e rész vagy magának a tulajdonképpeni álomgerjesztőnek a fogalomkörébe tartozik és pedig ennek vagy mint lényeges vagy mint lényegtelen alkatrésze — vagy pedig valamely közömbös benyomás köréből ered, amely az álomgerjesztő fogalomkörrel többé-kevésbé sűrű egybekapcsolás útján került vonatkozásba. A feltételeknek e látszólagos többfélesége itt csak abból az *alternatívából* ered, *hogy az eltolás elmaradt vagy megtörtént-e.* Itt rájövünk, hogy ez az alternatíva az álmok ellentétességének magyarázatához ugyanazt a könnyítést nyujtja nekünk, mint az álom orvosi elméletében az agysejtek éberségének sorozata a részleges éberségtől a teljes felébredésig (L. 57. old. és folyt.)

Észrevehető továbbá e sorozaton, hogy a lelkileg értékes, de nem friss elem (gondolatmenet, emlékezés) az álomképzés céljára friss, de lelkileg közömbös elemmel helyettesíthető, ha csak megvan az a két feltétel; hogy 1. az álomtartalom a friss élménynyel kapcsolódik. 2. Az álomgerjesztő lelkileg értékes folyamat marad. Egyetlen esetben teljesíti mindkét feltételt ugyanaz a benyomás. Ha még megfontoljuk, hogy ugyanazokat a közömbös benyomásokat, amelyeket amíg frissek, az álom felhasznál, de az alkalmasságuk elvész, amint egy napnál (vagy legfeljebb egynéhánynál) idősebbek, akkor fel kell venni, hogy a benyomás frissesége egymaga is az álomképzés számára különös pszichikus érték, amely az indulatbelileg hangsúlyozott emlékek vagy gondolatmenetek értékével valamiképp egyenlő. Csak a későbbi lélektani meggondolásoknál fogunk rájönni, miben gyökerezik a friss benyomások ez értéke az álomképzés számára.****

* A gyászbeszédet tartó fiatal orvosról szóló álom.

** A botanikus monográfiáról szóló álom.

*** Túlnyomóan ilyen természetű betegeimnek legtöbb álma az analízis alatt.

**** Lásd a VII. fejezetben az „*Indulat-átvitelről*" szóló részt.

Nem kerülheti el itt figyelmünket az sem, hogy éjjel a tudatunk számára emlékezet és képzetanyagunkon észrevétlenül lényeges változások történhetnek. Egészen jogos kívánság, hogy amikor valami fontos ügyben döntés előtt állunk, előbb „aludni akarunk egyet". Azt vesszük azonban észre, hogy ezen a ponton az álmodás lélektanából az alvás lélektanába lépünk át, amire még többször fog alkalom kínálkozni.*

De van egy ellenvetés, amely a következtetések végérvényességét felborítással fenyegeti. Ha a közömbös benyomások csak akkor juthatnak az álomtartalomba, amikor frissek, akkor hogy van az, hogy az álomtartalomban korábbi életszakok elemeit is feltaláljuk, amelyek akkor, amikor frissek voltak — *Strümpell* szavai szerint — lelki értékkel nem bírtak, úgyhogy régen el kellett volna őket felejteni; oly elemeket találunk tehát az álomban, amelyek se nem frissek, se nem jelentősek?

Ez a kifogás teljesen megdől, ha a neurotikusok pszichoanalízisének eredményeire támaszkodunk. A megoldás ugyanis úgy hangzik, hogy az eltolás, amely a lelkileg fontos anyagot közömbössel pótolja (az álomban éppúgy, mint a gondolkodásban), itt már a korai életszakban megtörtént és ez az anyag azóta az emlékezetben rögzítődött. Azok az eredetileg közömbös elemek tehát éppen nem indifferensek többé, ha egyszer az eltolás útján a lelkileg jelentős anyag értékét átvették. Ami valóban közömbös maradt, az az álomban nem reprodukálható többé.

Ezekből a fejtegetésekből joggal feltehetik szerintem, hogy közömbös álomgerjesztő nincs is, tehát ártatlan álmok sincsenek. Valóban, ez a leghatározottabb, kétséget nem ismerő meg-

* *O. Pötzl* egy sok tekintetben jelentős dolgozatában (Experimentell erregte Traumbilder in Ihren Beziehungen zum indirekten Sehen, Zeitschrift f. d. Ges. Neurologie und Pschychiatrie XXXVII. 1917) fontos adattal járul hozzá azon szerep megvilágosításához, melyet a friss benyomások az álomképzésnél játszanak. *Pötzl* több kísérleti személlyel felrajzoltatta azt a benyomást, amely bennük egy kép tachystoskopikus exponálása után tudatosan megmaradt. Megkérdezte aztán a kísérleti személyektől, hogy a rákövetkező éjjelen mit álmodtak és ez álom megfelelő részeit szintén lerajzoltatta. Félreismerhetetlenül kiderült ekkor, hogy az exponált kép részletei, amelyeket az tudatosan nem fogott fel, az álomképzéshez anyagot szolgáltattak, azok ellenben, amelyeket az illető tudatosan felfogott s a kísérlet után le is rajzol, a nyilvánvaló álomtartalomban nem tértek vissza. Azzal az anyaggal, amelyet az álommunka befogadott, úgy bánt el, mint rendesen, önkényesen, helyesebben: kényúr módjára dolgozta fel őket, úgy ahogy az álomképző tendenciák kívánták. — A *Pötzl-féle* vizsgálatok köre egyébként messze túlmegy azokon a célokon, amelyeket a jelen könyv értelmében vett „álomfejtés" maga elé tűzhet. Még csak egy szóval arra utalok, hogy az álomképződés ez új kísérleti vizsgálómódja milyen magasan túlszárnyalja az eddigi durva technikát, amely abban állott, hogy az álomtartalomba alvást zavaró ingereket igyekeztek csempészni.

győződésem, eltekintve gyerekek álmaitól és éjjeli testi érzések által kiváltott rövid álomreakcióktól. Amit ezeken kívül álmodunk, az vagy nyilvánvalóan lelkileg jelentősnek ismerhető fel, vagy el van torzítva és akkor csak a véghezvitt álomfejtés után ítélhető meg, amikor is az ismét jelentősnek fog bizonyulni. Az álom sohasem bíbelődik csekélységekkel; lényegtelen dolgok miatt nem zavartatjuk alvásunkat.*

A látszólag ártatlan álmok sem éppen oly ártatlanok, ha fáradságot veszünk, hogy azokat megfejtsük. Ha szabad e mondással élnem, az ilyen álomnak „vaj van a fején". Miután ez ismét oly pont, amelynél ellentmondásra számíthatok és miután szívesen ragadom meg az alkalmat, hogy az álomtorzítást működése közben mutassam be, gyüjteményemből *„ártatlan" álmok* sorozatát fogom itt elemzés alá venni.

I.

Egy okos és finomlelkű fiatal hölgy, aki azonban az életben is a tartózkodók, a „lassú vizek" közé tartozik, beszéli a következőt: *„Azt álmodtam, hogy későn érek a piacra és sem a mészárosnál, sem pedig a zöldséges asszonynál nem kapok semmit."* Ez igazán ártatlan álom, de az álomnak nem szokott ilyen formája lenni; elmeséltetem magamnak részletesen. Akkor azután a közlés következőképpen hangzik: *Piacra megy szakácsnéjával, aki a kosarat viszi. A mészáros, miután tőle valamit kért, azt mondja neki: az már nem kapható és valami mást akar neki adni, azzal a megjegyzéssel: Ez is jó lesz. Ő nem fogadja el és a zöldséges asszonyhoz megy; az valami sajátságos főzeléket akar neki eladni, amely csomóba van kötve, de feketeszínű. Ő azt mondja: Ezt én nem ismerem, ezt nem fogadom el.*

Az álom nappali kapcsolata elég egyszerű. Valóban későn ment a piacra és nem kapott már semmit. Mintha ez az élmény azt akarná mondani: *A mészárszék már csukva volt.* De megálljunk csak, ez nem azonos vajjon egy nagyon közönséges szólásmóddal, amely — vagy még inkább, amelynek ellenkezője — a férfi öltözködés rendetlenségére céloz? Az álmodó egyébként ezeket a szavakat nem használta, talán kikerülte; keressük az álomban előforduló részletek jelentését.

* *H. Ellis,* a „Traumdeutung" legszeretetreméltóbb kritikusa szerint (169. lap): „Ez az a pont, amelytől kezdve sokan közülünk nem fogják F.-ot tovább követhetni." Ámde *H. Ellis* nem végzett álomanaliziseket és nem akarja elhinni, hogy mennyire jogosulatlan a nyilvánvaló álomtartalomból ítélni.

Ha az álomban valaminek beszéd-jellege van, tehát az, amit mi mondunk, vagy mástól hallunk és nemcsak gondolunk — amit a legtöbb esetben biztosan megkülönböztethetünk, — az az éber élet beszédeiből származik, amelyet az álom természetesen nyersanyagként kezelt, szétdarabolt, egy kissé elváltoztatott, mindenekfelett azonban az összefüggéséből kiszakított* Álomfejtésünket az ilyen beszédnél kezdhetjük meg. Honnét ered tehát a mészáros mondása: *Az már nem kapható?* Tőlem magamtól; pár nappal azelőtt megmagyaráztam neki, hogy a legrégibb gyermekélmények, mint olyanok, *már nem kaphatók*, azok az analízisben „átvitellel" és álmokkal pótoltatnak. A mészáros tehát én vagyok és ő régi gondolkodás- és érzés-módjának ily átvitelét visszautasítja. — Honnét ered a nő álombeli beszéde: *Ilyet én nem ismerek*, ezt én nem fogadom el? Az analízisben ezt szét kell választani. „Ilyet én nem ismerek." Szakácsnőjének, akivel pörölt, ő maga mondta ezt pár nappal előbb, akkor azonban még hozzátette: *Viselkedjék tisztességesen.* Itt az eltolás kézzelfogható; a két mondat közül, melyet szakácsnőjével szemben használ, a lényegtelent az álomba bevette; pedig egyedül a visszafojtott rész: „Viselje magát tisztességesen" vág, egyezik a többi álomtartalommal. Így lehetne rászólni valakire, aki tisztességtelen célzásokat kockáztat meg és elfelejti a „mészárszéket becsukni". Hogy valóban a magyarázatnak nyomára jöttünk, azt az egybehangzás bizonyítja azokkal a célzásokkal, amelyek a zöldséges asszony esetében foglaltatnak. Kötegbe kötött főzelék, amely eladásra kerül (hosszúkás, mint az analizált utólag megjegyzi), amely amellett fekete. Vajjon mi lehetne az más, mint spárga és fekete retek egyesítése az álomban. A spárga jelentését egyetlen megértőnek sem kell magyarázgatnom, de a másik zöldség is abban a rászólásban: *„Schwarzer rett'dich"* — ugyanarra a szexuális témára látszik utalni, amelyet mindjárt kezdetben kitaláltunk, amikor az álomszöveg helyébe ezt a mondatot akartuk behelyettesíteni: A mészárszék be volt zárva. Nem fontos itt, hogy az álom értelmét teljesen megismerjük; annyi kétségtelen lett: hogy értelemdús és egyáltalán nem ártatlan.**

* Álombeli beszédről lásd az álommunkáról szóló fejezetet. A szerzők közül úgy látszik az egyetlen *Delboeuf* ismerte fel az álombeli beszéd eredetét, amennyiben azt „klisékkel" hasonlítja össze.

** Tudnivágyók kedvéért megjegyzem, hogy az álom mögött oly fantázia rejlik, amelyben én tisztességtelenül, némileg provokálóan viselkedem, a hölgy pedig visszautasít. Akinek ez a magyarázat hallatlannak tünnék, azt azokra az esetekre emlékeztetem, mikor orvosokat hisztériás asszonyok ilyen vádakkal illetnek, akiknél ugyanez a fantázia nem elferdítve és álomként, hanem leplezetlenül tudatosan és téveszmeszerűen lépett fel. — Nőbetegem ezzel az álommal lépett a pszihoanalitikus kezelésbe.

II.

Ugyanennek a nőbetegnek egy másik ártatlan álmát közlöm, amely némiképp az előbbi álom tükörpárja: *A férje kérdi: Nem kell-e a zongorát hangoltatni? Az asszony feleli: Nem érdemes, úgyis újra kell bőrözni.* Itt megint az előző nap egy reális élménye ismétlődik. A férje valóban kérdezte és ő valami hasonlót felelt. De mit jelent az, hogy álmodott róla? Elmondja ugyan a zongoráról, hogy *„utálatos kasztni"*, amely *„rossz hangot"* ad, valami olyan holmi, amely a házasság előtt a férje birtokában volt.* Ámde a megoldás nyitja mégis csak ebben a mondásban rejlik: *Nem érdemes,* ami barátnőjénél tett tegnapi látogatásával függ össze. Ott kérték, hogy tegye le a kabátját, de ő vonakodott, mondván: *Nem érdemes,* mindjárt mennem kell. Ennél az elbeszélésnél eszembe ötlik, hogy tegnap az analízis munkája alatt hirtelen a kabátjához kapott, amelyen egy gomb kinyílt. Mintha tehát azt akarná mondani: Kérem ne nézzen ide, *nem érdemes.* Így egészül ki a *kasztni mellkassá* (a *Kasten — Brust-kasten*-né). Az álomfejtés egyenesen a serdülés idejébe vezet, amikor elégedetlenkedni kezdett a testformáival. Ez még bizonyára korábbi időkbe elvisz, ha az *„utálatos"*-ra és *„rossz hang"*-ra figyelünk és eszünkbe jut, hogy célzásokban és az álmokban a női test kis hemiszférái gyakran foglalják el ellentét- és pótlásként a nagyobbak helyét.

III.

Megszakítom e sorozatot, hogy ideiktassam egy fiatalember rövid, „ártatlan" álmát, aki azt álmodta, hogy: *újból felölti a télikabátját, ami rettenetes.* Az álom oka állítólag a hirtelen újra fellépett hideg. Gondosabb megfigyelés után azonban kiderül, hogy az álom két rövid része nem jól illik egymáshoz, mert mi lehetne abban „rettenetes", ha az ember hidegben nehéz és vastag télikabátot vesz fel. Az álom ártatlanságának rovására az elemzésnél az első ötlet meg is hozza azt az emléket, hogy tegnap egy hölgy bizalmasan megvallotta, hogy utolsó gyermeke egy megrepedt óvszernek köszönheti létét. Erre rekonstruálja ez alkalommal támadt gondolatát: A vékony kondóm veszedelmes,

Csak később sikerült megértenem, hogy ez az álom azt a kezdeti traumát ismételte meg, amelyből neurozisa kiindult; azóta más egyéneknél is hasonló magatartást tapasztaltam, akik gyermekkorukban szexuális merényletnek voltak kitéve, most pedig annak mintegy megismélődését álmaikban visszakívánják.

* Az ellenkezővel történő pótlás ez, amint ezt az álomfejtés meg fogja világítani.

a vastag rossz. A kondóm joggal „felöltő", hiszen felöltik; így hívják a könnyű kabátot is. Az oly esemény, amilyenről a hölgy beszélt, a nőtlen férfinak mindenesetre „rettenetes" volna.

Most térjünk vissza a mi ártatlanokat álmodó nőnkhöz.

IV.

Gyertyát dug a gyertyatartóba, de a gyertya el van törve, úgyhogy nem áll jól. A lányok az iskolában azt mondják, hogy ügyetlen; a kisasszony azonban azt mondja, hogy ez nem az ő hibája.

Az álom reális alkalma itt is megvan. Tegnap valóban dugott gyertyát a gyertyatartóba, amely azonban nem volt eltörve. Az itt használt szimbólika átlátszó. A gyertya oly tárgy, amely a női genitáliákat izgatja. Ha el van törve, ha nem áll meg jól, akkor ez a férfi impotenciáját jelenti. (*„Nem az ő, az álmodó nő hibája."*) De vajjon a gondosan nevelt és minden illetlenségtől óvott fiatal asszony ismeri-e a gyertyának ezt az alkalmazását? Véletlenül még meg tudja jelölni, hogy mely élmény útján jutott ehhez az ismerethez. Egyszer egy csónakkirándulóson a Rajnán csónak haladt el mellettük, amelyben diákok ültek, akik nagy kedvteléssel énekeltek, vagy ordítottak egy dalt: „Wenn die Königin von Schweden bei geschlossenen Fensterläden mit Apollokerzen . . ."

Az utolsó szót nem hallotta, vagy nem értette. Férjének kellett a kívánt felvilágosítást megadni. Ezeket a verseket azután az álomtartalomban egy megbízásnak ártatlan emléke pótolja, amelyet ő egyszer a nevelőintézetben *„ügyetlenül"* hajtott végre. E két emlék kapcsolatát a *geschlossene Fensterläden* adja, ami a két helyzetben azonos. Az onániának kapcsolódása az impotenciával elég világos. A lappangó álomtartalomban „Apolló" ezt az álmot egy korábbival kapcsolja össze, melyben a szűzies Pallasról volt szó. — Mindez valóban nem ártatlan dolog.

V.

Ne gondoljuk, hogy az álmokból az álmodó valódi életviszonyaira oly könnyen következtethetünk. Ennek igazolására még egy álmot fűzök ide, amely ugyancsak ártatlannak látszik és ugyanattól a hölgytől származik. *Valamit álmodtam,* beszéli, *amit nappal igazán megtettem. Egy kis bőröndöt könyvekkel úgy teletömtem, hogy fáradságomba került becsukni; ezt úgy álmodtam meg, mint ahogy az valóban megtörtént.* — Itt az elbeszélő maga az álom és valóság egyezésére fekteti a fősúlyt.

Minden ily ítélet, megjegyzés, jóllehet már az éber gondolkodás közben jutott felszínre, mégis rendszerint a lappangó álomtartalomhoz tartozik, amint azt későbbi példák még meg fogják erősíteni. Azt halljuk tehát, hogy amit az álom elmond, az az előző napon valóban megtörtént.

Messzire kalandoznánk, ha azt is meg akarnók magyarázni, miért fordultunk ez álom fejtésénél az angol nyelvhez. Elég tudnunk, hogy egy kis boxról van ismét szó (l. a dobozban lévő halott gyermekről szóló álmot (116. l.), ami annyira túltömött, hogy már semmi sem fér bele. Semmi rossz ugyanis — ezúttal.

Mindezekben az „ártatlan" álmokban a szexuális mozzanat a cenzúra motívuma gyanánt nagyon is kiütközik. Ámde ez elvi jelentőségű téma, amelyet most félre kell tennünk.

B

AZ INFANTILIS ELEM MINT AZ ÁLOM FORRÁSA

Az álomtartalom harmadik sajátosságának valamennyi szerzővel együtt *(Robertet* kivéve) felemlítettük, hogy abban megjelenhetnek a legkorábbi életkor benyomásai, amelyek fölött az emlékezés úgy látszik ébren nem rendelkezik. Hogy ez mily gyakran, vagy mily ritkán történik, azt nehezen ítélhetjük meg, mert felébredés után az álom ez elemeit eredetükre vonatkozólag nem ismerjük fel. Annak a bizonyítéka, hogy itt gyermekkori benyomásokról van szó, objektív úton volna megszerzendő, amihez a feltételek csak ritka esetben adódnak. Különösen bizonyító erejű esetként beszéli el *A. Maury* egy férfi történetét, aki elhatározta, hogy húsz évi távollét után felkeresi szülőföldjét. Az elutazás előtti éjjelen azt álmodta, hogy egy előtte teljesen ismeretlen helységben van és ott az utcán ismeretlen úrral találkozik, akivel beszélgetésbe elegyedik. Hazájába érkezvén, meggyőződhetett, hogy ez az ismeretlen község szülőhelye közvetlen közelében valóban létezik és az álombeli ismeretlen férfiről is kiderült, hogy elhúnyt atyjának ott élő barátja. Ez valóban kényszerítő bizonyíték arra, hogy mindkettőt, a férfit, valamint a helységet gyermekkorában ismerte. Az álmot különben türelmetlenségi álomnak kell felfognunk, úgy, mint azét a leányét, aki koncertjegyét zsebében hordta (l. 116. oldal), vagy azét a gyermekét, akinek atyja kirándulást ígért a Hameaura, stb. Hogy mik azok a motívumok, amelyek az álmodó előtt, gyermekkorának éppen e benyomásait reprodukálják, azt analízis nélkül természetesen nem lehet kideríteni.

Egyik egyetemi hallgató, aki azzal dicsekedett, hogy álmai

csak igen ritkán szenvednek torzítást, közölte velem, hogy rövid idővel ezelőtt álmában *egykori nevelőjét annak a nevelőnőnek az ágyában találta,* aki tizenegyedik életévéig házukban volt. A jelenet színhelye még álmában is eszébe jutott. Élénk érdeklődéssel közölte álmát bátyjával, aki az álmodottak valódiságát nevetve megerősítette. Bátyja igen jól emlékszik erre, mert akkor már 6 éves volt. A szerelemespár őt, az idősebb fiút, sörrel szokta volt leitatni, ha a körülmények az éjszakai érintkezésre alkalmasak voltak. A kisebb, akkor 3 éves gyermeket — a mi álmodónkat —, aki a nevelőnő szobájában aludt, nem tekintették akadálynak.

Az álomfejtés segítsége nélkül is — egy másik esetből — kétségtelenül megállapítható, hogy az álom gyermekkori elemeket tartalmaz, ha ugyanis az álom ú. n. évelő (perennáló) természetű, vagyis ha az először gyermekkorban álmodott álom, a felnőtt álmaiban időnként újból visszatér.

Az ilyfajta ismert példákhoz néhányat a magam tapasztalatából is hozzáfűzhetek, jóllehet önmagamon ilyen tartósan visszatérő álmot nem észleltem. Egy harminc év körüli orvos beszélte nekem, hogy álméletében gyermekkora első idejétől a mai napig gyakran jelenik meg egy sárga oroszlán, amelyről a legpontosabb leírást tudja adni. Ez az álmából ismert oroszlán azután egy napon *in natura* a valóságban, mint egy rég elkallódott porcellántárgy került elő és a fiatalember akkor anyjától hallotta, hogy ez a tárgy kora gyermekségének legóhajtottabb játékszere volt, amire maga többé visszaemlékezni nem tudott.

Ha már most a nyilvánvaló álomtartalomtól az álomgondolatok felé fordulunk, melyeket csak az elemzés derít ki, akkor a gyermeki élmények közreműködését még oly álmoknál is csodálkozva konstatálhatjuk, amelyeknek tartalma ilyennek sejtelmét nem keltette volna. Az ily álomnak egy másik különösen kedves és tanulságos példáját a sárga oroszlánról álmodó tisztelt kollégámnak köszönöm. *Nansen* északsarki expedíciójáról írt utirajzának olvasása után a kolléga azt álmodta, hogy a merész kutatót egy jégmezőn ischiászos panasza miatt galvanizálja, Az álom analízise gyermekkorának egy eseményét juttatta eszébe, amely nélkül az álom mindenesetre értelmetlen maradna. Mikor három vagy négy esztenedős volt, kíváncsian hallgatta egyszer, amint a felnőttek felfedező utazásokról beszéltek és megkérdezte apját, hogy vajjon az utazás súlyos betegség-e? Nyilván összetévesztette a *Reisen*-t (utazás) a *„Reissen"*-nel (szaggatás). A testvérek gúnyolódása gondoskodott róla, hogy benne a megszégyenítő élmény feledésbe ne merüljön.

Egészen hasonló eset az, amikor a ciklámen monográfiájá-

ról szóló álmot analizálva, arra a megőrzött fiatalkori emlékre bukkanok, hogy atyám színes táblákkal díszített könyvet adott nekem, az ötéves fiúnak, hogy azt elpusztítsam. Kétség támadhat aziránt, hogy vajjon ez az emlék az álomtartalom alakulásában valóban részt vett-e és nem inkább az analízis munkája teremti-e meg utólag e vonatkozást. Ámde az asszociációs kapcsolatok gazdagsága és egybefonódása az előbbi felfogás helyességéről kezeskedik. (Ciklámen — kedvenc virág — kedvenc étel — árticsóka; széttépni, mint az árticsókát, levelenkint, — „Blatt für Blatt" — a kínai birodalom feloszlatása alkalmából annak idején naponta hallott fordulat; Herbárium — könyv-moly, melynek kedvenc étele a könyv.) Ezenfelül annyit mondhatok, hogy az álomnak az a legmélyebb értelme, amelyet itt nem közöltem, a gyermeki jelenet tartalmával a legbensőbben összefügg.

Az álmok egy más soránál az analízis arra tanít, hogy maga a vágy, amely az illető álmot gerjesztette, — s amely az álomban teljesül, a gyermekkorból származik, úgy hogy meglepetésünkre azt látjuk, hogy *álomban a gyermek a maga impulzusaival tovább él.*

Itt folytatom annak az álomnak a fejtését, amelyből egyszer már okulást merítettünk, azt az álmot értem, amelyben R. barátom a nagybátyám. Ennek a fejtésében már odáig eljutottunk, hogy az a vágymotívum, hogy tanárnak nevezzenek ki, kézzelfoghatóvá vált és az álomnak R. barátom iránti gyengédségét tiltakozásnak és dacnak ismertük fel, amely a két kollégának az álomgondolatban foglalt megszégyenítésével szemben támadt. Az álom a magamé volt; ezért annak elemzését azzal folytathatom, hogy az érzésem az elért megoldással még nem volt kielégítve. Tudtam, hogy ítéletem az álomgondolatban méltatlanul bántalmazott kollégák felett ébren egészen másképp hangzott volna. Annak a vágynak a hatalma, hogy kinevezésük tekintetében sorsukban ne osztozzam, nagyon is csekélynek látszott ahhoz, hogy az az ébrenlét és álombeli értékelés között fennálló ellentétet teljesen megmagyarázza. Ha az a szükségletem, hogy más címen szólítsanak, oly erős volna, akkor ez beteges becsvágyat árulna el, amelyet magamban nem ismerek és magamtól távolállónak hiszek. Nem tudom, hogy mások, akik engem ismerni vélnek, e pontban hogyan ítélnek fölöttem. Talán valóban volt bennem becsvágy is; ám ha volt, úgy már régen egész más tárgyra irányult, és nem a rendkívüli tanár címre és jellegre.

Honnét ered tehát a becsvágy, amely ezt az álmot sugallta? Ehhez eszembe jut, amit gyermekkoromban oly gyakran hallottam, hogy születésemkor egy öreg parasztasszony az elsőszülöttjének oly nagyon örvendező anyának azt jósolta, hogy ő a világ-

got egy nagy férfival ajándékozta meg. Ilyen jóslások bizonyára gyakorta fordulnak elő; oly sok várakozásteljes anya van és oly sok öreg parasztasszony vagy más vénasszony, kiknek hatalma a földön már megszünt és akik ezért a jövő felé fordulnak. Aztán nyilván hasznot is hajtott ez a jósnő konyhájára. Vajjon a nagyságra vágyásom ebből a forrásból ered-e? De íme, most meg későbbi ifjúságomból egy más emlék jut eszembe, amely magyarázatra még alkalmasabb lehetne: Egy este a Práter egy vendéglőjében, ahová a szüleim 11—12 éves koromban magukkal szoktak vinni, — feltünt nekünk egy ember, aki asztalról-asztalra járt és csekély díjért egy feladott témáról verset rögtönzött. Engem küldöttek, hogy a költőt asztalunkhoz hívjam, aki a küldönc iránt hálásnak mutatkozott. Mielőtt a versbe foglalandó tárgyat megkérdezte volna, néhány rímes sort mondott rólam és inspirációjában valószínűnek tartotta, hogy egyszer még „miniszter" leszek. E második jóslás benyomására még egészen jól emlékszem. A polgárminisztérium idejében történt ez, atyám a polgári doktorok, *Herbst, Giskra, Unger, Berger* és mások arcképét röviddel azelőtt hozta haza és mi a tiszteletükre kivilágítottunk. Még zsidók is voltak közöttük; így tehát minden szorgalmas zsidógyerek a könyvestáskájában miniszteri tárcát hordozott. Sőt az is e kor benyomásával függhetett össze, hogy röviddel az egyetemre iratkozásomig jogra akartam menni és szándékomat csak az utolsó percben változtattam meg. Hiszen az orvos előtt a miniszteri pálya egyáltalán el van zárva. Nos lássuk az álmomat! Most veszem csak észre, hogy az engem a komor jelenből a polgári minisztérium reményteljes idejébe helyezett vissza és *akkori* vágyamat úgy, ahogy tudja, teljesíti. Amikor a két tudóssal és a tiszteletreméltó kollégával, mert zsidók, oly rosszul bánok, az egyikkel, mintha tökfilkó, a másikkal, mintha gonosztevő volna, akkor úgy viselkedem, mintha én volnék a miniszter; a miniszter helyét foglalom el. Mily alapos bosszú ez őkegyelmességén! Ő megtagadja, hogy rendkívüli tanárrá kinevezzen és én ezért álmomban az ő helyébe lépek.

Egy más álomban észrevehettem, hogy a vágy, amely az álmot gerjeszti, jóllehet a jelenből való, mégis mélybe nyuló gyermeki emlékekből szerez hatalmas erősítést. Ez esetben álomsorozatról van szó, amelynek alapját a *Rómába*-utazás vágya képezi. Ezt a sóvárgást bizony még sokáig csak álmokkal kell kielégítenem, mert abban az évszakban, amely az utazásra rendelkezésemre áll, Rómát egészségi okokból kerülnöm kell.*

* Azóta régen rájöttem, hogy az ilyen sokáig elérhetetlennek látszó vágyak teljesítéséhez is csak egy kis bátorságra van szükség és aztán buzgó Róma-zarándokká lettem.

Így hát egyszer azt álmodom, hogy a vasúti kocsi ablakából a *Tiberis*-t és az Angyalhidat látom. Azután megindul a vonat és eszembe jut, hogy hiszen én a városba be sem mentem. A kilátás, amely az álomban megjelent, egy ismert metszetnek mása volt, amelyet előző nap egy páciensem szalónjában futólag pillantottam meg. Máskor valaki egy dombra vezet és megmutatja *Rómát*, amelyet félig ködfátyol borít és még oly messze van, hogy csodálkozom, hogy a kilátás annyira tiszta. Ez az álom tartalma gazdagabb, mint ahogy itt részletezni kívánnám. „Az ígéret földjét távolról meglátni" motívuma könnyen felismerhető benne. A város, amelyet először így ködben láttam, *Lübeck* volt, a domb mintaképét *Gleichenbergben* láttam. Egy harmadik álomban — amint az álom mondja — végre Rómában vagyok. Ámde csalódásomra legkevésbé sem városias tájékot látok, hanem *kis sötétvizü folyót, annak egyik partján fekete sziklákat, a másikon réteket, nagy fehér virágokkal. Meglátok egy Zukker nevü urat* (akit felületesen ismerek) *és elhatározom, hogy őt a városba vezető út felől megkérdezem.* Nyilván hiába fáradozom e várost az álomban látni, amelyet ébren nem láttam soha.

Ha az álombeli tájképet elemeire bontom, akkor a fehér virágok az előttem ismerős *Ravennára* utalnak, amely legalább egyidőre *Rómától* Olaszország fővárosának elsőbbségét elvette. A *Ravenna* körüli mocsarakban a fekete víz kellő közepében a legszebb vizirózsákat találtuk; az álom réteken növeszti őket, mint ahogy a nárcisszusok nőnek *Aussee*-ben, mert akkor oly fáradságos volt őket a vízből kihozni. A sötét szikla a vízhez oly közel, élénken emlékeztet a *karlsbadi Tepl* völgyére. „Karlsbad" pedig megmagyarázhatóvá teszi azt a különbséget, hogy Zucker úrnál kérdezősködöm az út felől. Az anyagban, amelyből ez az álom szövődött, itt a jókedvű zsidó anekdóták közül kettő ismerhető fel, amelyek annyi mély és gyakran keserű életbölcsességet rejtenek és amelyeket beszédközben és levelezésünkben oly szívesen idézünk. Az egyik a „konstitucióról" szóló történet, amelynek tartalma az, hogy egy szegény zsidó miként csempészte be magát vasúti jegy nélkül a karlsbadi gyorsvonatba, mint érik őt tetten, minden ellenőrzés alkalmával mint utasítják ki a vonatból és mint bánnak vele egyre keményebben, és azután egy ismerősének, akivel szenvedéseinek egyik stációján találkozik, mint felel arra a kérdésére, hogy hova utazik, a következőképpen: „Ha a *konstitucióm* kibírja — *Karlsbadba.*" Közel ehhez az emlékhez szunnyad az emlékezetemben egy másik történet arról a franciául nem tudó zsidóról, akinek a fejébe verték, hogy *Párizsban* a Rue Richelieu-höz vivő út után kérdezősködjék. *Párizs* is sok éven át volt vágyódásom tárgya és azt a boldogságot, amellyel

először léptem a metropolis kövezetére, biztosítékául tekintettem annak, hogy más vágyaim is teljesedni fognak. Ezenfelül az utat megkérdezni, egyenes célzás Rómára, mert tudvalévőleg minden út Rómába vezet. Különben a *Zucker* név ismét *Karlsbadra* utal; a *konstituciós* cukorbetegségben szenvedő beteget is mind oda küldjük. Ez álom közvetlen oka berlini barátomnak az a javaslata volt, hogy husvétkor Prágában találkozzunk. Azokból a dolgokból, amelyeket vele megbeszélendő voltam, *„Zucker"*-hez és a *„diabeteshez"* további kapcsolatok adódnak.

Egy negyedik álom, röviddel az utóbb említett után, ismét *Rómába* visz. Utcasarkot látok magam előtt és csodálkozom, hogy ott oly sok a német falragasz. Előző nap barátomnak prófétai előrelátással azt írtam, hogy *Prága* a német utas részére nem valami kényelmes tartózkodási hely. Az álom tehát egyidejűleg azt a vágyat fejezte ki, hogy vele *Rómában* találkozzam, nem pedig egy cseh városban és valószínűleg a diákkorból származó azt az óhajtást is, hogy Prágában több türelmet tanusítsanak a német nyelvvel szemben. A cseh nyelvet egyébként gyermekkorom három első évében értenem kellett, miután Morvaországnak egy szláv lakosságú kis falujában születtem. Egy cseh gyermekversike, amelyet tizenhét éves koromban hallottam, annyira bevésődött emlékezetembe, hogy még ma is el tudom mondani, jóllehet értelméről sejtelmem sincs. Eszerint tehát ezek az álmok is különféle kapcsolatban vannak első életévem benyomásaival.

Utolsó olaszországi utamon, amely egyebek között a *Trasimenesi-tó* mellett elvezetett, amikor a *Tiberis*-t láthattam és fájdalmas szívvel Rómától 80 km-nyire visszafordultam, fedeztem fel végre annak a sóvárgásnak megerősítését, amely az örök város iránti ifjúkori benyomásokból táplálkozik. Éppen azon gondolkodtam, hogy a jövő évben *Rómán* keresztül *Nápolyba* utazom, mikor egy mondat jutott eszembe, amelyet bizonnyal valamely klasszikusunknál olvastam (a szóbanlevő író alighanem *Jean Paul*): „Kérdés, hogy miután terve megfogant, hogy Rómába megy, ki járkált izgatottabban szobájában: *Winckelmann*-e, a konrektor, avagy *Hannibal*, a hadvezér." Hiszen én így *Hannibal* nyomdokaiban jártam; nekem éppoly kevéssé jutott osztályrészül *Rómát* látni, mint neki és ő is *Kampániába* ment, holott az egész világ *Rómába* várta. *Hannibal*, akivel enynyire hasonlóságba keveredtem, gimnazista éveimnek kedvenc hőse volt; mint abban az életkorban oly sokan, a pún háborúban nem a rómaiak, hanem a karthágóiak iránt éreztem rokonszenvet. Mikor a felső gimnáziumban az idegen fajú származásom következményeit először értettem meg és az antiszemita áramlatok az iskolatársak között állásfoglalásra kényszerítettek,

a szemita hadvezér alakja még nagyobbra nőtt a szememben. *Hannibal* és *Róma* jelképezték az ifjúnak az ellentétet a zsidóság szívóssága és a katholikus egyház szervezettsége között. Az a jelentőség, melyre az antiszemita mozgalom azóta lelki világunkban szert tett, rögzítette ama korábbi idők gondolatait és érzéseit. Így a *Rómába*-jutás vágya az áloméletben leplezője és szimboluma lett számos más forrón óhajtott vágynak, amelyeknek megvalósításán a pún vezér elszigeteltségével és szívósságával szeretnénk dolgozni és amelyeknek beteljesedését a sors úgy látszik egyelőre éppoly kevéssé támogatja, mint *Hannibal* élete vágyát, hogy *Rómába* bevonuljon.

És csak most bukkanok arra a fiatalkori élményre, amely mindezekben az érzésekben és álmokban hatalmát még ma is nyilvánítja. Talán tíz vagy tizenkét éves lehettem, amikor apám sétáira már magával vitt és beszélgetés közben nézeteit a világ dolgairól velem közölte. Így egyszer, hogy rámutasson, mennyivel jobb időben születtem én, mint ő, a következőket beszélte el: „Fiatalember koromban szülőföldeden szombati napon szépen kiöltözve, új szőrmesapkámban sétáltam. Arra jön egy keresztény, egyszerre a földhöz vágja sapkámat és így kiált: „Le a gyalogjáróról, zsidó!" — „És mit tettél te?" — kérdeztem apámtól. „A kocsiútra mentem és felvettem sapkámat" — mondta atyám nyugodtan. Úgy éreztem, hogy ez nem volt hősies viselkedés a nagy, erős embertől, aki engem, a kicsit, kezénél fogva vezetett. Ezzel a helyzettel, amely nem elégített ki, egy másikat állítottam szembe, mely érzéseimnek jobban megfelelt; azt a jelenetet, amelyben *Hannibal* atyja *Hamilkar Barkas** fiát a házi oltárnál megeskteti, hogy a rómaiakon bosszút fog állani. Az időtől fogva jutott helye *Hannibal*-nak képzeletemben. A karthágói generális iránti rajongásomat gyermekkoromban még valamivel messzebb is visszakövethetem, úgy hogy itt is csak átvitelről van szó, egy már kész indulati viszonynak egy új hordozójára. Az első könyvek egyike, amelyek az olvasni kezdő gyermek kezébe akadtak, *Thiers*-nek „Konzulság és császárság"-a volt; emlékszem, hogy fakatonáim lapos hátára kis cédulákon a császári marsallok neveit ragasztottam és hogy már akkor *Massena* (mint zsidó *Menasse*) kifejezett kedvencem volt. Egyébként a marsall zsidó származását kétségbevonják. (Ennek a kedvezésnek a magyarázata talán az a véletlen is, hogy születési dátumaink közt pontosan 100 év a különbség.) Maga *Napoleon* az Alpokon való átkelésével *Hannibalhoz* kapcsolódik. És e harcos ideálnak fejlődése

* Az első kiadásban itt *Hasdrubal* neve állott; különös tévedés, melynek magyarázatát „Psychopatologie des Alltagslebens" (11. kiad., 1929, Ges. Schr. Bd. IV. S. 243, 245) című munkámban adom meg.

talán még messzebb, egész ama vágyakig volna a gyermekkorba visszavezethető, amelyeket az első három évben egy nálam egy évvel idősebb fiúval való majd barátságos, majd harcias érintkezés bennem, a gyengébb játszótársban, kelthetett.

Mennél mélyebben bocsátkozunk az álmok analízisébe, annál gyakrabban jutunk gyermeki élmények nyomára, melyek a lappangó álomtartalomban álomforrásként szerepelnek.

Hallottuk (l. 14. l.), hogy az álom csak ritkán reprodukálja úgy az emlékeket, hogy azok rövidítés nélkül, változatlanul adnák az álomtartalom kizárólagos kétségtelen anyagát. Tagadhatatlan azonban, hogy néhány eset azt igazolja, hogy ez is lehetséges. Ezekhez néhány újat is fűzhetek, amelyek ismét infantilis jelenetekre vonatkoznak. Pácienseim egyikénél egy álom egy szexuális esetet alig valamely torzítással jelenített meg s azt nyomban hű emlékként föl lehetett ismerni. Bár az arravaló emlékezés ébren sohasem veszett el teljesen, de mégis erősen el volt homályositva és felélesztése a végzett elemző munkának volt az eredménye. Az álmodó tizenkétéves korában ágyban fekvő társát látogatta meg, ki egy mozdulattal valószínűleg véletlenül feltárta magát. A genitáliák megpillantására valamiféle kényszertől hajtva, önmagát is lemeztelenítette, megfogta a társa nemi szervét, aki azonban kelletlenül és csodálkozva nézett rá, mire ő zavarba jött és a dolgot abbahagyta. Ezt a jelenetet huszonhárom évvel később minden részletével megismételte az álom, azonban olyképp módosította, hogy az álmodó a cselekvő helyett a szenvedő szerepet vette át és az iskolatárs személyét egy a jelenhez tartozó alak pótolta.

Persze az infantilis jeleneteket a nyilvánvaló álomtartalomban rendszerint csak valami célzás képviseli és az álomfejtés feladata, hogy a jelenetet abból kibonyolítsa. Ilyen példák közlése bizonyító erővel nem igen hathat, mert hiszen az ily gyermekkori élmények felől legtöbbször minden más biztosíték hiányzik; ezeket, ha korai életszakba esnek, az emlékezet már nem ismeri el. Annak a jogosultsága, hogy az álmokból általában ilyen gyermeki élményekre következtessünk, a lélekelemző munka folyamán a mozzanatok egész sorozatából adódik, melyeknek összhatása elég megbízhatónak bizonyul. Az álomfejtés céljára összefüggésükből kiszakítva, az álmoknak ilyen visszavezetése gyermekélményekre talán nem tesz elég bizonyító benyomást, különösen, mert nem is minden anyagot közlök, amelyre az álomfejtés támaszkodik. Mindamellett nem akarok lemondani ez esetek ismertetéséről.

I.

Egyik nőbetegemnek valamennyi álma a *„hajszoltság“* jellegét viseli; hajszolódik, hogy kellő időben érkezzék, hogy a vonatot el ne késse, stb. Álmában barátnőjét kell meglátogatnia, az anyja mondta, hogy menjen kocsin, ne gyalog; *ő azonban fut és időközben minduntalan elesik.* Az elemzésnél felmerülő anyag megengedi, hogy abban a gyermeki hajszák emlékét fel lehessen ismerni (hajsza: Hetze, ismeretes, hogy a bécsi mit ért *„eine Hetz“* alatt) és ez az álom különösen arra a gyermekek közt oly kedvelt tréfára vezethető vissza, hogy a *„Die Kuh rannte bis sie fiel“* mondatot oly gyorsan mondják, mintha egyetlen szó volna, ami megint csak „hajsza.“ Mindezek a kis barátnők közötti ártatlan hajkurászások azért lépnek az emlékezetbe, mert azok más kevésbé ártatlan hajszolásokat pótolnak.

II.

Egy más nőbeteg a következőt álmodta: *Nagy szobában van, melyben mindenféle gépek állnak olyformán, mint ahogy egy testegyenesítő intézetet képzel el. Hallja, hogy nem érek rá és a kezelést öt más beteggel egyidejűleg kell végeznem. Ő azonban ellenkezik és nem akar a neki szánt ágyba — vagy mibe — lefeküdni. Egy sarokban áll és várja, hogy mondjam, hogy ez nem igaz. Eközben a többiek kinevetik, mert ez tőle csak komédiázás. Emellett mintha sok kis négyszöget csinálna.*

Ez álomtartalomnak első részlete kapcsolódást jelent a gyógykezeléshez és átvitelt reám. A második tartalmazza a gyermeki jelenetre vonatkozó célzást; az ágy említése az, ami a két darabot együvé forrasztja. A testegyenesítő intézet egy kijelentésemmel függ össze, melyben a kezelést annak tartama és lényege szerint az *ortopäd* kezeléssel hasonlítottam össze. A kezelés elején közölnöm kellett, hogy *egyelőre kevés az időm számára,* később azonban naponta egész órát szánhatok neki. Ez azt a régi érzékenységet ébresztette fel benne, amely a hisztériásnak induló gyermekek főjellemvonása. A hisztériás a szeretetésben telhetetlen. Betegem hat testvér közül a legfiatalabb (innét *„öt mással“*) és mint ilyen, az atyja kedvence volt; ámde úgy találta, mintha a szeretett apa még mindig kevés időt és figyelmet forditana rá.

Annak, hogy arra vár, hogy azt mondjam, hogy „nem igaz“, a következő eredete van: Egy kis szabóinas hazahozta a ruháját és ő annak árát odaadta neki. Azután megkérdezte a férjét, hogy vajjon meg kell-e újból fizetnie, ha az inas elvesztené a pénzt.

A férj, hogy *ingerkedjék* vele, erősítgette, hogy igen (az álombeli *ingerkedés)* és ő mindegyre kérdezte és *várta, hogy végül azt mondja, hogy ez nem igaz.* Nos, a lappangó álomtartalom számára a beteg gondolatát átkonstruálhatjuk úgy, hogy vajjon nekem nem kell-e a dupláját fizetnie, ha dupla időt szentelek neki; az álomgondolat tehát az, hogy fukar vagy *„smucig"* vagyok. (A gyermekkor tisztátalanságát az álom igen gyakran fukarsággal helyettesíti, a híd a kettő között a *„smucig"* szó.) Ha mindazt, ami arról szól, hogy várnak, amíg én azt mondom stb., az álomban a „piszkos" szónak kell körülírnia, akkor a *sarokbaállás* és *ágyba nem fekvés* egy gyermeki jelenetnek odavágó részlete, amelyben a gyermek az ágyba piszkított, büntetésből sarokba állíttatott, azzal a fenyegetéssel, hogy az apja nem fogja többé szeretni, a testvérek pedig kinevetik, stb. A négyszögecskék kis unokahugára céloznak, aki azt a számolási ezermesterkedést mutatta meg neki, hogy kilenc kockába hogy lehet számokat úgy beírni, hogy minden irányban összeadva tizenötöt adjanak.

III.

Egy férfi álma: *Két fiút lát, akik verekszenek, még pedig kádárfiúkat, amint azt a szanaszét fekvő szerszámokból következteti. A fiúk egyike a másikat földhözvágta; a fekvő fiúnak kékköves fülbevalója van. Ő magasraemelt bottal a bántalmazó után fut, hogy megfenyítse. Ez a fiú egy asszonyhoz fut, aki a deszkakerítésnél áll, mintha az anyja volna. Egy napszámosnő az, aki az álmodónak hátatfordít. Végre megfordul és oly rettentő arccal néz reá, hogy ijedten fut el. A nő szemén az alsó szemhéj alól kiálló vörös hús látszik.* Az álom az előző nap számos triviális eseményét használta föl. Tegnap valóban látott az uccán két fiút, akik közül az egyik földredobta a másikat. Amikor odasietett, hogy őket szétválassza, mindketten elmenekültek. Kádárfiúk: ezt csak egy következő álom magyarázta meg, amelynek elemzésében ezt a fordulatot használja: *A hordó fenekét kiütni („Dem Fass den Boden ausschlagen").* Kékköves fülbevalót megfigyelése szerint leginkább a *prostituáltak* viselnek. Itt egy ismert Klapphornvers fűződik a *két fiúhoz:* Der andere Knabe, der hiess Marie (vagyis a másik fiú — leány volt). Az álló asszony: a két fiúval való jelenet után a Dunapartra ment sétálni és felhasználta az alkalmat, hogy *egy deszkakerítés* mellett vizeljen. További útján egy rendesen öltözött, idősebb hölgy igen barátságosan mosolygott rá és át akarta adni a névjegyét.

Minthogy a nő az álomban úgy áll, mint ő állt a vizelésnél, vizelő nőről van szó és ehhez tartozik azután a rettentő „látvány",

a vörös kiálló hús. Ez csakis a guggolásnál tátongó nemi szervekre vonatkozhat, amelyet gyermekkorában látott, ami most mint *„vad hús"*, vagy „seb" lép fel újra. Az álom két alkalmat egyesít, amidőn a kisfiú a kislányok genitáliáit láthatta és pedig a *földredobásnál* és a *vizelésnél;* amint továbbá a többi összefüggésből következik, a fiú megőrizte az apa fenyítésének vagy fenyegetésének emlékét, amelyet ily alkalmakkor mutatott szexuális kíváncsisága miatt szenvedett el.

IV.

A gyermeki emlékek egész tömege van egy idősebb asszonynak következő álma mögött egy fantáziába szűkösen egyesítve: *Hajszában megy el hazulról, hogy kommissziókat végezzen. A Grabenen mintegy letörten térdreroskad. Sokan gyülekeznek köréje, különösen a fiákeres kocsisok, de senki sem segít, hogy felemelje. Sok hiábavaló kísérletet tesz, végre úgy látszik, sikerült felállnia, mert a fiákerbe ültetik, hogy az hazavigye; az ablakon át nagy, nehéz, telt kosarat dobnak utána (bevásárlókosárhoz hasonlót).*

Ez ugyanaz a nő, aki álmában mindig a hajszolt, mint ahogy gyermekkorában ő hajszolt meg másokat. Az álom első jelenete nyilván egy leroskadt lóval függ össze, mint ahogy a „letört" szó is a lóversenyre utal. Fiatal éveiben lovagolt, még fiatalabb korában bizonnyal lovacskát is játszott. Az összeroskadáshoz tartozik a portás tizenhétéves fiára vonatkozó első gyermeki emléke, aki az uccán epileptikus rohamot kapott és akit kocsin hoztak haza. Erről természetesen csak hallomásból tudott, de az epileptikus rohamok képzete, az *„eskór"*, képzeletét hatalmasan megragadta és később saját hisztériás rohamait bizonyos irányban befolyásolta. Ha asszony elesésről álmodik, akkor annak rendszerint szexuális értelme van; *„megesett"* nő lesz. A mi álmunkra ez az értelmezés annál kevésbé kétséges, mert ő a Grabenen, Bécsnek azon a terén esik el, amely a prostituáltak korzójaként ismeretes. A *piaci kosár* egynél több értelemmel bír, arra a sok *kosárra* emlékeztet, amelyet az udvarlói között előbb ő osztogatott és később, mint mondja, maga is kapott. Ide tartozik azután az is, hogy *senki sem akarja felsegíteni,* amit maga is azzal magyaráz, hogy hoppon maradt. A *piaci kosár* továbbá oly fantáziákra emlékeztet, amelyek az elemzésben immár ismeretesek, amelyek szerint ő mélyen rangján alul házasodott és most magának kell a piacra mennie bevásárolni. Végül a piaci kosár valamely *szolgáló személy* jeleként volna magyarázható. Ehhez társulnak további gyermeki emlékek egy *szakácsnőről,* akit elküldtek, mert lopott;

az is úgy *térdrerogyott* és rimánkodott. A hölgy akkor tizenkét éves volt. További emlékek egy szobalányról, akit elküldtek, mert a házbeli kocsissal összeszűrte a levet, aki különben később feleségül vette. Ez az emlék adja meg az álombeli kocsisoknak eredetét (akik a valósággal ellentétben az elesettet nem emelik fel). Magyarázatra szorul még a kosárnak utánadobása, még pedig az *ablakon át*. Erről a csomagoknak a vasúti szállítása (expediálása) jut eszébe és a *„Fensterlizés"* falun; apró benyomások falusi tartózkodásáról, amint egy úr egy hölgynek az ablakon át *kék szilvát* dob a szobájába és hogy a kis húga mennyire félt, mert valami arramenő félkegyelmű az ablakon át a szobába nézett. És most emögött a tizedik életévéből egy homályos emlék bukkan fel a nevelőnőről, kinek falun a háziszolgával szerelmi jelenetei voltak (amiből a gyermek mégis észrevehetett valamit) és aki azután a szeretőjével együtt *„expediáltatott"* — *„kidobatott"* (az álombeli *„bedobással"* ellentétben); szóval oly történet ez, amely felé már több más úton is közeledtünk. A csomagot, a szolgálószemély böröndjét Bécsben megvetőleg „hét szilvának" *(Sieben Zwetschken"*-nek) nevezik. „Pack deine sieben Zwetschken zusammen und geh"!

Természetesen gyüjteményemben betegeknek temérdek olyan álma van, amelyek elemzése az első három év homályos vagy teljesen elfeledett emlékeihez vezet. Ámde nehéz volna azokból az álomra általános érvényességű következtetéseket vonni, hisz rendszerint neurotikus és pedig hisztériás egyénekről van szó és talán ezekben az álmokban a gyermeki élményeknek jutott ezt a szerepet a neurozis természete, nem pedig az álom lényege határozta meg. Azonban saját álmaim fejtése közben, amelyeket pedig nem valami betegség súlyos tünetei miatt végzek, époly gyakran bukkanok a lappangó álomtartalomban váratlanul infantilis jelenetre és az álmoknak egész sorozata egyszerre gyermeki élményből kiinduló pályákba torkollik. Példákat erre már mutattam és különböző alkalmakkor még majd fogok is mutatni. Jobban talán nem is zárhatom le ezt az egész fejezetet, mint néhány álmom közlésével ,amelyekben friss indítékok és rég elfelejtett gyermeki élmények szerepelnek együtt az álom forrása gyanánt.

I. Utazás után fáradtan és éhesen ágynak dőlök, mire alvás közben az élet nagy szükségletei jelentkeznek és a következőt álmodom: *Valami konyhába megyek, hogy tésztát adassak magamnak. Három asszony áll ott, akik közül az egyik a gazdasszony, aki valamit forgat a kezében, mintha gombócot készítene. Azt feleli, hogy várjak, amíg elkészül vele (ezt nem kifejezetten, mint beszédet hallom). Türelmetlen leszek és sértődötten elmegyek. Felsőkabátot veszek; az első, amelyet felpróbálok, hosszú.*

Levetem, kissé meglepődöm, hogy prémszegélye van. A másoknak, amelyet felöltök, hosszú, törökrajzolatú csíkja van. Egy hosszúarcú és rövid, hegyesszakállú idegen odajön és meggátol, hogy felvegyem, mert azt a magáénak mondja. Erre megmutatom neki, hogy telisdedtele van török hímzéssel. Kérdi: Mi köze Önnek a török (rajzhoz, csipkéhez...)? De azután egészen barátságosak vagyunk egymáshoz.

Ez álom elemzése közben egész váratlanul eszembe jut az első regény, amelyet talán tizenhárom éves koromban olvastam, illetőleg az első kötet végénél kezdtem olvasni. A regénynek és szerzőjének nevét sohasem tudtam, de a vége most is élénk emlékezetemben van. A hős megőrül és állandóan azt a három nőnevet kiáltja, amely életében a legnagyobb boldogságot és szerencsétlenséget jelentette. A nevek egyike *Pelágia*. Még nem tudom, hogy mit kezdjek ez ötlettel az elemzésben. Erre egyszerre a három nőhöz a három párka jut eszembe, akik az ember sorsát szövik; most már tudom, hogy az álombeli három asszony egyike, a gazdasszony: az anya, aki az életet és néha, mint nálam is, az élőnek az első táplálékát is adja. Az asszonyi keblen szerelem és éhség találkoznak. Egy adoma szerint egy fiatalember, aki nagy tisztelője volt a női szépségnek, egyszer, amikor arról a szép dajkáról esett szó, aki őt mint csecsemőt táplálta, azt mondta, hogy sajnálja, hogy a jó alkalmat akkor nem használta ki jobban. Ezt az adomát a pszichoneurózisok mechanizmusában a *visszaáhítozás* (Nachträglichkeit) mozzanatának magyarázatára szoktam felhasználni.

Szóval a párkák egyike két tenyerét egymáshoz dörzsöli, mintha gombócot készítene. Különös foglalkozás egy párkától, ami sürgős magyarázatra szorul. Ez egy másik, korábbi gyermeki emlék útján adódik. Hatéves koromban, amikor anyám tanítani kezdett, úgy oktatott, hogy porból lettünk és ezért porrá kell válnunk. Ez azonban nekem nem tetszett és én e tanításban kételkedtem. Erre anyám két tenyerét összedörzsölte — egészen úgy, mint a gombóc készítésénél szokás, csakhogy éppen tészta nem volt a tenyerében — és megmutatta a feketés *epidermis*-pikkelyeket, amelyek közben ledörzsölődtek, mintegy annak bizonyítékául, hogy miből is vagyunk. Csodálkozásom ezen az ad oculos bizonyításon határtalan volt és beletörődtem abba, aminek kifejezését később a következő szavakban kellett hallanom: Te a természetnek haláloddal tartozol.* Így azután valóban párkák is azok, akikhez a konyhába megyek, amint oly gyakran tettem

* A gyermeki jelenethez tartozó mindkét affektus, a csodálkozás és a változhatatlanban való megnyugvás, egy röviddel azelőtti álomból valók, amely álom eme gyermeki élmény emlékét először idézte vissza bennem.

is gyermekéveimben, amikor éhes voltam és anyám a tűzhelynél biztatott, hogy várjak, amíg az ebéd elkészül. És most vissza a gombóchoz. Egyetemi tanáraim egyike, akinek hisztológiai ismereteimet *(epidermis)* köszönhetem, a *Knödel* (gombóc) névnél bizonyára emlékeznék valakire, akit neki be kellett perelnie, mert műveit plagizálta. Plágiumot elkövetni, eltulajdonitani, amit megkapni lehet, még ha az másé is, nyilván az álom második részéhez vezet, ahol úgy bánnak velem, mint azzal a *kabáttolvajjal,* aki egyidőben a tantermekben folytatta üzelmeit. A plágium kifejezést minden szándékosság nélkül írtam le, mert magától kínálkozott és most veszem észre, hogy annak a lappangó álomtartalomhoz kell tartoznia; a nyilvánvaló álomtartalom darabjai között ugyanis egybekötő hídként szolgálhat *Pelágia—Plágium—Plagiostomák* (cethalak) — halhólyag;* ez a társításos lánc azt a régi regényt a *Knödel*-üggyel és a felöltőkkel kapcsolja össze, amelyek nyilván a szexuális technika eszközeit jelentik. (L. *Maury* álmát: Kiló... lottó (l. 44. l.). Felette kényszeredett és értelmetlen kapcsolat ugyan, de nem olyan, hogy azt éber állapotban felállíthatnám, ha azt már az álom munkája elő nem készítette volna. Sőt, mintha a kapcsolatok kikényszerítésének törekvése előtt már semmi sem volna szent: *Brücke*nek (Wortbrücke, szóhíd l. fent) drága neve is íme arra szolgál, hogy ugyanarra az intézetre emlékeztessen, amelyben diákkorom legboldogabb napjait, különben teljesen igénytelenül, töltöttem. („So wird's Euch an der Weisheit Brüsten, mit jedem Tage mehr gelüsten"), egészen ellentétben azokkal az igényekkel, amelyek álmodás közben kínoznak (annyi, mint *plagen).* És végül egy másik kedves tanárom emléke merül fel, akinek a nevében ismét valami ehető cseng vissza *(Fleischl,* mint *Knödel)* és egy szomorú jelenet emléke, amelyben az *epidermis-pikkely*-nek (anya-gazdasszony), az elmebetegségnek (a regény) és a diák-*konyha* egy szerének, az éhséget megszüntető kokainnak van szerepe.

Tovább követhetném így ez összekuszált gondolatmeneteket és teljesen megvilágíthatnám az elemzésből még hiányzó álomdarabot, de erről le kell mondanom, mert túlságosan nagyok volnának a személyes áldozatok, amelyeket ez megkövetelne. Csak egyik fonalat veszem fel, amely a zűrzavarosság mögött fekvő álomgondolatok egyikéhez egyenesen elvezet. A hosszúarcú és hegyesszakállú idegen, aki a kabát felvevésében meg akar gátolni, egy spalatoi kereskedő vonásait viseli, akinél a feleségem *török* szöveteket jócskán vásárolt. Ezt *Popovicnak* hívták, gyanús név,

* A Plagiostomumot nem önkényesen iktatom be; az egy bosszantó felsülésemre emlékeztet ugyanazzal a tanárral szemben.

amely a humorista *Stettenheim*-nek is alkalmat adott, hogy arra erősen célzásos megjegyzést tegyen („Megmondta a nevét és pirulva fogott velem kezet"). Különben ez is époly visszaélés a névvel, mint a fentiebbek a *Pelágia, Knödel, Brücke, Fleischl* nevekkel. Bátran állíthatjuk, hogy az ily játékos tréfálás a nevekkel gyermeki rossz szokás. Ha azonban magam is ilyest követek el, az csak bosszú műve lehet, mert a magam neve is számtalanszor esett ily együgyű élcelődésnek áldozatául. *Goethe* mondta egyszer, hogy az ember érzékeny a nevére, amellyel annyira összenőttnek érzi magát, mint a *bőrével*. (Ezt akkor mondta, amikor *Herder* a következőket költötte a nevéről:

„Der du von *Göttern* abstammst, von *Goten* oder vom *Kote*"
„So seid Ihr *Götterbilder* auch zu Staub".

Azt veszem észre, hogy a kitérés a nevekkel történő visszaélésre ezt a panaszt akarta előkészíteni. Ámde szakítsuk itt meg a fonalat. A spalatoi bevásárlás egy más kattaroi bevásárlásra emlékeztet, amelynél túlságosan tartózkodó voltam és a jó alkalmat szép beszerzésekre elmulasztottam. (A dajkánál az alkalmat elmulasztani, lásd f.) Az álomgondolatok egyike ugyanis, amelyet az éhség ad az álmodónak, így hangzik: *Semmit se hagyjunk kihasználatlanul, amit megszerezhetünk, még ha egy kis igaztalanság is jár vele, ne mulasszunk el semmi alkalmat; az élet oly rövid és a halál elkerülhetetlen.* Mivel ez szexuálisan is értelmezendő és mert a vágy az igaztalanság előtt nem akar meghajolni, azért kell ennek a *„carpe diem"*-nek a cenzurától félnie és az álom mögé rejtőzködnie. Emellett azután mindenféle ellentétes gondolat is szóhoz jut, emlékek abból az időből, amikor az álmodót egyedül a *szellemi táplálék* elégítette ki. Szóhoz jut mindenféle elriasztás, sőt az utálatos szexuális büntetéssel való fenyegetés is.

II. Egy második álom hosszabb előzetes tájékoztatásra szorul.

A nyugati pályaudvarra hajtattam, hogy útrakeljek aussee-i nyaralásomra, de már a korábban induló ischli vonathoz a perronra megyek. Ott látom *Thun* grófot, aki viszont a császárhoz utazik Ischlbe. Bár az eső esett, a gróf nyitott kocsiban érkezett, egyenesen a helyi vonatokhoz szolgáló ajtó felé ment és az őrt, aki nem ismerte és a jegyét kérte, magyarázat nélkül rövid kézmozdulattal leintette. Miután az ischli vonat elment, el kellett volna hagynom a perront, hogy újra visszatérjek a váróterembe, de nagy fáradsággal kieszközölöm, hogy maradhassak. Erre azzal töltöttem az időt, hogy meglestem, kik fognak jönni, hogy maguknak protekció útján helyet szerezzenek; elhatároztam, hogy

akkor lármát csapok, azaz hasonló jogot követelek. Közben dúdolok valamit, amiről azután felismerem, hogy a „Figaró lakodalmá"-nak áriája.

„Will der Herr Graf ein Tänzelein wagen,
Tänzelein wagen,
Soll er's nur sagen,
Ich spiel ihm eins auf."

(Más talán nem ismerte volna fel benne a melódiát.)

Egész este pajkos, civakodó kedvben voltam, a pincérrel és a kocsissal ingerkedtem (remélhetőleg anélkül, hogy őket megbántottam volna); erre mindenféle kihívó és forradalmi gondolat cikázik át a fejemen, amint azok Figaro szavaihoz és *Beaumarchais* vígjátékának emlékéhez illenek, amelynek előadását a Comédie Française-ban láttam. Így eszembe jut az a mondás, hogy a nagyurak egyetlen fáradságot vettek maguknak, azt, hogy megszülessenek; a földesúri jog, amelyet Almaviva gróf Susanne-nál érvényesíteni akarna; azok a tréfák, amelyek a mi gonosz ellenzéki ujságíróink *Thun* nevével követnek el, amikor őt gróf *Nichtstun*-nak (Semmittevő gróf-nak) nevezik. Valóban nem irígylem őt, most nehéz útja van a császárhoz és tulajdonképpen én vagyok a gróf *Nichtstun*, én megyek szabadságra. Ehhez mindenféle vidám szünidei tervek kapcsolódnak. Jön egy úr, akit az orvosi vizsgák kormányképviselőjeként ismernek és aki teljesítményeiért e szerepében „Regierungsbeischläfer"* hízelgő nevét nyerte. Hivatalos minőségére hivatkozva elsőosztályú félfülkét kér és hallom, amint az egyik hivatalnok a másiknak mondja: Hová tegyük ezt az urat a fél elsővel? Fínom kis kedvezés; én a magam első osztályát egészen megfizetem. Végül én is kapok egy szakaszt, de nem folyosós kocsiban, úgyhogy az egész éjjel nem áll árnyékszék rendelkezésemre. Panaszomnak a hivatalnok előtt nincsen foganatja; azzal bosszulom meg magamat, hogy javasolom, hogy az utasok esetleges szükségleteire legalább egy lyukat fúrasson a szakasz padozatán. Reggel háromnegyedháromkor a következő álomból valóban vizelési ingerrel ébredek.

*Embertömeg, diákgyűlés. Egy gróf (Thun vagy Taaffe) szónokol. Felszólíttatván, hogy mondjon valamit a németekről, gúnyos taglejtéssel jelenti ki, hogy a körömfű (Huflattich) a kedvenc viráguk és azután a gomblyukába tűz valamit, ami olyan, mint egy elrongyolt falevél, de tulajdonkép egy összegöngyölített levél erezete. Felugrom, tehát felugrom,** azonban mégis csodálkozom*

* Ehelyett, hogy „Regierungsbeisitzer". *Ford.*

** Ez az ismétlés látszólag szórakozottságból csúszott be az álom szövegébe, de úgy hagyom, mert az analizis azt mutatja, hogy ennek is megvan a maga jelentősége.

az érzületemen. Azután homályosabban: *Mintha az aula volna, a bejáratokat elállották és menekülni kellene. Utat nyitok magamnak szépen berendezett szobák során; nyilván miniszteri szobák, oly bútorokkal, amelyeknek színe a barna és violaszín között van és végül egy folyosóra jövök, ahol egy házvezetőnő, idősebb kövér nő ül. Kerülöm, hogy vele beszéljek; ő azonban nyilván jogosítottnak tart, hogy erre menjek, mert azt kérdi, hogy a lámpával velem jöjjön-e. Én intek, vagy mondom, hogy maradjon a lépcsőn állva és eközben igen ravasznak képzelem magam, mert, hogy így végül az ellenőrzést mégis elkerülöm. Így le is jutok és keskeny, meredeken emelkedő utat találok, amelyen tovább megyek.*

Ismét homályosan... *Mintha most az előtt a másik feladat előtt állanék, hogy a városból kijussak, épúgy, mint előbb a házból. Egylovason kocsizom és a kocsisnak meghagyom, hogy vigyen a vasúthoz. „A pályatesten nem hajtathatok magával", mondom, miután panaszkodott, mintha túlfárasztottam volna. Emellett úgy tűnik, mintha egy utat már megtettem volna vele, amelyet különben vonaton tesznek. A pályaudvarok tele vannak; fontolóra veszem, hogy Kremsbe utazzam-e, vagy Znaimba, de arra gondolok, hogy ott lesz az udvar és Grácz mellett, vagy valami ilyesféle mellett döntök. Nos, már a vagónban is ülök, amely hasonlít a városi vasuti kocsikhoz és gomblyukamban sajátságos, fonott, hosszú dolog van, rajta violabarna ibolyák merev szövetből, ami az embereknek nagyon feltűnik.* A jelenet itt megszakad.

Ismét a pályaudvar előtt vagyok, de másodmagammal, egy idősebb úrral, tervet eszelek ki, hogy felismerhetetlen maradjak és látom, hogy ez a terv már meg is valósult. Valamit gondolni és átélni itt szinte egy. Ő vaknak tetteti magát, legalább az egyik szemére és én egy férfi-vizelőüveget tartok eléje (amelyet a városban kellett vásárolnunk). Szóval az ő betegápolója vagyok és oda kell neki adnom az üveget, mert ő vak. Ha a kalauz így lát bennünket, kell, hogy futni hagyjon, mert nem vagyunk feltűnők. Emellet az illetőnek helyzete és a vizelő-nemiszerve plasztikusan látható. Erre ébredtem vizelési ingerrel.

Az egész *álom* mintha egy fantázia benyomását tenné, amely az álmodót az 1848-i forradalmi évbe helyezi, amelynek emléke az 1898. évi jubileummal, továbbá a *Wachau*-ba tett kis kirándulással fel is ujul, amely alkalommal Emmersdorffal* is megismerkedtem, amely helyről tévesen azt hittem, hogy *Fischhof*

* Tévedés, de ez esetben nem elvétés. Csak később értesültem arról, hogy a *Wachaubeli Emmersdorf* nem azonos a forradalmár *Fischhof* hasonnevű menedékhelyével.

diákvezér nyugalomba odavonult. A nyilvánvaló álomtartalom néhány vonása reá utal. A gondolatkapcsolás azután Angliába, fivérem házába visz, aki feleségének Lord Tennyson egy versének címét tréfából így szokta idézni: „Fifty years ago", mire a gyerekek helyre szokták igazítani: „*Fifteen* years ago". Ez a fantázia azonban, amely e gondolathoz fűződik s amelyet *Thun* gróf látása idézett fel, csak olyan, mint az olasz templomok homlokzata, amelyet minden organikus összefüggés nélkül állítottak a mögötte lévő épület elé; viszont az a fantázia másféle is, mint ez a homlokzat, hiányos és zavaros és számos helyen ütköznek ki rajta a belső tartalom alkatrészei. Az álom első szituációja számos jelenetből van összekotyvasztva, amelyekre szét tudom bontani. A grófnak fenhéjázása az álomban egy gimnáziumi jelenetből, tizenötéves koromból van másolva. Egy ellenszenves és szigorú tanár ellen összeesküvést szőttünk, amelynek egy társam volt a lelke, aki úgylátszik azóta az angol *VIII. Henriket* vette mintaképül. Rám hárult a feladat, hogy reá a döntő csapást mérjem. Egy vita a Dunának Ausztriára való jelentőségéről *(Wachau)* volt az alkalom, amelyen nyilt lázadásra került a sor. Az egyik összeesküvő egyetlen arisztokrata kollégánk volt, akit feltűnő hosszúsága miatt „*zsiráf*"-nak neveztünk. Amikor az iskola zsarnoka, a *német nyelvtanár* kérdőre vont, ő állott ott úgy, mint a gróf az álomban.

A kedvenc virág és valaminek gomblyukba tűzése, ami megint csak virág lehet (ez egy aznapon egy barátnőmnek hozott orchideára, azonkívül a *jerikói* rózsára emlékeztet), feltűnően hasonlít *Shakespeare* királydrámájának ama jelenetére, amely a *fehér* és *piros* rózsa polgárháborúját megnyitja. *VIII. Henrik* felemlítése törte meg az utat e reminiszcenciához. A rózsáktól azután nincs messze a *vörös* és a *fehér* szegfű (az elemzésnél két versike, egy *német* és egy *spanyol* tolakodik közbe: Rosen, Tulpen, Nelken, alle Blumen welken. — *Isabelita no llores que se marchitan las flores.* A spanyol a *Figaro*-hoz kapcsolódik). A fehér szegfű nálunk Bécsben az *antiszemiták* jelvénye lett, a vörös a *szociáldemokratáké*. E mögött egy antiszemita kihívás emléke él, amely a szép Szászországban *(Angolszász)* történt a vasuton. A harmadik jelenet, amely az első álom szituációjának képzéséhez adott alkatrészeket, első diákéveimbe esik. Egy *német* diákegyletben vitatkoztak, hogy mi a filozófiának viszonya a természettudományokhoz. Én, zöld ifjú, telve materialista tanokkal, feltolakodtam, hogy felette egyoldalú nézetemet kifejtsem. Erre egy meggondolt, idősebb kolléga emelkedett szólásra, aki azóta képességét emberek kormányzására, tömegek szervezésére bebizonyította s aki különben szintén az

állatvilágból vett nevet visel és alaposan elbánt velem; fiatal korában ő is őrizte a disznókat — mondta — és azután bűnbánóan megtért az atyai házba. *Én felugrottam* (mint az álomban) *disznóul goromba* voltam és azt feleltem, hogy amióta tudom, hogy *disznókat* őrzött, *nem csodálkozom többé* a beszédje tónusán. (Az álomban *csodálkozom* „deutschnational" [német nemzeti] érzületemen.) Erre nagy izgalom támadt, többen felszólítottak, hogy vonjam vissza szavaimat, de én állhatatos maradtam. A sértett nagyon is értelmes volt ahhoz, hogy a kihívást elfogadja és a dolgot annyiban hagyta.

Az álomjelenet többi elemei mélyebb rétegekből erednek: Mit jelentsen az, hogy a gróf a *„Huflattich"*-ot proklamálja? Itt társításaim sorát kell megkérdeznem. *Huflattich — lattice — Salat — Salathund* (ez az a kutya, amelyik mástól sajnálja, amit maga nem eszik meg). Itt az ócsárló szavak nagy készletébe pillanthatunk: *Gir-affe, Schwein, Sau, Hund.* Kerülő úton egy néven át az *Esel*-hez is eljuthatnék és ezzel megint egy egyetemi tanár kigúnyolásához. Ezenfelül lefordítom — nem tudom, hogy joggal-e — a *Huflattich*-ot *„pisse-en-lit"*-re; ez ismeretem *Zola Germinal*-jából ered, amelyben a gyerekeknek ilyen salátát kell magukkal hozniok. A kutya — *chien* — névben a nagyobb szükséglet végzésének hasonhangzású szava rejlik: *chier,* mint *pisser* a kisebb szükségletre. Nos, a tisztátlan anyagot nemsokára mind a három halmazállapotban együtt találjuk; mert ugyanabban a *Germinal*-ban, amely oly sokat foglalkozik a jövő forradalmával, egy egész különös verseny van leírva, amely a gázalakú exkrementumok produkálására, a *flatus*-ra vonatkozik.* És most észre kell vennem, hogy az út ehhez a flatushoz miként van már régen megalapozva a *virágoktól* a spanyol versikén át *Isabelita-Izabellához* és *Ferdinándhoz,* majd *VIII. Henriken* keresztül az angol történetbeli Armada csatájához *Anglia* ellen. Ennek győzelmes befejezésekor az angolok a következő felirattal érmet verettek: *Flavit et dissipati sunt,* miután a szélvihar szétszórta a spanyol flottát.** Ezt a mondást azonban félig tréfásan a „Gyógyítás" fejezet fölé jeligéül akartam alkalmazni, ha valaha a hiszteriáról felfogásomnak és kezelésmódomnak kimerítő tanát megadhatom.

* Nem a *Germinal*-ban, hanem a *La Terre*-ben. Ez a tévedés csak az elemzés után tünt fel. Különben utalok az identikus betűkre is a *Huflattich* és a *Flatus*-ban.

** Dr. Fritz *Wittels*, a rámszakadt fogadatlan életrajzíróm, kifogásolja, hogy a fentidézett emlékmondatból *Jehovah* nevét kihagytam. Az angol emlékérem isten nevét héber betűkben viseli, még pedig egy felhő hátterében olymódon, hogy épp úgy fogható fel a kép, mint a felirat egy része gyanánt.

Az álom második jelenetéről ilyen kimerítő megoldást nem adhatok, még pedig a cenzúrára való tekintetek miatt. Itt ugyanis ama forradalmi idő egy előkelő férfiának helyébe képzelem magam, akinek szintén volt kalandja egy *Adler*-rel, s aki állítólag *incontinentia* alviban szenvedett. Azt hiszem, hogy *nem vagyok feljogosítva*, hogy a cenzúrát itt figyelmen kívül hagyjam, jóllehet egy *udvari tanácsos* (Aula consiliarius *aulicus)* beszélte el nekem ama történetek legtöbbjét. Az álombeli szoba-sor őexcellenciája szalonkocsijából keletkezett, amelybe egy pillantást vethettem; de ez, mint oly gyakran az álomban *Frauenzimmer*-t (ärarische Frauenzimmer) jelent. A házvezetőnő személyében egy idősebb szellemes hölgynek nem szépen hálálom meg vendéglátását és a sok jó adomát, amit házában hallottam. — A lámpa *Grillparzerre* vezet vissza, aki hasonló tartalmú bájos élményt jegyzett fel és azután *Hero-* és *Leander*-ben alkalmazott („Des Meeres und der Liebe *Wellen*" — az *Armada* és a *Vihar).**

A másik két álomdarab részletes elemzéséről is le kell mondanom; csak azokat az elemeket fogom kiragadni, amelyek a két gyermekkori jelenethez vezetnek, s amelyek miatt tulajdonképpen az álmot ide felvettem. Joggal sejthetik, hogy szexuális az anyag, ami engem erre az elfojtásra kényszerít, de nem kell, hogy ezzel a magyarázattal megelégedjenek. Hisz önmagunk előtt sok dologból nem csinálunk titkot, amit mások előtt titokban kell tartanunk és itt nem azokról az okokról van szó, amelyek arra kényszerítenek, hogy a megoldást elrejtsem, hanem a belső cenzúra motívumairól, amelyek az álomnak tulajdonképeni tartalmát önmagam előtt is elrejtik. Ezért azt kell mondanom, hogy ez a három álomdarab elemzés után impertinens hencegésnek, nevetséges és az éber életben régen elfojtott nagyzási téveszme kifolyásának bizonyul, amely téveszme egyes nyulványaival egészen a nyilvánvaló álomtartalomig merészkedik *(ravasznak képzelem magam),* de amely az álom előtti est pajzán hangulatát mindenesetre találóan jellemzi. Hencegés ez minden vonalon; így jutok *Grácz*-ra abból a mondásból: *Hát mit kóstál Grácz?,* amelyben olyankor tetszelgünk, ha azt hisszük, hogy a pénznek túlságosan bőviben vagyunk. Aki visszaemlékszik arra, ahogy *Rabelais* mes-

* Az álom eme részéről H. *Silberer* tartalmas munkájában (Phantasie und Mythos, 1910) megpróbálta megmutatni, hogy az álommunka nemcsak a lappangó álomgondolatokat, hanem a lelki folyamatokat is álomképződés közben vissza tudja tükröztetni („Das funktionale Phänomen"). Azt hiszem azonban, hogy nem veszi észre, hogy a „pszichikus folyamat az álomképzésben" rám nézve csak olyan gondolati *anyag,* mint minden egyéb. Ebben a pajzán álomban nyilván büszke vagyok rá, hogy ezeket a folyamatokat felfedeztem.

ter a *Gargantua* és fia *Pantagruel* életét és tetteit utólérhetetlenül ecseteli, az az első álomdarabok már érintett tartalmát is a hencegések közé sorozhatja. A megigért két gyermekkori jelenethez azonban a következő tartozik: Erre az útra *új bőröndöt* vásároltam, amelyenk *barnás-viola* színe az álomban többször előfordul. (Violabarna, ibolya merev szövetből olyasvalami mellett, amit „lányfogónak" [Mädchenfänger] neveznek: — a kormányzó szoba bútorai.) Ismeretes a gyermekeknek az a hite, hogy ha valami új ruha van rajtunk, akkor az embereknek feltünnek. Nos, gyermekkoromból a következő jelenetet beszélték el nekem, amelynek emlékét az elbeszélésre való emlékezés pótolja. Állítólag két éves koromban alkalomadtán *még ágybavizeltem* és amikor emiatt szemrehányással illettek, apámat azzal az ígérettel *vigasztaltam*, hogy neki M.-ben (a legközelebbi nagyobb városban) *új, szép, vörös* ágyat fogok vásárolni. (Innét a beiktatás, hogy *az üveget a városban vásároltuk, vagy kellett vásárolnunk;* amit megígértünk, azt meg *kell* tartanunk.) (Figyeljünk egyébként a hímnemű üvegre és a nőnemű bőröndre, box.) A gyermeknek egész nagyzása benn van ebben az ígéretben. A gyermek vizelési nehézségének jelentősége az álomban már egy korábbi álomfejtésnél (l. álmot a 151. l.) feltünt. A neurotikusok lélekelemzéséből az ágybavizelésnek intím összefüggését a becsvágy jellemvonásával is felismertük.

Volt azonban azután még egy más kellemetlenségem hét vagy nyolc éves koromban otthon, amelyre egészen jól emlékszem. Este lefekvés előtt túltettem magamat a diszkréció ama szabályán, amely szerint gyermekek szükségletüket ne a szülők hálószobájában, azoknak a jelenlétében végezzék és atyám fenyítő beszéd közben azt a megjegyzést tette, hogy ebből a fiúból sem lesz semmi. Becsvágyamat ez rettenetesen sérthette, mert álmaimban célzások erre a jelenetre minduntalan visszatérnek és rendszerint képességeim és sikereim felsorolásával kapcsolódnak egybe, mintha azt mondanám: Látod, mégis lett belőlem valami. Ez a gyermeki jelenet adja az álom utolsó képének anyagát, amelyben persze a bosszú a szerepeket felcserélte. Az idősebb férfi valószínűleg az apa, minthogy a félszemen a vakság az ő féloldali glaukomáját jelenti,* előttem vizel, mint én annakidején előtte. A glaukomával emlékeztetem a kokainra, amely az operációnál javára vált, mintha ezzel beváltottam volna ígéretemet. Ezenfelül mulatok rajta, mert vak, elébe kell tartanom az *üveget*

* Más magyarázat: Egyszemű, mint *Odhin,* az atyaisten. — *Odhin vigasza.* — A gyermekjelenetbeli *vigasztalás,* hogy új ágyat fogok neki vásárolni.

és dúskálok a felfedezéseimre való célzásokban, amelyek a hisztériáról szóló tanomra vonatkoznak és amelyekre büszke vagyok.*

Ha a gyermekkorbeli két vizelési jelenet nálam a nagyzási vágy témájával különben is szorosan összefügg, akkor annak felébresztéséhez hozzájárult az aussee-i uton még az a véletlen körülmény is, hogy szakaszomban nem volt W. C. és számolnom kellett azzal, hogy emiatt útközben kellemetlenségem lesz, ami reggel be is következett; a szükséglet érzésére felébredtem. Hajlandók lehetnénk arra, hogy a tulajdonképpeni álom gerjesztőjének ezt az érzést tekintsük. Én azonban ennél jobb magyarázatra gondolok, arra, hogy az álomgondolatok idézték fel a vizelési ingert is. Nálam egész szokatlan, hogy alvásomat valamely szükséglet megzavarja, legkevésbé pedig akkori felébredésem időpontjában, hajnali háromnegyed három órakor. A további ellenvetésekkel szemben megjegyzem, hogy más utazás alkalmával, kényel-

* Ime még némi álomfejtési anyag mindehhez: Az üveg odatartása annak a parasztnak az esetére emlékeztet, aki az optikusnál egyik szemüveget a másik után próbálgatta és mégsem tudott vele olvasni. (Bauern*fänger*. Mädchen*fänger* a másik álomrészletben). Az, hogy hogyan bánnak a parasztok a gyengeelméjűvé lett apával, *Zola, La-Terre*-jében. — Az a szomorú elégtétel, hogy atyám élete végső napjaiban, mint valami gyermek, az ágyat bepiszkította; ezért is vagyok az álomban a betegápolója. — „Gondolni és átélni itt szinte egy." *Oscar Panizza*-nak egy erősen forradalmi könyvdrámájára emlékeztet, mely az atyaistennel, mint valami paralitikus aggastyánnal elég szégyenletesen bánik el; ott ez így hangzik: Akarat és tett nála egy és az arkangyalának, valami Ganiméd-félének kell őt visszatartani attól, hogy szitkozódjék és átkozódjék, mert ezek az átkok nyomban teljesednének. — A *tervezgetés* az érettebb kritika korából származó szemrehányás az apával szemben, mint ahogy az álomnak egész lázadó felségsértő és felsőséget gúnyoló tartalma az apával szemben való ellenszegülésre vezethető vissza. Az uralkodót az ország atyjának hívják és az apa a legősibb, legelső és a gyermek számára egyetlen tekintély, amelynek hatalmi tökéletességéből származtak az emberi művelődéstörténet folyamán a többi társadalmi felsőségek (amennyiben az „anya-jog" ennek a tételnek a megszorítására nem kényszerít). — Az a fogalmazás „Gondolni és átélni egy", a hisztériás tünetek magyarázatára céloz, amelyre a férfi üvegnek is van vonatkozása. A bécsi embernek nem kell a „Gschnas" elvét magyaráznom; ez abban áll, hogy ritka és értékesnek látszó tárgyakat triviális, legszívesebben komikus és értéktelen holmikból állítanak össze, például vértezetet lábasokból, szalmaseprőből, sóskifliből, ahogy művészeink szokták víg estéken. Észrevettem, hogy ezt a hisztériások épp úgy csinálják: azokhoz, amik velük valóban megtörténtek ,tudattalanul alkotnak borzasztó és kicsapongó fantáziált eseményeket, amelyeket az élmények legártatlanabb és legbanálisabb anyagából építenek fel. Ezeken a fantáziákon függnek azután a szimptomák és nem a valódi élmények emlékein, legyenek azok bár komolyak, vagy szintén ártatlanok. Ez a magyarázat sok nehézségen segített keresztül és sok örömet szerzett nekem. Ezt a *„férfivizelő üveg"* — álomelemmel jelzem, mert a legutóbbi „Gschnas-estéről" mesélték nekem, hogy ott Lukretia-Borgia méregkelyhe volt kiállítva, amelynek belseje és főalkatrésze egy *férfi vizelőüveg* volt, amilyet a kórházakban használnak.

mesebb körülmények között szinte sohasem éreztem korai felébredés után vizelési ingert. Ez a kérdés egyébként eldöntetlen maradhat.

Amióta továbbá az álom-elemzés tapasztalatai alapján figyelmes lettem, hogy oly álmokból is fontos gondolatszálak nyulnak vissza a legkorábbi gyermekkorba, amelyeknek megfejtését kimerítettnek látjuk, mert az álomforrást és a vágyébresztő anyagot könnyen kimutathattuk, azóta azt kell kérdeznem, vajjon nincs-e ebben a tulajdonságban is az álomnak egy lényeges feltétele megadva. Ha általánosíthatom ezt a gondolatot, akkor minden álom nyilvánvaló tartalmából a frissen átéltekhez, a rejtett tartalomból pedig a legrégibb élményhez vezetnek kapcsolatok. A régi élményekről a hisztéria elemzésénél valóban kimutathattam, hogy azok a szó szoros értelmében egész a jelen időkig frissek maradtak. Ez a feltevés az álmokra vonatkozólag azonban még igen nehezen bizonyítható. A legkorábbi gyermek-élmények valószínű szerepére az álomképzésnél még más vonatkozásokban is vissza kell térnem. (VII. fejezet.)

Az álom-emlékezés kezdetben tárgyalt három sajátossága közül az egyiket, — hogy a mellékes dolgoknak előnyt ad az álomtartalomban — kielégítően magyarázta meg a *torzítás* ténye. Az emlékezés másik két tulajdonságát, hogy az a friss, valamint a gyermeki élményt előnyben részesíti, ugyancsak igazolhattuk, de az álmodás motivumaiból nem vezethettük le. Tartsuk emlékezetünkben az emlékezés e két jellemvonását és hogy azok magyarázata és értékelése még hátra van. Máshol kell majd őket beiktatnunk, talán az alvásállapot lélektanánál, vagy a lelki-szerkezet építményének később megkísérlendő vizsgálatánál, amikor az álomfejtéssel mint valami ablakrésen át az álom belsejébe pillanthatunk.

Az utolsó álom-elemzések egy másik eredményét azonban mingyárt itt ki is emelem. Az álom gyakran *több-értelműnek* mutatkozik. Benne, mint a példák igazolják, nemcsak több vágyteljesülés egyesülhet, hanem megtörténhetik, hogy az egyik értelem, vagy egyik vágyteljesülés a másikat fedi, míg a legalsóban a korai gyermekségből eredő vágyakra bukkanunk. Ujból meg kell gondolnunk, hogy a „gyakran" kifejezést a „rendszerint"-tel helyettesíthetjük-e.*

* Az álom értelmének egymásra-rétegezettsége az álomfejtés egyik legkényesebb, de egyben legtartalmasabb problémája. Aki ennek a lehetőségéről elfelejtkezik, az az álom lényege felől könnyen tévútra és tarthatatlan állításokra jut. Ámde e témáról még édes-kevés vizsgálat történt. Eddig csak a vizelési inger-álomnak elég szabályszerű szimbólum-rétegezését részesítette *O. Rank* alapos méltatásban.

C

A TESTI ÁLOMFORRÁS

Ha megkíséreljük, hogy a művelt laikusban az álomproblémák iránt érdeklődést keltsünk és evégből kérdést intézünk hozzá, hogy véleménye szerint mely forrásokból erednek az álmok, akkor rendszerint azt látjuk, hogy a kérdezett a megoldás egy részét biztosan tudni véli. Nyomban azokra a körülményekre gondol, amelyek szerinte az alvás alatt az álomképzésre hatást gyakorolnak, a megzavart vagy megnehezített emésztésre („az álom a gyomorból jön"), a testnek véletlen helyzetére és egyéb kisebb körülményekre és láthatólag nem is sejti, hogy mindezeknek a mozzanatoknak figyelemre méltatása után is marad még valami, ami magyarázatra szorul.

Amit a testi ingerforrások álomképző szerepéről a tudományos irodalom vall, azt a bevezető fejezetben (lásd 15. l.) kimerítően tárgyaltuk, hogy itt csak a vizsgálatok eredményére kell emlékeztetnünk. Hallottuk, hogy háromféle testi ingerforrást különböztetünk meg; a külső tárgyakból kiinduló objektiv érzéki ingereket, az érzékszerveknek csakis szubjektive megokolt izgalmi állapotát és a test belsejéből származó testi ingereket. Láttuk, hogy a szerzők hajlamosak arra, hogy a testi ingerforrásokkal szemben az álomnak esetleges lelki forrását háttérbe szorítsák, vagy teljesen kikapcsolják (31. l.). A testi ingerforrások mellett szóló vélemények vizsgálatánál tapasztaltuk, hogy az objektiv érzékszervi ingerek, egyrészt az alvás alatti véletlen, másrészt az alvó lelki életétől távol nem tartható ingerek jelentőségét, számos megfigyelés igazolta (18. l.). A szubjektiv érzéki ingerek szerepe a hypnagog érzéki képek álombeli visszatérésével kísérletileg bebizonyítottnak látszik (22. l.). Az álomképeknek és álomképzeteknek összefüggése a testi ingerekkel, ha egész terjedelemben nem is bizonyítható, mégis arra az általános ismert befolyásra támaszkodhatik, amelyet az emésztő, vizelő és nemi szervek izgalmi állapota álmaink tartalmára gyakorol.

„Ideginger" és *„testi inger"* volnának eszerint az álom testi forrásai, illetve egyes szerzők szerint, az álom kizárólagos forrásai.

Ámde számos kételyt hallottunk, amelyek a testi ideginger elméletét nem annyira a helyesség, mint inkább az elegendőség szempontjából kifogásolják.

Ez elmélet valamennyi képviselője meg lehetett ugyan győződve e tan tényleges alapjáról — kiváltképp, amig járulékos és külső idegingerekről van szó, amelyek az álomtartalomban minden fáradság nélkül feltalálhatók, — mégsem zárkózhatott el az

elől a belátás elől, hogy az álmok gazdag képzettartalma csupán csak a külső ingerekből nem vezethető le. Miss Mary Whiton *Calkin* saját álmait és egy második személyét hat héten keresztül ebből a szempontból vizsgálta és csak 13.2%, illetőleg 6.7%-ot talált, amelyben a külső érzékelés eleme kimutatható volt; a gyűjteménynek csak két esetét lehetett organikus érzetre visszavezetni. A statisztika itt megerősíti azt, amit saját tapasztalataink futólagos áttekintésekor eddig is sejthettünk.

Többen megelégedtek azután azzal, hogy az „ideginger álmot", az álom jól áttanulmányozott alosztályát, a többi álomformától különválasszák. *Spitta* az álmokat *ideginger* és *asszociációs* álmokra osztotta fel. Nyilvánvaló volt azonban, hogy e megoldás nem elégíthet ki mindaddig, amíg a szomatikus álomforrás és az álom képzettartalma között a kapcsolatot kimutatni nem sikerült.

Az első ellenvetés szerint a külső ingerforrások nem elég gyakoriak, a második ellenvetés szerint az a magyarázat, amely ezekre az álomforrásokra alapszik, nem kielégítő.

E tannak képviselői két ilyen magyarázattal maradnak adósok, először, hogy a külső ingert miért nem ismerjük fel az álomban a maga valódi mivoltában, illetőleg rendszerint miért ismerjük félre (l. az ébresztő álmokat 20. l.) másodszor, hogy erre a félreismert ingerre az észrevevő lélek reakciójának eredménye miért oly meghatározatlanul változékony. Feleletül erre a kérdésre *Strümpell*-től azt hallottuk, hogy alvás közben a lélek a külvilágtól való elfordulása következtében az objektiv érzéki ingerek helyes magyarázatát nem tudja megadni, hanem a több tekintetben határozatlan serkentés alapján illuziókat kénytelen teremteni; az író szavai szerint (108 l.):

„Mikor alvás közben valamely külső vagy belső ideginger által a lélekben érzet, vagy érzet-komplexum vagy általában pszihikai folyamat támad és a lélek azt felfogja, akkor ez a folyamat a lélekből annak éber állapotából visszamaradt tapasztalati körét, érzés-képeit, tehát további érzékléseit csupaszon vagy a hozzájuk tartozó pszichikai értékekkel együtt hívja elő. Ez a folyamat ilyen képeknek kisebb-nagyobb számát mintegy maga köré gyüjti és ezekből kap az idegingerből származó benyomás pszichikai értéket. Rendszerint erre is azt mondják, amit a nyelvszokás az éber viselkedésről mond, hogy a lélek alvás közben az ideginger benyomásait *értelmezi*. Ennek az értelmezésnek eredménye az úgynevezett *ideginger*-álom, vagyis oly álom, amelynek alkatelemeit az határozza meg, hogy valamely ideginger a reprodukció szabályai szerint fejti ki pszichikai hatását a lelki életben."

E tannal minden lényeges részében egyezik *Wundtnak* az a

nyilatkozata, amely szerint az álom képzetei jórészt érzéki ingerekből, nevezetesen a közérzésből indulnak ki és ezért rendszerint a fantasztikus illuziók valószínűleg csak részben tartoznak a tiszta hallucinációig fokozott emlékezet-képzetekhez. Ez elméletből adódó az álomtartalom és az álominger közötti viszonyról *Strümpell* azt a találó hasonlatot mondja (84 l.), hogy az olyan, „mint mikor zenéhez egyáltalán nem értő ember tíz ujja a hangszer billentyűin fut végig". Az álom így nem pszichikus motivumokból származó lelki jelenség, hanem egy fiziológiai ingeredménye, amely lelki tünetsorban nyilvánul meg, mert az ingertől érintett készülék más megnyilvánulásra nem képes. Hasonló feltevésre épül pl. a kényszerképzeteknek az a magyarázata is, amelyet *Meynert,* a híres óralap-hasonlattal igyekezett megadni, amelyen egyes számok erősebben domborodnak ki.

Bármennyire kedveltté vált és bármily csábítónak tűnik is a testi álomingerek tana, mégis könnyű annak gyöngéjét kimutatni. Minden testi álom inger, amely alvás közben a lelki szerkezetet illuzió keltésével értelmezésre hívja fel, sok értelmezési kísérletet indíthat meg, tehát végtelenül különböző képzetek által képviseltetheti magát az álomtartalomban.* *Strümpell* és *Wundt* tana azonban képtelen valamely motivumot megadni, amely a külső és belső inger közötti viszonyt és a magyarázatul választott álomképzetet szabályozná, tehát megmagyarázná azt a „különös kiválasztást", melyet az ingerek „reproduktiv működésük közben elég gyakran ejtenek" (Lipps, Grundtatsachen des Seelenlebens, 170. l.). Más ellenvetés az egész illuzió-tannak egy alapvetése ellen irányul, hogy t. i. a lélek alvás közben nincs abban a helyzetben, hogy az objektiv érzéki inger valódi természetét felismerje. Egy régi fiziológus *Burdach* bebizonyítja, hogy a lélek alvás közben is igen jól tudja a hozzáérkező érzéki ingereket értelmezni és tud azokra a helyes értelemnek megfelelően reagálni, megírja, hogy bizonyos az egyén előtt fontosnak tűnő érzéki benyomásokat még az alvás alatt sem lehet elhanyagolni (dajka álma és a gyermek) és hogy saját nevünkkel sokkal könnyebben lehet bennünket felébreszteni, mint valami közömbös hallási benyomással, ami tehát azt tételezi fel, hogy a lélek a benyomások között alvás közben is különbséget tesz. (I. fejezet 37. l.) *Burdach* ezekből a megfigyelésekből arra következtet, hogy alvás közben nem az

* Mindenkinek ajánlanám, hogy olvassa át *Mourly Vold* két kötetbe gyüjtött kimerítő és alapos jegyzőkönyveit az ő kísérletileg felidézett álmairól, hogy meggyőződjék róla, hogy az egyes álom tartalma mily kevés felvilágosítást nyert a megadott kisérleti feltétellel és hogy általában mily csekély a haszna az ily kisérleteknek az álomproblémák megértése szempontjából.

érzéki ingerek értelmezését illető képtelenséget, hanem az érdeklődés hiányát kell feltételeznünk. Ugyanazok az érvek, amelyeket *Burdach* 1830-ban hozott fel, változatlanul visszatérnek a testi-inger elmélet megcáfolására *Lipps*-nél 1883-ban. A lélek ezek szerint olyan, mint az adomabeli alvó, aki arra a kérdésre, hogy „alszol-e" azt feleli „nem", de arra a kérésre, „akkor kölcsönözz tíz forintot" — a kifogás mögé bújik: „alszom".

A testi-inger tanának elégtelensége más módon is bizonyítható. A megfigyelés azt mutatja, hogy a külső ingerek nem kényszerítenek álmodásra, mégha ezek az álomtartalomban megjelennek is, amint és amennyiben álmodunk. Bőr- vagy nyomásingerrel szemben, amely alvás közben ér, különböző reakciók állanak rendelkezésemre. Esetleg egyszerűen észre sem veszem és azután csak a felébredésnél tapasztalom, hogy pl. a lábam nem volt betakarva, vagy a karomat valami nyomta; hiszen a kórtan számtalan példát mutat arra, hogy különféle és erősen izgató érző és mozgató ingerek alvás közben hatástalanok maradnak. Megérezhetem továbbá még a benyomást mintegy az alváson keresztül, amint az a fájdalmas ingerekkel történik, de anélkül, hogy a fájdalmat az álomba szőném, harmadszor felébredhetek az ingerre, hogy azt megszüntessem!* Csak a negyedik reakció az, hogy az ideginger folytán álmodni kényszerülök; a többi lehetőség azonban legalább is oly gyakran megy végbe, mint az álom képzéssel. Ez nem történhetnék, ha *az álmodás motivuma nem esnék a testi ingerforrásokon kívül.*

A testi ingerekkel való álommagyarázat imént felfedett hiányainak jogos méltatása után más szerzők — *Scherner,* akihez *Volkelt,* a bölcsész csatlakozott, — azokat a lelki tevékenységeket iparkodtak közelebbről meghatározni, amelyek a tarka álomképeket a testi ingerekből termelik, akik tehát az álmodás lényegét mégis újra a lélekben és egy pszichikai tevékenységben keresték. *Scherner* az álomképzésnél kibontakozó lelki sajátosságoknak nemcsak poetikusan átérzett, elevenen izzó ábrázolását adta, de azt hitte, hogy felfedte azt az elvet is, amely szerint a lélek a neki nyujtott ingerekkel bánik. A nappali bilincsektől szabadult fantázia szabad működésével *Scherner* szerint az álommunka arra törekszik, hogy annak a szervnek a természetét, amelyből az inger kiindul, valamint az ingernek a fajtáját *szimbólikusan* ábrázolja. Az álomfejtés kulcsaként így az álmoskönyvnek egy neme adódik, amelynek segítségével az álomképekből testi érzésekre, szervek

* L. ehhez: *K. Landauer,* Handlungen der Schlafenden, (Zeitschr. f. die Ges. Neurologie u. Psychiatrie, 1918). Mindenki megfigyelhet az alvónál nyilvánvalóan értelmes cselekvéseket. Az alvó ember nincs teljesen eltompulva; ellenkezőleg: képes logikus és akaraterős cselekvésre.

állapotára és inger-állapotokra lehet következtetni. Így a macska képe a kedély bosszús állapotát, a fehér és síma sütemény képe a test meztelenségét fejezi ki. Az emberi testet a maga egészében az álomfantázia házzal ábrázolja, az egyes szerveket a ház egyes részeivel. A „foginger-álom"-ban a száját magas boltívű bejárat és a toroknak a nyelőcső felé esését lépcső ábrázolja; a „fejfájás-álom" a fej magassági állásának jelzésére a szoba tetejét választja, amelyet utálatos varangy-formájú pókok lepnek el. (39. l.) „Ezek a szimbólumok többféle változatban használtatnak ugyanarra a szervre; így a lélegző tüdőt a lánggal teli búgó kályha, a szívet üres ládák és kosarak, a hólyagot kerek zacskóalakú, vagy általában csak üreges tárgyak szimbolizálják. Különösen fontos, hogy az álom végén az izgató szerv, vagy annak funkciója gyakran leplezetlenül mutatkozik és pedig rendszerint az álmodó saját testén. Így a „foginger-álom" rendesen azzal végződik, hogy az álmodó fogat húz ki a szájából" (35. l.). Nem mondható, hogy az álomfejtés e teóriáját a szerzők nagy tetszéssel fogadták. Elsősorban szertelennek tünt. Vonakodtak még annyi jogosultságot is találni benne, amennyire ítéletem szerint igényt tarthat. Amint látjuk, a *szimbólika* segítségével ez az olyan fajta álomfejtés feleleventésével vezet, amelyet a régiek alkalmaztak, csakhogy a terület, amelyből a magyarázat szerezhető, az ember testiségére szorítkozik. Az, hogy ez álomfejtés tudományosan megfogható technika híján van, súlyosan befolyásolja a *Scherner*-féle tan alkalmazhatóságát. Az álomfejtés önkényessége semmiesetre sem zárható itt ki, főként ha az álomtartalomban egy inger itt is többféle képben jelenhetik meg. Így már *Volkelt,* Scherner követője sem tudta megerősíteni, hogy a ház a test ábrázolására szolgál. Megütközésre ad okot az is, hogy a lélek az álommunkát itt ismét haszon és cél nélkül végzi, minthogy a szóban forgó tan szerint a lélek beéri azzal, hogy az őt foglalkoztató ingeren képzelegjen anélkül, hogy az bármiféle elintézést is nyerne.

Egy ellenvetés azonban *Scherner*-nek a testi ingerek álombeli szimbolizálásáról szóló tanát erősen támadja. Testi ingerek mindenkor vannak jelen, a lélek a befogadásukra általános felfogás szerint alvás közben még hozzáférhetőbb, mint ébren. Akkor azonban nem értjük, hogy a lélek miért nem álmodik egész éjjel folytonosan és pedig minden éjjel minden szervről. Ha ez ellenvetéssel szemben azzal a feltevéssel akarnánk védekezni, hogy a szemből, orrból, fogakból, belekből stb. külön ingerek indulnak, hogy az álomtevékenységet felkeltsék, akkor az előtt a nehézség előtt állunk, hogy ezeket az ingerfokozásokat objektive igazolnunk kellene, ami az eseteknek csak csekély számában sikerült. Ha a repülés álma a tüdőszárnyak fel- és leszállását szimbolizálja légzés

közben, akkor ezt, mint már *Strümpell* is megjegyzi, sokkal gyakrabban kellene álmodnunk, avagy az ilyen álom alatt fokozott lélegzést kellene kimutatnunk. Még egy harmadik eset is lehetséges és ez valamennyi között a legvalószínűbb, nevezetesen, hogy időszakosan különös okok érvényesülnek, amelyek a figyelmet a mindig egyformán jelenlevő zsigeri érzetekre irányítják; ám ez a feltevés már túlmegy a *Scherner*-féle elméleten.

Scherner és *Volkelt* fejtegetéseinek értéke abban áll, hogy az álomtartalom magyarázatra szoruló jellemvonásának egész sorára tesz figyelmessé és úgy látszik, új megismeréseket takar. Teljesen igaz, hogy az álom a test szerveinek és működéseinek szimbolizálását tartalmazza, hogy a víz az álomban gyakran vizelési ingert jelent, hogy a férfi nemi szervét felálló bot vagy oszlop ábrázolhatja és így tovább. Oly álmoknál, amelyekben mozgalmas látótér és világító színek mutakoznak, szemben más álmok tompaságával, alig utasíthatjuk el azt a magyarázatot, hogy ezek „látási ingerálmok" s ugyanúgy kevéssé tagadható az illúzióképzés járuléka azoknál az álmoknál, amelyekben lárma és hangzavar van. Oly álom, mint a *Scherneré*, amelyben szép szőke fiúk két sora áll egymással szemben egy hídon, akik egymást megtámadják, azután régi helyüket elfoglalják, amelyben azután az álmodó a hídra ül és hosszú fogat húz ki az állkapcsából, vagy *Volkelt* hasonló álma, amelyben fiókoknak két sora szerepel, amely ismét fogkihúzással végződik és e két szerzőnek bőven közölt hasonló más álma nem engedi meg, hogy a *Scherner*-féle elméletet mint valami haszontalan kitalálást félredobjuk, anélkül, hogy annak helyes magva után ne kutassunk. Akkor az a feladatunk, hogy az állítólagos foginger vélt szimbolizálása helyett másfajta magyarázatot találjunk.

Az egész idő alatt, amíg most a testi álomforrások tanával foglalkoztam, tartózkodtam attól, hogy latba vessem azt az érvet, amely a mi álom-elemzéseinkből szűrődik le. Ha valamely eljárással, amelyet más szerzők az ő álomanyagukra nem alkalmaztak, bebizonyíthattuk, hogy az álomnak mint lelki akciónak saját értéke van, hogy képződésének valamely vágy az indoka és hogy az előző nap élményei szolgáltatják az álomtartalom legközelebbi anyagát, akkor minden más álom-elmélet, amely ily fontos vizsgálati eljárást elhanyagol és ennek megfelelően az álmot a testi ingerek haszontalan és rejtélyes lelki visszahatása gyanánt tünteti fel, minden különösebb kritika nélkül is elejthető. Ha csak nem vesszük fel, ami igen valószínűtlen, hogy az álmoknak két egészen különböző fajtája van, amelyek közül az egyikkel csak mi találkozhattunk, a másikkal az álomnak csak korábbi vizsgálói találkoztak. Most csak az van hátra, hogy azokat a tényeket, ame-

lyekre a testi álomingerek szokásos tana támaszkodik, a mi álomtanunkba el tudjuk helyezni.

Az első lépést erre már megtettük, amikor azt a tételt állítottuk, fel, hogy az álommunka az alatt a kényszer alatt áll, hogy minden egyidőben jelenlevő álomgerjesztőt egységbe foglal (134. l.). Láttuk, hogyha az előző nap két vagy több nyomatékos élménye visszamaradt, akkor az azokból adódó vágyak egy álommá egyesíttetnek, aminthogy az álomanyagba az előző napnak lelkileg értékes benyomásai és közömbös élményei egybefonódnak, feltéve, hogy köztük áthidaló képzetek létesíthetők. Az álom eszerint visszahatás mindarra, ami az alvó lélekben egyidőben aktuálisan jelen van. Amennyiben tehát eddig az álomanyagot elemeztük, azt lelki maradékok és emlékezeti nyomok gyüjteményének ismertük meg, amelyeknek (a friss és az infantilis anyag előnyben részesítése miatt) lélektanilag ezidőszerint meg nem határozható aktuális jelleget kell tulajdonítanuk. Nem okoz tehát nagy nehézséget, hogy előre megmondjuk, hogy mi fog történni, ha ehhez az emlékezeti aktualitáshoz alvás közben az érzékléseknek új anyaga társul. Ezek az izgalmak pedig ismét azzal nyernek az álomban fontosságot, hogy aktuálisak; ezek a többi lelki aktualitással egyesíttetnek, hogy az álomképzéshez anyagot szolgáltassanak. Az alvás alatti ingerek tehát másképp fogalmazva, vágyteljesüléssé dolgoztatnak fel, amelynek többi alkatrészét az ismert lelki napi maradékok szolgáltatják. Ennek az egyesülésnek *nem kell* végbemennie, hiszen hallottuk, hogy a testi ingerekkel szemben alvás közben egynél több elintézési mód is lehetséges. De ahol végbemegy, ott az álomtartalom számára oly képzet-anyagot sikerült találni, amely mindkettőt úgy a testi, valamint a lelki álomforrást is egy kifejezésben ábrázolja.

Az álom lényege nem változik, ha a lelki álomforrásokhoz testi anyag is társul, vágyteljesülés marad az, tekintet nélkül arra, hogy annak kifejezését az aktuális anyag miként befolyásolja.

Készségesen adok itt helyet egész sor oly sajátosságnak, amely a külső ingerek jelentőségét az álomra változóan átalakíthatja. Úgy képzelem, hogy a mindenkori körülményekben rejlő egyéni, élettani és véletlen mozzanatok összeműködése dönt afölött, hogy intenzívebb objektív ingerület esetén alvás közben miként viselkedünk; a szokásos és az esetleges alvás-mélység és az inger-intenzitás viszonya egymáshoz szabja meg, hogy az ingert egyszer annyira elnyomjuk, hogy az az alvásban ne zavarjon, máskor arra fog kényszeríteni, hogy felébredjünk, vagy azt a kísérletet erősíti meg, hogy az ingerből álmot szőjünk és úgy győzzük le. Ennek a konstellációnak változatossága szerint fognak a külső objektív ingerek az álomban az egyik embernél gyak-

rabban vagy ritkábban kifejezésre jutni, mint a másiknál. Nálam, aki kitünő alvó vagyok és szívósan ragaszkodom ahhoz, hogy semmiféle okból magamat az alvásban zavarni ne engedjem, külső izgalmi okok igen ritkán avatkoznak az álmomba, míg lelki motívumok nyilván könnyen bírnak álmodásra. Tulajdonkép csak egyetlen egy álmot jegyeztem fel, amelyben az objektív fájdalmas ingerforrás felismerhető; igen tanulságos lesz éppen ennél az álomnál megvizsgálni, hogy a külső inger milyen álomeredménnyel végződik.

Szürke lovon lovagolok, eleinte bátortalanul és ügyetlenül, mintha csak támaszkodnám. Ekkor találkozom P. kollegával, aki lódenruhában lóháton ül és engem valamire figyelmeztet (valószínűleg arra, hogy rosszul ülök). Végre a felette intelligens lovon mindjobban megtalálom helyemet, kényelmesen ülök és azt veszem észre, hogy egész otthonos vagyok rajta. Nyeregként valamiféle vánkos szolgál, amely a ló nyaka és tompora közötti tért teljesen betölti. Így lovagolok éppen két teherkocsi között. Miután az uton egy bizonyos távolságig lovagoltam, megfordulok és le akarok szállni, előbb egy kis nyitott kápolna közelében, mely az útvonalon fekszik. Majd egy hozzá közelfekvő kápolna előtt valóban leszállok; a szálloda ugyanazon az úton van; a lovat egyedül is odaengedhetném, de jobbnak tartom, hogy odavezessem. Mintha szégyenkezném, hogy lovasként érkezzem oda. A szálloda előtt a szálló legénye áll és cédulát mutat nekem, melyet én találtam meg és emiatt engem kigyúnyol. A cédulán kétszer aláhúzva ez áll: Nem enni és azután egy második elhatározás (homályosan) olyasféle, hogy: nem dolgozni; ehhez valami bizonytalan képzet, hogy idegen városban vagyok, amelyben nem dolgozom.

Ez álmon mindenekelőtt nem igen lehet észrevenni, hogy fájdalom-inger hatása, sőt annak kényszere alatt keletkezett. Előző nap furunkulusok gyötörtek, amelyek minden mozgást kínossá tettek, végül egy furunkulus a skrotum gyökerén almanagyságúra nőtt és minden lépésnél elviselhetetlen fájdalmat okozott. A láz okozta fáradság, étvágytalanság és az emellett elvégzett nehéz napi munka egyesült a fájdalommal, és hangulatomat megzavarta. Orvosi munkámat csak nehezen tudtam elvégezni, ámde a baj helye és természete mellett nem képzelhettem el oly teljesítményt, melyre annyira képtelen lettem volna, mint a *lovaglásra*. Nos, és éppen ebbe a munkába helyez az álom: ami a bajomnak elképzelhető legerélyesebb tagadása. Lovagolni általában nem tudok, máskor sem álmodom róla, egyáltalán csak egyszer ültem lovon, akkor is nyereg nélkül és a dolog nem is volt ínyemre. Ámde ebben az álomban lovagolok,

mintha nem volna furunkulusom a gáton, *éppen azért nem, mert nem akarom, hogy furunkulusom legyen.* Az álombeli nyergem nem más, mint az a pépes borogatás, mely az elalvást lehetővé tette. Valószínű, hogy — így megóva — az alvás első óráiban fájdalmakat nem éreztem. Azután a fájdalmas érzések újra jelentkeztek és fel akartak ébreszteni. Erre jött az álom és csillapítólag így szólt: „Aludj tovább, csak nem fogsz felébredni! Nincs is furunkulusod, mert lovagolsz és furunkulussal azon a helyen csak nem lovagolhatnál!" Ez hatott is, az álom a fájdalmat eltompította és tovább aludtam.

Az álom azonban nem elégedett meg azzal, hogy a szenvedéssel össze nem férő képzet makacs rögzítése segítségével a furunkulust „kiszuggerálja" belőlem, miközben úgy viselkedett, mint a hallucinációs elmezavarban szenvedő anya, aki gyermekét elvesztette* vagy a kereskedő, akit a veszteségek vagyonától megfosztottak; a letagadott ingerek egyes részletei és az elfojtására szolgáló kép azonban anyagul is szolgálnak neki arra, hogy azt, ami a lélekben különben is aktuális, az álom szituációjához kapcsolja és kifejezésre juttassa. *Szürke* lovon lovagolok; a ló színe pontosan megfelel annak a *bors- és sókeverék-színű* (Pfeffer und Salz) dresznek, amelyben P. kollegával vidéken találkoztam. *Erősen fűszerezett* táplálék volt állítólag furunkulusom oka, kóroktani szempontból mindenesetre még előnyös a *cukorral* szemben, amire furunkulusnál gondolni lehet. P. barátom szeret velem *lóhátról* beszélni, amióta egy nőbetegemnél felváltott, akinél csodát — nagy *„kunsztot"* műveltem (álomban a lovon eleinte ugy ülök, mint egy műlovas, tangentialisan), azonban valójában mint az adomabeli kocalovas, akit lova odavitt, ahová ő akarta. Így a ló a nőpáciens szimbolikus jelentőségét kapja (az álomban *felette intelligens*). *„Ott fenn egész otthonosan érzem magam"*, arra a helyzetre vonatkozik, amelyet abban a házban elfoglaltam, mielőtt P. felváltott. *„Azt hittem, hogy ön erősen ül a nyeregben"* mondotta röviddel ezelőtt a város egy hires orvosa, kevés jóakaróim egyike ugyanerre a házra vonatkozólag. *Művészet (Kunststück)* is volt, ilyen fájdalmakkal nyolc-tiz órán át pszichoterápiát űznöm. De tudom, hogy teljes testi jóérzés nélkül különösen fáradságos munkámat nem tudom sokáig folytatni és az álom telve van komor célzásokkal arra, ha munkaképtelen lennék (a cédula, amilyet a neuraszténiások hoznak és mutatnak az orvosnak): *Nem dolgozni és nem enni.* A további álomfejtésnél az álommunkának a lovaglás-vágytól sikerült az utat megta-

* Lásd *Griesinger*-t és *Abwehr-Psychoneurosen* (Neurologisches Zentralblatt 1896.) c. második közleményem megjegyzését, (Ges. Schriften Bd. I.)

lálnia azokhoz az egész korai gyermeki cívódásokhoz, amelyek köztem és most Angliában élő egy évvel idősebb unokabátyám között zajlottak le. Ezenkívül olaszországi utazásomból is vett fel az álom elemeket. Az álombeli út veronai és sziénai benyomásokból van összeróva. A még mélyebbre hatoló álomfejtés szexuális álomgondolatokhoz vezet és emlékszem, hogy egy nőbetegemnél, aki Olaszországban sohasem volt, a szép Itáliára vonatkozó álombeli célzások mit jelentettek (gen-Italien-Genitalien), ami egyúttal nincs kapcsolat hiján azzal a házzal sem, amelyben P. előtt orvos voltam és azzal a hellyel, ahol a furunkulus fészkel.

Egy másik álmomban hasonló módon sikerült az alvás megzavarását elhárítanom, amelyet *ezúttal* érzéki inger fenyegetett, de csak a véletlennek köszönhettem, hogy az álom összefüggését a véletlen álomingerrel felfedeztem és e módon az álmot megértettem. Egy reggel nyár derekán Tirolban egy magaslati helyen azzal ébredtem, hogy azt álmodtam, hogy *a pápa meghalt*. Ezt a rövid, nem vizuális álmot nem sikerült megfejtenem. Az álom alapjaként csak arra emlékeztem, hogy az ujságban röviddel azelőtt Őszentségének könnyebb rosszullétéről olvastam. Ám a délelőtt folyamán azt kérdezi a feleségem: „Hallottad ma reggel azt a rettentő harangozást?" Nem tudtam róla, hogy hallottam volna, de most megértettem álmomat. Ez volt alvási szükségletemnek visszahatása arra a harangozásra, amellyel a buzgó tiroliak fel akartak ébreszteni. Azzal a következtetéssel bosszultam meg azután magamat, amely az álom tartalmát teszi és nem törődve a harangozással, tovább aludtam.

Akadna az előbbi fejezetekben említett álmok között több olyan, amely az úgynevezett idegingerek feldolgozásának példájául szolgálhatna. Ilyen az az álom, amelyben nagy kortyokban ittam: abban a test-inger látszólag az egyetlen álomforrás; ebből az érzetből eredő vágy, a szomjúság, az egyetlen álom-motívum. Hasonló az eset más egyszerű álmokban is, ha a testi inger önmagában vágyat tud alkotni. Egy nőbetegemnek az az álma, amelyben hűtőkészülékét éjjel arcáról ledobja, szokatlan módja, ahogy a fájdalom-ingerre a vágyteljesülés reagál; úgy látszik, hogy a betegnek sikerült magát múlóan érzéketlenni tenni, miközben fájdalmát valami idegen egyénre hárította.

A három párkáról szóló álmom nyilvánvalóan éhségálom, de ezt a táplálékszükségletet az álom a gyermeknek anyja emlője utáni vágyáig képes visszatolni és az ártatlan vágyat oly valami komolyabb dolog takarójául felhasználni, amely leplezetlenül nem nyilvánulhat meg. *Thun* grófról szóló álomból láthattuk, hogy milyen utakon jut összeköttetésbe valamely esetleges testi szükséglet a lelkiélet legerősebb, de a legerősebben el is fojtott

gerjedelmével. És ha, a *Garnier* közölte esetben az első konzul a felrobbanó pokolgép lármáját mielőtt felébredne, harci álomba szövi, akkor ebben különös világossággal nyilvánul meg az a törekvés, amelynek szolgálatában a lélek tevékenysége az alvás alatti érzéki ingerekkel foglalkozik. A fiatal ügyvéd, aki egészen el van telve első nagy csődjével, ebédutáni álmában épúgy viselkedett, mint a nagy Napoleon. Valami G. Reichről álmodik *Hussiatyn*-ból, akit a csődügyből ismer, de *Hussiatyn* tovább is parancsolólag tolakodik elő; fel kellett ébrednie és hallja, hogy a neje, aki hörghurutban szenved, hevesen köhög. (husten — Hussiatyn).

Állítsuk egymással szembe első Napoleonnak, a különben kitűnő alvónak ezt az álmát a sokáig alvó orvostanhallgatónak egy álmával, akit szobaasszonya ébresztgetvén, hogy kórházba kell mennie, álmában kórházi ágyon fekszik és azzal az érveléssel alszik tovább, „ha már a kórházban vagyok, akkor nem kell felkelnem, hogy odamenjek". Ez utóbbi nyilvánvalóan kényelmi álom, az alvó álmodásának motívumát leplezetlenül bevallja, de egyúttal az álmodás egyik titkát is felfedi. Bizonyos értelemben minden álom *kényelmi-álom*, azt a célt szolgálja, hogy ahelyett, hogy felébrednénk, tovább aludjunk. *Az álom az alvás őrzője, nem pedig megzavarója.* A lelkileg ébresztő mozzanatokkal szemben ezt a felfogást más helyen fogjuk igazolni; alkalmazhatóságát azonban az objektív külső ingerekre már itt is megindokolhatjuk. A lélek vagy egyáltalában nem törődik az alvás alatti érzékelés okaival, ha erre az inger intenzitásával és jólmegérdemelt jelentésével szemben képes, vagy arra használja az álmot, hogy ezeket az ingereket letagadja, illetve értéktelenítse. Harmadik esetben, ha ez ingereket már el kell ismernie, akkor oly értelmezést ad nekik, amely az aktuális izgalmat egy kívánatos és az alvással megférő helyzet alkatrészeként mutatja. Az alvó az aktuális ingereket azért szövi álmába, *hogy azokat realitásuktól megfossza.* — Napoleon tovább alhatik, hiszen ami zavarni akarja, csak álomemlékezés, az arcolei ágyúdörgésre.*

Az alvás vágyával, amire az én magát tudatosan beállította (és az álombeli cenzurával, emellett a később megemlítendő másodlagos átdolgozással), mint az álomképzés motívumával, számolnunk kell; minden sikerült álom ennek teljesedése. Hogy ez az általános, rendszeresen visszatérő és mindig azonos alvásvágy mikép viselkedik a többi vágyakkal szemben, amelyek közül az álomtartalom majd ezt, majd amazt teljesíti, azt később fogjuk vizsgálni. Az alvás-vágyban azonban fölfedtünk egy olyan elemet,

* Az álom tartalmát nem egyezően beszéli el a két forrás, amelyből azt merítem.

amely a *Strümpell—Wundt*-féle teória hézagát be tudja tölteni és a külső ingerek értelmezésének fonákságait és szeszélyességeit meg tudja magyarázni. A külső ingerek helyes értelmezésére az alvó lélek nagyon is képes, de ez az alvónak élénk közreműködését kívánná, esetleg az alvás megszakítását követelné; ezért a lehetséges értelmezések közül csak azok juthatnak az álomba, amelyek az alvás-vágy önkényesen gyakorolt cenzurájával összeegyeztethetők. Mint ahogy Romeo szerint: „A fülemüle ez és nem a pacsirta", mert ha a pacsirta volna, akkor a szerelmi éjnek is vége szakadna. Az ingernek így megengedett értelmezései közül azután az alvó azt választja ki, amelyik a lélekben leselkedő vágy-gerjedelemmel a legalkalmasabb kapcsolatot tudja megteremteni. Így minden egyértelműen meghatározott és semmi sincs az önkényre bízva. Az ingerek félremagyarázása nem illúzió, hanem — ha úgy tetszik — kifogás. Ámde ebben, mint az álomcenzura szolgálatában álló eltolásos pótlásban megint, a normális lelkifolyamat elhajlására kell ismernünk.

Ha a külső ideg- és belső testi-ingerek elég intenzívek ahhoz, hogy a lélek figyelmét magukra kényszerítsék, akkor ezek — amennyiben egyáltalán álom és nem felébredés az eredményük — az álomképzésnek szilárd alapját, az álomanyag magvát adják, amelyhez az álom-munka a megfelelő vágyteljesedést ugyanoly módon keresi, mint (lásd fennebb) két lelki álominger között a közvetítő képzetet. Ennyiben az álmok bizonyos számában igaz, hogy bennük a testi elem vezényli az álomtartalmat. Az ily szélsőséges esetben magának az álomképzésnek céljából egy nem éppen aktuális vágy ébred. Az álom azonban nem tud mást, csak egy vágyat teljesülten ábrázolni; mintegy az előtt a feladat előtt áll, hogy megkeresse azt a vágyat, amely alkalmas, hogy a most aktuális érzetek segítségével teljesedett formában jelenjék meg. Ha ez az aktuális anyag fájdalmas, vagy kínos jellegű, az álomképzésre mégsem alkalmatlan. A lelki élet oly vágyak felett is rendelkezik, amelyeknek teljesedése kínnal jár, ami ellentmondónak látszik, de ha a két lelki hatóságra és a közöttük fennálló cenzurára utalunk, akkor ez érthetővé válik.

Vannak a lelki életben, amint hallottuk, *elfojtott* vágyak, amelyek az első rendszerbe tartoznak, amelyeknek teljesedése ellen a második rendszer tiltakozik. Ez nem történelmileg értendő, hogy ilyen vágyaink voltak, amelyek azután megsemmisültek. A pszichoneurózisoknál szükséges elfojtás-tan azt állítja, hogy az ilyen elfojtott vágyak most is léteznek, de velük együtt fennáll a gátlás is, amely e vágyakra nehezedik. A szóhasználatnak igaza van, ha az ily vágyimpulzusok *„elnyomásáról"* beszél. Az a lelkikészség, amellyel ilyen elnyomott vágyak megvalósulásra törekszenek,

megmaradt és működésképes. Ha azonban az ily elnyomott vágy mégis megvalósul, akkor a második (tudatképes) hatóság legyőzött gátlása kínérzetben nyilvánul meg. Végül: ha alvás közben testi forrásokból eredő kínos jellegű érzetek jelentkeznek, akkor ezt a helyzetet az álom-munka arra használja fel, hogy az ilyen, egyébként elnyomott vágyteljesedést — a cenzura több-kevesebb fenntartásával — ábrázolja.

A dolgok ily állása magyarázza a szorongásos álmok egy sorát; a vágyteóriára kedvezőtlen álomképzéseknek másik sora más mechanizmus megismeréséhez vezet. Az álombeli szorongás ugyanis pszichoneurotikus lehet, pszichoszexuális izgalmakból eredhet, amikor a szorongás elnyomott libidónak felel meg. Akkor ez a szorongás, mint az egész szorongásos álom, neurotikus szimptoma jelentőségű, amikor azon határon állunk, ahol az álom vágyteljesítő célzata már kudarcot vall. Más szorongásos álomban azonban a szorongó érzés testi természetű (mint pl. tüdő- és szívbetegek esetleges légzési nehézsége) és akkor az arra szolgál, hogy erélyesen elnyomott vágyakat segítsen álombeli teljesedéshez, amely vágyaknak lelki okokból keletkezett álmait hasonló szorongás felszabadulása követte volna. Nem nehéz a két látszólag elválasztott esetet egyesíteni. Két bensőleg összetartozó lelki alakulat az indulatkészség és a képzettartalom közül az álomban is az aktuálisan adott egyik alakulat mindig felkelti a másikat, majd a szomatikusan kiinduló szorongás emeli ki az elfojtott képzettartalmat, majd meg az eltolás alól felszabadult és szexuális izgalommal járó képzettartalom szabadítja fel a szorongást. Az egyik esetről azt lehet mondani, hogy a testileg adott affektus lelki értelmezést nyer, a másik esetben minden lelkileg van adva, de az elfojtva volt tartalmat könnyen helyettesíti a szorongáshoz illő valamely testi értelmezés. E kérdés megértésének nehézsége itt kevésbé az álomból magából, mint onnan ered, hogy e tárgyalással a szorongás-képződés és az elfojtás problémáját érintettük.

A test belsejéből származó vezénylő álomingerek közé tartozik kétségkívül a testi összhangulat. Nem mintha ez az álomtartalmat szolgáltatni tudná, hanem mert szemelvényeket erőszakol az álomgondolatra az egész anyagból, amely álomtartalomban ábrázolásra kerül, amennyiben az anyag egy részét, mint lényéhez illőt, közelebb hozza, más részét távoltartja. Ezenfelül ez az általános hangulat már az előző nap óta amúgy is össze van kapcsolva az álomra fontos lelki maradékokkal. Emellett ez a nappali hangulat vagy magában az álomban is fennmarad, vagy legyőzetik, úgyhogy ha kellemetlen érzéssel jár, az ellenkezőjébe csap át.

Ha alvás közben a testi ingerforrások — szóval az alvás-élmények — nem rendkívül intenzívek, akkor értékelésem sze-

rint az álomképzésben olyan szerepet játszanak, mint a nappalról frissen megmaradt, de közömbös benyomások. Azt hiszem ugyanis, hogy az álom-munka akkor vonja ezeket az álomképzésbe, ha a lelki álomforrások képzettartalmával összeegyeztethetők, máskülönben azonban nem. Ezek mint olcsó, mindig rendelkezésre álló anyagok jönnek figyelembe, amelyeket, valahányszor szükség van reájuk, felhasználunk, míg az értékesebb anyag a maga felhasználásának módját maga irányítja. Az eset némileg olyan, mint amikor a műbarát a művésznek ritka követ, pl. onyxot ad át, hogy az abból valami művészit alkosson. Ilyenkor a kő nagysága, színe és foltozata segítenek meghatározni, hogy mely arcot vagy jelenetet lehessen vele ábrázolni, míg a márvány vagy homokkő egynemű és bőséges anyagában a művész kizárólag azt az eszmét fogja követni, amely képzeletében kialakult. Csak így válik előttem érthetővé az a tény, hogy oly álomtartalom, amelyet nem különösen fokozott testi ingerek szolgáltatnak, miért nem jelenik meg minden álomban és minden éjjel.*

Felfogásomat talán egy példa fogja a legjobban megvilágítani, amely ismét az álomfejtéshez térít vissza bennünket. Egyszer abban fáradoztam, hogy megértsem, mit jelent az álombeli gátoltság, ha helyünkből nem tudunk elmozdulni, nem tudunk valamivel elkészülni stb. és amiről oly sokszor álmodunk és ami a szorongáshoz oly közel áll. Az éjjel a következő álmom volt: *Igen tökéletlen ruházatban valamely földszinti lakásból a lépcsőn egy felsőbb emeletre megyek. Eközben mindig három lépcsőt ugrom egyszerre, örülök, hogy olyan ügyesen járok a lépcsőn. Egyszerre látom, hogy a cselédlány a lépcsőn lefelé és velem szembe jön. Szégyellem magam, sietni akarok és ím feltámad a gátoltság, a lépcsőhöz tapadok és nem tudok megmozdulni.*

Elemzés: Az álombeli szituáció mindennapi életből ered. Egy bécsi házban tulajdonkép két lakásom van, amelyet kívül csak a lépcső köt össze. Magas földszinten van az orvosi rendelő és a dolgozószobám, egy emelettel feljebb a lakóhelyiségem. Ha késő este munkámmal lent elkészültem, a lépcsőn a hálószobámba felmegyek. Az álom előtti este ezt az utat valóban kissé rendetlen ruházatban tettem meg, gallért, nyakkendőt és kézelőt ugyanis levetettem, az álomban ebből a ruhátlanságnak egy magasabb, de mint rendesen határozatlan foka keletkezett. A lépcsőfokok átugrása az emelet-járásnál rendes szokásom, különben már álomban

* *Rank* munkáinak egy sorozatában kimutatta, hogy bizonyos szervek által felidézett ébresztő álmok (vizelési és pollutio-álmok) különösen alkalmasak az aludni vágyás és az organikus szükséglet követelménye közötti küzdelmet, valamint az utóbbinak az álomtartalomra való befolyását demonstrálni.

érzett vágyteljesedés volt, mert e teljesítmény könnyedsége szívműködésem felől megnyugtatott. A lépcső-járásnak ez a módja ezenfelül hatásos ellenéte az álom második részében előforduló gátlásnak. Megmutatja nekem, ami bizonyításra nem is szorul, — hogy az álomnak nem okoz nehézséget, hogy motorikus működéseket a legnagyobb tökéletességgel ábrázoljon; gondoljunk csak az álombeli repülésre!

A lépcső azonban, amelyen felmegyek, nem az én házam lépcsője. Először nem ismerem fel, csak a szembejövő személy világosít fel az illető helyről. Annak az idős hölgynek a cselédje ez, akit napjában kétszer meglátogatok, hogy injekciót adjak neki; a lépcső egészen hasonló is ahhoz, amelyen ott naponta kétszer felmegyek.

Nos, hogy kerül már most ez a lépcső és ez a nő az álomba? A szégyenkezés, hogy nem vagyunk teljesen felöltözve, kétségtelenül szexuális jellegű, a cselédleány pedig, akiről álmodom, nálam idősebb, mogorva és semmiesetre sem ingerlő nő. Ezekhez a kérdésekhez csak a következő jut eszembe: Amikor e házban reggeli látogatásomat végzem, a lépcsőn krákogás vesz rajtam erőt és a köhögés produktuma a lépcsőre kerül. A kétemeletes lépcsőházban ugyanis nincsen köpőcsésze, az én álláspontom pedig, hogy a lépcsőház tisztántartása nem eshetik az én rovásomra, a tisztaságot köpőcsészével kell lehetővé tenni. A házmesterné ugyancsak idősebb és mogorva asszony, tisztasági ösztönből, amelyet hajlandó vagyok elismerni, ebben az ügyben más álláspontot foglal el. Rám leselkedik, hogy vajjon a jelzett szabadságot megint megengedem-e magamnak és ha ezt aztán konstatálta, észrevehetően hallom morogni. Azután, ha találkozunk, napokon át megtagadja a szokott tiszteletadást is. Az álmot megelőző napon a házmesterné pártja megerősítést kapott a cselédlányban. Mint rendesen, sietősen elvégeztem a betegnél a látogatásomat, a cseléd az előszobában megállít és mondja: „Doktor úr, mielőtt a szobába megy, letisztíthatná a cipőjét. A piros szőnyeg megint egészen piszkos a lábától.“ Mindössze ennyi köze van a lépcsőnek és a cselédnek ahhoz, hogy álmomban megjelenjenek.

A lépcsőn-felszökkenés és a lépcsőre-köpés között belső összefüggés van. A hörghurut épúgy, mint a szívműködésbeli panaszok a dohányzás büntetését képviselik, amelyek miatt persze saját háziasszonyom előtt sem állok valami nagyon rendszerető hírében, tehát az egyik házban époly kevéssé, mint a másikban, amely két házat az álom egy képpé olvasztott egybe.

A további álomfejtést el kell halasztanom, amíg megmagyarázhatom, hogy a tökéletlen ruházkodás tipikus álma honnan ered. A közölt álomnak csak előzetes eredményeként jegyzem

meg, hogy a gátolt mozgás álomélménye ott jelentkezik, ahol arra valamely összefüggésnél fogva szükség van. Mozgásképességem különös állapota alvásközben nem lehet ennek az álomtartalomnak indoka, mert egy pillanattal előbb, mintegy ennek a megismerésnek a biztosítására úgy láttam magamat, amint könnyűszerrel a lépcsőn felsiettem.

D

TIPIKUS ÁLMOK

Általában nem áll módunkban annak álmát megfejteni, aki az álomtartalom mögötti tudattalan gondolatait nekünk kiszolgáltatni nem akarja, ami álomfejtő rendszerünk gyakorlati értékesítését erősen korlátozza. Ellentétben azonban az egyénnek különben fennálló szabadságával, hogy a maga álomvilágát a maga saját egyéni sajátossága szerint alakítsa és ezáltal mások megértése számára hozzáférhetetlenné tegye, van néhány álom, amelyet majdnem mindenki egyformán álmodik, s amelyről feltételezzük, hogy annak mindenkinél ugyanaz az értelme. E tipikus álmok különösen azért érdekelnek, mert feltesszük, hogy mindenkinél hasonló forrásból erednek, tehát igen alkalmasok arra, hogy az álmok forrásáról felvilágosítást adjanak.

Egész különös várakozással fogunk tehát neki, hogy álomfejtő technikánkat ezeken a tipikus álmokon kíséreljük meg és nem szívesen ismernők be, ha művészetünk éppen ezen az anyagon nem állná meg a helyét. A tipikus álmok elemzésénél az álmodónak különben az álom megértésére vezető ötletei rendszerint kimaradnak, vagy homályosak és hiányosak, úgy, hogy feladatunkat velük ez álmoknál megoldani nem tudjuk.

Hogy ez miért van így és hogy technikánk e tökéletlenségén hogyan segítünk, azt munkánk későbbi részében fogjuk meglátni. Akkor az olvasó azt is meg fogja érteni, hogy a tipikus álmok csoportjából miért csak néhányat tárgyalhatok itt és a többiek későbbi összefüggésének tárgyalását elhalasztom.

α) Álom a zavarbaejtő meztelenségről

Az álom, amelyben idegenek jelenlétében meztelenek vagyunk vagy öltözetünk hiányos, néha azzal is együtt jár, hogy ezen nem is szégyenkezünk. A meztelenség álma azonban csak akkor számíthat érdeklődésünkre, ha benne szégyent és zavart is érzünk, ha szökni vagy elrejtőzni akarunk és e közben azt a sa-

játságos gátlást érezzük, hogy helyünkről nem tudunk elmozdulni és képtelenek vagyunk kínos helyzetünkön változtatni. Csak ebben a kapcsolatban tipikus az álom, legyen bár a tartalom magva egyébként bármily más egyéb dolgokkal egybefűzve és egyéni járulékokkal ellátva. Lényegében arról a kínos érzetről van szó, ami a szemérem természetével jár, vagyis arról, hogy a meztelenséget legtöbbször helyváltoztatással szeretnők elrejteni és erre képtelenek vagyunk. Azt hiszem, a legtöbb olvasóm volt már álmában ilyen helyzetben.

A meztelenség módja és neme rendszerint homályos. Az álmodók olyasmit mondanak, hogy „ingben voltam", de ez a kép ritkán világos. A ruhátlanság gyakran annyira bizonytalan, hogy az elbeszélésben vagy-vaggyal szerepelhet. „Ingben voltam, vagy alsószoknyában." Az öltözet hiányossága rendszerint nem annyira súlyos, hogy a hozzátartozó szégyen jogosult volna. Aki katonai egyenruhát visel, annál a meztelenséget gyakran helyettesíti valamely szabályellenesség a ruházatban. „Kard nélkül vagyok az uccán, vagy gallér nélkül, vagy kockás civilnadrágban járok és tisztek közelednek, stb."

Akik előtt szégyenkezünk, azok majdnem mindig határozatlan arcú idegenek. A tipikus álomban sohasem esik meg, hogy a ruházat miatt, amely az embert magát annyira zavarba hozza, más figyelmeztetné, vagy akár csak észre is venné. Az emberek ellenkezőleg egészen közönyösek, vagy mint egy különösen világos álomban észrevettem, ünnepiesen feszes arcot vágnak. E fölött érdemes lesz gondolkodni.*

Az álmodó szégyenkező zavara és az emberek közönye együtt olyan ellentmondás, amilyen az álomban gyakran fordul elő. Az álmodónak érzéséhez mégis csak az illenék, hogy az idegenek csodálkozva nézzenek reá, vagy kinevessék, vagy botránkozzanak meg rajta. Azt hiszem azonban, hogy ezt a megütközést keltő vonást a vágyteljesedés megszüntette, míg a szégyenkezés valamely hatalom folytán megmaradt: így a két darab rosszul illik össze. Érdekes bizonyítékunk van arra, hogy az álom a vágy teljesülésétől részlegesen eltorzított alakjában igazi megértésre nem talált. Alapja lett ugyanis az *Andersen*-mesének (A császár új ruhája), melyet mindnyájan ismerünk és amelyet a legújabb időben *L. Fulda „Talizmán"* című költői feldolgozása elevenített fel. Ander-

* Az a tétel, amely szerint álomfejtésem módszerét nem alkalmazhatjuk, ha az álmodó gondolattársításának anyaga fölött nem rendelkezünk, azzal egészítendő ki, hogy a fejtés munkája egy esetben független a társításoktól, akkor ugyanis, ha az álmodó *szimbolikus* elemeket használt az álomban. Ilyenkor szigoruan véve az álomfejtésnek egy második, *segédmódszerét* használjuk.

sen meséjében két csalóról van szó, akik a császár számára drága ruhát szőnek, amely azonban csakis a jó és hű emberek számára látható. A császár ebben a láthatatlan ruhában sétálni megy és a szövet próbára tevő erejétől megijedve mindenki úgy tesz, mintha nem venné észre, hogy a császár meztelen.

Ugyancsak ez a helyzet az álomban is. Nem kell nagy merészség annak a feltevéséhez, hogy ez az érthetetlen álomtartalom egy burkolt forma kitalálására serkentett, amelyben az emlékezetben lebegő helyzet mélyértelművé válik. Ilyformán az álom elvesztette eredeti jelentőségét és idegen célok szolgálatára lett alkalmassá. De látni fogjuk, hogy az álomtartalmat egy második lelki-szerkezet tudatos gondolkodása igen gyakran magyarázza így félre, amiben a végleges álom-kialakulás egyik faktorát kell elismernünk. A kényszerképzetek és fóbiák alakulásánál hasonló félreértések ugyancsak egyazon lelki egyéniségen belül főszerepet játszanak. Ez álmunkról is megmondhatjuk, hogy a másra magyarázás anyaga honnan való. Az álom a csaló, míg a császár az álmodó maga; amoralizáló célzat annak homályos tudatát árulja el, hogy a lappangó álomtartalomban meg nem engedett és az eltolásnak áldozatul esett vágyak rejlenek. Az az összefüggés, melyben elemzéseim közben neurotikusoknál ily álmok fellépnek, nem hagy kétségbe afelől, hogy az álom mélyén a legkisebb gyermekkor egy emléke rejlik. Csak gyermekkorunkban esett meg, hogy hozzánk tartozók és idegenek, ápolók, cselédszemélyek és látogatók hiányos öltözetben láthattak bennünket és akkor meztelenségünk miatt nem szégyenkeztük.*

Sok gyermeken még a későbbi években is megfigyelhető, hogy a levetkőztetés mily mámorítólag hat, ahelyett, hogy szégyenkeznének. Nevetnek, ugrálnak, csapkodják a testüket, anyjuk pedig, vagy aki velük van, rendreutasítja: Pfuj, szégyeld magad, nem szabad. A gyermekek gyakran árulnak el mutogatási kedvet. Alig mehetünk keresztül mifelénk egy falun anélkül, hogy ne találkoznánk két-hároméves gyerekkel, aki az utazó előtt, talán annak tiszteletére, ingecskéjét fel ne emelné. Egy betegem tudatos emlékezetében nyolcéves korából egy emléket őrzött meg, amint lefekvés előtt levetkőzvén, ingben a szomszéd szobába kis nővéreihez akart áttáncolni és ebben a cseléd megakadályozza. A neurotikusok fiatalkori élményeiben a levetkőzésnek másnemű gyermekek előtt jelentős szerepe van. A paranoiásnak az a téveszméje, hogy öltözésnél és vetkőzésnél megfigyelik, ezekre az élményekre vezethető vissza. A nemi visszásságokban maradottaknak

* Gyermek a mesében is szerepel. Éppen egy kis gyermek az, aki egyszerre elkiáltja: „De hisz semmi sincs a császáron."

van egy csoportja, amelynél ez a gyermeki impulzus tünetté emelkedett, — ezek az *exhibicionisták* (mutogatók).

A szemérmetesség nélküli gyermekkor később a visszapillantásban paradicsomnak tünik, maga a paradicsom is nem más, mint az egyes emberek gyermekkoráról alkotott tömegfantázia. Ezért is meztelenek a paradicsomban az emberek és nem szégyenkeznek egymás előtt, amíg el nem érkezik az a pillanat, amelyben a szégyen és a szorongás felébred, a kiüzetés megtörténik, a nemi élet és a kultura megindul. Ebbe a paradicsomba az álom minden éjjel vissza tud vezetni bennünket. Egyszer azt a gyanumat fejeztem ki, hogy kora gyermekségünk benyomásai (a történelem-előtti korszaktól körülbelül a befejezett harmadik életévünkig) anélkül, hogy a tartalmuk valamikép fontos volna, ismétlődésre törekszenek és hogy azoknak ez ismétlődése már vágy-teljesedés. A meztelenségi álmok tehát *exhibiciós álmok.**

Az exhibiciós álom magvául saját testünk alakja szolgál, amelyet nem gyermekkori, hanem jelenlegi formájában látunk; és hiányos ruházatunk gyakori későbbi pongyolaságok egymásrarétegezett emléke miatt vagy a cenzura kedvéért elmosódottan jelentkezik. Ehhez járulnak végül a személyek, akik előtt szégyenkezünk. Nem tudok arra példát, hogy a gyermeki exhibiciónak valóságos akkori szemlélői az álomban ismét megjelennének. Szóval az álom szinte sohasem egyszerű emlékezés. Nevezetes, hogy azok az emberek, akikhez gyermekkorunkban nemi érdeklődés fűzött, az álomnak, a hiszteriának és a kényszerneurózisnak minden reprodukciójából kimaradnak, csak a paranoiás iktatja őket ismét be és következtet fanatikus meggyőződéssel jelenlétükre, jóllehet láthatatlanok maradnak. Akiket az álom helyettük beállít, „a sok idegen", aki a látványossággal nem törődik éppen annak az egyes bizalmas egyénnek *vágy-ellentéte*, akinek meztelenségünket mutattuk. A „sok idegen" az álomban egyébként gyakran fordul elő a legkülönfélébb más vonatkozásban is. Ez mint vágyellentét mindenkor „titkot" jelent.** Így látható, hogy a régi élmény visszaállítása is, amely a paranoiában végbemegy, miként számol ezzel az ellentéttel. Már nem vagyunk egyedül, egész bizonyos, hogy megfigyelnek, de a megfigyelők „sokan vannak, idegenek, sajátságosan meg nem határozott emberek."

* Számos érdekes exhibiciós meztelenségi álmot közölt *Ferenczi* asszonyokról, amely álmok minden nehézség nélkül infantilis exhibiciós vágyakra voltak visszavezethetők, de némely tekintetben a fent tárgyalt „tipikus" meztelenségi álomtól eltérnek.

** „Az egész családnak" jelenléte az álomban érthető okokból ugyanazt jelenti.

Az exhibiciós álomban ezenfelül az elfojtás is szóhoz jut. Hiszen az álombeli kínos érzés a második lelki rendszernek visszahatása arra, hogy az exhibiciós jelenetnek elvetett tartalma mégis ábrázolásra kerül. Hogy ezt a kínos érzést megtakarítsa, a jelenetnek nem lett volna szabad felélednie.

A gátoltság érzéseit magát később még tárgyalni fogjuk. A gátoltság kitünő szolgálatot tesz az álomban az *akarat konfliktusának*, a *nem*-nek ábrázolására. A tudattalan szándék az exhibició folytatását, a cenzura pedig annak megszakítását követeli.

A tipikus álmok kapcsolata a mesével és más költői tárgygyal épp oly kevéssé magában álló dolog, mint ahogy nem is véletlen. Némely költő éles szeme analitikusan is felismerte az átalakulás folyamatát, azt, aminek különben a költő eszköze és alkalomadtán fordított sorrendben végrehajtója is, amikor ugyanis a költészetet vezeti vissza az álomra. Egy barátom *G. Keller* „Grüner Heinrich"-jének következő passzusára figyelmeztet: Nem kívánom kedves Lee, hogy valaha úgy igazában át kelljen éreznie Odysseus helyzetének rendkívül ingerlő igazságát, amidőn meztelenül és iszappal fedetten jelenik meg Nauzikaa és játszótársai előtt! Szeretné tudni, hogy történik az? Maradjunk csak a példánknál. Ha egyszer elszakítva hazájától és mindentől, ami kedves, idegenben bolyong, sokat látott és tapasztalt, bánat és gond emészti, nyomorultnak és elhagyottnak érzi magát, akkor éjjel arról fog álmodni, hogy hazájához közeledik, a legszebb szinekben látja azt ragyogni és fényleni, bájos, kedves és finom alakok jönnek elébe. Ekkor egyszerre csak észreveszi, hogy lerongyolódott, meztelen és piszokkal fedett. Kimondhatatlan szégyen és aggodalom fogja el, szeretné magát eltakarni, elrejteni és verejtéktől borítva felébred. Amióta csak emberek vannak, ez a gondterhes, hányatott férfi álma és így *Homer* ezt az állapotot az emberiség legmélyebb lényéből merítette.

Az ember legmélyebb és örök lénye, aminek felébresztésére a költő hallgatóinál számítani szokott, nem más, mint lelki rezdületek, amelyek a később prehisztorikussá vált gyermekkorban gyökereznek. A hazátlan emberek tudatosítható és megengedett kívánságai mögül az álomban az elfojtott és tiltott gyermeki vágyak törnek elő és ez az oka, hogy az álom, melyet a Nausikaa mondája jelenít meg, rendszerint szorongásos álomba csap át.

A 178. oldalon közölt álmom a lépcsőn felsietésről, mely csakhamar a lépcsőn-tapadva-maradássá változik, szintén exhibiciós álom, miután annak lényeges alkotórészeit mutatja. Kell tehát, hogy ezt az álmot gyermeki élményekre vezethessem vissza, amely élmények felvilágosítással szolgáljanak arról, hogy

mennyiben erősítik meg azt a szerepet, amelyet a cseléd magatartása velem szemben, szemrehányása a szőnyeg bepiszkítása miatt az álomban betölt. A kívánt felvilágosításokat valóban megadhatom. A lélekelemzésben megtanuljuk, hogy az időbeli szomszédságot tárgybeli összefüggésre értékeljük át. Két oly gondolat, amely látszólag összefüggés nélkül egymásután következik, egységbe tartozik, amelyet ki kell találnom, amint *a*-t *b* mellé írva *ab*-nak kell kimondanom. Épp így vagyunk az álmok egymásutánjával. A lépcsőálom egy álomsorozatból van kiragadva, amely sornak többi tagját megfejtésükből ismerem. A közéjük zárt álomnak ugyanabba az összefüggésbe kell tartoznia. Nos, az ezt körülzáró többi álom között egy dajka emléke éled fel, aki a csecsemőkor valamely időpontjától két és féléves koromig gondozott és akiről homályos emlékek a tudatomban is megmaradtak. Közlések szerint, amelyeket nemrég anyámtól szereztem, ez a dajkám öreg, csúnya, de igen okos és ügyes volt. Abból, amit álmaimból következtetnem szabad, nem bánt velem mindenkor gyengéden és ha tisztaságra nevelése nem eléggé fogott, kemény szavakkal illetett. Amennyiben tehát a cseléd ebben a nevelő munkában fáradozik, jogot formál arra, hogy én az álomban vele, mint a történelem előtti öregasszony inkarnációjával foglalkozzam. Felteszem, hogy a gyermek ezt a nevelőnőjét, habár az rosszul bánt vele — a szeretetével megajándékozta.*

β) Álom szeretteink haláláról

A tipikusnak nevezhető álmok másik sorának tartalma a szeretett rokon, szülő, testvér, gyermek stb. halála. Ez álmoknak nyomban két osztályát kell megkülönböztetnünk, az egyiket, amelyben a gyász érintetlenül hagy, úgy hogy felébredés után érzéketlenségünkön csodálkozunk, és a másikat, amelyben a haláleset fölött mély fájdalmat érzünk, sőt alvás közben forró könnyek között meg is nyilvánul.

Az első csoport álmait figyelmen kívül hagyhatjuk, azok nem tarthatnak igényt, hogy tipikusoknak tekintsük. Ha elemezzük őket, rájövünk, hogy valami mást jelentenek, mint amit tartalmaznak; arra szolgálnak, hogy valamiféle más vágyat takarjanak. Ilyen annak a lánynak az álma, aki testvére egyetlen

* Álljon itt az álomnak egyik túlrétegzetes fejtése: A lépcsőn köpni, — „spucken" — a szellemnek tevékenysége (Geister spuken) — laza fordításban az „esprit d'escalier"-hoz vezet. Treppenwitz a talpraesettség — Schlagfertigkeit hiánya. Ezzel valóban illethetem magamat. De vajjon hiányzott-e a dajkánál is a *„Schlagfertigkeit?*

gyermekét ravatalon látja. (L. 115. l.) Ez nem azt jelenti, hogy a kisgyermek halálát kívánja, hanem amint megtudtuk, azt a vágyat rejti el, hogy egy bizonyos szeretett egyént hosszú idő után megláthasson, azt a férfit, akit egyszer régebben hasonló hosszú szünet után egy másik öccsének temetésénél viszontlátott. Ez a kívánság az álom tulajdonképpeni tartalma, nem ad okot gyászra és azért ily álomban nem is érezünk szomorúságot. Itt rájövünk, hogy az álomban levő érzés nem a nyilvánvaló, hanem a lappangó álomtartalomhoz tartozik és hogy az álom érzelmi tartalma mentes maradt attól a torzítástól, mely a képzet-tartalmat érte.

Mások azok az álmok, amelyek valami kedves rokonunk halálát ábrázolják és amellett fájdalmas érzést is keltenek. Ezek azt jelentik, amit tartalmuk kifejez, a kívánságot, hogy az illető egyén haljon meg. Minthogy e kijelentés ellen bizonyára minden olvasó, aki hasonlót álmodott, tiltakozni fog, a legalaposabb és legbehatóbb bizonyításra kell felkészülnöm.

Egyik álomvizsgálatunknál már megtanultuk, hogy az álomban beteljesedett kívánságok nem mindig aktuálisak. Elmult, elintézett, eltemetett és elfojtott vágyak is lehetnek azok, amelyekről csak álombeli feltámadásuk révén ismerhetjük el, hogy valami formában mégis tovább élnek. Nem haltak meg úgy, mint a mi fogalmaink szerint azok, akik elhunytak, hanem csak mint az Odysseia-beli árnyak, akik mihelyt vért ittak, valahogy újra életre ébrednek. A skatulyában levő halott gyermekről szóló álomban (116. o.) oly vágyról van szó, amely tizenöt évvel ezelőtt volt aktuális és amelyet az álmodó abban az időben kertelés nélkül magának be is vallott. Az álom elméletére talán nem közömbös, ha ideiktatom, hogy még a vágy mélyén is a legkisebb gyermekkor egy emléke él. Az álmodó nő kisgyermek korában — hogy mikor, nem állapítható meg pontosan — azt hallotta, hogy az anyja abban a terhességben, melynek ő volt a gyümölcse, súlyosan lehangolt lett és a méhében levő gyermeknek hőn óhajtotta halálát. Maga is felnövekedvén és teherbe esvén, csak az anyja példáját követte.

Ha valaki fájdalomérzetek közben arról álmodik, hogy apja vagy anyja, fivére vagy nővére meghalt, akkor sohasem fogom ezt az álmot annak bizonyítékául tekinteni, hogy ő azoknak halálát most is kívánja. Az álom elmélete nem ennyire követelő, megelégszik azzal a következtetéssel, hogy az álmodó — valamikor gyermekkorában — kívánta volt azt. Tartok tőle, hogy e megszorítással még nem nyugtatom meg a tiltakozókat, hiszen éppoly határozottan vitathatják ilyen gondolat lehetőségét, mint amilyen határozottan érzik: milyen távol állnak ilyen kívánságok

a jelenben tőlük. Ezért vissza kell állítanom az elmerült gyermeki lélek egy darabját azoknak a bizonyítékoknak alapján, amelyek még a jelenben is megvannak.*

Vegyük először is szemügyre a gyermek viszonyát testvéreihez. Nem tudom, hogy miért tételezzük fel, hogy annak szeretetteljesnek kell lenni, hisz a testvéri ellenségeskedést felnőttek között mindnyájan tapasztalatból ismerjük és gyakran megállapíthatjuk, hogy ez a meghasonlás még a gyermekkorból veszi eredetét vagy hogy ez mindenkoron fennállott. De igen sok felnőtt is, aki testvérein ma szeretettel csüng és azokat támogatja, azokkal gyermekkorában szinte megszakítás nélkül ellenségeskedésben élt. Az idősebb gyermek a fiatalabbat bántalmazta, beárulta, játékát elvette; a fiatalabb az idősebb iránt tehetetlen dühében magát emésztette, azt irígyelte, félt tőle, vagy a szabadságvágy és a jogérzet első gerjedelmeivel az elnyomója ellen fordult. A szülők ilyenkor azt mondják, hogy a gyermekek nem férnek meg és ennek nem tudják okát adni. Nem nehéz meglátni, hogy még a jó gyermeknek is más a jelleme, mint amilyet mi a felnőttektől kívánunk. A gyermek teljesen önző, szükségleteit intenzíve érzi át és minden tekintet nélkül, különösen versenytársaival, más gyermekekkel és elsősorban testvéreivel szemben azok kielégítésére törekszik. Mi ezért a gyermeket nem „romlott"-nak (schlecht), hanem „rossznak" (schlimm), mondjuk, aki gonosz cselekedeteiért sem a magunk, sem a büntető törvény ítélete előtt nem felelős. És méltán, mert elvárhatjuk, hogy még azon az életszakon belül, amelyet a gyermekkorhoz számítunk, a kis egoistában az altruisztikus gerjedelem és az erkölcs fel fog ébredni. Így *Meynert* szavaival élve, egy másodlagos én fogja az elsődlegeset befedni és annak gátat vetni, ha az erkölcsiség nem is lép fel az egész vonalon egyszerre és az erkölcs nélküli gyermeki időszak tartama is egyénenként különböző. Ahol az erkölcsiségnek kifejlődése kimarad, ott „degenerációról" szeretünk beszélni, nyilván fejlődési gátlásról van itt szó. Ám, ha az elsődleges jellemet a későbbi fejlődés már be is fedte, a hisztériás megbetegedés azt legalább részben újból felszakíthatja. Az úgynevezett hisztériás jellemnek egyezése a rossz gyermek jellemével egyenesen szembeötlő. A kényszerneurózis ellenben a túlzott erkölcsiség áttörését mutatja, amely biztosító terhelésként nehezedik a mindig újból gerjedő elsődleges jellemre.

Sokan tehát, akik testvérüket ma szeretik és halála felett

* V. ö. ezzel: Analyse der Phobie eines 5jährigen Knaben (Jahrb. f. psychon. u. psychopth. Forschungen I. k. 1909, Ges. Schriften, Bd VIII), továbbá „Über Infantile Sexualtheorien." (Sammlung kl. Schriften zur Neurosenlehre. Ges. Schriften, Bd V.)

nagy veszteséget éreznének, korábbi időkből eredő gonosz kívánságokat hordanak testvéreikkel szemben tudattalanukban, amely kívánságok az álmokban megvalósulhatnak. És különösen érdekes megfigyelni, hogy kis gyermekek három éves korukig vagy valamivel ezen felül mikép viselkednek fiatalabb testvéreikkel szemben. A gyermek eddig egyetlen volt és im egyszerre csak közlik vele, hogy a gólya egy új gyermeket hozott. A gyermek a jövevényt vizsgálgatja és azután határozottan kijelenti, „A gólya csak vigye vissza megint!*

Határozottan az a véleményem, hogy a gyermek mérlegeli a hátrányt, amely a jövevény miatt őt érheti. Hozzám közelálló hölgytől tudom, aki ma a nála négy évvel fiatalabb testvérével igen jól megfér, testvére jöttének hírére a következő fenntartással felelt: „De azért a piros sapkámat mégsem adom neki." Ha a gyermek csak később jut a testvér jelentőségének tudatára, akkor az ellenséges indulat is később ébred. Tudok esetet, amelyben a még nem egészen hároméves leány a bölcsőben meg akarta fojtani a csecsemőt, akinek további létezésétől nem sok jót remélt. Gyermekek ebben a korban teljes erővel és határozottsággal féltékenyek tudnak lenni. Megesik az is, hogy a testvérke nemsokára valóban eltünik és a gyermek a ház minden gyengédségét újból megkapja, amikor egyszer csak a gólya újra egy testvérrel jelenik meg. Vajjon nem természetes-e, ha aztán a kedvencnek az a vágya támad, vajha az új versenytársat ugyanaz a sors érné, mint az előző testvért, hogy aztán neki újból olyan jó dolga legyen, mint azelőtt és a közbeeső időben?**

Természetes, hogy a gyermek magatartása az utóbb születettekkel szemben normális körülmények között nem egyéb, mint a korkülönbség egyszerű funkciója. Bizonyos korkülönbség mellett az idősebb leányban már anyai ösztönök mutatkoznak a gyámoltalan újszülött iránt.

A testvérekkel szemben támadt ellenségeskedés a gyermekkorban sokkal gyakoribb, mint ahányszor azt a felnőttek hiányos megfigyelése észreveszi.***

* A három és fél éves Hans, akinek fóbiáját az előbb említett közlemény elemzése tárgyalja, lázdeliriumában röviddel nővérének születése után ezt kiáltja: De nekem nem kell a testvérke. Neurózisában másfél évvel később habozás nélkül bevallja kívánságát, hogy anyja a kicsikét fürdetés közben ejtse a kádba, hogy meghaljon. Emellett Hans jóindulatú, gyengéd gyermek, aki csakhamar ezt a testvérét is megszereti és különös szeretettel pártfogolja.

** Bár a gyermekkorban átélt ilyen halálesetek a családban hamar feledésbe merülnek, a lélekelemző vizsgálat azt mutatja, hogy azok a későbbi neurózisban igen nagy jelentőségűek lehetnek.

*** Azóta nagy számban végeztek és jegyeztek fel a lélekelemző irodalomban oly megfigyeléseket, amelyek a gyermekeknek, a testvérek és a

A magam gyermekeinél, akik gyorsan jöttek egymásután, elmulasztottam az alkalmat, hogy megfigyeljem őket; ezt most unokaöcsémnél pótolom, akinek egyeduralmát tizenöt hónap multán egy versenytársnő megjelenése zavarta meg. Hallom ugyan, hogy a fiatalember a kezét csókolja és símogatja, a kis nővérkével szemben lovagiasan viselkedik, de meggyőződtem, hogy nem volt még két esztendős és beszélőképességét már is arra használta, hogy a neki mégis csak feleslegesnek látszó személy fölött kritikát gyakoroljon. Valahányszor szó esett róla, közbevágott és kedvetlenül kiáltotta: Zu k(l)ein, zu k(lein). (Nagyon kicsi). Az utóbbi hónapokban, amióta a gyermek pompásan fejlődött és kevésre becsülésre okot nem adott, máskép indokolja azt az intelmet, hogy huga oly sok figyelmet nem érdemel. Minden alkalommal felemlíti, hogy nincs foga.*

Egy másik nővérem legidősebb lányáról mindnyájunknak emlékezetében maradt, hogy az hatéves korában fél óra hosszat minden nénikéjével megerősíttette: „Ugy-e a kis Lucie ezt még nem érti?" Lucie az ő két és fél évvel fiatalabb versenytársnője volt.

A nagyobbfokú ellenséges indulatból származó álom a testvér haláláról nőbetegeimnél szinte sohasem hiányzott. Csak egy kivételt találtam, amelyet könnyen érthettem, hogy az csak megerősíti a szabályt. Egy hölgynek ezt a dolgot egy órán át megmagyaráztam, ami a nő betegségi tünetei alapján jelentősnek tünt. Csodálkozásomra azt felelte, hogy ilyen álma sohasem volt. Eszébe jutott azonban egy másik álma, amelynek ehhez állítólag semmi köze s amelyet mint legfiatalabb gyermek először négyéves korában és azóta ismételten álmodott. *„Sok gyerek, valamennyi fivére, nővére, unokafivére és unokanővére sürgött-forgott egy réten. Hirtelen szárnyakat kaptak, elröpültek és eltüntek."* Az álom értelméről sejtelme sem volt; nekünk azonban nem nehéz ez álomban valamennyi testvér halálát a cenzurától kevéssé módosított eredeti formájában felismerni. A következő

szülők egyike iránt eredetileg ellenséges magatartására vonatkoznak. Különösen őszintén és naivan ecsetelte *Spitteler* a költő legfiatalabb gyermekkorának ezt a tipikus beállítását: „Különben volt ott még egy másik Adolf is. Egy kis lény, akiről azt állították, hogy a fivérem, akiről azonban nem tudtam megérteni, hogy mire jó, még kevésbé, hogy miért csinálnak vele is épp olyan sok hühót, mint velem. Ami engem illet, én elég voltam magamnak, minek kellett nekem fivér? És nemcsak haszontalan volt ő, hanem néha utamban is volt. Ha a nagyanyámnak alkalmatlankodtam, akkor ő is alkalmatlankodni akart neki, ha gyermekkocsiban toltak, szemben ült velem és a fél helyet elvette tőlem, úgy, hogy a lábainkkal kellett lökdösődni".

* Ugyanezekbe a szavakba önti a nővéréről szóló lesujtó kritikáját a három és féléves Hans. Azt hiszi, hogy a fogak hiánya miatt nem tud beszélni.

elemzéssel kísérelném megmagyarázni az álmot. A gyermeksereg egyik tagjának halála alkalmából — ez esetben két fivér gyermekei nevelkedtek testvéri közösségben — a még nem is négy éves álmodónk egy felnőtt bölcstől talán megkérdezhette: Mi lesz a gyermekekkel, ha meghalnak? A felelet úgy hangozhatott: Szárnyakat kapnak és angyalkák lesznek. E magyarázat után álmában ime valamennyi testvér szárnyakat kap, mint az angyalok és — ami fő — mind elrepült. Kis angyalcsináló lánykánk így egyedül marad. Képzeljük csak el, egyedül egy ily nagy gyerekseregből! Hogy a gyermekek mezőn sürögnek s onnan repülnek el, az félreérthetetlenül pillangókra utal, mintha ugyanaz a gondolatkapcsolás vezette volna a gyermeket, amely a régieket is arra indította, hogy Psychet pillangó szárnyakkal jelképezzék.

Azt az ellenvetést tehetnék azonban, hogyha a gyermekek ellenséges indulatát testvéreik iránt el kell ismerniök, mégis kérdés, hogy honnét jut a gyermeki kedély a rosszaság ama fokára, hogy a versenytársnak mindjárt halálát kívánja, mintha minden vétséget csak halállal lehetne büntetni. Aki így beszél, az nem gondolja meg, hogy a gyermeknek képzete a „halálról" a mienkkel csak szóban és azután még csak *kevés* egyéb tekintetben egyezik. A gyermek semmit sem tud a feloszlás borzalmasságáról, a hideg sírban való fagyásról, a végtelen semmi iszonyatosságáról, amiket — amint azt a túlvilág minden mitosza bizonyítja — a felnőtt képzelete oly nehezen tud elviselni. A gyermek félelmet a haláltól nem ismer, ezért játszik az iszonyatos szóval és fenyegeti a másik gyermeket: „Ha ezt még egyszer megteszed, akkor meghalsz, mint ahogy a Feri is meghalt," miközben a szegény anya — ezt hallva — megborzad, mert talán arra gondol, hogy a halandók nagyobb fele a gyermekkor éveit nem éli túl. Még egy nyolcéves gyermek is a természettudományi múzeumból hazaérve, ezt mondja az anyjának: „Anyám úgy szeretlek, hogyha egyszer meghalsz, ki foglak tömetni és itt a szobában állítlak fel, hogy mindig láthassalak! Ennyire nem egyezik a gyermek képzete a meghalásról, a mienkkel.*

A gyermek szerint, akit különben is megkímélünk a haldoklás jeleneteitől, halottnak lenni annyi, mint „távol lenni", a hátramaradottakat tovább nem zavarni. A gyermek nem tesz

* Egy tehetséges tízéves fiútól csodálkozva hallottam atyja hirtelen halála után a következő nyilatkozatot: Hogy apám meghalt, értem, de hogy vacsorára miért nem jön haza, azt nem tudom magamnak megmagyarázni. További anyag a tárgyhoz az *„Imago"*, Zeitschrift für Anwendung der Psychoanalyse auf die Geisteswissenschaften, Bd I—V, 1912—1918, „Kinderseelen" rovatában található, melyet *dr. Hugh-Hellmuth* asszony szerkeszt.

különbséget, hogy ez a távollét mily módon, elutazással, elidegenedéssel vagy halállal jön létre.* Ha a gyermek prehisztorikus korában dajkáját véglegesen elbocsátották s egy idő mulva anyja meghalt, akkor a gyermek emlékezetében a két esemény, mint az elemzés mutatja, egy sorban egymást fedi. Hogy a gyermek a távollevő hiányát nem nagyon érzi, azt némely anya nagy fájdalommal tapasztalja, mikor néhány heti nyaralás után hazatérve, kérdezősködésére azt kell hallania: A gyermekek egyetlen egyszer sem kérdezősködtek anyjuk után. Ha azonban az anya valóban abba a „fel nem fedezett országba" költözött, „honnét a vándor többé vissza nem tér", csak akkor úgy látszik, a gyermekek először elfelejtik az anyát és csak *utólag* kezdenek a meghaltra visszaemlékezni.

Ha tehát a gyermeknek oka van rá, hogy egy másik gyermek távollétét kívánja, akkor hiányzik belőle minden tartózkodás, hogy ezt a vágyat ne abban a formában fejezze ki, hogy az haljon meg. A halálkívánás-álomnak lelki visszahatása bizonyítja, hogy a vágy tartalmának nagy különbözősége ellenére is, a gyermek vágya mégis valamiképpen ugyanaz, mint a felnőttnek hasonnevű vágya.

Ha azonban a gyermek a halál kívánását a testvérekkel szemben a gyermek önzése megmagyarázza is, amely önzés a testvérekben versenytársakat lát, hogyan magyarázzuk a halál kívánását a szülőkkel szemben, akik a gyermekre csak szeretetet árasztanak, óhajaikat teljesítik és akiknek életbenmaradását éppen önző motívumokból kívánnia kellene?

E nehézség megoldására az a tapasztalat vezet, hogy a szülők haláláról szóló álomban a halál túlnyomóan a szülőknek azt a felét éri, amely az álmodóval azonos nemű, hogy tehát a férfi rendszerint az apa, a nő az anya haláláról álmodik. Ezt szabályként nem állíthatom, de az álmok túlsúlya ily értelemben oly feltünő, hogy csak általános jellegű mozzanattal volnának magyarázhatók.** Úgy látszik röviden szólva, mintha valamely nemi

* Egy pszichoanalizisben jártas apa megfigyelését az a mozzanat is megragadta, amelyben szellemileg magasan fejlett négyesztendős leánykája a „távollevés" és a meghalás közti különbséget elismerte. A gyermek ebéd alatt rosszalkodott és úgy érezte, hogy a penzió egyik szobaleánya barátságtalanul néz reá. „Jozefin haljon meg" — mondta erre apjának. — Miért akarod, hogy Jozefin éppen meghaljon? — kérdi csitítva az apa. — Nem elég, ha elmegy? „Nem" — felelt a gyermek — „mert akkor visszajön". A gyermeknek olyan határtalan az önszeretete (narcimusa), hogy minden zavartatást *crimen laesae majestatisnak* vesz és — mint a drákói törvényhozás, a gyermek érzülete is minden ilyen bűntényt azzal az egy fel nem aprózható büntetéssel sujt.

** Ezt a tényt sokszor a büntető tendencia fellépése elburkolja, amely erkölcsi reakcióként a szeretett szülőfélnek elvesztésével fenyeget.

hajlandóság volna az, ami már ily korán érvényesül, mintha a fiú az apjában, a leány az anyjában látná szerelmi versenyársát, akinek eltávolításában csak haszna volna.

Mielőtt e gondolatot, mint valami iszonyatosat elvetnők, vegyük itt is előbb figyelembe a szülők és gyermekek reális viszonyát. Meg kell különböztetnünk, mit követel a kultúra parancsolta kegyelet és mit igazol tényként a mindennapi megfigyelés. A szülők és gyermekek viszonyában az ellenségeskedésnek több mint egy oka rejlik; oly vágyak létesülésének feltételei bőven vannak, amelyek a cenzurát nem állják meg. Maradjunk először az apa és a fiú közötti viszonynál. Úgy vélem, hogy az a szentség, amelyet a tízparancsolat rendelkezéseinek tulajdonítunk, érzékünket a valóság meglátása iránt eltompítja. Szinte alig merjük észrevenni, hogy az emberiség nagyobb része magát a negyedik parancsolat teljesítésén túlteszi. Az emberi társadalomnak éppúgy legalacsonyabb, valamint a legmagasabb rétegeiben a kegyelet a szülők iránt más érdekekkel szemben háttérbe szorul. Azok a homályos közlések, amelyek az emberi társadalom őskorából maradtak reánk, a mitológiában és regevilágban vigasztalan fogalmat nyújtanak az apa teljhatalmáról és arról a kíméletlenségről, amellyel az érvényesült. Kronos felfalja gyermekeit, mint a vadkan az anyasertés kölykeit, Zeus pedig férfi mivoltától fosztja meg az atyját* és uralkodóként maga ül helyébe. Minél korlátlanabbul uralkodott az apa a régi családban, annál inkább volt kénytelen a fiú, mint hivatott utód, az ellenség szerepébe helyezkedni s annál türelmetlenebbül kellett várnia, hogy az apa halálával maga jusson uralomra. Azzal, hogy az apa az önrendelkezést és az ehhez szükséges eszközöket a fiútól megtagadja, még a mi polgári családainkban is az ellenséges indulatnak e viszonyban rejlő természetes csíráját fejleszti ki. Az orvosnak elég alkalma van megfigyelni, hogy az apa halála felett érzett fájdalom nem nyomhatja el a fiúban azt a megelégedést, amelyet a végül elért szabadság benne kelt. A mai társadalomban már nagyon elavult *potestas patris familias*-nak maradékához minden apa görcsösen ragaszkodik és hatásra számíthat minden költő, aki — miként *Ibsen* — az apa és fiú közötti ősküzdelmet helyezi meséjének előterébe. Az anya és leány közötti küzdelem okai úgy keletkeznek, hogy a lány felserdülvén, anyjában porkolábját látja, amikor nemi szabadságra vágyik, az

* Egynéhány mithológiai elbeszélésben legalább így van. Mások szerint csak Kronos férfiatlanítja meg atyját, Uranost. Ennek a motívumnak mitológiai értelme felől lásd *Ottó Rank:* Der Mythus von der Geburt des Helden. „Schriften zur Angew. Seelenkunde 5. füzete 1909" és „Das Inzestmotiv in Dichtung und Sage", 1912, IX. fej. 2.

anyát pedig a leány virulása arra inti, hogy elérkezett az ideje, hogy sexuális igényeiről lemondjon.

Ezek a dolgok mindenki előtt szemmel láthatók. Mégsem támogatják magyarázó szándékunkat a szülők halálát tartalmazó álmok megvilágításánál olyanok számára, akiknél a szülői kegyelet régtől fogva valami érinthetetlen szentség lett. Viszont eddigi fejtegetéseinkből következik, hogy a szülők ellen irányuló halálkívánság az egész korai gyermekkorból vezethető le.

Ez a feltevés a pszihoneurozisok elemzése folyamán minden kétséget kizáró bizonyossággal megerősítést kap. Megtanuljuk közben, hogy a gyermekben igen korán ébrednek nemi vágyak, amennyiben azok sarjadzó állapotukban így nevezhetők. A lány első hajlama az apát, a fiú első infantilis vágya az anyát illeti. Az apa ezek szerint a fiúnak, az anya a leánynak lesz zavaró versenytársa és hogy a gyermeknél mily kevés elegendő ahhoz, hogy ez az érzés a halál kívánására vezessen, azt már a testvérek eseténél megértettük. Ez a nemi tárgyválasztás szabály szerint már a szülők részéről is érvényesül; valami természetes hajlandóságból következik, hogy a férfi kislányát kényezteti, míg az asszony a fiút védi. Ott pedig, ahol a nemiség varázsa ítéletüket meg nem zavarja, mindketten szigorúsággal gondoskodnak a gyermekek neveléséről. A gyermek a kényeztetést nagyon is jól látja és az ellen a szülő-fél ellen fordul, amelyik a kedveskedést akadályozza. Hogy a felnőttek részéről szeretetet kap, az nemcsak azt jelenti, hogy egy sajátos szükségletét kielégítik, hanem azt is, hogy akaratának minden más tekintetben engednek. Így saját nemi ösztönét követi és egyúttal a szülők buzdítását is viszonozza, amidőn a szülőfél választását az övékkel azonos értelemben ejti meg.

A gyermekek ez infantilis hajlamának jelei az emberek figyelmét el szokták kerülni, de néhányat még jóval az első gyermekévek után is észre lehet venni. Egy nyolcéves leányismerősöm felhasználja az alkalmat, ha anyját az asztaltól elhívják, hogy anyja utódjának kiáltsa ki magát. „Most én leszek a mama: Károly kell még főzelék? Kérlek, végy csak," stb. Egy különösen tehetséges és élénk még négy éven aluli leány, akinél a gyermekpszichológiának ez a része különösen átlátszó, nyiltan mondja: „Most aztán anyuka elmehet, akkor kell, hogy apuka elvegyen és én a felesége akarok lenni." A gyermekek életében ez a kívánság egyáltalán nem zárja ki, hogy a gyermek anyját is gyengéden ne szeresse. Ha a kis fiúnak szabad anyjával együtt aludni, amikor az apa elutazott és ennek visszaérkezte után újra a gyermekszobába kell visszatérnie olyan valakihez, ki neki sokkal kevésbbé tetszik, akkor könnyen alakulhat ki nála az a

vágy, hogy legyen az apa mindig távol, hogy ő aztán a kedves és szép mama mellett helyét megtarthassa; e vágy teljesedésének egyik módja nyilván az, ha az apa meghal, mert azt az egyet tapasztalásból megtanulta, hogy „halott" emberek mint pl. a nagyapa mindig távol vannak, sohasem jönnek vissza.

Ha ily megfigyelések gyermekeknél e magyarázatkísérletemet minden kényszer nélkül meg is erősítik, nem hatnak azzal a meggyőző erővel, amellyel a felnőtt neurotikusok lélekelemzése az orvosra hat. A felnőttek álmaikat oly bevezetéssel mondják el, amelyek alapján lehetetlen, hogy azokban a vágy természetét fel ne ismerjük. Egyszer egy szomorú és kisírt szemű hölgy a következőket mondja: „Nem akarom többé a rokonaimat látni, hiszen irtózniok kell tőlem." Azután szinte átmenet nélkül elbeszéli, hogy egy álom jutott eszébe, amelynek értelmét természetesen nem tudja. Ezt négyéves korában álmodta és így hangzik: *„Egy hiúz vagy róka (Luchs oder Fuchs) sétál a háztetőn, azután valami leesik, azután anyját holtan viszik ki a házból, miközben ő fájdalmasan sír."* Alig közöltem vele, hogy ez az álom azt a gyermekkori vágyát jelentheti, hogy anyját holtnak lássa és hogy ez álom miatt kell azt gondolnia, hogy a rokonok tőle irtóznak, amidőn álma magyarázatához máris valamelyes anyagot szolgáltatott. „Luchsaug" (hiúzszem) csúfnév, amelyet egyszer egész kis gyermekkorában uccai gyerekektől kapott; a másik emléke, hogy hároméves korában a háztetőről egy tégla esett anyja fejére, úgy, hogy erősen vérzett.

Egyszer egy fiatal leányt behatóan megvizsgáltam, aki különféle lelki zavarokban szenvedett. Betegsége dühöngéssel és zavartsággal kezdődött, amikor egész különös ellenszenvvel viseltetett anyja iránt, akit, ha ágyához csak közeledett, ütött és szidott. Ugyanakkor a nála jóval idősebb nővéréhez szeretetteljes és alkalmazkodó maradt. Ezt azután világos, de kissé apathiás állapot követte és igen nyugtalanul aludt. A betegségnek ebben a szakában kezdtem meg a kezelést és álmainak az elemzését. Számtalan álma többé-kevésbbé leplezetlenül az anyja halálával foglalkozott. Majd egy öreg asszony temetésén vett részt, majd meg úgy látta, mintha ő és nővére gyászruhában ülnének az asztalnál; az álmok értelme nem volt kétséges. A javulás még további haladása folyamán hisztériás fóbiák jelentkeztek; ezek között leginkább gyötörte az, hogy anyjának valami baja eshetett. Bárhol volt is, haza kellett sietnie, hogy meggyőződjék, hogy anyja még életben van. Ez az eset többi tapasztalatommal összefüggésben igen tanulságos volt, úgyszólván többnyelvű fordításban mutatta ugyanarra a gerjesztő-képzetre a lelki szerkezet különféle visszahatás-módjait. A zavartságban, szerintem a

különben elnyomott első hatóság a második hatóságot legyűrte és ezzel a tudattalan ellenséges indulat az anya ellen elhatalmasodva mozgásos pályán zajlott le. Amikor azután az első megnyugvás bekövetkezett, a beteg a lázongást elfojtotta s a cenzura uralma helyreállt, az ellenségesség számára már csak az álom területe maradt nyitva, ahol vágyát, hogy anyja meghaljon megvalósíthatta. A normális állapot még jobban megerősödvén, hisztériás ellenreakcióként és védelmi jelenség gyanánt az anya iránti tulságos gondot teremtette meg. — Ebben az összefüggésben már nem marad magyarázat hiján, hogy hisztériás leányok miért csüggnek gyakran oly tulságos gyöngédséggel anyjukon.

Máskor egy fiatalember tudattalan lelki életébe volt alkalmam mélyebben bepillantani, aki kényszer-neurózisa által szinte keresetképtelenné vált, mert kínzó aggodalmában afelett, hogy mindenkit, akivel találkozik, meg kell ölnie, nem tudott az utcára menni. — Azzal töltötte idejét, hogy arra az esetre, ha a városban előforduló gyilkosság miatt ellene vádat emelnének, az alibiként szolgáló bizonyítékokat rendben tartsa. Felesleges megjegyeznem, hogy ez a beteg épp oly erkölcsös, mint finom műveltségű ember volt. Az elemzés, — amely különben gyógyulásra vezetett — e kínos kényszerképzetek indoka gyanánt a kissé szigorú apával szemben táplált gyilkossági impulzusokat fedte fel, amelyek saját meglepetésére hétéves korában tudatosan nyilvánultak meg, de természetesen jóval korábbi gyermekévekből származtak. Az apa kinos betegsége és halála után harmincegyedik életévében támadt az a kényszeres önvádja, amelyet a jelzett fóbia formájában idegenekre vitt át. Aki képes volt azt akarni, hogy saját apját egy hegycsúcsról a mélységbe lelökje, arról mindenesetre feltételezhető, hogy a távolállók életét sem kíméli; az ilyen aztán jól teszi, ha szobájába zárkózik.

Tapasztalataim szerint minden későbbi pszichoneurotikusnak gyermekkori lelki életében a szülők játsszák a főszerepet. Szerelem a szülők egyike, gyülölet a másika iránt szilárd alkatrészét teszi a gyermekkorban képződött és a későbbi neurózis tünettanára oly fontos lelkirezdülések anyagának. Nem hiszem azonban, hogy a pszichoneurotikusok más, normálisan maradt, halandótól élesen különböznének és teljesen ujat és sajátosat volnának képesek teremteni. Sokkal valószínűbb és normális gyermekeken tett megfigyelések is megerősítik azt a megállapítást, hogy a szülők iránti szerelmes és ellenséges vágyaikkal csak nagyítás útján teszik számunkra felismerhetőbbé azt, ami kevésbé világosan és kevésbé hathatósan a legtöbb gyermek lelkében végbemegy.

Az ókor ez ismeretünk támogatására egy mondatárgyat ha-

gyott reánk, amelynek kiterjedt és általános érvényű jelentősége csakis a gyermek-lélektan imént tárgyalt felvételének ilyen általános érvényességéből érthető.

Ödipus király mondáját és *Sophokles* hasonnevű drámáját értem ezen. *Laiosnak, Théba* királyának és *Jokastenek* fiát, *Ödipust* csecsemőkorában kiteszik, mert a jós az atyának kijelentette, hogy az akkor még meg nem született fia egykor gyilkosa lesz. A csecsemőt megmentik és egy idegen udvarban királyfiként nevelik, míg — származása felől bizonytalanságban lévén — maga nem kérdi meg a jóst, akitől azt a tanácsot kapja, hogy kerülje hazáját, mert különben atyja gyilkosává és anyja férjévé kellene lennie. Vélt hazájától távoli úton *Laios* királlyal találkozik, kit egy hirtelen támadt viaskodásban megöl. Ezután *Théba* elé ér, ahol az utat elzáró szfinksznek rejtvényét megoldja, amiért jutalmul a thébaiak királlyá választják és *Jokaste* feleségül megy hozzá. Hosszú ideig békében és tiszteletben uralkodik és előtte ismeretlen anyjával két fiat és két leányt nemzett, mígnem pestis tör ki, ami a *thébaiakat* arra késztette, hogy a jóst újból megkérdezzék. Itt kezdődik *Sophokles* tragédiája. A hírnökök azt a választ hozzák, hogy a pestis akkor fog megszűnni, ha *Laios* gyilkosát az országból száműzték. De hol van ő?

„Hol lelhető
A régi bűn homályba bukott vérnyoma?"

A darab tárgya azután nem más, mint az a fokozatosan emelkedő, művészien elhúzódó és a lélekelemzés munkájához hasonló — leleplezés, hogy *Ödipus* maga *Laios* gyilkosa, de egyúttal a fia is a meggyilkoltnak és *Jokastenek*. A tudattalanul elkövetett iszonyatosságtól megrendülve, *Ödipus* kitépi szemeit és elhagyja hazáját. A jóslat beteljesedett.

„Ödipus király" úgynevezett sorstragédia. Tragikus hatása azon az ellentéten alapszik, amely az istenek túlhatalmas akarata és a veszélytől fenyegetett ember hábavaló ellenszegülése között támad. Megadást az istenség akaratában és belátást saját tehetetlenségünkbe kell a megrendült nézőnek a szomorújátékból tanulnia. Modern költők következetesen meg is kísérelték, hogy hasonló tragikus hatást érjenek el, amennyiben ugyanezt az ellentétet oly mesékbe szőtték, amelyeket maguk találtak ki. Ámde ezekben a darabokban a közönség megindultság nélkül nézte, hogy ártatlan embereken, minden küzdelmük ellenére, mint teljesedik be egy átok, vagy jóslat; a későbbi sorstragédiák hatástalanok maradtak.

Ha *Ödipus* király a modern embert nem kevésbé meg tudja rendíteni, mint a korabeli görögöt, úgy ennek magyarázata csak az lehet, hogy a görög tragédiának hatása nem a sors és az em-

beri akarat ellentétében rejlik, hanem a tárgy sajátosságában, amelyen ezt az ellentétet bizonyítják. Kell, hogy éljen egy hang a mi bensőnkben is amely a sors kényszerítő hatalmát az „*Ödipus*"-ban elismeri, míg az oly végzeteket, mint az „*Ahnfrau*"-ét, vagy más sorstragédiákét, mint önkényeseket, visszautasít. És valóban Ödipus király története ilyen mozzanatot foglal magában. Az ő sorsa csak azért ragad meg bennünket, mert az a mienk is lehetett volna, mert az orakulum a mi születésünk előtt is ugyanazt az átkot mondotta ki. Talán mindegyikünknek az volt a rendeltetése, hogy első nemi gerjedelmünk, első gyűlöletünk és erőszakos kívánságunk az apa ellen forduljon; álmaink legalább erről győznek meg. *Ödipus* király, aki apját *Laiost* megölte és anyját, *Jokaste*-t feleségül vette, csak gyermekkorunk vágyteljesülése. Ámde nekünk, kik szerencsésebbek vagyunk, mint ő, azóta — hacsak pszihoneurotikusok nem lettünk — sikerült nemi gerjedelmünket az anyáról leválasztani és féltékenységünket az atyával szemben elfelejteni. Attól az embertől, akin az az őskorbeli vágy beteljesedett, oly erővel irtózunk, mint amily erős az elfojtás, amelyet e kívánságok bensőnkben elszenvedtek. Miközben a költő a nyomozással *Ödipus* bűnét napfényre hozza, a mi saját bensőnk megismerésére is rákényszerít, ahol azok az impulzusok, ha elfojtottan is, még mindig megvannak abban a szembeállításban, amelyben a kórus ezt mondja:

„.....lám ez itten Ödipus.
A nagyhatalmú, ki magasztos, nagy talányokat
oly könnyen fejte meg,
Kinek sorsát minden polgár irigyen dicsőité,
Lám mi rémes balszerencse árja csap most rajta át!..."

A figyelmeztetés nekünk és elbizakodottságunknak szól, — akik gyermekkorunk óta a magunk becslése szerint oly bölcsek és hatalmasak lettünk. Pedig mint *Ödipus,* mi is tudatlanságban élünk azok felől az erkölcsöt sértő kívánságaink felől, amelyeket a természet reánk erőszakolt és amelyek leleplezése óta gyermekkorunk jeleneteitől tekintetünket mindnyájan szívesen elfordítanók.*

Magának a szofokleszi tragédiának szövegében félre nem érthető utalás van arra, hogy az *Ödipus* monda ősrégi álom-

* A lélekelemző kutatásnak egyetlen eredménye sem váltott ki oly elkeseredett ellentmondást, oly haragos ellenkezést és — a kritikának oly mulatságos kificamodásait, mint a tudattalanban megtartott gyermeki incestushajlamokra való ez az utalás. Sőt a legutóbbi időben kísérletet tettek arra is, hogy az incestusnak minden tapasztalattal ellentétben, csak szimbólikus érvényesülést koncedáljanak. *Ferenczi, Schopenhauer* egy levéltöredéke

anyagból ered. Ez az ősrégi álom annak a viszonynak kínteljes megszakadását tárgyalja, amely a nemiség első gerjedelmével a gyermeket a szülőhöz fűzi. *Jokaste* a még fel nem világosított, de a jóslat emlékétől aggodalomba ejtett Ödipust azzal vigasztalja, hogy egy álomról beszél, amelyet oly sokan álmodnak anélkül, hogy az *Jokaste* szerint valamit jelentene:

„Mert mennyi ember látta is már álmában,
Hogy anyja mellett fekszik, ám ki fog
lly apróságokkal törődni, józanul."

Az az álom, hogy valaki anyjával nemileg érintkezik, mint akkor, úgy ma is sok embernél jelentkezik, amiről aztán felháborodással és csodálkozással beszélnek. Amint érthető, ez a tragédia kulcsa, és az apa haláláról szóló álomnak kiegészítő darabja. Az *Ödipus-mese* a fantázia reakciója e két tipikus álomra és valamint a felnőttek ez álmaikat elutasító érzéssel élik át, úgy a mondának is ijedelmet és bűnhődést kell tartalmába felvennie. A monda további alakulása ellenben az anyag félreérthető másodlagos átdolgozásából ered, amely azt egy teologizáló szándék szolgálatába állítja (lásd az exhibiciós álom-anyagot 181. o.). Annak a kísérletnek, amely az isteni mindenhatóságot az emberi felelősséggel össze akarja egyeztetni, természetesen ezen az anyagon is, mint minden máson, hajótörést kellett szenvednie.

Ugyanabból a talajból, mint „Ödipusz-király" nőtt ki egy másik nagy tragikus költői alkotás: *Shakespeare Hamletje.* Ámde ugyanannak az anyagnak megváltozott feldolgozásában megnyilvánul a lelki élet oly távoleső kulturkorszakainak, az elfojtás évezredes haladásának egész különbsége. Ödipusban az alapul szolgáló gyermeki vágy-fantázia napfényre kerül és realizálódik épp úgy, mint az álomban. *Hamletben* e fantázia elfojtva marad és mi annak létezéséről — hasonlóan a neurózishoz — csak a belőle kiinduló gátló hatások útján értesülünk. A modern dráma lenyügöző hatásával különösen összeegyeztethető volt, hogy a hős jelleme felől teljesen homályban maradjunk. A darab Hamlet tétovázására épül fel, hogy a rábízott bosszú-feladatot végrehajtsa-e; de hogy ennek a tétovázásnak mik az okai és motívumai, azt a szöveg nem árulja el; azokat a legkülönfélébb magyarázó kísérletek sem tudták megtalálni. A még ma is uralkodó *Goethé*től kiinduló felfogás szerint *Hamlet* annak az embernek

alapján szellemes *felülmagyarázását* adja az *Ödipus*-mitosznak az *Imago* I. évfolyamában, 1912. — Az Ödipus-komplexum, mellyel az álomfejtés e helyén találkozunk először, további tanulmányok révén váratlanul nagy jelentőséghez jutott az emberiség történelmének s a vallás és erkölcs fejlődésének magyarázatában. L. *Totem* és *Tabu* 1913. (Magyarra ford. *dr. Pártos* Zoltán, revideálta *Ferenczi.* Dick M. kiad. Budapest, 1919.)

a típusa, akinek friss cselekvő erejét a gondolati munkának a túlburjánzása megbénította („a gondolat halvánnyá betegítette"). Mások szerint a költő a beteg, határozatlan, a neuraszténia körébe eső ember jellemét akarta ábrázolni. Ámde a darab meséje arra tanít, hogy *Hamlet* semmiesetre sem az az ember, aki cselekvésre egyáltalán képtelen. Kétízben látjuk cselekedni: egyszer gyorsan fellobbanó szenvedéllyel, amint a kárpit mögött leselkedőt ledöfi, máskor tervszerűen, sőt mi több, alattomosan, amikor a renaissance-herceg tökéletes gondtalanságával küldi a neki szánt halálba a két udvaroncot. Mi gátolja azonban annak a feladatnak a teljesítésében, amelyet az apja szelleme rótt reá. Itt ismét az a magyarázat kínálkozik, hogy ez a gátlás a feladat különös természetéből következik. *Hamlet* mindenre képes, csak bosszút állni nem azon az emberen, aki atyját megölte és anyja mellett annak helyét elfoglalta; azon az emberen nem, ki elfojtott gyermekvágyának realizálását megmutatja. Az iszonyatot, amelynek őt bosszúra kellett volna serkentenie, így az önvádak és lelkifurdalások helyettesítik, amelyek azt sugallják neki, hogy alapjában véve ő maga sem jobb, mint az a bűnös, akit neki kellene büntetnie. A tudatosra fordítottam azt, aminek a hős lelkében tudattalanul kell maradnia. Ha valaki *Hamlet*-et hisztériásnak akarja nevezni, azt mint e magyarázatom következtetését elfogadom. A sexualis idegenkedés jól vág azzal, amit azután *Hamlet Ofélia* előtt nyilvánít; ugyanaz a sexualis idegenkedés ez, amely a költő lelkében a következő években mind nagyobb tért nyert, egész megnyilvánulása csúcspontjáig, az *„Athéni Timon"*-ig. Természetes, hogy a költőnek csak saját lelki élete lehetett az, ami *Hamlet*-ben elénk tárul; Brandes György *Shakespeare* munkájából veszem azt a feljegyzést (1896), hogy a drámát *Shakespeare* közvetlenül atyja halála után (1601), tehát még legelső gyászában és az apára vonatkozó gyermeki érzéseknek ujrarezdülése közben írhatta. Ismeretes az is, hogy *Shakespeare*-nek korán elhunyt fiát *Hamnet*-nek hívták (ami *Hamlet*-tel azonos). Amint *Hamlet* a fiúnak viszonyát a szülőkhöz tárgyalja, úgy az időben közel álló *Macbeth* a gyermeknélküliség témáján épült fel. Különben is, amint minden neurotikus tünet, de maga az álom is több rétegű értelemmel bír, sőt ezt a teljes megértéshez meg is követeli, épp úgy, mint a költői alkotás is egynél több motívumból és a költő lelkének egynél több rezdüléséből támad és több értelmezést enged meg. Itt csak az alkotó költői lélek legmélyebb rétegű rezdüléseit kíséreltem megvilágítani.*

* A fenti útmutatásokat *Hamlet* analitikus megértésére később *E. Jones* kiegészítette s megvédelmezte az irodalomban megjelent egyéb felfogásokkal szemben. (Das Problem des Hamlet u. der Oedipus-komplex, 1911.) — *Mac-*

A szeretett rokonok haláláról szóló tipikus álmot nem hagyhatom el anélkül, hogy annak jelentőségét az álomelméletre általában még néhány szóban meg ne világítsam. Ezek az álmok annak a meglehetősen szokatlan esetnek megvalósulását mutatják, amikor az elfojtott vágy által alkotott álomgondolat a cenzura alól mentesül és változatlanul lép az álomba. Különös körülményeknek kell fennforogniok, hogy ilyet lehetővé tegyenek. Az álmoknak ilyen kedvezését a következő két mozzanatban találom: Először nincs vágy, amelytől mi távolabb hinnők magunkat, mint a szülő halálkívánásától. Azt hisszük, hogy ez a vágy „még álmunkban sem juthat eszünkbe" és ezért az álomcenzura ezzel az iszonyatossággal szemben készületlen, *Solon* törvényhozásához hasonlóan, amely az apagyilkosságra nem tudott büntetést szabni. Másodszor pedig az elfojtott és nem is sejtett vágynak éppen itt oly gyakran jöhet segítségére az előző nap egy benyomás-maradéka, a kedves személy életéért való *aggódás* alakjában. Ez az aggódás nem illeszkedhetik máskép az álomba, mint egy hasonhangzású vágy felhasználásával; a vágy viszont a nappal feléledt agódással leplezheti magát. Ha azonban azt hisszük, hogy mindez egyszerűbben történik s hogy éjjel és álomban csak azt szőjjük, amit nappal kezdtünk fonni, akkor szeretteink haláláról szóló álmokat ilymódon az álommagyarázás összefüggésén teljesen kívül kell hagynunk és egy igen jól megfejthető rejtvényt felesleges módon fenn kell tartanunk.

Tanulságos továbbá ez álmoknak kapcsolatát a szorongásos álmokkal követni. Szeretteink haláláról szóló álmainkban az elfojtott vágy oly utat talált, amelyen az a cenzura és az általa fentartott torzítás alól kivonhatja magát. Soha nem hiányzó kísérő jelenség ilyenkor, hogy az álomban lelki fájdalmat érzünk. Épp így a szorongásos álom is csak úgy keletkezik, ha a cenzura egészben vagy részben legyőzetik, de másrészről megkönnyítheti a cenzura legyőzését az, ha a szorongás mint aktuális élmény testi forrásból már adva van. Így aztán kézzelfoghatóvá válik, hogy a cenzura mily célzattal végzi feladatát és gyakorolja az álom torzítását; célja az, hogy *a szorongásnak avagy a kínos affektusok más formáinak kifejlődését megakadályozza.*

*

A fentiekben a gyermeklélek egoizmusáról beszéltem, amihez most azzal a céllal, hogy itt valamely összefüggést sejttessek, hozzáfűzöm, hogy az álmok ezt a jelleget is megőrízték. Vala-

beth analizisének kísérletéről l. a következő dolgozatomat: „Einige Charaktertypen aus der psychoanalitischen Arbeit". Imago. IV. 1916, továbbá Ges. Schriften, Bd X, L. *Jekels* Shakespeare's *Macbeth*, Imago. V. 1918.

mennyi álom abszolute önző, valamennyiben, ha leplezetten is, csak a becses én szerepel. A vágyak, amelyek teljesednek, rendszerint ennek az énnek a vágyai és csalóka látszat, hogy egy álmot valaha is más valaki iránti érdeklődés idézett volna fel. Hadd elemezzek itt néhány példát, amely ennek az állításnak ellentmond:

I.

Egy még nem is egészen négyéves gyermek beszéli: *Nagy, étellel megrakott tálat látott, amelyen nagy darab sült hús volt és ezt valaki egyszerre egy darabban eltüntette. Azt, aki a húst megette, nem látta.**

Vajjon ki lehet az az idegen, akinek bőséges húsétkezéséről ez a gyermek álmodik. Erről az álomnap élményei világosítanak fel. A fiú orvosi rendeletre pár napra tejdiétát kap; az álmot megelőző este azonban illetlen volt és ezért büntetésből megvonták tőle a vacsorát. Már azelőtt is átesett egyszer ilyen böjtölő kúrán és akkor igen derekasan viselkedett. Tudta, hogy semmit sem fog kapni, de egy szóval sem merte elárulni, hogy éhes. A nevelés azonban kezd nála hatni. Mutatkozik az álomban az álomtorzítás fokával. Kétségtelen, hogy *ő maga* az a valaki, aki oly gazdag lakomára és pedig pecsenyére vágyik. Minthogy azonban tudja, hogy ez tilos, nem merészeli megtenni, amit az éhes gyermekek álmukban megtesznek, (lásd a kis Anna álmát a földi eperről. L. 98. l.) hogy maga üljön a vacsorához. Az evő ember tehát névtelen maradt.

II.

Egyszer azt álmodtam, hogy egy könyvkereskedő kirakatában annak a gyüjteménynek füzetét láttam díszkötésben, amelyet egyébként meg szoktam venni (művészmonográfiák, világtörténeti monográfiák, művészileg nevezetes helyek stb.). Az új gyüjtemény címe: *Híres szónokok (vagy szónoklatok) és az első füzeten dr. Lecher neve áll.*

Az elemzés szerint valószínűtlen, hogy *dr. Lecher*-nek a né-

* Az álmokban a nagy, túlbőséges, mértékenfelüli, szertelen elem szintén gyermeki jelleg lehet. A gyermeknek nincs hőbb vágya, mint hogy nagy legyen, méginkább, hogy mindenből annyit kapjon, mint a nagyok; nehezen elégíthető ki, nem ismeri az eleget és telhetetlenül a megismétlése után vágyik annak, ami tetszett, vagy ízlett neki. *Mértéket tartani*, valamivel beérni, rezignálni, erre csak a nevelés kultúrája tanítja meg. Ismeretes, hogy a neurotikus is hajlik a szertelenségre és mértéktelenségre.

met parlamenti obstrukció kitartó szónokának híre foglalkoztatna. A dolog úgy áll, hogy pár nappal ezelőtt új betegeket vettem kezelésbe és így naponta tíz vagy húsz órán át kell beszélnem. Magam vagyok tehát a kitartó szónok.

III.

Máskor azt álmodom, hogy egyetemünk egy ismert tanára azt mondja: *Fiam a Myop.* Erre rövid kérdések és feleletekből álló párbeszéd következik, ezt azonban egy harmadik álomrész követi, amelyben én és fiam szerepelünk; a latens álomtartalom számára N. tanár és a fia csak engem és legidősebb fiamat fedő álszereplők; később ezt az álmot egy más sajátsága miatt még tárgyalni fogom.

IV.

Valóban alacsony, önző érzésekről, amelyek gyengéd gondosság mögé húzódnak, a következő álompélda tanuskodik:

Ottó barátom rossz színben van, barna az arca és kiálló szemei vannak.

Ottó a háziorvosom, akinek reménytelenül adósa maradok, mert évek óta őrködik gyermekeim egészsége fölött, akiket, ha megbetegszenek, sikeresen gyógykezel s ezenfelül minden alkalommal, amikor arra csak valami ürügyet talál, megajándékoz. Az álmot megelőző napon meglátogatott, amikor feleségem észrevette, hogy fáradt és el van csigázva. Éjjeli álmomban azután *Basedow-kór* egynémely jelével látom. Aki az áolmfejtésben szabályaimat mellőzi, ezt az álmot úgy értelmezi, hogy barátom egészségéért aggódom és hogy ez az aggodalom az álomban realizálódik. Ez nemcsak annak az állításnak mondana ellent, hogy az álom vágyteljesülés, hanem annak a másiknak is, hogy az álom csakis önző gerjedelmek felvételére alkalmas. Ám, aki így értelmez, hogyan magyarázza meg nekem azt, hogy miért tartok én Ottónál éppen a Basedow-kortól, amely diagnózisra a külszine miatt is a legcsekélyebb ok sincsen? Elemzésem azonban egy hat évvel ezelőtti esetből kifolyólag a következő anyagot szolgáltatja: Egy kis társasággal, amelyben R. tanár is velünk volt, pár óránvira nyaraló helyünktől nagy sötétségben az N.-i erdőn kocsiztunk keresztül. A nem egészen józan kocsis egy hegyoldalon felborított bennünket s még szerencse volt, hogy ép bőrrel menekültünk. Ámde a legközelebbi kocsmában kellett az éjszakát töltenünk, ahol balesetünk híre nagy részvétet keltett. Ott volt egy úr, — a Morbus *Basedow*-i félreismerhetetlen jeleivel

struma nélkül, de épp úgy, mint az álomban, csak az arcbőr barnulásával és kiálló szemekkel — aki teljességgel rendelkezésünkre állott és megkérdezte, hogy mivel lehetne segítségünkre. Semmi egyébbel, felelte a maga határozott modorában R. tanár, mint hogy kölcsönözzön egy hálóinget. Sajnálom, felelte erre a nemeslelkű férfi, azt nem tehetem és odább ment.

Az elemzés folytatásakép eszembe jut, hogy *Basedow* nemcsak egy orvos neve, hanem a leghíresebb pädagógusok egyikéé is (ébren nem vagyok ebben egészen bizonyos). Ottó pedig az a barátom, akit megkértem, hogy ha velem valami történnék, gyermekeim testi nevelését, különösen a pubertás idején, (innét a hálóing) ellenőrizze. Midőn tehát Ottó barátomat az álomban annak a nemes segítőnek betegségi tüneteivel ruházom fel, nyilván azt akarom mondani: „Ha valami baj ér, akkor épp oly keveset várhatok tőle, gyermekeim érdekében, mint szeretetreméltó ajánlata ellenére is L. bárótól. Ezzel az álom önző eleme eléggé fel van tárva.*

Hol rejlik azonban itt a vágyteljesülés? Nem Ottó barátomon vett bosszúban, akinek immár az a sorsa, hogy álmaimban rosszul bánjak vele, hanem a következőkben: Mikor Ottót az álomban L. báró alakjában ábrázolom, ugyanakkor magamat egy másik egyénnel azonosítom, nevezetesen R. tanárral, mert hiszen követelek valamit Ottótól, mint ahogy akkor R. követelt L. bárótól valamit. A dolog pedig ezen fordul meg. R. professzor, akivel egyébként valóban nem merném magamat összehasonlítani, épp úgy, mint én, az egyetemen kívül önállóan ment a pályáján és csak a későbbi években jutott a jól megérdemelt tanársághoz. Tehát megint csak tanár akarok lenni! De sőt az a jelzés „későbbi években" is vágyteljesülés, mert azt jelenti, hogy elég hosszú ideig fogok élni, hogy fiaimat magam vezessem a pubertás korán keresztül.

* Amikor *Jones* professzor egy amerikai társulat előtt tartott tudományos előadásában az álmok egoizmusáról beszélt, egy tudós hölgy szót emelt e tudománytalan általánosítás ellen, amennyiben a szerző tulajdonkép csak az osztrákok álmai fölött ítélkezhetik, de az amerikaiak álmáról nem beszélhet. Ő a maga személyére nézve bizonyos, hogy minden álma szigorúan altruisztikus. E fajára büszke hölgy mentségére egyébként meg kell jegyeznem, hogy azt a mondatot, mintha valamennyi álom önző volna, nem szabad félreérteni. Mivel mindaz, ami a tudatelőttes gondolkozásban előfordul (tartalom, valamint latens gondolat) az álomba is átléphet, ez a lehetőség az altruisztikus rezdülések számára is nyitva áll. Ugyanily módon egy másik személlyel szemben érzett gyengéd vagy szerelmes gerjedelem, amely a tudattalanban megvan, az álomban megjelenhet. Fentebbi mondat helyessége tehát arra a tényre szorítkozik, hogy az álom tudattalan gerjesztői közt igen gyakran találkozunk önző tendenciákkal, amelyek éber állapotban elintézetteknek látszanak.

Egyéb olyan tipikus álmokról, amelyekben a levegőben lebegünk vagy szorongással zuhanunk, saját tapasztalatból mitsem tudok és mindent, amit ezekről mondok, a lélekelemzéseknek köszönhetem. Az így szerzett felvilágosításokból azt következtetem, hogy ezek az álmok is gyermekkori benyomásokat ismételnek meg, nevezetesen azokra a mozgásos játékokra vonatkoznak, amelyeket a gyermekek annyira szeretnek. Melyik bácsi nem játszott „repül a gyerek"-et, hogy kinyujtott karokkal tartva, a szobán végig futott vele, vagy zuhanást játszott, térdein himbálva a gyermeket, amíg lábszárát hirtelen kiegyenesítette vagy a magasba emelte a gyermeket és úgy tett, mintha hirtelen leejtené. A gyerekek ujjonganak és fáradhatatlanul kívánják a játék megismétlését különösen ha az valamiféle ijedelemmel és szédüléssel is jár. Évek mulva aztán álmukban újra megteremtik a játékot, de ekkor már eleresztik a kezet, amely őket tartotta, úgy, hogy most szabadon lebegnek vagy leesnek. Ismerjük a gyermekek nagy szeretetét a hintázó és billenő játékok iránt. Ha később azután a gyermek a cirkuszban tornamutatványokat láthat, az emlékek ujból felfrissülnek.*

Jó okom van tehát arra, hogy elutasítsam azt a magyarázatot, amely szerint a bőrérzetekből, a tüdőszárnyak mozgásából származó érzések alvásközben volnának okai a repülés vagy zuhanás álmoknak. Úgy látom, hogy magukat ezeket az érzéseket is azok az emlékezések keltik, amelyekre az álom vonatkozik. Az érzet tehát tartalma az álomnak, de nem a forrása.

Nem tagadom azonban, hogy a tipikus álmok e sorozatára teljes felvilágosítást adni nem tudok. Anyagom éppen ezen a helyen hagyott cserben. Ragaszkodnom kell azonban ahhoz az általános szempontomhoz, hogy az álmokban a bőr- és mozgásérzések felujulnak, valahányszor valamely lelki ok azt kívánja és figyelemre nem méltattatnak, ha ilyen kívánság nem merül fel. Ez álmok kapcsolata is az infantilis élményekkel határozottan kiviláglik azokból a nyomokból, amelyeket a pszichoneurotikuson végzett analizisek alkalmával találtam. De hogy az élet folyamán, mely egyéb — az álmok tipikus jellege ellenére is minden egyes egyénnél más és más jelentőségű dolgok fűződhetnek az érzetek emlékéhez, azt nem tudom megmondani. Szeretném, ha abba a helyzetbe jutnék, hogy ezt a hiányt jó példák gondos

* Az analitikus vizsgálat révén kiderült előttünk, hogy a gyermekeknek az ilyen tornászmutatványok iránt tanusított kedvtelésében és ezeknek hiszteriás rohamos megismétlésében a szervi gyönyörön kívül, még egy másik momentum, az a (gyakran tudattalan) emlékkép is részes, amelyet a gyermek (emberek vagy állatok) nemi érintkezésének megfigyeléséből szerzett.

elemzésével pótolhatnám. Aki megütközik azon, hogy a repülés, zuhanás, foghúzás és hasonló álmok gyakorisága ellenére az anyag szűkösségéről panaszkodom, annak szolgáljon magyarázatul, hogy mióta az álomfejtés kérdése felé fordult a figyelmem, jómagam ilyen álmokat nem láttam. A neurotikusoknak egyébként rendelkezésemre álló álmai azonban nem mind fejthetők és gyakran nem a rejtett céljuk végéig. Az a lelki hatalom, amely a neurózis felépítésének részese volt s amelyet a betegség oldásával újból felszabadítunk, a rejtély végső megfejtésének ellenszegül.*

γ) A vizsga-álom

Mindenki, aki középiskolai tanulmányait érettségi vizsgálattal befejezte, panaszkodik, hogy mily makacssággal üldözi őt az a szorongásos álom, hogy meg fog bukni, az osztályt ismételnie kell stb. Az egyetemi fokozatot végzetteknél ezt a tipikus álmot az a másik helyettesíti, hogy szigorlatot kell tennie, amivel szemben még az álomban is hiába hivatkozik arra, hogy hiszen már évek óta gyakorlatot folytat, magántanár vagy irodafőnök. Ezek kitörölhetetlen emlékei azoknak a büntetéseknek, amelyeket gyermekkorunkban elkövetett hibákért szenvedtünk el s amelyek így tanulmányaink két tetőfokán a szigorú vizsgálatok „dies irae, dies illa" alkalmával bensőnkben újból megrezdülnek. A neurotikusok „vizsgafélelmét" is a gyermeki szorongások erősítik meg. Ha pedig már nem vagyunk tanulók, nem — mint régen — a szülők és nevelők vagy a tanítók azok, akik büntetnek. Az életnek kérlelhetetlen okozati láncolata vette át további nevelésünket és mi az érettségi vizsgáról vagy a szigorlatról, arról a korról álmodunk, amikor az igaz ember sem volt biztos dolgában, valahányszor attól tartunk, hogy utólér a büntetés, mert valamit nem jól cselekedtünk, vagy nem rendesen hajtottuk végre a dolgunkat, valahányszor a felelősség súlya nyomja lelkünket. A vizsgaálmok további magyarázatát egy hozzáértő kartársam megjegyzésének köszönhetem, aki egy beszélgetés során kiemelte, hogy

* Egy fiatal, idegességtől teljesen mentes kartárs erről a következőket közli: „Saját tapasztalásból tudom, hogy régebben a hintázásnál, abban a pillanatban, amikor a lefelé irányuló mozgásnak legerősebb volt a lendülete, a nemiszervben különös érzés fogott el, amely érzés kellemetlen volt ugyan, mégis kéjérzetnek kell megjelölnöm." — Paciensektől gyakrabban hallottam, hogy a kéjérzettől kisért erekciók emlékezetük szerint elsőzben fiúkorukban, mászás közben léptek fel. A lélekelemzésből teljes biztossággal derül ki, hogy az első szexuális gerjedelmek gyakran a gyerekkori verekedésekben és birkozójátékokban gyökereznek.

tudomása szerint érettségi álom csak olyanoknál fordul elő, akik ezen a vizsgán átmentek, sohasem azoknál, akik megbuktak. Eszerint a szorongó vizsga-álomról, amely akkor jelentkezik, ha a következő napon felelősségteljes munka és a felsülés lehetősége előtt állunk, mindinkább beigazolódik, hogy a multból oly alkalmat keres ki, amelyben a nagy előző aggodalom jogosulatlannak bizonyult és a sikeres eredménnyel cáfolatot nyert. Igen feltünő példája ez annak, hogy az álomtartalmat az éber lelki hatóság mennyire félreérti. Az a megütközésszerű ellenvetés tehát az álomban, „hiszen én már doktor vagyok" stb. eszerint valójában vigasztalás, amelyet az álom szerez nekünk s amely így hangozhatnék: ne félj a holnaptól, emlékezzél arra, mennyire aggódtál az érettségi előtt és mégsem történt semmi bajod. Hiszen már doktor is vagy, stb. A szorongás azonban, amelyet az álom rovására írunk, nappali maradékokból származott.

E magyarázat próbái, amelyeket magamon és másokon ejthettem, ha nem is voltak nagy számúak, jól sikerültek. Én pl. szigorló koromban törvényszéki orvostanból megbuktam, de ez a tárgy sohasem okozott gondot álmomban, ellenben elég gyakran vizsgáztam újra növénytanból, állattanból vagy vegytanból, amely szakokban indokolt aggodalommal mentem a vizsgára, de a sorsnak vagy a vizsgáztatónak kegyéből a bukástól megmenekültem. A gimnáziumi vizsga-álomban rendszerint történetből kérdeznek ki, amiből akkor fényesen feleltem, de csak azért, mert szeretetreméltó tanáromnak — egy másik álmom félszemű szereplőjének (l. 13. l.) nem kerülte el figyelmét, hogy a neki visszanyujtott tételcédulákon a három kérdés közül a középsőt körmömmel áthúztam, figyelmeztetésül, hogy azt ne kérdezze. Egy betegem, aki az érettségi elől visszalépett, de azt később letette, azután azonban a tisztivizsgán megbukott és nem is lett tiszt, mondotta, hogy elég gyakran álmodott az előbbi, de sohasem az utóbbi vizsgájáról.

A vizsga-álmok elemzése ugyanazokkal a nehézségekkel jár, mint amelyeket előbb a legtöbb tipikus álomra jellemzőknek mondottam. A társítások anyaga, amelyet az álmodó rendelkezésünkre bocsájt, ritkán elégséges. Az ily álmok megértéséhez az anyagot példák nagyobb sorozatából kell összehordanunk. Nemrégiben arról győződtem meg, hogy abban a mondatban: „Hiszte már doktor vagy stb." nemcsak vigasztalás rejlik, hanem szemrehányás is. E mondatnak így kellene hangzania: Te már oly öreg vagy, annyira előrehaladtál az életben és még mindig ilyen ostobaságokat, gyerekségeket követsz el. A vigasztalásnak és önkritikának e keveréke felel meg a vizsga-álmok lappangó tartalmának. Ezek után már nem oly feltünő, ha az utóbb

elemzett példákban a szemrehányásokat, az „ostobaságok“ és „gyerekségek“ miatt a hibáztatott nemi cselekedetek megismétlésére vonatkoztattuk.

Stekel az érettségi álmot elsőízben magyarázta és szerinte az rendszerint arra vonatkozik, hogy valaki a sexualitásban mennyire állja meg a próbát vagy mennyire érett. Tapasztalatom ezt gyakran megerősítette.

VI.

AZ ÁLOMMUNKA

Az álom-probléma megoldására irányuló minden eddigi kísérlet az emlékezetben maradt nyilvánvaló álomtartalomhoz fűződött és arra törekedett, hogy az álom megfejtését ebből nyerje, vagy ha a megfejtésről lemond, ítéletét az álomról az álomtartalomra való utalással indokolja. Egyedül mi látjuk másképpen a tényállást. A mi számunkra az álom tartalma és megfigyeléseink eredménye közé új lelki anyag ékelődik be: az eljárásunk útján nyert *lappangó* álomtartalom, vagyis az álomgondolat. Ez utóbbiból és nem a nyilvánvaló álomtartalomból bogozzuk ki az álom megfejtését. Ezért az az előttünk új feladat hárul reánk, hogy a nyilvánvaló álomtartalomnak viszonyát a lappangó álomgondolathoz megvizsgáljuk és kutassuk magát a folyamatot, amelyben a rejtett gondolatból a kézzelfogható álom keletkezett.

Az álomgondolat és az álomtartalom úgy áll előttünk, mint azonos tartalom két ábrázolása kétféle nyelven; jobban mondva az álomtartalom úgy tünik, mint az álomgondolatoknak más kifejezési módja, amelynek jeleit és alakulási törvényeit úgy kell megtanulnunk, hogy az eredetit a fordítással összehasonlítjuk. Az álomgondolatokat nyomban megértjük, amint ezekről értesülünk. Az álomtartalom olyan, mint a képírás, amelynek jelei egyenként fordítandók át az álomgondolat nyelvére. Nyilván tévútra jutnánk, ha e jeleket jelvonatkozásuk helyett képértékük szerint akarnók olvasni. Vegyük a következő képrejtvényt: egy ház, amelynek tetején csónak látható, azután egy magában álló betű, azután egy futó alak, amelynek fejét egy vessző eltünteti és így tovább. Nos, könnyen minősíthetném ezt az egy beállítást és annak alkatrészeit zagyvaságnak. A csónak nem való a ház tetejére és egy fejnélküli ember nem futhat; ezenfelül ez az ember nagyobb, mint a ház és ha az egész valami tájat ábrázol, akkor nem illenek bele az egyes betűk, melyek a természetben szabadon nincsenek. A rejtvény helyes megfejtése nyilván csak ak-

kor sikerül, ha az egésszel és a részletekkel szemben nem támasztok ilyen igényeket, hanem azon fáradozom, hogy minden képet valamely oly szótaggal vagy szóval helyettesítsek, amelyet a kép valamely vonatkozásban ábrázolhat. Azok a szavak, melyek így összekerülnek, többé nem értelmetlenek, hanem a legtartalmasabb költői mondást adhatják. Már most ilyen képrejtvény az álom is; elődeink az álomfejtés tudományában azt a hibát követték el, hogy a rejtvényt rajzkompozíciónak tekintették. Mint ilyen értelmetlennek és értéktelennek tünt fel előttünk.

A

A SŰRÍTÉS MUNKÁJA

Az álomtartalom és az álomgondolat összehasonlításánál a kutató számára elsősorban az fog világossá válni, hogy nagyszabású *sűrítő munka* ment végbe az álomban. Az álom szűkös, szegényes és lakonikus az álomgondolatok terjedelméhez és gazdagságához képest. Az álom leírva féloldalt tölt be; az elemezés, amely az álomgondolatokat tartalmazza, hatszor, nyolcszor, tízszer annyi helyet igényel. A viszony különböző álmok szerint változó, de amennyire azt ellenőrizni tudtam, mindenkor ilyen értelmű. Az ember rendszerint nem is becsüli meg kellőkép a lefolyt sűrítés mértékét, amennyiben a napfényre hozott álomgondolatot a teljes anyagnak hiszi, holott a további álomfejtő munka az álom mögött rejlő új gondolatokat leplezhet le. Egyszer már megjegyeztem, hogy tulajdonképp sohasem vagyunk biztosak abban, hogy egy álmot teljesen megfejtettünk-e; még ha a megoldás kielégítőnek és hiánytalannak látszik is, mindig lehetséges, hogy ugyanabból az álomból még egy más értelem is nyilvánulhat. A *sűrítési hányad* tehát — szigorúan véve — meghatározhatatlan.

Azzal az állitással szemben, ami az álomtartalom és álomgondolat aránytalanságából következik, hogy ugyanis az álomképzésnél a lelki anyagnak nagyobbfokú sűrítése ment végbe, oly ellenvetést lehetne felhozni, amely első pillanatra megvesztegetőnek látszik. Hisz oly sokszor van olyan érzésünk, hogy egész éjjelen át és igen sokat álmodtunk és azután a javát elfelejtettük. Az az álom, amelyre felébredéskor emlékezünk, így csak maradéka a teljes álommunkának, amely eredeti terjedelmében talán az álomgondolattal volna egyenlő, ha arra teljesen vissza tudnánk emlékezni. Ebben kétségtelenül van valami igaz; nem tévesztheti meg az a megfigyelésünk, hogy az álmot akkor reprodukáljuk a leghívebben, ha azt röviddel a felébredés után pró-

báljuk emlékezetbe idézni és hogy az emlékezés estefelé egyre hézagosabbá válik. Másrészt azonban felismerhető, hogy az az érzés, hogy többet álmodtunk, mint amennyit reprodukálni tudunk, igen gyakran illuzión alapszik, amelynek a keletkezését később még tisztázni fogjuk. Az álommunkabeli sűrítésnek felvételét egyébként az álom elfelejtésének lehetősége nem érinti, mert azt azok a képzettömegek bizonyítják, amelyek az álomnak egyes megmaradt részeihez tartoznak. Ha az emlékezet számára az álomnak egy nagy része valóban elveszett, úgy ezáltal talán csak az álomgondolatok egy új sorához vezető út marad elzárva. Semmivel sem igazolható az a feltevés, hogy az elveszett álomrészletek szintén csak azokra a gondolatokra vonatkoztak volna, melyeket mi a megmaradt részek elemzéséből már ismerünk.*

Tekintettel az ötletek túlgazdag tömegére, amely az analízissel az álomtartalom minden egyes eleméhez fűződik, némely olvasóban az az elvi kétely fog támadni, vajjon szabad-e mindazt az álomgondolathoz számítani, ami az elemzésnél utólag felötlik, azaz szabad-e felvenni, hogy mindezek a gondolatok már az alvás állapotában is tevékenyek voltak és az álomalkotásban közreműködtek? Vajjon nem inkább az elemzés alatt keletkeznek-e új gondolatkapcsolatok, amelyeknek az álomalkotásban nem volt részük? E kételyt csak feltételesen fogadhatom el. Mindenesetre igaz, hogy egyes gondolatkapcsolatok csak az elemzés alatt keletkeznek, de mindenkor meggyőződhetünk arról, hogy ily új kapcsolatok csak oly gondolatok között létesülnek, amelyek az álomgondolatba más módon vannak bekötve; az új kapcsolatok hasonlatosak mellékzárlatokhoz, rövidzárlatokhoz, melyeket más és mélyebben fekvő összekötő utak tesznek lehetővé. Az elemzésnél feltárt gondolattömegek többségére nézve el kell ismernünk, hogy azok már az álomképzésnél tevékenyek voltak, mert ha az ilyen az álomképzés összefüggésén kívülinek látszó gondolat-láncot feldolgoztuk, hirtelen olyan gondolatra bukkanunk, amely az álomtartalomban képviselve van, az álomfejtésre nélkülözhetetlen és mégsem volt másképp megközelíthető, mint csak ennek a gondolatláncnak az útján. Példa erre a botanikus monográfiáról szóló álom, mely meglepő sűrítő munka eredménye, pedig elemzését nem is közöltem a maga teljességében.

De milyennek képzeljük akkor az alvás alatti lelki állapotot, amely az álmot megelőzi? Fennáll-e valamennyi álomgondolat

* Utalások az álombeli sűrítésre számos szerzőnél találhatók. *Du Prel* mondja egy helyen (85. o.), hogy abszolut biztos, hogy a képzetsorok sűrítő-processzuson mentek át.

egymás mellett, vagy egymás után futunk rajta keresztül, avagy több egyidejű gondolatmenet képződik különböző középponttal, amelyek azután összetalálkoznak? Azt hiszem, még semmi sem kényszerít, hogy az álomképzéssel járó lelki állapotról plasztikus képet alkossunk. Csak ne feledjük, hogy itt tudattalan gondolásról van szó és a folyamat könnyen más lehet, mint az, amelyet mi a szándékos, tudattól kísért gondolkodásnál magunkban észlelünk.

Az a tény azonban rendíthetetlenül fennáll, hogy az álomképzés sűrítésen alapszik. Hogy jön tehát létre ez a sűrítés?

Ha megfontoljuk, hogy a feltalált álomgondolatoknak csak kis töredékét látjuk az álomban képzet-elemeinek valamelyikével képviselve, arra kell következtetnünk, hogy a sűrítés *kihagyás* útján történik, amennyiben az álom az álomgondolatnak nem hűséges fordítása, vagy pontról-pontra vetítése, hanem csak felette tökéletlen és hézagos ábrázolása. Ez a felfogásunk, amint nemsokára rájövünk, igen hiányos. Ámde helyezkedjünk egyelőre erre az álláspontra s kérdezzük tovább: ha az álomgondolatból csak kevés elem jut az álomtartalomba, mely feltételek határozzák meg azok kiválogatását?

Hogy erről felvilágosítást kapjunk, figyelmünket természetesen az álomtartalom oly elemeire kell fordítanunk, amelyek a keresett feltételnek megfeleltek. Oly álom, amelynek képzésénél különösen erős sűrítés történt, e vizsgálatra a legkedvezőbb anyagot fogja szolgáltatni. E célra *botanikai monográfiáról* szóló s a 127. oldalon közölt álmot választom.

I.

Álomtartalom: Egy (határozatlan) növényfajról monográfiát írtam. A könyv előttem van, éppen egy behajtott színes táblát lapozok át. A könyvpéldányhoz a növénynek egy szárított példánya van fűzve.

Ez álom legszembetűnőbb eleme a *botanikai monográfia.* Ez az álomnap benyomásaiból ered; egy könyvkereskedő kirakatában valóban láttam egy *monográfiát a „ciklámen" fajról.* E faj megemlítése hiányzik az álomtartalomból, melyben csak a monográfia és vonatkozása a botanikához maradt meg. *A „botanikai monográfia"* nyomban vonatkozást mutat egykori *kokain dolgozatomhoz,* a kokainon keresztül a gondolatkapcsolat egyrészt az ünnepi emlékirathoz és az egyetemi laboratórium bizonyos eseményeihez, másrészt *Dr. Königstein* szemorvos-barátomhoz vezet, kinek a kokain értékesítésében része volt. Dr. K. személyéhez továbbá az előző estén vele folytatott és megszakított beszélgetésnek emlékezete kapcsolódik, továbbá sokféle gondolat

az orvosi munka díjazásáról kartársak között. Nos, ez a beszélgetés a tulajdonképpeni aktuális álomgerjesztő. A ciklámen monográfiája szintén aktuális, de indifferens természetű; amint látom, az álombeli „botanikai monográfia" a nap két élményét kapcsoló *közös tényező,* amely a közömbös benyomásból változatlanul van átvetve és a lelkileg jelentős élménnyel bőséges társításos szálakkal összekapcsolva.

De nemcsak az összetett képzet, *„a botanikai monográfia"*, hanem annak minden egyes eleme a *„botanikai"* és *„monográfia"* külön-külön is többszörös kapcsolattal hatol mélyebben és mélyebben az álomgondolat tömkelegébe. A *„botanikai"*-hoz tartoznak a *Gärtner* professzorra, az *ő viruló* nejére, *Flóra* nevű nőbetegemre és arra a nőre vonatkozó emlékek, akiről az elfelejtett *virágok* történetét beszéltem el. *Gärtner* pedig a laboratóriumhoz és *Königstein*-nal való beszélgetésemhez vezet; ugyanabba a beszélgetésbe tartozik a két nőbetegnek megemlítése is. A virágkedvelő nőtől egy gondolatösvény feleségem *kedvenc virágaihoz* ágazik el, amelynek másik eredménye a nappal futólag látott monográfia címében mutatkozik. Ezenfelül *„botanikai"* egy gimnáziumi epizódra és az egyetemi idők egy vizsgájára emlékeztet és ide új, abban a beszélgetésben műkedveléseimről megpendített téma kapcsolódik, még pedig az árticsóka közvetítésével (mely tréfásan az én *kedvenc virágom),* az elfelejtett virágokról kiinduló gondolatlánchoz. Az „árticsóka" mögött rejtőzik egyrészről emlékezés Olaszországra, másrészről egy gyermekkori jelenet, amikor a könyvekkel azóta bensővé vált barátságomat megkötöttem. „Botanikai" tehát valóságos csomópont, ahol az álom részére számos gondolatmenet találkozik; ezeket — ebben biztos vagyok, — a fenti beszélgetéssel joggal hoztam kapcsolatba. Egy gondolatgyár kellős közepében vagyunk itt, mint a *Weber-Meisterstück-ben:*

„Ein Tritt tausend Fäden regt,
Die Schifflein herüber, hinüber schiessen,
Die Fäden ungesehen fliessen,
Ein Schlag tausend Verbindungen schlägt."

Az álombeli *„Monográfia"* megint két témát érint: egyoldalu tanulmányaimat és költséges műkedveléseimet.

Ez első vizsgálatból az a benyomásunk, hogy a „botanikai" és „monográfia" elemek azért vétettek fel az álomtartalomba, mert a legtöbb álomgondolattal igen bőségesen érintkeznek; *csomópontok* tehát, amelyekben sok álomgondolat találkozik, mert az álomfejtés szempontjából nézve sokértelműek. E magyarázat alapjául szolgáló tényt máskép is kifejezhetjük: Az álomtarta-

lom minden eleme *túldeterminált,* minden elem sokszorosan van az álomgondolatokban képviselve.

Még többet tudunk meg, ha megvizsgáljuk, hogy az álom többi alkotó része hogyan fordul elő az álomgondolatban. A *színes tábla,* amelyet fellapozok (l. az elemzést a 129. l.) új téma felé, kartársaimnak munkáimról szóló kritikájához és az álomban már képviselt működvelésemhez vezet, azonfelül ahhoz a gyermekemlékhez, melyben egy színes borítékú könyvet széttépek. A növény szárított példánya a herbarium-gimnázium emlékhez fűződik és ezt különösen kiemeli. Látom tehát az álomtartalom és álomgondolat közötti viszony természetét: nemcsak az egyes álomelemeket határozzák meg *többszörösen* az álomgondolatok, hanem az egyes álomgondolatokat is több elem képviseli az álomban. Az álom egyik eleméből a társítás útja több álomgondolathoz vezet, egy álomgondolattól pedig több álomelemhez. Az álomképzés tehát nem úgy megy végbe, hogy az egyes álomgondolatnak, vagy a gondolatok egy csoportjának rövidítése szolgáltat anyagot az álomtartalom számára, a következő álomgondolat egy következő rövidítéssel képviselteti magát az álomtartalomban, mint ahogy a népesség a népképviselőt választja, hanem az álomgondolatoknak egész tömege olyan megmunkáláson megy keresztül, amelynek folyamán a legtöbbször és legjobban támogatott elem a lista-szavazáshoz hasonló módon jut be az álomtartalomba. Bármelyik álmot elemeztem is, állandóan ugyanazoknak az elveknek megerősítését találtam, hogy az álomelemek az álomgondolat egész tömegéből alakulnak és hogy az álomgondolat mindeniküket többszörösen determinálja.

Nem lesz felesleges az álomtartalom és álomgondolat e viszonyát egy új példán megvilágítani, amely a kölcsönös vonatkozások különös művészi összefonódásával tűnik ki. Az álom egy férfi betegtől ered, akit klaustrofobia miatt (félelem a zárt helyiségektől) kezeltem. Csakhamar ki fog derülni, miért adtam ennek a különösen szellemes álomteljesítménynek a következő címet:

II.

„Egy szép álom"

A beteg nagy társasággal X. utcába hajtat, amelyben egy szerény vendégfogadó van (ami valójában nincsen). Ennek helyiségeiben színdarabot játszanak; ő hol közönség, hol szereplő. A végén úgy hallatszik, hogy át kell öltözködniök, hogy újra a városba jussanak. A személyzet egy részét a földszinti helyiségbe utasítják, más részét az elsőemeleti helyiségekbe. Ezután civódás támad. A fent lévők bosszankodnak, hogy a lentiek még nin-

csenek készen, hogy ők nem jöhetnek le. Fivére fent van, ő lent és bosszankodik fivérén, hogy olyan nagy a tolongás. (Ez a rész homályos.) *Különben már a megérkezésnél elhatározták és beosztották, hogy ki legyen fent és ki lent. Azután egyedül halad a magaslaton át, amelyen X. utca a város felé vezet és oly nehezen és fáradságosan megy, hogy alig tud helyéből mozdulni. Egy idősebb úr hozzácsatlakozik és szidja az olasz királyt. A magaslat végén ezután sokkal könnyebben megy.*

A felmenés nehézségét oly élénken érezte, hogy felébredése után egy ideig kétségeskedett, vajjon álom volt-e az, vagy valóság.

Nyilvánvaló tartalma alapján ezt az álmot nem igen lehet megdicsérni. Elemzését szabályellenesen azzal a résszel kezdem, amely az álmodó szerint a legvilágosabb.

A beteg álombeli panasza, amit álom közben valószínűleg érzett is, hogy a fáradságos emelkedés közben kifulladt. Légszomjúság volt egyik tünete egy évekkel ezelőtt valóban elszenvedett betegségének, amelyet akkor (valószínűleg hisztéria színlelte), más jelenséggel együtt tuberkulozisnak tartottak. A járás gátlásában mutatkozó sajátságos érzetet az exhibiciós álmokból már ismerjük és újból azt látjuk, hogy azt az álommunka — mint mindig rendelkezésre álló kész anyagot valamely más dolog ábrázolására használja fel. Az álomtartalomnak az a része, amely leírja, hogy a felfelé menés eleinte mint volt nehéz és a magaslat végén mint lett könnyebb, az álom elmondásakor *A. Daudet* „Sapphojának" ismert mesteri bevezetését juttatta eszembe. Abban egy fiatalember szerelmesét lépcsőn felviszi, eleinte oly könnyen, mint a pelyhet; minél magasabbra emelkedik azonban, annál nehezebben súlyosodik a nő reá. A jelenet példaképül szolgál annak a viszonynak a sorsára, amelynek ecsetelésével *Daudet* az ifjúságot inteni akarja, hogy alacsony származású és kétes multú lányokra komolyabb vonzalmat ne pazaroljanak.* Jóllehet tudtam, hogy betegem röviddel ezelőtt egy színésznővel szerelmi viszonyt folytatott és megszakított, nem reméltem mégsem, hogy ez az ötletem jogosult lesz. Azonfelül a „Sappho"-ban *megfordítva* van, mint az álomban; itt eleinte volt a felmenés nehéz és később könnyű; a regény a szimbolikának csak oly értelemben tett szolgálatot, hogy ami először könnyű volt, végül súlyos tehernek bizonyult. Csodálkozásomra a beteg megjegyezte, hogy magyarázatom jól illik a színházban előző este látott darab tartalmához. A darab címe: „Rund um Wien" és egy leány pályafutását tartalmazza, aki előbb tisztességes volt, azután demi-

* A költő e tárgyának méltatásakor gondoljunk a lépcsőálmoknak a szimbolikáról szóló fejezetben közölt jelentőségére.

monde lett, magasrangú személyekkel viszonyt kezdett, a *„magasba"* jutott, végül azonban mindinkább *„lecsúszott"*. A darab egy évekkel azelőtt előadott másikra is emlékezteti, amelynek *„Fokról-fokra"* volt a címe és uccai hirdetése több fokból álló lépcsőt ábrázolt.

Nos, lássuk az álom további elemzését. X. uccában lakott az a színésznő, akivel utolsó jelentősebb viszonyát folytatta. Kocsma ez uccában nincsen. Ámde mikor e hölgy kedvéért a nyár egyrészét Bécsben töltötte, egy közeli kis szállodában *szállt meg* (abgestiegen). Távozásakor a szállodából azt mondta a kocsisnak: „Boldog vagyok, hogy legalább férgeket nem szedtem fel", (egyébként ez is egyik fóbiája). „Dehát, hogy is lehet itt megszállni!" — felelte a kocsis, — hiszen ez nem is szálloda, tulajdonképpen csak *csárda." (Einkehrwirtshaus.)*

A csárdához nyomban ennek az idézetnek emléke kapcsolódik:

„Bei einem Wirte wundermild,
Da war ich jüngst zu Gaste."

Uhland költeményében azonban a kocsmáros egy *almafa*.

Most a gondolatláncot egy második idézet folytatja: *Faust* az ifjú nővel táncolva):

„Einst hatt' ich einen *schönen Traum*,
Da sah ich einen *Apfelbaum*,
Zwei schöne Äpfel glänzten dran,
Sie reizten mich, ich *stieg hinan*.

A szép leány:

„Der Äpfelchen begehrt ihr sehr,
Und schon vom Paradiese her
Von Freuden fühl ich mich bewegt,
Dass auch mein Garten solche trägt."

A leghalványabb kétség sem foroghat fenn, hogy almafa és kis alma alatt mi értendő. A színésznő bájai közül főleg a szép keblek vonzották álmodónkat.

Az elemzés kapcsolatai után jogosan felvehettük, hogy az álom egy gyermekkori benyomásra vezet vissza. Ha ez megáll, akkor ez a most közel harminc éves férfi dajkájára vonatkozik. A gyermekeknek a dajka keble valóban kocsmája. A dajka épp úgy, mint *Daudet „Sappho"*-ja célzás a röviddel ezelőtt elhagyott szeretőre.

Az álomtartalomban a páciens bátyja is megjelenik és pedig *fenn* van, míg ő maga *lenn*. Ez megint a valóságos viszony megfordítása, mert a fivér, amint előttem ismeretes, társadalmi állá-

sát elvesztette, betegem pedig megtartotta. Az álmodó az álomtartalom elbeszélésénél elkerülte a mondást: A fivér fenn, ő maga pedig a földszinten *„parterre"* volt. Ez túlságosan világos célzás lett volna, mert nálunk akkor mondják valakiről, hogy *„parterre"*, ha vagyonát és állását vesztette, tehát hasonló értelemben, mint ahogy a tönkrementről a „heruntergekommen"-t használjuk. Kell, hogy valami értelme legyen annak, hogy az álom e helye valamit fordítva ábrázol. Sőt kell, hogy a megfordítás az álomgondolat és álomtartalom között más vonatkozásban is érvényes legyen. Megtaláljuk az utalást, hol és hogyan értelmezzük ezt a megfordítást. Nyilván az álom végén, ahol a felszállással megint *fordítva* áll a dolog, mint *„Sappho"*-ban. Ott könnyen kiderül, mely fordításra kell gondolni: *„Sappho"*-ban a férfi viszi a vele szexuális viszonyban lévő nőt, az álomgondolatban tehát *megfordítva,* oly asszonyról van szó, aki a férfit viszi. Minthogy ez csakis a gyermekkorban esik meg, ez megint a dajkára vonatkozik, aki a csecsemő terhét nehezen hordja. Az álom végének tehát sikerül *„Sappho"*-t és a dajkát egyazon értelemben ábrázolni.

Amint *„Sappho"* nevét a költő nem választotta célzás nélkül a lesbosi szerelemre, épp úgy az álomnak oly részletei, amelyekben a személyek *fent* és *lent* vannak, célzások szexuális tartalmú fantáziákra, amelyek az álmodót foglalkoztatják és mint elfojtott kívánások, neurozisával kapcsolatban vannak. Hogy mindaz, amit az álom így ábrázol, fantáziák és nem tényleges események emléke, azt az álomfejtés maga nem jelzi, csak gondolattartalmat szolgáltat és reánk bízza, hogy annak reális értékét meghatározzuk. Valóságos és képzelt események is úgy jelennek meg itt — és nemcsak itt, hanem az álomnál fontosabb lelki képletek alkotásánál is, — mint egyenértékek. Nagy társaság, mint már tudjuk, titkot jelent. A fivér nem más, mint a gyermeki jelenetben „visszaképzelt" képviselője minden későbbi vetélytársának a nők körül. Annak az úrnak az epizódja, aki az olasz királyt szidja, egy friss és magában véve közömbös élmény közvetítésével ismét arra vonatkozik, amint alacsonyabb állású egyének magasabb társaságba betolakodnak; mintha az ifjúnak szóló *Daudet*-féle intelemhez most egy hasonló, a csecsemőnek szóló társulna.*

* Az álmodó dajkájára vonatkozó szituáció fantasztikus természete azzal az objektíve kinyomozott körülménnyel nyer bizonyítást, mely szerint a dajka ez esetben az anya volt. Egyébként emlékeztetek a 154. oldalon az adomabeli fiatalemberre, aki sajnálta, hogy dajkája mellett helyzetét jobban nem használta ki, ami bizonnyal ennek az álomnak is a forrása.

Hogy az álomképzésnél a sűrítés tanulmányozására egy harmadik példa álljon rendelkezésünkre, közlöm egy másik álom elemzésének egy részét, amelyet egy pszichoanalitikai kezelésben volt idősebb hölgynek köszönhetek. E nő álmai súlyosan szorongó állapotának megfelelően, bőségesen tartalmaztak sexualis gondolatanyagot; ezek őt eleinte épp úgy meglepték, mint ahogy meg is ijesztették. Minthogy az álom fejtését nem vihetem végig, úgy tűnik, mintha az álomanyag minden látható összefüggés nélkül mintegy több csoportra esnék szét.

III.

A bogár-álom

Álomtartalom: *Eszébe jut, hogy két cserebogara van egy skatulyában, amelyeket szabadon kellene bocsátania, mert különben megfulladnak. Kinyitja a skatulyát, a bogarak egész gyengék, az egyik a nyitott ablakon kirepül, a másikat azonban, miközben valakinek a kívánságára az ablakot becsukja, az ablakszárny összezúzza. (Undorodik.)*

Elemzés: Férje elutazott, tizennégy éves leánya mellette alszik az ágyban. Leánya este figyelmezteti, hogy egy molypille a vizespohárba hullt, ő azonban elmulasztja azt kivenni és reggel sajnálkozik a szegény állaton. Esteli olvasmányában szó van arról, hogy fiúk mint dobnak egy macskát a forró vízbe és az állat hogyan rángatózik. Ez a két dolog az álom közömbös alkalmi oka. *Kegyetlenkedés az állatokkal* gondolatban tovább foglalkoztatja. Leánya évekkel ezelőtt, amikor valahol vidéken nyaraltak, igen kegyetlenül bánt az állatokkal. Pillangókat gyűjtött és *arzént* kért azok megölésére. Egyszer megtörtént, hogy egy éjjeli lepke tűvel a testében még sokáig repkedett körül a szobában. Máskor néhány hernyó, amelyet bábozás céljából tett félre, éhen pusztult. Még kisebb korában a *bogarak* és pillangók szárnyait ki szokta tépegetni. Ma azonban az ilyen kegyetlenkedéstől viszszariadna, igen szelíd természetű lett.

Most e változásban rejlő ellentmondás foglalkoztatja. Ez azonban egy másik ellentmondásra emlékezteti, amely az ember külseje és érzése között van, amint azt *Elliot „Ádám Bedé"*-ben megrajzolja. Egy szép, de hiú és egészen ostoba leány mellett egy csúnya, de nemesérzésű leány áll. Az *arisztokrata,* aki a tapasztalatlan libácskát elcsábítja; a munkás, aki nemesen érez és úgy is viselkedik. Ezt nem lehet az embereken *meglátni.* Ki látja meg *ő rajta,* hogy érzéki vágyak kínozzák?

Ugyanabban az évben, amelyben a leányka pillangógyűjteményét megkezdte, sokat szenvedett a vidék a bő *cserebogár*-áldástól. A gyermekek tobzódva estek a bogaraknak és kegyetlenül *összetiporták (összezúzták)* őket. Akkoriban látott egy embert, aki a bogarak szárnyait kitépte és azután testüket megette, Ő maga *májusban* született *(Mai*käfer) és *májusban* ment férjhez. Három nappal esküvője után levelet írt szüleinek, hogy mennyire boldog. Pedig egyáltalában nem volt az.

Az álmot megelőző este régi levelek között kotorászott és azokból különféle komoly és tréfás részletet olvasott fel övéinek, így egy zongoratanító felette nevetséges levelét, aki neki leánykorában udvarolt, valamint egy *arisztokrata* udvarlóét is.*

Szemrehányást tesz magának, hogy egyik lányának *Maupassant* egy rossz könyve került a kezébe.** Az *arzén,* amelyet leánykája kér, azokra az *arzénpilulákra* emlékezteti, amelyek a *Nabab*-ban Duc de Moranak fiatalos erejét visszaadják.

„Szabadságot adni" (Freiheit geben) a Varázsfuvola következő helyét juttatja eszébe:

„Zur Liebe kann ich dich nicht zwingen,
Doch geb' ich dir die *Freiheit* nicht."

A „cserebogarak"-hoz *Kätchennek*** következő mondása ötlik fel:

„Verliebt ja bist du wie ein *Käfer* mir."

Közben Tannhäuser-ből: „Weil du von *böser Lust* beseelt . . ."

Távollevő férje miatt szorong és nyugtalan. Az a félelme, hogy a férjét az úton valami baj éri, *(zustossen,* stossen = érni, lökni, *zúzni)* számos nappali fantáziában megnyilvánul. Épp az imént elemzés közben a tudattalan gondolatok között arról panaszkodott, hogy férje „aggastyánszerű". Azt a vágy-gondolatot, amelyet ez az álom takar, könnyen kitalálhatjuk, ha elmondom, hogy több nappal az álom előtt elfoglaltsága közben hirtelen a férje ellen irányuló ez a belső parancsoló hang riasztotta meg: *Akaszd fel magad.* Kitünt, hogy pár órával azelőtt valahol azt olvasta, hogy az akasztás erőteljes erekcióval jár. Erekció után vágyódott, ami az elfojtásból ebben az ijesztő torzításban tért vissza. „Akaszd fel magad", annyit jelentett, mint „szerezz magadnak minden áron erekciót." *Dr. Jenkins* arzénpilulái a *Nabab*-

* Ez a tulajdonképpeni álomgerjesztő.

** Kiegészítendő: Az ilyen olvasmány *méreg* a fiatal leány számára. Ő maga fiatal korában sok mindent tanult ily tiltott könyvekből.

*** Egy további gondolatmenet ugyanazon költő *Penthesileia*-jához vezet. *Kegyetlenség* a szeretővel szemben.

ban szintén idetartoznak. A páciensnek arról is volt tudomása, hogy a legerősebb kéj-gerjesztőszert, a *kantharidint, bogarak összezúzása* útján nyerik (a kőrisbogárból). Erre az értelemre céloz az álomtartalom főalkotó része.

Ablak-nyitás és csukás, az örökös nézeteltérés egyik forrása közte és a férje között. Ő maga nyitott ablaknál (aerophil), a férje (aerophob) csukott ablaknál szeret aludni. *Fáradtság* a főtünet, amelyről e napokban panaszkodott.

Mindhárom itt közölt álomban feltűnő szedéssel emeltem ki, hogy valamely álomelem hol ismétlődik az álomgondolatok között, amivel a többszörös kapcsolatot akartam szembetűnővé tenni. Minthogy azonban ez álmok egyikét sem elemeztem végig, jó lesz, ha egyiknek elemzését kimerítően közlöm, hogy azzal az álomtartalom túlderminált ságát bizonyítsam. E célból az Irma injekciójáról szóló álmot választom. E példán nagyobb fáradság nélkül rájöttünk, hogy az álomképzésben a sűrítő munka egynél több eszközt használ fel.

Az álomtartalom főszereplője Irma, betegem, aki a maga valóságos vonásaival jelenik meg az álomban, tehát elsősorban önmagát ábrázolja. A helyzetet azonban, amelyben őt az ablaknál vizsgálom, az álommunka egy más személynek, annak a hölgynek az emlékéből veszi, akivel Irma betegemet felcserélni szeretném, amint azt az álomgondolatok mutatják. Amennyiben Irmán difteritikus lepedék látható és ezzel legidősebb leányom egykori betegsége fölötti aggodalmam emléke megrezdül, Irma leányomat is ábrázolja, aki mögött a nevek azonossága révén egy, mérgezésben elhalt más páciensem is rejtőzik. Az álom további folyamán Irma egyéniségének jelentősége változik (anélkül, hogy az álomban látott személy képe változnék); így egyike lesz azoknak a gyermekeknek, akiket a gyermekklinika nyilvános rendelésén vizsgálunk; eközben alkalom nyílik, hogy barátaim szellemi képességük különbözőségét bemutassák. Az átmenetet nyilván kislányom egykori betegségének képzete teremtette meg. A szájnyitás-ellenkezés jelenettel Irma ugyancsak egy másik megvizsgált hölggyel és ugyanennek a kapcsolatnak a révén feleségemmel függ össze. A torkában felfedezett beteges elváltozások arra szolgáltak, hogy az álommunka ezenfelül célzatos kapcsolatokat létesítsen más egyének egész sorozatával.

Azok az emberek, akikre az Irma-képzet nyomozása közben így bukkanok, az álomban nem jelennek meg testileg, hanem „Irma" álombeli alakja mögött elrejtőznek, aki így gyüjtőképpé lesz, amely kép — persze — ellentmondó vonásokkal van felruházva. Irma mindezeknek a sűrítő munka közben feláldozott más személyeknek képviselőjévé válik, amennyiben az álom

munkája rajta és vele hajtja végre azokat a dolgokat, amelyek a pontról-pontra felsorolt többi személyre emlékeztetnek.

Ilyen *gyüjtő-személyt* az álomsűrítés számára az álommunka más módon is tud létesíteni, amennyiben két vagy több személy aktuális vonását egy álomképpé egyesíti. Ilyen módon létesült az álombeli dr. M., aki dr. M. nevét viseli, úgy is beszél és cselekszik, mint az; testi jellemvonásai és a betegsége mástól, legidősebb bátyámtól valók. Egyetlen vonása, a halvány arcszíne duplán van determinálva, amennyiben mindkettőnél, dr. M.-nél és bátyámnál a valóságban is egyaránt megvan. Hasonló keverékszemély dr. R., a nagybátyámról szóló álomban. Itt azonban az álomkép létesítésében egy más módszer is érvényesült. Itt egyiknek a vonásait a másikéval nem úgy egyesítettem, hogy ezzel viszont mindkét emlékképet bizonyos vonásaitól megfosztottam, hanem azt az eljárást követtem, amellyel *Galton* családi arcképeit készíti: a két képet egymásra vetítettem, minekfolytán a közös vonások megerősödve kiemelkednek, a nem egyezők egymást megsemmisítik, vagy homályosakká teszik. A bátyámról szóló álomban tehát a két személyhez tartozó és ezért elmosódott arcvonásokból megerősített vonásként a *sárga szakáll* emelkedik ki; ami azonfelül célzás atyámra és reám, ahol kettőnk kapcsolatát az őszülés teremti meg.

A gyűjtő- és keverék személyek létrehozásában áll az álomsűrítés egyik főmunkaeszköze. Alkalmunk lesz nemsokára arra, hogy ezeket más összefüggésben is tárgyaljuk.

A „dizenteria" ötlete az injekciós álomban szintén többszörösen determinált, egyrészt a difteria szó körülírásos hasonló hangzásánál, másrészt azzal a beteggel való kapcsolatánál fogva, akit keletre küldöttem és akinek hiszteriáját félreismerték.

A sűrítés érdekes esetének bizonyul a *„Propilen"* is az álomban. Az álomgondolatban nem *„Propilen"*, hanem *„Amilen"* volt. Az ember arra gondolhatna, hogy ez esetben az álomképzéskor egyszerű eltolás történt. Ez így is van, de ez az eltolás a sűrítés céljaira szolgál, amint azt az álomelemzés következő kiegészítése mutatja.. Ha a *„Propilen"* szónál még egy pillanatra megállok, a hasonhangzású „Propiläák" szó jut eszembe. *„Propiläák"* azonban nemcsak Athénban vannak, hanem Münchenben is. E városban egy évvel az álom előtt súlyosan megbetegedett barátomat látogattam meg, ugyanazt, akinek megemlítését az álombeli *Propilenre* csakhamar következő *Trimetilamin* félreérthetetlenné teszi.

Nem veszem figyelembe azt a feltűnő körülményt, hogy itt és az álomelemzéseknél egyebütt is a legkülönbözőbb értékű társítások a gondolatkapcsolás céljára egyenértékűekként használ-

tatnak fel és engedek annak a kisértésnek, hogy azt a folyamatot, amelyben az álomgondolat *Amilenje* az álomtartalom *Propilenjével* helyettesíttetik, mintegy plasztikusan elképzeljem.

Itt áll egyfelől egy képzetcsoport Ottó barátom körül, aki nem ért meg, nem ad igazat és amilen szagú likőrt ajándékoz, másfelől berlini barátomnak az ellentét révén kapcsolódott képzete, aki megért, igazat adna nekem és akinek a sexualis folyamatok kémiájáról is oly sok értékes közlést köszönhetek.

Ami az Ottó-csoportból figyelmemre különösen méltó, azt a friss, az álmot gerjesztő alkalmak határozzák meg. Ilyen az *Amilen,* amely a kitűnő és az álomtartalomra predesztinált elemekhez tartozik. A tartalomdús „Wilhelm" képzet-csoportot megeleveníti az az ellentét, amellyel ez a képzetcsoport „Ottóval" szemben áll és kiemeli azokat az elemeket, amelyek az „Ottó" révén megrezdített elemekkel összecsendülnek. Az egész álomban tulajdonképpen az egyik szereplőtől, aki ellenszenvet keltett, egy másikhoz fellebbezek, akit kívánságom szerint azzal szembe állíthatok és a barátot az ellenféllel szemben állásról-állásra sorompóba szólítom. Így az Ottóhoz tartozó amilen a másik csoportban is gerjeszt emlékeket a kémia köréből; a trimetilamin miután több oldalról kapott támogatást, bekerül az álomtartalomba. Az „Amilen" is változatlanul juthatna az álomba, de a „Wilhelm"-csoport hatása alá kerül, amennyiben az az egész emlékezeti körből, amelyet e név fed, oly elemet választ ki, amely az amilénnek kettős determinálására alkalmas. Így az amilen társításos közelségben fekszik a „Propilen"-hez; a „Wilhelm" körből pedig München a „Propileákkal" vág ide. A Propilen-Propiläákban mindkét képzetkör egybeesik. Igy azután kompromisszum útján kerül ez a közbenső elem az álomtartalomba. Közös képlet jött létre, amely többszörösen determinálható. Igy szinte kézzelfogható, hogy a többszörös determinálás az elemek behatolását az álomtartalomba szükségszerűen megkönnyíti. E közös képlet létrehozása céljából az álommunka gondolkodás nélkül tolja el a figyelmet a tulajdonképpeni gondolatról, egy a társításban hozzá közelfekvő más gondolatra.

Az injekcióról szóló álom tanulmányozása lehetővé teszi már, hogy az álom-alkotásnál történő sűrítő folyamatot némileg áttekinthessük. Igy módunkban volt, hogy az álomgondolatban többször előforduló elemek kiválasztását, új egységek (gyüjtőszemélyek, kevert képződmények) alkotását és a közös képzetek létesítését a sűrítő munka részleteiként felismerjük. Hogy a sűrítés mire szolgál és minek a követelménye, ezt a kérdést csak akkor fogjuk feltenni, amikor az álomképzés lelki folyamatait összefüggő egységben szándékozunk majd megérteni.

Érjük be egyelőre azzal a megállapítással, hogy az álom-sűrítésben az álomgondolatok és az álomtartalom figyelemreméltó viszonylata rejlik.

Az álom sűrítő munkája akkor válik különösen kézzelfoghatóvá, ha szavakat és neveket választ tárgyául. A szavakat az álom általában gyakran tárgyakként kezeli és így azután azok ugyanazokat az összetételeket, eltolásokat, helyettesítéseket, vagyis sűrítéseket szenvedik el, mint a tárgyképzetek. Kómikus és különös szóalkotásokat eredményeznek az ilyen álmok.

1. Egy kollegám elküldte dolgozatát, amelyben egy újabbkori fiziológiai felfedezést — véleményem szerint — túlértékelten és főképp áradozó kifejezésekkel tárgyalt, amire a rákövetkező éjjel egy mondatot álmodtam, amely nyilván erre az értekezésre vonatkozott: *„Ez valóságos norekdali stílus"*. E szóképlet feloldása eleinte nehézséget okozott. Kétségtelen, hogy ez a mondat a „kolossz*al* és pyrami*dal*" túlzó kifejezések parodisztikus utánzata volt, de nem volt könnyű megmondani, hogy honnan eredt. Végre is álombeli szörnyszülöttem *Ibsen* két ismert színművéből *Nóra* és *Ekdal* névre esett szét. Előzőleg *Ibsen*-ről ujságcikket olvastam ugyanannak a szerzőnek tollából, akinek művét álmomban így megkritizáltam.

2. Egy nőbetegem rövid álmot közöl, amely értelmetlen szóösszetétellel végződik. Férjével egy parasztmulatságon van és azután azt mondja: *ez általános „Maistollmütz"-ben fog véget érni"*. E mellett az álomban homályosan gondol arra, hogy az valami kukoricalisztből készült tészta, aféle polenta. Az elemzés a szót e részekre szedi szét: *Mais-toll mannstoll-Ollmütz*, amely részek mindannak a beszélgetésnek maradékaiként ismerhetők fel, amelyet étkezés közben rokonával folytatott. A *Mais* mögött egy éppen megnyilt jubiláris kiállításra vonatkozó célzáson kívül e szavak rejtőznek: *Meissen* (egy *meisseni* porcellán figura, amely madarat ábrázol), Miss rokonainak angol kisasszonya, aki *Olmützbe* utazott), *Mies* = útálatos, rossz (tréfásan használt zsidó jargon szó); végül e szógomolyag minden tagjából a gondolatoknak és kapcsolatoknak hosszú láncolata indult ki.

3. Egy fiatalember, kit egy ismerőse késő este felcsengetett, hogy nála névjegyét leadja, az erre következő éjjel ezt álmodja: *Egy üzletember késő este várakozik, hogy a szobacsengőt megigazítsák. Miután a szerelő elment, a csengő még mindig nem szól egyfolytában, hanem csak egy-egy ütéssel. A szolga újból elhívja az embert és azt mondja: mégis különös, hogy olyanok sem tudnak egy ily ügyet elintézni, akik különben t u t e l r e i n-ok.*

Az álom közömbös alkalmi oka, amint látjuk, az álomnak

csak egyik elemét fedi. Ez jelentőségre egyáltalában csak úgy vergődött, hogy az álmodónak egy korábbi élményéhez fűződött, amely magábanvéve szintén közömbös volt és csak a fantázia adott neki helyettesítéssel jelentőséget. Mint gyermek atyjával aludt és egyszer félálomban egy pohár vizet kiöntött a földre; a szobacsengő kábelje átnedvesedett és a *folytonos csengés* atyját alvásában zavarta. Minthogy a folytonos csengetés az átnedvesedésnek felel meg, *„egyes ütések" a cseppek esésének* ábrázolására szolgálnak. A *„tutelrein"* szó azonban három részre esik szét és három, az álomgondolatokban képviselt anyagra céloz: „Tutel" annyi, mint *„kuratel";* gondnokságot jelent; *„Tutel"* (talán Tuttel) a női mell népies német megjelölése; a *„rein"* alkatrész átveszi a Zimmertelegraph szó első tagjait, hogy a *„Zimmerrein"*-t alkossa, aminek a padózat nedvesítéséhez sok köze van és ezenfelül egy, az álmodó családjában előforduló névhez hasonló hangzású.*

4. Egy hosszabb zavaros álmomban, amelynek látszólag egy hajóút volt a középpontja, a legközelebbi állomás *Hearsing* s az utána következő pedig *Fliess* volt. Ez az utóbbi egy B.-ben lakó barátom neve, kihez gyakran elutaztam. A *Hearsing* szó azonban a mi bécsi helyi vonatunk helységneveiből van összetéve, amelyek gyakran *ing*-re végződnek: *Hietzing, Liesing, Mödling*-ből (ez utóbbinak Medelitz, régi neve *mea deliciae"*, vagyis: az én örömöm *(„meine Freud")*, másrészt az angol *hearsay*-ből Hörensagen (mende-monda), ami rágalmazásra utal. Ez kapcsolatot létesít a nappali indifferens álomgerjesztővel és pedig a „Fliegende Blätter"-nek egy „Sagter Hatergesagt" című költeményé-

* A szótagok ilyen szétszedése és összetevése, — valóságos szótagvegyészet — ébren is számos tréfát szolgáltat. „Wie gewinnt man auf die billigste Art Silber? Man begibt sich in eine Allee, in welcher Silberpappeln stehen, gebietet Schweigen, dann hört das „pappeln" (Schwätzen) auf und das Silber wird frei." E könyvemnek első olvasója és kritikusa azt kifogásolta, amit a későbbiek valószínüleg ismételni fognak: „hogy az álmodó gyakran túlságosan elmésnek látszik". Ez helyes is, amennyiben csak az álmodóra vonatkozik és vádat csak akkor tartalmaz, ha az álomfejtőre is átragadna. Az éber valóságban nem sok igényt támaszthatok az „élces" jelzőre és ha álmaim élceseknek látszanak, úgy annak nem személyem az oka, hanem azok a sajátságos lélektani feltételek, amelyek között az álom kialakul és amelyeknél fogva az álom az élcnek és a komikumnak teoriájával bensőleg kapcsolatos. Az álom azért lesz élces, mert a gondolatai kifejezéséhez vezető egyenes és közvetlen út el van zárva; csak kényszerűségből lesz azzá. Az olvasó meggyőződhetett arról, hogy betegeim álmai az élcesnek (élcelődőnek) a benyomását épp ilyen és még nagyobb mértékben keltik, mint az enyéim. Egyébiránt ez a vád alkalmat szolgáltatott arra, hogy az élc technikáját az álommunkával összehasonlítsam, ami 1905-ben kiadott könyvemben „Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten" megtörtént. (Ges. Schriften Bd IX.)

vel, amely egy rágalmazó törpéről szól.: Az „*ing*" vég-szótagból a *Fliess*-szel „Vlissingen' szó lesz, a tengeri útnak valóban egy állomása, amelyet bátyám Angliából hozzánk látogatóba jövet, érint. *Vlissingen*-nek angol neve azonban *Flushing*, ami angolul elpirulást jelent és egy kezelésben álló „pirulási szorongásban" szenvedő nőbetegre emlékeztet, valamint *Bechterew*-nek e neurózisról szóló újabb közleményére, amely sok bosszúságot okozott nekem.

5. Más esetben volt egy álmom, amely két külön részből állt. Az első egy szó: „*Autodidasker*", amely élénken emlékezetemben maradt, a másik rész teljesen egyezik egy pár nap előtti rövid és ártalmatlan fantáziával, hogyha N. professzort legközelebb látni fogom, ezt mondom: „az a páciens, akinek állapota miatt Önt konzultáltam, valóban csak neurózisban szenved, egészen úgy, ahogy ön sejtette". Az ujonképzett „*Autodidasker*' 'tehát necsak annak a kívánalomnak feleljen meg, hogy sűrített értelmet tartalmazzon vagy helyettesítsen, hanem az értelemnek kapcsolatban kell állnia az ébrenlét ismételt elhatározásával, hogy N. tanárnak a jelzett elégtételt megadom.

Nos, *Autodidasker* könnyen szétbontható *autorra, autodidaktra* és *Laskerre,* amelyhez a *Lasalle* név csatlakozik. Az első szavak az álomnak — ez esetben jelentékeny — indító okaihoz vezetnek. Feleségemnek egy ismert szerző több kötetét hoztam haza, aki fivéremmel jó barátságban van és amint értesültem, ugyanabból a helyiségből származik, mint én. *(J. J. Dávid).* Egy este feleségem arról a mély hatásról beszélt, melyet egy *David*-novella, egy züllött tehetség megható és szomorú története keltett; társalgásunk ezután a tehetségnek gyermekeinkben észlelt nyomaira terelődött. Az olvasottak hatása alatt feleségem arról beszélt, hogy egy bizonyos oknál fogva aggódik a gyermekek miatt, amire én azzal vigasztaltam, hogy éppen ily veszedelmek kerülhetők el a neveléssel. Éjjel e gondolat továbbhaladt, átvette feleségem aggódását és mindenfélét összeszőtt vele. A költő egy nyilatkozata, amelyet fivérem ellen a házasságára nézve tett, gondolataimnak egy mellékutat mutatott meg, ami álombeli ábrázolásra került. Ez az út Breslauba vezetett, ahová egy velünk jóbarátságban levő hölgy férjhezment. Ahhoz az aggodalomhoz, hogy valaki egy asszony miatt tönkremegy, egyben álomgondolataim velejéhez, Breslau révén *Lasker* és *Lassalle* példájára bukkantam, amely két eset egyúttal e balszerencséhez vezető kétféle lehetőség kifejezésére is alkalmas.* A „*Cherchez la*

* *Lasker* paralysis progresszivában tehát asszonytól szerzett infekció (lues) következtében halt meg *(Lassalle,* mint tudjuk, egy hölgy miatti párbajban).

Femme"-ban összefoglalható gondolat más értelemben nőtlen fivéremhez vezet, akit *Alexandernak* hívnak. Most veszem észre, hogy *Alex*, ahogy mi a nevet rövidítjük, mintegy fordítottja *Laskernek* és hogy ennek a mozzanatnak közre kellett működnie abban, hogy gondolatom a Breslauon keresztül vezető kerülő utat vette.

A nevekkel és szótagokkal űzött e játéknak azonban további értelme is van. Azt a vágyamat jelenti, hogy fivéremnek boldog családi élete legyen; és ezt a következő módon. Az *Oeuvre* című művészregényben, mely álomgondolatomhoz tartalmilag közeljárhatott, a költő tudvalevőleg epizódszerűen önmagát és saját családi boldogságát is szerepelteti és pedig *Sandoz* néven. Valószínű, hogy *Zola* a névváltoztatásnál a következő módon járt el: ha a *Zola* nevet megfordítjuk (amit a gyermekek oly szívesen tesznek), *Aloz* jön ki. E nevet azonban valószínűleg nem találta még eléggé felismerhetetlennek, ezért az „*al*" szótagot, amely az *Alexander* név élén áll, ugyanannak a névnek a harmadik tagjával a *sand*-dal helyettesítette és így jött létre *Sandos*. Ehhez hasonlóan keletkezett nálam az *Autodidasker* is.

Az a fantáziám, hogy N. professzornak elbeszélem, hogy a beteg, akit közösen láttunk, csak neurózisban szenved, a következő módon került az álomba. Röviddel munkaévem befejezése előtt egy beteget kaptam, akinél diagnostikám cserben hagyott. Súlyos organikus betegséget, talán gerincvelői elváltozást kellett volna felvenni, de ez nem volt bizonyítható. Neurózist diagnosztizálnom csábító gondolat volt és minden nehézségnek véget vetett volna, ha a sexuális kórelőzményt a beteg oly energikusan nem tagadta volna, ami nélkül neurózist nem ismerek el. Zavaromban azt az orvost hívtam segítségül, kit (mint mások is) emberileg a legtöbbre becsülök és akinek tekintélye előtt a legszívesebben hajlok meg. Ő meghallgatta kételyeimet, azokat jogosaknak is tartotta, de azután ezt mondta: „figyelje továbbra is ezt az embert, az eset neurózis lesz". Minthogy tudom, hogy a neurózisok kóroktanát illetőleg nem osztozik nézetemben, nem tettem ellenvetést, de nem titkoltam kételyeimet. Pár nappal később a beteggel közöltem, hogy nem tudok vele mit kezdeni és ajánlottam, hogy forduljon másvalakihez. Erre a legnagyobb meglepetésemere bocsánatot kért, hogy nem mondott igazat, de nagyon szégyelte magát, egyúttal pedig leleplezte nemi kóroktanának azt a részletét, amelyet vártam és amelyre a neurózis feltételezéséhez szükségem volt. Be kellett vallanom, hogy akit a kórelőzmény nem ingatott és nem zavart meg, konziliáriusom helyesebben látott. Feltettem magamban, hogy ha látom, megmondom, hogy neki volt igaza és nem nekem.

Éppen ez az, amit az álomban megteszek. De hát miféle vágy teljesedik azzal, ha beismerem, hogy tévedtem? Vágyam éppen ez: szeretném, ha aggodalmaimban tévedtem volna, helyesebben azt szeretném, ha feleségemnek, akinek aggodalmait az álomgondolatban magamévá tettem, nem volna igaza. Az a tárgy, amire nézve az álomban az „igazam volt, nem volt igazam" vonatkozik, nem esik messze az álomgondolatot valóban érdeklő témától: az asszony, illetőleg a szexuális élet okozta organikus vagy funkcionális károsodásnak ugyanazonos lehetőségeitől a taboparalizistól vagy a neurózistól; ez utóbbihoz lazán csatlakozik *Lassale* pusztulásának módja.

Ebben a szilárd (és gondos elemzéssel teljesen átlátszó) álomban N. tanár nemcsak ez analógia révén és nemcsak azért játszik szerepet, hogy ne legyen igazam, — vagy mert Breslauhoz és oda férjhezment barátnőnk családjához mellékes vonatkozásai vannak — hanem a következő kis eset miatt is, amely konzultálásunkhoz kapcsolódott. Miután N. tanár fennebb elmondott gyanujának kifejezésével orvosi feladatát befejezte, érdeklődése személyes dolgok felé fordult. „Hány gyermeke van önnek most?" — „Hat". Erre félig a tisztelet, félig az aggály gesztusával kérdezte: „Lányok, fiúk?" „Három és három, ez a büszkeségem és gazdagságom". „Nos vigyázzon, a lányokkal még jól megy a dolog, de a fiúk később sok nehézséget okoznak a nevelésben". Erre megjegyeztem, hogy eddig még elég szelídek maradtak. Ez a második diagnózis fiaim jövőjéről nyilván épp oly kevéssé tetszett, mint az előbbi, hogy a páciensemnek csak neurózisa van. E két benyomást tehát a kontiguitás, az élmény szomszédsága egybekötötte. És ha a neurózist az álomba befogadom, akkor azzal a nevelésről mondott beszédet helyettesítem, amely az álomgondolattal még több kapcsolatot mutat, minthogy feleségem később nyilvánított aggodalmaihoz oly közel ér. Így az a félelmem, hogy N.-nek megjegyzései a fiúk nevelési nehézségeiről igazak lehetnek, bejut az álomtartalomba, abba a kívánságba rejtve, hogy e félelmem alaptalan legyen. Ugyanaz a fantázia változatlanul szolgál az alternatíva mindkét ellentétes tagjának ábrázolására.

6. *Marcinowski:* „Ma reggel álom és ébrenlét közben igen csinos szósűrítésre eszméltem. Emlékezésre alig képes bő álomtöredékek folyamatában megütköztem egy szón, amelyet mintha félig írva, félig nyomtatva láttam volna magam előtt. A szó *„erzefilisch"* és egy mondathoz tartozott, amely minden összefüggés híjján, teljesen izoláltan siklott át a tudatos emlékezetembe. A mondat *„Das wirkt erzefilisch auf die Geschlechtsempfindung."* (Ez erzefilischen hat a nemi érzésre.) Nyomban tud-

tam, hogy tulajdonképp „erzieherisch"-nek kellene lenni, s haboztam egy darabig, vajjon nem volna-e helyesebb az „erzifilisch" szó. Emellett eszembe jutott a szifilis szó és még félálomban elemezni kezdtem, törtem a fejemet, hogy miként kerül ez az álomba, miután sem személyesen, sem pedig hivatásból ezzel a betegséggel semmi dolgom nincsen. Aztán eszembe jutott „erzihlerisch", mely az erzählerisch (elbeszélően) az ä-t i-re magyarázza és egyúttal, hogy tegnap este a nevelőnő (Erzieherin) felszólított, hogy a prostitució problemájáról beszéljek. Hogy a nem egészen normálisan fejlett nevelőnő érzésvilágára (erzieherisch) hatással legyek, Hesse könyvét „Über die Prostitution"-t adtam neki, miután a problemáról egyet-mást elmondottam. És így egyszerre világossá lett előttem, hogy a szifilis szó nem szószerint értendő, hanem méreg helyett áll, természetesen nemi vonatkozásban. Ez a mondat tehát rejtett értelmére fordítva, egész logikusan így hangzik: Durch meine *Erzählung* habe ich auf meine *Erzieherin erzieherisch* auf deren Empfindungsleben einwirken wollen, aber habe die Befürchtung, dass es zu gleicher Zeit *vergiftend* wirken können! *Erzefilisch* = erzä-erzieh) *(erzifilisch)*. Elbeszélésemmel a nevelőnő érzésvilágára nevelőleg akartam hatni, de félek, hogy ez egyidejűleg mérgezően hathat.

Az álom szóképzéseihez hasonlókat a paranoianál tapasztaltunk, de a hisztériánál és kényszerképzeteknél sem hiányoznak. A gyermekek bizonyos korban valósággal tárgyak módjára bánnak a szavakkal; szó-mesterkedéseikben, új nyelv-alkotásaikban és szófűzéseikben a pszichoneurózisok, valamint az álmok közös forrásukat találják.

Az álombeli értelmetlen szóképzések analízise felette alkalmas arra, hogy az álom sűrítő munkáját megmutassa. Abból, hogy itt csak kevésszámú példára utalok, nem következik, hogy az ily eset ritka vagy éppen kivételes. Ellenkezőleg ez az anyag igen bőséges; csakhogy az álomfejtés gyógykezeléssel függ össze és így csak igen kevés példát jegyeznek fel és közölnek, a közölt példákat pedig jórészt csak a neurózis kórtanában járatos értheti meg. Ilyen pl. a *Dr. v. Karpinska* álma, (Int. Zeitschr. f. Psychoanalyse. II. 1914), melyben a következő értelmetlen szóképzés fordul elő: *„Svingum elvi"*. Felemlítésre méltó az az eset is, mikor az álomban egy tulajdonkép nem jelentésnélküli szó fordul elő, azonban ott eredeti jelentésétől elidegenülve, különféle egyéb értelmeket zár magába, amelyekhez viszonyítva mégis „értelmetlen". Ilyen esetet közölt pl. *V. Tausk.* (Zur Psychologie der Kindersexualität, Int. Z. f. Psychoanalyse I. 1913.) Egy tízéves fiú álmáról volt szó, melyben a *„Kategorie"* szó a női nemi szervet, a *„kategorieren"* pedig vizelést (Urinieren) jelentett.

Ahol az álomban a gondolatoktól kifejezetten megkülönböztethető beszéd fordul elő, kivétel nélkül szabály, hogy ez az álombeszéd már átélt, az álomanyagban felidézett beszédből származik. A beszéd szövege vagy változatlanul megmaradt, vagy csak kifejezésben tolódott el kevéssé; az álombeszéd gyakran különböző beszédemlékekből van összefoltozva; a szöveg megmaradt, az értelem rendszerint többféle jelentést nyert vagy megváltozott. Az álombeli beszéd olykor csak célzásul szolgál egy eseményre, amelynél a felidézett beszéd elhangzott.*

B

AZ ELTOLÁS MUNKÁJA

Mialatt az álomsűrítés példáit gyüjtöttük, feltünhetett az álomtartalom és gondolat viszonyában egy másik és nem kevésbé fontos vonás. Észrevehettük, hogy az álomgondolatban távolról sincs jelentős szerepük azoknak az elemeknek, amelyek az álomtartalom lényeges alkatrészeként előtérbe tolultak. Ennek a tételnek a fordítottja is áll. Ami az álomgondolatban nyilván lényeges tartalom, annak az álomban magában nem is kell képviselve lennie. Az álom mintegy *másképp központosul,* tartalma más elemek alkotta központ körül rendeződik, mint az álomgondolatoké. Így például a botanikai-monográfia álomban az álomtartalom középpontja nyilván a „botanikai" elem, míg az álomgondolatban azokról a komplikációkról és konfliktusokról van szó, amelyek a kartársak között lekötelező szolgálatokból következnek, továbbá arról a szemrehányásról, hogy működvelésemért túlságos nagy áldozatot hozok; a „botanikai" elem azonban az álomgondolatnak ebben a magvában egyáltalán nem talál helyet, hacsak nem ellentétessége révén, amely azt vele lazán összefűzi; a botanika ugyanis sohasem tartozott kedvenc tárgyaim közé. Betegem Sappho-álmában a *fel-* és *leszállás,* a *fent* és *lent* a középpont; az álom azonban azokról a veszedelmekről tárgyal, amelyek *alantas* nőkkel folytatott nemi viszonyból származnak. Így az álomgondolatok elemeinek csak egyike, ez azonban láthatólag illetéktelen terjedelemben lépett az álom-

* Egy kényszerképzetekben szenvedő fiatal embernél, kinek értelmi funkciói egyébként sértetlenek és nagyon fejlettek, nemrég e szabály alól az egyetlen kivételt találtam. A beszédek, amelyek álmaiban előfordultak, nem hallott, vagy elmondott beszédekből erednek, hanem szószerint megfeleltek kényszerképzeteinek, amelyek ébren csak elváltoztatva kerültek tudatába.

tartalomba. Hasonlóképp áll ez a cserebogár álommal, amelynek tárgya a nemiség és a kegyetlenség viszonya. A kegyetlenség mozzanata az álomtartalomban megjelenik ugyan, de másfajta kapcsolatban és a nemiség megemlítése nélkül, tehát kapcsolatából kiszakítva, ami által valami idegen dologgá válik. A nagybátyámról szóló álomban a sárga szakáll az álom középpontja; nincs semmi értelmi vonatkozásban azokkal a nagyzási vágyakkal, amelyeket az álomgondolat magvának ismertünk meg. Ilyen álmok azután joggal tesznek reánk *„eltolt"* benyomást. E példák teljes ellentétekép mutatkozik Irma injekciós álma, amelyben ugyanis az álomképzésnél az egyes elemek meg is tarthatják azt a helyüket, amelyet az álomgondolatban elfoglalnak. Álomtartalom és álomgondolat ennyire változó viszonyának ez új felismerése méltán felkeltheti csodálkozásunkat. Ha a normális élet valamely szellemi folyamatánál azt tapasztaljuk, hogy egy képzet több más közül kivált és a tudatban feltünő élénkségre vergődött, akkor ez az eredmény annak a jele, hogy a győzelmes képzettel különösen magas lelki érték (az érdeklődésnek nagyobb foka) jár együtt. Most pedig azt tapasztaljuk, hogy az álomgondolat egyes elemeinek ez az értéke az álomképzés számára nem marad meg, vagy nem jön tekintetbe. Hiszen nem kétséges, hogy melyek az álomgondolat legértékesebb elemei, erről ítéletünk közvetlenül tájékoztat. Az álomképzésben ezek a lényeges és intenzív érdeklődéssel hangsúlyozott elemek tehát oly elbánásban részesülhetnek, mintha csekély értékűek volnának; helyükbe pedig más elemek léphetnek az álomba, amelyek az álomgondolatban bizonyára csekélyebb értékűek voltak. Legelsőbben is az a benyomásunk, mintha az egyes képzetek lelki intenzítása* az álom kiválasztása szempontjából egyáltalán nem, hanem azoknak csak több-kevesebb irányú determináltsága jönne figyelembe. Azt lehetne hinni, hogy nem az kerül az álomtartalomba, ami az álomgondolatokban fontos, hanem az, ami az álomgondolatokban többször fordul elő. Az álomképzés megértése azonban nem sokat nyer ezzel a felvétellel, mert eleve sem volt hihető, hogy a többszörös determináltságnak és a képzet saját értékének mozzanatai az álom megválasztásánál ne egyértelműen fejtenék ki hatásukat. Azok a képzetek, amelyek az álomgondolatban a legfontosabbak, bizonyára a leggyakrabban fordulnak is elő, minthogy belőlük az egyes álomgondolatok mint középpontoktól kisugároznak. És mégis az álom ezeket az intenzíve hangsúlyozott és sokoldalúlag támogatott elemeket

* Egy képzet lelki intenzitását, értékűségét, érdekhangsúlyozottságát természetesen az érzéklési intenzitástól, az elképzelés intenzitásától meg kell különböztetni.

visszautasíthatja és más olyan elemeket vehet fel tartalmába, melyeknek csak az utóbbi tulajdonságuk van meg.

E nehézség megoldására azt a másik benyomást kell felhasználnunk, amelyet az álomtartalom többszörös determináltságának vizsgálatánál nyertünk. E vizsgálatnál némely olvasó magában talán úgy ítélkezett, hogy az álomelemek túldeterminált sága nem lehet fontos megállapítás, mert hiszen magától értetődő. Hiszen elemzésnél az álomelemekből indulunk ki és minden ötletet, amelyek azokhoz kapcsolódnak, feljegyzünk; nem csoda, ha az így nyert gondolatanyagban épen ezek az elemek ismétlődnek különösen gyakran. Ezt az ellenvetést nem igen fogadom el, de magam fogok valami ehhez hasonlót szóvá tenni. Az elemzéssel felszínre hozott gondolatok között sok olyan van, amely az álom magvától távol áll és bizonyos célra mesterségesen beiktatottnak látszik. Ennek célja könnyen kiderül; éppen ezek az elemek azok, amelyek kapcsolatot létesítenek az álomtartalom és álomgondolat között és ha ezeket az analízisből kiiktatnók, az álomtartalom részei gyakran nemcsak a többszörös determináltságtól esnének el, hanem egyáltalán attól, hogy az álomgondolatoktól elégségesen determináltassanak. Így arra következtetünk, hogy az álom kiválasztásra döntő többszörös determináltság az álomképzésnek nem mindig elsődleges mozzanata, hanem gyakran egy előttünk ismeretlen lelki hatalomnak másodlagos eredménye. Mindamellett annak az egyes elemek álomba jutása szempontjából jelentősége van, mert tapasztalhatjuk, hogy létrehozására bizonyos erőfeszítés történik, ha az az álomanyagból magából önként nem áll elő.

Közel fekszik ugyanis a gondolat, hogy az álommunkában oly lelki hatalom nyilvánul meg, amely egyrészről megfosztja a pszichikusan magas értékű elemeket intenzitásuktól, másrészről *túldeterminálás útján* új értékeket teremt a silány anyagból, amelyek aztán az álomtartalomba jutnak. Ha ez valóban így van, akkor az álomképzésben az álommunka az egyes elemek *lelki intenzitását átteszi és eltolja*, ami által az álomtartalom és álomgondolat szövegei különbözők lesznek. Ez a feltételezett folyamat az álommunkának egyenesen lényeges része, ez a folyamat rászolgál az *álomeltolás* elnevezésére. *Álomeltolás* és *álomsűrítés* a mű két mestere, legfőképpen nekik köszönhetjük az álom képződését.

Azt hiszem, az álomeltolás tényeiben megnyilvánuló lelki hatalmat nem is nehéz felismerni. Ennek az eltolásnak az eredménye, hogy az álomtartalom nem hasonlít az álomgondolat magvához, hogy az álom a tudattalanban levő álomvágynak csak torzítását tükrözi vissza. Az álomtorzítást azonban már ismer-

jük, a cenzurára vezettük vissza, amelyet a gondolatok világában az egyik lelki hatóság a másikkal szemben gyakorol. Az álomeltolás az álomtorzítást célozza, annak egyik legfőbb eszköze. *Is fecit, cui profuit.* Felvehetjük, hogy az álomeltolás endopsichikus elhárításból a cenzura befolyása alatt jön létre.*

Hogy az eltolásnak, sűrítésnek és túlderminálásnak mozzanatai az álomképzésnél mikép játszanak össze, hogy melyik lesz a vezérlő és melyik a mellékes tényező, azt későbbi vizsgálatok számára tartjuk fenn.

Egyelőre az álomba bejutó elemekre nézve második feltételként megállapítjuk, hogy azoknak a *cenzura ellenállását el kell kerülniök.* Az álomeltolást azonban kétségbevonhatatlan tényként fogjuk ezentúl az álom fejtésénél számításba venni.

C

AZ ÁLOM ÁBRÁZOLÓ ESZKÖZEI

A lappangó gondolatanyagnak nyilvánvaló álomtartalommá alakulásában talált két tényezőn, az álomsűrítésen és álomeltoláson kívül, vizsgálatunk közben az álomba jutó anyag kiválasztásának még két további kétségtelen feltételével találkozunk. Előbb azonban a kockázat ellenére, hogy munkánkban látszólag fennakadunk, egy pillantást szeretnék vetni az álomfejtésnél adódó folyamatokra. Jól tudom, hogy ezeket legjobban akkor sikerülne megvilágítani és megbízhatóságukat mindenféle ellenvetéssel szemben biztosítani, ha egy álmot példának vennék s azt úgy elemezném, ahogy azt a II. fejezetben az Irmáról szóló

* Miután az álomtorzításnak a cenzurára való visszavezetését az álomról vallott felfogásom magvának jelölhetem meg, ideiktatom *Lynkeus „Phantasieen eines Realisten" (Wien, 2. kiad. 1900)* című kötet „Träumen wie Wachen" című elbeszélésének utolsó részletét, melyben tanomnak ezt a főjellegét megtalálom:

„Egy emberről, akinek az a különös tulajdonsága, hogy sohasem álmodik értelmetlen dolgot..."

„Az a gyönyörű mód, ahogyan ébren vagy és álmodol, erényeidből, jóságodból, igaz voltodból és igazságszeretetedből ered; természetednek erkölcsi tisztasága az, ami mindent érthetővé tesz benned..."

„De ha jól meggondolom — válaszolta a másik — akkor szinte azt hiszem, mindenki úgy van alkotva, mint én és egyáltalán senkisem álmodik értelmetlenséget! Az olyan álomnak, amelyre oly világosan visszaemlékezhetünk, hogy el tudjuk mondani, amely tehát nem lázálom, *mindig* van értelme és ez nem is lehet másképp! Mert ami ellentmond egymásnak, az nem is csoportosulhatna egy egésszé. Az, hogy idő és tér gyakran össze-vissza rázódnak, egyáltalán nem foszthatja meg az álmot valódi tartalmától, mert bizonyára jelentőség nélkül valók voltak ennek lényeges

injekciós álommal tettem. Azután azonban az álomgondolatokat, amelyeket feltártam, újra összeállítanám és így az álom felépítését belőlük rekonstruálnám; egy szóval az álmok analízisét szintézissel egészíteném ki. Ezt a munkát a magam tanulságára több példán el is végeztem. Itt azonban nem tehetem, mert különböző, a lelki anyagra vonatkozó tekintetek ennek közlésében megakadályoznak, amit minden igazságosan gondolkodó ember méltányolni fog. Az álmok elemzésénél ezek a tekintetek kevésbé zavartak, mert az analízisnek nem kellett teljesen kimerítőnek lennie és meglehetett az értéke, ha csak egy darabon is vezetett az álom szövevényébe. Hogy a szintézis elképzelésem szerint meggyőző legyen, hiánytalannak, teljesnek kell lennie. Tökéletes szintézist olyanok álmairól adhatnék, akik az olvasóközönség előtt ismeretlenek. Minthogy azonban erre csak betegek, neurotikusok adnak módot, az álommagyarázás e részletét el kell halasztanom, amíg — más helyen — a neurotikusok pszichológiai magyarázatában odáig jutottam, ahol a kapcsolatot az álommal megteremthetem.*

Álomgondolatokból szintetikus úton álom előállítására irányuló kísérleteimből tudom, hogy az elemzésnél adódó anyag különböző értékű. Egyik részét a lényeges álomgondolatok képezik, amelyek tehát az álmot teljesen pótolják és annak helyettesítésére egymagukban is elegendők volnának, ha az álomcenzura nem működnék. A másik részének nem igen szoktak nagy jelentőséget tulajdonítani.

Nem is fontos, hogy mindezek a gondolatok az álomképzésben részt vesznek, vannak köztünk olyanok is, amelyek az álom utáni időben a fejtés és álmodás közé eső élményekhez kapcsolódnak. Az anyag e részéhez tartoznak mindazok az összekötő

tartalmára nézve. Hiszen gyakran teszünk így ébren is; gondolj a mesére és a fantáziának annyi merész és dús értelmű alkotására, amelyekről csak az értelmetlen ember mondhatná: „Ez értelmetlen! Hiszen nem lehetséges!"

„Hiszen ha az álmainkat mindenkor helyesen tudnók értelmezni, mint ahogy te éppen az enyémmel tetted!" — mondotta barátja.

„Ez bizonyára nem könnyű feladat, de egy kis figyelemmel az álmodónak magának mindenkor sikerülhet. Hogy legtöbbször miért nem sikerül? Úgy látszik, hogy valami rejtett dolog van az álmaitokban, valami sajátos és magasabbrendű tisztátalanság, bizonyos titokzatosság a lényetekben, amelyet nehezen lehet kifürkészni! és ezért tünnek fel álmaitok oly gyakran értelemnélkülieknek, sőt ellentmondóknak. Ez azonban a dolog legmélyén nincs így, sőt nem is lehet így, mert az ember mindenkor ugyanaz, akár ébren van, akár álmodik!"

* Azóta két álomnak teljes analízisét és szintézisét a „Bruchstück einer Hysterieanalyse"-ben 1905. közöltem. Egy hosszabb álom legteljesebb fejtéseként *O. Rank*-nak analizisét kell elismernünk: „Ein Traum der sich selbst deutet".

utak, amelyek a nyilvánvaló álomtartalomtól a lappangó álomgondolatokhoz elvezettek, de azok a közvetítő és megközelítő társítások is, amelyek révén az ember ezekre az összekötő utakra rátalált.

Bennünket itt kizárólag a lényeges álomgondolatok érdekelnek. Ezek olykor igen bonyolult alkotású gondolatok és emlékek komplexumai, amelyek éber állapotból ismert gondolatmeneteink minden tulajdonságával rendelkeznek; gyakran oly gondolatmenetek, amelyek egynél több központból indulnak ki, de érintkezési pontjaik is vannak. Egy gondolatmenet mellett ezenfelül szinte szabályszerűen ott áll annak a kontradiktatórikus tükörképe, amellyel az ellentétesség révén kapcsolódik.

E komplikált képződmények egyes részei természetesen a legváltozatosabb logikai viszonyban állanak egymással. Van bennük elő és háttér, kitérés és magyarázat, feltétel, indokolás és tiltakozás. Ha azután az álomgondolatok egész tömegét az álom préselő munkájába veszi, amely mint a jégzajlás a darabokat forgatja, szétmorzsolja és összetolja, kérdés mi lesz a logikai kapcsokból, amelyek eddig a szerkezetet alkották. Milyen ábrázolásban jelenik meg az álomban a „ha, mert, amint, bárha, vagy-vagy" és mind a többi kötőszó, amely nélkül mi mondatot és beszédet meg nem érthetünk?

Legelsősorban azt kell erre felelnünk, hogy az álomnak nincs az álomgondolatok logikai viszonylatainak ábrázolására eszköze. Az álom legtöbbször figyelmen kívül hagy minden kötőszót és az álomgondolatoknak csak tárgyi tartalmát dolgozza fel. Az álomfejtés dolga azután, hogy helyreállítsa azt a kapcsolatot, amelyet az álommunka megsemmisített.

Valószínűleg az álom szövedékét szolgáltató pszihikus anyagon mulik, ha az álomnak ez a kifejezőképessége hiányzik. Hasonló korlátokba ütköznek az ábrázolóművészetek, a festészet és szobrászat is, szemben a költészettel, amely a beszéddel élhet. A tehetetlenség oka ott is az anyagban rejlik, amelynek megmunkálásával a két művészet valamit kifejezésre akar juttatni. Mielőtt a festészet a maga ábrázoló törvényeit ismerte, ezt a hátrányt iparkodott kiegyenlíteni. Régi képeken a megfestett személyek szájából keskeny szalagok lógtak ki, amelyek írásban közölték a beszédet, amelynek ábrázolására a festő képtelen volt.

Felmerülhet az ellenvetés, hogy az álomból a logikai viszonylat ábrázolása nem hiányzik. Hisz vannak álmok, amelyekben a legkomplikáltabb szellemi műveleteket végezzük, ahol indokolások, ellentmondások, élcelődések és összehasonlítások ugyanúgy történnek, mint az éber gondolkodásban. Ámde a látszat itt is csal; ha az ily álmok elemzésébe fogunk, akkor kiderül, hogy

mindez csak *álomanyag és nem az álombeli intellektuális munka ábrázolása;*, az álomgondolatok *tartalma* ez, amit az álom látszólagos gondolkodásával kifejez, nem pedig *az álomgondolatok viszonya egymáshoz*, amiben a gondolkodás mivolta rejlik. Ezt példákon fogom igazolni. Legkönnyebb azonban megállapítani, hogy az álmokban előforduló minden beszéd és ami kifejezetten annak jelentkezik, változatlan, vagy csak kevéssé módosított, utánzott formája oly beszédeknek, amelyek az álomanyag emlékei között ugyanúgy feltalálhatók. A beszéd gyakran csak célzás az álomgondolatban foglalt eseményre; az álom értelme egészen más.

Nem vonom persze kétségbe, hogy az álomképzésben része van a kritikai gondolkodó munkának is, amely nem csupán ismétli az álomgondolati anyagot. E tényező szerepét tárgyalásom végén kell majd megvilágítanom. Akkor majd kiderül, hogy ezt a gondolati munkát nem az álomgondolatok idézték elő, hanem úgyszólván maga a kész álom.

Egyelőre úgy tudjuk, hogy az álomban az álomgondolatok között a logikai viszonylatok nem ábrázoltatnak külön. Ahol például az álomban ellentmondás van, ott ez ellentmondás vagy az álommal, vagy valamely álomgondolat tartalmával szemben.

Amint azonban a festészetnél végül sikerült az ábrázolt személyek beszélő szándékait, indulatait, gyengédségét, fenyegetését, stb. máskép juttatni kifejezésre, mint lobogó papírszalaggal, úgy az álom is képes arra, hogy a sajátos álom ábrázolás megfelelő módosításával az álomgondolatok közötti logikai viszonylatokra figyelmet fordítson. Tapasztalhatjuk, hogy az egyes álmok e tekintetben különböző határokig mennek; míg az egyik álom teljesen túlteszi magát anyagának logikus szerkezetén, addig a másik arra törekszik, hogy azt lehető tökéletességgel jelezze. Az álom ekkor többé-kevésbé eltávolodik a feldolgozásra váró szövegtől. Épp ily változóan viselkedik különben az álom az álomgondolatok időbeli szerkezetével szemben is, ha ily időbeliség a tudattalanban fennáll. (Mint pl. az Irmának adott injekcióról szóló álomban.)

De milyen eszközökkel képes az álommunka az álomanyag nehezen ábrázolható viszonylatait jelezni? Megkísérlem azokat egyenként felsorolni.

Az álom az álomgondolatok minden darabja között tagadhatatlanul fennforgó kapcsolatának elsősorban azzal szerez érvényt, hogy ezt az anyagot összefoglalva egyetlen helyzetté, vagy folyamattá egyesíti. *A logikai kapcsolatot egyidejűséggel fejezi ki.* Ilyenkor úgy jár el, mint a festő, aki az *„atheni iskola"* vagy a *Parnassus* képen összegyűjti valamennyi filozófust vagy költőt,

akik pedig soha egy csarnokban, vagy egy hegy tetején együtt nem voltak, de a gondolkodó szemlélet számára közösséget alkotnak.

Ezt az ábrázolási módot az álom a részletekig gyakorolja. Valahányszor két elemet közel hoz egymáshoz, azzal mindannyiszor a két megfelelő álomgondolat között különösen benső összefüggésről tesz tanuságot. Olyan ez, mint a mi írásrendszerünk; *ab* azt jelenti, hogy két betűt egy szótagban mondjuk ki; ha *a* és *b* egy szabad rés előtt és után van nyomtatva, akkor *a* egy szó utolsó betűjeként, *b* egy más szó első betűjeként fog feltünni. Ezért az álomkombinációk az álomanyagnak nem tetszés szerinti, teljesen kapcsolat nélküli részeiből alakulnak, hanem olyanokból, amelyek az álomgondolatokban is bensőbb kapcsolatban állanak egymással.

Az *okság viszony* ábrázolására az álomnak két eljárási módja van, melyek lényegükben azonosak. A leggyakoribb ábrázolásmód abban áll, hogy amikor az álomgondolatok így szólnak pl. „mert ez így és így volt, azért kellett ennek és ennek történnie", akkor a mellékmondat elő-álomképen jelenik meg és a főmondat mint főálom fűződik hozzá. Helyes fejtésnél kiderülhet az is, hogy ezekben az időrend fordított. A főmondatnak rendesen az álom szélesebben tárgyalt része felel meg.

Az okság ily ábrázolásának szép példáját szolgáltatta egyszer egy nőbetegem, akinek álmát alább teljesen közölni fogom. Ez az álom rövid előjátékból és egy igen terjedelmes álomdarabból állott, amelynek részei nagy mértékben egy központba futottak. Címe lehetne: „Virágnyelven". Az előző mellék-álom a következőkép szólt: *Kimegy a konyhába a két cselédhez és szidja őket, hogy „azzal a falat étellel" (mit dem bissel Essen) nem készülnek el. Eközben sok közönséges konyhaedényt lát, amelyek lecsurgatás céljából felborítva, nagy rakásokban állanak. A két leány elmegy, hogy vizet hozzon és e közben mintha neki egy folyóba kellene lépnie, amely egész a házig vagy az udvarig ér.*

Ezt a főálom követi; ennek bevezetője a következő: *Magas helyről száll le, sajátságosan alkotott kerítéseken keresztül és örül, hogy ruhája eközben sehol sem akad fenn, stb.* A mellék-álom a hölgy szülőházára vonatkozik. A konyhában használt szavakat bizonyára gyakran hallotta így anyjától. A rakás közönséges edény egy egyszerű edényes üzletből ered, mely ugyanabban a házban volt. A mellék-álom második része célzást tartalmaz atyjára, aki sokat forgolódott a cselédek körül és azután egy vízáradásnál — a háza a folyó partjához közel állott — halálosan megbetegedett. A mellék-álom mögött rejlő gondolat tehát így hangzik: Minthogy ilyen házból, kicsinyes és visszás körül-

mények közül származom... A főálom ugyanezt a gondolatot folytatja és azt a vágyteljesedés segítségével megváltoztatott formába önti: Előkelő származású vagyok. A gondolat tehát tulajdonképpen ez: Minthogy olyan alacsony a származásom, azért volt az életem folyása olyan, amilyen.

Amennyire látom, a két, egyenlőtlen részre osztott álomban nem mindenkor áll a két rész gondolata okozati viszonyban egymással. Gyakran úgy tűnik, mintha mindkét álom ugyanazt az anyagot csak különböző szempontból ábrázolná; bizonyára érvényes ez egy éjszakának magömléssel végződő álomsorozatára, melyben a testi szükséglet fokozatosan világosabb kifejezést erőszakol ki magának. Vagy pedig a két álom az álomanyag különálló két központjából indul ki és a tartalomban egymást úgy metszik, hogy ami az egyik álomban középpont, a másikban csak érintett dolog lesz vagy megfordítva. Bizonyos esetekben azonban az álomnak rövidebb elő- és hosszabb utóálomra hasadása valóban a két darab okozati viszonyát jelenti. Az oksági viszony másik ábrázoló módját az álommunka kisebb terjedelmű anyagnál alkalmazza és abban áll, hogy egyik álomkép, legyen az akár személy, akár tárgy, egy másik képpé változik át. De csak ott lehet komolyan okozati összefüggésről beszélni, ahol ez az átváltozás a szemünk láttára megy végbe, nem pedig ahol csak rájöttünk, hogy az egyik kép helyét egy másik felváltotta. Azt kell mondanom, hogy e két eljárás az okozati viszonylat ábrázolására egyre megy; mindkét eset az *okozást egymásutánnal* ábrázolja egyszer az álmok egymásra következésével, másszor azzal, hogy egy kép közvetlenül egy másikká alakul át. A legtöbször persze az okozati viszony egyáltalán nincs ábrázolva, hanem az az elemeknek az álomfolyamatban is elkerülhetetlen egymásutánjával esik egybe.

A „vagy-vagy"-ot az álom egyáltalán nem tudja kifejezni; annak egyes tagjait, mint egyenjogúakat egy összefüggésbe veszi a tartalmába. Klasszikus példa erre az Irma-injekció álom. Ennek rejtett gondolatai nyilván így szólnak: ártatlan vagyok abban, hogy Irma fájdalmai nem szüntek meg. A hiba *vagy* onnan ered, hogy ellenkezik elfogadni a megoldást, vagy onnan, hogy nemi körülményei kedvezőtlenek s azokon nem változtathatok, *vagy* e fájdalmak egyáltalában nem is hisztériás, hanem organikus természetűek. Az álom azonban, ez egymást szinte kizáró lehetőségeket felveszi és még arra is képes, hogy az álomvágyból egy negyedik, a fentiekhez hasonló megoldást fűzzön. A *„vagy-vagy"*-ot csak az álomfejtés után iktattam az álomgondolatok összefüggésébe.

Ahol azonban az elbeszélő az álom reprodukciója közben

vagy-vagy-ot használ: pl. vagy kert volt, vagy lakószoba stb., annak az álom-gondolatban nem a vagy-vagy forma, hanem az „és" és vele egyszerűen a képeknek egymás mellé helyeződése felel meg. A „vagy-vagy" használatával a legtöbbször egy álomelem elmosódottságának még tovább feloldható jellegét írjuk körül. Az ily esetre az elemzés szabálya így hangzik: a látszólagos alternatívának egyes tagjait egyenlőknek kell tekintenünk; összekapcsolásuk és-sel történik. Így pl. Olaszországban tartózkodó barátom címére hoszabb ideig hiába várakoztam; azt álmodom, hogy sürgönyt kaptam, mely a címet tartalmazza. Kék nyomással a következőket látom a sürgöny papírszalagján: az első szó elmosódott

talán *Via*

vagy *Villa*

vagy pláne Casa, a második szó világos: *Sezerno.*

A második szó, amely olasz névként cseng és barátommal folytatott etimologikus megbeszéléseinkre emlékeztet, afeletti bosszankodásomat is kifejezi, hogy hollétét oly sokáig *titokban* tartotta; az első szóhoz tartozó hármas javaslatnak minden egyes tagja azonban az elemzésnél a gondolatkapcsolások önálló, egyenlő jogú kiinduló pontjának bizonyul.

Atyám temetését megelőző éjjel egy nyomtatott tábláról álmodtam. Valami falragaszról vagy hirdetésről — olyanféléről, mint a dohányzási tilalmat jelző táblák a vasutak váróterében, amelyen vagy az volt olvasható, hogy:

Kérjük a szemeket behunyni

vagy

Kérjük az egyik szemet behunyni,

amit ilyen formulával szoktam jelezni:

Kérjük a szeme(ke)t behunyni.
az egyik

Mindkét fogalmazásnak megvan a maga külön értelme és így az álomfejtésben is külön utakra vezet. Én atyám halálánál a lehető legegyszerűbb temetési szertartást választottam, mert tudtam, hogy az elhunyt e szertartásról mint gondolkodott. A család többi tagjai azonban az ilyen puritán egyszerűséggel nem értettek egyet; úgy vélték, hogy a gyászoló vendégek előtt majd szégyenkezniök kell. Azért kéri az álom egyik szövege „egy szemet behunyni, azaz legyenek elnézéssel. (Ein Auge zudrücken). Az elmosódottság jelentősége, amelyet vagy-vagy-al írtunk le, itt különösen könnyen érthető. Az álommunkának nem sikerült az álomgondolat számára egységes és amellett kétértelmű szót szer-

keszteni. Így válik széjjel a két főgondolatmenet már az álomtartalomban egymástól.

Némely esetben az álom két egyenlő részre oszlása, a nehezen ábrázolható alternatívát fejezi ki.

Igen feltűnően viselkedik az álom az *ellentét* és az *ellentmondás* kategóriáival szemben. Ezt egyszerűen elhanyagolja. Úgy látszik, hogy a „nem" az álom számára nem létezik. Ellentéteket szívesen ábrázol együtt vagy olvasztja egységbe. Hisz az álom megengedheti magának, hogy bármilyen elemet a vágy fordítottjával ábrázoljon, úgy, hogy egyetlen ellentétre képes elemről sem tudjuk biztosan, hogy az álomgondolatban pozitíve vagy negatíve foglaltatik-e.* Az utóbbi álmok egyikében, melynek első tételét már megfejtettük („mert ilyen a származásom"), az álmodó nő egy korláton át száll le és e közben virágzó ágat tart a kezében. Ehhez a képhez az jut eszébe, hogy az angyal a Mária kinyilatkoztatásról szóló képeken (őt magát is Máriának hívják) liliomszálat tart a kezében, továbbá az, ahogy Úrnapján fehérruhás lányok zöld ágakkal díszített utcákon járnak. Ezek szerint a virágzó ág az álomban egész bizonyosan célzás a nemi ártatlanságra. Az ág azonban telisded tele van piros virággal, amelyek mindegyike kaméliához hasonlít. Útjának vége felé, — így szól az álom tovább — a virágok már jócskán lehullottak. Ezután félreismerhetetlen célzások következnek a menstruációra. Így ugyanaz az ág, amelyet mint liliomot hord egy ártatlan leány, egyúttal célzás a Kaméliás hölgyre, aki tudvalevőleg mindig fehér kaméliát hordott, csak havi vérzése idején pirosat. Ugyanaz a virágzó ág („Des Mädchens Blüten", *Goethe:* Lieder von der Müllerin) a nemi ártatlanságot és annak ellenkezőjét is ábrázolja. S ugyanaz az álom, amelyben örömöt fejez ki, hogy sikerült szeplőtlenül az élet útján járnia, helyenként (mint a virágok hullásában) azt az ellentétes gondolatmenetet sejtteti, hogy a nemi tisztaság ellen különféle módon vétett (tudniillik gyermekkorában). Az álom elemzése közben világosan megkülönböztethetjük a két egymástól merőben eltérő gondolatmenetet, amelyek közül

* K. *Abel* egy munkájából: „Der Gegensinn der Urworte" 1884. (lásd ismertetésemet a Jahrbuch f. Ps.-A. II. 1910). (Ges. Schriften Bd X.) arról a meglepő és más nyelvbúvároktól is megerősített tényről értesültem, hogy a legrégibb nyelvek ebben a tekintetben épp úgy viselkednek, mint az álom. Ezeknek kezdetben valamely kvalitás- vagy cselekvéssor végén a két ellentét számára csak egy szavuk volt (erős-gyönge, öreg-fiatal, távol-közel, kötni-oldani) és a közös összavak egyszerű módosítása által csak másodlagosan alkotnak az ellentétek számára elkülönített megjelöléseket. *Abel* ezeket a viszonyokat az ó-egyptomi nyelvben nagy számban mutatja ki, de ugyanezen fejlődésnek világos nyomát megtalálta a szemita és indogermán nyelvekben is.

a vigasztaló felületesen, a szemrehányó úgylátszik mélyebben gyökerezik és amelyeknek rokon — de ellentétes elemeit azonos álomelemek ábrázolják.

A logikus viszonylatok között van egyetlenegy, amelyik az álomképzés erőszerkezetét a legnagyobb mértékben tudja felhasználni. Ez a hasonlóságnak, az egyezésnek, az érintkezésnek viszonylata, az *„éppúgy"*, amely az álomban oly változatos eszközökkel ábrázolható, mint semmi más.*

Hisz az álomképzés első támaszpontjait az adja, hogy vannak egymást fedő azonos elemek és „éppúgy, mint" esetek és az álommunka jelentős része abból áll, hogy új, egymást fedő azonosságok a cenzura ellenállása folytán az álomba nem kerülhettek. Az álommunka sűrítő törekvése megkönnyíti a hasonlósági viszony ábrázolását.

Hasonlóságot, egyezést, közösséget az álom általában azzal fejez ki, hogy az elemeket egységbe vonja, amely egység vagy már az álomanyagban feltalálható, vagy ujonnan képződik. Az első esetet *azonosításnak*, a másikat *keverék-képződésnek* nevezhetjük. Azonosítást ott használ az álom, ahol személyekről van szó és keverék-képződést ahol az egyesítés anyaga tárgy; ám személyekből álló keverék-képződést is találunk. Helyiségekkel az álommunka gyakran úgy jár el, mintha emberek volnának.

Az azonosítás abban áll, hogy valamely közösség folytán egybekapcsolt több ember egyike kerül csupán az álomtartalomba, míg a második vagy valamennyi többi az álomból látszólag kiszorul. Ez az egy fedő személy azonban résztvesz mindazokban a viszonylatokban és helyzetekben, amelyek belőle vagy az általa fedett személyekből levezethetők. A személyekből keletkezett keverék-képződményekben az álomképben vannak oly vonások, amelyek a személyek sajátosságai ugyan, de nem közösek, úgy, hogy e vonások egyesítése által kétségkívül új, keverék-személyiség létesül. Maga a keverés különböző úton jöhet létre; vagy úgy, hogy az álom-személy a rávonatkozó személyek egyikének nevét viseli, — ekkor azután úgy, mint ébren tudjuk, hogy ezen ezt vagy azt a személyt értjük — míg annak látható arcvonásai más valakihez tartoznak; vagy pedig az álom-személynek látható vonásai a valóságban két egyén vonásaiból vannak összetéve. Az arcvonások helyett a második személy a kevert-személyben a neki tulajdonított magatartásával is részt vehet vagy vele mondatott szavakkal, vagy a helyzettel, amelybe az álom juttatja. Ez utóbbinál az azonosítás és kevert-személy alkotás közötti éles határvonal ismer-

* Lásd Aristotelesnek megjegyzését, hogy ki alkalmas álomfejtőnek? (74. oldal.)

tető jele kezd eltünni, de megtörténhetik az is, hogy az ilyen keverék-személy képzése nem sikerül. Ilyenkor az egyik alak az álombeli jelenetet játsza, a másik — és pedig rendszerint a fontosabbik — csak mint közömbös résztvevő lép fel. Az álmodó körülbelül így mondja ezt el: „anyám is ott volt". (Stekel). Az álomtartalom ez eleme a hieroglifák determinativumához hasonló, amely nem a maga kimondására, hanem egy másik jel magyarázatára szolgál. A két személy egyesítésére jogosító, illetőleg okot szolgáltató közös vonás az álomban ábrázolásra juthat, de hiányozhat is. Az azonosítás vagy a keverék-személy képzése rendszerint éppen arra szolgál, hogy ennek a közösnek ábrázolását megtakarítsa. Ahelyett, hogy ismételném: *A* ellenséges indulatú velem szemben, de *B* is; az álomban A-ból egy keverékszemélyt alkotok vagy olyfajta tevékenységben állítom magam elé, amely rendszerint *B*-t jelzi. Az így létrejött álom-személy az álomban valamely új kapcsolatban lép elém és az a körülmény, hogy ez egyaránt A-t és B-t jelenti, jogosít arra, hogy az álomfejtés megfelelő helyébe iktassam, ami a kettőben közös, vagyis az ellenséges indulatot velem szemben. Ily módon gyakran egészen rendkívüli sűrítést jelent az álomtartalom; megtakaríthatjuk az egyik személlyel összefüggő igen komplikált viszony közvetlen ábrázolását, ha ehhez a személyhez egy másikat találunk, akire e viszony részben hasonlóképpen áll. Könnyen megérthető, hogy mennyiben szolgál az azonosítás az ellentállási cenzura megkerülésére is, amely cenzura az álommunkát oly szigorú feltételeknek veti alá. A cenzura megütközik bizonyos képzetekben, amelyek az anyagban az egyik személyhez fűződnek: keresek tehát egy másik személyt, akinek ugyancsak kapcsolatai vannak a kifogásolt anyaggal, de annak csak egy részével. A nem cenzuramentes pontban való érintkezés most arra jogosít, hogy oly keverékszemélyt alkossak, amelyet mindkettőnek közömbös vonásai jellemeznek. Ez a keverék és azonosított személy most cenzuramentesen alkalmas, hogy az álomtartalomba felvétessék; az álmodó az álomsűrítés alkalmazásával az álomcenzura követelményeinek megfelelt.

Ahol az álom a két személynek valamely közös vonását is ábrázolja, az ott rendszerint ujjmutatás, hogy más, rejtett közösség után kutassunk, amelynek ábrázolását a cenzura lehetetlenné tette. Eltolás történt itt a közös elemre vonatkozólag az ábrázolhatóság javára. Abból, hogy a keverék-személy az álomban indifferens közös vonással jelentkezik az álomgondolatban, egy más, éppen nem indifferens közösségre kell következtetnem.

Az azonosítás vagy keverék-személyképzés ezek szerint az álomban különböző célokat szolgálhat, először két személy kö-

zösségének, másodszor egy *eltolt* közösségnek az ábrázolását, de harmadszor azt is, hogy egy csak *kívánt* közösséget juttasson kifejezésre. Minthogy két személy közösségének kívánásával gyakran a két személy *felcserélése* esik egybe, ezt a viszonyt is az álom azonosítással fejezi ki. Az Irma injekció álomban ezt a beteget egy másikkal kívánom felcserélni. Vágyam tehát, hogy amaz legyen a páciensem, nem pedig emez. Az álom ezt olykép teljesíti, hogy oly személyt mutat nekem, akit Irmának hívnak, akit azonban oly helyzetben vizsgálok, amilyen csak a másiknál volt alkalmam látni. A nagybátyámról szóló álomban ez a felcserélés az álom középpontjává lesz, a miniszterrel azonosítom magamat, amennyiben kartársaimmal nem bánok jobban és azokat épp úgy ítélem meg, mint ő.

Azt tapasztaltam, hogy kivétel nélkül minden álom saját magunkkal foglalkozik. Az álmok teljességgel önzők.* Ahol az álomtartalomban nem az énem szerepel, hanem csak egy idegen személy, ott nyugodtan feltehetem, hogy az énem azonosítás révén az idegen személy mögött rejtőzik. Módom van arra, hogy énemet kiegészíthessem. Máskor ha az énem az álomban megjelenik, annak helyzetéből arra következtethetek, hogy ez én mögött azonosítás révén, más személy rejtőzik. Az ily álom azután arra int, hogy az álomfejtésben a másik személyről valami rejtett közösséget magamra vigyek át. Vannak oly álmok is, amelyekben az énem más személyek mellett jelenik meg, amelyekről az identifikálás feloldásával megint csak az derül ki, hogy az én személyemet leplezték. Nekem ilyenkor az énemmel az azonosítás révén bizonyos képzeteket kell egyesítenem, amelyek felvétele ellen a cenzura tiltakozott. Én tehát énemet egy álomban többszörösen ábrázolhatom, egyszer közvetlenül, másszor idegen személyekkel való azonosításban. Több azonosítással végtelenül dús gondolatanyag sűríthető össze.** Hogy az ember saját énje ugyanabban az álomban többször vagy különböző alakban szerepel, alapjában véve nem csodálatosabb, mint az, hogy a tudatos gondolatban többször és különböző helyen vagy más vonatkozásban énünk benne van. A következő mondatban például: Ha *én* meggondolom, hogy micsoda egészséges gyerek voltam *én*.

A helységneveknél az identifikálás még átlátszóbb, mint a személyeknél, minthogy az álomban elhatalmasodott ennek zavaró hatása elmarad. Római álmaim egyikében (l. 147. l.) azt a

* Lásd a megjegyzést a 203. oldalon.

** Ha kétségben vagyok arra nézve, hogy az álomban fellépő személyek közül melyik mögött keressem énemet, a következő szabályt tartom szem előtt: Az a személy rejti az én énemet, aki az álomban oly indulatot mutat, amelyet én mint alvó érzek.

helyet, ahol tartózkodom, *Rómának* hívják, de meglepődöm egy utcasarkon a sok német hirdetményen. Ez utóbbi elem vágyteljesedés, amihez nyomban *Prága* jut eszembe; a vágy maga talán ifjúkoromnak egy ma már túlhaladott német-nemzeti korszakából ered. Abban az időben, amelyben álmodtam, kilátásom volt rá, hogy egy barátommal *Prágá*-ban fogok találkozni. *Róma* és *Prága* azonosítása egy kívánt közösséggel magyarázható: barátommal szívesebben találkoznám *Rómában,* mint *Prágában,* e találkozásnál szívesen cserélném fel *Prágát Rómával.*

Az álmok gyakran fantasztikus jellege a keverékképződésből adódik, ez visz bele olyan elemeket, amelyek érzékelés tárgyai sohasem lehettek. Az álmok keverék képződményeinél nyilván azonos a pszihikai folyamat azzal, amikor éberen kentaurt vagy sárkányt képzelünk el vagy ábrázolunk. A különbség a kettő között, hogy az éber képzelet alkotásánál maga a szándékolt hatás az irányadó. Ezzel szemben az álom keverékképeit annak alakításától független és az álomgondolattal közös mozzanat határozza meg.

Az álom keverék-képződménye igen különféle módon jöhet létre. Az egész művészietlen formában csak az egyik tárgy tulajdonságai ábrázoltatnak annak a tudásával, hogy e tulajdonságok egy másik tárgyra is érvényesek. A finomabb technika a két tárgy vonásait egy képpé egyesíti és e mellett ügyesen felhasználja a két tárgy között esetleg valóban meglevő hasonlóságokat. Az ujonnan képzett dolog merő képtelenség vagy fantasztikum lehet, aszerint, amint azt szerkesztés közben az anyag és a találékonyság megengedi. Ha az így egységbe sűrítendő tárgyak túlságosan szétágazók, akkor az álommunka gyakran megelégszik azzal, hogy oly keverékképződményt alkot, amelynek világosabb magjához homályosabb jellegek fűződnek. Az egy képpé egyesítés itt nem egészen sikerült, a két ábrázolás fedi egymást és olyasvalamit létesít, ami a vizualis képek versengéséhez hasonló. Ha egy fogalom képződését egyéni érzékelt képekkel akarnók szemléltetni, hasonló rajzbeli ábrázolásokhoz jutnánk.

Az álom szinte hemzseg az ily keverék-képződésektől. Néhány példát az eddig elemzett álmokban már közöltem, most néhányat még ide iktatok. Amely álomban (l. a 235. l.) egy nőbetegem élettörténetét „virágnyelven" írja meg, az álombeli én virágzó ágat tart a kezében; ez — mint megtudtuk — ártatlanságot és egyidejűleg nemi vétkességet jelent. Az ág azonfelül a virágok elhelyezkedéséből, *cseresznye*virágra is emlékeztet. A virágok egyébként *kaméliák,* amihez még az egész egy *exotikus* növény benyomását is teszi. A keverék-képződmény elemeinek közössége az álom-gondolatból folyik. A virágzó ág célzást tar-

talmaz oly ajándékokra, melyek őt arra indították vagy indíthatták volna, hogy engedékeny legyen. Ilyen ajándék gyermekkorban a cseresznye, későbbi években a kamélia. Az exotikus rész célzás egy világlátott természettudósra, aki egy virág rajzával akarta a nő kegyét megnyerni. Egy másik nőbetegem álmában valamiféle keveréket teremt egy tengeri *fürdőkabinból,* egy falusi *árnyékszék*-házikóból és a városi házak *padlásszobái*-ból. A két első elemben közös az emberi meztelenség és levetkőzés kapcsolata, ezeknek *összeköttetése a harmadik elemmel* arra vezet, hogy (gyermekkorában) a vetkezésnek a padláskamra is színhelye volt. Egy férfi álmodó keverék-helyiséget teremt két oly helyiségből, amelyben udvarolnak (Kurmachen), az én rendelőszobámból (Kurmachen = gyógyítani) és abból a mulató helyiségből, ahol feleségével megismerkedett. Egy leány, miután bátyja megígérte, hogy kaviárral fogja megvendégelni, arról álmodik, hogy bátyja lábai *fekete kaviár szemekkel vannak behintve.* Az erkölcsi értelemben vett *„fertőzés"* fogalma és a gyermekkori emlékezés egy *„kiütés"*-re, amikor a láb piros pontokkal, nem pedig feketékkel volt behintve, a kaviár szemekben, *„amit bátyjától kapott"*, új fogalommá egyesült. Az emberi test részei ebben, mint egyéb álmokban is ‚tárgyakként kezeltetnek. *Ferenczi* közöl egy az *orvos* személyéből és egy *lóból* összetett álmot, amely keverékképlet, ezenfelül *hálóinget* visel. Elemzésnél kiderült a három alkatrész közössége, a *hálóing,* amely egy gyermekkori jelenet kapcsán célzást tartalmazott az álmodó nő atyjára. Mindhárom elemben nemi kíváncsiság tárgyairól volt szó. Dajkája gyermekorában gyakrabban vitte ki a katonai méntelepre, ahol — akkor még gátlás nélküli — kíváncsiságát alaposan kielégíthette.

Az előbb azt állítottam, hogy az álomnak nincs eszköze, hogy az ellenmondás, az ellentét viszonyát a „nem"-et kifejezze. Itt az alkalom, hogy ez állításnak először ellentmondjak. Az „ellentét" címén egybefoglaló eseteknek egyik ábrázolása, amint láttuk, egyszerűen azonosítás útján történik, amikor ugyanis szembeállítással felcserélés, helyettesítés kapcsolható egybe. Ilyen példákról ismételten tettünk említést. Az álomgondolat ellentéteinek egy másik részét, amelyet a *„fordított ellenkező"* kategóriába sorozhatnánk, az álommunka a következő különös, szinte tréfásnak nevezhető módon ábrázolja. A fordítottságot nem mint olyat veszi az álomtartalomba, hanem jelenlétét az anyagban azzal fejezi ki, hogy a már kész álom tartalomnak valamely, egyéb okoból közelfekvő darabját — mintegy utólag — *megfordítja.* A folyamatot könnyebb példával megvilágítani, mint leírni. A „Fel és le" (l. 213. l.) című szép álomban az álommunka a fel-

szállást fordítva ábrázolja, mint ahogy az álomgondolat mintaképében „Sappho"-t bevezető jelenetében Daudet a felszállást leírja Az álomban a felszállás előbb nehéz, később könnyű, míg Sapphoban a teher előbb könnyű és később lesz mind nehezebb. A fivérre vonatkozó „fent" és „lent" is meg van fordítva az álomban. A fordítottságnak vagy az ellenkezőnek az a viszonya ez, amely az álomgondolat anyagának két része között fennáll s amelyet abban láttunk meg, hogy az álmodót gyermeki fantáziájában dajkája hordja, tehát éppen fordítva, mint ahogy a regényben a hős a szerelmesét viszi. Az az álom is, melyben *Goethe* M. urat megtámadja (l. lejjebb) ilyen fordítottságot tartalmaz, ezt előbb vissza kell fordítanom, hogy az álom értelmére rájöhessek. Az álomban *Goethe* egy fiatalembert, M. urat, támad meg; a valóságban, ahogy azt az álomgondolat tartalmazza, barátomat — egy kiváló férfit az ismeretlen fiatal szerző támadja meg. Az álomban *Goethe* halála napjától kezdek számolni, a valóságban a számolás egy paralitikus születése napjától kezdődik. Az álomanyagban irányadó gondolat ellentmond annak, hogy *Goethe*-val úgy bánjanak, mintha őrült volna. Fordítva, — mondja az álom — ha te azt a könyvet nem érted meg, akkor te vagy gyengeelméjű, nem a szerző. Mindezek a megfordításról szóló álmok úgy látszik, mintha egy megvető mozdulatot („valakinek hátat fordítani") is tartalmaznának (l. a fivérre vonatkozó fordítottságot a „Sappho álomban). Említésre méltó továbbá, mily gyakran használják a megfordítást éppen azok az álmok, amelyeket elfojtott homoszexuális vágyak gerjesztenek.

A megfordítás, az ellenkezőre változtatás egyébként az álommunkának egyik legkedveltebb és sokoldalú felhasználásra alkalmas ábrázolási eszköze. Elsősorban arra szolgál, hogy a vágyteljesedést az álomgondolatok egy bizonyos elemével szemben is érvényre juttassa. Bár fordítva lett volna! E felkiáltásban jut gyakran legjobban kifejezésre az én-ben jelentkező hatás egy kínos emlékkel szemben. De különösen értékes a megfordítás a cenzura szolgálatában, amikor az ábrázolandó dolgot oly szertelenül eltorzítja, hogy az álom megértésével szemben az ember az első pillanatra egyenesen megbénul. Ezért, ha valamely álom megértésén minden kísérletünk kudarcot vall, mindenkor megkísérelhetjük, hogy a nyilvánvaló tartalom bizonyos részét megfordítsuk, mire nem ritkán minden megvilágosodik.

A tartalmi megfordításon kívül ne hanyagoljuk el az időbeli megfordítást. Az álomtorzítás gyakori technikája az, hogy az esemény befejezését vagy a gondolatmenet végét az álom elején ábrázolja s az eredmény előfeltételeit vagy az események okait a végén utána pótolja. Aki az álomferdítés e technikai eszközére

nem gondolt, az az álomfejtés feladatával tanácstalanul áll szemben.*

Sőt némely esetben az álom értelmét csak akkor kapjuk meg, ha az álomtartalmat különféle irányban többszörösen megforgatjuk. Így pl. egy fiatal kényszer-neurotikus álmában a rettegett apa ellen irányuló infantilis halál-vágy emléke a következő mondat között rejtőzik. *Apja szidja őt, mert későn jött haza.* Ámde a lélekelemző kezelés kapcsolatai és az álmodó ötletei azt bizonyítják, hogy ennek inkább így kell hangzani: *ő haragszik az apjára,* továbbá, hogy apja mindenképpen *nagyon is korán* (vagyis túlhamar) jött haza, szívesebben látta volna, ha atyja egyáltalán nem jön haza, ami az atyára vonatkozó halálkívánsággal azonos (l. 190. o.). Az álmodó ugyanis kisfiú korában apjának hosszabb távolléte alatt valaki ellen nemi agresszióra vetemedett, amikor azzal fenyegették, hogy: „várj csak majd hazajön apád!"

Hogy az álomtartalom és álomgondolat további összefüggéseit követhessük, legjobb, ha magából az álomból indulunk ki és megkérdezzük, hogy mit jelentenek az álom-ábrázolás bizonyos alakbeli vonásai. Az álmon formai jelleg tekintetében feltűnnek azok a különbségek, amelyek elsősorban az egyes álomképletek erőssége, másodsorban egyes álomrészletek vagy egész álmok érthetősége között vannak. Az egyes képek intenzitásbeli különbsége a fokozatok egész sorát fogja át. E skála kezdődik a valóságos benyomásnál (bár alaptalanul) magasabbra tartott, szinte plasztikus élességnél és egy bosszantó elmosódottságig terjed; az elmosódottságot az álomra jellemzőnek szokták mondani, mert tulajdonképpen a reális tárgyakon tapasztalható homályosság semmiféle fokával sem hasonlítható össze.

Számoljunk itt azzal, hogy elkerülhetetlen nézetekkel kell szembe szállanunk. Valószínűleg felveszik, hogy miután az álom anyagához alvás közben valóságos érzetek is tartozhatnak, ezek vagy a belőlök levezethető álomelemek különös erősséggel tünnek ki, vagy viszont az, ami az álomban különösen élénk, ilyen

* Az időbeli megfordításnak ugyanezen technikáját használja fel gyakran a hiszteriás roham, hogy annak értelmét a néző elől elrejtse. Így például egy hisztériás leánynak rohamában egy kis regényt kell előadnia, amelyet a városi vasúton történt találkozása kapcsán képzelt el a tudattalanjában. Hogy lábának szépségétől elragadtatva az illető mint szólítja meg őt olvasás közben, azután mint mennek ketten és mint él át vele viharos szerelmi jelenetet. A roham e szerelmi jelenet ábrázolásával, rángatódzásokkal (közben csókoló ajakmozgásokkal, a karok ölelésre tárulásával) kezdődik, ezután a másik szobába siet, székre ül, megemeli szoknyáját, hogy csípőjét mutassa; úgy tesz, mintha könyvből olvasna és megszólít engem (feleletet ad). Lásd ehhez *Artemidorus* megjegyzését: fejtésnél az álmot egyszer kezdetétől végéig, máskor a végétől a kezdetéig kell szemügyre venni.

reális érzékletekre vezethető vissza. Ezt azonban tapasztalataink sohasem igazolták. Nem áll, hogy a valóságos benyomásokból (idegingerekből) alvás alatt származó álomelemek elvenebbek, mint a többi, tehát emlékekből származó elemek. A realitás ténye az álomképek intenzitásának a megadásánál elveszti jelentőségét.

Ragaszkodhatnánk annak a felvételéhez, hogy az egyes álmok érzéki intenzitása (elevensége) az álomgondolatok megfelelő elemének pszihikai intenzitásával valamikép összefügg. Ha ez így volna, akkor ez az intenzitás a pszihikai értékkel volna egyenlő; ezek a legintenzívebb elemek pedig egyben a legfontosabbak is, amelyek az álomgondolat középpontját alkotják. Ámde tudjuk, hogy rendszerint éppen ezeket az elemeket nem engedi a cenzura az álomtartalomba. De talán mégis megtörténhetnék, hogy akkor az ezeket helyettesítő közvetlen származékok magasabb intenzitás fokára emelkednek az álomban anélkül, hogy ezért az álom ábrázolás középpontját képeznék. Ámde az álom és az álomanyag összehasonlító vizsgálata ennek a felvételét is halomra dönti. Az itteni elemek intenzitásának az ottaniak intenzitásához semmi köze. Az álomanyag és az álom között valóban *„minden lelki érték teljesen átértékelődik"*. Éppen az erőteljes képektől elfedett futólagos, lehelletszerű álomelemekben fedezhetjük fel olykor az egyetlen és kizárólagos közvetlen származékát annak, ami az álomgondolatban minden mértéken túl uralkodott.

Az álomelemek intenzitását más és pedig két egymástól független mozzanat határozza meg. Könnyen észrevehetjük mindenek előtt, hogy az álom különösen azokat az elemeket ábrázolja erőteljesen, amelyekben az álom vágyteljesedése jut kifejezésre. Arra is megtanít továbbá az elemzés, hogy az álom legélénkebb elemeiből indul ki a legtöbb gondolatmenet, hogy a legélénkebb elemek egyúttal a legjobban determináltak is. E tétel értelme nem változik akkor sem, ha ezt az utolsó tapasztalatilag szerzett ismeretünket a következő formában fejezzük ki: a legnagyobb intenzitásuk azoknak az álomelemeknek van, amelyeket a legnagyobb *sűrítő munka* hozott létre. Ezek alapján elvárhatjuk, hogy ezt a feltételt és a vágyteljesedésről szóló másik feltételt majd egyetlen formában is ki fogjuk tudni fejezni.

Az egyes álomelemek kisebb vagy nagyobb erőteljességének, érthetőségének s azok okának itt tárgyalt problémáját nem szabad felcserélnünk azzal a másik kérdéssel, amely egész álmok vagy álomrészletek különböző világosságára vonatkozik. Ott az érthetőség ellentéte: elmosódottság, itt: zavarosság. Persze félreismerhetetlen, hogy a két skálában fokozódó és hanyatló minőségek egymást kísérve is előfordulhatnak.

Az álomnak oly részlete, mely értelmesnek tünik, legtöbbször egyszersmind erőteljes elemeket tartalmaz, a homályos álom ellenben csak kevéssé intenzív elemekből van összetéve. Ámde maga a probléma, amely a látszólag világos elemtől a homályos zavarosig terjedő skálában rejlik, sokkal bonyolultabb, mint az álomelemek élénkségi ingadozása; sőt e probléma tárgyalását később felhozandó okokból egyelőre elhalasztjuk. Némely esetben nem minden meglepetés nélkül vesszük észre, hogy az a benyomás, amelyet egy álom világosságáról vagy homályosságáról nyerünk, az álom szerkezetére nézve egyáltalán semmit sem mond, mert az is álomanyag, annak egy részeként abból származik. Így emlékezem egy álomra, amely az ébredés után oly különösen jól megszerkesztettnek, hézag nélkülinek és világosnak tünt fel, hogy még álomittas állapotban elhatároztam, hogy majd az álmok egy új kategóriáját veszem fel, amely a sűrítés és eltolás mechanizmusán nem ment keresztül és „alvás alatti fantáziának" volna elnevezhető. A közelebbi vizsgálat kiderítette, hogy ezek a ritka álmok szerkezetükben ugyanazokat a hasadásokat és repedéseket mutatják, mint minden más álom; ezért az álomfantáziák kategóriáját el is ejtettem.* Annak az álomnak redukált tartalma az volt, hogy egy barátomnak a bisexualitás egy nehéz és régen keresett elméletét adtam elő és az álom vágyteljesítő ereje feleljen érte, hogy nekem ez a teória (amelyet különben az álom nem közölt) világosnak és hézag nélkülinek tetszett. Amit tehát ítéletnek tartottam a kész álom fölött, az az álomtartalomnak, egy, még pedig jelentékeny része volt. Az álommunka itt mintegy átnyult a már ébredező gondolkodásba és átnyujtotta nekem az álom fölötti *ítélet* képében az álomanyagnak azt a részét, amelynek pontos ábrázolása az álomban nem sikerült. Ennek teljes ellentétét értem meg egyszer egyik nőbetegemnél, aki egy, az elemzéshez tartozó álmot először egyáltalán nem akart elbeszélni, „mert oly homályos és zavaros" és végül az előadás biztossága elleni ismételt tiltakozása közben elmondta, hogy az álomban több személy fordult elő; ő, a férje, az atyja és mintha nem tudta volna, hogy vajjon a férje az atyja, vagy ki tulajdonképpen az atyja vagy más efféle. Ez álomhoz felmerült ötletek segítségével óraközben kétségtelenül kiderült, hogy egy cselédlánynak meglehetősen mindennapos történetéről van szó, akinek be kellett vallania, hogy várandós és kétségei támadnak, hogy „ki tulajdonkép a gyermek atyja."** A homályosság tehát, melyet az álom mutatott, itt is az álomgerjesztő anyag egy része volt. *Az álom*

* Ma nem tudom, hogy vajjon joggal tettem-e.

** Kísérő hisztériás szimptomák: menstruáció kimaradása és a beteg főpanasza: nagyfokú lehangoltság.

vagy álmodás formáját az álom-munka egészen meglepő gyakorisággal az elfödött tartalom ábrázolására használta fel.

Az álomról szóló értelmezések, látszólag jelentéktelen megjegyzések gyakran arra szolgálnak, hogy az álomgondolat egy darabját a legfurfangosabb módon leplezzék, miközben tulajdonképpen azt elárulják. Ilyen pl., ha egy álmodó azt mondja: „itt mintha az álomból egy darab *ki volna törölve*" és az álom oly infantilis emléket derít ki, amelyben az álmodó meglesett valakit, aki a defekáció után tisztálkodott. Vagy álljon itt egy más eset, amely behatóbb közlésre érdemes: Egy fiatalembernek igen világos álma van, amely gyermekkorának tudatában megmaradt fantáziáira emlékezteti: Nyári vendégfogadóban van, este eltéveszti a szobaszámot és egy helyiségbe jut, amelyben egy idősebb hölgy és annak két leánya vetkőznek, hogy lefeküdjenek. Azután így folytatja: *Azután néhány hézag van az álomban, itt valami hiányzik.* A végén egy férfi is volt a szobában, aki ki akart dobni, akivel birkóznom kellett. Hiába erőlködik, hogy ennek a fiús fantáziának tartalmára visszaemlékezzék, amelyre az álom nyilván céloz. De végre figyelmessé leszünk, hogy a keresett tartalom az álom homályos helye felőli nyilatkozatban már adva van. A „hézagok" a lefekvő asszonyok genitalis nyílásai. „Itt valami hiányzik", a női genitale fő jellemvonását írja körül. Azokban a fiatal években égett a kíváncsiságtól, hogy női nemiszervet lásson, de még a gyermeki nemi elmélet mellett akart kitartani, amely szerint az asszonynak is férfi nemi szerve van.

Egészen hasonló formát öltött egy másik álmodónak egy hasonló emléke, aki a következőket álmodta: *K. kisasszonnyal a Volksgarten vendéglőbe megyek* ... Itt egy homályos pont, valami megszakítás következik ... *azután egy bordélyház szalónjában vagyok, ahol két vagy három nőt látok, az egyiket ingben és nadrágocskában.*

Elemzés: K. kisasszony, az álmodó előbbi főnökének leánya, aki saját állítása szerint is nővért pótol. Csak ritkán volt alkalma, hogy vele beszéljen, de egyszer olyan társalgás folyt közöttük, amilyenben az emberek a nemiségükben egymást mintegy megismerik, mintha mondanák: „Én férfi vagyok, te pedig nő". A jelzett vendéglőben csak egyszer volt, mégpedig sógora nővérével, egy reá nézve teljesen közönyös leánnyal, máskor három hölgyből álló társaságot kísért e vendéglő bejáratáig. E hölgyek: nővére, a sógornője és a sógorának már említett nővére voltak, neki mindhárman felette közömbösek, de mind a három a nővérsorozathoz tartozók. Bordélyházban ritkán, talán kétszer vagy háromszor volt életében.

Az elemzés a *„homályos részletre"* és az *„álommegszakításra"*

támaszkodott és azt állapította meg, hogy ő fiús kíváncsiságból néhányszor — mindenesetre ritkán — nála pár évvel fiatalabb nővére nemi szervét nézegette. Néhány nappal később az álom által érintett bűnös cselekmény tudatos emléke is jelentkezett. Ennek az éjszakának álmai tartalmuk után ítélve, együvé tartoznak, maga a tény, hogy részletekre esik azoknak csoportosítása és száma, mind dús értelmet mutat, s a lappangó álomgondolat egy közlésének fogható fel. Oly álmok fejtésénél, amelyek több főrészből állanak vagy általában az olyanoknál, amelyeket ugyanazon éjjelen álmodtunk, annak lehetőségéről sem szabad elfeledkeznünk, hogy a különböző és egymásrakövetkező álmok mindegyike egyet jelent és ugyanazokat a gerjedelmeket különféle anyagban juttatják kifejezésre. E homolog álmok közül az időben első gyakran erősebben torzított, bizonytalanabb, a következő bátrabb és világosabb.

Már Fáráónak bibliai álma a kalászokról és a tehenekről, melyet József fejtett meg, ilyenfajta volt. Ez kimerítőbben található meg Josephusnál (Jüdische Altertümer II. 5—6. fej.), mintahogy a biblia azt közli. Miután a király az első álmot elbeszélte, így szólt: „Ez első álomlátás után nyugtalankodva felébredtem és azon gondolkoztam, hogy az vajjon mit jelent, e közben azonban lassanként ismét elaludtam és egy még különösebb álmom volt, amely még inkább megijesztett és megzavart: „Az álomelbeszélés meghallgatása után József azt mondja: „Álmod, óh király, a látszat szerint kétféle, ám mindkét látomásnak csak egy az értelme".

Jung, a „Beitrag zur Psychologie des Gerüchtes " c. értekezésében elmondja, hogy egy iskolás leány rejtett erotikus álmát társnői értelmezés nélkül is mint értették meg és változtatásokkal mint szőtték-fonták tovább. Ez elbeszélések egyikében megjegyzi, hogy az álomképek hosszú sorának végső gondolata éppen azt tartalmazza, ami már a sorozat első képében ábrázolásra törekedett. A cenzura a komplexumot ujra felujított szimbolikus takargatásokkal, ártatlan fordulatokkal, amíg csak lehet eltolja, stb." (lásd 87. l.) *Scherner* az álomábrázolás sajátosságát jól ismerte és e szervi ingerek tanával kapcsolatban mint különös törvényt leírta. (166. l.) „Végül a fantázia minden, valamely idegingerből kiinduló álomképzésben azt az általános érvényü törvényt követi, hogy az álom kezdetén az ingertárgyak csak legtávolabbi és legszabadabb vonatkozásait festi, a végén azonban, ahol a festői áradat kimerült az ingert magát, illetőleg a megfelelő szervet vagy annak működését leplezetlenül tárja fel, amivel az álom szervi indítékát maga megjelölvén, véget ér.

Ennek a *Scherner*-féle törvénynek szép igazolását szolgál-

tatja *Otto Rank* „Ein Traum, der sich selbst deutet" című munkájában. Egy leánynak ott közölt álma, egy éjjelnek két, időben elkülönített álmából áll, amelyek közül a második pollucióval fejeződik be. Ezt a magömléses álmot a legkisebb részletekig meg lehetett elemezni, anélkül, hogy az álmodó nő adataira egyáltalán szükség lett volna. A két álomtartalom között fennálló vonatkozások gazdagsága pedig lehetővé tette annak felismerését, hogy az első álom bátortalan ábrázolásban ugyanazt juttatja ki fejezésre, mint a második; így ez a pollúciós álom, az elsőnek teljes megértéséhez vezetett. *Rank* e példából jogosan állapítja meg a pollúciós álmok jelentőségét az álomelméletre általában.

Tapasztalatom szerint azonban csak ritka esetben jutunk abba a helyzetbe, hogy az álom világosságából vagy zavarosságából az álomtartalomban lappangó bizonyosságra vagy kétségre következtethessünk. Később feladatom lesz, hogy az álomképzésnek azt az eddig meg nem említett tényezőjét felfedjem, amelynek közreműködésétől az álomnak ez a minőségbeli fokozata leginkább függ.

Némely álom egy darabig egy bizonyos helyzetet vagy jelenetet megtart, azután megszakítások következnek, amelyeket az álomébresztő ír körül: „de itt azután mintha ugyanakkor más volna a hely és ott ez, meg az történt". Arról, ami az álom főcselekményét így megszakítja, amely cselekmény egy idő mulva ismét folytatódhatik, arról az álomanyagban kiderül, hogy voltaképpen egy mellékmondat, egy beiktatott gondolat. Az álom-gondolatbeli feltételességet, az álom egyidejűséggel ábrázolja (ha — amikor).

Vajjon mit jelent az álomban a gátolt mozgás oly gyakori érzete, amely a szorongáshoz oly közel jár? Menni akarnánk és helyünkből nem tudunk elmozdulni, rendbe akarunk valamit hozni és minduntalan akadályokba ütközünk. A vonat el akar indulni és nem tudjuk elérni. Felemeljük karunkat, hogy egy sértést megbosszuljunk és az megtagadja a szolgálatot, stb. Ezekkel az álombeli érzékekkel már az exhibiciós álmoknál is találkoztunk, de fejtésüket komolyan még nem kíséreltük meg. Kényelmes, de nem kielégítő az a felelet, hogy alvás közben motorikusan bénultak vagyunk, ami az említett érzetekben nyilvánul meg. Joggal kérdezhetjük, hogy miért nem álmodunk állandóan ilyen gátolt mozgásokról? De azt is elvárhatjuk, hogy ez az alvás közben mindenkor felidézhető érzet az ábrázolás valamely célját szolgálja, amit csakis az álomanyagnak az ábrázolására irányuló valamely szüksége ébreszthet fel.

Az álombeli „nem tudok a végére járni" nem érzetként jele-

nik meg mindenkor, hanem néha egyszerűen az álomtartalom egy darabjaként. Egy eset különösen alkalmas, hogy segítségével ennek az álomeszköznek jelentőségét megértsük. Rövidítve közölni fogok egy álmot, amelyben úgy szerepelek, mint aki valami tisztességtelenséget követ el. *A szín egy magángyógyintézetnek és több más helyiségnek keveréke. Megjelenik egy inas, hogy valamiféle vizsgálathoz hívjon. Az álomban nem tudom, hogy valami eltűnt és a vizsgálat annak a gyanunak alapján folyik, hogy az elveszett dolgot én tulajdonítottam el. Az elemzés azt mutatja, hogy a vizsgálat kettős értelemben veendő és az orvosi vizsgálatot is magában foglalja. Ártatlanságom és házbeli konziliárusi működésem tudatában nyugodtan megyek a szolgával. Egy ajtónál egy másik szolga fogad bennünket s rám mutatva mondja: Ezt hozta magával? Hisz ez becsületes ember Ezután szolga nélkül egy nagy terembe megyek ,amelyben gépek állanak és amely terem engem az infernóra és pokoli büntetés módjaira emlékeztet. Egyik gépbe egy kollégámat látom befogva, akinek minden oka megvolna, hogy irántam érdeklődjék, de nem figyel rám. Erre aztán úgy áll a dolog, hogy most mehetek. Ekkor nem találom a kalapomat és így mégsem mehetek.*

Az álom nyilván annak a vágynak teljesedése, hogy becsületes embernek bizonyuljak és tovább mehessek; az álomgondolatban tehát mindenféle oly anyagnak kell lennie, amelyben ennek ellentéte foglaltatik. Hogy elmehetek, az a felmentés jele. Ha tehát az álom oly eseménnyel végződik, amely engem a menésben feltartóztat, akkor igen közelfekvő arra következtetni, hogy ebben az elfojtott anyag ellentmondása érvényesül. Tehát, hogy a kalapot nem találom, azt jelenti; te mégsem vagy becsületes ember. Az álombeli „nem tudok a végére járni", egyenlő az *ellentmondás kifejezésével*, magával a *„nem"*-mel; eszerint az előbbi állítás ,hogy az álom a „nem"-et nem tudja kifejezni, helyesbítendő.*

Más álmokban, amelyekben az elmozdulás lehetetlensége nem csupán helyzetileg, hanem érzetként is jelentkezik, ugyanaz

* A teljes elemzésben a következő közbevetéssel egy gyermeki élménnyel való vonatkozáshoz jutunk: „A mór megtette kötelességét, a mór *mehet*" (kann gehen). És ehhez a tréfás kérdés: Hány éves a mór, mikor kötelességét teljesítette? Egy éves, mert akkor tud menni (kann gehen). (Állítólag annyi borzas fekete hajjal jöttem a világra, hogy az ifjú anya is szerecsennek nevezett.) Hogy a kalapot nem találom, az több értelemben értékesített napi élmény. A megőrzésben zseniális szobalányunk rejtette el azt aznap. — Ez álomkifejezés mögött szomorú álomgondolatok elutasítása is rejlik. Még távolról sem tettem meg kötelességemet, még nem szabad elmennem." Ime ismét a születés és a halál találkoznak ugyanúgy, mint a *Goethe*-ről és a paralitikusról előbb közölt álomban. (L. lejjebb.)

az ellentmondás a mozgás-gátlás érzetében erőteljesebben jut kifejezésre, amint egy akarat egy ellen-akaratnak ellenszegül.

A mozgás-gátlás érzete tehát *akarati konfliktust* ábrázol. Hallani fogjuk később, hogy éppen a mozgásbénulás alvás közben egyik alapvető feltétele az álmodás alatti lelki folyamatnak. A mozgató pályákra átvitt impulzus pedig nem más, mint akarat. Az egész folyamatot az *akarásnak* és a vele szembehelyezkedő „*nem*"-nek ábrázolására az teszi oly felette alkalmassá, hogy biztosak vagyunk, hogy alvás közben ezt az impulzust gátoltnak fogjuk érezni. A szorongásról adott magyarázatom után az is könnyen érthető, hogy az akarat gátlás érzete a szorongáshoz oly közel áll és az álomban azzal oly gyakran kapcsolódik. A szorongás oly libidinózus impulzus, amely a tudattalanból indul ki és amelynek a tudatelőttes lelki réteg gátat vet.* Ahol tehát a gátlás érzete szorongással jár, ott oly akarásról van szó, amely valamikor libidót volt képes gerjeszteni; tehát szó van nemi gerjedelemről.

Más helyen (l. lejjebb) fogom tárgyalni, hogy mit jelent az álomban gyakran felmerülő véleménynyilvánítás, hogy „hisz ez csak álom" és mily pszihikai hatalomnak tulajdonítandó az. Egyelőre csak annyit, hogy ennek célja, hogy az álmot értéktelenítse. Az ehhez közelfekvő érdekes kérdést, hogy egy bizonyos tartalmat az álom maga „álmodottnak" jelöl meg, szóval az „álombeli álmodás" rejtélyét W. *Stekel* néhány meggyőző példa elemzésével hasonló értelemben oldotta meg. Itt arról van szó, hogy az álom „megálmodott" álombeli részét, értékét, reálitását újra elveszítse; amit az „álombeli álomból" való ébredés után tovább álmodunk, azt az álomvágy a kitörölt reálitás helyébe akarná tenni. Fel szabad tehát vennünk, hogy az „*álmodott*" a reálitás ábrázolását a valóságos emlékezést, a folytatólagos álom ellenben csak az álmodótól kivánt ábrázolást tartalmazza. Valamely tartalomnak az álom álmába zárása azzal a vággyal egyenlő, hogy az így álomnak jelzett dolognak nem kellett volna megtörténnie. Másszóval: ha valamely eseményt maga az álom-munka visz bele az álomba, úgy az ezen esemény realitásának legerősebb *igenlését* jelenti. Az álmodást magát pedig az elutasítás egyik formájaként használja az álommunka fel és ezzel egyúttal azt az ismeretünket erősíti meg, hogy az álom vágyteljesülés.

* Ez a tétel újabb szemlélet szerint már nem helytálló.

AZ ÁBRÁZOLHATÓSÁGRA VALÓ TEKINTET

Eddig annak a vizsgálatával foglalkoztunk, hogy az álom miként ábrázolja az álomgondolatok viszonylatait, közben azonban többször nyúltunk ahhoz a távolabbi témához is, hogy általában az álomanyag az álomképzés céljából miféle változásokon megy át. Tudjuk már, hogy az álomanyag a maga viszonylataitól jórészt megfosztva, sűrítést szenved, míg egyidejűleg elemei között intenzitásbeli eltolódások az anyagnak lelki átértékelését kényszerítik ki. Az eltolások pedig, amelyekkel foglalkoztunk, pótlásoknak bizonyultak, amelyekben egy bizonyos képzetet egy másik, a társításban valahogy közelálló képzet helyettesített. Így az eltolás a sűrítés eszköze lett; általa vált két elem egy olyan közössé, amely az álomba bejuthatott. Az eltolás más módjáról eddig nem tettünk említést. De az analizisből megállapítható, hogy az eltolás másik módja is fennáll, ami az illető gondolat *nyelvbeli kifejezésének* felcserélésében jelentkezik. Mindkét esetben egy társításos lánc mentén történő eltolásról van szó, de ugyanaz a folyamat különböző lelki területen megy végbe és az eltolás eredménye egyszer az, hogy az egyik elemet egy másik helyettesíti, míg más esetben az, hogy egyik elemnek a szóképe cserélődik fel egy másikkal.

Az álomképzésnél előforduló eltolás e másik módja nemcsak elméletileg nagyon érdekes, hanem arra is különösen alkalmas, hogy ezt a látszatra fantasztikus képtelenséget, amely az álmot beburkolja, megmagyarázza. Az eltolás rendszerint arra irányul, hogy az álomgondolatnak valamely színtelen és elvont kifejezését egy képies és konkrét kifejezéssel cserélje fel. E pótlás előnye és egyúttal célja is nyilvánvaló. A kép az álom számára ábrázolható és olyan helyzetbe (keretbe) illeszthető, amelyben az ábrázolás elvont módja épp olyan nehézségekbe ütköznék, mint a csak képeket ismertető lap számára a politikai vezércikk közlése. Ámde nemcsak az ábrázolhatóságnak, hanem a sűrítésnek és cenzúrának érdeke is nyerhet a cserével. Ha egyszer az elvont kifejezésű és így használhatatlan álomgondolat képes beszéddé formálódott át, akkor ez új kifejezés és a többi álomanyag között könnyebben állnak elő érintkezések és azonosságok, amelyekre az álommunkának szüksége van és amelyeket — ha ilyenek adódnak, — az álom maga is teremt. A konkrét terminusok ugyanis fejlődésüknél fogva minden nyelvben sokkal gazdagabbak kapcsolatban, mint a fogalmi kifejezések. Elképzelhető tehát, hogy ehhez hasonlóan az illető gondolatok

nyelvi átformálásával megy végbe az álomképzés közbenső munkájának javarésze is, az a munka, amelyik különálló álomgondolatokat lehetőleg rövid egységes álombeli kifejezésekké igyekszik leegyszerűsíteni. Az álom egyik gondolata, amelynek kifejezésmódja valamilyen okból szilárd maradt, osztó és válogató hatást gyakorol a többi gondolat kifejezés-lehetőségeire és ez a hatás már jó eleve érvényesül, hasonlóan a költő munkájához. Hogy egy rímes vers megszülethessék, kell, hogy a második rímes sor két feltételnek feleljen meg; fejezze ki az őt illető értelmet és találja meg hasonhangzását a rímsorral. A legjobb pedig az a költemény, amelyben a rímkeresés célzatát nem lehet észrevenni és ahol mindkét gondolatsor gondolata egymásra indukálással már eleve kiválasztotta azt a nyelvbeli kifejezést, amelyből egy kis utólagos csiszolással a hason-hangzás előáll.

Egyes esetben az álomsűrítés rövidebb úton is felhasználja a kifejezés-cserét, amennyiben oly szófűzést talál, amely kétértelműségével egynél több álomgondolat kifejezésére alkalmas. Így a szójátékok egész birodalma az álommunka szolgálatában áll. Ne csodálkozzunk a szónak szerepén az álomképzésben. A szó többféle képzet csomópontja, úgyszólván predesztinált sokértelműség; a neurózis (kényszer-képzet, fóbia) pedig azt az előnyt, amelyet a szó így a sűrítéshez és a burkoláshoz nyujt, épp oly kevéssé veti meg, mint az álom.* Könnyen kimutatható, hogy az eltolásból az álom-torzításnak is megvan a maga haszna. Hiszen tévútra vezet, ha egy kétértelmű szó két egyértelmű helyébe kerül és zavarba ejt, ha a mindennapos józan kifejezésmódokat képek pótolják; különösen azért is áll ez, mert az álom sohasem mondja meg, hogy elemeit szószerint vagy átvitt értelemben kell-e magyaráznunk, közvetlenül vagy beiktatott szólásmódok közvetítésével kell-e az álomanyagra következtetni. Minden álom-elem fejtésénél általában kétséges, vajjon az:

a) pozitiv vagy negativ értelemben veendő-e (Ellentétes viszony);

b) történelmileg magyarázandó-e (mint visszaemlékezés);

c) szimbolikusan értendő-e, vagy

d) a szóhangzásból induljon-e ki az elem értékelése.

E sokértelműség mellett is állíthatjuk, hogy az álommunka ábrázolása, amelynek végre is *nem az a célja, hogy magát megérttesse,* a magyarázótól nem követel több fáradságot, mint pl. a régi hieroglifek írói olvasóiktól.

* Lásd: Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten (1905. Ges. Schriften Bd IX.) és a „szóhidakat" a neurotikus jelenségek megoldásánál.

Az álombeli ábrázolások oly példáit, amelyeket a kifejezésnek csak a kétértelműsége tart össze, már többszörösen közöltem („a száj jól nyílik" az injekció-álomban, „még sem mehetek" az utolsó álomban, l. 251. l. stb.). Most oly álmot mondok el, amelyben az elemzés az elvont gondolat képpé alakulásának nagyobb szerepére világít. A különbség az ilyen álom-elemzés és az ókori szimbolikus álomfejtés között még mindig elég élesen meghatározható; a szimbolikus álomfejtésnél a szimbolizálás kulcsát az álomfejtő önkényesen választja; a nyelvbeli elburkolás eseteiben e kulcsok általánosan ismeretesek és a fennálló nyelvhasználatban adva vannak. Ha megfelelő alkalommal a helyes ötlet rendelkezésünkre áll, akkor az ilyfajta álmot az álmodó adataitól függetlenül is egészben vagy részben megoldhatjuk.

Egy hölgy-ismerősöm a következőket álmodja: *Az operában van Wagner-előadáson, mely reggeli háromnegyed 8-ig tartott. A földszinten asztalok állanak, az emberek esznek és isznak. A nászútról éppen hazatért unokafivére fiatal nejével egy ilyen asztalnál ül; mellettük egy arisztokrata. Úgy tudják, hogy az arisztokratát a fiatal asszony nászútjáról magával hozta, egészen nyiltan, mint ahogy a nászútról esetleg egy kalapot hoz magával. A parkett közepén egy magas torony áll, amelynek tetején dobogó van vaskorláttal körülvéve. Ott fenn van a karmester, Hans Richter arcvonásaival, aki állandóan rácsa mögött futkos, rettenetesen izzad és arról a helyről vezényli a torony alapja körül elhelyezett zenekart. Az álmodó maga egy (velem ismerős) barátnőjével egy páholyban ül. Fiatalabb nővére a földszintről nagy darab szenet akar neki felnyújtani azzal, hogy hisz ő nem tudta, hogy oly soká fog tartani és most bizonyára kegyetlenül fázik. (Olyanformán, mintha a páholyokat a hosszú előadás alatt fűteni kellene.)*

Ez az álom éppen elég értelmetlen, bár a színtér benne elég egységes. A parkett közepén torony, ahonnan a karmester a zenekart vezényli, de különösen értelmetlen a szén, amelyet a huga felnyújt! Ez álom elemzéséről szándékosan lemondtam. Az álmodó hölgy személyes viszonyainak némi ismeretével sikerült az álom egyes darabjait tőle függetlenül megfejtenem. Tudtam, hogy nagy rokonszenvet érez egy zenész iránt, akinek pályafutását idő előtt megszakította elmebetegsége. Elhatároztam tehát, hogy a parkettbeli tornyot szószerint veszem. Erre rájöttem, hogy a férfi, kit Hans Richter helyén kívánt látni, a zenekar többi tagjait toronymagasságnyira túlszárnyalja. Ez a torony *appozició útján létrejött keverék-képződésnek* tekinthető. Alapépítménye a férfi nagyságát, a fémrács, amely mögött ő, mint valami fogoly vagy ketrecbe zárt állat (és ebben célzás a sze-

rencsétlen nevére)* futkos körül, a férfi későbbi sorsát ábrázolja. „Bolondok tornya" volna talán az a szó, amelyben mindkét gondolat találkozhatott.

Miután így az álomábrázolás módját felfedtem, megkísérelhetem, a másik, látszólagos abszurditást, a szenet, amelyet testvére felnyujtott, ugyanazzal a kulccsal megfejteni. „Szén"-nek titkolt szerelmet kellett jelenteni.

„Kein Feuer keine *Kohle*
Kann brennen so heiss,
Als wie *heimliche Liebe*
Von der niemand was weiss."

Ő maga és a barátnője *ülve* (pártában) *maradtak (sitzen bleiben)*, a fiatalabb nővér, akinek még kilátása van a férjhezmenésre, nyujtja fel neki a szenet, „mert hiszen ő nem tudta, hogy *oly sokáig fog tartani*". Hogy mi fog sokáig tartani, az az álomban nincs megmondva.

Az elbeszélésben ezt mondanók: sokáig tart az előadás; az álomban e helyett magát a mondatot vesszük szemügyre és azt a kétértelműség alapján így egészítjük ki: „amíg férjhez megy". A „titkos szerelem" értelmezése megerősítést talál azután az unokafivér említésével, aki nejével a földszinten ül és akinek *nyilt szerelmi viszonyáról* sugdostak. Az ellentét elve uralkodik az álom felett: a titkos és nyilt szerelem, a maga tüzessége és a fiatalasszony hidegsége közötti ellentét. Különben itt is, ott is a „magasállású" kifejezés szerepel közvetítőként az arisztokrata és a nagy reményre jogosító zenész között.

Eddigi fejtegetéseimmel végül egy harmadik mozzanatot is felfedtünk, amelynek szerepét — az álomgondolatok átalakulását álomtartalommá — nem becsülhetjük kevésre. *Azt a körültekintést értem, amellyel az álommunka a* (főleg vizuális) *ábrázolhatóság szempontjából az általa felhasznált sajátságos lelkianyaggal eljár.*

A lényeges álomgondolatokhoz fűződő különböző mellékkapcsolások közül az részesül előnyben, amely vizuális ábrázolásra alkalmas; az álommunka nem resteli a fáradságot, hogy a merev gondolatot előbb valami más, bár szokatlanabb nyelvi formába öntse át, hacsak ez az ábrázolás lehetséges és így a megrekedt gondolkozás szorultságának véget vet. A gondolattartalomban így más formába való átöntése azonban egyúttal a sűrítő munka szolgálatába is szegődhetik és egy másik gondolathoz olyan vonatkozásokat teremthet, amelyek egyébként nem jönné-

* Hugo *Wolf*.

nek létre. De a másik gondolat kifejezése maga is megváltozhatott a cél elősegítése érdekében.

Herbert *Silberer** megmutatta a helyes irányt, hogyan lehet a gondolatoknak az álomképzésnél végbemenő képekké alakulását közvetlenül megfigyelni s így az álommunkának ezt az egy mozzanatát elszigetelten tanulmányozni. Ha fáradt és álomittas állapotban erős gondolkozásra kényszerítette magát, akkor gyakran megesett, hogy a gondolat kisiklott és helyette egy kép tolult fel, melyben aztán a gondolat helyettesítőjét ismerhette meg. — *Silberer* ezt a pótlást nem egészen célszerűen „auto-szimbolikusnak" nevezi. Közlök ehelyütt *Silberer* munkájából néhány példát, amelyekre a megfigyelt jelenségek bizonyos tulajdonsága miatt még más helyen is vissza fogok térni.

1. sz. példa. Arra gondolok, hogy egy cikben egy döcögős helyet kijavítsak.

Szimbolum: Látom magamat, amint egy darab fát gyalulok.

5. sz. példa. Megkísérlem, hogy bizonyos metafizikai tanulmányok célját, melyeket éppen folytatni akarok, elképzeljem. Ez a cél úgy gondolom abban áll, hogy a lét okainak kutatása közben egyre magasabb öntudati formákig vagy létezési rétegekig dolgozzuk keresztül magunkat.

Szimbolum: Egy hosszú késsel egy torta alá nyulok, mintha egy darabot venni akarnék belőle.

Értelmezés: A késsel végzett mozdulatom, ezt a „keresztüldolgozást" jelenti. A szimbolum eredetének magyarázata a következő: Asztalnál a torta felszelése és szétosztása egyszer s máskor az én feladatom, amit egy hosszú és hajlékony késsel teljesítek, amely munka némi gondosságot ígényel. Különösen a felszelt tortarészek tiszta kiemelése jár bizonyos nehézséggel. A kést óvatosan az illető rész *alá* kell tolni. (A lassú „keresztüldolgozás", hogy a végső okokhoz jussunk). Ámde a képben még több szimbolika is rejlik. A szimbolikus torta ugyanis dobostorta volt, tehát olyan, amelynél a szelő késnek különböző *rétegeken* kell áthatolnia. (Az öntudat és a gondolkozás rétegei.)

9. sz. példa. Egy gondolatmenetben elvesztem a fonalat. Azon fáradozom, hogy ismét megtaláljam, de be kell ismernem, hogy a csomópontot teljesen elvesztettem.

Szimbolum: Egy darab nyomdai szedés, melynek utolsó sorai kiestek."

Tekintettel arra a szerepre, amelyet szóviccek, idézetek, da-

* Jahrb. Bleuler—Freud I. 1909.

lok és példabeszédek a művelt ember gondolatvilágában játszanak, várakozásunknak teljesen megfelelnek, ha ilyen elburkolásokat, az álomgondolatok ábrázolására gyakran használnának fel. Mit jelentenek például az álomban a kocsik, amelyeknek mindegyike más zöldséggel van tele? Ez a vágy-ellentét a „Kraut und Rüben" össze-visszasága, tehát rendetlenséget jelent. Csodálom, hogy ezt az álmot csak egyszer közölték eddig velem.* Csak kevés anyag felől alakult ki általánosan ismert célzások és szóhelyettesítések alapján általános érvényű álomszimbolika. Az álombeli szimbolikának legnagyobb része egyébként közös a pszichneurózisok, a mondák és népszokások szimbolikájával.

Sőt, ha jobban megfigyeljük, akkor rá kell jönnünk, hogy az álommunka a helyettesítés ilyen módjával semmi eredetit nem nyujt. Csak éppen, hogy céljának elérésére ez esetben a cenzuramentes ábrázolhatóság kedvéért bizonyos utakon halad, amelyeket a tudattalan gondolkodásban már egyengetve talál, hogy előnyben részesíti az elfojtott anyag oly átalakult képződményeit, alakulásait, amelyeknek élc és célzás alakjában tudatossá is szabad válniok és amelyekkel a neurotikusoknak fantáziája tele van. Itt bontakozik ki azután egyszerre *Scherner* álomfejtésének értelme, amelynek igazi magvát más helyütt vettem védelembe. Hogy a fantázia saját testünkkel foglalkozik, az semmiesetre sem egyedül az álom sajátossága és nemcsak reá jellemző. Analíziseim megmutatták, hogy ez a neurotikusok tudattalan gondolkodásában is rendszerint megvan és arra a nemi kíváncsiságra vezethető vissza, amelynek tárgya a másik nemnek, de a serdülő ifjú vagy a hajadon szemében a saját nemének is a genitáléja. Amint azonban *Scherner* és *Volkelt* egész találóan kiemelik, a ház nem az egyetlen képzetkör, amelyet az álom épp úgy, mint a tudattalan fantáziálásban a neurotikus — a testiség szimbolizálására használ. Ismerek betegeket, akik a test és a genitálé architektonikus szimbolikáját (hiszen a nemi érdeklődés a külső genitáliák területén messze túlmegy) kétségkívül megőrízték, akik számára oszlopok és ívek lábakat jelentenek (mint az Énekek-énekében), akiknek minden kapunál valamely testnyílásra („lyuk"), minden vízvezetéknél a vizelet apparátusára és így tovább kell gondolniok. Ámde a növényi életnek vagy a konyhának képzeletkörében épp oly gyakran rejtőznek nemi képek.** A növények életére nézve a nyelvhasználat, a legrégibb idők fantasztikus hasonlatainak e lecsapódása, bőven végzett előkészítő

* Ezzel az ábrázolással valóban nem találkoztam többet, úgy hogy annak az értelmezésnek a helyessége felől nem vagyok biztos.

** Ehhez gazdag bizonyító anyagot szolgáltat *Ed. Fuchs* „Illustr. Sittengeschichte" (Privatdrucke bei A. Langen, München) 3 pótkötete.

munkát (Az úr „szőlője", a leányzó „kertje", a „mag" az Énekek-énekében.) A konyha műveleteire vonatkozó látszólag ártatlan célzások mögött a nemi életnek legszégyeltebb és legintímebb részletei gondolhatók és álmodhatók; a hisztéria tünettana egyenesen megfejthetetlen, ha elfelejtjük, hogy a nemi szimbólika a mindennapi és fel nem tünő dolgok mögött, mint a legjobb rejtekhelyen bújhatik el. Megvan annak is az alapos nemi értelme, ha neurotikus gyermekek vért és nyers húst látni nem akarnak, ha a tojás és metélt láttára hánynak, ha az embernek természetes félelme a kígyótól a neurotikusoknál képtelen fokra emelkedik. Mindenütt, ahol a neurózis ilyen takarót használ, azokon az utakon halad, amelyeket régi kultúrkorszakokban az egész emberiség megjárt és amelyeknek létezéséről a laza omladék alatt ma is még tanuságot tesz a nyelvjárás, a babona és a népszokás.

Ideiktatom egy nőbetegemnek már jelzett álmát a virágokról olyformán, hogy mindent aláhúzok, ami sexuálisan értendő. A szép álom megfejtése után az álmodó nőnek sehogysem akart tetszeni.

a) Előálom: *Kimegy a konyhába a két leányhoz és szidja őket, hogy nem készülnek el azzal a „falat étellel' és eközben igen sok lecsepegésre felfordított edényt lát, egyszerű edényeket halomba állítva.* Későbbi kiegészítés: *A két leány vízért megy és eközben mintha folyóba kellene lépniök, amely a házig vagy az udvarig ér.**

b) Főálom:** *Magasból leszáll*** sajátságos kerítéseken vagy korlátokon át, amelyek nagy négyszögbe vannak egyesítve és kis kockák szövedékéből állanak.*[1] *Ez tulajdonképpen nincs felmenésre berendezve. Gondja van rá folyton, hogy lábának helyet találjon és örül, hogy eközben ruhája sehol sem akad fenn, hogy menés közben olyan tisztességes marad.*[2] *Eközben* **nagy ágat** *visz a kezében*[3] *tulajdonképpen úgy, mint szétágazó és terebélyes fát, amely dúsan meg van rakva* **piros virágokkal.**[4] *E mellett ott van*

* Ennek a „kauzálisnak" tekintendő előzetes álomnak elemzéséhez lásd 235. lap.

** Az élete folyása.

*** Magas származás, az előálomnak vágy-ellentéte.

[1] Keverék-képződmény, amely két helyiséget egyesít az atyai háznak úgynevezett padlását, amelyen a fivérével játszott, a későbbi fantáziának tárgyát és egy pajzán nagybátyja udvarát, aki őt ingerelni szokta.

[2] Vágyellentét ahhoz a reális emlékhez a nagybátyja udvaráról, hogy ott alvás közben le szokta dobni magáról a takarót.

[3] Mint az angyal a liliommal Mária kinyilatkoztatásánál.

[4] E keverékképződmény magyarázatát lásd 238. lap: Ártatlanság, hószám, Kaméliás hölgy.

a **cseresznyevirág** *ideája is, de olyannak is látszik, mintha teljes* **kamélia** *volna, amely persze nem fán nő. Lemenés közben először* **egy,** *azután hirtelen* **két,** *később megint* **egy*** *ág van a kezében, amikor leér, az alsó* **virágok** *már meglehetősen* **lehullottak.** *Azután leérve, egy háziszolgát lát, aki egy épp olyan fát, azt mondhatná, hogy — fésül, azaz egy fával* **vastag hajcsomókat** *tép, amelyek, mint a moha lógnak le arról. Más munkások ily ágakat egy* **kertből** *vágtak ki és az* **útra** *dobtak, ahol* **szerteszét hevernek,** *úgy, hogy* **abból sokan vesznek maguknak.** *Ő azonban kérdezi, hogy helyes-e ez és hogy ő is* **vehet-e egyet magának?**** *A kertben egy fiatal* **férfi** *áll* (ismerős személy, idegen) *akihez odamegy, hogy megkérdezze, miként lehetne ilyen* **ágakat a saját kertjébe átültetni.***** *A férfi átöleli, mire ő ellenkezik és kérdi, hogy mi jut eszébe, hogy vajjon szabad-e őt így átfogni; a férfi azt mondja, hogy ez nem baj, megengedett dolog.*[1] *Erre a férfi késznek nyilatkozik, hogy vele a* **másik kertbe** *menjen, hogy neki az ültetést megmutassa és mond valamit, amit ő* (az álmodó) *nem egészen ért meg: különben is hiányzik három* **méterem.** (Később úgy mondja, hogy *négyzetméterem, vagy három öl földem.) Úgy tünik, mintha a készségéért valamit kérne tőle, mintha a férfinak az volna a szándéka, hogy magát az ő* **kertjével kárpótolja,** *vagy mintha valamely törvényt akarna* **kijátszani,** *abból valami előnyt szerezni, anélkül, hogy ebből* (az álmodónak) *kára volna. Hogy azután a férfi neki valóban mutat-e valamit, azt nem tudja.*

A föntebbi, szimbolikus elemei miatt kidomborított álom „életrajzi"-nak nevezhető. Az ilyen álmok a lélekelemzés folyamán gyakoriak, de azonkívül talán csak ritkán fordulnak elő.[2]

Természetes, hogy éppen az ily anyag bővében vagyok, de ezeknek közlése igen messzire vinne a neurotikus viszonyok tárgyalásában. Mindenik arra az eredményre vezetett, hogy nem kell a léleknek valami különös szimbolizáló tevékenységét az álommunkában felvennünk; az álom a tudattalan gondolkodásban már kész szimbolizálásokat használ föl, minthogy azok legtöbbször cenzuramentes ábrázolhatóságuk miatt is az álomképzés követelményeinek jobban megfelelnek.

* A fantáziáját szolgáló személyek többesszámára vonatkozik.

** Szabad-e egyet tépnie (herunterreissen), azaz masturbálnia.

*** A fa-ág régóta a férfi nemiszerv szimboluma. Egyébként igen világos célzást tartalmaz egy családnévre is.

[1] Ez, valamint a következő is, a házasélet óvintézkedéseire vonatkozik.

[2] Hasonló (életrajzi) álom az álomszimbolika példái között közölt harmadik álom, továbbá a „Traum der sich selbst deutet", amelyet *Rank* kimerítően ismertetett; egy másik, amelyet „fordítva" kell olvasni, (lásd *Stekelnél* 486. l.)

E

SZIMBOLIKUS ÁBRÁZOLÁS AZ ÁLOMBAN

TOVÁBBI TIPIKUS ÁLMOK

Az utolsó életrajz-álom bizonyítéka annak, hogy az álom szimbolikus jellegét kezdettől fogva felismertem, de méreteinek, jelentőségének értékeléséhez, csak lassanként, bővülő tapasztalatok és *W. Stekel** munkáinak hatása után jutottam el. Helyénvaló, hogy ez utóbbiakról most egy kijelentést tegyek.

Ez a szerző, aki a pszichoanalizisnek talán éppen annyit ártott, mint használt, sok, nem sejtett szimbolum-fordítást végzett, amelyek eleinte nem találtak hitelre, később azonban legnagyobbrészt beigazolódtak, úgy hogy azokat el kellett fogadni. *Stekel* érdemeit nem csökkenti az az észrevétel, hogy mások skeptikus tartózkodása nem volt jogosulatlan. Példái, amelyekre fejtései támaszkodtak, gyakran nem voltak meggyőzők, módszerét pedig mint tudományos szempontból megbízhatatlant el kell utasítani. *Stekel* szimbolum fejtéséhez az intuició útján jutott, ama sajátos képessége révén, amellyel a szimbolumokat közvetlenül megérti. Ily művészetet azonban általánosságban nem mindenkinél tételezhetünk fel, ennek teljesítőképessége minden kritikán kívül áll, eredményei tehát nem igényelhetnek hitelességet. Az eset olyanforma, mint hogyha a fertőző betegségek diagnózisát a betegágy körüli szagérzetekre alapítanók, jóllehet, kétségtelenül voltak klinikusok, akiknek a másoknál különben elkorcsosult szaglószerv jó szolgálatot tett és akik csakugyan képesek voltak az abdominális tifuszt szimat után diagnosztizálni

A pszichoanalitikus tapasztalatok haladásával oly paciensekre bukkantunk, akiknek meglepő készségük volt, hogy az álomszimbolikát közvetlenül megértsék. Ezek nagyobbrészt dementia praecoxban szenvedők voltak, úgy hogy egyideig megvolt a hajlandóság arra, hogy minden álmodót, akinek ilyen szimbolum érzéke volt, ezzel a kórral gyanusítsanak. Ez azonban nem áll meg; itt oly egyéni képességről vagy tulajdonságról van szó, amelynek kóros jelentősége nincsen.

Ha az álombeli sexuális anyag ábrázolásánál a szimbolikának bőséges alkalmazásával egyszer megbarátkoztunk, akkor fel kell vetnünk a kérdést, vajjon sok szimbólum nem jelentkezik-e egyszersmindenkorra megállapított értelemben úgy, mint a gyorsírás rövidítése; e gondolat hatása alatt felmerülhetne a csábító terv képzelete, hogy nem volna-e jó a titkos kulcs rendszere sze-

* L. W. Stekel, Die Sprache des Traumes, 1911.

rint új álmoskönyvet csinálni. Ehhez a következőket kell megjegyeznem: A szimbolika nem sajátosan az álomé, hanem speciálisan a nép tudattalan képzet-alkotásáé, amely a folkloreben, a mitoszokban, a regékben, a szólásformákban, a bölcs mondásokban és a nép szállóigéiben tökéletesebben található fel, mint az álomban. Nekünk tehát az álomfejtés feladatán messze túl kellene mennünk, ha a szimbolum jelentőségét méltatni és azt a számos, nagyrészt még megoldatlan problémát akarnók tárgyalni, amely a szimbolum fogalmához kapcsolódik.* Ezúttal csupán annak a megállapítására szorítkozunk, hogy a szimbolikus ábrázolásmód, az ábrázolás közvetett (indirekt) módja. Ezért a legkülönbözőbb jelek óvatosságra intenek, nehogy válogatás nélkül egy kalap alá vegyük a szimbolikus ábrázolás módot, a közvetett ábrázolás egyéb fajtáival, mielőtt még ezeknek megkülönböztető jegyeit fogalmi tisztaságukban fel nem fogtuk. Az esetek egész sorában a tulajdonképpen kifejezendő és a szimbolum közötti közösség nyilvánvaló, sokszor azonban burkolt marad, ilyenkor a szimbolum rejtélyesnek tünik. Éppen ezek az esetek azok, amelyek a szimbolikus vonatkozás végső értelmére világosságot derítenek; ezek arra utalnak, hogy a szimbolumok genétikus természetűek. Ami ma szimbolikusan van összekapcsolva, azt az ősidőkben valószínűleg fogalmi és nyelvi azonosság egyesítette.** A szimbolikus vonatkozás úgylátszik egykori azonosság maradéka és ismertető jele. Emellett megfigyelhető, hogy a szimbolumbeli közösség számos esetben a nyelvközösségen túlmegy, amint azt már *Schubert* is állította, (1814).*** Sok szimbolum oly régi, mint a nyelvalkotás általában, mások pedig a jelenben folyamatosan képződnek. (Pl. a léghajó, a Zeppelin.)

* Lásd *Bleuer*-nek és zürichi tanítványának *Maeder*-nek, *Abraham*-nak és másoknak munkáit a szimbolikáról és azokat a nemorvosi szerzőket, akikre ők hivatkoznak. *(Kleinpaul* és mások.) A legtalálóbb, amit erre a tárgyra vonatkozólag mondottak, O. *Rank* és H. *Sachs* munkájában megtalálható. Die Bedeutung der Psychoanalyse für die Geisteswissenschaften, 1913. Kap. I. Továbbá E. *Jones,* Die Theorie der Symbolik. Int. Zeitschrift f. Psychoanalyse V. 1919.

** Ezt a felfogást dr. Hans *Sperber* egyik tana rendkívüli módon támasztaná alá. *Sperber* (Über den Einfluss sexueller Momente auf Entstehung und Entwickelung der Sprache, Imago I. 1912) úgy véli, hogy az összavak mind szexuális dolgokat jelöltek meg és ezt a szexuális jelentőségüket később elvesztették, amennyiben más dolgokra és tényekedésekre mentek át, amelyek szexuálisokkal összehasonlíthatók.

*** Így például a vízen úszó hajó előfordul a magyarok vizelési álmában is, jóllehet ebben a nyelvben a „hajókázás" („Schiffen") szó nem jelent „vizelést" *(Ferenczi;* lásd a 273. l. is). A franciáknál, de más román népeknél is a szoba (Zimmer) az asszony szimbolikus ábrázolására szolgál, holott ezek a népek a német, „Frauenzimmer"-rel semmiféle analogiát nem ismernek.

Az álom tehát a szimbolikát arra használja fel, hogy lappangó gondolatait burkoltan ábrázolja. Az így felhasznált szimbolumok között bizonyára van sok olyan, amely rendszerint vagy csaknem rendszerint ugyanazt akarná jelenteni. Ám jó lesz, ha a lelki anyag sajátos plaszticitásáról nem feledkezünk meg. Elég gyakran előfordul, hogy egy szimbolumot az álomtartalomban nem szimbolikusan, hanem a maga tulajdonképpeni értelme szerint kell felfogni. Máskor az álmodó a maga különleges emlékezeti anyagából szerez alapot arra, hogy minden lehetőt és lehetetlent, vagyis olyat is felhasználjon nemi szimbolum gyanánt, ami általában nem szokásos. Ahol valamely tartalom ábrázolására több, tetszés szerinti szimbolum áll az álmodó rendelkezésére, arra a szimbolumra fogja határozni magát, amely az ő többi gondolati anyagával még tárgyi vonatkozásban is áll, amely tehát a tipikusan érvényes mellett egyéni színezetet is megenged.

Bár az újabb álomkutatások *Scherner* óta az álomszimbolika elismerését elutasíthatatlanná tették is — maga *H. Ellis* elismeri, hogy álmaink kétségtelenül tele vannak szimbolikával — mégis be kell látnunk, hogy az álmokban élő szimbolum nemcsak megkönnyíti, de meg is nehezíti az álomfejtés feladatát. Az álomfejtésnek az álmodó szabad ötletein alapuló technikája az álomtartalom szimbolikus elemeinél legtöbbször cserben hagy. De hogy megint visszatérjünk az ókorbeli önkényes álomfejtéshez és ahhoz, ami — *Stekel* — elvadult fejtéseiben úgylátszik új életre kelt, a tudományos kritika motívumainál fogva teljesen lehetetlen. Így aztán az álomtartalomban levő szimbolikusan értelmezendő elemek kombinált eljárásra kényszerítenek; az álomfejtő egyrészt az álmodó eszmetársításaira támaszkodik, másrészt a hiányzó dolgokat szimbolum-érzékével pótolja. A szimbolumok megoldásánál kritikus óvatosságra nagyon is átlátszó álompéldákon a szimbolumok gondos tanulmányozására van szükség ahhoz, hogy az álomfejtés önkényességének vádja tárgytalanná váljék. Azok a határozatlanságok, amelyek álomfejtő működésünkön még tapadnak, részint tökéletlen ismereteinkből erednek, amelyek további elmélyedéssel fokozatosan megszüntethetők, részint éppen az álomszimbolumok bizonyos sajátságaiból származnak. Ezek gyakran több- és sokértelműek, úgy, hogy mint a kínai írásban, csak az összefüggés teszi lehetővé az ott éppen helyes megértést. A szimbolumok többértelműségéhez fűződik az álomnak alkalmassága arra is, hogy túlértelmezéseket engedjen meg, hogy ugyanegy tartalomban különféle, természetük szerint gyakran igen eltérő gondolatképzéseket és vágygerjedelmeket ábrázolhasson.

E korlátozások és óvások után álljanak itt a következők: A

császár és császárné (király és királyné) valóban leggyakrabban az álmodó szüleit ábrázolják. A herceg vagy hercegnő az álmodó maga; de ugyanazt a nagy tekintélyt, amelyet a császárnak megad az álom, megadja a nagy embereknek is; azért jelenik meg némely álomban, pl. *Goethe*, az apa szimbolumaként. *(Hitschmann)*. Minden hosszan nyúló tárgy bot, fatörzs, esernyő (mert az erekcióhoz hasonlatosan kifeszíthető), minden hosszúkás és éles fegyver, kés, tőr, lándzsa, a férfi nemiszervet képviselheti. Ugyanennek gyakori és nem eléggé érthető szimboluma a körömráspoly, (a dörzsölés és kaparás miatt?) — Dobozok, skatulyák, szekrények, kályhák, női testnek felelnek meg, szintúgy üregek, hajók és minden fajta edény is. — Szoba az álomban rendszerint asszony (Frauenzimmer), a különböző be- és kijáratok ezt az értelmezést még csak megerősítheti.*

Az az érdeklődés pedig, hogy a szoba „nyitva" van-e vagy „zárva", így már könnyen érthető. (Lásd Dóra álmát a Bruchstück einer Hysterienanalysie-ben.) Hogy mi az a kulcs, ami ezt az ajtót nyitja, azt nem kell magyarázni; a lakat s a kulcs szimbolikája *Uhlandnak* Lied von Grafen Eberstein-jében igen bájos trágárságra nyujtott alkalmat. A szobák során átmenni, bordélyvagy hárem álom. Ez azonban, amint *H. Sachs* szép példákon mutatta, a házasság (ellentét) ábrázolására is szolgál. — A gyermekkori sexuális kíváncsiság érdekes kapcsolatai mutatkoznak, amikor az álmodó két szobáról álmodik, de a kettő korábban egy volt vagy egy lakás ismert szobája kettéválik vagy fordítva a kettő eggyé lesz. A gyermek a női nemiszervet (a „popo"-t) egyetlen helyiségnek gondolja, csak később tudja meg, hogy ez a testtájék két elkülönített üreget és nyílást foglal magában. Lépcsők, hágcsók, létrák, illetőleg akár fel vagy lefelé járás azokon a nemi aktus szimbolikus ábrázolása.** Síma falak, amelyeken átmá-

* Egy velem egy penzióban lakó paciens azt álmodja, hogy találkozik a női személyzet egy tagjával, akitől megkérdi, hogy melyik az ő száma; az meglepetésére azt mondja: tizennégy. A valóságban úgy áll a dolog, hogy a szóbanforgó leánnyal viszonyt kezdett és többízben találkozott is vele a maga hálószobájában. A leány — mint érthető — fél, hogy a gazdaasszony gyanuba veszi és ezért az álmot megelőző napon azt javasolta, hogy valamelyik lakatlan szobában találkozzanak. A valóságban pedig épp ennek a szobának volt a száma: 14, az álomban pedig a nő maga viseli ezt a számot. Meggyőzőbb bizonyítékát az asszonynak egy szobával való azonosítására alig lehet elképzelni." *Ernest Jones.* Int. J. f. Ps. II. 1914.) (V. ö. ezzel: *Artemidoros;* „Symbolik der Träume" ford. F. S. *Krauss*. Bécs, 1881, 110: így például „a hálószoba a feleséget jelenti, ha van asszony a házban".)

** Ismétlem erről ezt, amit más helyen (Die zukünftige Chancen der psychoanalytischen Therapie Zentralbl. f. Psychoanalyse I. Nr. 1—2. 1910. Ges. Schriften, Bd VI) mondottam: „Nem régen tudomásomra jutott,

szunk, homlokzatok, amelyeken — „gyakran nagy aggodalom közepette" — lebocsátkozunk, álló emberi testeknek felelnek meg. Ezek valószínűleg visszatérések arra az emlékre, amelyben a kis gyermek a szülőkön vagy a dajkákon felkúszott. A „síma" falak férfiak; házak „kiugró részein" az álombeli szorongásban nem ritkán megkapaszkodunk. — Asztalok, terített asztalok és deszkák szintén asszonyok, bizonnyal annál az ellentétnél fogva, hogy itt a test domborulatai hiányzanak. A „fa" nyelvbeli vonatkozása révén úgy látszik általában a női anyagot (materia) képviseli. *Madeira* sziget neve, a portugál nyelveben fát jelent. Miután „asztal és ágy" teszi a házasságot, az álomban gyakran az előbbi áll az utóbbi helyett és már amennyire lehetséges, a nemi képzetkomplexum az evés képzetkomplexumára tevődik át. A ruhadarabok közül az asszonyi kalapot gyakran genitálénak, még pedig a férfi nemiszervének értelmezhetjük. Épp így a köpenyt (Mantel) is, amelynél eldöntetlenül marad, hogy a szimbolum felhasználásánál mily része van a szóhangzásnak (Mann) is. A férfiak álmában gyakran szerepel a nyakkendő a penis szimbólumaként, nem csupán, mert hosszan lelóg és a férfit jellemzi, hanem azért is, mert az ember ezt kedvére válogathatja, míg ezt a lehetőséget a szimbolum tulajdonképpeni tárgyánál a természet a férfitől megtagadta.* Akik álmukban ezt a szimbolumot használják, az életben gyakran pompáznak a nyakkendőkkel és azokból valóságos gyüjteményük van. Az álmokban minden bonyolult gépezet és készülék nagy valószínűséggel genitálé, még pedig férfi nemi-

hogy egy tőlünk távolálló pszichológus egyikünkhöz azzal a megjegyzéssel fordult, hogy az álmok titkos nemi jelentőségét mi bizonyára túlbecsüljük. Az ő leggyakoribb álma az, hogy egy lépcsőn felmegy és emögött bizonyára nincsen semmi szexualitás. Ez ellenérvre figyelmessé téve, a lépcsők, létrák, álombeli előfordulására ügyelni kezdtünk és csakhamar megállapítottuk, hogy a lépcső (és ami vele analog) biztos coitus szimbolum. Az összehasonlítás alapját nem nehéz megtalálni; ritmikus fokozatokban, fokozódó légzési nehézséggel jut az ember egy magaslatra és onnan azután pár gyors ugrással megint lent lehet. Így a coitus ritmusa tér vissza a lépcsőjárásban. Ne feledjük a nyelvhasználatot is segítségül venni. Ez azt mutatja, hogy a felhágást, a német „Steigen"-t minden változtatás nélkül a szexuális akció helyettesítéseként használják. Azt is szokták mondani, hogy ez az ember „Steiger", valaki után „steigol". Franciául a lépcsőfok la marche „un vieux marcheur" pedig teljesen fedi a német „ein alter Steiger"-t.

* Lásd a Zbl. für Ps. A. II. 675. egy 19-éves mániásnak rajzát: Egy férfi nyakkendő gyanánt kígyót visel, amely egy leány felé fordul. Idetartozik a „Der Schamhaftige" című történet (Anthropophyteia VI. 334. Egy hölgy a fürdőszobába lépett, ahol egy úr tartózkodott, aki az ingét akarta éppen felvenni; a férfi nagyon szégyenkezett és nyakát ingének mellső részével nyomban betakarta, mondván: „Bocsánatot kérek, hogy *nyakkendő* nélkül vagyok".

szerv, amelynek leírásában az álom szimbolikája épp oly fáradhatatlan, mint az élc munkája. Jól felismerhető az is, hogy az álom minden fegyvert és szerszámot a férfi nemiszerv szimbolumaként használ; így az ekét, a kalapácsot, a puskát, a revolvert, a tőrt, a kardot, stb. Épp így az álom számos tájképében különösen a hidak vagy erdős hegyek félreismerhetetlenül a nemi szervet jelzik. *Marcinowski* a példák egész sorozatát gyüjtötte, amelyekben az álmodó álmát az abban előforduló tájak és helyiségek rajzaival magyarázta. Ezek a rajzok az álom rejtett és nyilvánvaló jelentése közötti különbséget igen szemléltetővé teszik. Míg ezek a rajzok gyanútlanul tekintve csak tervrajzoknak, térképeknek stb. látszanak, behatóbb vizsgálatra kiderül, hogy azok az emberi testnek, a nemi szervnek stb. ábrázolásai és csak ennek felismerése után lesz az álom érthető. (Lásd *Pfister* munkáit a kriptográfiáról és a vexirképekről). Értelmetlen szó új képzéseknél is nemi jelentőségű szórészek összetételére kell gondolnunk. — Gyermekek is az álomban gyakran nem jelentenek mást, mint a genitálét, mint ahogy némely férfi és nő megszokta, hogy a genitáléját becézően „kicsikéjének" nevezze. Az „öcsikében" *Stekel* helyesen a peniszre ismert. Kis gyermekekkel játszani, a kicsikét verni stb. gyakran az onánia ábrázolása. — A kasztrálás jelképes ábrázolására használja az álommunka a kopaszságot, a hajvágást, a fogkihullást és a lefejezést. Tiltakozás a kasztrálás sal szemben, ha a szokásos penis szimbolumok valamelyike az álomban két vagy több példányban szerepel. A gyík az álomban szintén ezt jelentheti, mert a gyík az az állat, amelynek a letépett farka újra kinő. (lásd a gyíkálmot 8. oldalon). — Némely állat, amely a mitológiában is a genitale szerepét játsza, mint a hal, a csiga, a macska, az egér) a nemi szőrzet révén és mindenekfölött a kígyó a férfi nemiszerv jelentős szimboluma. Kis állatok, férgek, kis gyermekeket helyettesítenek, pl. a nem szívesen látott testvéreket; megférgesedni sokszor terhességet jelent. — A férfi nemiszerv egészen újkori álomképeként a léghajó említendő meg, amely éppúgy a repülés, valamint némely arra alkalmas (szivar) alakja miatt teszi érthetővé ezt a felhasználást. — A szimbolumoknak más oldalról még nem teljesen igazolt sorát *Stekel* jelölte meg és támogatta példákkal. *Stekel* írásai, különösen „Die Sprache des Traumes" c. könyve a szimbolum megfejtésnek leggazdagabb gyüjteményét tartalmazza; ezek egy részét szellemesen kitalálta, amelyek azután az utólagos vizsgálatnál, mint például a halál szimbolumai, a megfelelő fejezetben, helyeseknek is bizonyultak. A szerzőnek azonban hiányos kritikája és hajlamossága, hogy mindenáron általánosítson, egyéb fejtéseit kétségessé vagy használhatatlanná teszik, úgy, hogy e munkának felhasználásá-

nál felette indokolt, hogy óvatosak legyünk. Ezért csak néhány példa megemlítésére szorítkozom.

A *jobb és bal Stekel* szerint az álomban erkölcsi értelemben veendő. „A jobb út mindig a jónak, a bal a bűnnek az útját jelenti. Így a bal homoszexualitást, incesztust, perverziót, a jobb pedig házasságot, kéjnővel való érintkezést ábrázol. Az értékelés itt mindig az álmodónak egyéni erkölcsi álláspontja szerint történik." (lásd 466. l.) A *rokonok* az álomban legtöbbször genitálék szerepét játsszák (473. l.). A magam részéről ebben az értelemben csak a fiút, leányt, a fiatalabb nővért erősíthetem meg, amennyire a „kicsike" alkalmazási területe terjed. Ellenben kétségtelen példákon felismerhető, hogy *nővérek* a női mell, *fivérek* a hátsó hemiszférák szimbolumaiként szerepelnek.

Ha egy kocsit *nem tudunk utólérni,* Stekel úgy magyarázza, hogy az sajnálkozás valamely korkülönbség kiegyenlíthetetlensége s az elérhetetlenség fölött (479. l.). A *csomag,* amellyel az ember utazik, az a bűnteher, amely bennünket lenyom (ugyanott). De éppen az útipoggyász bizonyul igen gyakran az álmodó saját nemiszerve félreismerhetetlen szimbólumának. Az álmokban gyakran előforduló számoknak is *Stekel* ugyancsak állandó szimbolum-jelentőséget adott, de ezek a megoldások sem kielégítően biztosak, sem általános érvényűek, jóllehet ez az értelmezés a legtöbb esetben valószínű. A hármas szám egyébként a férfi genitalenak tapasztalatokkal megerősített szimboluma. *Stekel* egyik általánosítása a genitalis szimbolum kettős értelmére vonatkozik. „Hol volna olyan szimbolum, amely — ha a fantázia némileg megengedi — egyaránt úgy a férfi, mint a női genitale jelzésére ne volna alkalmas!" A közbeiktatott mondat ennek az állításnak a biztosságából mindenesetre sokat levon, mert éppen a fantázia ezt nem mindig engedi meg. Mégis ki kell jelentenem, hogy tapasztalatom szerint *Stekel* általános tételével szemben a nagyobb változatosság elvének kell érvényesülni. Azokon a szimbólumokon kívül, amelyek épp oly gyakran úgy a férfi, mint a nő genitalét jelenthetik, vannak olyanok, amelyek túlnyomóan vagy szinte kizárólag csak egyik nemet jelzik és vannak olyanok is, amelyekről vagy csak a hím vagy csak a női jelentés ismeretes. Hosszú, szilárd tárgyakat és fegyvereket a női genitalé vagy üregeket (szekrényt, skatulyát, dobozt stb.) a férfi genitalé szimbolumaként használni éppen a fantázia nem engedi meg.

Annyi igaz, hogy az álomnak és a tudattalan fantáziának abban a hajlandóságában archaikus vonás rejlik, hogy a nemi szimbolumokat biszexualisan használhassa, mint ahogy a gyermekkorban a genitalék különbsége ismeretlen és a gyermek mind a két nemről felveszi, hogy azonos nemi szerve van. Ámde kísér-

tésbe jöhetünk, hogy biszexuális szimbolumot vegyünk fel, még pedig tévesen, ha megfeledkezünk arról, hogy az álom néha a nemiséget felcseréli olyképp, hogy a hímneműt a nőnemű ábrázolja, vagy megfordítva. Ilyen álma lehet egy nőnek, ha azt kívánja pl., hogy férfi legyen.

A genitalékat az álomban is helyettesítheti más testrész: a férfi peniszét a kéz, vagy a láb, a női nemi nyílást a száj, a fül vagy akár a szem. Az emberi test váladékai — a nyál, a könny, a vizelet, az ondó stb., az álomban egymást helyettesíthetik. *Stekelnek* ezt az állítását, amely nagyjában helyes, *R. Reitler* bírálata igaz mértékre csökkentette. (Int. Zeitr. f. Psychoan, I. 1913.). Lényegileg itt arról van szó, hogy a jelentősebb váladékokat, mint a spermát indifferens váladékok szokták helyettesíteni.

Legyen ez a néhány igen tökéletlen utalás elegendő arra, hogy másokat gondosabb munkára serkentsen.* Az álomszimbolikának sokkal behatóbb tárgyalását kíséreltem meg „Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalise"-ben. (1916—17.).

Az álom-szimbolumok alkalmazásáról a következőkben néhány példát fűzök ide, amely megmutatja, hogy mennyire lehetetlen az álom-megfejtéséhez hozzájutni, ha az ember az álom-szimbolika elől elzárkózik, mely sok esetben magától kínálkozik. Nem mulaszthatom el azonban, hogy ugyanitt ismételten ne óvjam az álomfejtőt, nehogy a szimbolumok jelentőségét a munkában túlbecsülje vagy éppen azt higyje, hogy az álom elemzését a szimbólumok lefordításával helyettesítheti és feladhatja azt a módszert, amely az álmodó ötleteit értékesíti. Az álomfejtés két technikája egészítse ki egymást. De gyakorlati és elméleti szempontból az elemző eljárást illeti meg az elsőség, amely az álmodó nyilatkozatainak döntő jelentőséget tulajdonít és a jelzett szimbólumok lefordítását csak segédeszköznek tekinti.

1. A kalap, mint a férfinak (férfi nemiszervnek)** szimboluma

(Részlet egy fiatalasszony álmából, aki kísértési szorongása folytán lett tériszonyos).

Nyáron az utcán sátálok, sajátságos formájú kalapot viselek, melynek középső része felfelé hajlik és oldalai lefelé lógnak (a le-

* Minden különbség ellenére is, amely a *Scherner*-féle és az itt kifejtett álomszimbolika között fennáll, ki kell emelnem, hogy az álombeli szimbolika felfedezőjéül tulajdonképpen *Scherner*-t kell elismernünk és hogy a lélekelemzés tapasztalatai az ő sok év előtt (1861) kiadott és fantasztikusnak talált könyvének utólagosan becsületet szereztek.

** A „Nachträge zur Traumdeutung"-ból. Zentralblatt f. Psychoanalyse I. 5—6. 1911.

írásban itt akadozik) és pedig úgy, hogy az egyik mélyebben áll, mint a másik. Jókedvű és bátorságos állapotban vagyok és amint egy csoport fiatal tiszt mellett elhaladok, azt gondolom: „akárhányan vagytok ,nem árthattok nekem."

Minthogy az álombeli kalaphoz semmiféle ötlete nem jön, azt mondom neki: A kalap bizonnyal férfi nemiszerv, felfelé irányított középső és lelógó két oldalrésszel. Hogy a kalap férfit jelentsen, talán különös, de hiszen azt is mondják: „Főkötő alá kerül." Szándékosan tartózkodom attól, hogy a két oldal egyenlőtlen lelógásáról szóló részletet elemezzen, jóllehet éppen az ilyen részletek azok, amelyek meghatározóik révén az álomfejtés útját mutatják. Folytatom: Ha tehát olyan pompás genitáléval rendelkező férje van, akkor nem kell a tisztektől tartania, vagyis azoktól semmit sem kívánnia, holott különben éppen a kísértési fantáziák gátolják, hogy — védő és kísérő nélkül járjon. — Szorongásának magyarázatát — más ismert anyag alapján — már több ízben megadtam.

Nos, igen jellemző, hogy az álmodó nő a magyarázat után mint viselkedik. A kalap leírását visszavonja, mert hiszen nem is mondta, hogy a két oldalsó rész lelóg. Én nagyon is biztos vagyok abban, amit hallottam, semhogy megtévesztessem magamat és megmaradok állításom mellett. Az asszony egyideig hallgat, azután bátorságot vesz és megkérdezi, mit jelent az, hogy férjénél az egyik here mélyebben áll, mint a másik és minden férfinél így van-e ez. Ezzel a kalapnak e különös részlete meg volt magyarázva és az asszony az egész fejtést elfogadta.

A kalapszimbolum már rég ismeretes volt előttem, amikor nőbetegem ezt az álmot közölte. Egy más, de kevésbé átlátszó esetből arra véltem következtetni, hogy a kalap női genitale helyett is állhat.*

2. A kicsike a genitálénak — az elgázolás a nemi érintkezésnek szimboluma

(Ugyanennek az agorafóbiás asszonynak egy másik álma). *„Anyja elküldi a páciensnő kis lányát, hogy egyedül menjen el. Aztán anyjával a vasúton utazik és látja, amint a kis lánya egyenesen a sínek felé tart, úgy, hogy elgázoltatása elkerülhetetlen. Hallatszik a csontok ropogása (e közben kényelmetlen érzése van, de tulajdonképpen nem iszonyodik). Azután a kocsi ablaká-*

* Lásd *Kirchgraber* közleményét, amely (Zentralbl. f. Ps. A. III. 1912. p. 95.) hasonló példáról szól. *Stekel* (Jahrbuch Bd. I. p. 475.) egy álmot közöl, amelyben a kalap ferdén álló tollal a középen az (impotens) férjet szimbolizálja.

ból körültekint, vajjon nem látni-e hátul a részeket. Ezután szemrehányást tesz anyjának, hogy a kicsit egyedül hagyta elmenni.“

Elemzés: Ez álom teljes megfejtését itt nem könnyen adhatom. Egy álomciklusból származik az és csak a többiekkel kapcsolatban érthető meg teljesen. Éppen nem könnyű a szimbolika bizonyításához szükséges anyagot elszigetelten megkapni. — A beteg először úgy találja, hogy a vasúti utazást történetileg kell fejteni, utalásként egy ideggyógyintézetből való elutazására, amely intézet vezetőjébe természetesen szerelmes volt. Anyja érte jött, az orvos megjelent a pályaudvaron és búcsúzásul virágcsokrot nyujtott át neki; kellemetlennek találta, hogy az anyja ennek a hódolásnak tanuja volt. Így tehát az anya szerelmi készségének megzavarója volt, aki a paciensnő leánykorában valóban a szigorú asszony szerepét játszotta. — A következő ötlet erre a mondatra vonatkozik: Körülnéz, vajjon a részeket hátul nem látja-e. Az álom felszíne szerint természetesen az elgázolt és szétmorzsolt leánykának testrészeire kellene gondolni. Az ötlet azonban egészen más irányba vezet. Eszébe jut, hogy egyszer atyját a fürdőszobában hátulról meztelenül látta; erre a nemi különbségekről kezd beszélni és kiemeli, hogy a férfinél a genitáliák hátulról is láthatók, a nőnél azonban nem. Ezzel kapcsolatban ő maga magyarázza, hogy a kicsi a genitálé; az ő kicsikéje (négyéves leánykája van) pedig saját nemi szerve. Szemrehányást tesz az anyjának, mert azt kívánta, hogy úgy éljen, mintha nem volna genitáléja és ezt a szemrehányást az álom bevezető mondatában meg is találja: Az anya elküldi kisleányát, hogy egyedül kelljen mennie. Képzeletében az egyedülmenés az utcán azt jelenti, hogy nincs férfi, nincs senkivel nemi vonatkozása, (*coire* = együttmenni) és ez nem tetszik neki. Minden ötlete arra utal, hogy leánykorában, mert apja kedves volt hozzá, valóban sokat kellett az anya féltékenységétől szenvednie.

Ez álom mélyebb értelmét ugyanannak az éjszakának egy más álma adja, amelyben fivérével azonosítja magát. Valóban fiús leány volt, sokszor kellett hallania, hogy fiú veszett el benne. Ezzel az azonosítással azután különösen világossá lett, hogy a „kicsi“ a genitálét jelenti. Az anyja kasztrálással fenyegeti a fiút (a leányt), ami csak arra járó büntetés, hogy a nemi szervével játszott. Így az azonosítás azt mutatja, hogy gyermekkorában ő maga is onanizált, aminek emlékezete eddig csak a fivérre vonatkozólag maradt meg benne. A férfi genitálét második álomadata szerint korán megismerhette, de később elfelejtette. Ezenfelül a második álma arra az infantilis nemi elméletre is céloz, hogy leány kasztrálással lesz fiúból. Miután ezt a gyermeki fel-

fogást megmagyaráztam, nyomban megerősítést talál erre egy anekdotában, amelyben a fiú kérdi a leánytól: Levágták? mire a leány feleli: Nem, mindig így volt. (Nein immer so g'west).

A kicsinek, a genitálénak elküldése az első álomban kasztrációs fenyegetésre is vonatkozik. Végül azért is haragszik az anyjára, mert nem fiúnak szülte.

Hogy az „elgázoltatás" nemi „közlekedést" szimbolizál, az ebből az álomból nem volna nyilvánvaló, ha azt számos más forrásból biztosan nem tudnók.

3. A génitálé ábrázolása épülettel, lépcsővel, aknával

(Egy, az apa komplexuma miatt gátolt fiatalember álma).

Valahol sétál az atyjával, a hely valószínűleg a Prater, mert a Rotunda látható és előtte egy kisebb előépítmény; azon egy kötött léggömb van megerősítve, amely azonban meglehetősen lazának látszik. Atyja kérdi: mire való mindez? Ő csodálkozik rajta, de megmagyarázza. Azután egy udvarba jönnek, amelyben egy nagy bádoglemez fekszik kiterítve. Atyja abból egy nagy darabot le akar szakítani. (Abreissen). Előbb azonban körülnéz, hogy nem veszi-e észre valaki. Azt mondja, hogy csak a felügyelőnek kell megmondani, akkor minden nehézség nélkül vehet belőle. Ebből az udvarból lépcső vezet egy aknába, amelynek falai lágyan ki vannak párnázva, némileg a bőrkarosszékhez hasonlóan. Ez akna végén hosszabb síkfelület van és azután új akna kezdődik.

Elemzés: Ez a férfi a gyógykezelés (terapia) szempontjából kedvezőtlen betegtípushoz tartozott, aki az elemzés egy szakaszáig semmi ellentállást nem fejtett ki, de attól kezdve szinte megközelíthetetlen volt. Ezt az álmát szinte önállóan fejtette meg. A Rotunda, úgymond, a genitálém, előtte a kötött léggömb a penisem, amelynek petyhüdtsége miatt méltán panaszkodhatom. Pontosabban e képeket tehát úgy fordíthatjuk le, hogy a Rotunda a gyermekek részéről rendszerint a genitáléhoz számított — ülep, a kisebb előépítmény a herezacskó. Az álomban azt kérdi atyja, hogy mindez micsoda, vagyis mi a célja és a rendeltetése a genitáléknak? Közelfekvő, hogy ezt a tényállást megfordítsuk, hogy ő a kérdező fél. Minthogy a valóságban sohasem fordult az apához ezzel a kérdéssel, az álomgondolatot vágyként kell felfognunk és óhajtó módban tennünk. „Vajha nemi felvilágosítást kértem volna az apámtól." E gondolat folytatását nemsokára más helyen fogjuk megtalálni.

Az udvar, amelyben a pléh kiterítve fekszik, elsősorban nem szimbólikusan értendő, az az apjának üzleti helyiségéből jött. Orvosi titoktartásból a „pléhet" tettem ama másik anyag helyébe, amellyel az apja tényleg kereskedik, anélkül, hogy az álom szószerint szövegén egyébként változtattam volna. Mikor az álmodó atyja üzletében dolgozni kezdett, szörnyen megütközött azokon a nem egészen korrekt üzleti fogásokon, amelyekből a nyereség nagy része származott. Ezért a fenti álom folytatása így hangozhatnék: („Ha én őt megkérdeztem volna") megcsalt volna, mint ahogy a vevőit is megcsalja. Az üzleti tisztességtelenség ábrázolására szolgáló (abreissen = megnyúzni) *„leszakításnak"* az álmodó maga adja azt a másik magyarázatát, hogy az *onániát* is jelent. Ez nemcsak, hogy már régen ismeretes előttünk, (l. 260. l.), hanem igen jól vág azzal is, hogy az onania titkosságát az ellenkezője fejezi ki (hisz nyiltan szabad véghez vinni). Ezek után minden várakozásunknak megfelel, hogy az onaniás tevékenységet megint az apának tulajdonítja, épp úgy, mint a kérdés feltevését az első álomjelenetben. Az aknát a lágy béleléssel azonnal vaginának értelmezi. Hogy a beszállással, valamint a felhágással a nemi közlekedést akarja a vaginában jelezni, azt másutt szerzett ismeretek alapján iktatom be (lásd megjegyzésemet a Zentralbl. F. Psychoanalyse-ben, I. 1, 1910; l. fent 265. l. jegyzetét).

Azokat a részleteket ,ahogy az első akna után egy hosszabb síkfelület és azután egy újabb akna következik, ő maga biografikusan magyarázza. Egy időn át koitált, aztán a nemi érintkezést belső gátlások következtében feladta és reméli, hogy azt most a gyógykezelés segítségével újból megkezdheti. Vége felé azonban az álom homályossá lesz és a hozzáértőnek arra kell gondolnia, hogy a második álomjelenetben már egy másik témának befolyása érvényesül; erre az apja üzlete, hamis üzelmei, az első aknával ábrázolt vagina utalnak, úgy, hogy itt már oly kapcsolatokat vehetünk fel, amelyek az anyára vonatkoznak.

4. A férfi genitálénak szimbolizálása személyekkel, a nőinek szimbolizálása tájakkal

(Egy alsóbb osztályból származó asszony álma, akinek férje rendőr; közölte *B. Dattner.)*

„. . . . Azután valaki betört a lakásba és ő nagy aggodalom közepette rendőrért kiáltott. Ez azonban két csibésszel együtt („Pülcher") békésen egy templomba ment, ahova több lépcső***

* Vagy kápolna = vagina.
** A coitus szimboluma.

vezetett fel; a templom mögött hegy volt és fent egy sűrű erdő.** A rendőrön sisak, körgallér és köpeny volt.*** Barna körszakálla volt. A két munkakerülő, kik persze a rendőrrel mentek, zsákszerűen felkötött köténynyel viseltek a csípőjük körül. A templom előtt a hegyre út vezetett. Ez kétoldalt fűvel volt benőve, amely mindig sűrűbbé és a hegy tetején egész rendes erdővé lett.*"

5. Gyermekek kasztrációs álmai

a) *Egy hároméves és öthónapos fiúcska, akit láthatóan kényelmetlenül érintett, hogy apja a harctérről hazajött, egy reggel zavartan és izgatottan ébred és egyre azt kérdezi: Miért vitte papi a fejét egy tányéron? Ma éjjel papi a fejét egy tányéron vitte.*

b) *Egy ma súlyos kényszerneurózisban szenvedő egyetemi hallgató arra emlékszik, hogy hatéves korában ismételten a következőt álmodta: Elmegy a borbélyhoz, hogy haját lenyirassa. Egyszerre egy magas nő jön felé, arcvonásai szigorúak és levágja a fejét. A nőben anyjára ismer.*

6. A vizelet szimbolikájáról

Az itt reprodukált rajzok egy képsorozatból származnak, amelyeket *Ferenczi* egy magyar élclapban („Fidibus") lelt meg és felismerte azok jóságát, hogy az álomelméletet illusztrálják. *O. Rank* „A francia bonne álma" című képet, amelyet itt közlünk, a szimbolum rétegeződéséről szóló munkájában (p. 99) felhasználta.

Csak már az utolsó kép tárgya — a bonne a gyermek kiabálására felébred — mutatja, hogy az előző hét kép egy álomfantáziát ábrázol. Az első kép elismeri azt az ingert, amelynek ébredésre kellene vezetnie. A gyermek szükségletet érez és segítséget kér. Az álom azonban a hálószoba helyzetéből sétálást teremt. A második képben a bonne már egy utcasarokra állította a gyermeket, aki vizel — így ő tovább alhatik. Az ébresztő inger azonban tovább tart, sőt erősbödik; a fiú látván, hogy nem veszik észre, egyre erősebben ordít. Minél sürgősebben követeli azonban a bonnetől, hogy felébredjen és rajta segítsen, annál inkább erősíti az álom, hogy minden rendben van és hogy nem kell felébrednie.

* Mons veneris.
** Crines pubis.
*** Démonok köpenyben és kámzsában, egy szakember magyarázata szerint phallikus természetűek.
[1] A herezacskó két fele.

1

2

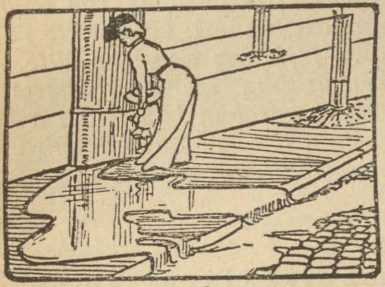

3

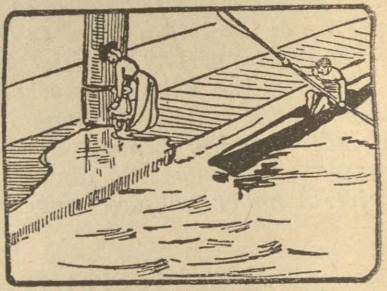

4

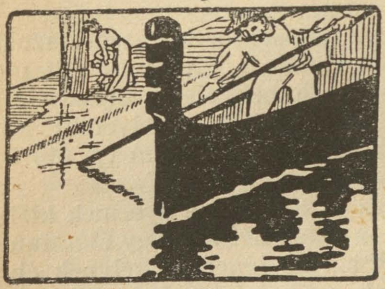

5

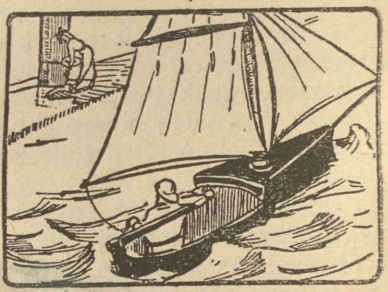

6

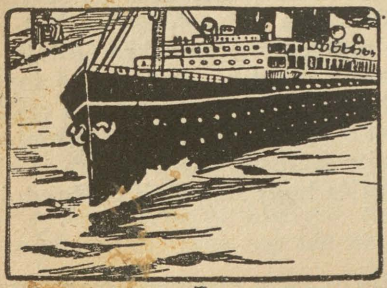

7

8

Az ébresztő ingert az álom a szimbolum arányaira fordítja át. A folyam, amelyet a vizelő fiú teremt, egyre hatalmasabb lesz, a negyedik képben már csónakot, azután gondolát, majd vitorlást, végül egy nagy gőzhajót visz a hátán. A szívós alvásvágy küzdelmét a szakadatlan ébresztő ingerrel e képekben egy pajkos művész igen szellemesen ábrázolta.*

7. Lépcsőálom

(Közölte és elemezte Otto Rank)

A következő polluciós álom ugyanattól a kollegától ered, mint a hasonlóan átlátszó fogingerálom (lásd 290. l.).

„A lépcsőházban a lépcsőn lefelé kergetek egy kis lányt, aki valamit vétett ellenem s ezért meg akarom büntetni. Lent a lépcső alján valaki (egy felnőtt nőszemély) feltartóztatja a gyermeket; én megfogom, de nem tudom, hogy megvertem-e, mert hirtelen a lépcső közepén találom magam, ahol a gyermeket (mintegy a levegőben) koitálom. Tulajdonképpen ez nem volt koitus, hanem genitálémat csak odadörzsöltem az ő külső genitáléjához, miközben ezt, valamint az oldalt hátrahajtott fejet különösen világosan láttam. A nemi aktus alatt balról felettem (és szintén mintegy a levegőben) két kis képet láttam lógni, tájképeket, amelyek egy házat ábrázolnak a zöldben. Az egyik kisebb képen lent a festő névjelzésének helyén a magam keresztneve állott, mintha azt nekem születésnapi ajándéknak szánták volna. Azután még egy cédula lógott a két kép előtt, amelyen az állott, hogy olcsóbb képek is rendelkezésre állanak; (azután igen homályosan látom magamat, mintha fent, a lépcsőfokon az ágyban feküdném) erre felébredek, mert nedvességet érzek, amely polluciótól származik.

Álomfejtés: Az álmodó az álomnap előtti este egy könyvkereskedő üzletében volt, ahol várakozás közben néhány kiállított képet megtekintett; ezek az álomképekhez hasonló motívumokat ábrázoltak. Egy kis képecskéhez, mely neki különösen tetszett, közelebb lépett és megnézte a festő nevét, ez azonban teljesen ismeretlen volt előtte.

Ugyanaz este társaságban egy cseh szolgálóról beszéltek, aki azzal dicsekedett, hogy törvénytelen gyermekét „a lépcsőn csinálták". Az álmodó ennek a nem mindennapos esetnek részletei iránt érdeklődött és értesült, hogy a cseléd udvarlójával szülei lakására ment, ahol nemi érintkezésre alkalom nem volt és így a felizgatott férfi a koitust a lépcsőn végezte el. Az álmodó ehhez

* Utólag megtudtam, hogy e rajzok *Honti* Nándor magyar festőművész sikerült alkotásai. *Dr. Ferenczi.*

élcelődve a borhamisításra vonatkozó csípős megjegyzést tette: Ez a gyerek aztán igazán a „pincelépcsőn" termett.

Ezek azok a nappali kapcsolatok, amelyeket az álomtartalom meglehetős nyersen képvisel és az álmodó szó nélkül reprodukál. Épp oly könnyen produkálja azonban egy régi infantilis emlék részletét, amelyet az álom ugyancsak felhasznált. A lépcső abból a házból való, amelyben gyermekéveinek legnagyobb részét töltötte és ahol különösen a nemi problémák első tudatos ismeretét szerezte. Ebben a lépcsőházban gyakran játszott, többek között lovagló helyzetben a karfán lecsúszott, miközben nemi izgalmakat érzett. Álmában ugyancsak rendkívül gyorsan siet le a lépcsőn, oly gyorsan, hogy saját világos meghatározása szerint az egyes fokokat meg sem érinti, hanem mint mondani szokás „lerepül" vagy siklik. Az álomnak ez infantilis élményre utaló kezdete úgy látszik a nemi izgalom mozzanatát ábrázolja. Ebben a lépcsőházban és a hozzátartozó lakásban azonban az álmodó a szomszéd gyerekekkel is sexuális játékból gyakran verekedett, miközben hasonló módon elégítette ki magát, amint az álomban történik.

Ha *Freud* sexuálszimbolikus kutatásaiból (lásd Zentralblatt f. Ps. A l. f. p. 2. l.) tudjuk, hogy a lépcső és a lépcsőnjárás az álomban szinte rendszeresen a koitust szimbolizálják, akkor az álom teljesen átlátszó. Hajtóereje, amint ezt az eredmény, a pollució is mutatja, tisztára libidinózus természetű. Alvó állapotban gerjedt a nemi izgalom (az álom ezt a gerjedelmet a lépcsőn sietéssel, siklással ábrázolja) annak szadisztikus színezetét a verekedés, a gyermek üldözése és legyőzése jelzi. A libidinózus izgalom növekszik és nemi cselekvésre hajt, amelyet az álom úgy ábrázol, hogy a gyermeket megragadja és a lépcső közepére viszi. Eddig az álom a tisztán sexualszimbolikus és a kevéssé gyakorlott álomfejtőnek teljesen érthetetlen. Ámde a túlerős libidinózus izgalom ezzel a szimbolikus kielégítéssel, amely az álom nyugalmát még biztosította volna, nem éri be. Az izgalom orgazmushoz vezet, ami az egész lépcsőszimbolikát mint a koitus képviselőjét leleplezi. Ha *Freud* a lépcső-szimbolika nemi értelmét, egyebek között a két aktus — az onania és a koitus — ritmikus karakterével okolja meg, úgy ez az álom különösen világosan szól e mellett, minthogy az álmodónak határozott állítása szerint a nemi aktus ritmusa, az ide-oda dörzsölés volt az egész álomnak legvilágosabban kifejezett eleme.

Még egy megjegyzést a két képről, amely reális értelmétől eltekintve, szimbolikus értelemben is megáll (Bild, Weibsbild). Ezt már az is megerősíti, hogy egy kis és egy nagy képről van szó, éppúgy, mint ahogy az álomtartalomban egy nagy (felnőtt) és egy kis lány fordul elő. Hogy olcsóbb képek is rendelkezésre

állanak, ez a prostituciós komplexumhoz vezet; egyébként pedig az álmodó vezetékneve a kis képen és az a gondolat, hogy azt a születésnapjára szánták, a szülő komplexumra utal (lépcsőn születni = koitus által teremtetni).

Az a homályos végjelenet, ahol az álmodó fent a lépcsőfokon magát ágyban látja és nedvességet érez, az infantilis onanián túl még messzebb vezet vissza a gyermekkorba. Gyaníthatjuk, hogy ez áluomképnek az ugyancsak kedvteli ágyba-vizelés jelenetek szolgálhatnak mintául."

8. Módosított lépcsőálom

Egy önmegtartóztató, súlyosan beteg férfi, aki fantáziájában az anyjához volt rögzítve, ismételten arról álmodott, hogy anyja kíséretében lépcsőn jár. Egyszer azt a megjegyzést tettem, hogy a mértékletes maszturbació valószínűleg kevésbé ártana, mint az erőszakolt tartózkodás. Ez a befolyásom a következő álmot provokálta:

„Zongoratanítója szemrehányást tesz neki, hogy zongorajátékát elhanyagolja. Moscheles etüdjeit, valamint Clementi Gradus ad Parnassumját nem gyakorolja."

Ehhez megjegyzi, hogy gradus szintén lépcső és a klaviatúra maga is lépcső, mert skála van benne.

Bátran kimondhatjuk, hogy nincs oly képzetkör, amelyet az álom a nemi tények és vágyak ábrázolására kényszeríteni nem tudna.

9. A valóság érzése és az ismétlődés ábrázolása

Egy most 35 esztendős férfi beszéli el a következő álmát, amelyet állítólag négyesztendős korában álmodott: *Az a közjegyző, akinél apja végrendelete őrizetben volt — hároméves volt apja halálakor — két nagy császárkörtét hozott, amelyek közül egyet ő kapott, hogy megegye. A másik a lakószoba párkányán hevert.* Azzal a meggyőződéssel ébredt, hogy amit álmodott, az valóság és váltig követelte, hogy anyja adja oda a második körtét, hisz ott hevernek az ablakpárkányon. Anyja kinevette.

Elemzés: A jegyző kedélyes öreg úr volt, aki — úgy emlékszik — tényleg hozott egyszer körtét. Az ablakpárkány olyan volt, amilyennek álmában látta. Egyéb nem akar az álomról eszébe jutni, legfeljebb talán az, hogy nemrég hallotta az anyjától annak következő álmát: Két madár ül az anya fején, aki azon gondolkodik, hogy mikor fognak azok elrepülni; de nem repülnek el, hanem az egyik a szájához száll és abból valamit szí.

Ha az álmodó nem tud ötleteket hozni, akkor jogunk van, hogy az elemzés helyett a szimbolum értelmezést kíséreljük meg. A két körte — *pommes ou poires* — az anyja keblét jelenti, őt anyja táplálta; az ablakpárkány a kiálló női mell, mint ahogy a ház-álomban a balkon is ezt jelenti. (l. 265. l.) A valóságérzése ébredés után igazat mond, mert hisz tényleg az anyja szoptatta őt, sőt jóval tovább, mint ahogy szokásos. Az anyamell még most is kapható volna. Az álom így fordítható le: Anyám, add ide (mutasd meg) ismét a melledet, amelyből egykor szoptattál. Az „egykor"-t az a körte jelképezi, amelyet megevett, az „ismét" kifejezésre jut, amikor a másikat követeli. Valamely esemény *időbeli megismétlődését* az álom rendszerint valamely tárgy *számszerű szaporításával* fejezi ki. Nagyon feltünő persze, hogy a szimbolika már egy négyéves fiú álmában szerepel; de ez nem kivétel, hanem szabály. Kimondhatjuk, hogy az álmodó a szimbolika felett a *kezdet kezletétől fogva* rendelkezik.

Hogy milyen korán használ az ember még az álom-életen kívül is szimbolikus ábrázolást, annak bizonyságául szolgáljon egy most 27 éves hölgy teljesen spontán, befolyásolatlan emléke: *Három éves elmult, de még nem volt négy. A dada őt, tizenegy hónappal fiatalabb fivérét és egy unokanővérét, aki korban kettejük között állt, az árnyékszékre küldi, hogy mielőtt sétálni mennek, kis dolgukat elvégezzék. Ő, mint legidősebb, az árnyékszékre ül, a másik kettő éjjeli edényre. Azt kérdezi az unokanővérétől: Neked is* **bugyellárisod van,** *Walternek egy kis* **virslije** *van, de nekem bugyellárisom van. Az unokanővére igy felelt: Igen, nekem is bugyellárisom van. A dada nevetve hallgatta a párbeszédet és elmondta a mamának, aki őket szigorúan rendreutasította.*

Ideiktatok egy álmot, amelynek fejtéséhez az ügyes szimbolika és egy kevéssé az álmodó maga hozzásegített.

10. „Szimbolika az egészségesek álmaiban"*

A pszihoanalízis ellentáborából gyakran, legutóbb Havelock *Ellistől*** hangzott el az ellenvetés, hogy az álomszimbolikát a neurotikus lélek termeli talán, de nem a normális. A lélekelemző kutatás azonban normális és a neurotikus lelki élet között elvi különbséget egyáltalában nem ismer, hanem csak mennyiségit. Az elemzés igazolja, hogy az egészségesek és a betegek álmaiban a mechanizmusok, valamint a szimbolumok teljesen azonosak,

* *Alfred Robitsek* Zentralblatt f. Ps. V. II. 1911, 340. l.

** *„The World of Dreams"* London 1911, 168. l.

minthogy azokban egyaránt elfojtott komplexumok érvényesülnek. Sőt éppen az egészségesek elfogulatlan álmainak sokkal egyszerűbb, átlátszóbb és sokkal jellemzőbb a szimbolikája, mint a neurotikusoké, akiknél az erősebben működő cenzura és az ebből származó messzemenő álomtorzítás miatt a szimbolum gyakran kényszeredett, homályos és nehezen fejthető. A következő álom szolgáljon ez állítás megvilágítására. Ez az álom nem neurotikus, inkább csak szemérmes és tartózkodó leánytól származik. A beszélgetés folyamán közli, hogy el van jegyezve, csakhogy a házassága elé akadályok gördülnek, amelyek miatt azt talán el is kell halasztani. Önként mondja el a következő álmát: *„I arrange the centre of a table with flowers for a birthday."* (Egy asztal közepét születésnapra virágokkal diszítem). Kérdésemre előadja, hogy álmában mintha otthonában lett volna (ezidőszerint nincsen otthona) és *boldog volt.*

A „népies" szimbolika lehetővé teszi, hogy az álmot magamban lefordítsam. Menyasszonyi vágyainak kifejezése ez: az asztal virágos középrészeivel szimbolikusan ő maga és a genitáléja; az álom jövőre irányuló vágyát teljesedettnek ábrázolja, amennyiben már gyermeke születésére gondol. Az esküvő tehát már rég elmult.

„Figyelmeztetem, hogy *„the centre of table"* kifejezés szokatlan, amit ő helybenhagy ,de természetesen itt nem kérdezhetem egyenesen tovább. Gondosan kerültem, nehogy a szimbolum értelmét rászuggeráljam és csak azt kérdeztem, hogy mi jut az álom egyes részeihez eszébe. Az elemezés folyamán tartózkodását észrevehető érdeklődés a fejtés iránt és nyiltság váltotta fel, amit beszélgetésünk komolyságának köszönhetek. — Arra a kérdésemre, hogy milyenek voltak azok a virágok, először ezt felelte: *„expensive flowers one has tho pay for them"* (drága virágok, meg kell fizetni értök), *lilles of the valley violets and pinks or carnations"* (gyöngyvirág, szószerint: völgybeli liliomok, ibolyák és szekfűk). Feltételezem, hogy a *liliom* szó ebben az álomban népszerű értelemben az ártatlanság szimboluma; a leány megerősítette ezt a feltevésemet, amennyiben a *„lilies"-hez* a *„purity"* (tisztaság) jutott eszébe. *„Valley"* völgy, gyakori női szimbolum: így a két szimbolum véletlen találkozása a gyöngyvirág angol nevében álom szimbolikává lesz és becses szűzessége hangsúlyozására szolgál — *expensive flowers one has to pay for them* — valamint annak a várakozásnak a kifejezésére is, hogy a férj az ő értékét meg fogja tudni becsülni. Az *„expensive flowers stb."* megjegyzésnek, amint látni fogjuk, mind a három virágszimbolumnál más a jelentősége."

„A látszólag eléggé asexuális „violets" szónak titkos értelmét

— amint gondoltam — nagymerészen a francia „Viol"-lal kapcsolatban igyekeztem magamban megmagyarázni. Meglepetésemre az álmodó a *„violate"* szót, az erőszak elkövetésének angol kifejezését társította ide. A *violet* (ibolya) és *violate* (erőszakot tenni) véletlen nagy szóhasonlóságát — angol kiejtésben csak az utolsó szótag más hangsúlyozása által különböznek — az álom arra használja fel, hogy „virágnyelven" a *defloráció* erőszakosságát (ezt a kifejezést használja a virágszimbolika) és a leánynak egy mazochisztikus vonását is kifejezésre juttassa. A szóhidak szép példája ez, amelyeken az utak a tudattalanhoz elvezetnek. A *„one has to pay for them"* itt azt a szenvedést jelenti, amellyel áldoznia kell, hogy asszonnyá és anyává legyen.

„A *pinks"* (szegfű) szóhoz, amelyet azután *„carnations"*-nek (szegfű, hússzín) nevez, eszembe jut ennek kapcsolata a testihez (fleischlich). Az ő ötlete azonban ehhez „colour" (szín). Hozzáfűzi ehhez, hogy *carnation* az a virág, amelyet vőlegénye *gyakran és nagy tömegben* ajándékoz neki. A beszélgetés végén hirtelen önként bevallja, hogy nem mondta meg az igazat, nem *„colour"* jutott neki eszébe, hanem *„incarnation"* (megtestesülés), s ezt a szót vártam is tőle; különben a *„colour"* ötlet nem esik messze, mert *„carnation" hússzín* is, tehát e komplexum által van determinálva. Hogy itt nem mondott igazat, mutatja, hogy az ellentállás ezen a helyen volt a legnagyobb, annak megfelelően, hogy a szimbolika itt átlátszóbb, a libido és az elfojtás közötti küzdelem ennél a fallikus témánál volt a legerősebb. Az a megjegyzés, hogy a vőlegény gyakran ajándékozott neki ilyen virágokat, a *carnation* kettős értelme mellett további utalás annak fallikus értelmére az álomban. A virágajándék nappali indíték arra, hogy a nemi ajándék és a viszonzott ajándék gondolatát kifejezze: odaajándékozza szűzességét és dús szerelmi életet vár el érte. Itt az *„expensive flowers one has to pay for them"* mondatnak valóban pénzbeli értelme is van. — Az álom virágszimbolikája magába foglalja tehát a szűzi női és a férfi szimbolumot is és a kapcsolatot az erőszakos defloráláshoz. Utalok arra is, hogy a különben nagyon elterjedt nemi virágszimbolika az ember nemi szerveit virágokkal, a növények nemi szerveivel jelképezi. A virágajándékozásnak szerelmesek között valószínűleg ez a tudattalan értelme."

„A születésnap ,amelyre a fiatal nő az álomban előkészül, bizonnyal gyermekszületést jelent. Azonosítván magát a vőlegénnyel, azt úgy ábrázolja, amint őt egy szüléshez előkészíti, tehát koitálja. A rejtett gondolat így hangzik: Ha én ő volnék, akkor nem várnék, hanem a menyasszonyt anélkül, hogy megkérdezném, deflorálnám, erőszakot követnék el rajta. Hisz erre

vonatkozik a „*violate*“ is. Így a szadisztikus libido-komponens is kifejezésre jut.“

„Az álom egy mélyebb rétegében, az „*I arrange* stb.“-nek auto-erotikus, tehát infantilis értelme is lehet.“

„Ezenfelül testi fogyatékosságának egy csakis az álomban mutatkozó vonását ismeri meg; oly laposnak látja magát, mint az asztal; annál inkább emelkedik ki a „*centre*“ *(közép)*-nek (máskor a *centre piece of flowers*-nek), szűzességének drágasága. Az asztal vízszintessége (Horisontale) ugyancsak a szimbolum egy eleme. — Figyelemreméltó az álom tömörsége; semmi sem felesleges, minden szó szimbolum benne.“

„Később kipótolja az álmot: *I decorate the flowers with green crinkled paper*“ (a virágokat zöld, göndörített papirossal díszítem.) Hozzáteszi, hogy ez „fancy paper“ (fantázia papiros), amellyel a közönséges virágcserepeket borítják. Tovább ezt mondja: „*to hide untidy things whatever was to be seen which was not pretty to the eye; there is a gap a little space in the flowers.*“ *Tehát:* „Hogy tisztátalan dolgokat elrejtsünk, amelyek a szemnek nem tetszetősek; egy rés, egy kis nyílás van a virágok között“. „*The paper looks like velvet or moss*“ („a papiros olyan, mint a bársony vagy a moha“). A „decorate“-hez a „*decorumot* (tisztességet) társítja, amint ezt vártam is. Az egész álomrész túlnyomóan zöld színű; ehhez a „hope“ (remény) társul, ami ismét célzás a terhességre. — Az álom e részében nem a férfivel azonosítja magát; a szégyenkezés és a nyiltság gondolatai jutnak itt kifejezésre. Magát csinosítja, bevallja testi hibáit, amelyeket restel és amelyeken segíteni iparkodik. A bársony, a moha ötlete világos utalás a *crines pubis-ra.*“

„Az álom oly gondolatokat fejez ki, amilyeneket a leány éber gondolkodásában alig ismer. Érzéki szerelemmel és annak szerveivel foglalkozik, valaki „a születésnapra előkészíti“, vagyis koitálja, fél a defloralástól és ugyanakkor talán egy örömszinezetű szenvedést is elárul; bevallja magának a testi hibáit és szűzessége túlbecsülésével túlzottan kárpótolja magát. Szemérmetessége megbocsátja gerjedő érzékiségét, mert hiszen annak az a célja, hogy gyermeke legyen. Még az anyagi mérlegelések is, amelyek szerelmesek között ismeretlenek, kifejezést találnak. Az egyszerű álom általános érzése — a boldogságérzés — jelzi, hogy benne erős érzés-komplexumok találták meg kielégülésüket“.

Ferenczi joggal figyelmeztet arra, hogy mily könnyen lehet éppen a „mit sem sejtők álmaiból“ a szimbolumok jelentését és az álmok értelmét kitalálni. (Int. Zeitschr. F. Ps. A. IV. 1916/17).

Korunk egy történelmi alakjának álmát és annak elem-

zését azért közlöm itt, mert benne az a tárgy, amely egyébként is alkalmas a férfi nemi szerve szimbolizálására, egy hozzáfűzött közelebbi jelzéssel a fallikus szimbolumot a legnyomatékosabban megerősíti. A lovagló-ostor „végtelen meghosszabbodik", ami nem jelenthet mást, mint erekciót. Jó például szolgál ez az álom arra is, hogy a nemi élettől távoleső komoly gondolatokat miként tudja az álom infantilis sexualis anyag útján ábrázolni.

11. Bismarck álma

(Dr. Hans Sachstól)

„Bismarck „Gedanken und Errinnerungen" c. feljegyzéseiben (a népies kiadás II. kötetének 222. lapján) közli egy Vilmos császárhoz 1881 december 18-án írt levelét. E levél a következő részletet tartalmazza: „Felséged írása felbátorít arra, hogy elbeszéljen az álmomat, amelyet 1863 tavaszán, a legsúlyosabb konfliktusok napjaiban álmodtam, amikor nem volt emberi szem, amely valamilyen kivezető utat meglátott volna. Azt álmodtam és álmomat mindjárt reggel elmondtam feleségemnek és más tanunak is, hogy keskeny alpesi ösvényen lovagolok, jobbra mélység tátong, balról sziklafal mered; az ösvény megszűkült, a ló megtorpant és sem megfordulni, sem a lóról leszállani, a hely szüke miatt nem lehetett. Erre bal kézben tartott ostorommal a meredek sziklafalra ütöttem és Istenhez fohászkodtam. Az ostor végtelen hosszúra nyúlt, a sziklafal mint valami kulisza összeomlott és széles út és kilátás nyilt egy csehországi tájhoz hasonló erdős, dombos vidékre, ahol porosz csapatok álltak zászlókkal. Még álmomban gondoltam, miképp jelenthetném ezt hamarosan Felségednek. Álmom beteljesedett és én jókedvűen és felfrissülten ébredtem fel belőle."

„Az álom cselekménye két részre oszlik: az első részben az álmodó szorult helyzetbe kerül, amelyből azután a második részben csodálatosképpen megszabadul. A ló és lovas nehéz helyzetében könnyen felismerhető az államférfiú kritikus helyzete, amelynek súlyát talán a megelőző estén, politikájának problemáin gondokodva nagyon is keservesen érezhette. Az ábrázolásra került hasonlatszerű fordulatban maga *Bismarck* ecseteli a fent közölt levélrészletben a helyzet reménytelenségét, ami tehát nagyon ismeretes volt előtte és közel járt szívéhez. Emellett itt alighanem a *„Silberer"*-féle „funkcionális jelenség"-gel is dolgunk van. Az álmodó elméjében minden megoldás elgondolása leküzdhetetlen akadályokba ütközik. Ám nem tud és nem akar a problemáktól, amelyek elméjét fogva tartják, sza-

badulni. Nagyon találóan fejezi ezt ki a lóval, amely se előre, se hátra nem mozdulhat. Büszkesége tiltja, hogy engedékenységre vagy visszavonulásra még csak gondoljon is, amit az álomban következő szavakkal fejez ki: „Leszálljak vagy megforduljak?... lehetetlen". A mindig mások javáért túlfeszítette küzdelemben élő *Bismarcknál* érthető, ha lóval hasonlította magát össze. Emlegette is ezt különféle alkalmakkor és tőle származik az ismert mondás: „A derék ló hámban dől ki." Ily értelmezéssel „a ló megtorpant", azt jelenti, hogy ő maga a nagy terhek alatt jelen gondjaitól el akar fordulni, vagy a mi nyelvünkön, a valóság-elv bilincseiből az alvásba és az álomba akar menekülni. A vágyteljesülés, amely a második részben oly erősen érvényesül, már itt az „alpesi ösvény" szavakban is megindul. *Bismarck* akkor már tudta, hogy legközelebbi pihenőjét az alpesek közt és pedig Gasteinban fogja tölteni; így az álom, amely őt az alpesi környezetbe helyezte, egy csapásra megszabadította a fárasztó államügyektől."

„A második részben az álmodó vágyai kettősen teljesednek: egyrészt leplezetlenül, kézzelfoghatóan, másrészt szimbolikusan. Szimbolikusan a gátló sziklafal eltünésében, amelynek helyébe téres út — vagyis a keresett kivezető út — kerül; leplezetlenül az előnyomuló porosz csapatok látványában. Éppen nem szükséges, hogy a prófétai látomány magyarázatánál misztikus összefüggéseket keressünk. Teljesen elegendő ehhez *Freud* vágyteljesülési elmélete. *Bismarck* már akkor is Poroszország belső konfliktusaiból a kivezető utat egy Ausztria elleni győzelmes háborúban látta. Álmában a porosz csapatok Csehországban, tehát ellenséges földön zászlók között állanak. Ezzel csak egy vágy teljesül az álomban, ahogy azt *Freud* megállapítja. Egyénileg ez esetben csak az a nevezetes, hogy ez az álmodó nem elégedett meg az álombeli vágyteljesítéssel, hanem azt a valóságban is ki tudta verekedni. A pszichoanalitikus álomfejtés ismerőjének feltünik, hogy a lovagló ostor „végtelen hosszúra nyulik". Ostor, bot, lándzsa egyaránt fallikus szimbolum; ha még ehhez az ostor, a fallusz legfeltünőbb jellegével is bír, meghosszabbodni képes, akkor alig kétséges az ostor értelme. A „végtelen hosszúság", a jelenség túlságba vitele, úgy látszik gyermeki túlbecsülésre utal. Hogy az ostort kézbe veszi, az álom maszturbációra céloz. Persze nem aktuális dolgokra kell gondolni, hanem az álmodó rég elmult gyermekkori kedvteléseire. Igen jól értékesíthető itt a *Stekel*-féle magyarázat: a baloldal az álomban a tilalmasat, a helytelent, a vétkeset jelenti, jól illenék ez a tilalom ellenére űzött gyermekkori onaniához. E legmélyebben rejlő infantilis és a legfelső — az államférfi napi gond-

jaival foglalkozó — réteg között még egy közbenső is kimutatható, amely réteg a másik kettővel is kapcsolatban van. *Bismarck* csodálatos megszabadulása, ahogy a sziklára ütött és Istenhez fohászkodott, feltünően emlékeztet a bibliai jelenetre, amelyben Mózes a sziklára ütött és Izráel szomjazó gyermekei számára vizet fakasztott. Felvehetjük, hogy a bibliaismerő protestáns házból származó *Bismarck* ezt a jelenetet jól ismerte. Könnyen azonosíthatta magát a belső viszályok idején Mózessel, a felszabadítóval, akinek fáradozásait a nép lázadozással, gyűlölettel és hálátlansággal fizette. Ezzel megvan a kapcsolat az aktuális vágyakhoz. Másrészt a bibliai jelenet nem egy részletét jól felhasználhatta a maszturbációs fantázia. Mózes Isten parancsa ellenére nyul a vízfakasztó bothoz. Ezért az engedetlenségért büntette meg az Isten, kinyilatkoztatván, hogy meg fog halni, mielőtt az ígéret földjére léphetne. Az infantilis maszturbáció mozzanatai: az álomban a kétségtelenül fallikus jellegü botot tilalom ellenére megragadja; ütéssel vizet fakaszt belőle, és idetartozik a halálos fenyegetés. Érdekes, hogy az álomnak miként sikerült a lángeszű államférfi lelkéből egyrészről, a kezdetleges gyermeki lélek rezdüléseiből másrészről származó e két heterogén képet a bibliai jelenet közvetítésével eggyé forrasztani és minden kínos mozzanatot eltüntetni. Még azt a lázadásszerű cselekményt is, hogy a botot a tilalom ellenére megragadta, csak olykép jelzi szimbolikusan, az álom, hogy erre a bal kezet használja. Eközben is azonban az álmodó a nyilvánvaló tartalomban Istenhez fohászkodik, mintha minél tüntetőbben el akarná utasítani bármiféle tilalom vagy titkosság gondolatát. Isten két kijelentése közül (hogy t. i. az ígéret földjét látni fogja ugyan, de rálépni nem fog) az álom nagyon átlátszóan érzékelteti az egyiket (*kilátás* — erdős, hegyes vidékre); a másikat, a felette kínos jövendölést még csak nem is jelzi. A bibliai forrás-vizet a másodlagos átdolgozás valószínűleg eltüntette, amikor e jelenetet az előbbivel sikeresen összesűrítette; az álomképben maga a szikla omlik össze."

„Az infantilis maszturbációs fantázia befejezésében a tilalom-motívumát olykép képzelhetnők el, hogy a gyermek azt kívánná, hogy környezetének tekintélyei ne tudnák meg a történteket. Az álomban ezt annak ellenkezője juttatja kifejezésre: az a kívánsága, hogy a történteket azonnal jelentenie kell a királynak. Ez a megfordítás azonban nagyon jól illeszkedik ahhoz a győzelmi fantáziához, amely az álomgondolatok legfelső rétege s a nyilvánvaló álomtartalom egy része magában foglal. Az ilyen győzelmi vagy hódító álom igen gyakran leplezője valamely erotikus hódító-vágynak. Az álom némely részletét például

így értelmezhetnők: a behatolással egy ellentállás áll szembe; az ostor meghoszabbodásával széles út nyílik. De ezek az utalások nem elégségesek, hogy belőlük valamely határozott, az egész álmon átvonuló vágyra, vagy gondolatirányra következtessünk. Példaképét láthatjuk itt az egészen sikeres álomtorzításnak. A megbotránkoztató részletek seholsem ütközhetnek ki a szövedék alól, amelyet az álommunka védő lepelként reájuk borított. Ennek köszönhető, hogy az álomból minden szorongást sikerült távoltartani. A sikeres cenzurát nem sértő vágyteljesedés ideális esete ez; érthető, ha az álmodó az ilyen álomból derülten és pihenten ébredt fel."

12. A kémikus álma

(Egy ifjúé, aki azon fáradozott, hogy onanisztikus szokásait a nemi érintkezéssel felcserélje.)

Előzetes tudnivalók: Az álom előtti napon elmagyarázta egy fiatalembernek a *Grignard-féle* reakciót, amely szerint magnéziumot katalitikus jódbehatás közben abszolút tiszta éterben fel kell oldani. Két nappal előbb ugyanennél a reakciónál robbanás történt és egy munkás a kezét megégette.

Álom: *I. Fenil magnéziumbromidot kell csinálnia; a készüléket különösen világosan látja. Erre sajátságos ingadozó állapotban van és folyton azt mondja magában: Ez a helyes, jól megy, lábaim már feloldódnak, térdem már lágyul. Azután odanyul, megtapogatja a lábait, közben (nem tudja hogyan) kiveszi a lábait a lombikból és megint mondja magában: Ez nem lehetséges. — De mégis, jól van. Közben részben felébred, az álmot magában ismétli, hogy majd elmondja nekem. Határozottan fél az álom megfejtésétől, félálomban nagyon izgatott és állandóan ismétli: Fenil, Fenil.*

II. *Egész családjával . . . -ing községben van; ½12 órakor a Schottentor előtt kellene lennie, találkán azzal a bizonyos hölggyel, de csak ½12 órakor ébred fel. Azt mondja magában: Most már későn van, amíg odaérsz, ½1 lesz. A következő pillanatban az egész családot az asztal körül látja összegyűlve, különösen világosan az anyját és a szobalányt a leveses tállal. Azt mondja ezután: hiszen, ha már eszünk, akkor nem mehetek el."*

Elemzés: Bizonyos, hogy már az első álom célzást rejt a találka hölgyére. (Az álmot a találka előtti éjjel álmodta). A diák, akinek a felvilágosításokat adta, különösen utálatos fráter. Azt mondta neki: Ez nem a helyes eljárás, mert a magnézium még egészen érintetlen volt, mire az, mintha a hallottakkal mitsem törődne, így felelt: Hát bizony ez nem helyes. Ez a diák

csak ő maga lehet. Ő közömbös a saját elemzésével (analízisével) szemben, mint ahogy közömbös a másik a vegyi *szintézissel* szemben: — az álombeli Ő pedig, aki a műveletet végzi az én vagyok. Milyen utálatosnak kell őt találnom, hogy ő a sikerrel szemben közömbös!

Másrészről ő az a valami, amellyel az analizist (szintézist) csinálják. A kúra sikeréről van szó. A lábak az álomban egy tegnap esti benyomásra emlékeztetik. A táncórán egy hölggyel találkozott, akit meg szeretne hódítani; oly erősen szorította magához, hogy az hirtelen felkiáltott. Miután a lábai felé irányított szorítással felhagyott, a nő egy erőteljes ellennyomását érezte az alszártól a térden felül az álomban említett pontig. Ebben a helyzetben tehát az asszony a retortabeli magnézium, akivel végre a dolog megy. Ő irányomban feminin, amint az asszonnyal szemben viril. Ha a hölggyel megy a dolog, akkor a kúrával is megy. Hogy magát tapogatja és a térdén valamit észrevesz, onaniát jelez és megfelel az előző napi fáradtság érzésének. A találkát valóban ½12 órára beszélték meg. Abban a vágyban, hogy ezt átaludja és az otthoni sexualis tárgyaknál (t. i. az onaniánál) maradjon, ellenállása jut kifejezésre.

A fenil név ismétléséhez a következőket mondja el: Neki minden il-re végződő gyök nagyon tetszett. Nagyon kényelmesen használható: benzil, acetil, stb. Ez azonban semmit sem magyaráz; amikor azonban a *Schlemihl* gyököt ajánlom figyelmébe, nagyot nevet és elbeszéli, hogy a nyáron *Prevost* egy könyvét olvasta és ebben a *Les exclus de l'amour* c. fejezetben tagadhatatlanul a *„Schlemiliés"*-ről volt szó, kiknek jellemzésénél arra gondolt, hogy: Ez az én esetem. Schlemihlség lett volna az is, ha a találkát elmulasztotta volna.

Úgy látszik a nemi álom-szimbolika már közvetlen kísérleti igazolást is nyert. Dr. phil. K. *Schrötter H. Szvoboda* bíztatására 1912-ben mély hipnotikus álomba merülteknél szuggesztív paranccsal álmokat idézett fel, amely paranccsal az álomtartalom nagy részét előre meghatározta. Ha a sugallás azt rendelte, hogy az illető normális vagy abnormális nemi érintkezésről álmodjék, akkor az álom ezt a parancsot úgy hajtotta végre, hogy a nemi anyagot a lélekelemző álomfejtés révén ismert szimbolumokkal helyettesítette. Így pl. arra a sugallására, hogy egy nő egyik barátnőjével homoszexualis érintkezésről álmodjon, az álomban ez a barátnő egy kopott *ütitáskával* jelent meg, amelyre cédula volt ragasztva, ezekkel a nyomtatott szavakkal: „Csak hölgyeknek". Az álmodó nővel állítólag az álom szimbolikájáról és az álomfejtésről soha semmit sem kö-

zöltek. Sajnos, e jelentős kísérletek értékelését megzavarta az a szerencsétlen körülmény, hogy dr. *Schrötter* nem sokkal ezután öngyilkos lett és munkája abba maradt. Álomkísérleteiről a Zentralblatt für Psychoanalyse csak egy előzetes értesítésben ad számot.

Hasonló eredményeket közölt G. *Roffenstein* 1923. Különösen érdekesek azonban *Betlheim* és *Hartmann* kísérletei, mert ezek a hipnózist kikapcsolták kísérleteikből. („Über Fehlreaktionen bei der Korsakoffschen Psychose", Archiv für Psychiatrie Bd 72. 1924). Betegeiknek zűrzavaros, durva, szexualis tartalmú történeteket beszéltek el és megfigyelték a reproductio során felmerülő torzításokat. Kitünt, hogy ezekben az álomfejtésből ismert szimbólumok kerültek felszínre (lépcsőt járni, szúrni és lőni, a koitus szimbólumai; kés és cigaretta a penis szimbólumai). Különös értéket tulajdonítanak a lépcső szerepének, mivel a szerzők joggal hangsúlyozzák, hogy „a tudatos torzító vágy képtelen lenne ilyféle szimbolizálásra".

Az álom-szimbolika kellő méltatása után folytathatjuk a *tipikus álmoknak* a 207. oldalon megszakított tárgyalását. Indokolt, ha ezeket az álmokat nagyjában két osztályba sorozzuk; olyanokra, amelyeknek valóban mindenkor ugyanaz az értelmük és olyanokra, amelyek azonos vagy hasonló tartalmuk ellenére is különféleképen fejthetők meg. Az első csoport tipikus álmai közül a vizsga-álommal már behatóbban foglalkoztam.

A vonat-el-nem-érés indulati benyomása azonos a vizsga-álom indulatához és ezért ide sorozandó. A magyarázata igazolja is majd ezt az összekapcsolást. Vigasztaló álmok ezek, egy más, az alvásban érzett szorongásos rezdülettel, a halálfélelemmel szemben. „Elutazni" a leggyakoribb és legjobban megalapozott halál szimbolumok egyike. Az álom azután vigasztalva mondja: Légy nyugodt, nem fogsz meghalni, (elutazni), mint ahogy a vizsga-álom megnyugtatott: „Ne félj, ez alkalommal sem lesz semmi bajod". A két álomfajtát azért oly nehéz megérteni, mert a szorongás-érzés éppen a vigasztalás kifejezéshez van kötve.

Betegeimnél elég gyakran elemezett „fog-inger álmok" értelme hosszú ideig rejtve volt előttem, mert fejtésük elé gyakran — amint meglepetéssel tapasztaltam — túlságos nagy ellentállások tornyosultak.

Végül az anyag magában világosan jelezte annak értelmét: nem volt kétséges, hogy a férfiaknál ez álmok hajtóereje a pubertásbeli onánia-vágy. Két ilyen álmot fogok elemezni, amelyek közül az egyik egyúttal „repülő-álom" is. Mindkettő ugyanattól a betegtől, egy homosexualis fiatalembertől származik, akinél

azonban a nemi rendellenességnek az élet akadályai erősen gátat vetettek.

„Fidelio" előadásán, az opera parkettjén L. nevű rokonszenves egyén mellett ül, akinek szerette volna a barátságát megszerezni. Az álmodó hirtelen a parkett felett ferdén végigrepül, azután szájába nyul és két fogát kihúzza.

A repülést maga úgy írja le, mintha a levegőbe „dobták" volna. Minthogy „Fidelio" előadásáról van szó, közel áll a költő szava:

„Wer ein holdes Weib errungen."

Csakhogy a legbájosabb asszonynak kiküzdése nem tartozik az álmodó vágyai közé. Vágyához jobban illik ez a két másik verssor:

„Wem der *grosse Wurf gelungen*
Eines Freundes Freund zu sein . . ."

Az álom tehát ezt a „grosser Wurf"-ot (nagy dobás, nagy szerencse igaz barátra szert tenni) tartalmazza, ez azonban nemcsak vágyteljesedés. Mögötte az a kínos meggondolás is rejlik, hogy barátok szerzése körül oly sokszor érte balsiker, „kidobták" és az a félelem, hogy ez a sors annál a fiatalembernél is megismétlődhetik, aki mellett a „Fidelio"-t élvezi. Ehhez azonban egy a finomlelkű álmodót megszégyenítő vallomás csatlakozik, hogy egykor, miután barátja elutasította, vágyakozás teljes érzéki izgalmában kétszer egymásután onanizált.

A másik álom: *Két más, előtte ismerős tanár kezeli helyettem. Az egyik valamit csinál a beteg nemi szervén; fél, hogy operálni fogják. A másik egy vasrúddal a szája felé lök, úgy, hogy egy vagy két fogát kiüti. Négy selyemkendővel van bekötve.*

Az álom nemi értelme egyáltalán nem kétséges. A selyemkendők az elemzés során azonosítását jelentik egy velem ismerős homoszexuális férfivel. Az álmodó, aki sohasem koitált és a valóságban nemi érintkezést férfiakkal nem keresett soha, a nemi érintkezést úgy képzeli el, mint az előtte egykor jólismert pubertási onaniát.

Azt hiszem, hogy a tipikus foginger álomnak számos módosulatai is, mint pl., hogy más valaki az álmodónak a fogát kihúzza stb., ugyanazzal a magyarázattal megérthetők.* Rejtélyes azonban, hogy juthat a „foginger" ehhez a jelentőséghez. Rá kell

* Az, ha a fogat másvalaki tépi ki, legtöbbször kasztrációként értendő. (Épp úgy, mint a hajnyírás a fodrásznál; *Stekel.)* Különbséget kell tenni foginger álom és a fogorvosról való álom között általában, amilyent például *Coriat* (Centralbl. f. Ps. I. III. 440.) közölt.

mutatnom a szexuális elfojtás szolgálatában álló oly gyakori, alulról felfelé irányuló eltolásra, amelynek segítségével a hisztériában mindenféle, egyébként a nemi szervek területén lejátszódó szándék, érzékelés más — nem kifogásolt — testrészeken valósulhat meg. Ilyen eltolás egyik esete az is, hogy a tudattalan gondolkodás szimbolikájában a genitáliákat az arc helyettesíti A nyelvszokás is segít ebben, amikor a „farpofát" az arcfelek homologonjaként ismeri el „szeméremajakat" a szájrést körítő ajkak mellett említ. Az orrt számos célzásban a penisszel helyezik egy sorba, mindkettő hajzata kiegészíti a hasonlóságot. Csak egy szerv áll az összehasonlítás minden lehetőségén kívül: a fog. Ámde éppen a hasonlóságnak és eltérésnek ez a találkozása teszi a fogakat a nemi elfojtás nyomása alatt az ábrázolás céljaira alkalmasakká.

Nem akarom állítani, hogy ezzel a foginger-álomnak onania értelme — aminek jogosultságában kételkedni nem tudok — az álomban teljesen átlátszó lett.* Csak annyi magyarázatot adhatok, amennyit tudok és egy részt megfejtetlenül kell hagynom. Ámde rá kell mutatnom egy más nyelvbeli kifejezésben rejlő kapcsolatra is. Van országunkban a maszturbiciónak egy nem finom megjelölése: sich einen ausreissen, oder sich einen herunterreissen (valamit letépni vagy kiszakítani magunkon).** Nem tudom megmondani, hogy e szólásformák honnan erednek és mely kép szolgál annak alapjául, de a kettő közül az elsőhöz a „fog" igen jól illenék.

Minthogy a néphit a fog-kihúzásról, vagy kiesésről szóló álmokat valamely rokon halálaként magyarázza, a lélekelemzés azonban ilyen jelentőséget ezeknek legfeljebb a fentjelzett parodisztikus értelemben tulajdoníthat, ide iktatok egy „foginger" álmot, amelyet *Otto Rank* bocsátott rendelkezésemre.

„A foginger álom témájához egy kollegától, aki egy idő óta az álomfejtés problémája iránt élénkebben erdeklődik, a következő közlést kaptam:

Röviddel ezelőtt álmodtam, hogy fogorvosnál vagyok, aki az alsó állkapocs egy hátsó fogát kifúrja. Oly sokáig dolgozik rajta, míg a fog használhatatlanná lett. Azután a fogóval megfogja és oly játszi könnyedséggel húzza ki, hogy ámulatba ejt. Azt mondja, hogy ne törődjem vele, mert ez nem is a tulajdonképen kezelt fog és az asztalra teszi a fogat, ahol az (amint most rémlik, egy felső

* *Jung* közlése szerint a foginger álmok asszonyoknál szülésre utalnak. E. *Jones* találó bizonyosságát adta ennek. Ennek és a fentebb adott értelmezésnek közössége abban áll, hogy mindkét esetben (a kasztrációnál úgy, mint a szülésnél) arról van szó, hogy a testről, mint egészről egy rész leválik.

** Lásd ehhez a biografikus álmot a 260. oldalon.

metszőfog) több rétegre esik szét. Az operációs székből felemelkedem, kíváncsian közelebb lépek és érdeklődéssel egy orvosi kérdést intézek hozzá. Az orvos kijelenti, miközben a feltűnően fehér fog darabjait külön rakja és egy műszerrel szétmorzsolja (porítja), hogy ez a pubertással függ össze és a fogak csak a pubertás miatt esnek ki oly könnyen; az asszonyoknál az erre döntő momentum a gyermekszülés.

Azután észreveszem (úgy gondolom félálomban), hogy ezt az álmot pollució kísérte, amelyet azonban nem tudok az álom egy bizonyos pontjával határozottan kapcsolatba hozni; úgy tűnik, hogy az leginkább még a fog kihúzásakor állhatott be.

Azután tovább álmodom egy folyamatot, amelyre már nem emlékszem s amely azzal végződött, hogy a kalapomat és kabátomat valahol visszahagytam abban a reményben, hogy ezeket a ruhadarabokat majd utánam hozzák (lehet, hogy fogorvos garderobjában) és csak felöltőben siettem el, hogy egy induló vonatot még elérjek. Sikerült is még az utolsó pillanatban a hátsó kocsira felugranom, ahol már valaki állott. De már nem tudtam a kocsi belsejébe jutni, hanem kényelmetlen helyzetben kellett az utazást megtennem, amelyből kiszabadulni igyekeztem, ami végül sikerült is. Nagy alaguton utazunk keresztül, miközben ellenkező irányból két vonat mintha a mi vonatunkon keresztül futna, mintha ez volna az alagút. Én mintegy kívülről egy vagon ablakán át benézek.

Ez álomfejtés anyagául az előző nap következő élményei és gondolatai adódnak.

I. Rövid idő óta valóban fogorvosi kezelés alatt állok és az alsó állkapocsnak abban a fogában szüntelen fájdalmaim voltak, melyet az orvos az álomban kifúr és amelyen az orvos a valóságban hosszabb ideig babrált, semmint az nekem kellemes volt. Az álomnak délelőttjén a fájdalmak miatt újra az orvosnál voltam, aki megmagyarázta, hogy egy másik, ugyanabban az állkapocsban levő nem kezelt fogat kellene kihuzatnom, amelytől valsózínűleg a fájdalom ered. Ez éppen egy áttörni készülő „bölcsesség-fog" volt. Ez alkalommal orvosi lelkiismeretére tartozó kérdést is intéztem hozzá.

II. Ugyanaznap délután egy hölgytől rossz kedvemért bocsánatot kértem és fogfájásomra hivatkoztam, mire ő elmondotta, hogy fél egy gyökeret kihuzatni, amelynek koronája úgyszólván teljesen elmorzsolódott. Úgy gondolta, hogy a húzás, különösen a szemfog kihúzása fájdalmas és veszélyes, jóllehet más oldalról egy ismerőse azt mondta, hogy a felső állkapocs fogainál (erről volt nála szó), ez könnyebben megy. Ez az ismerőse elbeszélte azt is, hogy narkózisban tévesen húzták ki egy fogát, amely miatt a

szükséges műtéttől még jobban fél. Aztán megkérdezte tőlem, hogy szemfog alatt záp- vagy „sarokfog" (Eckzahn = szemfog) értendő-e és mit tudunk ezekről. Én egyrészt a kérdés körüli babonákra tettem figyelmessé, anélkül azonban hogy némely népies felfogásnak a helyes magvát hangsúlyozni elmulasztottam volna. Erre egy, a tapasztalata szerint, igen régi és általánosan ismert néphiedelemről tett említést, amely szerint: *ha terhes asszonynak a foga fáj, akkor fia születik.*

III. Érdekelt ez a közmondás, tekintettel *Freud*-nak a Traumdeutungban (2. kiad. 193. lap) tett ama közlésére, hogy a foginger álomnak, mint onania helyettesítőjének tipikus jelentősége van, miután a közmondás is fogat és a férfi genitalet (Bubot) bizonyos kapcsolatba hozta. Aznap este tehát a Traumdeutung megfelelő részét fellapoztam és ott egyebek között a következő fejtegetést találtam, amelynek befolyása az álmomra épp oly könnyen felismerhető, mint a két előbb említett eseményé. *Freud* a foginger álomról írja, „hogy férfiaknál az álmok hajtóerejét csak a *pubertás*-beli onaniás kedv szolgáltatja" (p. 193.), továbbá: „Úgy gondolom, hogy a tipikus fog-inger álmok számos módosulatai is, mint pl., hogy másvalaki az álmodó fogát kihúzza, ugyanazzal a magyarázattal megérthető. Rejtélyes lehet azonban, hogy hogyan jut a foginger ehhez a jelentőséghez. Utalok e helyütt az *alulról felfelé történő áttolásra* (a jelen álomban is az alsó állkapocsról a felsőre), amely a nemi elfojtás szolgálatában áll és segítségével a hisztériában mindenféle érzéklés és szándék, amelyeknek a genitáliákon kellene végbemenni, legalább más ártatlan testrészen valósítható meg." (p. 194.) Utalni akarok azonban egy másik, nyelvbeli kifejezésben foglalt összefüggésre. Országunkban van a maszturbációnak egy durva megnevezése: „sich einen ausreissen", vagy „sich einen herunterreissen". (p. 193.) Ezt a kifejezést az onania jelölésére már kora ifjúságomban ismertem és a gyakorlott álomfejtő könnyen fogja ezen át a gyermeki anyaghoz vezető utat megtalálni, amely ez álom alapjául szolgál. Még csak azt említem meg, hogy az a könnyűség, amellyel az álomban a fog kijön, amely a húzás után egy felső metszőfoggá változik, engem egy gyermekkori eseményre emlékeztet, amikor egy mozgó *felső metszőfogat* könnyen és fájdalom nélkül *magam téptem ki.* Ez az esemény még ma is minden részletével világos emlékezetemben él és az első tudatos onania kisérlet korai idejére vezet vissza. (Fedő emlék).

Freud utal *C. G. Jung* egy közleményére, amelyben a foginger álomnak *asszonyoknál szülés jelentősége* van (Traumdeutung, 194. l. jegyzet); a terhesek fogfájásáról szóló néphiedelem alkalmat nyujtott arra, hogy ennek női jelentését a

férfi pubertás jelentőséggel szembeállítsuk. Ehhez egy korábbi álom jut eszembe, amelyben nem sokkal azután, hogy egy fogorvos kezeléséből elbocsátott, azt álmodtam, hogy az éppen behelyezett aranykoronák kihullottak, amint a jelentékeny költség miatt — amely még mindig bántott — az álomban igen bosszankodtam. Ez az álom most már érthető, amely azzal a bizonyos élménnyel kapcsolatban a gazdaságilag mindenkép hátrányosabb tárgyszerelmekkel szemben (aranykorona) a maszturbáció előnyeit magasztalja. Azt hiszem, hogy az a közlés, amelyet az a hölgy a terhesek fogfájásának jelentőségéről tett, ébresztette fel ismét ezeket a gondolatmeneteket bennem."

Ennyit a kollegának magától érthető és azt hiszem kifogástalan fejtéséről, amelyhez semmi hozátenni valóm nincsen. Talán csak a második álomrész valószínű értelmére utalhatnék, amelyben a szóhidak: Zahn (— ziehen — zug; reissen — reisen) azt a valószínűleg nagy nehézségek között végbement utat (alagút, amelyeken a vonatok ki- és bejárnak), valamint annak a veszedelmét (terhesség „Überzieher") ábrázolják, amelyet az álmodó megtett, amikor az onaniáról a nemi érintkezésre áttért.

Ezzel szemben elméleti szempontból az eset két irányban érdekes. Először is bizonyító erejű arra a *Freud* által felfedezett összefüggésre, hogy az ejakuláció az álomban a foghúzás aktusánál következik be. Hiszen a polluciót, álljon be az bármely körülmény között, oly maszturbatorikus kielégítésnek kell tekintenünk, amely mechanikus izgatások nélkül jön létre. Ehhez járul, hogy a polluciós kielégítés ebben az esetben nem, mint különben egy, hacsak képzelt tárgyon is következik be, hanem tárgytalanul, ha szabad úgy mondanunk, tisztán auto-erotikusan, amely legfeljebb, ha halvány homoszexuális színezetet (fogorvos) árul el.

A második megemlítésre érdemes dolog a következő: „Közelfekvő az az ellenvetés, hogy a *Freud*-féle felfogás érvényesítésének kísérlete itt teljesen fölösleges, minthogy az előző nap élményei egyedül is tökéletesen elégségesek, hogy az álom tartalmát velünk megértessék. A látogatás a fogorvosnál, a beszélgetés a hölggyel és a Traumdeutung olvasása kielégítően megmagyarázzák, hogy a fogfájással éjjel is nyugtalanított alvó ezt az álmot hozza létre, ha úgy akarjuk, létrehozza abból a célból, hogy az alvást zavaró fájdalmat eltüntesse (a fájó fog eltávolításának képzete révén és egyúttal azáltal, hogy a félt fájdalomérzést libidóval szinezi). Ámde még az ezirányú legmesszebbmenő engedmény mellett sem állíthatjuk komolyan, hogy a *Freud* magyarázatának olvasása az álmodóban a foghúzás és a maszturbáció aktus között összefüggést létesíthetett, vagy ilyet

csak tevékennyé is tehetett volna, ha — mint ahogy az álmodó maga bevallotta az (sich einen ausreissen) régen készen nem élt volna benne. Ami a hölggyel való beszélgetésen kívül ez összefüggést inkább megeleveníthette, az az álmodónak későbbi közléséből következik. Ő ugyanis a Traumdeutung olvasásánál a foginger álmok e tipikus jelentőségében érthető okokból nem igen tudott hinni és szerette volna tudni, hogy az minden ilyen álomra érvényes-e. Az álom im ezt legalább is a maga személyére megerősíti és ilyformán megmutatja, hogy miért kellett neki abban kételkednie. Az álom tehát e tekintetben is egy vágynak teljesülése, nevezetesen annak, hogy a *Freud*-féle felfogás horderejéről és megbízhatóságáról meggyőződjék."

A tipikus álmok második csoportjához tartoznak azok, amelyekben az ember repül vagy lebeg, esik, úszik, stb. Mit jelentenek ezek az álmok? Ezt általánosságban nem lehet megmondani. Mint hallani fogjuk, minden esetben más az értelmük, csak a tartalmukban rejlő érzékletek anyaga származik mindig azonos forrásból.

A lélekelemzéseknél szerzett ismereteinkből arra kell következtetnünk, hogy ezek az álmok is gyermekkori benyomásokat, nevezetesen mozgási játékokat ismételnek, amelyek a gyermekre oly rendkívüli hatással voltak. Melyik bácsi nem játszott „repül a gyerek"-et, hogy kinyujtott karokkal tartva a szobán végig futott vele; vagy zuhanást játszott, térdein himbálta a gyermeket, amíg lábszárát térdben hirtelen kiegyenesítette vagy a magasba emelte és úgy tett, mintha hirtelen leejtené. A gyermekek ujjonganak és fáradhatatlanul kívánják a játék megismétlését, különösen, ha az valamiféle ijedelemmel és szédüléssel is jár. Évek multán, álmunkban újra megteremtik a játékot, de ekkor már eleresztik a kezet, amely őket tartotta, úgy hogy most szabadon lebegnek vagy leesnek. Tudjuk, hogy a gyermekek menynyire szeretik a hintázó és billenő játékokat. Ha később azután a gyermek ilyen torna-mutatványokat láthat a cirkuszban, az emlékek újból felfrissülnek. Az elemzés kiderítette, hogy némely gyermeknél a torna-mutatványok kedvtelésében és megismétlésében rejlő szervi kéjen kívül a hisztériás rohamokat egy másik mozzanat, az embereken vagy állatokon megfigyelt nemi érintkezésnek (gyakran tudattalan) emlékképe idézi fel. Hogy egy nálunk szokásos szóval fejezzem ki mindezeket a mulatságokat, a hancurozás (hetzen — hajsza) az, amit a repülés, szédülés, stb. álmok ismételnek, amelynek kedvérzése most szorongássá változik. Amint azonban minden anya tudja, a gyerekek hancurozása is a valóságban gyakran végződik veszekedéssel és sírással.

Jó okom van tehát arra, hogy elutasítsam azt a magyaráza-

tot, hogy a bőrérzetekből, a tüdőszárnyak mozgásából származó érzések alvásközben okai a repülés- vagy zuhanás-álmoknak. Úgy látom, hogy magukat ezeket az érzéseket is azok az emlékezések keltik, amelyekre az álom vonatkozik. Az érzet tehát tartalma az álomnak, de nem a forrása.*

A mozgási érzetek hasonnemű és azonos forrásból eredő anyaga a legkülönbözőbb gondolatok ábrázolására szolgál. A repülés és lebegés erősen kéjes színezetű álmai a legkülönfélébb magyarázatra vezetnek, egész különlegesekre egyes embereknél, de tipikus természetű fejtésekre másoknál. Egyik nőbetegem igen gyakran álmodta, hogy az utca fölött egy bizonyos magasságban lebeg anélkül, hogy a földet érintené. Nagyon alacsony növésű volt és félt, hogy az emberekkel való érintkezésben bepiszkítja magát. A lebegés álma két vágyát teljesítette, amennyiben lábát a földtől távol tarthatta és fejét magasabb régiókba emelhette. Egy másik nőnek repülés-álma ezt a vágyát jelentette: bárcsak madár volnék! Vannak akik éjjelente angyalok lesznek, ha nélkülözik, hogy nappal így nevezzék őket. A repülés közeli kapcsolata a madár fogalmával (Vogel) férfiak álmában sokszor durva, érzéki jelentést ad. Nem is csodálkozunk, ha halljuk, hogy egyik-másik ember igen büszke arra, hogy álmában repülni tud.

Dr. Paul *Federn*-nek (Wien) nagyon is valószínű feltevése, hogy a repülés-álom legtöbbször erekciós álom; az erekció ugyanis — az emberi fantáziát szüntelenül foglalkoztató sajátságos jelenség — a nehézségi törvény megszűnéseként hat. (Ide vonatkozik a régiek szárnyas fallusza.)

Említésre méltó, hogy a józan és minden álomfejtéstől tartózkodó álom-kísérletező Mourly *Vold* a repülő (lebegő) álmoknak szintén erotikus magyarázatot adott (Über den Traum, Ges. Schr. Band III.). „A lebegés-álom legfontosabb motivumának" az erotikát tekinti, s a testnek ez álmokat kísérő erős vibrációs érzésével, valamint azzal igazolja, hogy ezeket az álmokat gyakran kiséri erekciós pollució.

Az *esés*-álmokkal gyakrabban jár szorongás. Megfejtése a nőknél nem okoz nehézséget, mert szinte szabályszerűen elfogadják, hogy az esésben az a bukás jutott kifejezésre, amely a kísértéssel szemben mutatott gyengeségükben áll. Az esés-álom infantilis forrásait még nem merítettük ki. Majdnem minden gyermekkel megtörtént, hogy elesett, azután felvették és dédelgették; ha pedig éjjel kis ágyából kiesett, a gondozója magához vette az ágyába.

* A mozgásálmokra vonatkozó bekezdést az összefüggés kedvéért megismételjük.

Akik gyakran álmodnak *úszásról,* nagy élvezettel szelik a hullámokat, stb., rendszerint ágybavizelők voltak és az álomban azt a kedvtelést ismétlik meg, amelyről régen le kellett mondaniok. Hogy az úszás álma minek az ábrázolására alkalmas, arról majd egy más példán csakhamar meggyőződést szerezhetünk.

A *tűzről* álmodás elemzése a gyermekszobának ahhoz a tilalmához vezet, hogy a gyermeknek nem szabad „tűzzel játszania", nehogy éjjel az ágyba vizeljen. Ez álmok alapja ugyancsak emlékezés a gyermek éjjeli bevizeléseire (Enuresis nocturna). „A Bruchstück einer Hysterieanalyse"-ben 1905* egy ilyen tűzálom analízisét és szintézisét közöltem az álmodó nő kórtörténetével kapcsolatban és megmutattam, hogy ezt az infantilis anyagot az álommunka az érettebb évek mely rezdületeinek ábrázolására használja fel.

Még jócskán fel lehetne sorolni „tipikus" álmokat, amennyiben ez alatt különböző álmodónál azonos álomtartalmak gyakori visszatérését értjük. Ilyen álmok pl.: Valaki állandóan szűk utcákban jár; vagy a szobák hosszú során megy át; ilyenek az álmok éjjeli rablóról, ami miatt ideges emberek lefekvés előtt különféle óvatossági rendszabályokat alkalmaznak; ilyenek a vadállatokról, lovakról) szóló álmok, üldöztetések, fenyegetések, késekkel, tőrökkel, lándzsákkal. E két utóbbi álomféle a szorongásban szenvedők nyilvánvaló álomtartalmára jellemző. Hálás dolog volna, ha valaki ezzel az anyaggal különlegesen foglalkoznék. E helyett csak két megjegyzést tehetek, amely azonban nem kizárólag a tipikus álmokra vonatkozik.

Minél többet foglalkozunk az álmok fejtésével, annál készségesebben fogadjuk el, hogy a felnőttek legtöbb álma nemi anyagot dolgoz fel és erotikus kívánságot juttat kifejezésre. Csak az alkothat ítéletet e felől, aki az álmokat valóban elemzi, azaz azok nyilvánvaló álomtartalmától a rejtett álomgondolatba hatol és sohasem az, aki miután tudomásul vette, megelégszik a nyilvánvaló álomtartalommal, (mint *Naecke* pl. a nemi álmokról írt munkájában). Ez a tény semmi meglepőt sem mond nekünk és teljes összhangban áll az álommagyarázásra vonatkozó alapelveinkkel. Semminemű más ösztön gyermekkorunk óta nem szenvedett el oly sok elfojtást, mint a nemi ösztön és annak számos összetevője,** semmi másból nem maradt fenn annyi és oly erős tudattalan vágy, mint amely most az alvás állapotában álom-termelőként működik. A nemi komplexumoknak ezt a jelentőségét az álomfejtésnél sohasem szabad elfelejtenünk, de ter-

* Ges. Schriften Bd VIII.

** Lásd szerzőnek: „Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie 1905, 6. k. 1926. (Ges. Schriften, Bd V.)

mészetesen — túlhajtottan — kizárólagosnak sem szabad tekintenünk.

Sok álmon gondos elemzés közben megállapíthatjuk, hogy biszexualisan értelmezendő, amennyiben elutasíthatatlan az a második homoszexuális értelem, hogy az álom az álmodó normális nemi tevékenységével ellenkező nemi gerjedelmét is kielégíti. Hogy azonban minden álom biszexualisan értelmezendő, amint W. *Stekel** és Alf. *Adler*** állítják, bebizonyíthatatlan és egyúttal valószínűtlen általánosítás, amelynek nem óhajtok szószólója lenni. Elsősorban nem tudnám eltüntetni azt a nyilvánvaló tényt, hogy van sok oly álom, amely a legszélesebb értelemben vett erotikumot is figyelembe véve, nem erotikus szükségletet elégíti ki, hanem éhséget, szomjúságot és amilyenek a kényelmi álmok, stb. Oly megállapítások továbbá, hogy „minden álom mögött a halál-klausula rejlik" *(Stekel)*, vagy hogy „minden álomban haladás mutatkozik a női vonalról a férfias felé" *(Adler)* és ehhez hasonlók, az álomfejtésben megengedhető mértéket messze meghaladják. Az az állítás, hogy *minden álom nemi megfejtést követel,* amely az irodalomban fáradhatatlan vitára ad okot, a „Traumdeutung"-tól idegen. E könyv hét kiadásában erről mi sem olvasható és kézzelfogható ellentétben is áll annak egyéb tartalmával.

A feltűnően *ártatlan* álmok *kivétel nélkül* durva erotikus vágyakat testesítenek meg, ezt már más helyen megállapítottuk és számos újabb példával megerősíthetjük. Ámde sok közömbösnek látszó álmot, amelyen semmi feltűnő nincs, az elemzés kétségtelenül nemi természetű vágyakra vezeti vissza egész váratlanul. Igy pl. ki sejtene az elemzés előtt nemi vágyat egy férfi következő álmában? *Két tekintélyes palota között,* — beszéli az álmodó — *kissé hátrább egy kis házikó áll, amelynek kapui zárva vannak. Feleségem az útnak a házikóig szolgáló részén elvezet, az ajtót benyomja s én erre hirtelen és könnyen egy ferdén felfelé emelkedő udvar belsejébe becsúszom.*

Aki az álmok lefordításában némi gyakorlattal bír, tudja, hogy szűk helyiségbe behatolni, zárt ajtókat kinyitni, a leghasználatosabb nemi szimbólum és könnyen meg fogja találni az álomban a hátulról (az asszonyi test tekintélyes két hemisphaerája között) megkísérelt koitus ábrázolását. A szűk, ferdén felemelkedő folyosó természetesen a hüvely. Hogy felesége az álmodó segítségére van, az arra a magyarázatra késztet, hogy a va-

* Die Sprache des Traumes, 1911.

** Der psychische Hermaphroditismus im Leben und in der Neurose. Fortschritte der Medizin, 1910. Nr. 16 és későbbi dolgozatok a Zentralblatt für Psychonalayse I. 1910/11.

lóságban csak a feleségre való tekintet tartja őt vissza az ilyen kisérlettől. Kérdezősködésnél kiderül, hogy az álom napján egy fiatal leány lépett az álmodó háztartásába szolgálatba, aki neki megtetszett és rá azt a benyomást tette, hogy közeledését nem utasítaná vissza. A két palota közötti kis házat a prágai *Hradschin* emlékéből vette, ami szintén az előbb említett, ebből a városból származó leányra utal.

Ha betegeim előtt az Ödipus-álomról, az anyával való nemi érintkezés álmának gyakoriságáról beszélek, rendszerint a következő feleletet kapom: Ilyen álomra nem tudok visszaemlékezni. Mindjárt ezután azonban egy más felismerhetetlen és közömbös álom jut eszébe, amely ismétlődni szokott. Az elemzés aztán megmutatja, hogy ennek az álomnak a tartalma ugyanaz, nevezetesen csak Ödipus-álom. Biztosan állíthatom, hogy a nemi érintkezés álma az anyával sokkal gyakoribb ily burkolt formában, mint nyiltan.*

Vannak vidékekről és helyiségekről szóló álmok, amelyben maga az álom hangsúlyozza azt a biztos tudatot, hogy: itt már voltam egyszer. Ennek a „de ja vù"-nek azonban az álomban különös értelme van. Ez a helyiség ilyenkor mindig az anya genitaléja; valóban semmi másról sem állíthatjuk oly bizonyossággal, hogy „ott már egyszer voltunk". Egyetlen egyszer hozott zavarba álmával egy kényszer-neurotikus, amikor azt mondotta, hogy álmában egy házba látogat, amelyben már *kétszer* volt. De éppen ez a beteg már régebben mondotta el hatodik életévének egy eseményét, amely szerint akkor anyjával egy ágyban

* Az ily burkolt Ödipus-álomnak tipikus példáját a Zentralblatt für Psychoanalyse I. évf. 1. számában közöltem; egy másikat kimerítő fejtéssel *O. Rank* közölt a 4. számban. Más burkolt álmokról, amelyekben a szemek szimbolikája lép előtérbe, lásd *Rank* Internat. Zeitschrift für Psychoanalyse I. 1913. Ugyanott vannak a „szemálmok"-ról és szemszimbolikáról munkálatok *Edertől, Ferenczitől* és *Reitlertől.* A megvakítás az Ödipus-mondában, valamint egyebütt is, a kasztráció helyettesítője. A régiek előtt egyébként a leplezett Ödipus-álmok szimbolikus fejtése sem volt ismeretlen. (Lásd *O. Rank* Jahrb. II. 534. o.): „Így ránkmaradt Julius Caesar egy álma, amelyben az anyjával nemileg érintkezik, amit az álomfejtők a föld *(anya-föld)* birtokbavételének kedvező előjeléül magyaráztak. Époly ismeretes a Tarquiniusoknak adott jóslat, hogy Róma felett az fog uralkodni, aki *az anyját először megcsókolja* (osculum matri tulerit), amit Brutus az *anyaföldre* vonatkozván fogott fel *(Terram osculo contigit, scilicet quod ea communis mater omnium mortalium esset.* Livius, I. LXI). Lásd ehhez *Hippias* álmát Herodotnál, VI. 107.: „Hippias azonban a barbárokat Marathonba vezette, miután előző éjjel a következő álomlátása volt: Ugy tűnt Hippiasnak, mintha saját anyjával aludnék. Ebből az álomból arra következtetett, hogy Athénba haza fog jutni, az uralmat megint el fogja nyerni és hazájában fog megöregedve meghalni." Ezek a mítoszok és fejtések helyes lélektani megismerésre mutatnak. Azt tapasztaltam, hogy azok a személyek, akik érzik, hogy anyjuk előnyben részesítette és kitüntette

aludt és egyszer az alkalommal visszaélve azt arra használta fel, hogy ujját az alvó genitáléjába dugja.

Számos szorongással teli álom, hogy szűk helyiségeken kell átmenni vagy vízben tartózkodni, az anyaméhben való tartózkodás vagy a szülési aktus fantáziáján épül. A következőkben egy fiatal ember álmát közlöm, ki már a méhen belüli alkalmat használja fel képzeletében, hogy a szülők közötti koitust meglesse.

„*Mély aknában tartózkodik, melyben oly ablak van, mint a semmeringi alagútban. Ezen keresztül először egy üres tájat lát s azután egy képet komponál bele, mely erre mindjárt meg is jelenik és az ürességet kitölti. A kép szántóföldet ábrázol, amelyet egy szerszám mélyen felforgat; a kellemes levegő, az alapos munkával járó gondolat és a kékesfekete göröngyök jó benyomást keltenek. Azután tovább kerül, egy fellapozott pedagógiai könyvet lát ... és csodálkozik, hogy abban (a gyermek) nemi érzéseire annyi figyelmet fordítanak, miközben rám kell gondolnia.*"

Egy nő-betegemnek szép vízi-álma a következő, amelyet a kezelésben különlegesen fel lehetett használni.

Nyári tartózkodási helyén a ... tó mellett, a sötét vízbe vetette magát, ott, ahol a halvány hold a vízben tükröződik.

Ilyenfajta álmok születési álmok, megfejtésükhöz úgy jutunk el, ha a nyilvánvaló álomban közölt tényt megfordítjuk, tehát: a vízbeugrás helyére — a vízből kilépést tesszük, azaz megszületünk.* A születés helyiségére itt ráismerhetünk, ha a francia

őket, az életben azt a különös bizakodást és rendíthetetlen optimizmust tanusitják, amely nem ritkán hősiességnek tűnik és a sikert kikényszeríti.

Egy burkolt Ödipus-álom tipikus példája. Egy férfi álma: *Titkos viszonya van egy hölggyel, akit egy másik férfi el akar venni. Attól tart, hogy ez a másik a viszonyt felderíti és azután a házasságból nem lesz semmi, miért is nagyon gyengéden bánik ezzel az emberrel, hozzá símul és megcsókolja.* Az álmodó való élete ezt az álomtartalmat csak egy ponton érinti. Titkott viszonyt folytat egy házas nővel, akinek férje az ő jóbarátja. A férj egy sokféleképp magyarázható kijelentéséből azt a gyanút meríti, hogy az valamit észrevehetett. A valóságban azonban még egyéb körülmény is közrejátszik, aminek megemlítését az álom elkerüli, holott éppen ez az álom megértésének egyedüli kulcsa. A férj életét egy szervi baj veszélyezteti. A feleség számol azzal, hogy ura hirtelen meghalhat és álmodónk tudatosan azzal a szándékkal foglalkozik, hogy a férj elhúnyta után a fiatal özvegyet feleségül veszi. E külső körülmények az álmodót az Ödipus-álom konstellációjába juttatják; vágyával a férjet megölheti, hogy a nő kezét elnyerhesse; álma ezt a vágyat szenteskedő torzításban fejezi ki. A mással való házasállapotot azzal helyettesíti be, hogy előbb más valaki akarja a nőt elvenni, ami titkolt szándékainak megfelel és a férj ellen táplált ellenséges kívánságait a tüntető gyengédségek mögé rejti, amelyek apjával való gyermeki érintkezésének emlékéből származnak.

* A vízből születés mitológiai jelentőségéről lásd *Rank:* Der Mythos von der Geburt des Helden, 1909.

„la lune" pajkos értelmére gondolunk. A halvány hold így a fehér popó, amelyről a gyermek csakhamar kitalálja, hogy abból jöttünk. De mit jelentsen az, hogy ez a nőbeteg azt kívánja, hogy a nyaraló helyén „szülessék"? Megkérdem az álmodót, aki erre minden habozás nélkül feleli: Nem vagyok-e olyan, mintha a kúra folytán *újra születtem* volna? Ily módon az álomban meghív, hogy a kezelést a nyaraló helyén folytassam vagy hogy őt ott meglátogassam; talán egész szerényen az a vágy is benn van, hogy anyává legyen.*

Egy másik születési álmot elemzéssel együtt E. *Jones* egy munkájából idézek: *„Az álmodó nő a tenger partján állott és a vízben gázoló kis fiúra ügyelt, aki mintha az övé lett volna. A fiú addig gázolt, míg a víz elborította, ugy hogy csak a fejét láthatta, amint a víz színén fel és alá mozgott. A jelenet azután egy szálloda telt csarnokává alakult. Férje eltávozott és ő beszélgetésbe eredt egy idegennel."*

„Az álom második feléről az elemzésnél minden nehézség nélkül kiderült, hogy az menekülést jelent a férj elől és egy benső viszony kezdetét ábrázolja az álom egy harmadik személyével. Az álom első része nyilvánvalóan szülési fantázia volt. Az álmokban, valamint a mitológiában a gyermek születését a magzatvízből jövetelét annak fordítottjával, — a gyermeknek — vízbe lépésével ábrázolják. Jól ismert példák erre sok más eset mellett Adonis, Osiris, Mózes és Bacchus születése. A fejnek a vízből fel és lemerülése a beteget azonnal a magzat-mozgásokra emlékezteti, amelyekkel egyetlen terhessége alatt ismerkedett meg. A vízbelépő gyermek gondolata egy nappali álmodozás emlékét idézi fel, amelyben önmagát látta, amint a gyermeket a vízből kihúzta, a gyermekszobába vezette, megmosdatta, felöltöztette és végül a házába vezette."

„Az álom második fele az elfutására vonatkozó gondolatokat ábrázolja; ez a rejtett álomgondolatok első felével kapcsolódik; az álom első része a második rész rejtett tartalmának, a születési fantáziának felel meg. Az előbb említett fordításon kívül az álom mindkét felében további fordítások szövődnek. Az első részben a gyermek a *vízbe* megy és azután lóbálja a fejét; az e mögött fekvő álomgondolatokban előbb lépnek fel a magzatmoz-

* Az anyaméhbeli életről szóló fantáziák és tudattalan gondolatok jelentőségét csak későn tanultam méltatni. Ezek adják meg sok ember élve eltemettetéstől való különös félelmének magyarázatát épugy, mint a halál utáni életben való hitnek legmélyebb alapját, amely ennek a születés előtti titokzatos életnek csak a jövőbe való vetítését ábrázolja. *A szülési aktus egyébként az első szorongási élmény és így a szorongási indulat forrása s mintaképe.*

gások és azután *távozik* a gyermek a vízből (kétszeres fordítás). A második félben a férje hagyja el őt; az álomgondolatban ő hagyja el a férjét." (Németre fordította O. *Rank.)*

Egy másik szülési álmot *Abraham* mond el egy fiatal nőről, aki éppen első lebetegedését várja. A szoba padlózatának egy helyéből földalatti csatorna vezet egyenesen a vízbe (szülési út — magzatvíz). A padlón egy csapóajtót emel fel és nyomban megjelenik egy barnás szőrmébe burkolt lény, amely kissé fókához hasonló. Erről a lényről kiderül, hogy az álmodó nő öccse, akivel kezdettől fogva anyáskodó viszonyban állott.

Rank az álmok egy sorában kimutatta, hogy a szülési álmok ugyanazt a szimbolikát használják, mint a vizelésinger-álmok. Az erotikus ingert az álom ezekben vizelési ingerként ábrázolja; a jelentőségek úgy rétegeződnek ez álmokban, amint a szimbólum értelme a gyermekkor óta változott.

Térjünk vissza arra a tárgyra, amelyet a 169. lapon abbahagytunk, az álomzavaró organikus ingerek szerepére az álomképzésben. Az ily befolyás alatt létrejött álmok nemcsak a vágyteljesülés irányát — a kényelmi jelleget — árulják el nyiltan, hanem igen gyakran egy egész átlátszó szimbolikát is, mert ezek az organikus ingerek a legtöbbször felébresztenek, miután *ez ingerek kielégítését szimbolikus mezben az álom már — sikertelenül — megkísérelte.* Így van ez a polluciós, vizelési vagy székelési ingertől kiváltott álomban is. A polluciós álmok sajátos jellege módot ad arra, hogy a már tipikusnak ismert és sok oldalról mégis erélyesen tagadott nemi szimbolumokat közvetlenül leleplezzük, másrészről meggyőződhetünk, hogy némely látszólag ártatlan álomszituáció tulajdonkép csak jelképes előjátéka valamely durván szexuális jelenetnek, amely utóbbit azonban csak az aránylag ritka polluciós álom ábrázol közvetlenül; ez gyakran szorongásos álomba csap át, amely szintén felébredéshez vezet.

A vizelési inger-álmok szimbolikája különösen átlátszó és ősidők óta ismeretes. Már *Hippokrates* azt a nézetet vallotta, hogy hólyagzavart jelent, ha valaki szökőkútról álmodik. *(H. Ellis). Scherner* tanulmányozta a vizelési szimbolika változatait s már ő is azt állította, hogy „erősebb vizelési inger mindig átcsap a nemi körzet ingerlésébe és annak szimbolikájába . . . és hogy a vizelésiinger-álom gyakran a nemi álmot is helyettesíti."

O. Rank szerint, akinek „Symbolschichtung im Wecktraum" c. munkáját vettem az előbbiekhez alapul, nagyon valószínű, hogy igen sok „vizelésiinger-álmot tulajdonkép a nemi inger indít meg, amely előbb regresszió útján infantilis alakban, vizelési ero-

tikában keres kielégülést. Nagyon tanulságosak kivált azok az esetek, melyekben az így keletkezett vizelési inger felébredéssel és vizelet kiürítéssel végződik, azután azonban az álom folytatódik és vágyteljesülését most már leplezetlen erotikus képekben találja.*

Egészen hasonló módon fedik a *bélinger-álmok* az odatartozó szimbolikát és egyúttal igazolják a néplélektanilag is bőségesen bizonyítható összefüggést az *arany* és a bélsár között *(Gold — Kot;* magyarban sárarany. Fordító).** „Így pl. egy nő, mikor *bélbaja* miatt orvosi kezelésben volt, azt álmodta, hogy egy kincsásó egy kis deszkabódé közelében, amely falusi *árnyékszék*-hez hasonlít, *kincset* ás el. Az álom egy másik részének az a tartalma, hogy ő (álmodó) egy kis leánykának, aki *bepiszkolta magát, a hátulját kitörli.*"

A születési álmokhoz a *„mentés"* álmai csatlakoznak. Menteni, különösen vízből menteni szüléssel egyértelmű, ha azt asszony álmodja; ez az értelem azonban módosul ,ha az álmodó férfi: *(Pfister* közöl egy ilyen álmot: Ein Fall von psychoanalytischer Seelsorge und Seelenheilung. Evangelische Freiheit, 1909). A „mentés" szimbolumáról lásd előadásomat: Die zukünftigen Chancen der Psychoanalytischen Therapie: Zentralblatt für Psychoanalyse Nr. I, 1910, valamint: Beiträge zur Psychologie des Liebeslebens, I. Über einen besonderen Typus der Objektwahl beim Manne, Jahrbuch f. Ps. A., II, 1910. (Ges. Schriften Bd V).***

A rablók, éjjeli betörők és kisértetek, amelyektől az ember lefekvés előtt félni szokott és amelyek esténként az alvót meg is látogatják, egy és ugyanazon infantilis emlékből erednek. Azok az éjjeli látogatók ezek, akik a gyermeket álmából felébresztették és éjjeli edényre ültették, hogy az ágyba ne vizeljen; vagy felemelték a takarót, hogy gondosan megnézzék, vajjon alvás közben kezét hogyan tartja. Egynémely ilyen szorongásos álom

* Ugyanazok a szimbolikus ábrázolások, amelyek a hólyag-álmokban infantilis értelemben szerepelnek, később, mint „recens" értelmű ábrázolások kifejezetten nemi jelentőséget nyernek: Víz = vizelet = ondó = magzatvíz; hajó = hajókázni (schiffen = vizelni) = anyaméh (szekrény); átnedvesedni = ágybavizelni = közösülni = teherbeesni; úszni = hólyagteltség = magzat az anyaméhben; eső = vizelés = megtermékenyítési szimbolum; utazni (kocsizni, kiszállani) = ágyból felkelni = nemileg közösülni (német „fahren" a nászutazás); vizelés = nemi kiürítés (pollució). *(Rank* 1. c.)

** *Freud:* Charakter und Analerotik, *Rank:* Die Symbolschichtung stb.; *Dattner:* Int. Z. f. Psych. I, 1913. *Reik:* Int. Zeitsch. III. 1915.

*** Továbbá *Rank:* Belege zur Rettungsphantasie (Zentralblatt Ps. A. I, 1910, 331. o.). *Reik:* Zur Rettungssymbolik (u. o.) 449. o.). *Rank:* Die Geburtsrettungsphantasie in Traum und Dichtung. (Int. Zeitschrift für Psych., 1914.)

elemzésénél az éjjeli látogató személyét is meg tudtam állapítani. A rabló mindenkor az apa volt. A kisértetek már inkább éjszakai fehérruhás női személyeknek felelnek meg.

F

ÁBRÁZOLÁSOK PÉLDÁI. — SZÁMOLÁS ÉS BESZÉD AZ ÁLOMBAN

Mielőtt az álomképzésben uralkodó negyedik tényezőt az őt megillető polcra helyezném, néhány példát akarok álomgyűjteményemből ide iktatni, amely példák egyrészt az előttünk már ismert három mozzanat összeműködését világítják meg, másrészt önkényes állításoknak utólagos bizonyítékait szolgáltatják, vagy elutasíthatatlan következtetésekhez vezetnek. Hisz az álommunka eddigi ábrázolásában elég nehéz volt eredményeimet példákon bizonyítani. Az egyes tételek példái csak akkor bírnak bizonyító erővel, ha valamely álomelemzéssel összefüggően tárgyaljuk; összefüggésükből kiszakítva, jóságukból veszítenek. Ámde bármely kevéssé mélyrehatoló álomfejtés is csakhamar oly terjedelmes lesz, hogy a tárgyalásnak azt a fonalát, amelynek megvilágítására a tétel szolgálna, elveszti. Ez a technikai nehézség mentesítsen, ha itt mindenfélét egymás mellé sorolok, amit az előző fejezet szövegével csak bizonyos kapcsolatok tartanak össze.

Álljon itt legelőször is az álombeli ábrázolás-módnak néhány különös, egészen sajátságos vagy szokatlan példája. Egy hölgy álmodja: *Egy szobaleány, mintha ablakot akarna tisztítani, létrán áll; egy csimpánz és egy gorilla-macska* (később kijavítja) *angóramacska van vele. A szobaleány az állatokat az álmodóra dobja, akihez a csimpánz hozzásimul, ami igen utálatos.* Az álom igen egyszerű eszközzel éri el célját; egy szólásmódot szószerint vesz és a szóhangzás szerint ábrázol. „Majom", mint állatnév általában csúfnév; az álomkép értelme: *„csúfnevekkel dobálódzni."* Az álom munkának ily egyszerű műfogásával az alábbi gyüjtemény még több példával fog szolgálni.

Egész hasonlóan jár el egy másik álom: *Egy asszony gyermekkel; a gyermeknek feltünően torz a koponyája, s azt hallotta, hogy az anyaméhben lett ilyenné. Az orvos mondja, hogy kompresszióval jobb formát lehetne adni a koponyának, csakhogy ez az agynak árt. Azt gondolja, minthogy a gyermek fiú, ez kevésbé fog neki ártani.* Ez az álom plasztikusan ábrázolja a

„gyermekkori benyomás" elvont fogalmát, amiről kezelés közben szó esett.

Némileg más az álommunka iránya a következő példában: Az álom tárgya egy kirándulás a Grác melletti Hilm tóhoz: *Borzasztó időjárás van odakint. Szegényes szálloda, a falakról csepeg a víz, az ágy nedves.* (Ez az utóbbi részlet kevésbé határozott, mint ahogy azt én közlöm). Az álom értelme: *„überflüssig"*. (Überflüssig = felesleges, de kifejezi, hogy valami csordultig telt, tehát nedves. Fordító.) Az álomgondolatokban rejlő elvont gondolatot az álommunka erőszakosan kétértelművé tette, talán az „überfliessend"-et a flüssig és *überflüssig"*-gel (feleslegessel) helyettesítette és azután a „nedves" benyomások halmozása segítségével a „feleslegeset" ábrázolta: víz van odakint, víz van a falakon, víz — nedvesség az ágyban, mind „flüssig" folyékony. Nem csodálkozunk azon sem, ha az álom az ábrázolás céljaira a szóhangzás kedvéért a helyesírást elhanyagolja, ha tudjuk, hogy például a rím hasonló szabadsággal él. Egy fiatal leánynak hosszas álmában, amelyet *Rank* közölt és igen behatóan elemezett, arról van szó, hogy a leány a mezőn sétál, ahol szép árpa- és rozskalászokat *(Ähren)* vágott. Erre egy gyermekkori barátja jött vele szembe, de ő el akarja kerülni. Az elemzés kimutatja, hogy *tisztes csókról (Kuss in Ehren)* van szó. (Jahrb. II. 491. l.). Az a csók ez, amelyet a kalászok (Ähren) akkor képviselnek, ha azokat nem letépik, hanem metszik. Az álomban a kalászoknak maguknak (Ähren) és a tiszteletnek (Ehren) összesűrítése úgy ennek, valamint számos más gondolatnak ábrázolására szolgált.

Máskor viszont az álom-gondolatok ábrázolását igen megkönnyíti a nyelv azzal, hogy számos oly szóval rendelkezik, amely eredetileg képletes és tárgyi volt, de amelyet jelenleg csak fakult és elvont értelemben használnak. Az álommunkának nem kell egybe tenni, csak e szavak korábbi teljes értelmét visszaállítani, vagy a szó értelem-változásában egy darabon visszamenni. Így pl. valaki azt álmodja, hogy fivére egy szekrénybe — *Kasten* — bújik; elemzésnél a szekrényt — Kasten — a *Schrank* helyettesíti. Így a fivér a *Schrank*-ba bújt. Az álomgondolat értelme tehát: sich *„einschränken"* a fivér húzza össze, korlátozza magát az álmodó helyett. Egy másvalaki hegyet mászik, amelyről rendkívül szélés kilátás — *Aussicht* — nyílik. E mellett fivérével azonosítja magát, aki egy *szemlét* (— „Rundschau") ad ki, amely a távol Kelet viszonyaival foglalkozik.

A *„Grüner Heinrich"* egy álmában ficánkoló ló dús zabban hempereg; a zabnak azonban minden szeme „piros selyembe csavart és sertésszőrrel összekötött egy-egy édes mandula, ma-

zsola és egy-egy aranykrajcár volt." A költő (vagy az álmodó) nyomban megadja ez ábrázolás értelmét, mert a ló oly kellemesen érzi a csiklandást, hogy felkiált: „der Hafer sticht mich" (szúrja a zab = túlságosan jó a dolga).

A szójárás- és szóvicc-álomhoz különösen gyakran folyamodik *(Henzen* szerint) az északi Saga irodalom, amelyben alig fordul elő álom-példa kettős értelem vagy szójáték nélkül.

Külön feladat volna az ily ábrázoló módok összegyüjtése és alapelvek szerinti rendezése. Ez ábrázolások némelyike szinte tisztára élc. Úgy érezzük, hogy sohase fejtenők meg, ha az álmodó nem tudná az értelmet megadni.

1. Egy férfi azt álmodja, hogy *egy nevet kérdeznek tőle, amely azonban nem jut eszébe.* Ő maga úgy magyarázza, hogy ez azt jelenti: *Még álomban sem jut eszembe.* (Fällt mir nicht im Traum ein).

2. Egy nőbeteg elmondja álmát, amelyben *minden szereplő különösen nagy volt.* Ez gyermekkori eseményt jelent, mondja az álmodó, mert akkor természetesen minden felnőtt olyan rettenetesen nagynak tünt. Az álomtartalomban sajátmaga nem szerepelt.

A gyermekkor színterét más álom másképp érzékelteti, amennyiben az időt térrel fejezi ki. Az ember az illető személyeket vagy jeleneteket távol, egy hosszú út végén vagy úgy látja, mintha fordított messzelátón nézne keresztül.

3. Egy, az életben túlságosan elmélkedő és határozatlan kifejezésmódú, egyébként élces férfi bizonyos összefüggésben azt álmodja, hogy *a pályaudvarra megy, amint egy vonat éppen beérkezik. Erre azonban a perron közeledik az álló vonathoz,* tehát abszurd fordítottja történik a valóságnak. Ez a részlet célzás arra, hogy az álomtartalomban valami mást kell megfordítani. Az álom elemzése képeskönyvek emlékéhez vezet, melyeken férfiak tótágast állottak és kezükön mentek.

4. Ugyanez az álmodó máskor egy rövid álmot közölt, amely szinte a rejtvény technikájára emlékeztet. Az álom: *Nagybátyja az autóban megcsókolja.* Magyarázata, amelyet nyomban maga ad meg és amelyre én sohasem jöttem volna: *Autoerotizmus.* Egy ébren gyártott vicc sem lehetett volna különb.

5. *Az álmodó egy asszonyt előhúz az ágy mögül.* Jelentése: Előnyben részesíteni (hervorziehen — Vorzug = előhúzni, előny).

6. Az álmodó *tiszt az asztalnál szemben ül a császárral.* Apjával szembekerül.

7. Az álmodó *valakinek a csonttörését kezeli.* Az elemzés szerint a törés, *házasságtörés,* stb.

8. A napszakok az álomtartalomban igen gyakran a gyermek életszakait képviselik. Így pl. valakinél az egynegyed hat óra öt évet és három hónapot jelentett, életének azt a jelentőségteljes időpontját, amelyben egy öccse született.

9. Az *életkornak* más álombeli ábrázolása: *Egy asszony két kis leánnyal megy, akiknek korkülönbsége 1¼ év.* Az álmodó egyetlen családot sem ismer, ahol ez az adat találna. Maga megfejti, hogy mind a két gyermek önmaga és az álom arra figyelmezteti, hogy gyermekkorának két traumás élménye egymástól ily időbeli távolságra van. (3½ és 4¾ életév között 1¼ év).

10. Nem meglepő, hogy olyanok, akik pszichoanalitikus kezelésben állanak, gyakran álmodnak is a kezelésről és kénytelenek mindazokat a gondolatokat és várakozásokat, amelyek őket foglalkoztatják, álmukban is kifejezni. A kúrát az álom rendszerint utazás képében, többnyire *automobilon* (vagyis újszerű és kompikált járművel) ábrázolja. Az automobil gyorsaságára célozva, a betegnek arra is van módja, hogy gúnyolódjék. Ha a *„tudattalan"*-nak, mint az éber gondolkodás egy elemének ábrázolására van szükség, akkor igen célszerűen „földalatti" helyiségekben folynak le az események; más alkalmakkor e képeknek semmi közük sem volt az analitikus kúrához, hanem női testet vagy az anyaméhet jelentettek. Az álomban a *„lenn"* igen gyakran nemi szervekre és az ezzel ellentétes *„fenn"* az arcra, szájra vagy mellre vonatkozik. Vadállatokkal jelképezi az álom igen sokszor akár az álmodó, akár mások szenvedélyes ösztöneit. Mások alatt rendszerint oly emberek értendők, akiktől különben is fél, akik tehát egy jelentéktelen eltolás útján ez ösztönök hordozói. Ez ábrázolás mentén eljutunk ahhoz a formához, ahol a rettegett *apát,* mint a totemizmusban vérengző állatok, kutyák, vadlovak ábrázolják. Azt lehetne mondani, hogy a vadállatok az én-től megfélemlített és elfojtással leküzdött *libidó* ábrázolására szolgálnak. — Magát a neurózist is, a „beteg ember"-t gyakran ábrázolja az álom az álmodó énjéről lehasadt különálló egyénként.

11. *(H. Sachs).* „A Traumdeutung-ból tudjuk, hogy az álommunka különböző úton tud egy szót vagy fordulatot érzékiszemléltető módon ábrázolni. Így a maga hasznára fordíthatja, hogy az ábrázolandó kifejezés kétértelmű és a kettős értelmet „váltó"-ként használja fel, amennyiben az álomgondolatban szereplő első értelem helyett a nyilvánvaló álomtartalomba a másodikat tartalmazza.

Ez történt az itt közlendő rövid álomban is, még pedig az

alkalmas friss napi benyomásoknak, mint ábrázoló anyagnak ügyes felhasználásával.

Az álom előtti napon meghültem és este elhatároztam, hogy éjjel, ha csak lehetséges, nem kelek föl az ágyból. Az álmom mintha csak a nappali munkám folytatását engedte volna meg. Előző nap ugyanis kivágott ujságszelvényeket ragasztottam egy könyvbe, miközben iparkodtam, hogy minden szelvény a neki megfelelő helyre jusson. Az álom így hangzott:

„Abban fáradozom, hogy egy ujságszelvényt a könyvbe ragasszak, de az nem fér az oldalra (Er geht aber nicht auf die Seite), ami nagy fájdalmat okoz.

Felébredtem s megállapítottam, hogy az álombeli fájdalom mint reális hasfájás tovább tart, amire persze kénytelen voltam elhatározásomat feladni, hogy nem kelek fel az ágyból. Az álom mint az „alvás őre", vágyam teljesülését, hogy ágyban maradjak, e szavak ábrázolásával hitette el: „Er geht aber nicht auf die Seite" (= *nem megy a félreeső helyre).*"

Egyenesen kimondhatjuk, hogy az álommunka az álomgondolatok vizuális ábrázolásához minden, számára hozzáférhető eszközt felhasznál, legyen az az éber ítélet szempontjából megengedett vagy meg nem engedett, amiért ez álommunkát kétséggel és gúnnyal fogadják mindazok, akik ez álomfejtésről csak hallottak, de azt maguk nem gyakorolták. Ily példákban különösen gazdag *Stekel* könyve: „Die Sprache des Traumes." Óvakodom azonban, hogy onnan példákat idézzek, mert a szerző kritikátlansága és technikai önkénye még az előítélettől mentesben is kételyeket támaszt.

12. V. *Tausk* egy munkájából (Kleider und Farben im Dienste der Traumdarstellung, Int. Z. F. Ps. A. II. 1914) álljanak itt a következők:

a) Egy férfi azt álmodja, hogy egykori nevelőnőjét *fekete lüszterruhában látja, amely a hátulján erősen megfeszül.* Ez annyit jelent, hogy azt a nőt *lüstern*-nek, élvetegnek tartja.

b) Egy férfi álmában *az x-i országúton egy leányt lát fehér fényövben és fehér bluzban.* Az álmodó azon az országúton kezdte intimitásait egy *Weisz* (fehér) nevű kisasszonnyal.

c) Egy asszony azt álmodja, hogy *Blasel (80 éves színész) teljes vértezetben (in voller Rüstung) fekszik a díványon, majd átugrik az asztalon és székeken, kihúzza tőrét, közben a tükörbe néz és a tőrrel a levegőben hadonászik, mintha valami képzelt ellenséggel viaskodnék.*

Megfejtés: Az álmodó nőnek régi *hólyagbántalma van. (Blasenleiden).* Analizis közben a díványon fekszik és ha a tü-

körbe néz, titokban azt találja, hogy ő — dacára korának és betegségének — még igen derekas (rüstig — Rüstung).

13. Álom a nagy *„Leistung"*-ról (a nagy munkáról). Valaki azt álmodja, hogy — férfi létére — *terhes asszonyként fekszik az ágyban. Ezt az állapotot igen kényelmetlennek érzi. Felkiált: Akkor már inkább* ... (analizis közben egy ápolóra való visszaemlékezés után kiegészíti: inkább követ török). *Ágya mögött egy térkép lóg a falon, amelynek alsó szélét egy faléc (Holzleiste) tartja kifeszítve. Ezt a lécet mindkét végén megragadja és leszakítja, miközben az nem törik keresztbe, hanem hosszirányba hasad kétfelé. Ezzel megkönnyebbül és a szülést is siettette.*

A *léc* leszakítást minden nehézség nélkül megmagyarázza. Léc = Leiste (Leistung) teljesítmény, amellyel kényelmetlen helyzetéből (a kezelésben) felszabadítja és nőies beállítottságából kiszakítja magát ... Az a képtelen részlet, hogy a léc nemcsak törik, hanem hosszában hasad, magyarázatot talál abban a gondolatban, hogy valaminek a kezdete rombolással, célzás a kasztrációra. Az álom gyakran ábrázolja a kasztrációt, dacos vágy-ellentétként két penisszel, illetőleg két penis szimbolummal. Egyébként a *Leiste* „lágyék" a nemi szervhez közelfekvő testtájék is. Álomfejtését végül abban foglalja össze, hogy a kasztrációs fenyegetést, női beállítottságának okát legyőzi.*

14. Egy francia nyelven folytatott analizisem folyamán a férfi beteg azt álmodja, hogy én mint elefánt jelenek meg. Persze meg kellett kérdeznem, hogyan jutok ehhez a szerephez. *„Vous me trompez"* — hangzott a válasz. (Ön rászed engem, és *trompe* = ormány).

Az álommunka gyakran nagyon merev anyagot, mint például a tulajdonneveket is tud igen messzefekvő vonatkozások erőszakos felhasználásával ábrázolni. Egy álomban *az öreg Brücke valami munkával bízott meg. Preparátumot készítek és valamit kiszedek, ami olyan, mint az összegyürt ezüstpapiros.* (Ez álomról később többet kell mondanom.) Ehhez nagynehezen „stanniol" jut eszembe és most már tudom is, hogy ez alatt *Stannius* szerző nevét gondolom, amely név a halak idegrendszeréről szóló és korábbi éveimben részemről nagyrabecsült dolgozatom alatt állott. Első tudományos munkám, amelyet tanárom rámbízott, valóban egy halnak, az Ammocoetes-nek idegrendszerére vonatkozott. Ez utóbbi név a képrejtvényben nyilván nem volt felhasználható.

Nem mondhatok le egy különös tartalmú álom ideiktatásáról, amely mint gyermekálom is figyelemreméltó és az elemzés-

* Int. Zeitschr. f. Psych. II., 1914.

sel könnyen megfejthető. Egy hölgy beszélte: Emlékszem, hogy mint gyermek ismételten azt álmodtam, hogy a *jó Istennek hegyes csákó van a fején.* Ilyen csákót szoktak ugyanis az asztalnál gyakran a fejembe tenni, hogy ne tudjak a többi gyermek tányérjára nézni és ellenőrizni, hogy az ételből mennyit kaptak. Minthogy azt hallottam, hogy az Isten mindentudó, az álom azt jelenti, hogy én mindent tudok, ha a csákó a fejemen is van.

Hogy az álommunka miben áll és anyagával, az álom-gondolattal, hogy bánik el, azt tanulságos módon az álmokban előforduló számokon és számításokon világíthatjuk meg. Hiszen álmodott számok ezenfelül a babona szerint is különösen sokatigérők, igéretesek. Kikeresek tehát gyüjteményemből néhány ilyfajta álmot.

1. Álljon itt egy hölgy álmának egy részlete, melyet röviddel kezelése befejezése előtt álmodott:

Valamit meg akar fizetni, leánya **3 forint 65 krajcárt** *kivesz az erszényéből, de ő azt mondja: Mit csinálsz? Hiszen csak* **21 krajcárba** *kerül.* Az álom e részletét megérthettem anélkül, hogy bármely további felvilágosítást kellett volna kérnem. A hölgy itt idegenben volt, lányát egy bécsi nevelőintézetbe helyezte el és a maga kezelését csak addig folytathatta, míg leánya Bécsben maradt. Három hét mulva vége lett volna az iskolaévnek és ezzel a kezelésnek is. Az álomelőtti napon az intézet főnöknője arról beszélt, vajjon nem tudná-e elhatározni magát, hogy gyermekét még egy további évig nála hagyja. Ezt az ajánlatot azután magában nyilván olykép folytatta, hogy ez esetben a kezelését is egy évvel meghosszabbíthatná. Az álom tehát erre vonatkozik, mert egy esztendő **365 nap.** A hátralévő három hét az iskolaév és a kezelés befejezéséig **21** nappal helyettesíthető (ha nem is ugyanannyi kezelési órával). Az álomgondolatban az idők mellett álló számok az álomban pénzértékek mellé állíttatnak, nem nélkülözvén ezzel egy mélyebb értelmet sem, mert „*Time is money*", az időnek pénzértéke van. **365** krajcár kétségtelenül **3** forint **65** krajcár. Az álomban előforduló összegek kicsisége nyilvánvalóan vágyteljesedés; a vágy a kezelésnek, valamint *az intézetbeli tanévnek* a költségeit egyaránt csökkentette.

2. Komplikáltabb kapcsolatokhoz vezetnek a számok egy más álomban. Egy fiatal, de már évek óta házas hölgy arról értesül, hogy L. Eliz, egy vele csaknem egykorú ismerőse, éppen eljegyezte magát. Erre a következőt álmodja: *Férjével színházban ül; a földszint egy oldala teljesen üres. Férje elmondja, hogy Eliz és vőlegénye szintén el akartak jönni, de csak rossz helyeket kaptak;* **3** *jegyet* **1 forint 50** *krajcárért, ámde ilyet csak*

nem vehettek meg. Az álmodó erre azt mondta, hogy ez sem lett volna olyan szerencsétlenség.

Honnan származik az **1 forint 50 krajcár?** Tulajdonképpen az előző nap egy közömbös alkalmából Sógornője a férjétől **150 forintot** kapott ajándékba és sietett, hogy attól megszabaduljon, mert ékszert vásárolt rajta. Emeljük ki, hogy 150 forint **százszor** több, mint 1 forint 50 krajcár. Honan ered a **3,** amely a színházjegyek mellett áll? Ehhez csak az az egy kapcsolat adódik, hogy a menyasszony ugyanannyi hónappal — *hárommal* — fiatalabb, mint ő. Az álom megoldásához egy kérdésem vezetett el, amelyből kitünt, hogy mit jelent az álomnak az a részlete, hogy a földszint egyik oldala üresen maradt. Változatlan célzás ez egy kis eseményre, amelyben férje vele ingerkedett. Amikor elhatározta, hogy a hirdetett előadások egyikére elmegy, annyira gondos volt, hogy a jegyeket több nappal előbb vásárolta, amiért elővételi árat kellett fizetnie. Mikor aztán színházba mentek, látták, hogy a ház egyik fele szinte üres; nem kellett volna *ilyen nagyon sietnie.*

Az álmot most az álomgondolattal helyettesítem: *Ostobaság* volt mégis, hogy oly korán mentem férjhez; *nem lett volna szükséges, hogy olyan nagyon siessek.* Eliz példáján látom, hogy még mindig kaphattam volna férjet és pedig *százszor* jobbat. (Férjet; szeretőt = Schatz), ha *vártam volna* (ellentétben a sógornőm sietésével). *Három* olyan férfit vásárolhattam volna azért a pénzért (hozományért)!" Észrevehetjük, hogy ez álomban a számok értelem és összefüggés tekintetében sokkal nagyobb mértékben szenvednek változást, mint az előbb tárgyalt álomban. Az álom átalakító és torzító munkája itt teljesebb volt, amit úgy értek, hogy ezeknek az álomgondolatoknak, amíg ábrázolásokig eljuthattak, különösen magasfokú belső pszichikai ellenállást kellett leküzdeniök. Az sem maradhat észrevétlenül, hogy az álomban abszurd elem is van, hogy tudniillik *két* személy *három* helyet vesz. Az álombeli abszurditás értelmezése elé vágunk, ha megjegyezzük, hogy az álomtartalom ez abszurd részlete az, amely a legerősebben hangsúlyozott álomgondolat ábrázolására szolgál: *Ostobaság* volt ily korán férjhez mennem. A két összehasonlított személynek a 3-ban (3 hónapos korkülönbség) foglalt egészen mellékes kapcsolata azután az álomban szükséges képtelenség produkálására ügyesen felhasználtatott. A reális 150 forintnak kisebbítése 1 forint 50 krajcárra az álmodó elfojtott gondolatának, a férj (vagy szerető, Schatz) *lebecsülésének* felel meg.

3. Egy másik példa az álom számolóművészetét mutatja be, amely miatt az álmot annyira le szokták nézni. — Egy férfi

álma: *B.-éknél ül* (egy családnál, mellyel régebben ismeretségben volt) *és azt mondja: Ostobaság volt, hogy ön Málit nem adta nekem. Erre megkérdi a leányt: Tulajdonképpen hány éves ön?* **1882-ben** *születtem, volt a felelet. — Oh, akkor* **28** *éves.*

Minthogy ez 1898-ban történt, a számvetés nyilván hibás és az álmodó rossz számolása, ha annak más magyarázata nem volna, méltán a paralitikusok számolási gyengeségéhez hasonlítana. Betegem a minden nőre éhes férfi tipusához tartozik. Rendelőszobámban az őt követő nőbeteg néhány hónapon keresztül rendszerint egy fiatal hölgy volt, azzal találkozott, afelől gyakran kérdezősködött és azzal mindenáron előzékenykedni akart. Ez a nő volt az, akinek korát **28** évre becsülte. Ennyi szolgáljon a látszólagos számolási művelet magyarázatául; **1882** azonban az az év, amelyben megnősült. Nem állhatta meg, hogy két más nővel is, akikkel nálam találkozott, két nem túlfiatal szobaleánnyal, akik felváltva szoktak az ajtót nyitni, beszédbe ne elegyedjék. Amikor a leányokat nem találta eléggé készségeseknek, azzal magyarázta, hogy azok őt bizonyára már idősebb „megállapodott" *(gesetzt)* úrnak tekintik.

A következő álmot megfejtésével együtt *Dattner B.* úrnak köszönöm; ez álom átlátszó determináltságával, helyesebben túldeterminált ságával tünik ki:

„Házigazdám egy községi szolgálatban álló rendőr, azt álmodja, hogy az utcán őrt áll, ami nála vágyteljesülés. Erre egy ellenőr jön feléje, aki körgallérján a **22** *és* **62** *vagy* **26**-*os számot viseli. Mindenesetre több kettes szám volt rajta. Már az is, hogy a 2262 szám két részre van osztva, az álom elmondásakor arra enged következtetni, hogy a részeknek külön értelmük van. Eszébe jut, hogy tegnap a hivatalban a szolgálati időről beszéltek. Okot erre az ellenőr adott, aki* **62** *éves korában ment nyugdijba. Az álmodónak még csak* **22** *szolgálati éve van és még* **2** *évre és* **2** *hónapra van szüksége, hogy 90 százalékos nyugdijat érjen el. Az álom tehát először is egy rég óhajtott vágyának, az ellenőri rangnak teljesedésével kápráztatja. Felettese* **2262** *számmal a gallérján nem más, mint ő maga; a* **2** *év és* **2** *hónapot leszolgálta már és mint* **62** *éves ellenőr teljes nyugdíjjal hagyhatja el hivatalát.**

Ha ezeket és a hasonló (később közlendő) példákat egymás mellé állítjuk, akkor a következőket mondhatnám: Az álom-

* Más szám-álmok elemzését lásd *Jung*-nál, *Marcinowski*-nál stb Ők gyakran igen komplikált számoperációt tételeznek fel, amelyeket azonban az álmodók bámulatos biztossággal hajtanak végre. Lásd *Jones* is „Über unbewusste Zahlenbehandlung" (Zentralbl. f. Ps.-A. II., 1912. S. 241 l.)

munka egyáltalán nem számol, sem helyesen, sem hibásan; csak azt teszi, hogy azokat a számokat, amelyek az álomgondolatban előfordulnak és valamely nem ábrázolható anyagra célzásul szolgálhatnak, számolás formájában összekapcsolja. Emellett a számokkal szándékai kifejezésére mint anyaggal bánik éppen úgy, mint minden más képzettel, mint a nevekkel is és a szóképzetekként felismerhető beszéddel.

Mert az álommunka beszédet sem tud ujonnan alkotni. Bármennyire magában véve értelmes vagy értelmetlen beszéd vagy párbeszéd fordul is elő az álomban, az elemzés mindig rávezet, hogy az álom emellett valóban hallott vagy lefolytatott beszédek töredékeit vette csak át az álomgondolattól s azzal a legönkényesebb módon járt el. Nemcsak összefüggésükből kiszakította, felaprózta, az egyik részt felvette, a másikat eldobta, de gyakran ujból össze is fűzte a részeket, hogy az összefüggőnek látszó álombeli beszéd az elemzésnél három vagy négy töredékre hull szét. Ennél az újra felhasználásnál az álom elejti azt az értelmet, amellyel a szavak az álomgondolatban bírtak és a szöveg teljesen új értelmet kap.* Alaposabb megfigyelésnél különválaszthatók az álombeszéd szilárd alkatelemei azoktól, amelyek kötőanyagul szolgálnak és valószínűleg kiegészítődtek, úgy ahogy kihagyott betűket és szótagokat az olvasásnál kiegészítünk. Így tehát az álombeli beszéd hasonlatos a breccia kőzethez, amely-

* Ugyanolyan módon, mint az álom, jár el a neurózis is. Ismerek egy nőbeteget, akinek az a baja, hogy dalokat, vagy dalrészleteket akaratlanul és akarata ellenére hallani (hallucinálni) kénytelen anélkül, hogy ennek lelki életére vonatkozó jelentőségét megérteni tudná. Egyébként semmiesetre sem paranoiás. Az elemzés azután megmutatja, hogy ő e dalok szövegével bizonyos licenciák segítségével visszaélt. „Leise, leise fromme Weise." Ez az ő tudattalanjában annyit jelent, mint: Fromme *Waise* (árva), ez pedig ő maga. „Oh du selige, oh du fröhliche" egy karácsonyi ének kezdete; de azzal, hogy azt nem folytatja a „Weihnachtzeit" részletig, nászdalt csinál belőle, stb. — Ugyanaz a ferdítő mechanizmus egyébként hallucináció nélkül a puszta öteletekben is kifejezésre juthat. Miért kísérti egyik betegemet egy költeménynek az emlékezete, amelyet fiatal éveiben kellett tanulnia:

„Nächtlich am Busento lispeln . . .?

Mert fantáziája ennek az idézetnek egy részével beéri:

„Nächtlich am Busen."

Ismeretes, hogy a paródiás élc erről a technikai részletről sem mondott le. A „Fliegende Blätter" a „klasszikusok illusztrációja" közt egyszer Schiller „Siegesfest"-jéhez közölt egy képet, amelyhez az idézet szintén így, túlkorán volt befejezve.

„Und des frisch erkämpften Weibes
Freut sich der Atrid und *strickt*" (köt)

(Folytatás: Um den Reiz des schönen Leibes
Seine Arme hochbeglückt.)

ben a különböző anyagok nagyobb törmelékeit egy megkeményedett kötőanyag tartja össze.

Ez a leírás szigorúan véve tulajdonképpen csak azokra az álombeli beszédekre áll, amelyek valamikép a beszéd érzéki karakterével bírnak és mint „beszéd"-ek adatnak elő. A többiek, amelyekből nem érezzük azt, hogy hallott vagy elmondott dolgok, vagyis amelyeknek nincs az álomban akusztikus vagy motorikus hangsúlyozottságuk, azok egyszerűen csak gondolatok, ahogy azok az éber gondolati munkánkban is előfordulnak és sok álomba változatlanul átmennek. Az álom közömbösnek tartott beszédanyagához úgylátszik az olvasmányok is bőséges és nehezen követhető forrást szolgáltatnak. De mindaz, ami az álomban mint beszéd valamennyire kiemelkedik, reális beszédre vezethető vissza, amelyet magunk mondottunk, vagy valaha hallottunk. Ilyen álombeli beszédek forrásának kimutatására példákat már találtunk álmok elemzésénél, amelyeket más célból közöltünk. Így a piacról szóló „ártatlan" álomban a 138. oldalon, az a mondás: *„ez már nem kapható"*, arra szolgál, hogy engem a mészárossal azonosítson, míg a másik beszédnek az a része: *ilyesmit nem ismerek, ilyet nem veszek,* éppen azt a célt szolgálja, hogy az álmot ártatlanná tegye. Az álmodó nő ugyanis az előző napon a szakácsnőnek valamely képtelen kívánságát ezekkel a szavakkal utasította vissza: Az ilyesmit nem ismerem (das kenne ich nicht), *viselje magát tisztességesen* és ime ebből a beszédből bevette álmába a közömbösnek hangzó első részt (az ilyesmit nem ismerem), hogy azzal a második részre célozzon, amely az álom alapjául szolgáló fantáziához igen jól illett, de azt el is árulta volna.

Ime egy hasonló példa a sok helyében, amely végeredményben mind egyforma.

Nagy udvar, amelyben halottakat égetnek. Az álmodó férfi azt mondja: Innét elmegyek, ezt nem nézhetem (a beszéd nem világos). *Azután két mészáros gyerekkel találkozik és kérdi: „No izlett?" Az egyik azt felelte: No nem volt jó. Mintha emberhús lett volna.*

Ez álom ártatlan megindítója a következő eset volt: Az álmodó vacsora után meglátogatja feleségével a derék, de semmiképen sem *étvágygerjesztő* szomszédokat. A vendégszerető öreg hölgy éppen vacsoránál ül és arra készteti — nötigt — (erre férfiak közt tréfásan egy nemileg jelentős összetett szót használnak), hogy kóstoljon belőle, ő ezt azzal hárítja el, hogy már nincsen étvágya. Erre *„node menjen"* (aber gehn S'weg) „ezt még el fogja bírni" vagy ehhez hasonlót mond a nő. Meg kell tehát izlelnie és azután az asszony előtt dicséri is az ételt. *„Ez aztán*

jó". Miután a feleségével újra egyedül van, szidja a szomszédasszony erőszakoskodását s a megizlelt étel minőségét. „Ezt nem nézhetem", az álomban tulajdonképpen nem beszédként fordul elő; oly gondolat ez, amely a vendégszerető hölgy testi bájaira vonatkozik s úgy volna lefordítandó, hogy ő azt nézni nem kívánja.

Tanulságosabb egy másik álom elemzése, melyet a középpontja, a benne foglalt igen világos beszéd miatt már e helyütt közlök, de magyarázni csak az álombeli indulatok tárgyalásánál fogom. Egész világosan álmodtam a következőket: *Este Brücke laboratóriumába mentem és az ajtón hallatszó halk kopogtatásra Fleischl* (elhunyt) *professzornak nyitok ajtót, ki több idegennel együtt lép be és néhány szó után az asztalhoz ül.* Ezt egy másik álom követi: *Fl. barátom júliusban híradás nélkül Bécsbe jött; találkozom vele az utcán, amint P.* (elhunyt) *barátommal beszélget és velük valahová elmegyek, ahol ők mintha valami kis asztal mellett szemben ülnének, míg én elől az asztal keskeny oldalán ülök. Fl. nővéréről beszél és ezt mondja: Háromnegyed óra alatt halott volt, azután olyfélét mondott: Ez a küszöb. Minthogy P. őt nem érti meg, Fl. hozzám fordul és megkérdez, hogy hát mennyit közöltem az ő dolgairól P-vel. Erre én különös indulatok hatása alatt Fl.-nek meg akarom mondani, hogy P. (semmit sem tudhat, mert hiszen) nem is él. Én azonban a nyelvtani tévedést magam is észrevéve, azt mondom:* **Non vixit.** *Erre azután áthatóan ránézek P-re, ő a tekintetem hatása alatt elhalványul, elmosódik, a szemei betegesen kékek lesznek — és alakja végül szétfoszlik. Végtelenül örülök ezen, most értem, hogy Ernst Fleischl is csak látomány „revenant" volt és nagyon is lehetségesnek tartom, hogy az ilyen ember csak addig létezhetik, amíg az nekünk tetszik és hogy kívánságunkra megsemmisülhet.*

E szép álom tartalma igen sok rejtélyeset egyesít, — kritikát afölött, hogy álomközben tévedtem, *non vivit* helyett *non vixit*-et mondtam és hogy ezt magam észreveszem; elfogulatlan érintkezést halottakkal, akiket pedig maga az álom holtaknak mond; a végkövetkeztetés képtelenségét és azt a nagy kielégülést, amelyet az okoz, hogy az álom teljes megfejtését „akár az életem árán" („für mein Leben gern") közölhessem. A valóságban azonban képtelen vagyok, — amit ugyanis az álomban megteszek, — hogy a nekem oly drága embereknek kijáró tapintatot becsvágyamnak feláldozzam. Viszont minden elleplezés csúffá tette volna az álom előttem jól ismert értelmét. Megelégszem tehát azzal, hogy először itt, azután később másutt az álom néhány részletét az elemzés céljaira kiragadjam.

Az álom középpontja az a jelenet, amelyben P-t egy tekintettel megsemmisítem. Szemei eközben sajátságosan és nyugtalanítóan megkékülnek és P. azután szétfoszlik. Ebben félreismerhetetlenül egy valóban átélt jelenet újra ismétlődik. Az élettani intézetben mint demonstrátor a kora reggeli órákban kezdődött a szolgálatom. *Brücke* megtudta, hogy a tanulók laboratóriumába néhányszor későn érkeztem. Erre ő egyszer pontosan kapunyitáshoz jött és megvárt. Amit mondott, az rövid és határozott volt, de nem is a szavakon mulott. Lenyügöző és rettenetes a kék szeme volt, amellyel rámnézett; attól semmisültem meg — úgy, mint P. az álomban, ki megkönnyebbülésemre a szerepeinket felcserélte. Aki a nagy mesternek késő aggkoráig csodás szép szemeire emlékezik és aki valaha haragosnak látta őt, az könnyen elképzelheti, hogy milyen érzésekkel állt ott a fiatal bűnös.

Sehogyse sikerült a „*Non vixit*" levezetése, amellyel az álomban igazságot szolgáltatok, míg rá nem eszméltem, hogy e két szó a maga élességével nem mint hallott beszéd, hanem mint *látott* kép jelent meg előttem. Erre azután nyomban tudtam is, hogy az honnét ered. A bécsi Hofburgban József császár szobrának talapzatán a következő szép szavak olvashatók:

Saluti patriae v i x i t
*N o n diu sed totus.**

Ebből a feliratból szedtem ki azt, ami az álomgondolataim egyik ellenséges indulatú gondolatsorához illett és aminek így kellene hangzania: Ez a fickó ne beszéljen bele, hiszen nem is él. És im, vissza kellett emlékeznem, hogy az álmot néhány nappal azután álmodtam, hogy *Brücke* emléktábláját is újra láttam és (a tudattalanban) sajnálkozással mérlegelhettem, hogy a nagy tehetségű és egészen a tudománynak élő barátom túlkorai halálával elvesztette az e helyen neki emléktáblára jogos igényét. Ezért állítottam ezt az emléket neki az álomban; P. barátom keresztneve József volt.**

Az álomfejtés szabályai szerint azonban még mindig nem volna jogom a *non vivit*-et, amelyre az álomnak szüksége volt, a József szoborról vett *non vixit*-tel helyettesíteni. Ezt az álomgondolat valamely más adatának hozzájárulása tehette lehetővé.

* A felirat helyesen így hangzik: *Saluti* **publicae** *vixit*
Non diu sed totus.
Az elvétés okát, hogy *patriae*-t *publicae* helyett írtam, *Wittels* valószínűleg eltalálta.

** A túldeterminációhoz adalékul szolgálhat, hogy késő̈njövésem mentsége az volt, hogy hosszú éjjeli munka után reggel a *Kaiser Josef-Strasse*-ből a Währingerstrasseig terjedő nagy utat kellett megtennem.

Valami figyelmeztet, hogy az álomjelenetben P. barátom iránt ellenséges és gyengéd érzület-hullámok találkoznak (az előbbiek felületesen, az utóbbiak elfödötten) és ugyanabban a szóban: *non vixit* találják kifejezésüket. Mivel a tudomány körül érdemeket szerzett, emlékoszlopot állítottak neki; mivel azonban egy rossz kívánsággal vétkezett (ami az álom végén jut kifejezésre), megsemmisítem. Erre valamilyen minta hatása alatt egész különös hangzású mondatot alkottam. Hol található ehhez hasonló antitézis egymás mellett; egy személy ellen irányuló két ellentétes reakció, ahol mindkettő a maga számára követelheti, hogy érvényesüljön, de amellett egymást mégsem zavarja. Egyetlen hely az, amely az olvasóban mély benyomást tett; ez *Brutus* védőbeszéde *Shakespeare Julius Cézárjában:* „Mivel Cézár engem szeretett, megsiratom; mivel szerencsés volt, örvendek; mivel vitéz volt, becsülöm őt; de mivel nagyravágyó volt, ledöftem őt . . ." Vajjon nem-e ugyanaz a szembeálló mondatszerkezet és gondolat ez, mint amelyet az álomgondolatban felfedtem? Brutust játszom tehát az álomban. Bárha rábukkannék e meglepő kollateralis kapcsolatot igazoló nyomra az álomtartalomban. Gondolom, hogy ez fel is lelhető: Fl. barátom *júliusban* jön Bécsbe, ezt a valóság semmiképp sem támogatja. Barátom tudtommal július hónapban sohasem volt Bécsben, de a július hónapot *Julius Cézárról* nevezték el és ezért közbenső ötlet gyanánt könnyen tartalmazhatna célzást arra, hogy én Brutusként szerepelek.*

Említésre méltó azonban, hogy Brutust valóban játszottam. Schiller költeményeiből Brutus és Cézár jeleneteiben gyermeki hallgatóság előtt tizennégy éves koromban bátyámnak nálam egy évvel idősebb fiával szerepeltem. Ő akkor Angolországból jött hozzánk. Ő is olyan *„revenant"* (visszatérő szellem), mert vele, egykori játszópajtásommal, gyermekéveim újból felszínre kerültek. Harmadik évem betöltéséig elválhatatlanok voltunk, szerettük egymást és verekedtünk egymással. Ez a gyermeki viszony — amint azt már egyszer jeleztem, — kortársaimmal való érintkezésemben érzéseimet mindenkor döntően befolyásolta. John (tulajdonkép unokaöcsém) azóta sokféle alakban testesült meg és ezek tudattalan emlékezetemben mélyen rögzített lényének majd egyik, majd másik oldalát keltették életre. Időnként valószínűleg igen rosszul bánt velem és úgylátszik, hogy a zsarnokkal szemben bátorságot is mutattam, mert a későbbi években gyakran ismételték el előttem egy védekező beszédemet, amikor apám — az ő nagyapja — kérdőre vont: Miért ütöd John-t? A még nem is kétéves gyermek nyelvén a válasz így hangzott: *Ich*

* Ehhez még: *Cäsar* annyi, mint *Kaiser.*

habe Ihn ge(sch)lagt, weil er mich ge(sch)lagt hat. Ez a gyermeki jelenet változtathatta a *non vivit*-et a *non vixit*-re, mert hiszen a későbbi gyermekévek nyelvén *Schlagen* = *Wichsen*. Az álommunka nem veti meg az ilyen összefüggések felhasználását. Erre a bonyolult gyermeki viszonyra John-nal, vezethető vissza a realitásban oly kevéssé indokolt ellenséges indulatom P. barátom ellen, aki sok tekintetben túltett rajtam és ezért is lehetett gyermeki jászótársam újabb kiadása.

Erre az álomra még vissza fogok térni.

G

KÉPTELEN ÁLMOK — INTELLEKTUÁLIS TELJESÍTMÉNYEK AZ ÁLOMBAN

Eddigi álomfejtéseinkben oly gyakran bukkantunk az álomtartalomban abszurd elemekre, hogy nem halaszthatjuk tovább annak a megvizsgálását, hogy honnan erednek és mit jelentenek azok. Hiszen emlékszünk reá, hogy az álom-megbecsülés ellenzőinek legdöntőbb érve éppen az álom abszurditása volt, hogy az álmot a csökkent és a szétesett szellemi működés értelmetlen termékének tekintik.

Néhány példát mondok el, amelyekben az álomtartalom látszólagos képtelensége eltűnik, ha az álom értelmébe alaposabban elmélyedünk. Nem egész véletlenül éppen a halott apáról szólnak az álmok.

I.

Az apát nagy szerencsétlenség érte. Az éjjeli vonattal utazott, a vonat kisiklott, az ülések összeértek s feje haránt összenyomódott. Ezután látja, hogy az apja ágyon fekszik, a bal szemöldöke fölött egy seb függőlegesen vonul le. Csodálkozik, hogy apja szerencsétlenül járt (mert hiszen már halott, amint azt elbeszélése közben kiegészíti), *a szeme olyan világos.*

A szokásos megítélés szerint ezt az álomtartalmat a következőkép kellene magyarázni: Az álmodó, miközben apja balesetét elképzeli, elfelejtette, hogy az már évek óta sírban nyugszik. Az álom további folyamán ez emléke felébred és ez okozza, hogy saját álma fölött még álmában is csodálkozik. Az elemzés azonban elsősorban arra tanít, hogy felesleges ilyen magyarázathoz folyamodunk. Az álmodó egy művésznél megrendelte apja *mellszobrát* amelyet két nappal az álom előtt megnézett. Ezt látja

most úgy, mintha *szerencsétlenül* járt volna. A szobrász az álmodó apját sohasem látta, csak elébe tett fényképek után dolgozott. Ezért az álom előtti napon a kegyeletes fiú a család egy régi szolgáját küldte a műterembe, hogy ő is ugyanazt fogja-e mondani a márványfejről, hogy az *harántirányban túlságosan keskeny*. Most következik az az emlékanyag, amely ez álom felépítéséhez hozzájárult. Apjának az volt a szokása, ha üzleti gondok vagy családi bajok gyötörték, két kezét halántékára szorította, mintha szétfeszülő fejét össze akarná nyomni. Az álmodó négyéves korában jelen volt, mikor egy töltött pisztoly véletlenül elsült és az apja szemeit megpörkölte *(a szemek olyan világosak)*. Azon a helyen, ahol az álom az apa sérülését mutatta, az apánál életben, ha elgondolkodott, vagy ha szomorú volt, hosszában mély ránc mutatkozott. Hogy a ráncot az álom sebbel helyettesíti, az az álom második motivumára utal. Az álmodó kislányát lefényképezte, a lemezt leejtette s amikor felvette, az repedt volt; a repedés a gyermek homlokán merőleges hasadék gyanánt futott végig és a szemöldökig terjedt. Ekkor nem szabadulhatott bizonyos babonás sejtelmektől, mert egy nappal anyja halála előtt anyja képének lemeze megrepedt.

Ez álom abszurditása tehát tisztán a nyelvbeli kifejezés pongyolaságán mult, amely a mellszobor, a fénykép és a személyek között nem akar különbséget tenni. Mindnyájan megszoktuk, hogy azt mondjuk: Nem gondolod, hogy apám el van találva? Természetes, hogy az abszurditás látszata ebben az álomban könnyen elkerülhető lett volna. Ha szabad már egyetlen tapasztalatból ítéletet levonnunk, akkor azt mondanók, hogy az abszurditásnak ezt a látszatát az álommunka megengedi vagy szándékolja.

II.

Egy másik, egészen hasonló álompélda saját álmaimból a következő. (Apámat 1896-ban vesztettem el.)

„Apám halála után politikai szerepet vitt a magyaroknál, akiket politikailag egyesített, ehhez egy kis homályos kép jelenik meg: *Embertömeg, olyanformán, mint az országházban. Valaki, aki egy vagy két széken áll és mások körülötte vannak. Eszembe jut, hogy atyám halálos ágyán nagyon hasonlított Garibaldihoz és örvendek, hogy külsejének ez az ígérete mégis beteljesedett.*

Ez csak elég képtelen álom. Abban az időben álmodtam ezt, amikor a magyarok a parlamentáris *obstrukció* folytán törvényen kívüli állapotba kerültek és azt a krízist élték át, amelyből

őket *Széll* Kálmán szabadította ki. Az a jelentéktelen körülmény, hogy az álomjelenet annyira apró képekből áll, e részlet magyarázatánál nem lesz érdektelen. Gondolatainknak rendesen vizuális álombrázolása, bennünk körülbelül az életnagyságú képek benyomását kelti. Ez az álomkép azonban egy fametszet reprodukciója, amely egy illusztrált osztrák történelem szövegében Mária Teréziát a pozsonyi országgyűlésen a híres *„Moriamur pro rege nostro"* jelenetben ábrázolja.* Mint ott Mária Terézia, úgy áll az álomban atyám, a tömegtől körülvéve, azonban egy vagy két széken (Stuhl), tehát mint *Stuhlrichter* (szolgabíró). (Ő *egyesítette* (békítette ki = geeinigt) őket — itt a következő szólásmód szolgál közvetítőül: Wir werden keinen *Richter* brauchen. Nem lesz szükségünk bíróra). Hogy halálos ágyán apám *Garibaldihoz* hasonlított, azt mi körülállók mind észrevettük. *Postmortalis* hőemelkedése volt, arca egyre pirosabban égett (Seine Wangen glühten rot und röter...), önkéntelenül így folytathatjuk: Und hinter ihm, in wesenlosem Scheine lag, was uns alle bändigt, das Gemeine. (Átszellemült lénye mögött elmaradt, ami röghöz köt: gyarlóságunk).

Gondolatainknak e felemelkedése arra készít elő, hogy épp a „Gemein"-nel az aljas-gyarlóval lesz dolgunk. E „postmortalis" hőemelkedés megfelel az álomtartalom szavainak *„halála után"*. Szenvedései között a legkínzóbb volt, hogy az utolsó hetekben belei teljesen megbénultak. *(Obstrukcio).* Ehhez mindenféle tiszteletlen gondolatok kapcsolódnak. Kortársaim egyike, ki apját még gimnazista korában elvesztette, amikor mély megindultsággal barátságomat ajánlottam fel, gúnyolódva beszélt egy nőrokona panaszáról, kinek apja az uccán halt meg és a hazavitele és a holttest levetkeztetése után kiderült, hogy a halál pillanatában vagy *postmortálisan székürülése (Stuhl*entleerung) volt. A leánya szerencsétlennek érezte magát, hogy e csúf részlet megzavarta apja emlékét. Most jutottunk el a vágyig, amely az álomban testet öltött. Ki az, aki nem kívánná, hogy *gyermekei szemében halála után tiszta és nagy legyen?* Hová lett az álom abszurditása? Annak a látszatát az hozta létre, hogy az álom pontosan és hűen ábrázolt egy rég megszokott és bevett szólásmódot, amelynek részleteiben rejlő abszurditást már észre sem vesszük. Itt sem utasíthatjuk el, hogy az álom a képtelenséget szándékosan akarja.

* Nem tudom már, hogy melyik szerző említ egy álmot, amelyben szokatlanul kis alakok hemzsegnek, s amelyről kiderült, hogy annak *Jacques Callots* egy metszete volt a forrása, amelyet az álmodó nappal nézegetett. Ezekben a metszetekben tényleg teméntelen sok kis alak van; az egyik sorozat a harmincéves háború borzalmaival foglalkozik.

Indokolatlan csodálatot keltett, hogy az álmokban halottak oly gyakran érintkeznek velünk, élőkként lépnek fel és cselekszenek és különös magyarázatokra is adott alkalmat, amelyek jól rávilágítanak arra, hogy milyen kevéssé értjük az álmokat. Pedig a magyarázat igen közelfekvő. Hányszor jutunk abba a helyzetbe, hogy elgondoljuk, mit szólna ehhez apánk, *ha* még élne. Ezt a *ha* szót az álom nem tudja máskép ábrázolni, mint bizonyos helyzettel a jelenben. Így pl. egy fiatalember, akire nagyapja nagy örökséget hagyott és aki költekezései miatt önvádat érez, azt álmodja, hogy nagyapja él és kérdőre vonja. „Hiszen már meghalt" jobb tudásunknak látszólagos tiltakozása, amit mi lázadozásnak tartunk az álom ellen, valójában nem egyéb, mint vigasztaló gondolat, hogy a meghaltnak ezt a dolgot már nem kellett megérnie, vagy öröm afelett, hogy abba nincs már beleszólása.

Az abszurditásnak egy más faja, meghalt rokonainkról szóló álmainkban nem gúnyt és csúfolódást fejez ki, hanem az a legerősebb elutasításra, egy elfojtott gondolat ábrázolására szolgál, amelyet teljesen elképzelhetetlennek szeretnénk minősíteni. Az ilyfajta álmok csak akkor oldhatók meg, ha emlékezünk arra, hogy az álom nem tesz különbséget a kívánt és a valóságos dolog között. Így például egy férfi, aki apját betegsége alatt ápolta és a halála miatt nagyon szenvedett, egy idő mulva a következő értelmetlen álmot látja: *Atyja ismét életben volt és mint máskor, beszélt vele, hanem* (a különös az volt, hogy) *mégis halott volt, csakhogy az apa ezt nem tudta.* Ezt az álmot megértjük, ha ez után, hogy „mégis halott volt", a következő mondatot iktatjuk be: *Az álmodó kívánsága folytán* és azt, hogy „ő ezt nem tudta", kiegészítjük ezzel: *hogy ez az álmodónak a kívánsága volt.* A fiú a betegápolás alatt ismételten kívánta apja halálát, illetőleg az a könyörületes gondolata támadt, bárcsak a halál e kínlódásnak egyszer már véget vetne. A halál utáni gyász alatt maga ez a részvét okozta vágy tudattalan szemrehányássá alakult, mintha ezzel a kívánsággal valóban hozzájárult volna, hogy a beteg élete megrövidüljön. Ez a szemrehányás az apa elleni korai infantilis rezdületek felébresztésével álom formájában kifejezésre juthatott, de éppen a végtelen távolság miatt, mely az álom gerjesztője és a napi gondolat között van, kellett ez álomnak oly képtelenné válnia. (Lásd: Formulierungen über die Prinzipien des psychischen Geschehens. Jahrbuch f. Ps.-A. III, 1911. Ges. Schriften Bd V.)

Szeretett halottak haláláról szóló álmok egyáltalán nehéz feladatot rónak az álomfejtőre, kielégítő megoldásuk nem mindig sikerül. Ennek oka talán abban a különösen kifejezett ér-

zelmi ambivalenciában rejlik, amely az álmodónak a halotthoz való viszonyán uralkodik. Igen gyakori dolog, hogy az ilyen álmokban az elhalt előbb mint élő szerepel, aztán hirtelen az a helyzet, hogy már meghalt, de az álom további folyamán megint csak él; ez zavarba hozhatja az álomfejtőt. Rájöttem végre, hogy az élet és halál ilyen váltakozása az álmodó *nemtörődömségét* akarja ábrázolni. (Mindegy nekem, él-e, vagy meghalt.) Természetesen ez a nemtörődömség nem valóságos, hanem csak óhajtott; célja, hogy az álmodónak ezzel ellentétes és gyakran igen erős érzelem-rezdüléseit letagadja, s így e váltakozással fogja az *ambivalenciát* az álomban ábrázolni. Más esetben, ha az ember halottakkal érintkezik, a következő szabály tájékoztathat: Ha az álom nem emlékeztet arra, hogy a halott — halott, akkor az álmodó a halottal önmagát azonosítja, vagyis a saját halálát álmodja meg. Az álomban hirtelen fellépő ráeszmélés vagy csodálkozás, „de hiszen az már régen meghalt", tiltakozás a közösség ellen és el akarja utasítani önmaga halálának gondolatát. Bevallom azonban, hogy benyomásom szerint az álomfejtés még távolról sem leplezte le az ily tartalmú álmok minden titkát.

III.

A most közlendő álomban tetten érhetem az álom-munkát, amint olyan abszurditást szándékosan termel, amelyre az anyagban semmi ok sincs. Ezt abból az álomból vettem, amelyet szünidei utam előtt találkozásom Thun gróffal gerjesztett. *Egyfogatún kocsizom és a kocsisnak meghagyom, hogy vigyen a vasútra. Magára a pályatestre nem utazhatom Önnel, mondom, miután ő ellenvetést t ett, mintha túlfárasztottam volna; e mellett úgy tünik, mintha már egy oly útdarabon is vele utaztam volna, amelyet különben a vonattal tesznek meg.* Ehhez a zavart és értelmetlen történethez az elemzés a következő magyarázatot szolgáltatja. Aznap egyfogatút fogadtam, hogy Dornbach egy távoli utcájába kocsizzam. A kocsis nem ismerte az utat és az ily derék emberek módjára egyre messzebb vitt, míg észre nem vettem és az utat meg nem mutattam neki, miközben nem tartózkodtam, hogy gúnyos megjegyzéseket ne tegyek. A gondolattársítás egy arisztokratához vezet, akivel később még találkozni fogunk. Egyelőre csak jelzem, hogy nekünk, polgári plebsnek az arisztokrácia azzal tünik ki, hogy szívesen foglalja el a kocsis helyét. Hiszen *Thun* gróf *Ausztria* szekerét kormányozza. Az álom következő mondata azonban fivéremre vonatkozik, kit tehát az egylovas kocsisával azonosítok. Az idén ugyanis lemondottam a

vele együtt teendő olaszországi útról („a pályatestre magára nem utazhatom önnel") és ezzel a lemondással a büntetés egy nemével sújtottam azért a panaszáért, hogy az ily utazások közben *túl szoktam fárasztani* (ami változatlanul került az álomba), amennyiben ugyanis a túlgyors utazgatással túlságosan is sok széppel terhelem így egy rövid napon. Fivérem ezen az estén kikísért a vasúthoz, de röviddel előtte a Stadtbahn Westbahnhof állomásánál leugrott, hogy a városi vasúttal Purkersdorfba utazzék. Még megjegyeztem, hogy egy darabig velem maradhatna, ha nem a Stadtbahn-nal, hanem a Westbahn-nal utaznék Purkersdorfba. Ez került az álomba, hogy a kocsival oly darabon utaztam, *amelyet különben a vonattal tesznek meg.* A valóságban fordítva volt *(„Umgekehrt ist auch gefahren")*, fivéremnek ezt mondtam: azt az utat, amelyet a Stadtbahnnal teszel meg, az én társaságomban a Westbahnon tehetnéd. Az egész álombeli zűrzavart az kelti, hogy álomban a „Stadtbahn" helyébe — „kocsit" teszek, ami jól szolgál, hogy a kocsist a fivérrel összevonjam. Így az álomban valami értelmetlen dolgot kapok, aminek magyarázata szinte kibogozhatatlannak tünik és egy előbbi beszédemmel szemben („a pályatestre magára nem utazhatom önnel") majdnem ellentmondásba kerül. Minthogy azonban semmi okom, hogy a Stadtbahn-t az egyfogatú kocsival felcseréljem, úgylátszik ezt az egész rejtélyes históriát szándékosan alakítottam így.

De miféle célzattal tettem ezt? Itt az ideje, hogy megtudjuk, mit jelent az abszurditás az álomban és mely motivumok engedik, vagy teremtik azt meg. A rejtély megoldása ez esetben a következő: Az álomban azért van szükségem abszurditásra és valami érthetetlenségre az „utazással" kapcsolatban, mert az álomgondolat valami ábrázolást kívánó véleményt tartalmaz. Egy annál a vendégszerető és szellemes hölgynél töltött estén, aki ugyanennek az álomnak egy más jelenetében (házvezetőnőként) szerepel, két rejtvényt hallottam, amelyeket nem tudtam megfejteni. Minthogy a társaság többi tagjai ismerték a rejtvényeket, sikertelen erőlködésemmel kissé nevetséges alak lettem. Két kétértelmű szó rejtvénye volt ez: „Nachkommen" és a „Vorfahren". A rejtvények úgy hiszem a következőképp hangzottak:

Der Herr befiehlt's,
Der Kutscher tut's,
Ein jeder hat's,
Im Grabe ruht's,

(Vorfahren = a kocsi előállhat, de egyúttal: elől.)

Zavarólag hatott, hogy a második rejtvény első fele az elsővel azonos volt:

Der Herr befiehlt's,
Der Kutscher tut's,
Nicht jeder hat's;
In der Wiege ruht's.

(Nachkommen = a kocsi jöjjön utánam, de egyúttal: utód.) Amikor tehát *Thun* grófot olyan tekintélyesen felhajtani (vorfahren) láttam, *Figaro*-beli hangulatba estem, mely szerint a nagyurak érdeme, hogy fáradságot vettek maguknak, hogy a világra jöjjenek *(nachkommen:* utóddá lenni). Ez a két rejtvény az álommunka számára közbenső gondolattá lett. Minthogy az arisztokratákat könnyen lehet kocsisokkal összetéveszteni és a kocsisokat valamikor régen a mi vidékünkön „sógor urnak" (nálunk inkább: koma, ford.) szokták hívni, a sűrítő munka fivéremet ugyanabba az ábrázolásba vonhatta be. Az álomgondolat azonban, mely e mögött élt, így hangzik: *Nincs értelme, hogy őseinkre büszkék legyünk. Inkább magam vagyok az előd, az ős.* Véleményem tehát: ennek nincs értelme, tehát értelmetlenség kerül az álomba. Most megoldódik az álom homályos részletének utolsó rejtélye is, hogy én a kocsissal már *előbb is utaztam* (vorher gefahren), vele *előroboglam* (vorgefahren).

Az álom tehát akkor válik abszurddá, ha az álomgondolatban a tartalom egyik elemeként ez a kijelentés áll: Ennek nincs értelme, ez képtelenség, általában, ha az álmodó tudattalan gondolatmeneteinek egyikét kritika, vagy gúny mozgatja. A képtelenség eszköz, amellyel az álommunka az ellentmondást ábrázolja: ahogy a megfordítás az álomgondolatok és az álomtartalom között fennálló valamely viszonyt ábrázolja, vagy ahogy az álommunka a mozgás-gátlás érzést értékesíti. Az álom abszurditása azonban nem egyszerű „nem"-re fordítandó. Az abszurditás az álomgondolat abbeli készségének kifejezésére szolgál, amely az ellentmondással kigúnyol, vagy ki is nevet. Csak ezzel a célzattal együtt ad az álommunka valami nevetségeset. Itt az álommunka ismét *a rejtett tartalom egy darabját önti a nyilvánvaló álomtartalom egy formájába.**

* Az álommunka tehát a nevetségesnek tetsző gondolatot parodizálja, amennyiben azzal vonatkozásban valami nevetségeset teremt. Ehhez hasonlóan jár el *Heine*, amikor a bajor király rossz verseit akarja kigúnyolni; azt még rosszabb versekkel teszi:

Herr Ludwig ist ein grosser Poet,
Und singt er, so stürzt Apollo
Vor ihm auf die Knie und bittet und fleht,
„Halt ein, ich werde sonst toll oh!"

Az abszurd álom ily jelentőségének meggyőző példájával tulajdonképpen már találkoztunk. Ez az elemzés nélkül megfejtett álom a *Wagner* előadásról, amely reggel ¾8-ig tartott, amelynél a zenekart egy toronyból dirigáltak, stb. (l. 255. l.) és amely nyilván azt akarja mondani: *Felfordult* világ és *bolond* társaság. Az érdemes nem kap jutalmat és aki nem tudja megbecsülni, az megkapja, amely példálódzással az álmodó nő a maga sorsát a hugáéval szembeállítja. Nem véletlen, hogy az álmok abszurditására legelsőbben is a halott apáról szóló példák kínálkoztak. Az abszurd álmok létrejövetelének feltételei ez álmokban tipikusan összetalálkoznak. Az apa tekintélye a gyermek kritikáját korán felkeltette. Az apának gyermekével szemben támasztott szigorú követelései arra késztették a gyermeket, hogy a maga könnyítésére annak minden gyengeségét élesen megfigyelje. Ámde a kegyelet, amellyel az apa személyét különösen halála után gondolatban körülveszi, megszigorítja a cenzurát, amely e kritikát távol tartja attól, hogy tudatossá váljék.

IV.

Egy másik abszurd álom meghalt apámról a következő:

Szülőhelyem elöljáróságától írást kapok egy fizetendő összegről, amely egy **1851.** *évi kórházi elhelyezésről szól, ami egy rohamom miatt vált szükségessé. Mulatok az eseten, mert először is* **1851**-*ben nem is voltam még a világon, másodszor az apám, akire ez vonatkozhatik, már halott. Bemegyek hozzá a mellékszobába, ahol ágyban fekszik és elmondom neki a dolgot. Meglepetésemre emlékezik, hogy ő akkor,* **1851**-*ben egyszer részeg volt és be kellett zárni, vagy őrizetbe helyezni. Ez akkor volt, amikor T... cég részére dolgozott. Hát te is ittál, kérdem. Nemsokára azután megnősültél? Kiszámítom, hogy hiszen én* **1856**-*ban születtem, ami úgy tünik előttem, mintha ez közvetlen utána következnék.*

Legutóbbi fejtegetéseink alapján az abszurditásokat, amelyekkel ez az álom szinte mindenáron tüntet, az álomgondolatokban folyó, különösen elkeseredett és szenvedélyes vitának tulajdoníthatjuk. Annál nagyobb csodálkozással állapítjuk meg azonban, hogy az álomban a polemia nyiltan folyik és az apa oly valaki, akit az álommunka a csúfolódás célpontjává tett meg. Az ily nyiltság ellentmond annak, amit a cenzuráról az álommunkában felvettünk. Felvilágosít azonban az a körülmény, hogy itt az apa csupán egy előtérbe tolt alak, míg a vita másvalakivel folyik, aki az álomban csak egyetlen célzással van je-

lezve. Amíg máskor az álom másokkal kerül szembe, akik mögött az apa rejtőzik, itt megfordítva áll a dolog; az apa a mások leleplezésére szolgáló „Strohmann" — álszereplő. Az álom azért foglalkozhatik az ő különben szent személyével olyan leplezetlenül, mert ezzel annak a biztos tudata jár, hogy a dolog valósággal nem rá vonatkozik. Erre az álom alkalmi megindítójából jövünk rá. Ez álmot ugyanis akkor álmodtam, amikor hallottam, hogy egy idősebb kartárs, akit csalhatatlannak tartanak, elítélőleg és csodálkozva nyilatkozott, hogy egy betegem most már ötödik éve van nálam lélekelemző kezelésben. Az álom bevezető mondatai átlátszó leplezéssel utalnak arra, hogy ez a kartárs egy időre átvette azokat a kötelezettségeket, amelyeket apja nem tudott teljesíteni (fizetések, kórházi elhelyezés). Amikor baráti viszonyunk lazulni kezdett, ugyanolyan érzés-konfliktusba kerültem magamban e kartárssal szemben, mint amilyenre apa és fiú közötti egyenetlenség esetén az apa szerepe és korábbi magatartása által kényszerítve a gyermek kerül. Az álomgondolatok tehát elkeseredetten védekeznek azzal a szemrehányással szemben, hogy *én nem haladok gyorsabban előre,* ami a betegnek kezeléséről azután másra is átterjed. Vajjon ismer-e valakit, aki ezt hamarabb megcsinálja? Nem tudja-e, hogy az ilyfajta állapotok különben általában gyógyíthatatlanok és egy életen át tartanak? Mit jelent *négy-öt* év az élet egész tartamával szemben, kivált, ha a beteg a kezelés alatt annyira megkönnyebbedett?

Az abszurd jelleget ebben az álomban nagyrészt az idézi elő, hogy egyes mondatok az álomgondolatok különböző területeiből közvetítő átmenet nélkül sorakoznak egymás mellé. Így ez a mondat: bemegyek a mellékszobába, stb. elhagyja azt a témát, amelyből az előbbi mondatok származtak és híven reprodukálja azokat a körülményeket, amelyek között apámmal önhatalmú eljegyzésemet közöltem. Arra az előkelő önzetlenségre akar tehát ez figyelmeztetni, amelyet az öreg úr akkor tanusított és ezt egy másik, egy új egyén (a kartárs) magatartásával akarja szembehelyezni. Itt veszem észre, hogy az álomnak az apát azért szabad kicsúfolnia, mert az apa az, akit az álomgondolat teljes elismeréssel állít példaképül mások elé. Minden cenzura lényegéhez tartozik, hogy a meg nem engedett dolgok közül inkább szabad megmondani azt, ami nem igaz, mint ami igaz. A következő mondat, hogy *egyszer részeg volt és ezért be volt zárva,* nem tartalmaz többé semmit, ami a valóságban az apára vonatkoznék. Az apa itt fedő alak, eltakarója nem kisebb egyéniségnek, mint a nagy *Meynert*-nek, akinek nyomdokait oly mély tisztelettel követtem. Az ő irántam tanusított magatartása egy rövid életű jóindulatból, leplezetlen ellenséges érzületbe csapott át. Az álom

egyrészről arra a közlésére emlékeztet, amely szerint fiatal éveiben kloroform-mámor rabja lett és ezért *intézetbe kellett mennie;* másrészről egy második élményemre röviddel a halála előtt. Elkeseredett tudományos vitában álltam vele a férfi-hisztériáról, amelyet tagadott. Amikor halálos ágyán meglátogattam s hogylétéről kérdezősködtem, hosszasan beszélt állapotáról és szavait így fejezte be: „Tudja, hogy én mindíg a férfi-hisztéria egyik legszebb esete voltam". Így elégtételemre és csodálkozásomra elismerte azt, ami ellen oly hosszú ideig makacsul tiltakozott. Hogy azonban az álom e jelenetében *Meynert*-et apám alakjával fedtem el, annak oka nem a két személy közötti hasonlóság, hanem az álomgondolatban rejlő rövid, de a célnak teljesen megfelelő feltételes mondata. Ez a mondat teljességében így hangozhatnék: Igen, ha én „második nemzedék" lehetnék, ha egy professzornak vagy udvari tanácsosnak a fia volnék, akkor természetesen gyorsabban jutottam volna előre. Álmomban tehát apámat udvari tanácsosnak vagy tanárnak teszem meg. A legdurvább és legzavaróbb képtelenség, ahogy az **1851**-es évszámmal elbánok, mintha az az **1856**-tól nem is különböznék, szóval *mintha az öt év különbség mitsem jelentene.* De hisz az álomgondolatból éppen ennek kell kifejezésre jutni. *Négy-öt évig* tartott, hogy a fentemlített kartárs támogatását élveztem, de egyúttal a menyasszonyomat a házasságra ugyanennyi ideig várakoztattam és véletlenül ugyanennyi és ezért az álomgondolatoktól szívesen kihasznált az az idő is, ameddig a bennem leginkább bízó betegemet teljes gyógyulására várakoztatom. *„Mit tesz öt év?"* kérdik az álomgondolatok. *„Az nálam nem számít, az nálam nem jön figyelembe.* Van időm és ahogy *az* meglett végül, amit pedig szintén nem akartatok hinni, úgy *ezt* is véghez viszem." Ezzel ellentétes értelmet árul el, hogy az **51**-est az ezernyolcszáztól különválasztom; ezért is fordul elő többször az álomban. 51 év a férfinek különösen veszélyeztetett kora, amelyben több kollegát láttam hirtelen meghalni; egyet, akit hosszas várakozás után pár nappal azelőtt neveztek ki tanárrá.

V.

Álljon itt még egy abszurd álom, amely számokkal játszik: *Egy ismerősömet, M. urat nem jelentéktelenebb ember mint maga Goethe egy cikkben megtámadta, amint mindnyájan hiszszük, jogosulatlan hevességgel. M. urat ez a támadás természetesen megsemmisítette. Keserűen panaszkodik e miatt egy asztaltársaságnak. Goethe iránti tiszteletét azonban ez a személyes él-*

ménye nem csökkentette. Az időbeli viszonyok valószínűtlenek nekem; szeretnék az időben kissé tájékozódni. Goethe 1832-ben halt meg; minthogy e támadásnak természetesen korábban kellett történnie, M. úr akkor egészen fiatal ember lehetett. Valószínű, hogy akkor 18 éves volt. Ámde bizonyosan nem tudom, hogy most milyen évet írunk és így az egész számítás homályba vész. A támadás egyébként Goethenek „Natur" című ismert értekezésében található.

Rövidesen rájöhetünk azokra az adatokra, amelyek ez álom bárgyúságának értelmét igazolják. M. úr, akit egy *asztaltársaságból* ismerek, nemrég felszólított, hogy vizsgáljam meg fivérét, akinél *paralitikus elmezavar jelei* mutatkoznak. A gyanu indokolt volt. Látogatásomnál az a kínos dolog történt, hogy beszélgetés közben a beteg fivérét, annak *fiatalkori csínyjeire* célozva, minden ok nélkül megszégyenítette. A betegtől megkérdeztem születési évét és számolási műveleteket végeztettem vele, hogy emlékezete gyengülését megállapíthassam; e próbákat egyébként jól állotta meg. Látom már, hogy az álomban úgy viselkedem, mint a paralitikus. *(Nem tudom biztosan, melyik évet írjuk.)* Az álom más anyaga egy másik friss forrásból ered. Egy orvosi folyóirat szerkesztője, aki velem barátságos viszonyban van, Fl. berlini barátom legutóbbi könyvéről igen kegyetlen és *„lesujtó"* kritikát közölt lapjában, amelyet egy igen *fiatal* és gyenge ítéletű referens írt. Jogosnak éreztem, hogy beavatkozzam és kérdőre vonjam a szerkesztőt, aki élénk sajnálkozását fejezte ki a bírálat fölött, de nem akarta megígérni, hogy azt helyreigazítja. Erre összeköttetésemet a folyóirattal megszakítottam és lemondó levelemben reményemet fejeztem ki, *hogy személyes viszonyunknak ez nem fog ártani.* Ez álom harmadik forrása egy nőbeteg friss elbeszélése volt fivérének lelki megbetegedéséről, aki *„Natur-Natur"* felkiáltással dühöngeni kezdett. Az orvosok úgy hitték, hogy ez a kiáltás *Goethe* szép *értekezésének* olvasásából származik és a betegnek természetbölcseleti tanulmányokkal való túlerőltetését jelentené. Én inkább arra a nemi értelemre gondoltam, amellyel a kisebb műveltségűek nálunk a „Natur"-ról (természet) beszélnek. Hogy a szerencsétlen később nemiszervét megcsonkította, feltevésemnek nem mondott ellent. A beteg 18 éves volt, amikor a dühöngési roham kitört rajta.

Ha még hozzáfűzöm, hogy barátom szigorúan megbírált könyve („Azt kell kérdeznünk, vajjon a szerző a bolond, vagy mi vagyunk a bolondok", így nyilatkozott egy másik kritikus) is az *élet időbeli viszonyaival* foglalkozik és *Goethe* élettartamát is egy a biológiában fontos szám többszörösére vezeti vissza, akkor könnyen belátható, hogy az álomban barátom helyébe

lépek. *(Az időbeli viszonyokról igyekszem egy kissé tájékozódni).* Én azonban úgy viselkedem, mint egy paralitikus és az álom dúskál az abszurditásokban. E szerint az álomgondolatok irónikusan ezt mondják: „*Természetes* (natürlich) ő a bolond, az őrült és ti vagytok a geniális emberek, akik a dolgot jobban értitek. De hátha fordítva áll a dolog?" És ezt a *megfordítást* elég bőségesen mutatja az álom; *Goethe* a fiatalembert támadta meg, ami képtelenség ,holott egy egész fiatal ember még ma is könnyen támadhatná meg a halhatatlan *Goethe*-t; én *Goethe halála napjától* kezdve számítok, míg a paralitikust *születése napjától* számoltattam.

Ámde megígértem annak a kimutatását, hogy minden álom önző vágyakból származik. Így igazolnom kell, hogy ebben az álomban miért teszem barátom ügyét a magamévá és miért állok magam az ő helyébe. Kritikai meggyőződésem ébren ezt nem tudja kellően indokolni. A 18 éves beteg története és a „*Natur*" felkiáltásnak különféle értelmezése azonban egy oly pontra céloz, amely a pszichoneurozisok nemi kóroktanáról vallott felfogásom révén engem a legtöbb orvossal szembe helyezett. Elmondhatom tehát magamban: te is úgy járhatsz a kritikával, mint barátod járt; sőt részben már úgy is jártál. Így válik lehetővé, hogy az álomgondolatban az „ő"-t a „mink"-kel helyettesítem. „Igen, igazatok van, mi ketten vagyunk a bolondok." „*Mea res agitur*"! Erre nyomatékosan figyelmeztet *Goethe*nak páratlanul szép kis értekezése, mert épp annak egy népszerű előadása volt, ami az érettségi után bizonytalanságomban pályaválasztásomat a természettudományok felé terelte.

VI.

Tartozom még azzal, hogy kimutassam az önzést egy más álomban, amelyben én nem fordulok elő. A 202. oldalon megemlítettem egy rövid álmot, melyben M. professzor a következőket mondja: „*Fiam, a myop* ..." és kijelentettem, hogy ez csak előzetes álma egy másiknak, amelyben én szerepelek. Itt következik a főálom; ebben egy abszurd és érthetetlen szóképzést kell megmagyaráznom.

Bizonyos események miatt a gyermekeknek Róma városából el kell menekülniök, ami meg is történik. A jelenet azután egy ókori kettős kapu előtt játszik (a Porta Romana Sziénában, amint ezt még álmomban is tudom). Egy kút káváján ülök és nagyon lehangolt vagyok, szinte sírok. Egy nő — ápolónő, vagy apáca — a két gyermeket kihozza és átadja az apjának, aki nem

én vagyok. A kettő közül az idősebb világosan az idősebb fiam, a másiknak arcát nem látom; az asszony, aki a fiút hozza, búcsúzóul csókot kér tőle. Az asszonynak feltűnően vörös az orra. A fiú megtagadja a csókot, de búcsúzóul kezet nyujt neki és ezt mondja: **Auf Geseres** *és kettőnkhöz (vagy kettőnk közül az egyikhez):* **Auf Ungeseres.** *Azt gondolom, hogy ez az utóbbi valami megkülönböztetést jelent.*

Ez az álom egy gondolat-tömkelegen épül, amelyet a színházban látott színdarab *„Der neue Ghetto"* rezdített meg bennem. Ebben a tömkelegben könnyen felismerhető: a zsidó-kérdés, aggodalmam gyermekeim jövője miatt, akiknek hazát nem adhatok; az a gondom, hogy úgy neveljem őket, hogy a világon könnyűszerrel tudjanak otthont keresni.

„Babel vizeinél ültünk és sírtunk." — Siena és Róma egyaránt nevezetes, szép kútjaikról. Róma helyett az álomban a hasonló helyek közül pótlást kell keresnem. A sienai Porta Romanahoz közel egy nagy, élénken megvilágított házat láttunk. Megtudtuk, hogy az a *Manicomio*, az elmegyógyintézet. Röviddel az álom előtt hallottam, hogy egy hitsorsosomnak egy állami elmegyógyintézetnél fáradságosan megszerzett állását el kellett hagynia.

Érdeklődésünket ez a mondás: *Auf Geseres*, kelti fel; az álom-helyzetből „a viszontlátásra" (auf Wiedersehen) volna várható; feltünő továbbá az Auf Geseresnek teljesen értelmetlen ellentéte: *Auf Ungeseres.*

A *Geseres* írástudóktól szerzett magyarázatok szerint tiszta héber szó, amely *„goiser"* cselekvő szóból ered és legjobban „rárótt szenvedés, végzet" szókkal fordítható. A zsargon használatból arra lehet gondolni, hogy „sírást és jajgatást" jelent. *Ungeseres*-t egészen magam csináltam és leginkább érdekel, de eleinte teljesen zavarba ejt. Az a kis megjegyzés az álom végén, hogy Ungeseres a Geseressel szemben valami előnyt jelent, az ötleteknek és velük a megértésnek is utat nyit. Ilyen szembenálló viszonyt látok a kaviárnál; a sótalant (ungesalzen) többre becsülik, mint a sósat (gesalzen). Kaviár az egyszerű emberek szemében „előkelő passzió." Ezekben tréfás célzás rejlik háztartásom egy tagjára, akitől azt remélem, hogy nálam fiatalabb lévén, gyermekeim jövőjére vigyázni fog. Ezzel vág azután, hogy háztartásom egy másik tagját, derék dadánkat az álom az ápolónő (vagy apáca) személyében jól felismerhetően ábrázolja. A *gesalzen, ungesalzen* és *Geseres* és *Ungeseres* párok között azonban hiányzik még egy közvetítő kapocs. Ez a kapocs a *„gesäuert und ungesäuert"* (kovászos és kovásztalan). Izráel fiainak menekülésszerű kivonulásakor *Egyiptomból* keletlen

maradt a kenyerük, aminek emlékére a zsidók még ma is kovásztalan kenyeret esznek husvétkor. Ide iktathatom az álom e részletének elemzésénél hirtelen támadt ötletemet is. Visszaemlékeztem arra, amikor berlini barátom és én *husvét* utolsó napjaiban a nekünk idegen Breslau utcáin sétálgattunk. Egy kis leány megkérdezett, merre van egy bizonyos utca; bocsánatot kellett kérnem, hogy nem tudom és azt mondtam barátomnak: „Reméljük, hogy a kicsike később az életben több élesfátást fog tanusítani az emberek megválasztásánál, akiktől magát vezettetni akarja". Röviddel ezután egy címtábla ötlött a szemembe: *Dr. Herodes,* rendel... Remélhetőleg, jegyeztem meg, a kollega nem *gyermekorvos.* Barátom ezalatt a *bilateralis szimmetria* biológiai jelentőségéről beszélt és egy mondatot így kezdett meg: „Ha egyetlen szemünk volna homlokunk közepén, mint a Cyklopsnak..." Nos ez vezet a tanár beszédéhez az előzetes álomban: *Fiam, a myop...* És im ezzel eljutottam a *Geseres* szó főforrásához. Sok évvel ezelőtt, amikor M. professzor fia — a ma önálló kutató — még az *iskolapadban* ült, szembeteg lett és baját az orvos aggasztónak tartotta. Szerinte, amíg a betegség az *egyik oldalon* marad, nincs jelentősége, de ha *a másik szemre* is átterjed, akkor a baj komoly. A félszem meggyógyult, de röviddel azután a másik szem megbetegedésének tünetei jelentkeztek. A megrettent anya az orvost rögtön magányos falusi lakhelyére hivatta. Ez azonban most máskép kezdett beszélni (Schlug sich aber auf die andere Seite): *„Was machen Sie für Geseres?* (Ne csináljon olyan hű-hót) rivalt az anyára: „Ha meggyógyult az *egyik oldalon,* akkor meg fog gyógyulni majd a *másikon* is"; úgy is lett.

És végül szóljunk azokról a kapcsolatokról, amelyek az álomban hozzám és enyéimhez visznek.

Az *iskolapadot,* amelyen M. professzor fia első ismereteit szerezte, anyja legidősebb fiamnak ajándékozta: e fiammal mondatom a búcsúszavakat. Ez áttételhez kapcsolható vágyak egyike könnyen kitalálható. Ámde ennek az iskolapadnak a szerkezetével is védeni akarom a gyermeket attól, hogy *rövidlátó* és *egyoldalas* legyen. Innét ered az álomban a *myop* és (mögötte a Kyklop) és a *bilateralitás.* Aggodalmam az egyoldalúság miatt többértelmű; a test egyoldalúsága mellett a szellemi fejlődés egyoldalúsága érthető. De vajjon ez az álomjelenet a maga bolondosságában nem éppen ennek az aggodalomnak mond-e ellent? Miután a gyermek az *egyik oldal felé* ejtett egy búcsúszót, a *másik felé* annak az ellenkezőjét használja, hogy az egyensúlyt mintegy helyreállítsa. *Szinte a bilateralis szimmetria szemmeltartásával cselekszik.*

Így az álom gyakran ott a legmélyebb értelmű, ahol a legbolondabbnak látszik. Akiknek valami mondanivalójuk volt és azt veszély nélkül nem tehették, mindig szívesen vették fejükre a csörgősipkát. A hallgató, akihez a tiltott beszéd szólott, inkább eltűrte azt, ha nevethetett is rajta és azzal nyugtathatta meg magát, hogy a nem tetsző dolog nyilván bolondság. Mint a valóságban az álom, úgy tesz a színdarabban a királyfi, aki bolondnak tetteti magát. Ezért állíthatjuk ugyanazt az álomról is, amit *Hamlet* mond magáról, miközben a tulajdonképpeni feltételeket tréfás zagyvasággal helyettesíti. „Én csak fölszéllel vagyok bolond, de ha délről fú, én is megismerem a sólymot a gémtől.*

Az álom abszurditásának problémáját tehát olyképpen oldottam meg, hogy az álomgondolatok legalább is az épelméjű emberek álmaiban sohasem képtelenek. Az álommunka akkor termel abszurd, vagy abszurd-elemet tartalmazó álmokat, ha az álomgondolatban kritika, csúfolódás és gúny lappang, amelyet a maga kifejezés-formáiban ábrázol. Célom tehát, hogy kimutassam, hogy az álommunkát a három említett momentum — és egy még említendő negyedik — összeműködése általában kimeríti és hogy e munka nem tesz egyebet, mint az álomgondolatot a négy parancsoló feltétel figyelembevételével álomra fordítja. Rá akarok mutatni arra is, hogy a valóságos viszonyokról lesiklik, tehát hibás az a kérdés, vajjon a lélek az álommunkában teljes szellemi képességével dolgozik-e, vagy csak annak egy részével? Minthogy azonban bőven vannak olyan álmok, amelyek elismerést, kritikai ítélkezést tartalmaznak, vagy amelyekben magyarázó-kísérletek mellett érvek sorakoznak föl és az álom egyes elemei fölött csodálkozunk is, kívánatos lesz, ha az így adódó ellenvetéseket e célra kiválasztott példákon tisztázom.

Válaszom egyébként az ellenvetésekre a következő: *Az álomban található egyetlen látszólagos ítélet sem fogható fel az álommunka gondolat-teljesítményeként; az álomgondolat anyagához tartozik, ahonnan kész képletként kerül át a nyilvánvaló álomtartalomba.* De ennél a tételnél többet is mondhatok; még az a vélemény is, amit *ébredés után* az álomról alkotunk, sőt az álom elmondása közben támadt érzések nagy része is a lappangó álomtartalomhoz tartozik és az álom fejtésébe iktatandó.

* Ez az álom jó példát szolgáltat arra az általános érvényű tételre is, hogy ugyanaz éj álmai, ha az emlékezetben szétválnak is, ugyanazon gondolati anyag talajából sarjadtak. Különben azt az álomhelyzetet, hogy gyermekeimet Róma városából kimentem, gyermekkorom egy analóg esetére való vonatkozás ferdíti el. Értelme az, hogy irígylem azokat a rokonokat, akiknek már évekkel ezelőtt alkalmuk kínálkozott rá, hogy gyermekeiket más földre telepítsék.

I. Ennek feltünő példáját már közöltem. Egy nőbeteg nem akarja álmát elbeszélni, mert *nagyon homályos*. Valakit látott álmában és nem tudja, hogy a *férje, vagy az apja volt-e*. Ezt a második álomrész követi, amelyben egy szemétládika (Misttrügerl) fordul elő, amelyhez a következő emlék csatlakozik. Fiatal asszony korában egyszer egy ifjú rokona előtt tréfásan úgy nyilatkozott, hogy legelső gondja az lesz, hogy egy új szemétládát szerezzen. A következő reggel küldtek egy ilyen ládát, amely azonban gyöngyvirággal volt tele. Ez az álomrészlet a következő mondásnak szolgál az ábrázolására: „Nicht auf meinem eigenen Mist gewachsen". (Nem a magam szemetjén termett). Ha az elemzést kiegészítjük, megtudjuk, hogy az álomgondolatban egy fiatalkorban hallott történet rezdült meg, amelyben egy leánynak gyermeke született, aki *nem tudta, hogy ki az apa*. Az álomábrázolás itt tehát az éber gondolkodásba is átmegy s egy ébren alkotott vélemény útján az álomgondolat egyik eleme az egész álom fölött érvényesül...

II. Hasonló a következő eset: Egy betegem álmot lát, amely érdekesnek tünik neki, mert közvetlenül felébredés után azt mondja magában: Ezt el kell az *orvosnak mondanom*. Megelemezzük az álmot és ime az nagyon érthető célzásokat árul el egy viszonyra vonatkozólag, amelyet a beteg a kezelés alatt kezdett és amelyről elhatározta, hogy *nekem semmit sem fog elmondani róla.**

III. Egy harmadik példa saját tapasztalatomból: *P.-vel valamely tájékon át, amelyben házak és kertek vannak, a kórházba megyek. Eközben az a gondolatom támad, hogy a tájat álomban már többször láttam. Nem igen jól tájékozódom; P. valami utat mutat nekem, amely egy sarkon túl egy vendéglőbe vezet (terem, nem kert); ott Doni asszony után kérdezősködöm és hallom, hogy három gyermekével a háttérben egy kis kamrában laknak. Odamegyek, de már előbb egy meghatározatlan személyt találok ott két kis lányommal együtt, akiket azután megammal viszek, miután egyideig velük állottam. Valami szemrehányásféle a feleségemmel szemben, hogy őket otthagyta.*

Felébredéskor nagy *megelégedést érzek*, amit azzal indokolok, hogy majd az elemzésnél meg fogom tudni, hogy mit jelent az, hogy: *Erről már egyszer álmodtam.*** Az elemzésből

* Az álomban előforduló az a figyelmeztetés, vagy elhatározás, hogy „*ezt az orvosnak el kell mondanom*", a lélekelemző kezelés alatti álmoknál rendszerint nagy ellentállásnak felel meg az álom meggyónása ellen, amit nem ritkán az álom elfelejtése követ.

** E témáról a Revue Philosophique legutóbbi évfolyamaiban terjengős vita indult meg (Paramnesia az álomban).

azonban nem okulok; az csak azt mutatja, hogy a megelégedés a rejtett álomtartalomhoz tartozik, nem pedig az álom fölötti véleményemhez. *Ez az a megelégedés, hogy a házasságomban gyermekeim születtek.* P.-vel az életben egy darabig egy úton haladtam, de azután engem társadalmilag és anyagilag túlszárnyalt, azonban a házasságban gyermektelen maradt. Az álomnak két alkalmi oka van. Ezek bizonyító erő dolgában felérnek az álom tökéletes elemzésével. Egy nappal azelőtt gyászjelentést olvastam az ujságban *Dona* A . . . y asszonyról (amiből én Donit csinálok), aki *gyermekágyban* halt meg. Azután feleségemtől hallottam, hogy az elhaltat ugyanaz a szülésznő ápolta, aki nálunk két legfiatalabb gyermekünknél segédkezett. A *Dona* név azért tünhetett fel, mert röviddel ezelőtt egy angol regényben először láttam e nevet. Az álom másik alkalmi okát az álmodás dátuma adja; az az éjszaka volt, amely legidősebb, úgy látszik költői tehetségű fiamnak születése napját megelőzte.

IV. Ugyanez a megelégedés követte az abszurd álmot, amelyben apám halála után a magyaroknál politikai szerepet játszott; az álom utolsó mondata nyomán fennmaradt érzés indokolja e megelégedést. *„Emlékszem, hogy a halottas ágyon nagyon hasonlított Garibaldihoz és örülök, hogy mégis igaz lett . . .“ (Ehhez egy elfelejtett folytatás tartozik.)* Az elemzésből most beiktathatom azt, ami az álom e hiányos részébe illik. Ez az álomban előforduló második fiam, akinek egy nagy történelmi alak keresztnevét adtam, amely név gyermekéveimben, különösen angliai tartózkodásom óta erősen megragadott. A várakozás évében az volt az elhatározásom, hogy ha fiú születik, éppen ezt a nevet kapja és nagy *megelégedéssel* köszöntöttem már e néven az ujszülöttet. Könnyen észrevehető ezen, hogy az apa elnyomott nagyzását gondolatban mint viszi át önmagáról a gyermekeire, sőt arra is lehet gondolni, hogy ez az átvitel egyik módja annak, ahogy a nagyzásnak az életben szükségessé vált elfojtása végbemegy. A kis gyermek azért szerzett jogot arra, hogy az álom szövésébe kerüljön, mert vele ugyanaz — a gyermeknél és haldoklónál egyaránt megbocsátható — baleset történt, hogy ugyanis fehérneműjét bepiszkolta. Vonjuk ezzel párhuzamba a „célzást“ a *„Stuhlrichter“*-re és az álomnak azt a vágyát, hogy az ember gyermekei előtt *nagy* és *tiszta* akar lenni.

V. Ha most oly álombeli ítéletkijelentéseket szándékozom keresni, amelyek az álomban magában maradnak, az ébrenlétben nem folytatódnak, vagy oda nem helyeztetnek át, akkor ezt megkönnyíti, hogy oly álmokat használhatok fel, amelyeket már más célból közöltem. A *Goethe*-álom, amelyben M. urat Goethe megtámadja, látszólag igen sok ítéleti műveletet tartalmaz. Így:

meg akarom világítani kissé az időbeli viszonyokat, amelyek valószínűtlennek tünnek. Vajjon nem kritikai rezdület-e ez azzal a képtelenséggel szemben, hogy *Goethe* egy ismerős fiatalembert megtámadott? *„Plauzibilisnek tünik* előttem, hogy ő akkor 18 éves volt.“ Ez már egészen úgy hangzik, mint valami — bár bárgyú — számolás eredménye; az pedig, hogy *„nem tudom egész biztosan, hogy mely évet írunk“* a bizonytalanság, vagy a kétely kifejezése lehetne az álomban.

Nos az álom eddigi elemzéséből már tudom, hogy ezek a látszólag csakis az álomban megalkotott ítéletek szószerinti szövegük alapján egy másik magyarázat felvételét is megengedik, amelyek az álomfejtésre nélkülözhetetlenek és az abszurditás felvételét is elkerülik. Abban a mondatban, hogy *„az időbeli viszonyokat kissé meg akarom világítani“*, barátom helyébe lépek, aki valóban az élet időbeli viszonyait tudományosan magyarázza. Ez a mondat így elveszti az előző mondat értelmetlensége ellen irányuló ítélet-jellegét. A következő közbeiktatás: *„amely valószínűtlennek tünik“*, a későbbi mondattal függ össze: *„Plauzibilisnek látszik“*. Körülbelül ugyanezekkel a szavakkal feleltem ugyanis a fivére kórtörténetét elbeszélő hölgynek: *„Valószínűtlennek tartom,* hogy ehhez a felkiáltáshoz „Natur, Natur“ *Goethének* valami köze lenne; *sokkal plauzibilisabb,* hogy annak az ön előtt is ismeretes nemi jelentősége volt.“ Ezzel kétségtelenül ítéletet mondottam, de nem az álomban, hanem a valóságban oly alkalommal, amelyre az álom-gondolat maga emlékeztet és amelyet az felhasznált. Az álom-tartalom ezt az ítéletet ugyanúgy kebelezi be, mint az álomgondolatnak bármely más töredékét.

A 18-as szám, mellyel az álombeli ítélet oly értelmetlenül jut kapcsolatba, megőrzi annak az összefüggésnek nyomát, amelyből a reális ítélet kiszakíttatott. Végül az az ítélet, hogy *„nem vagyok benne bizonyos, mely évet írjuk“* nem akar egyebet, mint engem azzal a paralitikussal azonosítani, akinek a vizsgálatánál ezt az egy tünetet, az időbeli tájékozatlanságot valóban megtaláltam.

Az álom látszólagos ítéleti műveleteinek megoldásánál jusson eszünkbe az elemzésre vonatkozó előbb megadott szabály, hogy az álomrészeknek az álomképben felállított összefüggését, mint jelentéktelen látszatot figyelmen kívül kell hagynunk és minden álomelemet külön kell elemeznünk. Az álom tulajdonképpen konglomeratum, amelyet a vizsgálat céljából megint szét kell tördelnünk. Másrészről azonban rájövünk, hogy az álmokban oly erő is dolgozik, amely ezt a látszólagos összefüggést létrehozza, tehát az álommunka részéről összeszedett anyagot egy

másodlagos megmunkálásnak veti alá. Ez oly erő megnyilvánulása, amelyet mint az álom képzésére szolgáló negyedik mozzanatot, később fogok méltatni.

VI. Kutassunk a már közölt álmokban az ítéleti munka más példái után. A községtanács leiratát tartalmazó képtelen álomban a következőt kérdem: *Aztán nemsokára megházasodtál? Úgy számítom, hogy hiszen 1856-ban születtem,* ami nekem közvetlen a házasságot követő időnek tünik. Ez a gondolat tökéletesen egy *végkövetkeztetés* formáját ölti. Apám nem sokkal a roham után, 1851-ben nősült; hisz én vagyok a legidősebb fia, aki 1856-ban születtem. Ez a számítás tehát rendben van. Tudjuk már, hogy ezt a számításbeli meghamisítást az álomgondolatban uralkodó következő mondatnak vágyteljesedése okozza: *négy vagy öt év, az nem idő, az nem számít.* De e következtetés minden darabját, úgy a tartalmát, valamint a formáját az álomgondolatból máskép kell meghatározni. A beteg az, akinek türelmességét a kollega kifogásolja; ő az, aki közvetlenül a gyógykezelés befejezése után nősülni szándékozik. Az a mód pedig, ahogy apámmal érintkezem, *kihallgatásra* vagy *vizsgára* emlékeztet és egyben arra az egyetemi tanárra, aki beiratáskor valamennyi személyi adatunkat fel szokta venni. Mikor született? — 1856-ban — Patre? — Erre az apának a keresztnevét mondottuk latin végződéssel és mi diákok sejtettük, hogy az udvari tanácsos úr az apa keresztnevéből oly *következtetést* von le, amelyre a beiratkozó vezetéknevéből nem mindig juthatott. Eszerint az álombeli *következtetés* csak ismétlése egy másik *következtetésnek,* amely az álomgondolat anyagának egy része. Ebből valami ujat tanulunk. Az álomtartalombeli következtetés kétségkívül az álomgondolatból ered, de ott vagy valamely emlékezet-anyagnak egy része, vagy oly logikai kapocs, amely az álomgondolatok sorát egymással összeköti. Minden esetben a következtetés az álomban egy álomgondolatbeli következtetést ábrázol.*

Álmunk elemzését itt tovább folytatom. A tanári kihallgatásokhoz sorakozik (az akkor latinul fogalmazott) egyetemi index, továbbá tanulmányi időm emléke. Az az 5 év, az orvosi tanulmányokra szánt idő, nekem megint csak kevés volt és éveken át gondolkodás nélkül dolgoztam ez éveken túl és ismerőseim már elveszettnek tartottak s kétségeskedtek, hogy egyáltalán *„kész"* leszek-e. Erre gyorsan elhatároztam, hogy vizsgái-

* Az eredmények némely tekintetben helyesbítik korábban előadott felfogásomat a logikai viszonylatok ábrázolásáról (l. 233. o.). E felfogás az álommunka általános magatartását írta le, azonban a legfinomabb és leggondosabb teljesítményeire nem volt tekintettel.

mat leteszem és a késlekedés ellenére is elkészültem. Újabb megerősítése ez azoknak az álomgondolatoknak, amelyeket dacosan kritikusaim ellen szegezek. „Csak azért is, ha időt engedtem is magamnak, mégis el fogok készülni tanulmányaimnak mégis a *végére* (Schluss) jutok. Sok példa van erre."

Ugyanez álom kezdetén van néhány oly mondat, amelynek érvelés jellege nem tagadható le. És ez az érvelés még csak nem is abszurd, épp úgy lehetne az éber gondolkodásnak is része. Az álomban mulatok az elöljáróság leiratán, mert először is 1851-ben még nem voltam a világon, másodszor az apám, akire az vonatkozhatott, már halott volt. Mindkét érv nemcsak igaz, hanem teljesen fedi az ilyen esetben használható valóságos érveket. Az előbbi elemzésből tudjuk, (l. 323. l.) hogy ez az álom egy igen elkeseredett és gúnnyal teli álomgondolat talajából nőtt; ha ezenfelül a cenzura motívumait is megfelelő erőseknek tételezzük fel, akkor megértjük, hogy az álommunkának minden oka megvan arra, hogy az *értelmetlen gyanusításnak* az álomgondolatokban foglalt minta képére teljesen *helytálló cáfolatot* szegezzen szembe. Az elemzés azonban megmutatja, hogy az álommunka itt sem alkothatott szabadon, hanem csakis az álomgondolat anyagát használhatta fel. Olyan ez, mint amikor egy algebrai egyenletben a számokon kívül egy + és egy —, egy hatvány és egy gyökjel fordul elő és valaki ezeket az egyenleteket anélkül, hogy értené, leírná, a műveleti jeleket és a számokat a másolatba átvenné, de azután azokat összekeverné. A fenti két érv a következő anyagra vezethető vissza: Kínos arra gondolnom, hogy amit a pszichoneurózisok lélektani megfejtésének alapjául felvettem, egyszer nyilvánosságra kerül és gúnnyal és kételkedéssel fog találkozni. Így lesz, ha például azt állítom, hogy a második, sőt olykor már az első életév benyomásai a később megbetegedett ember kedély-életében maradandó nyomot hagynak és bár az emlékezés ezeket sokszor eltorzítja és eltúlozza, mégis szerintem ezek a benyomások a hisztériás tünetek első és legmélyebb magyarázatát adják. A betegek, akiknek ezt alkalomadtán megmagyarázom, felvilágosításomat azzal szokták kigúnyolni, hogy készeknek nyilatkoznak emlékeket keresni abból az időből is, amikor *még életben sem voltak*. Hasonló fogadtatásra találhatna annak a nem is sejtett körülménynek a leleplezése is, hogy az *apának* a női betegek legkorábbi nemi gerjedelmeiben milyen szerepe van (Lásd e tárgyról 193. l.) És mégis alapos meggyőződésem szerint mindkettő igaz. Ennek megerősítésére azok a példák szolgálnak, amelyekben az apa halála a gyermek igen korai életkorába esett; a későbbi, máskép meg nem magyarázható eseményekből pedig arra kellett következtet-

nem, hogy a gyermek mégis tudattalanul megőrzött emlékeket az oly korán elhunyt apáról. Tudom, hogy mindkét állításom *következtetéseken* alapszik, amelyeknek érvényességét támadni fogják. A vágyteljesítő munkára hárul tehát a feladat, hogy éppen a *kifogásolástól féltett következtetések* anyagát a *kifogástalan következtetések* megteremtésére használja fel.

VII. Egy fentebb már érintett oly álmot közlök, amelyben a csodálkozás valami felett világosan kifejezésre jut.

Az öreg Brücke valamiféle feladatot adhatott nekem, ez **különösképen** *saját alsótestemnek, a medencének, a lábaknak preparálására vonatkozik, amelyeket a boncoló teremben magam előtt látok, de a testemen hiány érzése, vagy a borzalom bármely nyoma nélkül. Ott áll Luise N. és mellettem dolgozik. A medence ki van ürítve, majd felső, majd alsónézetben látható, ami összekeveredik. Vastag hússzínű csomók láthatók, amelyeknél még az álomban aranyérre gondolok. Amellett valamit gondosan ki kellett szedegetni, ami rajta feküdt és összegyűrött ezüstpapírhoz hasonlított.* Azután megint lábaim birtokában voltam és a városon át mentem, de (fáradtság miatt) kocsit fogadtam. A kocsi csodálkozásomra egy ház kapujának hajtott, amely kinyílt és azon át egy folyosón haladt végig, amely a végen szögbe tört, megint csak a szabadba vezetett.** Végül egy hegyi vezetővel, aki holmimat vitte, változatos vidékeken vándoroltam. Fáradt lábamra való tekintettel a vezető egy darabon cipelt is. A talaj mocsaras volt, mi annak a szélén mentünk, a földön emberek ültek, mint valami indiánusok vagy cigányok, köztük egy leány. Előzőleg a síkos talajon magam haladtam előre, állandóan csodálkozva, hogy a preparáció után még erre képes vagyok. Végül egy kis faházhoz értünk, amely nyitott ablakban végződött. A vezetőm ott letett és két éppen arra szolgáló deszkát helyezett az ablakpárkányra, hogy így a mélyedést áthidalja, amelyen az ablakból át kellett menni. Ekkor lábaim miatt valóban aggódtam. A várt átkelés helyett azonban két felnőtt férfit láttam a kunyhó melletti fapadokon feküdni és mellettük mintha két alvó gyermek lett volna. Mintha nem is a deszkák, hanem a gyermekek volnának, akik majd lehetővé teszik az átkelést. Ijedt gondolattal ébredek.*

Aki valaha tiszta benyomást szerzett az álomsűrítés terjedelméről, könnyen elképzelheti, hogy ez álom kimerítő elemzésének milyen sok oldalt kellene betölteni. Az összefüggés szem-

* Staniol, célzás *Stanniuszra* (A halak idegrendszere), l. 307. lap.

** Ez a hely lakóházam előcsarnoka, ahol a lakók gyermekkocsijai állnak; egyébként ez többszörösen van meghatározva.

pontja javára, ebből az álomból az elcsodálkozásnak csak azt az egy példáját veszem ki, amely a közbeiktatásban nyilvánul meg: *„elég különös."* „Rátérek az álom alkalmi indokára. Ez annak a Louise N. nevű hölgynek látogatása volt, aki az álombeli munkában segédkezik is. „Kölcsönözz valami olvasnivalót." Én *„She"*-t ajánlom *Ridder Haggard*-tól. Meg akarom neki magyarázni, hogy *„különös* könyv, de telve burkolt értelemmel; az örök asszonyi, érzelmeinknek halhatatlansága —" Ő erre megszakít: „Azt már ismerem. Nincs valami tőled?" — „Nem, az én halhatatlan műveim még nincsenek megírva." — „Hát mikor fognak az úgynevezett felvilágosításaid megjelenni, amelyeket, amint ígéred, mi is olvashatunk majd? — kérdi némi célzatossággal. Erre észreveszem, hogy az ő szájával más valaki figyelmeztet és elhallgatok. Arra az önmegtagadásra gondolok, amelybe már az került, hogy munkámat az álomról a nyilvánosságnak átadtam, amely munkában oly sokat kellett a magam belső lényéből feláldoznom. „Das Beste, was Du wissen kannst, darfst Du den Buben doch nicht sagen." Az álom feladatomul tűzte, hogy a magam testét boncoljam; ez nem más, mint az álmok közlésével járó *önelemzés*. Az öreg *Brücke* joggal kerül oda; tudományos munkálkodásomnak már első éveiben megtörtént, hogy egy felfedezésemet félretettem, míg az ő erélyes felszólítására kénytelen voltam azt kiadni. A további gondolatok azonban, amelyek a N. Luise-vel való beszélgetésbe szövődnek, nagyon is mélyre hatolnak, semhogy tudatossá válhassanak; eltérülnek egy más anyag felé, amelyet bennem *Ridder Haggard „She"*-jének megemlítése ébresztett. E könyvre és ugyane szerzőnek egy másik munkájára a „Hearth of the World"-ra vonatkozik az „elég különös"; a mocsaras talaj, amelyen átmennek, a szakadék, amelyet magukkal hozott deszkákkal áthidalnak a „She"-ből, az indiánusok, a leány és a fabódé a „Hearth of the World"-ból valók. Mindkét regényben asszony a vezető, mindkettőben veszedelmes vándorlásokról, a „She"-ben egy fel nem fedezett, ember nem járta vidékre vivő kalandos útról van szó. A fáradt láb az álomról megtalált feljegyzések szerint annak a napnak valóságából került az álomba. Valószínű, hogy ennek a fáradt hangulat felelt meg és az a kétségeskedő kérdés: Meddig visznek még fáradt lábaim? She regénye azzal végződik, hogy a vezetőnő ahelyett, hogy önmagának és a többieknek megszerezné a halhatatlanságot, a titokzatos központi tűzben leli halálát. Félreismerhetetlenül rezdült ilyféle aggódás az álomgondolatban is. A *„faház"* bizonyára *koporsó is*, tehát, a sír. Ámde az álommunka mesterművet alkotott, amikor a legkevésbé kívánatos gondolatot vágyteljesedésként ábrázolta. Egyszer ugyanis már voltam egy sírban, de ez egy kiürített etruszk

sír volt *Orvieto*-ban: keskeny kamra a fal mellett kőpaddal, amelyen két felnőtt csontváza feküdt. Éppen ilyen annak a faháznak a belseje is az álomban, csakhogy ott a követ fa helyettesíti. Az álom, mintha azt mondaná: „Ha már a sírban kell feküdnöd, akkor legyen ez az etruszk sír" és ezzel a cserével az ember várakozását a legszomorúbb dologra még kívánatossá is tudja tenni. Sajnos azonban, hogy mint hallani fogjuk, csak az érzést kísérő képzeteket tudja ellenkezőjükre változtatni, magát az érzést nem mindig. Így azután „gondolati ijedtséggel" ébredek, miután még azt a gondolatot is sikerült kifejezésre juttatnom, hogy talán a gyermekek elérik azt, ami az apának meg nem adatott. Ez újabb célzás a különös regényre, amelyben egy ember azonos léte 2000 év nemzedékeinek során végig fennmaradt.

VIII. Egy másik álommal kapcsolatban ugyancsak csodálkozom egy álombeli élmény fölött, de oly feltűnő, körmönfont és szinte szellemes magyarázat kíséretében, hogy már emiatt is az egész álmot elemeznem kellene, ha az álom másik két pontja is nem kötné le az érdeklődésünket. A július 18-ról 19-re virradó éjszaka a déli vasúton utazom és alvás közben hallom kiáltani: *„Hollthurn 10 perc." Azonnal a holothuriákra gondolok — egy természetrajzi múzeumra — és hogy ezen a helyen derék férfiak sikertelenül küzdöttek uralkodójuk túlerejével szemben. Hja, az ellenreformáció Ausztriában! — Mintha ez Stájerország, vagy Tirol egy helysége volna. Most homályosan kis múzeumot látok, amelyben e férfiak csontjai vagy szerzeményei őríztetnek. Szeretnék kiszállni, de elhalasztom. Asszonyok állnak gyümölccsel a perronon, a földön guggolnak és kínálva tartják oda kosaraikat. Vonakodtam, mert kételkedtem benne, hogy van-e még időnk és most még mindig állunk. Egyszerre egy másik szakaszban vagyok, amelyben a bőr és az ülés oly keskeny, hogy az ember a hátával egyenest a támlába ütközik* Csodálkozom ezen, de hiszen alvó állapotban átszállhattam. Több ember, köztük egy angol testvérpár; egy sor könyv, jól kivehetően, egy fal melletti állványon. Látom a „Wealth of nations"-t „Matter and Motion"-t (Maxwelltől) vastag barna vászonba kötve. A férfi nővérétől egy Schiller könyv felől kérdezősködik, vajjon elfeledtette-e. A könyvek majd mintha az enyéim, majd mintha a kettőjüké volnának. Szeretnék ennek a megerősítése, vagy a támogatása céljából beszédbe elegyedni.* — Egészen átizzadtan ébredek, mert minden ablak be van csukva. A vonat *Marburg*-ban megáll.

* Ez a leírás magam előtt sem világos, de azt az alapelvet követem, hogy az álmot azokkal a szavakkal közöljem, amelyek a leírásnál eszembe jutnak. A fogalmazás maga is egy darabja az ábrázolásnak.

Leírás közben eszembe jut egy álomrész, ami az emlékezetemből el akart sikkadni. *A testvérpárnak egy bizonyos műről* ezt mondom: *It is from ... kijavítom azonban így: It is by ... A férfi testvérének megjegyzi: Hiszen jól mondotta.*

Az álom az állomás nevével kezdődik, amelynek kikiáltása bizonyára kissé felébresztett. Az állomás nevét, *Marburg*-ot, *Holthurnnal* helyettesítem. Hogy Marburgot az első, vagy talán egy későbbi kikiáltásnál tényleg hallottam, azt a *Schiller* elem bizonyítja, aki *Marburgban*, — ha nem is a stájerországiban — született* Nos én ezúttal, bár első osztályon, mégis igen kellemetlen körülmények között utaztam. A vonat túl volt zsúfolva, a szakaszban egy urat és egy hölgyet találtam, akik igen előkelőknek látszottak és nem rendelkeztek annyi illemtudással, vagy nem tartották érdemesnek, hogy a betolakodásom felett érzett kellemetlenségüket némileg leplezzék. Udvarias köszöntésemet nem viszonozták; ámbár a férfi és a nő egymás mellett (a menetiránnyal szemben) ültek, az asszony mégis sietett, a vele szemben levő helyet az ablak mellett a szemem láttára egy ernyővel elfoglalni; az ajtót nyomban becsukták és tüntető beszélgetést folytattak az ablaknyitásról. Valószínű, hogy hamarosan észrevették rajtam, hogy levegőre szomjazom. Forró éjszaka volt és a minden oldalról zárt szakaszban a levegő szinte megfojtott. Uti tapasztalataim szerint az ilyen tekintetnélküli, hatalmaskodó magaviselet azoknak az embereknek az ismertető jele, akik a jegyükért semmit, vagy csak félárat fizetnek. Amikor a kalauz jött és én a magam drágán megfizetett jegyét felmutattam, az asszony szájából megközelíthetetlenül és szinte fenyegetően hangzott: Férjemnek igazolványa van. A hölgy megjelenése igen tekintélyes, arckifejezése kedvtelen volt; abban a korban lehetett, amely nem esik messze az asszonyi szépség hanyatlásának idejétől; a férfi egyáltalán nem jutott szóhoz, mozdulatlanul ült ott. Megkíséreltem, hogy aludjam. Álmomban rettenetes bosszút állok barátságtalan utitársaimon; az ember nem is sejtené, hogy az álom első felének szaggatott töredékei mögött milyen szidalmak és megalázások rejlenek. Miután bosszúvágyam kielégült, az a másik kívánságom kerekedett felül, hogy szakaszt változtassak. Az álom oly gyakran változtatja a színhelyet, anélkül, hogy a változáson egyáltalán megütközném, hogy legkevésbé sem lett volna feltünő, ha útitársaimat csakhamar az em-

* Schiller nem *Marburgban*, hanem *Marbachban* született, mint azt minden német gimnazista tudja és amint én is tudtam. Ez is egyike ama tévedéseknek (l. 148. o.), amelyek valamely szándékos meghamisítás helyett csúsznak be és amelyeknek magyarázatát a „Psychopathologie des Alltagslebens" című munkában kíséreltem meg.

lékezetemben élő kellemesebbekkel helyettesítettem volna. Itt azonban úgylátszik a színváltozást valami kifogásolta bennem és szükségesnek látta, hogy azt megindokolja. Hogy kerültem egyszerre egy másik szakaszba? Hiszen nem emlékeztem, hogy átszállottam volna. Erre csak egy magyarázat volt: *alvó állapotban kellett elhagynom a kocsit;* ritka eset, amelyre azonban az ideggyógyász tapasztalata nyujt példákat. Tudunk emberekről, akik vasúton derengő öntudati állapotban utazásokat tesznek anélkül, hogy kóros állapotukat valamely jellel elárulnák, míg valamely állomáson teljesen magukhoz nem térnek és azután az emlékezetbeli hézag fölött csodálkoznak. Az *„Automatisme ambulatoire"* ilyen esetének jelentem ki az álomban magában a velem történteket.

Az elemzés egy másik megoldást is megenged. E magyarázó kísérlet, amely igen meglepne, ha azt az álommunkának kellene tulajdonítanom, nem eredeti; azt egyik betegem neurózisából másoltam. Más helyütt már beszéltem egy nagyműveltségű és az életben lágyszívű emberről, aki röviddel szülei halála után gyilkolási hajlamokkal kezdte magát vádolni, majd óvatossági rendszabályok kényszere kínozta, amelyeket ama hajlandóságával szemben biztosításul kellett végrehajtania. Teljesen ép belátás mellett súlyos kényszerképzetek egy esete volt ez. Ez a kényszer először az uccán járását tette lehetetlenné, mert minden szembejövő embert számba kellett vennie, hogy az hová tünt el; ha valamelyiket követte és hirtelen szem elől tévesztette, akkor az a kínos érzése és gondolata támadt, hogy ő tette el láb alól. E mögött egyebek között egy Kain-fantázia lappangott; „mindnyájan testvérek vagyunk". Minthogy lehetetlen volt, hogy séta közben ily munkát végezzen, a sétát feladta és életét négy fal közé zárva töltötte. A szobába azonban az ujságok révén állandóan jöttek hírek gyilkosságokról, amelyek odakint történtek; a lelkiismerete a bizonytalansággal akarta elhitetni vele, hogy ő lehet a keresett gyilkos. Az a bizonyosság, hogy hiszen hetek óta nem hagyta el a lakását, egyideig megvédte ezekkel a vádakkal szemben, amíg egy napon annak a lehetősége nem villant fel a fejében, hogy *a házat öntudatlan állapotban hagyhatta el* és úgy követhette el a gyilkosságot, anélkül, hogy arról valamit tudna. Ettől fogva zárva tartotta a ház ajtaját, a kulcsot az öreg házvezetőnőnek adta át és szigorúan meghagyta neki, hogy azt még a kérésére se adja a kezébe.

Innét ered tehát az a magyarázó kísérlet, hogy öntudatlan állapotban szálltam át egy másik szakaszba. Az álomgondolat anyagából készen került ez az elem az álomba és nyilván arra szolgál, hogy engem azzal a beteggel azonosítson. A ráemlékezést

közelfekvő társítások ébresztették fel. Néhány héttel ezelőtt ezzel a beteggel tettem meg utolsó éjszakai utazásomat. Meggyógyult, elkísért a vidékre közeli rokonaihoz, akik meghívtak. Külön szakaszunk volt, az éjszakán át minden ablakot nyitva hagytunk és amíg ébren voltam, kitünően mulattunk. Tudtam, hogy megbetegedése apjával szemben táplált gyermekkori ellenséges — és pedig sexualis forrású gerjedelmekben gyökerezett. Mikor tehát magamat vele azonosítottam, magamnak is valami hasonlót akartam bevallani. Az álom második jelenete valóban abban a pajkos fantáziában oldódik fel, hogy két idősebb utitársam azért viseltetik oly elutasítóan velem szemben, mert jövetelemmel a tervbevett éjszakai szerelmeskedést megakadályoztam. Ez az elképzelés azonban egy kora gyermekkori jelenetre vezet vissza, amelyben valószínűleg nemi kíváncsiságtól hajtva, a szülők hálószobájába hatoltam, ahonnan a gyermeket az apa parancsa kiűzte.

Felesleges, hogy még több példát halmozzak. Ezek mind csak azt igazolnák, amit a már eddig közöltekből kivehetünk, hogy az álomban az ítéleti művelet csak az álomgondolatbeli mintakép ismétlése. A legtöbbször rosszul alkalmazott, oda nem illő összefüggésbe illesztett ismétlés. Alkalmilag azonban — mint a legutóbbi példánkban is — oly ügyesen van ez a kész minta felhasználva, hogy az első tekintetre az álombeli önálló gondolattevékenység benyomását kelti. Innét kiindulva érdeklődésünket a felé a lelki tevékenység felé fordíthatnók, amely, jóllehet az álomképzésnél nem működik közre szabályszerűen, mégis ott, ahol jelentkezik, arra törekszik, hogy az eredetileg szétszórt álomelemeket ellentmondásmentesen és értelmesen összeolvassza. Előbb azonban sürgősnek találom, hogy az álomban fellépő indulati megnyilvánulásokkal foglalkozzam és összehasonlítsam őket azokkal az érzelmekkel, amelyeket az elemzés az álomgondolatban fedez fel.

H

AZ ÁLOMBELI INDULATOK

Strickernek egy éleselméjű megjegyzése figyelmeztet arra, hogy az álom indulati megnyilvánulását nem szabad azzal a lebecsüléssel elintézni, mint amilyennel felébredés után az álomtartalmat szoktuk magunkról lerázni. „Ha az álomban rablóktól félek, akkor a rablók képzeltek ugyan, de a félelem reális," s épp így áll a dolog, ha az álomban örvendezünk. Érzésünk szerint az álomban átélt indulat éppen nem kisebb értékű az ébren átélt

hasonló intenzitású indulatnál és az álom indulati tartalma a képzettartalomnál is erélyesebben követeli, hogy a lelkünk valóságos élményei közé soroljuk. Ezt a besorozást azonban ébren nem vihetjük végbe, mert az indulatot nem tudjuk lelkileg külön értékelni, csak valamely képzettartalommal kapcsolatban. Ha indulat és képzet intenzitásuk tekintetében nem illenek egymáshoz, akkor éber ítéletünk zavarossá válik.

Mindenkor csodálkozást keltett, hogy az álmokban a képzettartalom nem jár azokkal az indulati hatásokkal, amelyeket éber gondolkozásunkban szükségkép elvárnánk. *Strümpell* mondotta, hogy álomban a képzetek lelki értéküktől meg vannak fosztva. De nem hiányzik az álomban az ellenkező eset sem, amikor intenzív indulati megnyilvánulás oly tartalommal lép fel, amely tartalom indulatot nem szokott kelteni. Az álomban borzalmas, veszedelmes, utálatos helyzetben vagyok, eközben azonban semmiféle félelmet, vagy irtózást nem érzek, viszont máskor megborzadok ártatlan és örülök gyermekes dolgokon.

Az álomnak ez a rejtélye oly hirtelenül és oly tökéletesen elenyészik, mint talán a többi álomrejtély közül egyetlenegy sem, ha a nyilvánvaló álomtartalomról a rejtettre térünk át. Magyarázatával semmi dolgunk nincs többé, mert a rejtély megszünt. Az elemzés arra tanít ugyanis, *hogy a képzettartalmak eltolásokon és helyettesítéseken mentek át, míg az indulatok változatlanul maradtak.* Nem csoda, hogy az álomtorzítással megváltozott képzettartalom a változatlanul maradt indulathoz azután többé nem illik; ha pedig egyszer az elemzés a ferdített helyébe a helyes tartalmat beillesztette, csodálkozásra megint csak nincs ok.*

Ha egy lelki komplexum az ellenállás cenzuráján átment, egyedül az indulatok maradnak meg változatlanul és irányíttatnak az álom helyes kiegészítésében. Világosabban, mint az álomnál, mutatkozik ez a pszichoneurózisok esetében. Az indulatnak mindig igaza van, legalább is minőség tekintetében; intenzitása

* Ha nem tévedek nagyon, úgy az az első álom, amely 20 hónapos unokám révén jutott tudomásomra, arra a körülményre utal, hogy az álommunkának sikerült benne az anyagát vágyteljesüléssé alakítani, míg a hozzátartozó indulat az alvási állapotban is változatlanul érvényesül. Azon az éjszakán, amelyet követő napon az apjának a harctérre kellett vonulnia, hevesen zokogva kiabálta álmában: Papa, papa — Bébi. Ez nem jelenthet mást, mint hogy papa és Bébi együtt maradnak, míg a sírás elismeri a bekövetkezendő búcsúzást. Akkoriban a kis gyermek már igen jól tudta az elválás fogalmát kifejezni: A „fort" (amelyet egy sajátosan hangsúlyozott, megnyúlt *ooh* helyettesített) egyike volt az első szavaknak, amelyekkel rendelkezett és több hónappal ez első álma előtt valamennyi játékával eljátszotta a „fort"-ot (elment), amely játék arra a korai, de sikeres önuralomra volt visszavezethető, amelyet az anyja eltávozása kényszerített volt rá.

a neurotikus figyelemeltolás útján fokozódhat. A hisztériás ember azon csodálkozik, hogy csekélységektől annyira félnie kell, a kényszerneurotikus azon, hogy semmiségek miatt oly kínos önvád él benne. Mindkettő téved, amikor a képzet tartalmát — a csekélységet és a semmiséget — tekinti lényeges dolognak és hiába védekezik érzései ellen, ha a képzettartalmat teszi a védekező munkája kiinduló pontjává. A lélekelemzés azután megmutatja a helyes utat: éppen ellenkezőleg az indulatot ismeri el jogosultnak és a hozzá tartozó és helyettesítés útján elfojtott képzetet kutatja fel.

E munka sikerének előfeltétele a következő: Megszoktuk, hogy az indulatfelszabadulást s a képzettartalmat feloldhatatlan szerves egységnek tekintsük; ezzel szemben tudnunk kell, hogy e két elem csak *összeforrt*, de az analízissel egymástól különválasztható. Az álomfejtés megmutatja, hogy a dolog valóban így áll. Legelőször oly példát hozok tehát, amelyben az elemzés érthetővé teszi az indulat látszólagos elmaradását oly képzettartalom mellől, amelynek indulatlobbanással kellene járnia.

I.

Az álmodó nő a pusztában három oroszlánt lát, amelyek közül az egyik nevet; de ő nem fél tőlük. Ám azután, mintha mégis menekülnie kellene előlük, mert egy fára akar mászni, de fent találja már az unokanővérét, aki francia tanárnő stb.

Ehhez az elemzés a következő anyagot szolgáltatja: Az álomnak közömbös indítéka angol feladatának egy mondata: A sörény az *oroszlán* dísze. Az apja olyan szakállt viselt, amely mint valami sörény körítette arcát. Angol nyelvtanítónőjét Miss *Lyons*-nak (lions = oroszlánok) hívják. Egy ismerőse *Loewe* (oroszlán) balladáit küldte meg neki. Ez tehát az a három oroszlán; miért is kelljen tőlük félnie? — Olvasott egy elbeszélést, amelyben egy szerecsent, ki a többit lázadásra izgatta, vérebek üldöztek; menekülve egy fára mászott. Ezután pajkos jókedvében ilyen emléktörmelékek következnek: A „Fliegende Blätter"-beli utasítás, hogy hogyan lehet oroszlánt fogni. Vegyünk egy sivatagot, szitáljuk át s akkor fennmaradnak az oroszlánok. Ezután egy igen vidám, de nem nagyon tisztességes élc arról a hivatalnokról, akit megkérdeznek, hogy miért nem törekszik, hogy a főnöke kegyébe jusson. A felelet, hogy bizony eléggé iparkodott oda bemászni, de a felettese már *odafenn* volt. Az egész anyag érthetővé lesz, ha tudjuk, hogy a hölgy az álom napján férje fölöttesének látogatását fogadta. A vendég igen udvarias

volt, kezet csókolt és *ő egyáltalán nem félt tőle.* Bárha az *„nagy állat"* és az ország fővárosában a *„társaság arszlánja"*. Ez az oroszlán tehát a Szentivánéji álom oroszlánjával hasonlítható össze, akiről kiderül, hogy az csak Zuboly, az asztalos; ilyen valamennyi álmodott oroszlán, amelytől nem fél az ember.

II.

Második példaképen annak a leánynak álmát veszem, aki a nővére kisfiát holtan látta a koporsóban, amellett azonban, mint most kiegészítem, fájdalmat vagy gyászt nem érzett. Tudjuk az elemzésből, hogy miért nem. Az álom csak azt a vágyát burkolta el, hogy a szeretett férfit viszontlássa; az indulatnak erre a vágyra kellett hangolva lennie, nem pedig arra, ami azt burkolta. A gyászra tehát nem volt semmi ok.

Sok álomban az indulat kapcsolatban marad legalább azzal a képzettartalommal, amely a hozzáillő indulatot helyettesítette. Másokban a komplexum fellazulása tovább megy. Az indulat a hozzátartozó képzettől teljesen különválik és az álomban valahol másutt talál elhelyezést, ahol az álomelemek új elrendeződésébe beleillik. Ez azután hasonlít ahhoz, amit az álom ítéleti műveleteinél tapasztaltunk. Ha az álomgondolatban lényeges következtetés rejlik, akkor következtetést az álomkép is tartalmaz; de lehet, hogy az álombeli következtetés egészen más anyagra van áttolva. Nem ritka dolog, hogy ez az eltolás az ellentétesség elve szerint történik.

Ez utóbbit a következő álompéldán magyarázom, amelyet igen beható elemzésnek vetettem alá.

III.

Kastély a tengerparton. Később ez nem közvetlenül a tengernél fekszik, hanem egy keskeny csatornán áll, amely a tengerbe vezet. P. nevű úr a kormányzó. Nagy háromablakos szalonban állok vele, amely előtt várfokszerű falkiugrások állanak. Én talán mint önkéntes tengerésztiszt vagyok az őrséghez beosztva. Attól tartunk, hogy idegen hadihajók fognak érkezni, minthogy hadiállapotban vagyunk. P. úrnak az a szándéka, hogy elmegy. Utasításokat ad nekem, hogy mit kell tenni, ha a baj bekövetkezik. Beteg felesége és gyermekei a veszélyeztetett kastélyban vannak. Ha az ágyúzás megkezdődik, akkor a nagytermet ki kell üríteni. Nehezen lélekzik és el akar távozni; én visszatartom és kérdem, mily módon juttassak hozzá szükség

esetén híreket. — Erre még mond valamit, de nyomban rá holtan összeesik. Kérdéseimmel bizonyára feleslegesen megerőltettem. Halála után, amely különben semmi benyomást nem tesz rám, azon gondolkodom, vajjon az özvegy a kastélyban marad-e, a főparancsnokságnak a halálról jelentést tegyek-e és mint a parancsnoklásban utána következő, a kastély vezetését átvegyem-e. Egyszerre most az ablaknál állok és az elhaladó hajókat vizsgálom; ezek kereskedelmi hajók, amelyek a sötét vizen sebesen zakatolnak el, némelyiknek több kéménye van, némelyiknek pedig duzzadó ernyője, amely egészen hasonlatos az el nem mondott előálombeli pályaudvar épülethez. *Azután fivérem áll mellettem és ketten az ablakon át a csatornát nézzük Egy hajó láttára megijedünk és kiáltjuk: Itt jön a hadihajó. De kiderül, hogy csak ugyanazok a hajók térnek vissza, amelyeket már ismerek. Nos erre egy kis hajó érkezik, nevetségesen elvágva, úgyhogy közepén megszakad; a fedélzeten sajátságos kehely, vagy dobozszerű dolgokat látni. Egyszerre kiáltjuk: Ez a reggeliző hajó.*

A hajók gyors mozgása, a víz sötét kék szine, a kémények barna füstje, mindez együtt valami nagy feszültségnek, komorságnak a benyomását tette.

Az álom helységei több *adriai* utazásból vannak összehordva. (Miramar, Duino, Velence, Aquileja.) Egy rövid, de élvezetteljes húsvéti utazás a fivéremmel *Aquilejába,* pár héttel az álom előtt, még friss emlékezetemben volt. Az Amerika és Spanyolország közötti *tengeri háború* és az ahhoz fűződő aggodalmak Amerikában élő rokonaim sorsa iránt, szintén belejátszanak az álomba. Ez álom két pontján lépnek fel indulati hatások. Az egyiken egy várt indulat marad el, amidőn kifejezetten meg van mondva, hogy a kormányzó halála rám nem tesz benyomást; más helyütt, mikor hadihajót vélek látni, *megijedek* és alvás közben az ijedelmet annak minden izgalmával átélem. Az indulatnak elhelyezése e jól felépített álomban úgy történt, hogy vele minden feltünő ellentmondás elkerültetett. Hisz nincsen semmi ok, hogy a kormányzó halálán megijedjek és az is egészen helyénvaló, ha mint a kastély parancsnoka, a hadihajó megpillantásakor megijedek. Ámde az elemzés kideríti, hogy P. úr csak engem helyettesítő személy (az álomban én vagyok, aki őt helyettesítem). Én vagyok a kormányzó, aki hirtelen meghal. Az álomgondolatok a hozzámtartozók jövőjével foglalkoznak, ha én időelőtt meghalok. Nincs más kínzó gondolat az álomgondolatokban. Az álomban a hadihajó megpillantásához forrasztott ijedelmet le kell onnét választani és ide visszahelyezni. Viszont az elemzés azt mutatja, hogy az álomgondolatoknak az a része, amelyből a hadihajó vétetett ,a legkedélyesebb emlékekkel van

tele. Egy évvel ezelőtt történt, hogy Velencében egy elbájolóan szép napon szobánk ablakában a Riva Schiavonin állottunk és a kék lagunára néztünk, ahol aznap nagyobb mozgalom volt, mint különben. Angol hajókat vártak és fogadtak ünnepélyesen és feleségem, mint egy gyermek boldogan kiáltott fel: *Ott jön az angol hadihajó!* Az álomban ugyanezeknél a szavaknál ijedek meg; azt is látjuk, hogy az álombeli beszéd valóságos beszédből ered. Hogy az „*angol*" elem sem ment veszendőbe az álommunka számára, azt csakhamara ki fogom mutatni. Itt tehát az álomgondolat és az álomtartalom között a vidámságot ijedelemre váltom és csak jelzem, hogy már magával ezzel az átváltoztatással is kifejezésre juttatom a rejtett álomtartalom egy darabját. A példa azonban azt bizonyítja, hogy az álommunkának módjában áll az indulat okát álomgondolatbeli összefüggéseiből kiemelni és az álomtartalomban tetszés szerint máshová illeszteni.

Megragadom egyúttal a kínálkozó alkalmat arra, hogy a „*reggeliző hajót*" közelebbi elemzés alá vegyem, mint amelynek a megjelenése az álomban egy észszerűen végigvezetett helyzetet oly értelmetlenül fejez be. Ha az álom tárgyát jobban szemügyre veszem, feltűnik, hogy az fekete volt és azáltal, hogy a legnagyobb szélességében le volt metszve, e végén nagyon hasonlított az etruszk városok múzeumaiban látott tárgyhoz, amely figyelmemet lekötötte. Egy kétfülű, négyszögű tál volt ez, fekete anyagból; rajta kávés- vagy teáscsészére emlékeztető tárgyak állottak, hasonlók a *reggeliző* asztal mostanában szokásos készletéhez. Kérdésemre megtudtam, hogy ez egy etruszk hölgy toilette-készlete volt, festékes és rizsporos dobozokkal; tréfából megjegyeztem, hogy nem volna rossz ilyesmit az asszonynak hazavinni. Az álombeli tárgy tehát — *fekete toilettet,* vagyis gyászt jelent és egyenesen halálesetre céloz. A másik végével az álomtárgy egy csónakra („Nachen") emlékeztet, mely a νέκυς, gyökből származik, s amelyre — amint azt nyelvtudós barátom velem közölte — ősidőkben a holttestet ráhelyezték és eltemetés végett a tengerre bocsátották. Ehhez kapcsolódik, hogy a hajók az álomban visszatérnek.

„Still, auf gerettetem Boot, treibt in den Hafen der Greis."

A hajótörés utáni visszautazás ez; hiszen a reggeliző hajó derékban el van törve. Honnan ered azonban a „reggeliző" hajónév? Nos, itt jutott szóhoz az „angol", ami a hadihajóból (angol hadihajó) visszamaradt. Reggeli = breakfast = bőjt-törő. A törés megint csak a hajó*törés*hez tartozik, a *bőjt,* a fekete toilette-hez kapcsolódik.

Ezen a reggeliző hajón azonban csak a név az, ami az álom saját alkotása. Ez a név t. i. létezett és az utolsó utazás leg-

derültebb órájára emlékeztet. Nem bízva ugyanis az aquilejai ellátásban, Görzből élelmet hoztunk magunkkal. Továbbá vásároltunk hozzá egy üveg kitünő istriai bort Aquilejában és miközben a kis postahajó a Canale delle Mee-n át a sivár lagunán lassan Grado felé haladt, mi a hajó egyetlen utasai a fedélzeten a legderültebb kedvben reggeliztünk s már régen izlett reggeli úgy, mint ez. Ez volt tehát a *„reggeliző hajó"* és éppen a vidám életöröm emlékezete mögé rejtette el az álom egy ismeretlen és félelmetes jövőnek legszomorítóbb gondolatait.

Az indulatok különválasztása attól a képzettömegtől, amely felszabadulásukat előidézte, a legfeltünőbb dolog, amely az indulatokkal az álomképzés közben végbemegy, de sem az egyetlen, sem pedig a leglényegesebb változás, amin az álomgondolattól, a nyilvánvaló álomig vezető úton keresztülmennek. Ha az álom-gondolatbeli indulatokat az álombeliekkel összehasonlítjuk, akkor egy dolog azonnal világossá lesz: Ha az álomban indulat van, úgy az az álomgondolatban is feltalálható, de megfordítva nem. Az álom általában szegényebb indulatban, mint az a lelki anyag, amelynek feldolgozásából keletkezett. Ha az álomgondolatokat rekonstruálom, akkor láthatom, hogy bennük miként küzdenek a legerősebb lelkirezdülések az érvényesülésért rendszerint más indulatokkal szemben, amelyek élesen ellenük törnek. Ha azután az álomra tekintek vissza, nem ritkán színtelennek, minden erősebb érzés-tónus nélkülinek találom. Az álommunka nemcsak a tartalmat, hanem gyakran gondolkozásom érzés szinezetét is közömbös színvonalra süllyesztette. Mondhatnám, hogy az álommunka révén az *indulatok elfojtása* jött létre. Vegyük például a botanikai monográfiáról szóló álmot. Ennek az álomnak egy a szabadságom érdekében tartott szenvedélyes védőbeszéd felel meg, amely felszólít, hogy cselekedjem úgy, ahogy jónak látom s rendezzem be az életemet egyedül és kizárólag tetszésem szerint. Az ebből kiinduló álom közömbösen hangzik: Monográfiát írtam, előttem fekszik, szines táblákkal van ellátva, szárított növények vannak minden példányhoz mellékelve. Olyan ez, mint a hullákkal fedett harcmező nyugalma; nem érezni rajta semmit a csata zajából.

Történhetik ez másképen is; az álomba magába is bejuthatnak élénk indulati nyilvánulások. Mi azonban egyelőre ama vitán felül álló ténynél akarunk időzni, hogy oly sok álom közömbösen hagy, míg az álomgondolatokba sohasem merülhetünk el mély megilletődés nélkül.

E helyütt nem adhatom az álommunka indulat-elfojtásának teljes elméleti magyarázatát; ez az indulatok elméletébe és az elfojtások mechanizmusába igen gondos elmélyedést követel. Az

indulat felszabadulást — más okokból — nem tudom máskép, mint centrifugális, a test belseje ellen irányuló folyamatnak gondolni, mint amilyenek a mozgató és elválasztó beidegzési folyamatok. Amint tehát alvó állapotban a mozgási impulzusok külvilágba küldése látszólag megszünik, éppúgy meg lehet nehezítve alvás közben, hogy az indulatokat a tudattalan gondolkodás centrifugálisan felébressze. Az álomgondolatok folyamata alatt létrejövő indulatok ezek szerint magukban véve is gyengék lehetnek és ezért nem erősebbek az álomba bejutók sem. E gondolatmenet szerint az „indulatok elfojtása" egyáltalán nem az álommunka eredménye, hanem az alvó állapot következménye. Lehet, hogy így van, de lehetetlen, hogy ez volna a teljes magyarázat. Ne feledkezzünk meg arról se, hogy minden összetettebb álomról leleplezhetjük, hogy az egyben a lelki hatalmak közt végbemenő küzdelem megalkuvásos eredménye. A vágyképző gondolatoknak egyrészt a cenzura hatóság ellentmondásával kell megküzdeniök; másrészről azonban gyakran láttuk, hogy magában a tudattalan gondolkodásban minden gondolatmenet a maga ellentét párjával van összeláncolva. Minthogy mindezek a gondolatmenetek indulatképesek, nem nagyon tévedünk, ha az indulatelfojtást oly gátlás következményének tekintjük, amelyet az ellentétek egymással és a cenzura az általa elnyomott törekvésekkel szemben kifejt. *Az indulatgátlás így az álomcenzura második eredménye, aminthogy az álomtorzítás annak első eredménye volt.*

Egy álompéldát iktatok ide, amelyben az álomtartalom közömbös indulatszinezetét az álomgondolatban rejlő ellentétesség magyarázza. A rövid álom, amelyet minden olvasó undorral fog olvasni, a következő:

IV.

Magaslat, ezen valami árnyékszékszerű dolog a szabadban; igen hosszú pad, ennek a végén nagy árnyékszéknyílás. A hátsó széle végig sűrűn megrakva bélsárrakásokkal minden nagyságban és a frisseség minden fokozatában. A pad mögött bokor. A padra vizelek; a hosszú vizeletsugár mindent tisztára mos, a bélsárgörcsök könnyen leválnak és a nyílásba esnek. Mintha végül még valami hátramaradna.

Miért nem éreztem ez álom közben undort?

Mert, amint az elemzés mutatja, az álom létrejötténél a legkellemesebb és legkielégítőbb gondolatok működtek közre. Elemzéskor azonnal *Augias istállója* jut eszembe, amelyet Herkules tisztít meg. Ez a Herkules én vagyok. A magaslat és a

bokor Aussee-hez tartozik, gyermekeim most ott vannak. Én fedtem fel a neurózisok gyermekkori oktanát és ezáltal saját gyermekeimet is megóvtam a megbetegedéstől. A pad (eltekintve természetesen az árnyékszéknyílástól) hű utánzata egy bútornak, amellyel egy hálás nőbetegem ajándékozott meg. Ez arra figyelmeztet, hogy a betegeim mennyire tisztelnek. Sőt az emberi exkrementumok múzeumának is tudok örömteljes értelmezést adni. Bármennyire utálatos is, az álom szép Olaszországra emlékeztet, amelynek kis városaiban a W. C.-k tudvalevőleg nincsenek jobban ellátva, mint az álomban. A vizeletsugár, amely mindent tisztára mos, félreismerhetetlen célzás a nagyságra. Így oltja el *Gulliver* a liliputiaknál a nagy tüzet; igaz, hogy ezzel a legapróbb királynő rosszalását vonja magára. De *Gargantua, Rabelais* mester emberóriása is ugyanilyen bosszút áll a párizsiakon, mikor a Notre Dameon nyargalva, vizeletsugarát a városra irányítja. A *Rabelais Garnier*-féle illusztrációk között éppen tegnap lapoztam lefekvés előtt. Különös, ez újra csak bizonyíték arra, hogy az emberóriás én vagyok. A Notre Dame erkélye kedvenc tartózkodási helyem volt Párizsban; minden szabad délutánomon a templom tornyán a szörnyetegek és ördögi pofák között szoktam mászkálni. Hogy a sugártól minden sár oly gyorsan eltünik, benne van abban a mondatban, amelyet jeligeként akartam egyszer a hisztéria gyógytanának fejezete fölé írni: *„Afflavit et dissipati sunt"*.

És most lássuk az álmot megindító mozzanatot. Forró nyári délután, az esti órákban a hiszteria és perverzió összefüggéséről tartottam előadást és mindaz, amit mondani tudtam, magamnak is alaposan visszatetszett, egészen értéktelennek tünt. Kimerült voltam, nehéz munkámban semmi örömöt nem találtam. szerettem volna ezt a vájkálást az emberi mocsokban otthagyni, vágytam a gyermekeim és vágytam Olaszország szépsége után. Ebben a hangulatban mentem az előadás után egy kávéházba, hogy a friss levegőn éppen csak egy falatot egyem; az étvágyam különben egészen elment. De a hallgatók egyike velem jött; engedelmet kért, hogy ott ülhessen. Miközben kávémat ittam és a kiflin rágódtam, hízelegni kezdett, hogy mennyit tanult tőlem és hogy most mindent más szemmel néz, hogy a neurózistan tévedéseinek és előítéleteinek *Augias istállóját* kitisztítottam, szóval, hogy én igen nagy ember vagyok. Hangulatom rosszul illett az ő dicshimnuszához; küzdöttem az undorral, hamarább mentem haza, hogy megszabaduljak ez érzéstől; lefekvés előtt még *Rabelais*-ben lapoztam és elolvastam C. F. Meyernek egy novelláját „Die Leiden eines Knaben".

Ebből az anyagból támadt az álom; *Meyer* novellája gyer-

mekkori jelenetek emlékét adta még hozzá (l. *Thun* grófról szóló álmom utolsó képét). Az undor és kelletlenség napi hangulata annyiban tört be az álomba, hogy az álomtartalomnak majdnem egész anyagát ez töltötte be. Az éj folyamán azonban egy ezzel ellentétes hangulat erőteljesen, sőt mértéktelen önérzet-hangsúlyozottsággal kerekedett felül és megszüntette az utálatot. Az álomtartalomnak olyanná kellett válnia, hogy az ugyanabban az anyagban mind a kicsinységi téveszmét, mind az ön-túlbecsülést kifejezhesse. Kompromisszum révén jött így létre a kettős értelmű álomtartalom, valamint az ellentétek kölcsönös gátlása folytán az álom közömbös érzésszinezete is.

A vágyteljesedés elmélete szerint az álom nem jöhetett volna létre, ha a nagyzásvágynak bár elfojtott, de örömtől szinezett gondolatsora nem csatlakozott volna a vele ellentétes utálatos gondolatsorhoz. Mert az álomban kínos dolgokról ne essék szó. A kínos dolog nappali gondolatainkból csak úgy tud az álomba beférkőzni, ha az egyúttal valamely vágy-teljesedésnek palástoló takarójául szolgál.

Az álom-munka az álomgondolat indulataival egyebet is kezdhet, mint hogy azokat beengedje, vagy a semleges pontra süllyessze. *Az ellenkezőjükre fordíthatja.* Ismerjük már az álomfejtés szabályát, hogy az álom minden eleme önmaga ellenkezőjét épp úgy ábrázolhatja, mint önmagát. Sohasem tudjuk előre, hogy az egyiket, vagy a másikat kell-e feltételeznünk, csak az összefüggés dönt erről. Ennek a sejtelme a nép tudatába nyilván behatolt. Az álmoskönyvek igen gyakran az ellentétesség elve szerint járnak el. Az ilyen ellenkezőre változtatás azon a belső társításos láncolaton alapszik, amely gondolkodásunkban egy dolog képzetét az ellentétjéhez kapcsolja. Mint minden eltolás, ez is a cenzura céljaira szolgál, gyakran azonban a vágyteljesedés is él vele, mert hisz a vágyteljesülés munkája nem más, mint hogy egy nem tetsző dolgot az ellentétjével helyettesít. Tehát úgy, mint a társképzetek, az álomgondolatbeli indulatok is ellenkezőjükre változtatva jelenhetnek meg az álomban; valószínű, hogy az indulat-átfordítást a legtöbbször az álom-cenzura végzi. Hiszen az *indulat elfojtása* épp úgy, mint az *indulat megfordítása* elsősorban *alakoskodásra* szolgál a társaséletben is, ami az álom-cenzurának közismert analogiája. Ha beszélek valakivel, akinek gyűlöletes dolgot akarok mondani, de akire tekintettel kell lennem, akkor szinte fontosabb, hogy előtte indulataimat rejtsem el, mint hogy a gondolataim fogalmazásán enyhítsek. Mert, ha szavaim nem is udvariatlanok, de ha azokat a gyűlölet és megvetés tekintetével és mozdulataival kísérem, akkor a hatás, amelyet az illetőre teszek, nem lesz sokkal jobb, mintha megvetése-

met kímélet nélkül a szemébe vágtam volna. A cenzura tehát elsősorban azt parancsolja, hogy az indulataimat fojtsam el és ha az áltatás mestere vagyok, akkor az ellenkező indulatot fogom tettetni; mosolyogni fogok, mikor haragudni akarok és gyengédnek fogok mutatkozni, mikor gyilkolni szeretnék.

Az álom-cenzura szolgálatában álló álombeli indulatferdítésre kitünő példát ismerünk már. A „nagybácsi szakálláról" szóló álomban nagy gyengédséggel viseltettem R. barátom iránt, mialatt az álomgondolatok ostobának csúfolják; vagy éppen azért. Az indulatok megfordításának e példájából kaptuk az első jelét annak, hogy van álom-cenzura. Itt sem kell felvennünk, hogy az álommunka ilyen ellenindulatot egészen ujonnan teremt; az álommunka azt az álomgondolatok anyagában már rendszerint készen találja, csupán csak az elhárító motívumok erejével fokozza fel, hogy az álomképzés számára túlerőre kapjon. Az utóbb említett „nagybácsi"-álomban a gyengéd ellenindulat valószínűleg gyermeki forrásból ered, (amint az álom folytatása magyarázza), mert a nagybácsi és unokaöccs viszonya bennem legkorábbi gyermek-élményeim természeténél fogva (l. az elemzést 315. oldalon és tovább) minden barátságnak és gyűlöletnek a forrása.

Az ilyen indulat-megfordításnak kitünő példáját adja egy álom, melyet *Ferenczi* közölt.* Egy öregedő urat a felesége felébresztett, mert arra ijedt fel, hogy férje álmában féktelenül és hangosan nevetett. A férj másnap következő álmát mondta el: *„Ágyamban hevertem, egy ismerős úr lépett be s én meg akartam gyujtani a lámpát, de nem tudtam; újra meg újra megpróbálkoztam vele, de hiába. Erre a feleségem, hogy segítsen nekem, kiszállt az ágyból, de ő sem ment vele semmire, mivel az idegen úr előtt negligé-je miatt szégyenkezett, végre is abbahagyta és újra lefeküdt. Mindez olyan kómikus volt, hogy rettenetesen nevetnem kellett rajta. A feleségem csak mondogatta: „miért nevetsz, mit nevetsz", én azonban csak nevettem tovább, amíg fel nem ébredtem".* — Másnap rendkívül lehangolt volt; a feje fájt a sok nevetéstől, ami igen összerázta.

„Analitikus szemmel nézve az álom nem is olyan derűs. Az az „ismerős úr", aki meglátogatta, lappangó álom-gondolatában a halálnak, az előző napon benne felébresztett „nagy ismeretlen"-nek a képe volt. Az érelmeszesedésben szenvedő öreg úrnak ugyanis jó oka lehetett, hogy az előző napon a halálra gondoljon; a féktelen nevetés csak helyettesítője volt a sírásnak és zokogásnak, arra a gondolatra, hogy meg kell halnia. Élete világa az,

* Int. Zeitschr. für Psychoanalyse. IV., 1916.

amit nem tud többé felgyujtani. Ez a szomorú gondolat valószínűleg a nem sokkal előbbi sikerületlen közösülés-kísérlethez kapcsolódott, amikor nem használt negligében fekvő feleségének segítsége sem; látta, hogy már vége felé jár. Az álom-munka értette a módját, hogy az impotencia és meghalás szomorú gondolatait komikus jelenetté, a sírást pedig nevetéssé változtassa."

Van az álmoknak egy csoportja, amely az „alakoskodó" nevet különösen megérdemli és a vágyteljesülés elméletét kemény próbára teszi. Akkor lettem ezekre figyelmes, amikor dr. M. *Hilferding*-né a „Wiener Psychoanalitische Vereinigung"-ban *Rosegger*-nek itt közölt álmát megvitatás céljából előadta.

Rosegger „Waldheimat" II. kötete „Fremd gemacht" (303. o.) c. történetében a következőket beszéli el:

„Jó alvó vagyok, mégis elvesztettem sok nyugalmas éjszakámat; szerény író- és diákéletem mellett egy keserves szabólegény sorsot hurcoltam mint kísértetet magammal, amelytől lehetetlen volt szabadulnom."

„Ne higyje senki, hogy gondolataimat napközben multam élénken foglalkoztatta volna. A filiszterből támadt világrengetőnek egyéb dolga is akad. De magukkal ezekkel az álmokkal sem sokat törődött a jókedvű ifjú. Csak később, amikor a filiszter bennem ismét ébredezni kezdett, tünt fel, hogyha egyáltalán álmodtam, mindenkor szabólegény voltam és ebben az alakban időtlen idők óta mesterem műhelyében bér nélkül dolgoztam. Amikor mellette ültem, varrtam és vasaltam, jól tudtam, hogy tulajdonképpen már nem tartozom oda, hogy nekem, városinak más a teendőm; de hát állandóan szünidőm volt, „nyaraltam" s így ültem kisegítőként mesterem mellett. Sokszor kínosan éreztem magam, sajnáltam az időt, melyet jobban és hasznosabban tölthettem volna el. A mestertől néha, ha valami nem akart egészen a méret és a szabás szerint sikerülni, feddést kellett eltűrnöm; hetibérről azonban soha szó sem volt. Gyakran, amint így görnyedt háttal a homályos műhelyben ültem, eltökéltem, hogy felmondok és elmegyek, sőt egyszer meg is tettem, de a mester nem vett tudomást róla és legközelebb megint nála ültem és varrtam."

„Mennyire boldoggá tett ily unalmas órák után a felébredés! És ekkor elhatároztam, hogy ha ez a tolakodó álom megint jelentkeznék, ellököm magamtól és hangosan kiáltom: ez csak szemfényvesztés, ágyban fekszem, aludni akarok ... és a következő éjjel mégis megint csak a szabóműhelyben ültem."

Így tartott ez félelmetes szabályossággal éveken át. Egyszer azután, hogy a mester és én Alpelhoffernél dolgoztunk, annál a parasztnál, akihez tanoncnak beléptem, a mesterem teljesen elé-

gedetlen lett a munkámmal: „Csak azt szeretném tudni, hol jár az eszed!" — mondta és sötéten rám nézett. Gondoltam, legokosabb volna, most felállnom és megmagyaráznom, hogy csak szívességből vagyok nála; s aztán pedig elmennék. De nem tettem. Eltűrtem, hogy a mester új tanoncot vegyen fel és rámparancsoljon, hogy adjak neki helyet a padon. A sarokba húzódtam és tovább vártam. Ugyanaznap egy segédet is felvett, ez istenúgyse géljen, Böhm volt, aki tizenkilenc évvel ezelőtt nálunk dolgozott és akkor a kocsmából jövet a patakba esett. Amikor le akart ülni, nem volt számára hely. Én kérdően a mesterre néztem s ő így szólt hozzám: „Hát te mégsem vagy szabónak való, *elmehetsz, kiteszlek a céhből!*" Ettől oly borzasztóan megijedtem, hogy felébredtem."

„A tiszta ablakon a hajnali szürkület lassan bevilágította meghitt hajlékomat. A művészet alkotásai voltak körülöttem; izléses könyvszekrényben várt rám az örök Homer, a gigaszi Dante, a hasonlíthatatlan Shakespeare, a dicsőséges Goethe — az isteniek, a halhatatlanok mind. A szomszéd szobából áthallatszott az ébredő gyermekek tiszta kis hangja, amint anyjukkal dévajkodtak. Úgy éreztem, mintha ezt az idilli édes, békétől szelíd és költészettől gazdag, tiszta átszellemült életet, amelyben a szemlélődő emberi boldogságot oly gyakran és oly mélyen éreztem, újból megleltem volna. És mégis furdal, hogy felmondásommal nem előztem meg a mesteremet, hanem ő volt, aki elküldött."

„És mily különös; az éjjel óta, hogy a mester kitett a céhből, nyugtom van, nem álmodom többé a távol multba vezető szabóéveimről, amelyek igénytelenek és derültek voltak ugyan, mégis oly tartós árnyékot vetettek életem későbbi szakára."

A költő fiatal éveiben szabóinas volt. Álmainak e sorozatában nehéz volna a vágyteljesedés munkáját felismerni. Minden örvendetes dolog nappali életében rejlett, míg az álom egy örömtelen, nehezen átszenvedett létnek kísérteties árnyékát cipelte magával. A magam hasonló természetű álmai segítettek hozzá, hogy az ilyen álmokról felvilágosítást adhassak. Mint fiatal orvos hosszú ideig vegytani laboratóriumban dolgoztam, anélkül, hogy az ott megkívánt mesterségben valamire vittem volna és ezért ébren sohasem gondolok szívesen tanulmányaimnak erre a terméketlen és tulajdonkép megszégyenítő epizódjára. Ezzel szemben visszatérő álmom volt, hogy a laboratóriumban dolgozom, analiziseket végzek, ott különféle dolgokat élek meg stb. Ezek az álmok kényelmetlenek, mint a vizsga-álmok és sohasem eléggé világosak. Egy ilyen álom elemzése közben végül az *„analizis"* szóra lettem figyelmessé, ami a dolog nyitjára ve-

zetett. Hisz azóta „analitikus" lettem, analiziseket csinálok, amelyeket nagyon dicsérnek; igaz, hogy *pszichoanaliziseket*. Megértettem, hogy amikor így a nappali életben végzett analizis kevéllyé tett, amikor büszkélkedni szerettem volt azzal, hogy mily sokra vittem, akkor az álom éjjelenként azokat a sikertelen analiziseket tartotta elém, amelyekre büszkének lenni nem volt semmi okom. A felkapaszkodottnak büntető álmai ezek, úgy, mint a szabólegény álmai, aki ünnepelt költővé lett. De hogy jut az álom oda, hogy a parvenü-büszkeség és az önkritika küzdelme között az utóbbi szolgálatába álljon és a tiltott vágyteljesülés helyett a józan figyelmeztetést vigye a tartalmába. Említettem már, hogy a kérdésre nehéz felelni. Valószínű, hogy az álomnak elsősorban túlzott becsvágy-fantázia volt az alapja, e helyett azonban annak a tompítása és megszégyenítése kerül az álomtartalomba. Szabadjon arra emlékeztetnem, hogy vannak a lelki életben mazochisztikus irányzatok és ezt a megfordítást bátran ezeknek az irányoknak tulajdoníthatjuk. Nem volna kifogásom, ha az ilyfajta álmot, mint *büntető álmot különválasztanók a vágyteljesítő álmoktól*. Nem is látnám az eddig vallott álomelmélet megszorítását ebben, pusztán bizonyos nyelvbeli engedményt annak a felfogásnak a javára, amely az ellentétek összeesésében bizonyos idegenszerűséget talál. De egyik-másik álom beható vizsgálata egyébre is rávezetett. Egy laboratóriumi álmom homályos és mellékes részletében éppen abba az életkorba helyezett, amely orvosi pályám legkomorabb és legsikertelenebb éve volt; még nem volt állásom és nem tudtam, hogy miből éljek meg és emellett egyszerre az történt, hogy több asszony közül kellett választanom feleséget. Tehát ismét fiatal voltam és mindenekelőtt újra fiatal lett az az asszony is, aki velem megosztotta e nehéz éveket. Így az öregedő ember lelkében szüntelenül furdaló vágyról kiderítettük, hogy ez volt az, ami az álmot tudattalanul gerjesztette. Az álom tartalmát ugyan a hiúság és önkritika között — más lelki rétegekben duló küzdelem szabta meg, de a mélyebben gyökerező vágyódás az ifjúság után okozta egyedül, hogy az álom egyáltalán létrejött. Szoktunk is néha éber állapotban ilyeneket mondani: Igaz, hogy most jó dolgom van és egykor bizony nehéz napokat láttam, mégis szebb volt akkor: oly fiatal voltam.*

Saját álmaim egy másik csoportjának eseteiből rájövünk, hogy azok alakoskodó álmok, tartalmukban kibékülünk azokkal, akikkel barátságunk már régen megszünt. Az analizis

* Amióta a lélekelemzés a személyt énre és felettes énre bontotta (Massenpsychologie und Ich-Analyse, 1921. Ges. Schriften, Bd VI), könnyen felismerhető ezekben a büntetési álmokban a felettes énnek vágyteljesedése.

aztán rendszerint kiderit valami alkalmi okot, hogy az egykori barátokkal szemben most már minden tekintetet félretéve úgy bánjunk, mint idegenekkel vagy ellenségekkel. Az álom azonban ennek az ellentétes viszonynak átszínezésében tetszeleg.

Költők elbeszélt álmainál rendszerint feltehetjük, hogy ők az álomtartalomnak szerintük zavaró, vagy lényegtelen részleteit elhagyják. Ezek az álmok azután oly rejtvények, amelyek az álomtartalom szabatos közlése esetén könnyen megfejthetők.

O. *Rank* figyelmeztetett „A vitéz szabó-legény vagy hetet egy csapásra" című Grimm-mesére, amely egy szerencsefinak egészen hasonló álmát tartalmazza. A szabó, akiből hős és a király veje lett, egy éjjel királyleány felesége mellett mesterségéről álmodik; felesége erre bizalmatlan lesz, a következő éjszakára fegyveres katonákat rendel, hogy azok az álomban beszélt dolgokat meghallgassák és az álmodó kilétét megállapítsák. Ámde valaki figyelmezteti erre a szabólegényt, úgy hogy ő most ügyesen megmásíthatja az álmát.

A megszüntető, kihagyó és megfordító folyamatok komplikációja, amelynek révén végül az álomgondolat indulataiból az álom indulatai lesznek, a teljesen analizált álmok megfelelő szintézisében jól áttekinthető. Most még az álombeli indulatra néhány példát szeretnék felhozni, amely annak fent megbeszélt megjelenési formáit igazolja.

V.

Az öreg *Brücke* egy — fent közölt — álomban azt a különös feladatot bízta rám, hogy a magam medencéjét kipreparáljam. *Magában az álomban érzem, az odatartozó borzalom hiányát.* A preparálás a magam elemzését jelenti, amelyet mintegy az álomkönyvem kiadásával végzek és ez tényleg annyira kínos volt, hogy a kész kézirat kinyomtatását több mint egy évig halogattam. Az a vágyam támadt tehát, hogy ezen az akadályon felülkerekedjem; ezért nem érzek az álomban *„borzadályt"*. A *„borzadályt* (— „Grauen — őszülni) más értelemben is szívesen nélkülözném. Már jócskán őszülök (graut) és az *„ősz"* (grau) haj ugyancsak figyelmeztet, hogy ne késlekedjem. Hiszen az álom végén az a gondolat nyomul az álomképbe, hogy majd a gyermekeimet magukra kell bíznom, hogy az élet nehéz útján célhoz érjenek.

A két álom mindenike a felébredésre következő pillanatokba teszi a kielégülést. Az egyik ezt a kielégülést azzal indokolja, hogy most majd megtudom, mit jelent az, hogy „erről

már álmodtam". Ez azonban tulajdonképpen az első gyermekek születésére vonatkozik. A másik azzal a meggyőződéssel indokolja, hogy most megvalósul „amit egy jel megjósolt". Ez a megelégedés ugyanaz, mint amellyel annak idején a második fiut üdvözöltem. Az álomban ez esetben megmaradtak az indulatok, amelyek az álomgondolatban uralkodnak, de egyetlen álomban sem megy a dolog olyan símán. Ha e két analizisbe egy kissé elmélyedünk, rájövünk, hogy a cenzura alá nem vetett kielégülés oly forrásból táplálkozik, hogy okkal félhetne a cenzurától; ez a vágykielégülés kétségtelenül ellentmondásba ütköznék, ha egy hasonló és megengedett forrásnak szivesen bebocsátott kielégüléses indulatával nem leplezné el magát és ha emögött mintegy be nem osonna. Sajnálom, hogy ezt az álompéldán magán be nem bizonyíthatom; egy más körből vett példa azonban ezt a felfogásomat megvilágítja. Vegyük a következő esetet: ha valakit a közelemben gyűlölök, akkor élénk vágy él bennem, hogy annak valami baján örülhessek. De a vágyat lényem erkölcsös része nem helyesli; nem merem kivánni, hogy azt valami szerencsétlenség érje. Ha továbbá ez ellenségemmel önhibáján kívül valami baj történik, ezen való örömömet elfojtom és magamat arra kényszerítem, hogy sajnálkozásomnak és részvétemnek kifejezést adjak. Sokan lehettek már ilyen helyzetben. Ha azonban a gyűlölt személyt hibája következtében érte valamely jól megérdemelt kellemetlenség, akkor szabad folyást engedhetek megelégedettségemnek és egyértelműen fogok arról más pártatlan emberrel nyilatkozni, hogy méltó büntetését elnyerte. Ámde rájöhetek, hogy az én elégedettségem intenzívebb, mint a másoké. Megerősítést kapott abból a gyűlöletből, amelynek eddig a belső cenzúra gátat vetett, hogy indulatba mehessen át. Ebben az esetben azonban ilyen gát nincs többé. Így van ez a társadalomban általában, ha ellenszenves emberek, vagy egy nem szívesen látott kisebbség tagjai követnek el valami hibát. Az ő büntetésük rendszerint nincs arányban a vétséggel, hanem a hibáikon felül megnagyobbodik az ellenük irányuló és eddig hatástalan rosszindulattal is. A büntetők kétségtelenül igazságtalanságot követnek el, de azt nem vehetik észre; ennek akadálya kielégülésük érzete a rég elfojtva tartott indulat felszabadulásán. Ilyenkor jogos ugyan az indulat minősége, de nem jogos a mennyisége. Az egyik irányban megnyugtatott önkritika könnyen túlteszi magát a másiknak, a mérték nagyságának a vizsgálatán. Ha egyszer kinyitották az ajtót, akkor többen is benyomulnak rajta, mint amennyit az ember eredetileg bebocsátani szándékozott.

Ugyanígy értelmezendő, ha lélektani magyarázat egyáltalán lehetséges, a neurotikus jellemnek az a feltünő vonása, hogy az indulatot keltő helyzet bár minőségileg indokolt, mennyiségileg mértéken túlmenő hatást támaszt. Az indulatfelesleg tudattalan maradt és addig elfojtott indulat-forrásokból táplálkozik; e források a reális alkalmakkal társításos kapcsolatot létesítenek; felszabadításukra a kifogástalan és így megengedett indulat-forrás nyit szabad utat. Így láthatjuk, hogy az elfojtott és az elfojtó lelki hatóság között nemcsak a kölcsönös gátlás viszonyaira kell tekintettel lennünk. Épp oly figyelmet érdemelnek azok az esetek, ahol a két hatóság összeműködése kölcsönös erősítés révén tud kóros hatást létrehozni. Jó, ha a lelki mechanikára utaló e megjegyzéseinket már az álom-indulat megnyilvánulásainak megértésére is felhasználjuk. Az álomban jelentkező kielégülést, amely természetesen a maga helyén csakhamar az álomgondolatban is feltalálható, pusztán ennek a kimutatása magyarázza meg teljesen. Az álomgondolatban rendszerint az álombeli kielégülésnek egy más forrását is fel kell keresnünk, amelyet a cenzúra súlya terhel és e nyomás folytán nem kielégülést termelt volna, hanem egy ezzel ellentétes indulatot. E másik elfojtott álomforrásnak már most az előbbi álomforrás jelenlétében módjában van, hogy kielégülési indulatát az elfojtás alól kivonja és a másik forrásból származó kielégültség-érzéshez erősítésként hozzáadja. Az álombeli indulatok így több forrásból folynak együvé és az álomgondolatok anyagukat tekintve, túldeterminálttaknak mutatkoznak. *Oly indulatforrások, amelyek azonos indulatot tudnak szolgáltatni, az álommunkában az álom létesítése céljából egyesülnek.**

E bonyolult viszonyokba némi bepillantást enged annak a szép álomnak az elemzése, amelynek a *„non vixit"* a középpontja. (L. 313. l.) Ez álomban a különböző fajtájú indulatkifejezések a nyilvánvaló álom két helyén össze vannak szorítva. Ellenséges és kínos rezdületek (az álom maga így mondja: „sajátságos indulatok hatása alatt) rétegeződnek egymásra ott, ahol barátomat — most ellenfelemet — ezzel a két szóval megsemmisítem. Az álom végén — szertelenül örülök — aztán elismerem azt az éberen abszurdnak ítélt gondolatot, hogy tudniillik vannak hazajáró lelkek (revenant), akiket puszta kívánsággal meg lehet semmisíteni.

Még nem közöltem ez álom indító okát. Ez az ok lényegbe

* Hasonlóan magyaráztam az irányzatos élcek rendkívül erős örömkeltő hatását.

vágó és mélyen az álom megértéséhez vezet. Berlini barátomtól (akit Fl.-el jelöltem meg) értesültem, hogy megoperáltatja magát; további értesítéseket állapota felől Bécsben élő rokonai fognak adni. Az első hírek a műtét után nem voltak kedvezők és gondot okoztak nekem. Legszívesebben magam utaztam volna hozzá, de épp abban az időben fájdalmas betegségbe estem, amely mindent kínossá tett. Az álomgondolatból azt tudom meg aztán, hogy jó barátom életéért is aggódtam. Egyetlen nővére, kit nem ismertem, tudomásom szerint fiatal korban igen rövid betegség után meghalt. (Az álomban: *Fl. a nővéréről beszél és azt mondja: háromnegyed óra alatt meghalt.)* Arra kellett gondolnom, hogy az ő természete sem sokkal ellenállóbb és elképzeltem, hogy még sokkal rosszabb hírekre végül mégis csak odautazom — és majd *későn érkezem,* miért aztán örök szemrehányást tehetnék magamnak.* A szemrehányás a „későnjövés" miatt lett az álom középpontja. Ezt azonban az álommunka olyan jelenetben ábrázolta, amelyben diákéveim nagyrabecsült mestere, *Brücke* kék szemének szörnyű pillantásával tesz nekem szemrehányást. Hogy a jelenetnek ezt az eltérését mi hozta létre, az nemsokára kitünik. Magát a jelenetet az álom nem tudja úgy reprodukálni, ahogy átéltem; meghagyja ugyan a másiknak kék szemét, de nekem adja a megsemmisítő szerepet s e megfordítás nyilván vágyteljesedés eredménye. A gond barátom életéért, a szemrehányás, hogy nem utazom hozzá, megszégyenülésem (*ő feltünés nélkül* jött [hozzám] Bécsbe), az az óhajom, hogy betegségemmel a távolmaradásomat igazoltnak lássam, mind együtt létesítik azt az érzelemvihart, amely az álomgondolatok megfelelő rétegében alvás közben is jól érezhetően tombol.

Az álmot indító mozzanatban azonban volt még másvalami is, ami reám ezzel egészen ellentétes hatást gyakorolt. A műtét utáni első napok kedvezőtlen híreivel együtt azt a figyelmeztetést is kaptam, hogy az egész ügyről senkinek se szóljak, ami sértett, mert titoktartásommal szemben felesleges bizalmatlanságot árult el. Bár tudtam, hogy ez a figyelmeztetés nem a barátomtól eredt, hanem a közvetítő hírhozó ügyetlenségéből, vagy tulzó aggályoskodásból, mégis az ebben rejlő szemrehányás igen kínosan érintett, — mert nem volt egészen jogosulatlan. Tudjuk, hogy csak olyan szemrehányások sértenek bennünket, amelyekben „van valami"; különben hatástalanok.

* Ez a tudattalan álomgondolatbeli fantázia az, ami parancsolóan követelte a *non vixit* helyett a *non vivit*-et. „Későn jöttél és ő már nem él." Hogy az álom nyilvánvaló helyzete és a „non vixit"-re céloz, azt a 314. oldalon megmondtam.

Való az, hogy nem ennek a barátomnak a dolgában ugyan, hanem egyszer régen, sokkal fiatalabb koromban feleslegesen kifecsegtem valamit, amit a két barát közül az egyik nekem, a barátnak tisztelt harmadiknak. a másikról mondott. Nem felejtettem el a szemrehányásokat, amelyeket akkor hallanom kellett. A két barát közül, akik között akkor békerontó voltam, az egyik *Fleischl* tanár volt, a másiknak keresztneve *József* volt; ez volt az álomban fellépő barátomnak és P. ellenfelemnek is a neve.

Arról a szemrehányásról, hogy én semmit sem tudok elhallgatni, tanuskodik az álomban a *„feltünés nélkül"* és Fl.-nek az a kérdése, *hogy az ő dolgaiból mennyit közöltem P.-vel;* éppen ennek az emléknek belekeverése az, ami a szemrehányást a későn jövés miatt a jelenből a *Brücke*-laboratóriumban töltött életszakomba helyezi. Ott az álom megsemmisítő jelenetében a második személyt egy *Józseffel* helyettesítem s ezzel a jelenettel nemcsak azt a szemrehányást ábrázolom, hogy későn jövök, hanem azt az erősebb elfojtás alá került másikat is, hogy tudniillik nem tudok titkot tartani. Az álom sűrítő és eltoló munkája, valamint annak motívumai itt szembetünőkké válnak.

A titoktartás fölött érzett mostani jelentéktelen bosszúságom azonban mélyen eredő forrásokból erősen felfokozódik és az ellenséges indulatok árját zudítja a valóságban szeretett embereimre. Ez erősítéseket szolgáltató forrás gyermekkorból ered. Elmondottam már, hogy benső barátkozásaim és ellenségeskedéseim hasonló korúakkal testvérbátyámnak nálam egy évvel idősebb fiával való gyermekkori találkozásokra vezetnek vissza; ő volt az idősebb, én pedig korán megtanultam, hogy védő állásba helyezkedjem; elválhatatlanok voltunk, szerettük egymást, közbe-közbe, mint idősebbek közlései bizonyítják, verekedtünk is és — *bevádoltuk* egymást. Minden barátom bizonyos értelemben inkarnációja ennek az első alaknak, amely „früh sich einst dem trüben Blick gezeigt" (korán állt hajdan a derengő lélek elé); tehát minden barátom *revenant* — hazajáró lélek. Unokabátyám maga fiatalember korában visszatért hozzánk; akkor eljátszottuk Cäsart és Brutust. Benső barátra és gyűlölt ellenségre érzelmi életemben mindig szükségem volt. Mindig újra meg tudtam magamnak szerezni mindkettőt és e gyermeki ideált nem ritkán annyira megközelítettem, hogy barát és ellenség ugyanegy személyben egyesült. Ma már természetesen ez ideál nincsen egyidejüleg vagy többször ismételt változatban jelen, amint ez az első gyermekévekben történhetett.

Nem akarom itt azt az utat követni, amelyen az így fennálló összefüggések mellett a friss alkalom visszanyulik egész a gyermekkori alkalom indulatáig, hogy magát általa helyettesíttesse. Ez már a tudattalan gondolkozás lélektanához tartozik és a neurozisok lélektani magyarázatában van helye. Álomfejtő célunk kedvéért azonban vegyük fel, hogy egy gyermeki emlék vagy egy fantázia jelentkezik a következő tartalommal: a két gyermek egy tárgy miatt civakodni kezd, hogy mi miatt, azt itt ne feszegessük, még ha az emlékezet, vagy az emlékezeti csalódás egész határozott dolgot lát is maga előtt; mindegyik gyermek azt állítja, hogy *ő jött korábban*, tehát neki van elsőbbségi joga; verekedésre kerül a sor, az erő győz a jog felett. Az álom célzásaiból tudhattam, hogy nincs igazam (*„a tévedést magam észrevevén"*), de egyuttal én vagyok az erősebb, én maradok győztes a csatatéren; a legyőzött az apához, illetőleg a nagyapához siet, bepanaszol és én az apa elbeszéléséből ismert szavakkal védekezem: *Ich habe ihn gelagt, weil er mich gelagt hat.* (Medvejtem, mejt medvejt.) Így ez az emlék, vagy talán inkább fantázia, amely az álom elemzése közben — minden további bizonyíték nélkül, magam sem tudom hogyan — feltolakodott bennem, az álomgondolatok egy közbenső darabjaként szerepelt. Ez az emlékféle az álomgondolatokban uralkodó indulat-rezdüléseket, mint a kút medencéje az odavezetett vizet összegyüjti. Innen az álomgondolatok a következő utakon folynak tovább: Úgy kell neked, most meg kellett futamodnod előlem; miért akartál engem helyemből kiszorítani? Nem kellesz, majd keresek én magamnak más barátot, majd azzal játszom és így tovább. Erre aztán megnyilnak azok az utak, amelyeken a gondolatok újra beömölhetnek az álom ábrázolásba. Ilyen *„Ote-toi que je m'y mette"* (Pusztulj, hogy helyedbe lépjek) — szemrehányásfélét tehettem annakidején elhalt barátomnak, Józsefnek. Ő az én nyomdokaimat követve, mint aspiráns lépett a *Brücke*-féle laboratóriumba, ahol azonban az előlépés hosszadalmas volt. A két asszisztens közül egyik sem akarta a helyét elhagyni s a fiatalember türelmetlen lett. Barátom, aki tudta, hogy élettartama szűkre van szabva és akit nem fűzött fölötteséhez benső kötelék, türelmetlenségének időnként kifejezést adott. Minthogy ez a fölöttese súlyos beteg volt, az a kívánság, hogy hagyja el helyét, azon a rendes értelmen felül, hogy elő akar lépni, egy megbotránkoztató mellék értelmezésre is adott okot. Persze nekem pár évvel azelőtt ugyanaz a kívánságom sokkal élénkebb volt, hogy egy kínálkozó állást elérjek. Mindenütt a világon ugyanis, ahol rangsor és előléptetés van, az el-

fojtásra szoruló kívánságok számára az út tárva-nyitva van. *Shakespeare Hal hercege* még beteg apja ágyánál sem tudja magát kivonni a kisértés alól, hogy egyszer meg ne próbálja, hogyan illik fejére a korona. Ámde az álomban, mint érthető, e tapintatlan kívánságért nem engem, hanem Józsefet éri büntetés.*

„Mert uralomravágyó volt, agyonvertem". Mert nem tudta megvárni, hogy a másik helyet adjon neki, ő maga távolíttatott el. Ezekkel a gondolatokkal közvetlenül azután foglalkozom, hogy az egyetemen a másiknak állított emléktábla leleplezésénél jelen voltam. Az álomban érzett kielégülésem egy része tehát így fordítandó le: Ez jogos büntetés, úgy kellett neked.

E barátom temetésén egy fiatalember a következő, oda nem illő megjegyzést tette: A szónok úgy beszélt, mintha most a világ ez egyetlen ember nélkül összedülne. Az igazságszerető ember tiltakozása mozdult meg benne; érzéseit a túlzások zavarták. De az álomgondolatok ehhez a beszédhez kapcsolódnak. Valósággal senkisem pótolhatatlan; mennyit temettem már én el, én azonban még élek: én őket mind túléltem, én maradok az úr a küzdőtéren. Abban a pillanatban, amelyben félek, hogy mire odaérek, barátomat nem találom az élők között, aggodalmam azzal a további gondolattal kapcsolódik, hogy senki sem pótolhatatlan, hogy örülök, hogy ismét túlélek valakit, hogy nem *én* haltam meg, hanem *ő;* hogy győztes maradtam, mint abban az elképzelt gyermekjelenetben. A gyermeki forrásból eredő kielégülés, hogy győztes maradtam, az álomban felvett indulatok jórészét fedi. Örülök, hogy valakit túlélek s ezt a házastársak közötti adomának naiv egoizmusával fejezem ki: Ha kettőnk közül valaki meghal, én Párizsba költözöm.

Nem titkolhatom el, hogy álmaim fejtése és közlése nagy önfegyelembe kerül. Az embernek le kell lepleznie magát, még pedig mint a világ egyetlen gonosztevőjét a sok nemes lelkű ember között, akivel e földön együtt él. Egész érthetőnek találom tehát, hogy *hazajáró lelkek* csak addig vannak, amíg kívánjuk őket és hogy kívánságunkra eltávolíthatók. Ez tehát az, amiért József barátom büntetést szenvedett. A hazajáró lelkek azonban gyermekkori barátom egymásra következő inkarnációi; meg is vagyok tehát elégedve, hogy a távozót mindig ujból pótoltam és akit *most* kell elvesztenem, azt is majd csak pótolni fogom. Senki sem pótolhatatlan.

* Feltünhetett, hogy a *József* név oly nagy szerepet játszik az álmaimban (lásd a nagybácsi-álmot). A személyek mögé, akiket így hívnak, saját énemet az álomban különösen könnyen rejthetem el, mert *Józsefnek* hívják a bibliából ismert *álomfejtőt* is.

Hol marad azonban az álom-cenzura? Miért nem kelti a legerélyesebb ellentmondást a legdurvább önzés e gondolatmenetével szemben és miért nem változtatja az azon tapadó kielégülést súlyos kedvetlenséggé? Azt hiszem azért nem, mert ugyanazokra az emberekre vonatkozó más és pedig megengedett gondolatmenetek szintén kielégülést nyernek és indulatukkal a tilos, gyermeki forrásból származó indulatokat elfedik. A gondolatok egy más rétegében azon az ünnepies emlékleleplezésen ezt mondtam magamban: Annyi drága barátot vesztettem el, egy részüket a halál által, a többit azzal, hogy a barátságunk felbomlott. Mégis jó, hogy a helyük nem maradt betöltetlen és megszerettem azt az egy barátot, aki valamennyinél többet jelent nekem és akit most abban a korban, amikor már nem egykönnyen kötünk új barátságot, mindvégig meg fogok tartani. Kielégülésemet, hogy a vesztett barátokért ilyen kárpótlást találtam, zavartalanul szabad az álomba átvinnem, de egyúttal becsúszik mögötte a gyermeki forrásból származó ellenséges kielégülés is. Az infantilis gyengédség bizonyára hozzájárul a most jogos gyengédség megerősítéséhez, ámde az infantilis gyűlölet is utat tört magának az álombeli ábrázolásba.

Az álom azonban ezenkívül világosan céloz egy másik gondolatmenetre, amelynek ugyancsak meg van engedve, hogy kielégülésben végződjék. Barátomnak hosszas várakozás után nemrég kislánya született. Tudom, hogy korán elhunyt nővérét mennyire gyászolta és azt írom neki, hogy bizonyára erre a gyermekre fogja azt a szeretetet ruházni, amelyet testvére iránt érzett és hogy ez a kisleány fogja végül pótolhatatlan veszteségét elfelejttetni.

Így kapcsolódik ez a sor is a rejtett álomtartalom közbenső gondolatába, amelyből az utak ellentétes irányokban mennek széjjel: Senkisem pótolhatatlan. Lám, csupa *hazajáró lélek* (Revenants); minden, amit az ember elvesztett, visszatér. És im az álomgondolatok ellentmondással teli alkatrészei között a társításos kötelékeket szorosabbra fűzi az a véletlen körülmény, hogy barátom kislányát ugyanúgy hívják, mint az én kis gyermekkori játszótársnőm, legrégibb barátom és ellenfelem velem egykorú nővérét; a „Paulina" nevet *megelégedéssel* vettem tudomásul és hogy a nevek eme találkozására célozzak, az álomban az egyik Józsefet a másikkal helyettesítem. Lehetetlen továbbá, hogy a hasonló hangzást a Fleischl névben és Fl.-ben elfojtsam. Innét azután egy gondolat saját gyermekeim névadásához ágazik. Súlyt fektettem rá, hogy gyermekeim nevének megválasztásában ne az uralkodó divat irányítson, hanem a neveket kedves embereink emlékéből vegyem. A név a gyermeket *hazajáró lé-*

lekké teszi. És végül nem a gyermekünk révén leszünk-e *halhatatlanok*?

Az álombeli indulatokról még csak néhány megjegyzést iktatok ide egy más szempontból. Az alvó lélek tartalmazhat valamely — hangulatnak nevezett — indulatkészséget, mint olyan uralkodó elemet, amely az álom megszabásához hozzájárul. Ez a hangulat a nap élményeiből és gondolat-meneteiből kerülhet ki, de lehet ennek testi forrása is; mindkét esetben azokat megfelelő gondolatmenetek kísérik. Hogy az álomgondolatnak a képzettartalma az indulat irányzatát egyszer elsődlegesen határozza meg, máskor másodlagosan a testileg magyarázandó érzetkészségből, az az álomképzésre közömbös. Az álomképzés mindenkor egyetlen korlátozásnak van alávetve: ábrázolni csak azt tudja, ami vágyteljesülés és csakis a vágynak kölcsönözheti lelki hajtó-erejét. Az aktuálisan jelenlevő hangulat ugyanabban az elbánásban részesül, mint az álom alatt aktualisan felmerülő érzet (lásd 167. l.), melyet az álommunka vagy elhanyagol, vagy valamely vágy értelmében átalakít. Az alvás alatti kínos hangulatok az álom hajtóerőivé válnak, amennyiben erélyes vágyakat ébresztenek, amelyeket az álomnak teljesítenie kell. Az anyag, amelyhez tapadnak, addig formálódik, míg az a vágyteljesedés kifejezésére használható lesz. Minél inkább átható és uralkodó a kínos hangulat eleme az álomgondolatban, annál inkább fogják a legerősebben elfojtott vággyerjedelmek az alkalmat felhasználni, hogy ábrázolásra kerüljenek. Ha a kínérzet aktuálisan jelen van, akkor az elfojtott elemeknek nem kell a maguk erejéből kínérzetet termelniök; így az ábrázolásra jutáshoz szükséges munka nehezebb részét az elfojtott vágyak már készen találják. Ezek a fejtegetések ismét a szorongásos álmok kérdéséhez közelednek; ki fog tünni, hogy azok az álomteljesítmény határesetei.

I

MÁSODLAGOS MEGMUNKÁLÁS

Fogjunk végül az álomképzésében résztvevő negyedik mozzanat tárgyalásához.

Ha az álomtartalom elemzését az előbb megkezdett módon folytatjuk, vagyis az álomtartalom feltűnő eseményeit az álomgondolatokkal összefüggő eredetükre nézve vizsgáljuk, oly elemekre bukkanunk, amelyeknek magyarázata egészen új feltevéseken alapul. Emlékeztetek azokra az esetekre, amelyekben az ember az álomban csodálkozik, bosszankodik, stb. még pedig magának az álomtartalomnak egy darabja fölött. Az álom kriti-

kai rezdülete azonban a legtöbbször nem az álomtartalom ellen irányul, hanem kiderült, — amint azt megfelelő példákon kimutattam, — hogy az az álom anyagának átvett és megfelelően felhasznált része. Nem minden eset vezethető azonban így le; az ehhez szükséges kapcsolatot az álomanyagban nem tudjuk feltalálni. Mit jelent pl. az a nem nagyon ritka kritika az álomban: Hiszen ez csak álom? Ez az álom valóságos kritikája. Ébren is ugyanezt mondhatnám. Nem ritkán a felébredés valóságos előfutára is. E kijelentést még gyakrabban kínos érzés előzi meg, amely a megállapítás után, hiszen csak álom, lecsillapul. De ez álombeli gondolatban „Hiszen ez csak álom" szándék *jut kifejezésre*, ugyanaz, amit *Offenbach szép Helénájának* nyílt színen kell kimondania. Ennek célja, hogy az éppen átélt élmény jelentőségét és a további élmény eltűrését lehetővé tegye. Ezzel el tudja altatni azt a hatóságot, amelynek minden oka megvan arra, hogy az adott pillanatban megmozduljon és az álom vagy jelenet folytatását megtiltsa. Ám sokkal kényelmesebb tovább aludni és az álmot tűrni, mert hiszen úgyis „csak álom". Úgy képzelem, hogy e lenéző kritika: „Hisz csak álom" az álomban akkor lép fel, ha a soha teljesen nem alvó cenzura úgy érzi, hogy a beengedett álom megrohanta és felülkerekedik rajta. Már késő, hogy az álmot elfojtsa, tehát ezt a megjegyzést állítja a szorongással, vagy az álom nyomán keletkező kínos érzéssel szembe. A lelki cenzura részéről ez az *esprit d'escalier.*

Ez a példa cáfolhatatlan bizonyítéka azonban annak, hogy nem minden álomtartalom ered az álomgondolatokból, hanem hogy oly lelki működés is szolgáltat ahhoz adalékot, amely éber gondolkodásunktól el nem választható. Csak az a kérdés, hogy ez csak kivételesen van-e így, vagy a cenzuraként működő lelki hatóságnak rendszeres része van-e az álomképzésben?

Minden habozás nélkül az utóbbi mellett kell döntenünk. Kétségtelen, hogy a cenzurázó hatóság, amelynek befolyását eddig csak az álomtartalom megszorításában és kihagyásában ismertük fel, a tartalom számára beiktatásokkal és gyarapításokkal is szolgál. Ezek a beiktatások gyakran könnyen felismerhetők; bátortalanul közöltetnek, „mintha' vezeti be őket, magukban véve nincsen különösen nagy élességük. Állandóan olyan helyen kerülnek alkalmazásba, ahol az álomtartalom két darabjának összefüggés-kiépítésére szolgálnak. Kevésbé maradandók az emlékezet számára, mint az álomanyag igazi származékai. Ha az álmot elfelejtjük, ezek esnek ki először. Alapos a gyanum, hogy a gyakori panasznak, hogy olyan sokat álmodtunk, de legtöbbjét elfelejtettük és csak részleteket tartottunk meg, éppen a ragasztó gondolatok gyors kiesése az oka. Teljes elemzésnél eze-

ket a beiktatásokat néha az árulja el, hogy a hozzájuk tartozó anyag az álomgondolatban nem található fel; szorgosabb vizsgálatnál azonban ez ritkábban fordul elő. A kapcsoló-gondolatok legtöbbször álomgondolatbeli anyagra vezethetők vissza, amely anyag azonban sem saját értéke, sem túldeterminált sága révén nem tarthatna számot arra, hogy az álomba bejusson. A most vizsgálandó álomképző lelki tevékenység úgylátszik csak a legritkább esetben jut el oda, hogy új dolgokat alkosson; amíg csak lehet, felhasználja mindazt, ami hasznavehetőt csak az álomanyagból kiválaszthat.

Ami ezt az álom-munkát jellemzi és ami azt elárulja; a tendenciája. Működés-módja hasonlít ahhoz, amit a rosszmájú költő a filozófusról mond: foltokkal és rongyokkal egészíti ki az álomépület hézagait. Fáradozásának az eredménye, hogy az álom az abszurditás és összefüggésnélküliség látszatát elveszti és az értelmes élmény mintaképét megközelíti. Ámde ezt a törekvést nem mindig koronázza teljes siker. Keletkeznek olyan álmok, amelyek a felületes szemlélőnek kifogástalanul logikusaknak és rendeseknek tünnek, valószínű helyzetből indulnak ki, ellentmondásmentes változásokon mennek át és ha ritka esetben is, értelmes véget érnek. Ezeket az álmokat az éber gondolkodáshoz hasonló lelki működés igen alapos megmunkálásnak vetette alá; úgy látszik, mintha értelmük volna, de ez az értelem az álom igazi jelentőségétől legmesszebb is esik. Ez álmok elemzésénél meggyőződtünk, hogy a másodlagos megmunkálás az anyaggal a legszabadabban dobálódzott, annak viszonylataiból alig tartott meg valamit. Oly álmok ezek, amelyeket egyszer már úgyszólván értelmeztek még mielőtt ébren elemeztük volna. Más álmokban ez a célzatos megmunkálás csak egy darabon sikerült, ennyiben ez álmok összefüggők, azután értelmetlenek vagy zavartak, talán hogy lefolyásuk alatt másodszor is elérjék az érthetőség látszatát. Más álmokban a megmunkálás egyáltalán nem sikerült; itt tanácstalanul állunk a tartalom-töredékek értelmetlen halmazával szemben.

E negyedik álom-alkotó erő, amelyet nemsokára megismerünk, valójában eddig előttünk is a legismertebb a négy álomképző közül; nem szeretném a negyedik mozzanat új, álomelemeket teremtő képességét határozottan elvitatni. Hatása persze mint a többi háromé, főleg az álomgondolatban már kialakult anyag kiszemelésében, kiválogatásában nyilvánul. Egy esetben jórészt mentesül az alól a munka alól, hogy az álomhoz — mintegy homlokzatot építsen — azzal, hogy az álomgondolatban ilyen építmény felhasználására várakozó anyag már készen található. Az álomgondolatoknak ezt az elemét, amire itt célzok, *„fantáziá-*

nak" szoktam nevezni; a félreértést talán elkerülöm, ha nyomban megjelölöm ennek ébrenlétbeli analogonját: *a nappali álmot.** Az elmeorvosok ez elemnek szerepét lelki életünkben kimerítően még nem ismerték meg és nem fedték fel. Méltatásával szerintem sokat ígérő munkát kezdett M. *Benedikt.* A nappali álom jelentősége nem kerülte el a költők megtéveszthetlen éleslátását s általában ismert az a jellemzés, amelyet A. *Daudet* a „Nabab"-ban a regény egy mellékalakjának nappali álmodozásáról ad. A pszichoneurozisok tanulmányozása ahhoz a meglepő megismeréshez vezetett, hogy ezek a fantáziák vagy nappali álmok a hisztériás tünetnek, legalább is azok egész sorának közvetlenül megelőző fokozatai. A hisztériás tünetek nem az emlékeken magukon, hanem csak az emlékek alapjára épített fantáziákon függnek. A tudatos nappali fantáziák gyakorisága lehetővé teszi, hogy e képződményeket közelebbről is megismerjük; amint azonban ilyen tudatos fantáziák vannak, úgy bőségesen vannak tudattalanok is, amelyeknek a tartalmuk és az elfojtott anyagból való eredetük miatt tudattalanoknak kell maradniok. A nappali fantáziák jellemének beható tanulmányozása megtanít, hogy mennyire jogos azokat ugyanúgy, mint az éjjeli gondolat-tevékenységünket *álomnak* nevezni. Lényeges tulajdonságai az éjjeli álmokkal azonosak. Vizsgálatuk tulajdonképp megmutathatta volna nekünk az éjjeli álmok megértésének legközelebbi és legjobb útját.

Mint az álmok, ezek is vágyteljesülések; mint az álmok, nagyrészt infantilis élmények benyomásain nyugosznak; mint az álmok, a cenzura bizonyos engedékenységét élvezik alkotásaikkal szemben. Aki a nappali álmok felépítési módját nyomozza, rájön, hogy az ezekben működő vágy-motivum hogyan dobálta össze-vissza az anyagot, hogyan rendezte át és fűzte új egységbe. A gyermekkori emlékekhez, amelyekre visszavezetnek, úgy viszonylanak, mint Róma barokk-palotái az antik romokhoz, melyeknek oszlopai és kőtömbjei szolgáltatták a modern forma építéséhez az anyagot.

A „másodlagos megmunkálásban", az álomtartalmat formáló negyedik mozzanatban ujra megtaláljuk ugyanazt a tevékenységet, amely a nappali álmok alkotásánál egyéb befolyások gátlásától mentesen nyilvánulhat meg. Egyenest azt mondhatjuk, hogy ez a negyedik mozzanat a rendelkezésére álló anyagból *olyasvalamit próbál alakítani, mint aminő a nappali álom.* Ahol azonban ilyen nappali álom az álomgondolattal összefüggésben már készen van, ott a másodlagos munka kapni fog azon, hogy

* Rêve, petit roman — day-dream, story.

megragadja és azt az álomtartalomba bevigye. Vannak álmok, amelyek tisztán egy talán tudattalanul maradt nappali fantáziát ismételnek, ilyen például a fiú álma, hogy ő a trójai háború hőseivel harci szekéren kocsizik. „*Autodidasker*" álmom második része hű ismétlése egy magábanvéve jelentéktelen nappali fantáziának, amelyben N. tanárral foglalkoztam. Az álom keletkezését biztosító feltételek bonyolultsága következtében gyakoribb eset, hogy a már kész fantázia az álomnak csak egy darabját alkotja, vagy e fantáziának csak egy részlete hatol az álomtartalomba. A fantázia aztán egészben oly elbánásban részesül, mint a lappangó anyagnak bármely más alkatrésze; de az álomban gyakran még mint önálló egész felismerhető. Álmaimban gyakran fordulnak elő részek, amelyeket a többitől eltérő benyomás emel ki. Ezeket a fantáziákat is egyébként, mint az álomgondolat minden más alkatrészét, az álommunka összetolja, sűríti, egymásra rétegezi, stb.; e tekintetben azonban átmenetek vannak oly esettől, ahol e fantázia változatlanul alkotja meg az álom tartalmát, vagy legalább is annak homlokzatát, egészen a másik szélső esetig, ahol az elemeknek csak egyike kerül az álomba, vagy csak valamely távoli célzás képviseli azt az álomtartalomban. A nappali fantáziák álomgondolatbeli sorsára nézve is nyilván az a mértékadó, hogy e fantáziák a cenzura követelményeivel és a sűrítés kényszerével szemben miféle előnyöket tudnak nyujtani.

Az álomfejtésre szolgáló példák kiválasztásánál lehetőleg kerültem oly álmokat, amelyekben a tudattalan fantáziáknak jelentékeny szerepük van, mert ezeknek a bevezetése messzemenő magyarázatot követelt volna a tudattalan gondolkodás lélektanából. De „a fantázia" elől ebben az összefüggésben sem térhetek ki teljesen, minthogy az gyakran a maga egészében kerül az álomba és még gyakrabban az álmon világosan keresztül csillog. Hadd közöljek még egy álmot, amely nyilván két ellentétes és egymást egyes ponton fedő fantáziából áll, amely fantáziák közül az egyiket, a felületeset, a másik fantázia szinte megfejti.*

Az álom — az egyetlen amelyről nincsenek gondos feljegy-

* Több fantáziának egymásra rétegeződéséből keletkezett álom jó példáját elemeztem 1905-ben a „Bruchstück einer Hysterienanalyse" dolgozatomban. Egyébként az ily fantáziák jelentőségét az álomképzésben alábecsültem mindaddig, amíg túlnyomóan a magam álmait dolgoztam fel, amelyeknek kevésbé nappali álmok, mint inkább viták és gondolati összeütközések alkotják alapját. Másoknál *az éjjeli álomnak a nappali álmodással való teljes analógiája* gyakran sokkal könnyebben kimutatható. Hisztériásoknak sokszor sikerül az, hogy egy rohamukat álommal helyettesítsék, mikor is könnyen meggyőződhetünk, hogy mindkét lelki képződménynek a nappali álomfantázia a közvetlen megelőző fokozata.

zéseim — körülbelül így hangzik: Az álmodó — nőtlen fiatalember — szokott vendéglőjében ül, azt a valósághoz híven látja; egyszerre többen érte jönnek, hogy elvigyék, köztük az egyik le akarja tartóztatni. Erre asztaltársaihoz így szól: majd később fogok fizetni, mindjárt visszajövök. De azok gúnyosan nevetve kiáltják: ismerjük már az ilyeneket, mindenki azt mondja. Egy vendég utána kiáltja: most megint elköltözik valaki. Ezek után egy szűk helyiségbe vezetik, ahol egy nőt talál, karján egy gyermekkel. Egyik kisérője azt mondja: Ez Müller úr. Egy rendőr, vagy más valami hivatalos személy cédula- vagy iratkötegben lapoz és közben ismétli: Müller, Müller, Müller. *Végül* valami kérdést intéz hozzá, amelyre igennel válaszol. Ezután a *nő* felé tekint és észreveszi, hogy annak nagy szakálla nőtt.

Két alkatrészt ez álomban könnyen szétválaszthatunk. A felületes rész egy *elfogatási fantázia;* ezt úgy látszik az álommunka ujonnan képezte. Mögötte látható azonban a *házassági fantázia,* az az anyag, amelyet az álommunka enyhén átalakított. Azok a vonások, amelyek mint egy *Galton*-féle kevert fényképnél különös erővel lépnek elő, mindkettőben közösek. A mostanig agglegény-ember igérete, hogy a törzsasztalhoz hű marad, a sokat tapasztalt cimborák kételkedése és felhangzó kiáltása: most megint elköltözik: (megházasodik) valaki, más értelemben is könnyen érthető elemek. Épp így érthető kétféleképp az *igen* szó, amellyel hivatalos személyeknek felelni szoktunk. A lapozás pedig egy papíroscsomóban, miközben ugyanazt a nevet ismételik, az esküvő ünnepnek egy mellékes, de jól felismerhető vonása, amikor a csomagszámra érkező üdvözlő sürgönyöket felolvassák, amelyek mind egy névre szólnak. Az, hogy a menyasszony személyesen jelent meg az álomban, a házassági fantázia nyilt győzelmét jelenti. Annak az értelmét, hogy a menyasszony végül szakállt hord, — elemzésre nem kerülhetvén sor, — egy kérdéssel felderíthettem. Az álmodó előző nap egy épp oly házassággyűlölő barátjával az utcán sétált, akit egy szembejövő barna szépségre tett figyelmessé. Barátja azonban megjegyezte: Igen, csak ne nőne ezeknek az asszonyoknak idők multán olyan szakálluk, mint az apjuknak.

Természetes, hogy ebből az álomból sem hiányoznak elemek, amelyeken az álomtorzítás nem munkálkodott volna mélyebben. Így: „majd később fizetek" célzás az apósnak a hozomány körüli és őt aggasztó magatartására. Az álmodót nyilván mindenféle aggodalmak tartóztatják, hogy házassági fantáziájának örömmel adja át magát. Azt az aggodalmat, hogy az ember a házassággal szabadságát veszti, az álom átalakító munkája elfogatási jelenetben ábrázolta.

Ha ujból visszatérünk arra, hogy az álommunka szívesen használ fel kész fantáziát, ahelyett, hogy ilyet az álomgondolatok anyagából maga állítana össze, akkor talán ezzel a megismeréssel az álom egyik legérdekesebb rejtélyét megoldjuk. A 19. oldalon elmondottam *Maury* álmát, akit egy léc nyakszirtjén talált, amire a francia forradalom idejéből egy hosszú, valóságos regényálomból ébredt. Miután az összefüggő álom teljesen az ébresztő-inger magyarázatán épül, amely inger bekövetkeztét az álmodó előre nem sejthette, csak egy feltevésünk marad, hogy ugyanis ezt a hosszú álmot az alatt a rövid idő alatt szerkesztette és jelenítette meg, amely a lécnek leesésétől eltelt addig, amíg az ütéstől felébredt. Ily gyorsaságot nem mernénk az éber gondolati munkának tulajdonítani s ezért jutottunk ahhoz, hogy a gondolat-folyamat e feltünő gyorsulását az álommunka kiváltságának tekintsük.

Ez ellen a csakhamar népszerűvé vált következtetés ellen újabb szerzők (*Le Lorrain, Egger* és mások) élénken tiltakoztak. Ők egyrészt kételkednek *Maury* álomközlésének szabatosságában, másrészt megkísérlik kimutatni, hogy éber gondolati teljesítményünk gyorsasága sem marad a mögött, amely gyorsaságot az álomteljesítménynek csorbítatlanul megadhatunk. A vita oly elvi kérdéseket vet föl, amelyek elintézését a közel jövőben nem remélem. Bevallom, hogy pl. B. *Egger* érvelése éppen a *Maury* guillotine-álma esetében nem hat rám meggyőzően. Én a következő magyarázatot javasolnám. Vajjon oly nagyon valószínűtlen-e, hogy *Maury* álma azt az elképzelést ábrázolja, amely emlékezetében évek óta készen el volt raktározva és amely abban a pillanatban felserkent — szinte azt mondanám, *lepergett* — amikor az alvó az ébresztő ingert felismerte? Így elsősorban teljesen kikapcsolódik az a nehézség, hogy ily hosszú történetet minden részletével együtt — amely az álmodó rendelkezésére állott — oly felette rövid időtartam alatt kelljen megszerkeszteni, mert hiszen az már meg volt szerkesztve. Ha a léc *Maury* nyakára éber állapotában esik, akkor talán a következő gondolata támadt volna: Lám ez éppen olyan, mintha az embert lefejeznék. Minthogy azonban alvás közben érte őt a léc, az álommunka az érkező ingert gyorsan a vágy teljesedésére használja fel, mintha azt gondolta volna (ezt teljesen képletesen kell venni): „Most itt a jó alkalom, hogy megvalósuljon az a vágyott képzeletem, amelyet ennél és ennél az olvasmánynál alkottam". Hogy az álmodott regény itt éppen olyan, amilyennek azt az ifjú hatalmasan izgató benyomások alatt megalkotta, az kétségtelen. Kit ne ragadna meg — főként, ha francia és hozzá művelődés-történész a rémuralom képe, amelyben a nemesség, férfiak és nők, a nem-

zet virága megmutatta, hogyan lehet derült lélekkel meghalni, a szellem frisseségét s a viselkedés előkelőségét a végzetes, utolsó útig megőrizni? Mily csábító dolog e világba képzelni magát, hogy ő az a fiatalember, ki hölgyétől kézcsókkal búcsúzik, hogy rettenthetetlenül lépjen a vesztőhelyre. Ha pedig a becsvágy volt elképzelésének főmozgatója, akkor a hatalmas egyéniségek egyikének helyét foglalja el, akik egy eszméért emberek ezreit küldik a halálba és Európa átalakulását megindítják, de akik mindezek ellenére maguk sincsenek biztonságban s fejük mint egy girondistáé vagy a hős Dantoné egy napon a guillotine alatt a porba hullhat. Hogy *Maury* fantáziája ilyen becsvágyó lehetett, arra az emlékezetében megőrzött az a vonás utal, hogy „beláthatatlan embertömeg kísérte".

Ezt az egész és régtől fogva kész fantáziát azonban nem kell az alvás alatt végig csinálni; elég annak egyszerű „megbillentése is". Ezt a következőkép gondolom: ha a zongorán néhány taktust megütünk és valaki mint a „*Don Juan*"-ban erre azt mondja: Ez *Mozart* „Figaro házassága"-ból való, akkor egyszerre egész sereg emlék rezdül meg bennem, amely közül már a következő pillanatban egyetlen részlet sem kerül a tudatba. A jelszó betörési kapu, amelyen át valami egységes lelki kép egyidejűleg a maga egészében megrezdül. Semmi okunk sincs feltenni, hogy ez a tudattalan gondolkodásban másképp van. Az ébresztő inger a pszichikai kaput ingerületbe hozza, amelyen a nyaktiló-fantázia egészéhez a bejárás megnyílik. Ez az inger azonban nem fut végig az álomban, hanem csak a már felébredt ember emlékezetében. Felébredés után visszaemlékszünk a fantázia részleteire is, amely az álomban azonban csak sommásan rezdült meg. Így nem áll módunkban meggyőződni, hogy valóban valami álmodottra emlékezünk-e vissza. Ugyanezt a magyarázatot még más ébresztő ingert követő álmokra is lehet alkalmazni, hogy t. i. kész fantázia az, amit az ébresztő inger a maga egészében vitt az álomba, így pl. *Napoleon* csata-álmára a pokolgép felrobbanása előtt. Az álmok között, amelyeket Justine *Tobowolska* az álmok látszólagos időtartamáról szóló értekezésében összegyüjtött, előttem az a legmeggyőzőbb, amelyet *Macario* (1857-ben) közöl egy szinpadi szerzőről, *Casimir Bonjour*-ról*. Egy este egyik darabjának első előadásán jelen akart lenni, de annyira elfáradt, hogy a szinfalak mögött egy széken éppen abban a pillanatban aludt el, amikor a függöny felgördült. Ez álmában végig élte mind az öt felvonást és látta a közönség meghatottságának különféleképp megnyilvánuló jeleit. Az előadás befejeztével azután egész boldo-

* Tobowolska, 53. oldal.

gan hallotta, hogy mint kiáltják a legélénkebb tetszésnyilvánítás közepett a nevét. Egyszerre felébredt és nem hitt a fülének s a szemének, hogy az előadás az első jelenet verseinél nem jutott tovább; nem alhatott többet két percnél. Nem nagy merészség feltenni, hogy amennyiben a színdarab öt felvonását átélte, a közönség magatartását részleteiben megfigyelte, nem okvetlen az alvás alatti új képzelettevékenységgel alkotta azt meg, hanem az a korábbi fantázia működés alapján ismétlődött meg a jelzett értelemben. *Tobowolska* más szerzőkkel együtt kiemeli, hogy a gyorsult képzelet-lefolyású álmok közös jellege, hogy azok különösen szorosan összefüggők; általában nem olyanok, mint más álmok és rájuk inkább sommásan emlékezünk, semmint részletesen. Ámde éppen ezek azok az ismertető jelek, amelyeket az ily kész, az álommunkától megérintett fantáziáknak mutatniok kell. Ezt a következtetést azonban a szerzők persze nem vonták le. Nem akarom ezzel azt állítani, hogy minden ébresztő álomnak magyarázata, vagy az álombeli gyorsított képzelet-lefolyás kérdése ezen az úton általában megoldható.

Az álomtartalom másodlagos megmunkálása és az álommunka többi tényezője közti viszony vizsgálata most elkerülhetetlenné válik. Vajjon úgy történik-e az, hogy az álom képzői, nevezetesen a sűrítő munka, a cenzura megkerülésének kényszere és az ábrázolhatóságra való figyelem az álom lelki eszközeiben az álomanyagból egy ideiglenes álomtartalmat alkotnak-e, amelyet az álommunka utólag annyira átalakít, hogy az a második hatóság követelményének lehetőleg megfelel? Aligha képzelhető ez így el. Inkább feltehető, hogy az álom kezdettől fogva kénytelen e hatóság követeléséből származó feltételnek megfelelni; úgy e feltétel, valamint a sűrítés, az ellentállás cenzurája és az ábrázolhatósága mind együtt és egyidejűleg kiválasztó és indukáló hatást gyakorol az álomgondolatok nagy tömegére. Az álomképzés négy feltétele közül mindenesetre a legutóbb megismert látszik az álomra nézve legkevésbé kényszerítő erejűnek. Az álomtartalom úgynevezett másodlagos megmunkálását végző lelki működés az éber gondolkodás munkájával azonos. Ezt a következő meggondolás valószínűsíti. Éber (tudatelőttes) gondolkodásunk éppen úgy viselkedik egy adott érzékelt anyaggal, mint a most tárgyalt másodlagos működés az álomtartalommal szemben. Természete diktálja, hogy anyagában rendet teremtsen, kapcsolatokat létesítsen és azt az értelmes összefüggés követelményének alárendelje. Sőt e tekintetben még túl is teszünk e mértéken; a szemfényvesztő azért tud mutatványával megtéveszteni, mert értelmünk e sajátságával számol. Azzal a törekvéssel, hogy az elénk tárt érzéki benyomásokat értelmesen

összeillesszük, követjük el a legkülönösebb tévedéseket, vagy hamisítjuk meg magát a rendelkezésünkre álló anyag igazságát. Erre vonatkozó bizonyítékok nagyon is ismertek, semhogy részletes felsorolásra szorulnának. Így értelemzavaró sajtóhibákat nem veszünk észre, mert helyükbe a szöveget helyesen képzeljük el. Egy nagy olvasókörrel bíró francia ujság szerkesztője állítólag fogadott, hogy egy hosszú cikk minden mondatába szedeti az „elölről", vagy „hátulról" szókat anélkül, hogy azt egy olvasója is észrevenné és megnyerte a fogadást. A hamis következtetés komikus példájára évekkel ezelőtt ujságolvasás közben jöttem rá. A francia kamara egy ülésén *Dupuy* bátor szava *„La séance continue"* eloszlatta az ijedelmet, amelyet egy anarchista bombájának robbanása okozott. A karzat látogatóit a merénylet benyomásáról tanuként hallgatták ki. Közöttük volt két vidéki atyafi is. Ezek közül az egyik elmondotta, hogy egy beszéd végén hallott ugyan dördülést, de azt hitte, hogy a képviselőházban az a szokás, hogy mindenkor egyet lőjjenek, ha a szónok a beszédét befejezi. A másik, aki valószínűleg már több szónokot hallgatott meg, ugyanerre az eredményre jutott, csak azzal a változtatással, hogy a lövés oly elismerés, amely csak különösen sikeres szónoklatoknak jár ki.

Tehát kétségtelen, hogy egyedül normális gondolkodásunk az a lelki hatóság, amely az álomtartalomtól megkívánja, hogy értelmes legyen és azt előzetes értelmezésnek veti alá és éppen ezáltal annak teljes félreértését okozza. Álomfejtésünk számára tehát az a szabály, hogy az álom látszólagos összefüggését, mint származására nézve gyanusat, minden esetben figyelmen kívül hagyjuk és az értelmessel éppúgy, mint a zavarossal ugyanazt az elemző utat visszafelé az álomanyaghoz megtesszük.

Eközben pedig észre fogjuk venni, hogy lényegében mitől is függ az álmoknak fent, a 245. oldalon említett minőség-skálája, amely a zavarostól a világosig terjed. Világosaknak azok az álomrészek tűnnek, amelyeken a másodlagos megmunkálás valamit véghez vihetett, zavarosaknak azok a többiek, ahol ennek az ereje a szolgálatot felmondta. Minthogy a zavaros álomrészletek oly gyakran egyúttal kevésbé élénkek is, azt következtetjük, hogy az egyes álomképletek plasztikus erejének egy részét a másodlagos álommunka szolgáltatja.

Arra, hogy miként befolyásolta a normális gondolkodás az álomkép végleges kialakulását, jobb hasonlatot nem találhatnék, mint azokat a rejtélyes feliratokat, amelyekkel a „Fliegende Blätter" olvasóit hosszú időn át mulattatta. Ennek célja, hogy egy mondatnak oly látszatot adjon, mintha latin felirat volna, pedig az a kontraszt kedvéért éppen valami német tájszólásban

írt és lehetőleg tréfás értelmű szöveg. E látszat eléréséért a szavak betű-elemeit szóösszefüggésükből kiszakították és újra rendezték. Így itt-ott egy valódi latin szó jött létre, más helyütt úgy látszott, mintha szavak rövidítéseivel volna dolgunk, vagy pedig mintha a felirat elmosódott részei vagy hézagai miatt lehetne a különálló betűk értelmetlenségének értelme. Ha a tréfának nem akarunk felülni, akkor minden feliratszerűségtől eltekintünk és csak a betűket vesszük szemügyre, hogy azokat a felkínált elrendezésre való tekintet nélkül anyanyelvünk szavaira összeállítsuk.

A másodlagos megmunkálás az álommunkának az a mozzanata, amelyet a legtöbb szerző észrevett és jelentőségét méltányolta. Tréfás képletességgel ecseteli *H. Ellis* ezt a munkát (Einleitung 10. p.)

„A dolgot valóban úgy képzelhetjük, hogy az alvásbeli tudat így szól magához: Itt jön a mesterünk, az éber tudat, aki rengeteg súlyt helyez az értelemre, a logikára és efélékre. Rajta! Ragadd meg a dolgokat, hozd őket mindegy, akárhogy rendbe, mielőtt belép, s a színteret birtokba veszi.

Delacroix (526 o.) ezt a munkamódot igen világosan az éber gondolkodáséval azonosnak mondja:

„Cette fonction d'interprétation n'est pas particulière au rêve; c'est le même travail de coordination logique que nous faisons sur nos sensations pendant la veille."

J. Sully ugyanezt a felfogást képviseli. Épp úgy *Tobowolska:*

„Sur ces succesions incohérentes d'hallucinations l'esprit s'efforce de faire le même travail de coordination logique qu'il fait pendant la veille sur les sensations. Il relie entre elles par un lieu imaginaire toutes ces images décousues et bouche les écarts trop grands qui se trouvaient entre elles." (93 o.)

Egyes szerzők szerint ez a rendező és magyarázó tevékenység még az álmodás alatt kezdődik meg és éber állapotban folytatódik. Így *Paulhan* (547 o.)

„Cependant j'ai souvent pensé qu'il pouvait y avoir une certaine déformation, ou plutôt reformation du rêve dans le souvenir . . . La tendence systématisante de l'imagination pourrait fort bien achever après le réveil ce qu'elle a ébauché pendant le sommeil. De la sorte, la rapidité rèelle de la pensée serait augmentée en apparence par les perfectionnements dus à l'imagination éveillée."

Leroy és *Tobowolska* (592 o.):

„Dans le rêve, au contraire, l'interprétation et la coordination se font non seulement à l'aide des données du rêve, mais encore à l'aide de celles de la veille . . ."

Ilyenformán érthető, hogy az álomképzés ez egyetlen felismert mozzanatát túlbecsülték, úgyhogy végül az álomalkotás egész teljesítményét a másodlagos megmunkálásnak tulajdonították. Az álomalkotás pl. *Goblot* és *Foucault* föltevése szerint az ébredés pillanatában menne végbe, mert az éber gondolkodásnak van az a képessége, hogy az alvás közben felmerülő gondolatokból álmot képezzen.

Leroy és *Tobowolska* mondják erről a felfogásról: „*On a cru pouvoir placer le rêve au moment du reveil et ils ont attribué à la pensée de la veille la fonction de construire le rêve avec les images présentes dans la pensée du sommeil.*"

A másodlagos megmunkálás méltatásához csatolom *H. Silberer*-nek az álommunkára vonatkozó ujabb finom megfigyeléseit.

Ő, mint más helyen is megemlítettem,* a gondolatoknak képekké alakulását mintegy tetten érte, úgyhogy fáradság és álomittasság állapotaiban szellemi munkára kényszerítette magát. Ekkor a megmunkált gondolat eltünt előle és helyébe egy látomány lépett, amely legtöbbnyire az elvont gondolat pótlékának bizonyult. (Lásd a példákat a 257. oldalon). Nos, ezeknél a kísérleteknél megtörtént, hogy a felmerülő kép, amelyet egy álomelemmel egyértékűnek vehetünk, mást ábrázolt, mint a megmunkálásra váró gondolat, nevezetesen magát az elfáradást, a munkával járó nehézséget és kedvetlenséget, tehát a szubjektív állapotot, a fáradozás tárgya helyett a fáradozó ember munkamódját. *Silberer* ezt a nála gyakran fellépő jelenséget „*funkcionális*"-nak nevezte el megkülönböztetésül a várt „*matériális*" jelenségtől.

„Például: Egy délután álmosan fekszem pamlagomon, azután arra kényszerítem magamat, hogy egy bölcseleti kérdésről gondolkodjam. Azon igyekszem, hogy Kant és Schopenhauer nézeteit az időről összehasonlítsam. Álomittasságom miatt nem sikerül, — amint ez az összehasonlításhoz szükséges volna — a két bölcsész gondolatmenetét egymás mellé állítanom. Több meddő kísérlet után a Kant-féle levezetést minden erővel még egyszer elmémbe vésem, hogy azt azután a Schopenhauer-féle kérdés feltevésére alkalmazzam. Ezután figyelmemet az utóbbi felé fordítom, amikor most Kant-ra akarok visszatérni, kiderül, hogy az megint eltünt előlem, bármennyire fáradozom is, hogy azt újra előkeressem. A meddő fáradozás, hogy a fejemben eldugott Kant-aktákat csukott szemmel ujra megtaláljam, bennem egyszerre mint valami álomkép szemléltető képletes szimbolumként jelentkezik: *Egy mogorva titkártól valami felvilágosítást kérek,*

* Lásd 257. oldalt.

aki íróasztala fölé hajol és sürgetésemre sem zavartatja magát. Félig felemelkedve kelletlenül és elutasítón tekint reám." (Jahrb. I. 314. old.).

Lássunk más példákat, melyek az alvás és ébrenlét közötti ingadozásra vonatkoznak:

„2. sz. példa. — A kísérlet körülményei: Reggel felébredéskor. — Egy bizonyos alvási mélységben (derengő állapotban) egy előző álmon gondolkodom, azt mintegy újra végigálmodom, érzem, hogy az éber öntudathoz közelebb jutok, de még derengő állapotban akarok maradni.

Jelenet: *Egy patakon fél lábbal átlépek, de lábamat csakhamar megint visszahúzom, az innenső parton akarok maradni.*" (Jahrb. III. 625. o.)

„6. sz. példa. — A körülmények ugyanazok, mint a 4. sz. példánál. (Még egyideig fekve akar maradni, anélkül, hogy aludnék). Egy kicsit még aludni szeretnék.

Jelenet: *Valakitől búcsúzom és megegyezem vele (férfival, vagy nővel), hogy nemsokára megint találkozunk.*"

A „funkcionális" jelenséget az állapotnak és nem a tárgy mivoltának ábrázolását *Silberer* főkép az elalvás és a felébredés állapotaiban figyelte meg. Könnyen érthető, hogy csak az utóbbi eset jöhet az álomfejtésnél figyelembe. *Silberer* jó példákon mutatta ki, hogy számos álom nyilvánvaló álomtartalmának utolsó részletei, melyekhez a felébredés közvetlenül csatlakozik, nem ábrázolnak egyebet, mint magát a felébredés szándékát, vagy folyamatát. E célra szolgál: a küszöb átlépése („küszöb-szimbolika"), a helyiség elhagyása, hogy onnan egy másikba lépjünk, elutazás, hazajövetel, búcsú egy kísérőtől, vízbemerülés és egyebek. Viszont nem hallgathatom el, hogy a küszöb-szimbolikára vonatkoztatható álomelemeket a magam álmaiban, úgy, mint az általam analizált személyekében, sokkal ritkábban találtam, mint azt az ember *Silberer* közlései után várhatná.

Semmi esetre sem elképzelhetetlen, vagy valószínűtlen, hogy ez a „küszöb-szimbolika" egy álom-összefüggés kellő közepén egyes elemek megvilágítására is szolgálhat, így pl. oly helyen, ahol az alvás-mélység ingadozásairól van szó. Ámde megbízható példákat erre nem kaptunk. A túlterminálás esete gyakrabban forog fenn, az ugyanis, hogy az álom egy pontja, amely anyagi tartalmát az álomgondolatok szövevényéből meríti, *ezenfelül* arra is felhasználódik, hogy a lelki tevékenység valamely állapotát ábrázolja.

Silberer igen érdekes funkcionális tüneménye — felfedezőjének hibáján kívül — sok visszaélésre adott alkalmat, amennyi-

ben az az ősi hajlandóság, hogy az álmokat elvontan, szimbolikusan fejtsék meg, benne támasztékot talált. A „funkcionális kategória" hangsúlyozása némelyeknél odáig megy, hogy funkcionális tüneményről beszélnek mindenütt, ahol az álomgondolatok tartalmában intellektualis működés, vagy érzésfolyamat van, jóllehet ennek az anyaga épp olyan joggal kerülhet az álomba nappali maradék gyanánt, mint minden más.

Elismerjük, hogy az éber gondolkodás részéről történő álomképzéshez a *Silberer*-féle jelenségek egy második adatot szolgáltattak, amely azonban nem olyan állandó és jelentős, mint az első, amelyet „másodlagos megmunkálás" néven ismertünk meg. Bebizonyult itt, hogy a nappali tevékeny figyelemnek egy darabja az alvás állapota alatt is az álom felé fordul, azt ellenőrzi, bírálja és továbbra is megtartja hatalmát, hogy azt félbe is szakíthassa. Közelfekvő dolog volt, hogy ebben az ébren maradt lelki hatóságban a cenzort ismerjük fel, amelynek az álomalakulásban oly erős gátló befolyása van. Amit *Silberer* megfigyelései ehhez hozzáadnak, az a tény, hogy bizonyos körülmények között az álomban az önmegfigyelésnek egy neme működik közre és az álomtartalomhoz a maga adalékát szolgáltatja. Ennek a — kiváltkép a bölcselkedő főknél erősen kiütköző — önmegfigyelő hatóságnak valószínű kapcsolatait az endopszichikus észrevevéshez, a vonatkoztatási téveszméhez, a lelkiismerethez és az álomcenzurához más helyütt kell tárgyalnom.*

Rátérek tehát, hogy az álommunka e kiterjedt fejtegetését összefoglaljam. Előttünk állt a kérdés, vajjon a lélek használja-e az álomképzésnél valamennyi képességét, vagy annak csak működésében gátolt töredékét. Vizsgálataim odavezettek, hogy az ily kérdés feltevését, mint a viszonyoknak meg nem felelőt, elvessem. Ha azonban a feleletadásnál ugyanazon a területen maradunk, amelyre bennünket a kérdés kényszerít, akkor mind a két — egymást látszólagos ellentétességénél fogva kizáró — felfogásra igennel kell felelnünk. A lelki munka az álomképzés folyamán két műveletre bomlik: Egyik az álomgondolatok létesítése, a másik azoknak álomtartalommá alakítása. Az álomgondolatok teljesen kifogástalanok és azokat a lélek amennyire minden arra szolgáló teljesítő ereje képes, formálta; ezek tudatossá nem vált gondolkodásunkhoz tartoznak, amelyből bizonyos áthelyeződéssel tudatos gondolataink is keletkeznek. Bármennyi ismeretre érdemes és rejtélyes dolog volna is bennük, a rejtélyek még sincsenek az álommal különös vonatkozásban és nem ér-

* Zur Einführung des Narzissmus. Jahrbuch der Psychoanalyse, VI., 1914. (Ges. Schriften, Bd VI.)

demlik meg, hogy az álomproblemák között tárgyaltassanak.* Ezzel szemben az a másik munkarész, amely a tudattalan gondolatokat álomtartalommá alakítja, az álomélet sajátossága és arra különösen jellegzetes. Nos ez a tulajdonképpeni álommunka sokkal jobban eltávolodik az éber gondolkodás mintaképétől, mint azt az álomképzésbeli lelki teljesítménynek még a leghatározottabb lekicsinylői is vélték. Nem hanyagabb talán, nem inkorrektebb, nem tökéletlenebb, mint az éber gondolkodás, hanem attól minőségileg teljesen különböző valami és ezért vele közvetlenül össze sem hasonlítható. Általában nem gondolkodik, számol, ítél, hanem arra szorítkozik, hogy átalakítson. Ezt a munkát kimerítően meghatározhatjuk, ha szem előtt tartjuk azokat a feltételeket, melyeknek a munka termékének meg kell felelnie. Kell ugyanis, hogy a produktum, az álom, mindenekelőtt a *cenzura* elől elkerüljön; e célból az álommunka felhasználja a *lelki intenzitások eltolását* egészen az összes lelki értékek átértékeléséig. Kell, hogy a gondolatok kizárólag, vagy túlnyomóan látási vagy hallási emlékezeti nyomok anyagában fejeződjenek ki és ebből a követelményből hárul az álommunkára az *ábrázolhatóságra való figyelem*, amelynek újabb eltolások segítségével felel meg. Szükséges (valószínűleg), hogy nagyobb intenzitások jöjjenek létre, mint aminők az álomgondolatokban éjjelente rendelkezésre állanak és e célra szolgál az a bőséges *sűrítés*, melynek az álommunka az álomgondolat alkatrészeit alávetí. A gondolati anyag logikus viszonylataira kevés figyelem esik, azokat végül az álmok *formális* sajátosságai fogják rejtett módon ábrázolni. Az álomgondolatok indulatai kevesebb változást szenvednek, mint képzet-tartalmuk. Rendszerint elfojttat-

* Régebben rendkivüli nehézséget okozott nekem, hogy az olvasót a nyilvánvaló (manifest) álomtartalom és a lappangó (latens) álomgondolat megkülönböztetésére szoktassam. Az emlékezetben megőrzött és meg nem fejtett álomból egyre ujabb és ujabb érveket és kifogásokat merítettek és nem akarták az álomfejtés követelményét meghallani. Miután végre, legalább az analitikusok egy része megbarátkozott azzal, hogy a nyilvánvaló álom helyébe annak a fejtés segélyével megtalált értelmét helyezze, egy másik összetévesztés hibájába estek, amelyhez épp oly konokul ragaszkodnak. Az álom lényegét ebben a lappangó (latens) tartalomban keresik, közben azonban nem veszik észre azt a különbséget, amely a lappangó álomgondolat és az álommunka közt fennáll. Az álom alapjában véve semmi más, mint gondolkodásunk egy különös *formája*, amelyet az alvásállapot feltételei tesznek lehetővé. Az *álommunka* az, ami ezt a formát létrehozza és csakis ez az álom lényeges része és különlegességének magyarázata. Ezt az álom hirhedt „prospektiv tendenciájának" elismeréseképpen mondom. Hogy az álom lelki életünket elfoglaló feladatok megoldásával foglakozik, semmivel sem figyelemreméltóbb, mint az, hogy tudatos éber életünk így foglalkozik velük és csak azt illeszti hozzá, hogy ez a munka a tudat-előttesben is végbemehet, ami egyébként előttünk úgyis ismeretes.

nak, ha megmaradnak, képzeteiktől leváltan hasonlóságuk szerint kapcsolódnak. Az álommunkának csak egyik és mennyiségét tekintve nem állandó részét teszi az a megmunkálás, amelyet a részben felébresztett éber gondolkodás hajt végre, s csupán ez alkalmazkodik talán némikép ahhoz a felfogáshoz, amelyet a szerzők az álomképzés egész tevékenységére nézve tekintettek érvényesnek.

VII

AZ ÁLOMFOLYAMATOK LÉLEKTANA

Mások közléséből tudomásomra jutott álmok között van egy, amely most megkülönböztetett figyelmünkre tarthat számot. Ezt az álmot egy nőbetegem mondotta el, aki azt egy álomról tartott előadáson hallotta; eredeti forrása ismeretlen előttem. Betegemre azonban tartalma miatt nagy hatást tehetett, mert nem mulasztotta el, hogy utána ne álmodja, vagyis annak egyes elemeit saját álmában meg ne ismételje; ezzel az átvitellel kifejezésre juttatta, hogy az álom bizonyos pontjával egyetért.

Ennek a példaképül szolgált álomnak előzményei a következők: Egy apa éjeken és napokon át beteg gyermekét ápolta. Amikor a gyermek meghalt, az apa a szomszéd szobában lepihent. Az ajtót azonban nyitva hagyta, hogy hálóhelyéről belássan oda, ahol gyermeke holttestét nagy gyertyák között ravatalon feküdt. Virrasztással egy öreg embert bíztak meg, aki imákat mormolva ült a halott mellett. Néhány órai alvás után az apa azt álmodja, hogy *gyermeke mellette áll, karját megfogja és szemrehányóan nyöszörgi: Apám, nem látod, hogy elégek?* Az apa felébred, észreveszi az éles fénysugarat, amely a halottas szobából árad, odasiet és látja, hogy a virrasztó aggastyán elszundított és egy ledőlt égő gyertya a takarót és a drága halott egyik karját megégette.

E megindító álom magyarázata elég egyszerű és azt, amint betegem elbeszélte, az előadó is helyesen fejtette meg. A nyitvamaradt ajtón fény hatolt az alvó szemébe, ez benne azt a gondolatot keltette, amely éber állapotban is feltámadt volna benne, hogy egy gyertya eldőlt és így a holttest közelében tűz támadt. Azzal az aggodalommal aludt el, hogy a virrasztó öreg nem fog feladatának megfelelni.

Mi sem találtunk ezen a fejtésen semmi kivetni valót, legfeljebb hangsúlyozni kell azt a szempontot, hogy az álom tartalma nyilván túldeterminált és hogy az, amit a gyermek az álomban mondott az olyan elemekből van összetéve, amelyek

az apát életében csakugyan jelentős eseményekhez kötik. Így a gyermeknek az a panasza, hogy „elégek", a halált okozó lázra, azok a szavak pedig, hogy „apám, hát nem látod" egy más, előttünk ismeretlen, de indulattal teli eseményre vonatkozhatnak.

Tekintettel arra, hogy az álmot értelmes, a lelki történések összefüggésébe illeszthető folyamatnak ismertük meg, joggal csodálkozhatunk, hogy ily körülmények között álom egyáltalán létrejött, amikor éppen az volt kívánatos, hogy az apa minél hamarább felébredjen. Látni fogjuk, ebből az álomból sem hiányzik a vágyteljesedés. Az álomban a halott gyermek úgy viselkedik, mintha élne; figyelmezteti atyját, ágyához jön és karjánál fogva húzza, amint abban a helyzetben tehette, amelyből az álom a gyermek szavainak első részletét merítette. E vágyteljesedésért hosszabbította meg tehát az apa alvását egy pillanattal. Az álom győzött az ébrenlét megfontoltsága fölött, mert élőnek mutathatta még egyszer a gyermeket. Ha az apa előbb ébredt volna fel és akkor jött volna arra a következtetésre, amely a halottas szobába vezette, akkor ezzel az egy pillanattal mintegy megrövidítette volna gyermeke életét.

Nem kétséges, hogy ez a kis álom melyik sajátosságával bilincseli le érdeklődésünket. Eddig elsősorban az a kérdés foglalkoztatott bennünket, mi az álom rejtett értelme, hogy találunk reá és hogy az álommunka mily eszközöket vesz igénybe az értelem elrejtésére. Eddig az álomfejtés feladatai látóterünk középpontjában állottak. S im egy álomra bukkanunk, amelynek fejtése magától adódik, értelme leplezetlen. S mégis látnunk kell, hogy ez az álom is megtartotta azt az alapjellegét, amely éber gondolkodásunktól annyira eltérővé teszi és a magyarázat szükségét felkelti. Csak akkor vesszük észre, milyen fogyatékos maradt álom-pszichológiánk, ha mindent félreteszünk, ami az álomfejtés munkájához tartozik.

Mielőtt azonban kutatásunkban erre az új ösvényre térnénk, álljunk meg és tekintsünk vissza, vajjon eddigi utainkon nem hagytunk-e valamely lényeges dolgot figyelmen kívül. Mert tisztába kell jönnünk azzal, hogy utunk kényelmes és kellemes szakaszát elhagytuk. Eddig, ha nem nagyon tévedek, minden út amelyet megtettünk, a világosság, a tiszta és teljes megértés felé vezetett. Attól a pillanattól kezdve, amelyben az álom lelki folyamataiba mélyebben akarunk hatolni, minden ösvény a sötétbe visz. Semmiesetre sem juthatunk el odáig, hogy az álmot lelki folyamatként *megmagyarázzuk,* mert magyarázni annyit jelent, mint az ismeretlent ismeretesre visszavezetni és ezidőszerint nincs oly lélektani tudásunk, amelynek alárendelhetnők azt, amit az álmok lélektani vizsgálatából megismerési alap gyanánt

felvehetünk. Ellenkezőleg a feltevések egész sorát kell felállítanom, amelyek a lelki szerkezet építményéről és az abban működő erők játékáról csak sejtésekig jutnak el. E feltevéseknél arra is kell ügyelnünk, hogy azokat az első logikai kapcsolatokon túl nagyon messze ne szövögessük, nehogy értékük meghatározhatatlanná váljék. De ha a következtetésekben hibát nem is ejtenénk és minden logikusan kínálkozó lehetőséget számításba vennénk, még akkor is az a veszély fenyegetne, hogy az alapelemek valószínű tökéletlenségével számításaink teljesen balul ütnek ki. A lélek műszerének szerkezete és munkamódja felől az álom, vagy más *elszigetelt* működés még oly gondos vizsgálata sem világosít fel, vagy legalább is nem ad indokolást. Ebből a célból össze kell hordanunk mindent, ami a lélek-működések összehasonlító tanulmányozása közben állandóan szükségesnek bizonyul. Így azoknak a lélektani feltevéseknek, amelyeket az álomfolyamatok elemzéséből merítünk, mint egy állomáson várakozniok kell, amíg csatlakozásukat más vizsgálatok eredményeihez megtalálják, amelyek más kiinduló pontból azonos problemák magvához törekszenek.

A

AZ ÁLMOK ELFELEJTÉSE

Úgy vélem tehát, forduljunk most egy olyan tárgyhoz, amelyből egy eddig figyelemre nem méltatott ellenvetés támad, olyan ellenvetés, amely mégis alkalmas arra, hogy az álomfejtés körüli vizsgálódásunkat alapjában megingassa. Több oldalról kifogásolták, hogy az elemezendő álmot tulajdonképpen nem is ismerjük, helyesebben: semmi bizonyítékunk sincs arra, hogy azt úgy ismerjük, ahogy az valóban lefolyt. (L. 32. l.)

Amire az álomból emlékezünk és amin az álomfejtés művészetét gyakoroljuk, az először is emlékezetünk hűtlensége folytán csonka, minthogy az emlékezet éppen az álmok megőrzésére különösen képtelen és ezért talán az álom tartalmának éppen a legfontosabb részleteit nem tudja megőrizni. Hiszen ha álmainkra figyelünk, gyakran találunk okot panaszra, hogy sokkal többet álmodtunk és sajnos nem tudunk belőle mást, mint egy töredéket, amelynek emléke magunk előtt is sajátságosan bizonytalan. Másodszor minden azt igazolja, hogy emlékezetünk az álmot nemcsak hézagosan, hanem helytelenül és meghamisítva is tükrözi vissza. Amint egyrészt kételkedhetünk, hogy az álmodott dolog valóban oly összefüggéstelen és elmosódott volt, mint

ahogy azt az emlékezet állítja, éppúgy kétségbe vonhatjuk, hogy oly összefüggő volt az, mint ahogy azt elbeszéljük. Nem tudjuk, hogy az elmondás kísérleténél az eleve meglevő, vagy az elfelejtés által teremtett hézagokat nem töltjük-e ki önkényesen új anyaggal és hogy álmainkat nem diszítjük-e, nem kerekítjük-e ki és nem igazítjuk-e helyre. Így semmiféle véleményünk sem lehet afelől, hogy mi is volt álmunk igazi tartalma. De egy szerző *(Spitta)** még azzal a gyanuval is él, hogy minden rendet és összefüggést voltakép csak akkor viszünk álmainkba, amikor vissza akarjuk idézni. Így az a veszély fenyeget bennünket, hogy magát a tárgyat csavarják ki kezünkből, amikor az álom értékének meghatározására vállalkoztunk.

Eddigi álomfejtéseink közben erre a figyelmeztetésre nem hederítettünk. Ellenkezőleg, az álomtartalom legkisebb, legjelentéktelenebb és legbizonytalanabb részletét is éppoly szükségesnek tartottuk megfejteni, mint az álomtartalom világos és biztosan megőrzött részleteit. Irma injekciójáról szóló álomban ez a mondat fordul elő: M. doktort *gyorsan* hivatom és feltettük, hogy még ez a hozzátétel sem volna az álomban, ha ebből egy különleges értelmezés nem kínálkoznék. Így jutottam a szerencsétlen nőbeteg történetéhez, akinek ágyához az idősebb kollegát „gyorsan' elhívtam. Abban a látszólagos képtelen álomban, amely az ötvenegy és ötvenhat közötti különbséget *quantité négligeable*-ként kezeli, az ötvenegyes szám többször szóba került. Ahelyett, hogy ezt magától értetődőnek, vagy közömbösnek találnám, a rejtett álomgondolat egy másik gondolatmenetére következtettem, amely az ötvenegyes számhoz fűződött. A nyom, melyet tovább követtem, azokhoz az aggodalmakhoz vezetett, amelyek az ötvenegyedik évet az élet határául állítják, éles ellentétben egy uralkodó felfogással, amely az életévekkel dobálódzik. A *„non vixit"* álomban a következő jelentéktelen közbeszúrásra akadtam, amely figyelmemet eleinte elkerülte: *„Minthogy P. őt nem érti meg, Fl. engem kérdez, stb."* Mikor azután az elemzés megakadt, ezekhez a szavakhoz visszatértem és onnan megtaláltam az utat, amely az álomgondolatok közbevetett csomópontjaként szerepelt. Ehhez pedig a költő alábbi sorai segítettek:

Selten habt Ihr mich *verstanden*
Selten auch verstand ich Euch,
Nur wenn wir im *Kot* uns fanden,
So verstanden wir uns gleich!

* Hasonlóan *Foucault* és *Tannery*.

Minden elemzés példákkal igazolhatná, hogy az álomfejtésben az álomnak éppen a legjelentéktelenebb vonásai mennyire nélkülözhetetlenek és hogy a feladat megoldását mennyire elodázza, ha a figyelem csak elkésve fordul feléjük. Egyforma figyelemre méltattam az álomfejtésben a nyelvbeli kifejezés minden árnyalatát, úgy, ahogy az szövegezve volt. Sőt, ha értelmetlen, vagy elégtelen szöveget kaptam, vagyis olyat, amelynél látszólag minden erőlködés ellenére sem sikerült az álmot helyesen megfogalmazni, még e kifejezésbeli hiányosságot is tiszteletben tartottam. Szóval mindazt, ami az írók szerint önkényes, a zavarban összecsapott rögtönzés, úgy kezeltem, mint valami szent szöveget. Ez az ellentmondás magyarázatra szorul.

A magyarázat javunkra szól anélkül, hogy az írók igazát tagadnók. Az álom keletkezéséről szerzett újabb megismeréseink alapján ezek az ellentmondások teljesen összeegyeztethetők. Igaz, hogy az álmot eltorzítják akkor, amikor el akarják beszélni, de ebben a torzításban megint csak a normális gondolkodásnak azt a működését látjuk viszont, amit az álom másodlagos és gyakran félreérthető átdolgozásának neveztünk. Ez a torzítás maga sem egyéb, mint egy darabja annak az átdolgozásnak, amelynek az álomcenzura folytán az álomgondolatok törvényszerűen alá vannak vetve. A szerzők az álomtorzításnak nyilvánvalóan működő elemét megsejtették, vagy észrevették; ez azonban nem sokat jelent nekünk, mert tudjuk, hogy az álmot a rejtett álomgondolatokból egy sokkal terjedelmesebb és kevésbé könnyen érthető torzító munka választotta tárgyául. A szerzők csak abban tévednek, hogy önkényesnek tartják azt a módosulást, amely az álomnál akkor történik, amikor visszaemlékszünk rá, vagy szavakba foglaljuk, ennélfogva azt hiszik, hogy az álom tovább már nem is fejthető s módosulása félrevezethet bennünket a megismerésben. Ezek a kutatók lebecsülik a lelki történések meghatározottságát. Nincs itt semmi önkényes. Általánosságban is kimutatható, hogyha a lelki mozzanat célkitűzés nélkül marad, nyomban egy második célkitűzés irányítja a lelki folyamatot. Ha például azt akarom, hogy egész önkényesen egy szám jusson eszembe, ez nem fog sikerülni; azt a számot, amely eszembe jutott, egyértelműleg és szükségszerűleg oly gondolatok szabták meg, amelyek a pillanatnyi elhatározásomtól távol állhattak.* Épp ily kevéssé önkényesek azok a változások is, amelyeket az álmok az ébrenlétben elmondásuk folyamán elszenvednek. E szövegek társításos kapcsolatban vannak a tartalommal, amelynek helyét elfog-

* Lásd Psychopathologie des Alltagslebens. I. kiadás, 1901. és 1904. és 11. kiadás 1929. (Ges. Schriften, Bd. IV.)

lalják és arra szolgálnak, hogy megmutassák nekünk ahhoz a tartalomhoz az utat, amely maga is talán egy további másik tartalomnak a pótléka.

Betegeimmel végzett álomelemzések közben ennek az állításnak az igazságát következőképp szoktam — és mindig sikerrel — megvizsgálni. Ha egy álom először nehezen érthető, akkor arra kérem a beteget, hogy mondja el újra az álmát. A beteg ekkor ritkán használja ugyanazokat a szavakat. Azokon a helyeken azonban, ahol az elbeszélő a kifejezését megváltoztatta, kell az álomleplezés gyöngéjét sejtenem. Ezek a helyek arra szolgálnak, mint amire *Hagen*-nek a hímzett jel *Siegfried* köntösén szolgált. Ott kezdhetem az álomfejtést. Felszólításom az elbeszélőt óvatossá tette, hogy az álom fejtésére különös fáradságot szándékozom fordítani. A beteg az ellenállás kényszere alatt az álompalástolásnak gyengébb pontjait hirtelen megvédi azzal, hogy valamely áruló kifejezést egy attól távolabbival pótol. Így figyelmessé tesz a kihagyott kifejezésre. Abból az erőlködésből azonban, amellyel a beteg az álommegoldással szemben védekezik, arra a gondosságra is következtetek, amellyel az álommunka az álom köntösét szőtte.

Kevésbé van igazuk a szerzőknek, amikor az álomelbeszélésre vonatkozó kétkedésünket annyira helytállóknak veszik. Ez a kétely ugyanis nélkülöz minden intellektuális bizonyítékot, hisz az emlékezet biztosságáról semmi biztosítékunk nincsen és mégis sokkal gyakrabban hiszünk adatainak, semmint az tárgyilagosan indokolt volna. Kételkedésünk az álom helyes reprodukálásában, vagy az egyes álom-adatban megint csak az álomcenzurából, abból az ellentállásból származik, amely nem engedi, hogy az álomgondolat a tudatba hatoljon. Ez az ellentállás nem merül ki a már létesített eltolásokban és helyettesítésekben, hanem abban is jelentkezik, hogy a már bebocsátott anyaghoz kételkedés formájában hozzászegül. Ezt a kételkedést annál könnyebben ismerjük félre, mert óvatosságból az álomnak sohasem intenzív, hanem csak a gyenge és homályos elemeit támadja meg. Mi azonban már tudjuk, hogy az álomgondolat és az álom között minden pszichikai érték teljesen átértékelődött; a torzítás csak értékelvonás révén lehetséges, rendszerint ebben nyilvánul meg és esetenként ezzel be is éri. Ha azután az álom egy-egy homályos eleme fölött még kétségben is vagyunk, akkor ez ujjmutatás nyomán abban egyik száműzött álomgondolatnak közvetlenebb leszármazottját ismerhetjük fel. Úgy vagyunk ezzel, mint az ókor vagy a renaissance valamely köztársaságában nagy felfordulások idején. Az uralkodó nemes és hatalmas családokat száműzték, minden magas állást jövevényekkel töltöttek be és a

bukottaknak legfeljebb csak egészen elszegényedett, befolyásnélküli tagjait, vagy távoli híveit tűrték meg a városban. Ám még ezek sem élvezhetik a teljes polgárjogokat és gyanakvó szemmel nézik őket. A gyanakvás szerepét az álom esetében kételkedésünk játssza. Ezért követelem az álomelemzésnél, hogy a biztosság értékelésének egész skálájától magunkat függetlenítsük és a leghalványabb lehetőséget, hogy az álomban valami így, vagy amúgy történt, teljesen bizonyosnak vegyük. Amíg valaki egy álom-elem követésénél nem határozza el, hogy mindezekre a tekintetekre nem ügyel, addig az analizis megakadt. Ha valamely elemet nem veszünk komolyan, akkor ez az analizáltra azzal a lelki hatással fog járni, hogy neki az elem mögött rejlő kelletlen képzetek közül semmi sem jut az eszébe. Ilyen következtetés tulajdonképpen nem magától értetődő. Egyáltalán nem volna képtelenség, ha valaki azt mondaná: Hogy benn van-e az álomban ez vagy amaz, azt nem tudom biztosan, de azért arról ez és ez jut eszembe. Ámde a beteg ezt sohasem mondja. A kételkedés analizist zavaró hatása árulja el éppen, hogy a kétely a lelki ellentállás eszköze és származéka. A pszichoanalizis joggal bizalmatlan. Egyik szabálya így hangzik: *Minden, ami a munka folytatását zavarja, ellentállás.**

Az álmok elfelejtése is mindig kifürkészhetetlen, amíg megmagyarázásához figyelembe nem vesszük a lelki cenzura hatalmát. Annak az érzésnek, hogy az ember éjjel igen sokat álmodott, de abból csak keveset jegyzett meg, bizonyos esetekben más is lehet az értelme és pedig, hogy az álommunka az éjjelen át érezhetően folyt le, de csak ezt az egy rövid álmot hagyta meg. Különben nem lehet kétséges, hogy az álmot felébredés után fokozatosan elfelejtjük. Elfelejthetjük akkor is, ha kínosan erőlködünk, hogy megjegyezzük. Azt hiszem azonban, hogy amint rendszerint az elfelejtés mértékét túlbecsülik, úgy becsülik túl emlékezésünknek az álom hiányossága folytán beálló veszteségeit is. Mindazt, ami az álomtartalomból a felejtés folytán elveszett, elemzéssel vissza lehet szerezni. Az esetek nagy számában egy megmaradt álomfoszlányból, ha nem is az álmot — nem

* Könnyen félreérthető az itt oly határozottan hangzó kijelentés: „Minden ami a munka folytatását zavarja, ellentállás.". Ez természetesen az analitikus számára figyelmeztetés, amely csak mint technikai szabály jelentős. Nem vitatjuk, hogy a kezelés alatt különféle események adódhatnak, amelyek a beteg szándékán kívül esnek. Meghalhat az atya anélkül, hogy a beteg ölte volna meg, háború is kitörhet, amely az analízisnek véget vet. Ám e kijelentés kétségtelen túlzása mögött egy új és jó értelem rejlik. Még ha a zavaró reális esemény a betegtől független is, mégis gyakran magától a betegtől függ, milyen mértékben enged a zavaró hatásnak. Az ellenállás éppen az ily esetek készséges és mértéktelen kihasználásában mutatkozik.

is ezen múlik a dolog — hanem az álomgondolatokat mind fel lehet találni. Ez nagyobb figyelmet és fegyelmet követel az elemzésnél. Ennyi az egész; nem sok, de elegendő, hogy megmutassa, hogy az álom elfelejtése körül ellenséges szándék nem hiányzott.*

Az álomelfelejtés** célzatos és az ellentállást szolgáló természetének meggyőző bizonyítékát megtaláljuk, ha az elemzésnél az elfelejtésnek kezdeti fokozatait is figyelembe vesszük. Nem is oly ritka, hogy az elemző munka kellős közepén az álomnak egy kihagyott részlete hirtelen felbukkan, amely részletet eddig elfelejtettnek tekintettünk. Ám ez a feledésből kiragadott álomrészlet mindenkor a legfontosabb, a legrövidebb úton visz az álom megoldásához és ezért volt a legerősebb ellentállásnak ki-

* Hogy a kétségnek és bizonytalanságnak az álomban milyen jelentősége van, s mint zsugorodik össze az álomtartalom egyetlen álomelemmé, arra példaképpen egy álmot idézek „Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse" (1916) című munkámból, amelynek elemzése rövid időhaladékkal ugyan, de mégis sikerült:

„Egy kétségeskedő nőpaciensemnek hosszasabb álma volt, amelyben előfordul, hogy bizonyos személyek az „élc"-ről írott könyvemről beszélnek neki s azt igen dícsérik. Azután valami „kanális"-ról esik szó, vagy valami más könyvről, amelyben a kanális előfordul, vagy talán valami egyéb dolog a kanálisról... Ő nem tudja... a dolog egészen homályos.

Azt hihetné már most valaki, hogy a „kanális" -álomelemet nem lehet megfejteni, mert az maga oly bizonytalan is. Abban igazuk van, hogy a megfejtés nehéz; de nem azért nehéz, mert bizonytalan, hanem valószínűleg a bizonytalanságnak van valami oka, ugyanaz, ami a megfejtést is megnehezíti. Az álmodónak a kanálishoz semmi sem jut az eszébe; persze én sem mondhatok róla semmit. Kisvártatva és pedig már a következő napon elbeszéli, hogy valami az eszébe jutott, ami *talán* idetartozik.

Ez ugyancsak egy élc, amelyet elmondtak neki. Dover és Calais között a hajón egy ismert író beszélget egy angollal, aki valamiféle összefüggésben idézi ezt a mondatot: *Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas.* Az író így felel: *Oui, le Pas de Calais,* amivel azt akarja mondani, hogy szerinte Franciaország nagyszerű, Anglia pedig nevetséges. Csakhogy a Pas de Calais is *kanális,* tudniillik a La Manche-*csatorna.* Azt kérdi azután, van-e ennek az ötletnek valami köze az álomhoz. Bizonyára, felelem; ez valóban megadja a rejtélyes álomelem megoldását. Abban csak nem kételkedhetünk, hogy ez a vicc már az álom előtt, mint a „kanális" megfelelő, tudattalan eleme önben megvolt és csak nem hihetjük, hogy ezt a viccet utólagosan gyártotta az álomhoz. Az ötlet ugyanis nem jelent mást, mint kételkedést, amely az illetőnél a tüntető csodálkozás mögött elrejtőzködik; így az ellentállás oka mindkettőnek, annak is, hogy az annak megfelelő álomelem oly bizonytalanul sikerült. Figyeljünk itt az álomelem viszonyára a neki megfelelő tudattalanhoz. Olyan ez, mintha az álomelem egy kis darabja volna a tudattalannak, mintha csak példálódzás volna rá; kiszakítottságában teljesen érthetetlenné vált."

** Lásd „Der psychische Mechanismus der Vergesslichkeit" című kis dolgozatomat a megfeledkezés szándékosságáról. (Monatschrift für Psychiatrie und Neurologie, 1898. Ugyanezt felvettem később a „Psychopathologie des Alltagslebens"-be is. Ges. Schriften, Bd III.)

téve. Egyszer az álom-példák között, amelyeket a munka szövegében felvettem, egy ilyen álomtartalom részletet utólag kellett beiktatnom. Az az utazási álmom volt, amelyben két kellemetlen utitársnőmön bosszút álltam s amely álmot részben erősen trágár tartalma miatt szinte megfejtetlenül hagytam. A kihagyott rész: *Schiller egy könyvéről azt mondom: It is from ... A hibát azonban észreveszem és kijavítom: It is by ... A férfi azután nővéréhez így szól: „Hiszen helyesen mondta ...“**

Az álombeli önkorrektúra, ami némely szerzőt annyira csodálatba ejt, éppen nem érdemli meg, hogy vele foglalkozzunk. Inkább az álombeli nyelvbotláshoz idézek emlékezetből egy analógiát. Tizenkilenc éves koromban voltam először Angliában egy napig az Irish Sea partján. Persze a dagály után ottmaradt tengeri állatok összefogdosásában dúskáltam és éppen egy tengeri csillaggal (az álom *Hollthurn-Holothurien*-nel kezdődik) foglalkoztam, amikor egy bájos kisleány hozzám lépett és megkérdezte: *Is it starfisch? Is it alive? — Yes, he is alive,* feleltem és azután szégyenkeztem, hogy hibát ejtettem és megismételtem helyesen a mondatot. Nos, a nyelvbotlás helyébe, amelyet akkor követtem el, az álom egy másikat tett, amelybe a német ember épp oly könnyen beleesik. „A könyv Schillertől van“ nem *from*mal, hanem *by*-el fordítandó. Mindazok után, amit az álommunka célzatairól és az eszközök megválasztásában mutatkozó kíméletlenségéről hallottunk már, nem csodálkozhatunk azon, hogy az álommunka ezt a pótlást azért végezte, mert *from* a német *fromm* jelzővel hasonló hangzású s ezzel nagyszerű sűrítést tesz lehetővé. Mit akar azonban az ártatlan tengerparti emlék ez álommal kapcsolatban mondani. Egy lehetőleg ártatlan példán utal arra, hogy a névelőt *(Geschlechtswort* = a nemiség szava) rossz helyen használom, hogy tehát a *nemiséget (he)* ott alkalmazom, ahová az nem tartozik. Mindenesetre az egyik kulcsa az álom megfejtésének. Aki ezenfelül a **Matter and Motion** könyveim levezetését hallotta (**Molière a Malade Imaginaire**ben: *La matière est-elle laudable? — a motion of the bowels*), az a hiányzó részt könnyen kiegészítheti.

Egyébként *ad oculos demonstratio* útján elintézhetem azt az állítást, hogy az álomelfelejtést javarészt az ellenállás létesíti. Egy betegem elmondja, hogy álmodott, de álmát nyomtalanul elfelejtette. Úgy kell ezt vennünk, mintha álom nem is lett volna.

* Ilyen javítások idegen nyelvek használata közben, az álmokban nem ritkák és gyakran idegen személyeknek tulajdoníttatnak. Mikor *Maury* (143. o.) egyszer angolul tanult, azt álmodta, hogy valakivel a következő szavakkal közli azt, hogy tegnap meglátogatta: *I called for you yesterday.* A másik helyesen így felel: *I called on you yesterday.*

A munkát folytatjuk, ellentállásra bukkanok, valamit a beteg előtt megvilágítok, rábeszéléssel és bíztatással ráveszem, hogy valamely neki kellemetlen dologgal barátkozzék meg és alig sikerült ez, a beteg felkiáltt: Most már tudom azt is, hogy mit álmodtam. Ugyanaz az ellentállás, amely aznap a munkában zavarta, feledtette el az álmát is. Ennek az ellentállásnak leküzdésével segítettem, hogy álma is eszébe jusson.

Épp úgy előfordulhat, hogy a beteg a munka egy pontjához érve oly álmára emlékezik, amelyet napokkal előbb álmodott és elfelejtett.*

A pszichoanalitikus tapasztalatból más bizonyítékot is szereztünk arra nézve, hogy az álmok elfelejtése az ellenállás műve s nem függ az alvás és ébrenlét kölcsönös idegenségétől, mint ahogy azt egyes szerzők tévesen hiszik. Velem is, más analitikussal és kezelésben álló betegekkel is gyakran megesik, hogy az álom az alvásból felébreszt és szinte nyomban utána gondolkodó képességünk teljes birtokában az álmot magyarázni kezdjük. Sokszor nem nyugodtam, amíg az álom teljes értelmére rá nem jöttem és mégis megtörtént, hogy felébredés után az elemzést épp oly tökéletesen elfelejtettem, mint magát az álom tartalmát, jóllehet tudtam, hogy álmodtam és hogy azt megfejtettem. Sokkal gyakrabban fordult elő, hogy az álom az elemzés eredményét a feledésbe magával ragadta, mint ahányszor a lelki tevékenységemnek azt emlékezetben megtartani sikerült. Ez elemző munka és az éber gondolkodás között azonban nincs meg az a lelki szakadék, amellyel a szerzők az álom elfelejtését kizárólag magyarázni akarják. — *Morton Prince* az álomfejtés felöli magyarázatomban azt kifogásolja, hogy ez az elfelejtés a hasadt lelkiállapotokkal *(dissociated states)* szemben jelentkező amnéziának csak egy különleges esete; és mert lehetetlen, hogy magyarázatomat az amnezia más fajtáira is alkalmazhassuk, ez a magyarázat erre a különleges esetre nézve is értéktelen. Érvelése közben azonban feltünik, hogy a szerző egyetlen ily disszociált állapot leirásánál sem kísérelte meg, hogy azokat dinamikailag magyarázza. Különben rájött volna, hogy a hasadásoknak, valamint a lelki tartalmukkal szemben fennálló amneziának egyformán elfojtás (illetőleg az általuk okozott ellentállás) az oka.

Az álmokat éppoly kevéssé felejtjük el, mint más lelki folyamatokat; azok az emlékezetben megtapadnak éppúgy, mint ahogy egyéb lelki teljesítmények is változatlanul fennmaradnak. Megerősíti ezt egy tapasztalat, amelyet e kézirat fogalmazása

* *E. Jones* közölt hasonló és gyakran előforduló esetet, amelyben az álom elemzése közben ugyanazon éjnek egy más álma is jut a beteg eszébe, amelyet addig elfelejtett, sőt nem is sejtett.

közben tehettem. Jegyzeteim között számos oly álom volt, amelyet annakidején valamely okból csak hiányosan, vagy egyáltalán nem elemeztem. Egy-két év mulva azután megkíséreltem, hogy némelyiket ezek közül megfejtsem, hogy tételeim megvilágításához anyagot szerezzek. Kísérletem kivétel nélkül sikerült, sőt állíthatom, hogy az elemzés annyi idő eltelte után könnyebben ment, mint amikor az álmok friss élmények voltak. Ennek elfogadható magyarázata, hogy azóta leküzdöttem némely ellentállást, amely akkor zavarólag hatott. Ez utólagos fejtéseknél nyert álomgondolatokat összehasonlítottam a mai, rendszerint sokkal gazdagabb eredménnyel s az egykori álomgondolatokat azok között újból változatlanul megtaláltam. Meglepődésem csakhamar eloszlott, amikor arra gondoltam, hogy betegeimnél már hosszú idő óta az alkalomadtán elmondott régebbi álmaikat ugyanazzal az eljárással és eredménnyel elemezem, mintha azok az utolsó éjjel álmai volnának. Az első ily kísérletnél jogosan azt vártam, hogy az álom is úgy viselkedik, mint a neurotikus tünet. Ha egy pszichoneurotikust, mondjuk egy hisztériást pszichoanalizással kezelek, a betegség első, régen túlhaladott tüneteinek magyarázatát éppúgy meg kell találnom, mint a ma fennálló tünetekét, amelyek miatt hozzám jött. Ekkor úgy tapasztalom, hogy az előbbi feladat könnyebben oldható meg, mint a sürgősen megoldandó mai tünet. Már az 1895-ben közölt „Studien über Hysterie"-ben egy eset első hiszteriás rohamát tudtam megmagyarázni, amely roham a negyven évnél idősebb asszony életének tizenötödik évében zajlott le.*

A következőkben lazább összefüggésben felsorolok egyetmást az álomfejtésről, ami az olvasót tájékoztatni fogja, ha saját álmainak feldolgozásával állításaimat ellenőrizni kívánja. Senki sem várhat arra, hogy álmainak fejtése minden fáradozás nélkül az ölébe hulljon. Már az endoptikus jelenségek egyéb, a figyelem előtt rendszerint rejtett érzéklések észleléséhez is gyakorlatra van szükség, pedig az érzéklések e csoportja ellen nem tiltakozik semmiféle lelki motívum. Még sokkal nehezebb az akaratlan képzetek birtokába jutni. Aki ezt kívánja, az telítse magát e munkában fölidézett várakozással, az tegyen félre az itt adott szabályok követésével minden elfogultságot, kritikát, küzdjön le minden érzelmi vagy értelmi pártállást. Emlékeznie kell arra a szabályra, amelyet *Claude Bernard* az élettani laboratórium kí-

* Az oly álmok, amelyeket az élet első éveiben álmodtak s amelyek évtizedeken át teljes érzéki frisseségben az emlékezetben megmaradtak, csaknem mindig nagy jelentőségre vergődnek az álmodó neurózisának és fejlődésének megértése körül. Elemzésük megóvja az orvost tévedésekkel és bizonytalanságokkal szemben, amelyek elméletileg is zavart okozhatnának.

sérletezője számára állított fel: *Travailler comme une bête*, vagyis dolgozni, kitartóan és tekintet nélkül az eredményre. Aki ezeket a tanácsokat követi, annak bizonyára nem lesz már annyira nehéz a munka. Az álom fejtése nem is sikerül mindig egyhuzamban; néha úgy érezzük, hogy miután az ötletek egy láncolatát követtük, teljesítőképességünk kimerült és aznap az álom többet nem mond. Ilyenkor legjobb, ha a munkát abbahagyjuk és ahhoz egy más alkalommal visszatérünk. Akkor az álomtartalomnak ismét egy más részlete vonja magára figyelmünket, amelyből az álomgondolatok egy új rétege nyílik meg előttünk. Ezt „frakcionált" álomfejtésnek lehet nevezni.

Legnehezebb a kezdő álomfejtőt meggyőzni, hogy munkája nincs befejezve, ha egy álom teljes fejtéséig jutott is el, amely értelmes, összefüggő és az álomtartalom minden eleméről felvilágosít. Ugyanannak az álomnak ezenkívül más értelme is lehet, amely a figyelmet elkerülte. Valóban nem könnyű dolog a mi gondolkodásunkkal a kifejezésre törekvő tudattalan gondolatmenetek gazdagságáról fogalmat alkotni és az álommunka ügyességéről meggyőződni, amely munka a sokértelmű kifejezésmód segítségével úgyszólván mindenkor, mint a mesebeli szabólegény, hetet üt egy csapásra. E könyv olvasója hajlandó lesz a szerző szemére vetni, hogy elmésségét hiábavalóságokra fecsérelte. Ha azonban önmaga szerzett tapasztalatokat, akkor más meggyőződésre jut.

Másrészt viszont nem oszthatom azt a nézetet, amelyet először *H. Silberer* fejtett ki, hogy minden álomnak — vagy sok, esetleg bizonyos csoporthoz tartozó álomnak — két különféle magyarázata van, amely magyarázatok ezenfelül még egymással szoros viszonyban állanak. Az egyik magyarázatot *Silberer pszichoanalitikusnak* nevezi, amelynek szerinte tetszőleges, rendszerint infantilis-szexuális értelme van, a másikat, a jelentősebbet *anagógnak* hívja, amely komoly, gyakran mély gondolatokat tartalmaz, s amelyeket az álommunka a maga anyagául felhasznál. *Silberer* állítását nem igazolta álmok alapján, amelyeket mindkét irányban analizált volna. Ezzel szemben állíthatom, hogy ez nem áll fenn. Hiszen a legtöbb álom még sem kíván túlértelmezést és anagog magyarázatra éppen nem alkalmas. A *Silberer*-féle elméletnél s ez utóbbi évek egyéb elméleti fáradozásainál nem ismerhető félre az a célzat, hogy az álomképzés alapvető körülményeit elburkolják s annak ösztön-gyökereiről az érdeklődést elterelj ék. Bizonyos esetekben azonban *Silberer* állításait meg kellett erősítenem. Az elemzés megmutatta, hogy ezekben az álmokban az álommunkára az a feladat hárul, hogy az ébrenlét igen elvont és közvetlen ábrázolásra teljesen alkalmatlan gondolatait álommá

változtassa. Az álommunka ezt a feladatot úgy igyekezett megoldani, hogy egy más gondolati anyagot kerített hatalmába, amely laza, gyakran *allegorikus* kapcsolatban állott az elvont gondolattal és e mellett enyhébb akadályt gördített az ábrázolás elé. Az így keletkezett álom elvont magyarázatát az álmodó maga is közvetlenül megadja. Ám a becsempészett anyag helyes megfejtését az ismert technikai eszközökkel kell megkeresni.

Arra a kérdésre, vajjon minden álom fejthető-e, nemmel kell válaszolnunk. Ne feledjük, hogy az álomfejtő munkánál ellenünk vannak azok a lelki hatalmak, amelyek az álom torzítását is okozták. Az erőviszonyok kérdése, hogy az ember a maga értelmi érdeklődésével, önfegyelmező képességével, lélektani ismereteivel és álomfejtő jártasságával úrrá tud-e lenni a belső ellentállások fölött. Ez bizonyos fokig mindig lehetséges, legalább is annyira, hogy az álom értelemdús természetéről meggyőződjünk s annak értelméből is valamit megsejtsünk. Gyakran megesik, hogy egy következő álom az előbbi álom értelmét megerősíti és a tovább-elemzésre alkalmassá teszi. A heteken vagy hónapokon át húzódó álmok sora gyakran közös talajból ered; ezeket az álmokat egy összefüggésben fejtjük. Egymásra következő álmoknál gyakran észlelhetjük, hogy az egyik mint helyezi a maga középpontjába azt a részt, ami a következő álomban a periférián csak jelezve van és megfordítva, úgy hogy a két álom egymást értelmükben is kiegészíti. Ugyanannak az éjszakának különálló álmait rendszerint egy álomként elemezzük, amit már példákon bizonyítottam.

A legjobban fejtett álomban is gyakran homályban hagyunk egy pontot, mert elemzés közben észrevehetjük, hogy abból az álomgondolatok oly gomolyaga indul ki, amely kibogozhatatlan, de az álomtartalomhoz további adatot nem is szolgáltat. Ez az álom köldöke, az a hely, ahol az a meg nem ismerttel érintkezik. Hiszen az álomfejtéskor felmerülő álomgondolatok általában nem záródhatnak le, azok gondolatvilágunk hálószerű szövevényébe minden irányban szétfutnak. E szövedéknek egy sűrű pontjából emelkedik ki azután az álomvágy, mint a gomba a telepágyából.

Térjünk vissza az álom-elfelejtés tényeihez. Elmulasztottuk ugyan, hogy azokból egy fontos következtetést levonjunk. Ha az ébrenlét azt a félreismerhetetlen szándékot árulja el, hogy az éjjel alakult álmot akár egészen és közvetlen a felébredés után, akár részletekben a nap folyamán elfelejtse és ha az elfelejtés főokozója gyanánt a leginkább érdekelt felet, az álommal szemben működő lelki ellenállást ismertük meg, akkor kérdés, hogy mi az, ami ezzel az ellenállással szemben az álomképződést egy-

általán lehetővé teszi. Vegyük a legrikítóbb esetet, amikor az ébrenlét újból eltávolítja az álmot, mintha meg sem történt volna. Ha emellett a lelki erők játékát figyelembe vesszük, ki kell jelentenünk, hogy az álom egyáltalán nem jött volna létre, ha az ellenállás éjjel úgy lépett volna fel, mint nappal. Arra következtetünk, hogy az ellenállás az éj alatt hatalmának egy részét elvesztette; hogy nem szünt meg s az álomképzésben résztvett, azt tudjuk; s az álomtorzítás tényével bebizonyítva látjuk. Tehát nem szünt meg az ellenállás, de el kell fogadnunk annak lehetőségét, hogy ereje az éj folyamán csökkent s éppen e csökkent ellenállás folytán vált az álomképzés lehetővé. Így könnyen megérhetjük, hogy amikor az ellenállás a felébredéssel teljes erejét újból visszakapja, sietve eltávolítja azt, aminek gyöngébb helyzetében utat engedett. A leíró lélektan arra tanít, hogy az álomképzés főfeltétele a lélek alvó állapota. Mi ehhez még a következő magyarázatot fűzhetjük: *Az alvás állapota azzal teszi lehetővé az álom képződését, hogy az endopszihikai cenzurát csökkenti.*

Persze kísértésbe jövünk, hogy ezt az álomfelejtés tényéből adódó következtetést kizárólagosnak tekintsük s az alvás és ébrenlét energia-viszonyára további következtetéseket vonjunk le. Egyelőre azonban itt megállunk. Ha majd az álom lélektanába valamivel jobban belemélyedünk, tapasztalni fogjuk, hogy az álomképződés másképp is elképzelhető. Az álomgondolatok tudatossá válását akadályozó ellentállás talán meg is kerülhető anélkül, hogy maga az ellentállás csökkenne. Kézenfekvő, hogy az álomképzésre kedvező két mozzanatot, az ellentállás csökkentését és megkerülését az alvó állapot egyszerre teszi lehetővé. Zárjuk le egyelőre e kérdés tárgyalását, egy idő mulva ugyanitt fogjuk folytatni.

Álomfejtő eljárásunkkal szemben van egy csomó más ellenvetés, amellyel most foglalkoznunk kell. Úgy járunk el ugyanis, hogy az összes, gondolkodásunkat egyébként betöltő célképzetet elejtjük, figyelmünket egyetlen álomra fordítjuk s följegyezzük, ami erre vonatkozó akaratlan gondolat bennünk felötlik. Azután az álomtartalom következő elemét ragadjuk meg, azzal eljárásunkat megismételjük és tekintet nélkül az irányra, amelyben a gondolatok hullámzanak, hagyjuk, hogy vigyenek bennünket tovább, miközben ungon-berken túl elkalandozunk. Eközben erősen bizakodunk, hogy végül is anélkül, hogy magunk bármit is hozzátennénk, eljutunk az álomgondolatokhoz, amelyekből az álom keletkezett. Ezzel szemben a kritika ezt az ellenvetést teheti: hogy az álom egyes eleméből valahová eljutunk, abban nincs semmi csodálatos, minden képzethez kapcsolódhatik tár-

sítás útján valami; csak az volna a különös, ha ezzel a céltalan és önkényes gondolat-lefolyással éppen az álomgondolathoz jutnánk. Ez valószínűleg öncsalás. A gondolat-társítások láncolatát egy elemtől kezdve addig követjük, amíg az valami okból megszakad; ha azután egy második elemhez fogunk, a társításoknak eredeti korlátozatlansága most már természetesen megszorítást szenved. Az előbbi gondolatláncra még emlékszünk és ezért a későbbi álomképzet elemzésénél könnyen fogunk oly ötletekre bukkanni, amelyek az első lánc ötleteivel valamiképpen közösek. Ekkor aztán azt képzeljük, hogy oly gondolatot találtunk, amely az első és a második álomelem csomópontja. Minthogy a gondolat-társítást teljesen szabadjára hagyjuk és tulajdonkép csak azokat az átjárásokat zárjuk el, amelyek a képzetek között a normális gondolkodásban fennállanak, könnyű lesz végül a „közbenső gondolatok" sorából valamit összehabarni, amit álomgondolatnak nevezünk és amit — nem ismervén magát az álomgondolatot — minden bizonyíték nélkül az álom helyettesítőjének tekintünk. Mindez azonban nagyon önkényes és a véletlennek talán ötletes kihasználása; aki e hiábavaló fáradságra szánja magát, bármely álomból ilyesformán olyan magyarázatot süthet ki, amilyet akar.

Ha valóban ily ellenvetéseket sorakoztatnak fel ellenünk, védekezésül álomfejtéseink benyomásaira hivatkozhatunk. Hivatkozunk azokra a meglepő kapcsolatokra, amelyek az egyes képzetek nyomozása közben más álom-elemekkel adódnak és hogy valószínűtlen, hogy álomfejtéseinket, amelyek az álmot oly pontosan fedik és magyarázzák, máskép szerezhettük volna meg, mint úgy, hogy egy már fennállott pszichikus kapcsolat nyomát követtük. Igazolásunkra felhozhatnók, hogy az álomfejtés azonos a hisztériás tünetek megoldási eljárásával, ahol ez eljárás helyességét a tünetek felbukkanása és elmulása bizonyítja, ahol tehát a szöveg magyarázatát a beiktatott illusztrációk támogatják. Nincs azonban okunk kitérni a kérdés elől, hogy egy önkényesen és céltalanul tovaszövődő gondolatlánc követésével hogyan juthatunk el egy előbb létezett célhoz, mert ezt a kérdést módunkban áll, ha nem is megoldani, de teljesen kikapcsolni.

Bebizonyíthatom, hogy helytelen az a feltevés, hogy célnélküli képzetfolyamatnak adjuk át magunkat, ha az álomelemzésnél a valamire-gondolást abbahagyjuk és engedjük, hogy akaratlan képzetek bukkanjanak fel. Kimutatható, hogy mindenkor csak az előttünk ismert célképzetekről mondhatunk le és hogy ezek megszünésével nyomban ismeretlen — amint azt pontatlanul mondjuk — tudattalan-célképzetek kerülnek uralomra, amelyek most az akaratlan képzetek lefolyását megszabják. Cél-

képzetek nélküli gondolkodást lelkiéletünk szándékos befolyásolásával egyáltalán nem létesíthetünk, de arra sem tudok esetet, hogy ez a lelki zavar bármely állapotában is létrejöhetne.* Túlkorán mondottak le az orvosok a pszichikus szerkezet szilárdságáról. Meggyőződtem, hogy önkényes célképzetek nélkül gondolatfolyamatok a hiszteria és paranoia keretében épp oly kevéssé fordulnak elő, mint az álom képződésénél, vagy megoldásánál. Ilyenek az endogén lelkibántalmaknál talán egyáltalán nem is fordulnak elő. *Leuret* szellemes sejtése szerint még a zavarodottak deliriumának is van értelme és csak a kihagyások teszik azokat érthetetlenekké. Ugyanezt a meggyőződést szereztem magam is valahányszor ilyeneket megfigyelhettem. A delirium a cenzura művé, amely már nem törekszik arra, hogy uralmát leplezze és ahelyett, hogy azon fáradoznék, hogy az anyagot átdolgozza, hogy megütközést ne keltsen, tekintet nélkül kitöröl mindent,

* Csak később tettek engem figyelmessé arra, hogy *Ed. von Hartmann* ebben a lélektanilag fontos kérdésben ugyanezt az álláspontot foglalja el: „A tudattalan szerepét tárgyalva a művészi alkotásban (Philos. d. Unbew. B. I. Abschn. B. V. fejezet) *Eduard von Hartmann* a tudattalan célképzetekről vezetett eszmetársítását világos szavakkal fejezte ki, anélkül azonban, hogy e törvény hordereje tudatos lett volna előtte. Neki az a fontos, hogy bebizonyítsa, hogy az érzéki képzetek minden kombinációja, ha nem tisztán a véletlennek tulajdoníttatik, ha nem bizonyos cél felé halad, a tudattalan segítségére szorul és hogy egy bizonyos gondolatkapcsolás iránti érdeklődés egyúttal ösztönzés a tudattalan számára, hogy a számtalan lehetséges képzet közül a célirányosat kiválassza. A tudattalan az, ami itt az érdek céljainak megfelelően választ; és ez épp úgy áll *az elvont gondolkozásbeli eszemetársításra, mint az érzéki elképzelésre, a művészi kombinálásra és az élces ötletre.* Ezért nem tartható fenn a tiszta asszociációs lélektannak az a felfogása, amely az eszmetársítást csak hívó és előhívott képzetekre korlátozza. Az ilyen megszorítás csak akkor volna valóban jogosult, ha az ember életében oly állapotok léteznének, amelyekben nemcsak minden tudatos cél, hanem minden tudattalan érdek uralma és közreműködése és az ember hangulata hiányzik. Ez az eset azonban aligha fordul valaha is elő, *mert ha az ember a gondolatok sorát látszólag teljesen a véletlenre bízza, vagy magát teljesen a fantázia akaratlan álmodozásának engedi át, még akkor is az egyik órában más fontos érdekek, más irányadó érzések és kedélybeli hangulatok uralkodnak, mint a másikban és ezek mindenkor befolyást gyakorolnak az eszmetársításra.*" (Phil. d. Unbew. 11. Aufl. I. 246.) A félig tudattalan álmodás közben mindig csak oly képzetek jönnek, amelyek a pillanatnyi uralkodó (tudattalan) fontos értéknek megfelelnek Annak a befolyásnak a kiemelése, amelyet az érzések és hangulatok a szabad gondolatsorra gyakorolnak, a lélekelemzés rendszeres eljárását a *Hartmann*-féle lélektan álláspontjából is teljességgel igazolják. *(N. E. Pohorilles:* Internat. Ztschr. f. ärztl. Ps. A. I. 1913, 605 és f.) *Du Prel* abból a tényből, hogy egy név, amelyre hiába akarunk emlékezni, gyakran hirtelen, szinte közvetlenül felötlik, arra következtet, hogy van egy tudattalan és mégis célirányos gondolkodás és annak eredménye az, ami azután a tudatba belép. (Philos. d. Mystik. 107. p.)

ami ellen kifogása van; így válik a megmaradt rész összefüggéstelenné. Ez a cenzura egészen úgy jár el, mint az ujság-cenzura az orosz határon (az 1900. év előtti időkben. A ford.), amely külföldi ujságokat csak fekete vonásokkal tarkítva enged a kímélendő olvasó kezébe.

A képzetek tetszőleges társításának szabad játéka talán csak a pusztító szerves agy-folyamatoknál található; amit a pszichoneurozisoknál ennek tartanak, azt mindenkor a cenzurával magyarázhatjuk, amely hatását egy rejtve maradt, célképzetektől előre tolt gondolat-sorra fejtette ki.* A célképzetektől mentes társítás csalhatatlan jelének tekintették, ha a felmerült képzetek (vagy képek) egymással úgynevezett felületes társítással, belső értelmi vonatkozás nélkül, csupán hasonhangzással, kétértelműséggel, egyidejűséggel, vagyis oly társításos módokkal kapcsolódnak, amilyeneket a szójátékban és az élcben szoktunk megengedni. Ez az ismertető jel azokra a gondolat-kapcsolásokra is illik, amelyek bennünket az álomtartalom elemeitől a közbenső gondolatokhoz és ezektől a tulajdonképpeni álomgondolatokhoz vezetnek, amelyek idegenkedést keltettek bennünk. Ez álmokban a leglazább kapcsolat, a legelvetendőbb élc is szerephez juthatott, hogy hidat teremtsen a gondolatok között. De a lazaság helyes értelmezése közelfekvő. *Valahányszor egy pszichikai elemet megbotránkoztató és felületes asszociáció köt össze a másikkal, fennáll egy helytálló és mélyreható kapcsolat is a kettő között, amelyet a cenzura ellentállása elnyomott.*

A cenzura nyomásában és nem a célképzetek megszünésében rejlik a felületes társítások valódi oka. A felületes társítások az ábrázolásban mélyebb értelmű asszociációkat helyettesítenek, ha a cenzura ezeket a normális összekötő utakat elállja. Olyan ez, mint mikor egy általános forgalmi akadály, pl. árvíz, a széles országutakat járhatatlanná teszi; a forgalmat ilyenkor a kényelmetlen és meredek gyalogutakon tartják fenn, ahol különben csak a vadász jár.

A forgalom akadályozásában kétféle esetet különböztethetünk meg, amely lényegében egy. Az egyik esetben a cenzura a két gondolat összefüggése ellen irányul csak, amely szétválasztva a cenzura tiltakozását elkerüli. Ilyenkor a két gondolat egymásután lép a tudatba. A kettőnek összefüggése rejtve marad, de ehelyett a kettő között valamely felületes kapcsolat jut az eszünkbe, amelyre különben nem gondoltunk volna és amely

* V. ö. ennek az állításnak csattanós megerősítését, amelyet *C. G. Jung* dementia praecox-betegek elemzésénél talált. („Zur Psychologie der Dementia Praecox", 1907.)

rendszerint e képzet-komplexum más sarkából indul ki, mint ahonnét az elfojtott, de lényeges összeköttetés. A másik esetben mindkét gondolatot legyűri a tartalma miatt a cenzura, amire mind a kettő nem valóságos formájában, hanem módosítva, helyettesítve jelenik meg. A két pótgondolatot az álommunka olykép választja, hogy azoknak felületes asszociációja azt a lényeges kapcsolatot tükrözi, amely a helyettesített gondolatokat egymáshoz fűzi. *A cenzura nyomása alatt mindkét esetben a normális, komoly társításról eltolás történt valamely felületes, képtelennek látszó társításra.*

Miután ezekről az eltolásokról tudomást szereztünk, az álomfejtésnél a felületes társításokban is minden aggodalom nélkül megbízunk.*

Az eddigiekből két tétel adódik, az egyik, hogy a tudatos célképzetek feladásával rejtett célképzetek veszik át a képzet folyamat fölötti uralmat, a másik, hogy a felületes társítások elfojtott, mélyenjáró társításoknak eltolt pótlékai. E tételek használata a neurózisok lélekelemzésénél mindennapos, sőt mindkét tétel a lélekelemző technika alappillérének tekinthető. Ha egy beteget felszólítok, hogy minden gondolkodást ejtsen el és közölje velem mindazt, ami így eszébe jut, akkor ragaszkodom ahhoz a feltevésemhez, hogy a beteg a gyógykezelés célképzetét nem tudja elejteni. S így jogos az a következtetésem, hogy bármily látszólagos ártatlan és önkényes dolgot közöl is velem, az mind összefügg a betegségével. Egy másik célképzete, amiről a beteg mit sem sejt, az az én személyem. Tehát e két körülmény teljes méltatásával és tüzetes igazolásával jellemezhetjük a lélekelemző technikát, mint gyógyító eljárást. E helyütt oly állomáshoz értünk, ahol az álomfejtés tárgykörét szándékosan abbahagyom.**

A felsorolt ellenvetések közül egy dolog azonban helytálló, az ugyanis, hogy nem szükséges az elemzés munkájának minden ötletét az éjjeli álommunkába is odaképzelnünk. Hisz az elemzésnél oly utat teszünk meg, amely az álomképtől az álomgondolatig visszafelé fut. Az álommunka maga fordított irányú utat tett

* Ugyanezek a megfontolások érvényesek természetesen arra az esetre is, ha a felületes társításokat az álomtartalomban feltártuk, mint például a már közölt *Maury*-féle két álomban (44. o.: *pélerinage—Pelletier—pelle; Kilometer—kilogramm—Gilolo—Lobelia—Lopez—Lotto).* A neurotikusokkal való munkából tudom, hogy mely emlékek szoktak így formában jelentkezni. A lexikonban való keresésre vonatkozó emlékek ezek; a legtöbb ember serdülő kíváncsiságának időszakában ott elégíti ki azt a szükségletét, hogy a nemi élet rejtélyeiről magyarázatot nyerjen.

** Az itt tárgyalt és annakidején nagyon valószínűtlenül hangzó tételeket később *Jung* és tanítványai „diagnostikus asszociatio-tanulmányaikban" kísérletileg is igazolták és értékesítették.

meg és egyáltalán nem valószínű, hogy ezek az utak ellenkező irányban is járhatók. Inkább azt tapasztaljuk, hogy nappal új gondolat-kapcsolásokon át oly aknákat vezetünk, amelyek a közbenső gondolatokat és az álomgondolatot majd egyik, majd másik részén érintik. Azt tapasztalhatjuk, hogy a nappalnak friss gondolati anyaga mint ékelődik a fejtés sorozataiba; valószínű, hogy új és távolabbi kerülő utakra szorít a felébredés után fokozódott ellentállás is. De e nappal szövögetett — kollateralis — gondolatoknak száma és faja lélektanilag nem fontos, hacsak a keresett álomgondolat útjára elvezetnek bennünket.

B

A REGRESSZIO

Miután az ellenvetésekkel szemben védekeztünk, vagy legalább is rámutattunk, hogy védő fegyvereinket hol tartogatjuk, nem halogathatjuk tovább a lélektani vizsgálatot, amelyre régen felkészültünk. Összegezzük eddigi vizsgálatunk fő eredményeit. Az álom teljes értékű lelki művelet hajtóereje mindig a beteljesülendő vágy. Az álom-vágy mivoltának a felismerhetetlensége, furcsasága és képtelensége annak a lelki cenzurának az eredménye, amely alá az álom képzése közben került. De nemcsak ez a hatás működik közre az álomképzésben, nem csupán a lelki anyag sűrítésére kényszerül az álommunka, hanem ezenkívül olykor még az álomképződmény értelmes és ésszerű alakot is kénytelen ölteni. E tételek mindenikéből tovább vezetnek utak pszichológiai követelményekhez és feltevésekhez. Vizsgálnunk kell tehát a vágy-motívum és e négy feltétel kölcsönös és egymásközötti viszonyát. Az álmot a lelki élet összefüggésébe kell sorozni.

Egy álmot állítottunk e fejezet élére, hogy azokra a rejtélyekre figyelmeztessen, amelyeknek megfejtése még előttünk áll. Az égő gyermekről szóló álom elemzése semmi nehézséget sem okozott, ha nem is volt a fejtés az általunk kívánt értelemben teljes. Azt kérdeztük, miért is keletkezett itt egyáltalán felébredés helyett álom. Az álmodás egyik motívumaként azután azt a vágyat ismertük fel, amely a gyermeket életben akarta elképzelni. Hogy e mellett még egy másik vágy is szerepelt, azt a későbbi tárgyalások után fogjuk megérteni. Elsősorban tehát a vágyteljesedés volt az, aminek kedvéért az alvásbeli gondolatfolyamat álommá alakult.

Ha e vágyteljesedéstől eltekintünk, akkor csak egy jelleg

marad hátra, amely a lelki történés két faját egymástól elválasztja. Az álom-gondolat így szólhatott: Fényt látok a szobában, amelyben a holttest fekszik. Talán eldőlt egy gyertya és a gyermek ég! Az álom e megfontolás eredményét változatlanul mutatja meg, de ezt oly helyzetben ábrázolja, amely jelenvaló és érzékeinkkel, mint az ébrenlét élménye, felfogható. Ez azonban a legáltalánosabb és a legfeltünőbb lélektani jellege az álmodásnak; az álomban egy gondolatot, rendszerint egy vágyat objektiválunk, egyszerűsítve ábrázolunk, vagy mint véljük, átélünk.

Hogy magyarázzuk ezt meg, vagy szerényebben szólva — hogy illesszük az álom-munka e jellegzetes sajátságát a lelki folyamatok összefüggésébe?

Ha a dolgot közelebbről megtekintjük, rájövünk, hogy az álom megjelenési formájában két, egymástól független jelleg domborodik ki. Az egyik az, hogy az álom a „talán" elhagyásával jelenvaló helyzetet ábrázol, a másik az, hogy a gondolatot vizualis képekké és beszéddé változtatja.

Az az átalakulás, amely az álomgondolatokon végbemegy, amikor a bennük kifejezett várakozás jelen időbe tétetik, talán éppen ebben az álomban nem nagyon feltünő. Ez onnan van, mert ebben az álomban a vágyteljesülés sajátos, tulajdonképpen mellékes szerepet játszik. Vegyünk egy más álmot, amelyben az álomvágy nem különül el az éber gondolatok alvás alatti folytatásától, mint pl. amilyen az Irmának adott injekcióról szóló álombeli vágy. Az ábrázolásra kerülő álomgondolat egy óhajtás: Vajha Ottó volna az oka Irma betegségének! Az álom elfojtja ezt az óhajtó módot és egyszerűen a jelen idővel helyettesíti. Igen, Ottó hibás Irma betegségében. Ez tehát az első átalakítás, amelyet a még torzítástól mentes álom is végrehajt az álomgondolaton. Az álom ez első tulajdonságánál azonban nem sokáig fogunk időzni. Elintézhetjük egyszerűen azzal, hogy utalunk a tudatos képzelődésre, a nappali álmodozásra, amely a maga képzet-tartalmával épp így cselekszik. Mikor *Daudet Mr. Joyeuse-e* foglalkozás nélkül bolyong Páris utcáin és leányainak azt kell hinniök, hogy állása van és a hivatalában ül, akkor azokról az eseményekről álmodozik, melyekben protekcióhoz és álláshoz jut ugyancsak a jelen időben. Az álom tehát a jelen időt ugyanoly módon és ugyanazzal a joggal használja, mint a nappali álmodozás. A jelen idő az az időforma, amelyben a vágy teljesedettnek mutatkozik.

Az álomnak kizárólagos — a nappali álomtól eltérő — második jellemző sajátsága, hogy benne a képzettartalmat nem elgondoljuk, hanem érzéki képekké változtatjuk, amelyeknek aztán hitelt adunk és azokat átélni véljük. Tegyük mindjárt hozzá,

hogy nem minden álomban alakul a képzet érzéki képpé. Vannak álmok, amelyek csak gondolatokból állanak, anélkül, hogy ezért álom-természetüket elvitathatnók. Ilyen álmom az „*Autodidasker*“ — nappali fantáziám N. tanárról, amelybe alig vegyül több érzéki elem, mint amennyi akkor is meglett volna benne, ha tartalmát nappal gondoltam volna el. Ezenkívül vannak minden hosszabb álomban elemek, amelyek érzéki képekké nem alakultak, amelyeket egyszerűen elgondoltunk, amint azt az ébrenlétben megszoktuk. Továbbá mindjárt itt arra is szeretnék utalni, hogy a képzeteknek ily átalakulása érzéki képekké nemcsak az álomban fordul elő, hanem épp úgy a hallucinációkban, a viziókban, amelyek egészséges állapotban önállóan, vagy a pszichoneurózisokban mint tünetek jelentkeznek. Röviden szólva az a jelleg, amelyet itt vizsgálunk, semmiféle irányban sem kizárólagos. Annyi azonban bizonyos, hogy az álomnak ez a jellege, ahol előfordul, igen figyelemreméltó, annyira, hogy az álméletet nélküle el sem tudnók képzelni. Ennek megértése azonban messzemenő magyarázatra szorul.

Az álmodás elméletéről a szerzőknél található valamennyi megjegyzés közül kiindulásul egyet ki kell emelnem. A nagy *Th. Fechner* pszichofizikájában (II. r. 520 o.) az álomról szóló magyarázattal kapcsolatban azt a sejtelmét fejezi ki, hogy *az álmok színtere más, mint az éber képzetvilágé*. Semmiféle más feltevés nem teszi lehetővé szerinte, hogy az álomélet különös sajátosságait megértsük.

Számomra ebből a feltevésből a *pszichikus helyiség* gondolata kínálkozott. Mellőzöm egészen, hogy a lelki szerkezet, amelyről itt szó lesz, mint bonctani készítmény is ismeretes, de óvatosan kitérek a kísértés elől, hogy a lelki helyiséget valahogy bonctanilag határozzam meg. Lélektani talajon maradok és csak annak a kívánságnak akarok megfelelni, hogy azt a műszert, amely a lélek teljesítményeit végzi, valami összetett mikroszkópnak, fényképező készüléknek, vagy efélének képzelhessem el. A lelki helyiség azután a műszeren belül valamely oly résznek felel meg, ahol a kép még fejletlen fokon jön létre. A górcsőnél és messzelátónál ezek tudvalevőleg részben csak eszmei helyiségek, olyan területek, amelyekben a műszernek semmiféle megfogható alkatrésze nincsen. Talán nem szükséges, hogy ennek és más hasonló képnek hiányosságáért elnézésüket kérjem. E hasonlatok célja, hogy támogassanak abban a kísérletemben, amellyel a lelki működés szövevényét érthetővé akarom tenni, hogy e működéseket szétszedem és az egyes teljesítményeket a műszer egyes alkatrészeivel kapcsolatba hozom. Tudomásom szerint még senki sem merte megkísérelni, hogy a lelki műszer szerkezetére ilyen szétszedés

útján jöjjön rá. Ártalmatlan próbálkozás ez. De jogunk van sejtéseinkre bízni magunkat, ha eközben megőrizzük józan ítéletünket és nem tévesztjük össze az épület segédállványát az épülettel magával. Hogy az ismeretlent először megközelítsem, nincs másra szükségem, mint segédképzetekre; ezért a nyers és kézzelfogható feltevésemet fogom a többiekkel szemben elsősorban elővenni.

A lelki szerkezetet tehát összetett műszernek képzelem el, amelynek alkatrészeit *hatóságoknak*, vagy a személhetőség kedvéért *rendszereknek* nevezem. Aztán feltételezem, hogy e rendszerek egymáshoz valami állandó térbeli irányítottságban állanak, mint ahogy pl. a messzelátónak különféle lencse rendszere egymásután sorakozik. Szigorúan véve nem feltétlenül szükséges, hogy a lelki rendszerekben valóságos térbeli elrendeződés legyen. Elegendő, ha a meghatározott sorrend létrejön azáltal, hogy bizonyos lelki folyamatokban az ingerek meghatározott időbeli egymásutánban futnak át a rendszereken. Ez a sorrend más folymatoknál megváltozhatik; ragaszkodjunk ahhoz, hogy ez így is lehet. A szerkezet alkatrészeiről rövidség kedvéért ezentúl, mint „Ψ-rendszerekről" fogok beszélni.

Az első, ami feltünik, hogy ennek a Ψ-rendszerekből összetett szerkezetnek iránya van. Minden lelki tevékenység (belső vagy külső) ingerekből indul ki és beidegzésekben végződik. E szerint a szerkezeten egy érző és egy mozgató véget veszek fel; az érző végen van egy rendszer, amely észrevesz, a mozgató végen egy másik, amely a mozgás zsilipeit megnyitja. A lelki folyamat általában az észrevevő végtől a mozgató felé fut. A lelki szerkezet legáltalánosabb váza a következő:

1. ábra

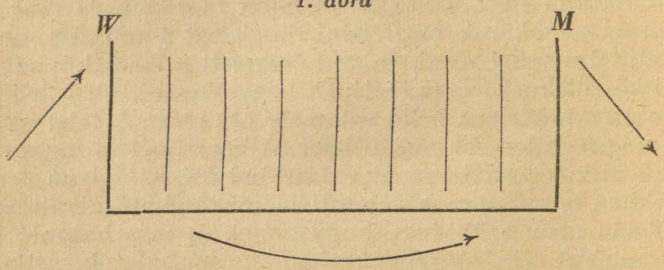

W = Wahrnehmung (észrevevés); *M* = Motilität (mozgás).

Ámde ez csak annak a rég ismert követelménynek felel meg, amely szerint a lelki szerkezetnek teljesen egyeznie kell a

reflex szerkezettel. A reflexfolyamat mintaképe minden lelki teljesítménynek is.

Okom van rá, hogy az érző végen egy első megkülönböztetést tegyek. A hozzánk érkező érzékletek lelki szerkezetünkben nyomot hagynak, amelyet „emléknyom"-nak nevezünk. Azt a működést, amely erre az emléknyomra vonatkozik, tudvalevőleg emlékező képességnek hívjuk. Ha következetes akarok maradni, hogy a lelki folyamatokat rendszerekhez fűzzem, akkor az emléknyomot csak úgy képzelhetem el maradandónak, ha e rendszer elemeinek elváltozásai maradandók. Ámde, amint azt már mások is kifejtették, nyilván nehézségekkel jár, hogy egy és ugyanaz a rendszer a változásokat híven megőrizze és mégis mindig frissen és befogadásra képesen álljon szembe az uj ingerekkel. A kísérletünket irányító elv alapján tehát e két teljesítményt két különböző rendszer között osztom meg. Felteszem, hogy egy elülső rendszer az észrevevés ingereit felveszi, de azokból semmit sem őriz meg, tehát nincsen emlékezete és hogy e mögött egy második rendszer az előbbinek pillanatnyi izgalmát tartós nyomokká változtatja. Így aztán a lelki szerkezet képe ilyen (2-ik ábra):

2. ábra

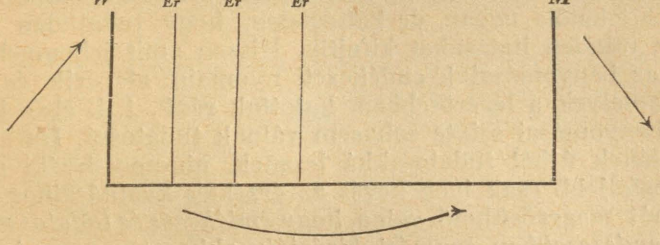

Er = Erinnerung (emlékezés).

Ismeretes, hogy az érzékletekből, amelyek a *W*-rendszerre hatnak, még valami mást is megőrizünk, nemcsak a tartalmukat. Észrevevéseink az emlékezetben egymással egybekapcsolódnak, és pedig mindenekelőtt, mint egykor, az egyidejűség értelmében. Ezt a *társítás tényének* nevezzük. Világos tehát, hogy ha a *W*-rendszernek egyáltalában nincsen emlékezése, akkor a társítás nyomait sem őrizheti meg: az egyes *W*-elemeket működésükben elviselhetetlenül gátolná, ha minden érzékléssel szemben korábbi kapcsolatok maradványai érvényesülnének. A társítások alapjául tehát emlékezeti rendszereket kell felvennünk. A társítás ténye azután abban áll, hogy ellentállások csökkenésével és a pályák

könnyebb átjárhatóságával az egyik *Er*-elemből az inger könnyebben terjed egy második, mint pl. egy harmadik *Er*-elemre át.

Beható vizsgálat alapján szükséges, hogy ne egy, hanem több ilyen *Er*-rendszert vegyünk fel, amelyekben a *W*-elemekből eredő izgalom különfélekép rögzítődik. Az első *Er*-rendszer mindenesetre az egyidejűség alapján rögzített társításokat tartalmazza, távolabb álló rendszerekben ugyanaz az ingerületi anyag az egyezés más módja szerint csoportosul, úgyhogy például a hasonlósági stb. viszonyokat a későbbi rendszerek ábrázolnák. Természetesen hiábavaló volna egy ilyen rendszer lelki jelentőségét szavakban megjelölni. A rendszer *főjellegét talán az a* benső kapcsolat adja meg, amellyel az az emlékezet nyersanyagának elemeivel összefügg. Hogy mélyebben szántó elmélettel mondjam ezt meg: a rendszer jellege a vezetési ellentállás ama fokozataival fejezhető ki, amelyekkel ez ellentállás az elemekkel szemben viseltetik.

Iktassunk ide egy általános természetű megjegyzést, amely talán jelentős dologra utal. A *W*-rendszer, amelynek nincs meg az a képessége, hogy a változások nyomait megőrízze, tehát nincs emlékezete, az érzéki minőségek egész változatosságát szolgáltatja a tudatunk számára. Viszont emlékeink, a legmélyebben bevéső dötteket sem véve ki, magukban véve tudattalanok. Tudatosakká tehetők ugyan, de kétségtelen, hogy tudattalan állapotukban minden hatásukat kifejtik. Hiszen amit jellemnek nevezünk, az benyomásaink emlékezeti nyomain alapszik és éppen azok, amelyek a legerősebben hatottak ránk, t. i. első fiatalságunk benyomásai szinte sohasem válnak tudatossá. Ha azonban az emlékek újból tudatosakká lesznek, nincsen érzéki minőségük, legfeljebb csak igen kevés az érzéklés kvalitásaihoz képest. Ha tehát megerősíthető volna, hogy *emlékezés és tudatos minőség a Ψ -rendszerekben egymási kizárják*, akkor a neuron-ingerület feltételeibe sokatigérő bepillantás nyílnék.*

Amit eddig a lelki szerkezet érző végének összetételéről felvettem, az nem volt tekintettel az álomra és az abból levezethető lélektani ismereteinkre. A szerkezet egy más részének ismeretére azonban az álom bizonyító alapul fog szolgálni. Láttuk, hogy addig lehetetlen volt az álomképzést megmagyarázni, amíg nem mertünk két lelki hatóságot feltételezni, amely közül az egyik a másik működését bírálat tárgyává teszi, aminek következményeként vált lehetővé, hogy az egyik a másikat a tudatosságból kizárja.

* Később arra gondoltam, hogy a tudat éppen az emlék-nyom *helyén* keletkezik. (L. legutóbb: Notiz über den Wunderblock, 1925. Ges. Schriften Bd VI.)

A bíráló hatóság közelebbi kapcsolatban áll a tudattal, mint a megbírált. Ez spanyolfal módjára áll a tudat és a tudattalan között. Támpontokat találtam arra is, hogy a bíráló hatóságot azzal azonosítsam, ami éber életünkben irányít és a szándékos és a tudatos cselekedeteink fölött határoz. Ha tehát ezeket a hatóságokat feltevéseim értelmében rendszeresen behelyettesítem, akkor az imént említett tétel alapján a bírálórendszert a motorikus vég felé kell elhelyeznem. Bevezetem tehát mindkét rendszert az ábrába és nevük megjelölésével egyben viszonyukat is a tudathoz kifejezésre juttatom.

3. ábra

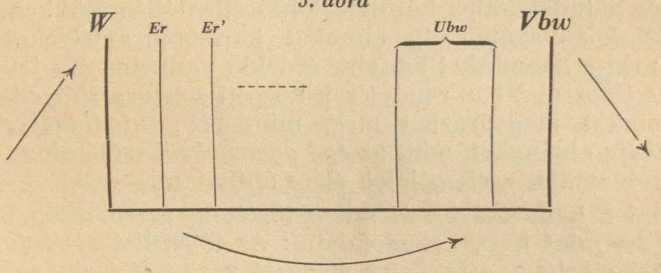

Ubw = unbewusst (tudattalan); *Vbw* = vorbewusst (tudatelőttes).

A motorikus végen levő legutolsó rendszert *tudatelőttes*-nek nevezem, jelezvén, hogy az itt végbemenő inger-folyamatok akadálytalanul bejuthatnak a tudatba, ha bizonyos feltételek is fennállanak. Ilyen feltételek pl., hogy az ingerületek intenzitásuk bizonyos fokát elérjék, hogy a figyelemnek nevezett működés bizonyos módon megoszoljék stb. Ez a tudatelőttes rendszer rendelkezik egyben az akart mozgás-rendszer nyitja fölött is. A *Vbw* mögött levő rendszert *tudattalannak* nevezem, mert nincs más útja a tudathoz *(Bw)*, mint a *tudatelőttesen* át, amelyen keresztül haladva ingerfolyamatának bizonyos változtatásokat kell eltűrnie.*

E rendszerek közül melyikbe helyezzük már most az álomképzést indító folyamatot? Egyszerűség kedvéért az *Ubw* rendszerbe. A későbbi tárgyalások során látni fogjuk ugyan, hogy ez nem egészen helyes s hogy az álomképzés oly álomgondolatokhoz kénytelen kapcsolódni, amelyek a tudatelőttes *(Vbw)* rendszerbe tartoznak. De máskor is, amikor majd az álomvágyról

* Ennek a vonalszerűen képzett sémának további kiépítésénél számolnunk kell azzal a feltevéssel, hogy a *Vbw*-t (tudatelőttest) követő rendszer az, amelynek tudata van, hogy tehát a $W = Bw$.

beszélünk, tapasztalhatjuk, hogy az álom mozgató erejét az *Ubw* szolgáltatja és emiatt vesszük a tudattalan rendszert az álomképzés kiinduló pontjául. Az álomgerjesztő ingerület mint minden gondolatképződés is arra törekszik, hogy a *Vbw*-be a tudatelőttesbe előrehaladjon és hogy ezen keresztül a tudathoz vezető utat megtalálja.

A tapasztalat arra tanít, hogy a tudatelőttesen át a tudatba vezető utat nappal az álomgondolatok elől elállja az ellentállás cenzurája. Éjjel azonban utat törnek maguknak a tudatba, de felmerül a kérdés, mely úton és milyen változás segítségével. Ha az álomgondolat kifejlése úgy válnék lehetővé, hogy éjjel a tudattalan és a tudatelőttes között őrködő ellentállás csökken, akkor képzeteink anyagából oly álmokat kapnánk, amelyeknek nem volna meg a bennünket annyira érdeklő hallucinációs jellegük.

Az *Ubw* és *Vbw* rendszerek közötti cenzura süllyedése csak oly álmokat magyarázhat meg, mint az *„Autodidasker"*-álom, nem pedig olyanokat, mint az *égő gyermekről* szóló álom, amelynek problemáját e vizsgálatok élére állítottam.

Ami a hallucinációs álomban történik, azt máskép nem írhatom le, mint hogy ezt mondjam: Az ingerület *visszafutó* útra tér. Ahelyett, hogy a rendszer mozgató vége felé terjedne tovább, az érző felé halad és végül az észrevevés rendszeréhez ér. Ha azt az irányt, amelyben a pszichikai folyamat a tudattalanból éber állapotba előhalad, *progrediensnek* nevezem, akkor az álomról kijelenthetem, hogy *regrediens* jellege van.*

Ez a *regresszio* az álomfolyamatnak bizonyára egyik legfontosabb lélektani sajátsága; de ne feledjük, hogy ez nemcsak az álomban van így. A szándékos emlékezés és normális gondolkozás egyéb részletfolyamata szintén nem más, mint visszafelé haladás a lelki szerkezetben, kiindulva valamilyen összetett képzetfolyamattól, hogy eljussanak az emléknyomok nyersanyagáig, amelyek ennek a magasabb folyamatnak alapját teszik. De ha ébren vagyunk, sohasem juthatunk az emlékképeken túl és az érzékelés képeinek hallucinatorikus elevenségét nem tudjuk elérni. Miért van ez máskép az álomban? Amikor az álom sűrítő munkájáról beszéltünk, nem térhettünk ki a feltevés elől, hogy az álommunka a képzeteken tapadó intenzitásokat egyik kép-

* A regresszió mozzanatának első megsejtése már *Albertus Magnus*-nál feltalálható. Az imagináció, — mondja — az érzékelhető tárgyak megőrzött képeiből építi fel az álmot, a folyamat az ébrenlét folyamatával ellenkező irányban fut le. (Diepgen után 141. o.) — *Hobbes* mondja (a Leviathanban 1651.): *„In sum, our dreams arte the reverse of our waking imaginations, the motion, when we are awake, beginning at one end, and when we dream at another" (Ellis* nyomán 112. o.).

zetről a másikra teljesen átviszi. Valószínű, hogy az egyébként változatlan lelki folyamatoknak ez az átalakulása teszi, hogy a *W*-rendszer a gondolatok felől fordított irányból a teljes érzéklés elevenségéig telítődhetik.*

Remélem, hogy e magyarázat jelentőségét nem nagyon becsüljük túl. Nem tettem egyebet, mint hogy egy nem-magyarázható jelenségnek nevet adtam. Regressziónak nevezem, ha az álomban a képzet azzá az érzéki képpé változik vissza, melyből egykor keletkezett. De ez a lépés is igazolásra szorul. Miért adjunk új nevet, ha ez semmi ujat nem mond? Dehát azt hiszem, hogy a „regresszio" elnevezés alkalmasabb, amennyiben az előttünk ismeretes tényt az iránnyal ellátott lelki szerkezet sémájába beilleszti. Itt igazolódott először, hogy egy ilyen séma felállítása szükséges volt. Mert az álom-képzés egy tulajdonságát pusztán ennek a vázlatnak a segítségével minden új latolgatás nélkül is megérthetjük. Ha az álomfolyamatot a lelki szerkezetben végbemenő regressziónak tekintjük, akkor könnyen megmagyarázhatjuk azt a tapasztalati tényt, hogy álommunka közben az álomgondolatok minden gondolati viszonylata veszendőbe megy, vagy csak nagyon nehézkesen jut kifejezésre. E gondolat-viszonylatok e vázlat szerint nem az első *Er*, hanem előbb lévő rendszerekben helyezkednek el, így a regresszio folyamán a gondolat-kapcsolatok eljutván az érzéki-képekig, elvesznek. *Az álomgondolatok szerkezete regresszio közben annak nyersanyagára hull szét.*

Micsoda változás által válik lehetővé éjjel az a regresszio, amely nappal lehetetlen. Itt be kell érnünk sejtésekkel. Nyilván az egyes rendszerekben végbemenő energia-telítettség változásáról van szó, ami által a rendszerek az ingerület lefolyása számára járhatóbbakká, vagy kevésbé járhatókká lesznek; de minden szerkezetben ugyanennek az ingerületi útnak létrejötte többféle változás által lehetséges. Elsősorban természetesen az alvás állapotára gondolunk és az energia-elosztás oly változásaira, amelyeket az alvás a szerkezet érző, végén létrehoz. Éber állapotban folytatólagosan futó áram halad a Ψ-rendszer *W*. végétől annak motorikus vége felé; ez éjjel megszünik és az ingerület visszaáramlását többé nem gátolhatja. Ez lenne az az „elzárkózás a külvilágtól", amely egyes szerzők elméletében az álom lélektani jellegét megmagyarázná. (L. 38. l.) De az álom-regresszio magyarázatánál tekintetbe kell venni ama másfajta regresszió-

* E teljesen új lélektani felfogás egész új terminologiát tett szükségessé. Ilyen új terminus az „Energie-Besetzung" az energiával való megszállás is, amelynek megfelelő magyar fordítása igen nehéz. Esetenként ezt hol a „megszállás", hol a „töltés" vagy „telítés", „energia-elosztás", szóval próbáljuk visszaadni. *Ferenczi.*

kat is, amelyek ébren, de beteg állapotban jönnek létre. Itt persze csődöt mond az adott magyarázat, mert hiszen ébren a progrediens irányú megszakítás nélküli érzéki áramlás ellenére is regresszióra kerül sor.

A hiszteriás vagy paranoiás hallucinációk, az épelméjű emberek víziói valóban regressziók, vagyis képekké változtatott gondolatok. De csak oly gondolatok szenvedik ezt a változást, amelyek elfojtott, vagy tudattalanul maradt emlékekkel állanak benső összefüggésben. Pl. legfiatalabb hiszteriás betegem, egy tizenkét éves fiú nem bír elaludni, *vörösszemű, zöld arcokat* lát, amelyektől irtózik. E kép forrása egy pajtásának elfojtott, de egykor tudatos emléke. E fiút a betegem négy év előtt gyakran látta; ez a neveletlen gyermeknek elrettentő példája volt, rossz szokásain kívül még onanizált is, amiért még most is utólagos szemrehányást tesz magának. Az anyja annakidején megjegyezte, hogy a rosszmodorú fiú arcszine *zöldes* és *vörös* (karikás) a szeme. Innen a rémlátomás, amely különben csak arra szolgál, hogy őt anyja egy másik jóslatára emlékeztesse, hogy ugyanis az ilyen fiúk elhülyülnek, az iskolában tanulni nem tudnak és korán meghalnak. A beteg gyermek a jóslat egyik részét teljesítette, a gimnáziumban nem haladt előre és amint akaratlan ötleteiből kiderült, borzasztóan félt a jóslat másik részétől. A kezelésnek rövid idő mulva megvolt az eredménye, a beteg aludt, szorongása megszünt és az iskolaévet kitünő bizonyítvánnyal fejezte be.

Idesorolom egy látomás megfejtését, amelyet egy negyvenéves hisztériás nő elbeszélése szerint még egészséges korában élt át. Egy reggel felnyitotta szemét és fivérét látta a szobában, pedig tudta róla, hogy elmegyógyintézetben van. Kis fia mellette feküdt az ágyban. Hogy a gyermek *meg ne ijedjen és görcsöket ne kapjon,* ha *nagybátyját* meglátja, az *ágytakarót* a gyermekre húzta és erre a látomány eltünt. A vizió a nő egy gyermekkori emlékének átdolgozása, amely bár tudatos volt, mégis lelkének minden tudattalan anyagával bensőleg összefüggött. A nő dajkája elmondta, hogy az ő igen korán elhalt anyja (a beteg a haláleset idején másfél éves volt) epilepsziás, vagy hisztériás görcsökben szenvedett és pedig egy ijedelem következtében, amelyet fivére (betegem *nagybátyja)* okozott azzal, hogy előtte mint kísértet, fejére húzott *ágytakaróval,* jelent meg. A vizió ugyanazokat az elemeket tartalmazta, mint az emlék: a fivér megjelenését, az ágytakarót, az ijedtséget és annak következményeit. Ezek az emlékek azonban új összefüggésbe illeszkedtek és más személyekre vitettek át. A vizió annak a gondolatnak a helyettesítője, melyben az anya aggodalma kifejezésre jut, hogy kisfia a testileg hozzá hasonló nagybátyja sorsára kerülhet.

A közölt két példa azonban némileg kapcsolatban van az alvás-állapottal és ezért talán alkalmatlan annak a bizonyítására, amire azokat felhasználom. Utalok tehát egy hallucináló paranoiásról írt elemzésemre és még meg nem jelent tanulmányaimra a pszichoneurózisok lélektanáról, amelyek igazolják, hogy regrediens gondolat-átváltozások eseteiben az elfojtott, vagy tudattalanul maradt, főleg infantilis emlék szerepét figyelmen kívül hagyni nem szabad. Ez emlék a vele összefüggő, a cenzura által kifejezésében meggátolt gondolatot szinte magával húzza a regresszióba, az ábrázolásnak abba a formájába, amelyben az emlék maga lelkileg él. Hisztéria-tanulmányaim eredményeként említhetem itt meg, hogy ha az infantilis jeleneteket (akár emlékeket, akár fantáziákat) tudatosakká tenni sikerül, azok először hallucinációsan jelentkeznek és csak a közlés után veszítik el ezt a jellegüket. Ismeretes az is, hogy oly egyének is, akiknek emlékezése nem vizualis, legkorábbi gyermekemlékeik érzéki élénkségének jellegét öreg korukig megőrzik. Ha tehát most visszagondolunk arra, hogy az álomgondolatokban az infantilis élményeknek, vagy az azokra alapított képzeleteknek mily szerepük van, hogy ez élmények egyes részei az álomtartalomban mily gyakran merülnek fel, sőt maguk az álomvágyak is mily gyakran ez élményekből erednek, akkor az álomra vonatkozólag sem fogunk az elől a feltevés elől kitérni, hogy a gondolatoknak vizualis képekké változása valószínűleg ugyancsak annak a vonzásnak a következménye, amelyet az újra megelevenedni akaró vizuálisan ábrázolt emlék a kifejezésre törő és a tudattól elvágott gondolatra gyakorolt. E felfogás szerint úgyis jellemezhetnők az álmot, hogy az *infantilis jelenetnek a friss élményre való átvitel útján elváltoztatott pótlása.* Az infantilis jelenet nem tudja a maga megújhodását keresztülvinni; be kell érnie azzal, hogy álom képében tér vissza.

Amikor az infantilis jelenetnek (vagy fantáziabeli ismétlésének) az álomtartalomban úgyszólván alapvető jelentőségére utalok, feleslegessé válik *Schernernek* és követőinek a belső ingerforrásokra vonatkozó egyik feltevése. *Scherner* feltételezi a „látási ingerületet" a látszószerv belső izgalmi állapotát, ha az álom a vizuális elemektől feltünően élénk, vagy azokban szokatlanul gazdag. Fölösleges e feltevés ellen tiltakozni, elégedjünk meg azzal, hogy ilyen ingerületi állapot csakis a látószerv pszichikus érzéklés-rendszerére állapítható meg; ezzel szemben arra a felfogásra helyezkedünk, hogy az ingerületi állapotban is csak az egykor aktuális látási inger frissül fel, amelyet az emlé-

* Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen." Neurologisches Zentralbl. 1896 No. 10. (Ges. Schrften Bd I.)

kezés támasztott fel. Az infantilis emlék ilyen befolyásának jó példája a magam tapasztalatából nem áll rendelkezésemre; álmaim általában kevésbé dúsak érzéki elemekben, mint amilyeneknek mások álmait látom. Ám az utóbbi években látott egyik legszebb és legélénkebb álmomból könnyű az álomtartalom hallucinációs világosságát a friss és a közelmult benyomások érzéki minőségére visszavezetni. A 344. oldalon leírtam egy álmot, melyben a víz sötétkék szine, a hajó kéményéből jövő füst barnasága és az épület komor barnás-vörössége mély benyomást tett reám. Ha valamely álmot, úgy bizonnyal ezt kellett látási ingerből magyaráznom. És mi volt az, ami a látószervemet ebbe az ingerületi állapotba hozta? Egy friss benyomás, amely korábbi benyomások sorozatával erősödött. A szinek, amelyeket láttam. elsősorban azoknak a horgony-építő köveknek a szinei voltak, amelyekből gyermekeim az álom előtti napon nagyszerű épületet emeltek, hogy azt megcsodálásomra bemutassák. Ugyanaz a komor szine volt a nagy köveknek, kék és barna szine pedig a kicsiknek. Ehhez csatlakoztak az utolsó olaszországi utazásom színbenyomásai, az Isonzo, a Laguna szép képe és a Karst barnasága. Az álom színpompája csak ismételte az emlékezetemben látottakat.

Foglaljuk össze, hogy mit tapasztaltunk az álomnak arról a sajátságáról, amelynek segítségével az a képzet-tartalmát érzéki képekbe önti át. Az álommunkának ezt a jellegét nem magyaráztam meg, vagyis nem vezettem vissza a lélektan ismert törvényeire, hanem csak mint ismeretlen viszonyokra mutató tényt emeltem ki és a *„regrediens"* jelleg nevével ruháztam fel. Úgy véltem, hogy bárhol forduljon is elő regresszio, az mindig az ellenállás eredménye, — azé az ellenállásé, amely megakadályozza, hogy a gondolat normális úton a tudatba hatoljon: éppen ilyen akadályt jelent a gondolat tudatba jutásának útjában az érzéki erővel bíró emlékek egyidejű vonzása is.* Az álomban a regresszio megkönnyítéséhez talán hozzájárul az a körülmény is, hogy a progrediens napi áramlatok az érzékszervek felől megszünnek. Ezt a segítő mozzanatot a regresszio más alakjainál más regressziós motívumoknak kell pótolniok. Azt se felejtsük el, hogy a regresszio kóros eseteiben épp úgy, mint az álomban, az energia-átvitel folyamata más lehet, mint a normális lelki élet

* Az elfojtásról szóló tan leírásában meg kellene mutatni, hogyan kerül elfojtás alá a gondolat, a gondolatra ható két tényező összeműködése folytán. A gondolatot egyik oldal (a tudat *Bw* cenzurája felől) visszalöki, a másik oldal (az *Ubw* felől) vonzza, ami hasonló ahhoz, ahogyan a nagy piramis csúcsára fel lehet jutni. (L. „Die Verdrängung" az elfojtásról szóló értekezésemet, Ges. Schriften Bd V.)

regresszióinál, minthogy a kórosoknál ez a másféle tényező az érzéklő rendszereknek teljes hallucináció-töltését teszi lehetségessé. Amit az álommunka elemzésénél „az ábrázolhatóságra való tekintet" gyanánt írtunk le, az az álomgondolat által érintett vizuálisan emlékezett jelenetek *kiválasztó vonzására* vonatkozhatik.

A regresszióról meg kell még jegyeznem, hogy annak a neurotikus tünetképzés elméletében épp oly fontos a szerepe, mint az álomképzés elméletében. Háromféle regressziót különböztettek meg: 1. *Helyi* (topikus) regressziót az itt kifejtett Ψ-rendszer sémája értelmében, 2. *időbeli* regressziót, visszavetődést régebbi lelki képződményekre és 3. a *formai* regressziót, amikor kezdetleges kifejezési és ábrázolási módok helyettesítik a szokásos módokat. Mindhárom regresszio-fajta azonban alapjában véve egy és a legtöbb esetben egybe is esik, mert ami időben régebbi, egyúttal formailag is kezdetleges és a lelki topikában is közelebb fekszik az észrevevő készülékhez.

Az álombeli regresszio témáját sem hagyhatom el anélkül, hogy kifejezést ne adjak egy benyomásnak, amely már többször felmerült és amely a pszichoneurozisok mélyreható tanulmányozása után megerősödve fog visszatérni: Az álmodás maga nem más, mint az álmodó részleges regressziója élete legkorábbi körülményeire; gyermekkorának újraéledése, az azt egykor uraló ösztön-gerjedelmekkel és egykor rendelkezésére álló kifejezésmódokkal együtt. Az egyéni gyermekkor mögött azután bepillanthatunk a filogenetikus gyermekkorba, vagyis az emberi nem fejlődésébe, amelynek az egyes ember fejlődése valóban csak megrövidített és az esetleges életkörülményektől befolyásolt megismétlődése. Most érezzük, mily találók *Fr. Nietsche* szavai, amelyek szerint az álomban „embermivoltunk ősrégi darabja működik tovább, amelyhez közvetlen úton már aligha juthatnánk el." Ebből szerezhetünk bíztatást arra, hogy az álmok analízise révén hozzáférkőzhetünk az ember archaikus örökségéhez és megismerhetjük azt, ami az emberrel lelkileg veleszületik. Úgy látszik, hogy az álom és a neurozis a lelki régiségekből többet őrzött meg számunkra, mint amennyit sejthetünk. A pszichoanalizis ezek szerint magas rangra tarthat számot azok között a tudományok között, amelyek megkísérlik, hogy az emberiség kezdetének legrégibb és leghomályosabb állapotáról képet alkossanak.

Könnyen lehet, hogy engem sem elégít ki túlságosan az álom lélektani értékesítésének ez az első részlete. De azzal a gondolattal vigasztalódom, hogy egyelőre a sötétben kell építenem. És ha eddig nem jártam egészen tévutakon, akkor egy másik ki-

induló pontból körülbelül ugyanerre a területre kell kijutnom; ahol azonban akkor már esetleg biztosabban lehet eligazodnom.

C

A VÁGYTELJESEDÉS.

Az égő gyermekről már közölt álom jó alkalom volt, hogy méltányoljam a nehézségeket, amelyekbe a vágyteljesedés tana ütközik. Bizonyára mindnyájan idgenkedéssel fogadtuk azt a kijelentést, hogy az álom csak vágyteljesedés és ezt nem egyedül az az ellentmondás okozza, amelyre a szorongásos álom ad alkalmat. Minthogy az elemzés első tanítása az volt, hogy az álom mögött értelem és pszichikai érték rejlik, semmiképpen sem vártuk, hogy ennek az értelemnek ilyen egyfajta magyarázata lesz. *Aristoteles* szabatos, de szegényes meghatározása szerint az álom nem más, mint — amennyiben az ember alszik — az alvás állapotában folytatódó gondolkodás. Ha tehát gondolkodásunk nappal különféle lelki tényeket termel, ítél, következtet, cáfol, vár, elhatároz, stb., akkor mi kényszeríti éjjel arra, hogy egyedül csak vágyakat teremtsen? Vajjon nincsenek-e inkább bőségesen oly álmok is, amelyek másfajta lelki műveletet változtatnak álomformává, így pl. az aggodalmat és vajjon az apának fent közölt átlátszó álma is nem ilyen értelmű-e? A fénysugárból, amely alvás közben az apa szemébe hatolt, azt az aggódó következtetést vonja le az álmodó, hogy eldőlhetett egy gyertya és a holttestet meggyújthatta; ezt a következtetést álommá változtatja, úgy hogy érzéki formába öltözteti és a jelen időbe helyezi. Milyen szerepet játszik e mellett a vágyteljesedés; vajjon félreismerhető-e egyáltalán az ébrenlétből folytatódó, vagy az új érzéki benyomással terjesztett gondolat túlsúlya?

Valamennyi kérdés jogos; éppen azért feltétlenül szükséges, hogy a vágyteljesedés álombeli szerepét, valamint az álomban folytatódó éber gondolat jelentőségét tüzetesen megvizsgáljam.

Éppen a vágyteljesedés indított már előbb arra, hogy az álmokat két csoportra osszam. Találtam oly álmokat, amelyek nyiltan vágyteljesedéseknek mutatkoztak és olyanokat, amelyekben a vágyteljesedés nem volt felismerhető, sőt olykor minden módon el volt burkolva. Ez utóbbiakban az álomcenzura munkáját ismertem meg. Nem torzított vágy-álmokat főleg gyermekeknél találtunk. *Rövid,* nyilt vágy-álmok *látszólag* — erre a fenntartásra súlyt helyezek — mintha felnőtteknél is előfordulnának.

Azt kérdezhetjük tehát, honnan ered mindenkor a vágy, amely az álomban megvalósul. De mily ellentétre, vagy sokféleségre vonatkoztatjuk ezt a „honnan"-t? Arra az ellentétre gondolok, amely a nappal tudatossá vált lelki élet és e tudattalanul maradt lelki tevékenység között van és amely csak éjjel válhatott észrevehetővé. Így aztán a vágy forrása háromféle: 1. Lehetséges, hogy a vágy nappal gerjed és külső körülményeknél fogva kielégítést nem talál; ilyenkor egy bevallott és elintézetlen vágy marad éjjelre; 2. lehet, hogy a vágy nappal felmerült, de elutasíttatott, amikor elintézetlen, de elfojtott vágy maradt fenn; vagy 3. a vágynak semmi kapcsolata sincs a nappali élettel és olyan vágyak közé tartozik, amelyek bensőnkben csak éjjel elevenednek meg. Ha a lelki szerkezet ábráját megnézzük, akkor az első fajtájú vágyat az *Ubw*-rendszerbe lokalizáljuk. A második fajtájú vágyról feltesszük, hogy a *Vbw*-rendszerből visszaszoríttatott az *Ubw*-rendszerbe és ha egyáltalán valahol, csakis ott maradhatott fenn. A harmadik fajtájú vágyról azt hiszem, hogy egyáltalán nem tud az *Ubw*-rendszerből kilépni. Vajjon e különböző forrásból származó vágyak az álomra nézve egyforma értékűek-e, álomserkentő erejük egyenlő-e?

E kérdés megválaszolásához rendelkezésemre álló álmok áttekintése elsősorban arra int, hogy az álomvágy negyedik forrásaként ide sorakoztatom az aktuális, éjjel támadó vágy-gerjedelmeket (pl. a szomjúsági ingert, a nemi szükségletet). Valószínű továbbá, hogy az álomvágy eredete annak álomgerjesztő képességén mit sem változtat. Emlékeztetem olvasóimat annak a kis gyermeknek az álmára, aki a nappal megszakított hajóutazást folytatja, továbbá az ugyanott leírt gyermekálmokra. Ezeket az álmokat magyarázza a nappal egy teljesítetlen és el nem fojtott vágya. Oly példák bőven találhatók, amelyekben a nappal elfojtott vágy az álomban utat tör magának. Az ilyfajta álom egyszerű esetét itt pótlólag közlöm: Egy csipkelődő nő, akinek fiatalabb barátnője magát eljegyezte, ismerőseinek arra a kérdésére, hogy mit tart a vőlegény felől, szertelen dícsérettel nyilatkozott és közben tulajdonképpeni véleményét elhallgatta. Az igazság, amit meg kellett volna mondania, az volt, hogy a vőlegény *tucatember*. Éjjel azután azt álmodja, hogy ugyanazt a kérdést intézik hozzá és ő így felel: *utánrendelésnél elegendő a szám megjelölése*. Számos elemzés eredményeként végül azt tapasztaltuk, hogy mindazokban az álmokban, amelyek torzítást szenvedtek, a tudattalanból származott a vágy, amely nappal nem válhatott észrevehetővé. Eszerint egyelőre úgy látszik, hogy mindenféle vágynak az álomképzésre egyenlő értéke és hatalma van.

Nem bizonyíthatom be e helyen, hogy a dolog voltakép

mégis másképp áll, de erősen hajlok a feltevésre, hogy az álomvágynak szigorú feltételei vannak. A gyermek-álmokról nem kétséges, hogy a nappal elintézetlen vágy lehet az álom gerjesztője. De nem szabad felednünk, hogy ez a vágy éppen a gyermek vágya, a vágygerjedelemnek az infantilist jellemző sajátos erejével. Teljesen kétséges előttem, hogy a felnőtt nappal nem teljesedett vágya elegendő-e ahhoz, hogy álmot teremtsen. Inkább feltehető, hogy miközben ösztönéletünket gondolati tevékenységünk fokozódó uralma alá hajtjuk, fokozatosan lemondunk a gyermeknél még annyira intenzív, előttünk már céltalannak felismert vágyak képzéséről, vagy megtartásáról. Azért persze egyéni különbségek érvényesülhetnek itt. Az egyik ember a lelki folyamatok infantilis jellegét tovább megőrzi, mint a másik, aminthogy ilyen különbségek az eredetileg világosan vizuális képzetalkotás gyengülésére nézve fennállanak. De általában azt hiszem, hogy felnőttnél a nappal kielégítetlenül maradt vágy nem elegendő, hogy álmot teremtsen. Elismerem, hogy a tudatosból származó vágy-gerjedelem az álom-serkentéshez egy adattal hozzájárul, de valószínűleg nem többel. Álom nem jönne létre, ha a tudatelőttes vágy nem kapna máshonnan megerősítést.

És pedig megerősítést a tudattalanból. *Úgy képzelem, hogy a tudatos vágy csak akkor válik álomgerjesztővé, ha sikerül neki hasonló értelmű tudattalan vágyat kelteni, amellyel magát megerősíti.* Ezek a tudattalan vágyak a neurózisok lélekelemzésének tapasztalatai alapján mindenkor elevenek, mindig készek, hogy a maguk kifejezését megteremtsék, ha alkalom kínálkozik, hogy a tudatosnak valamely gerjedelmével szövetkezzenek és a maguk nagy intenzítását azok kisebb intenzítására átvigyék.* Ez a körülmény kelti azután a látszatot, mintha egyedül a tudatos vágy teljesülne az álomban; ámde az álom kialakulásának valamely apró feltűnő vonása ujjmutatás lesz a számunkra, hogy a tudattalanban rejlő hatalmas segítőtárs nyomára jussunk. Ezek a tudattalanban mindenkor élő, úgyszólván halhatatlan vágyak a monda titánjaira emlékeztetnek, akikre ősidők óta nehéz hegytömegek súlyosodnak, amelyeket egykor a győzelmes istenek

* E vágyak elpusztíthatatlan természete egyaránt jellemzi valamennyi többi, valóban tudattalan, azaz kizárólag a tudattalan rendszerhez tartozó lelki műveletet. Egyszer és mindenkorra megnyitott utak ezek, amelyek sohasem temetődnek be, az ingerfolyamatot mindenkor újból levezetik, valahányszor őket a tudattalan izgalom újból megszállja. Hogy egy hasonlattal éljek, megsemmisítésüknek más módja éppen úgy nincsen, mint Odysseus alvilági árnyainak, amelyek új életre kelnek, mihelyt vért ittak. A tudatelőttes rendszertől függő folyamatok egészen más értelemben pusztulékonyak. Ezen a különbségen nyugszik a neurozisok pszichotherápiája.

hengergettek rájuk. A titánok tagjainak vonaglása ezeket a hegyeket még ma is megrengeti; ezek az elfojtott vágyak azonban, ismétlem maguk is infantilis eredetűek, amint ezt a neurózisok lélektanából tudjuk. Korábbi kijelentésemet tehát, amely szerint az álomvágy eredete közömbös, mellőzném és egy másikkal helyettesíteném: *A vágynak, amely az álomban ábrázolásra kerül, infantilisnek kell lennie.* Ez a vágy tehát a felnőttnél az *Ubw*-ből származik, a gyermeknél, ahol a *Vbw* és az *Ubw* még nem vált külön és cenzura még nincsen, vagy csak keletkezőben van, ez az ébrenlét teljesítetlen el nem fojtott vágya. Tudom, hogy ezt a felfogást nem lehet általánosan bizonyítani; de állítom, hogy gyakran nem sejtett helyeken is bizonyítható, általában pedig nem cáfolható.

Így szerintem az ébrenlétből visszamaradt vágy-gerjedelmek az álomképzésben mellékesek. Nincs más szerepük, mint ami szerepe például az alvás alatti ingerek anyagának van az álomtartalomban (l. 175. o. stb.).. Követem e gondolatmenetet, amikor a nappali életből visszamaradó egyéb, nem vágyszerű rezdületeket vizsgálom. Éber gondolkodásunk energia-töltését sikerülhet ideiglenesen megszüntetni, ha elhatározzuk, hogy aludni térünk. Aki ehhez ért, az jó alvó. Mondják, hogy Napoleon ennek mintaképe volt. Ámde ez nem mindig sikerül és nem mindig tökéletesen. Elintézetlen kérdések, kínzó gondok, elhatalmasodott benyomások gondolat-tevékenységüket alvásunk alatt is folytatják és lelki folyamatokat tartanak fenn a tudatelőttes rendszerben. Ha ezt az alvásban folytatódó gondolati rezdületet éppen osztályozni akarjuk, akkor a következő csoportokat állíthatjuk fel: 1. Ami nappal véletlen akadály folytán befejezetlen maradt; 2. Ami gondolkodó erőnk lankadása miatt elintézetlenül, megoldatlanul maradt; 3. amit nappal elutasítottunk és elfojtottunk. Ezekhez társul, mint hatalmas 4. csoport, amit a tudattalan munkája a tudattalanunkban *(Ubw)* megrezdített és végül 5. csoportként ideiktathatom a nappalnak közömbös és emiatt elintézetlenül maradt benyomásait.

Nem kell lebecsülnünk a lelki intenzításokat, amelyek mint a nappali élet maradékai, kiváltkép a megoldatlanok csoportja révén az alvás állapotba bevitetnek. Bizonyos, hogy ezek az izgalmak az éj folyamán is kifejezésre törnek, de épp oly bizonyossággal feltehetjük, hogy az alvás-állapot lehetetlenné teszi, hogy ezeket az izgalmi folyamatokat szokott módon a tudatelőttesben tovább vezessük és tudatossá válással befejezzük. Amennyiben gondolati folyamatainkról normális úton éjjel is tudomást szereztünk, annyiban nem is alszunk tulajdonkép. Nem tudom,

hogy az alvásállapot a *Vbw*-ban miféle változással jár.* De kétségtelen, hogy az alvás lélektani jellege lényegileg éppen a rendszer megszállottságának változásában áll, amely rendszer az alvás közben bénult motilitás kapuján is uralkodik. Viszont nem tudnék az álom lélektanában semmi indokot, amelynek alapján feltehető volna, hogy az alvás másképp, mint másodlagos úton változtatna valamit az *Ubw*-rendszer viszonyain. A *Vbw* alvásbeli izgalmának tehát nincs más útja, mint az, amelyet az *Ubw*-beli vágygerjedelmek megtesznek; a tudatelőttesnek *(Vbw)* a maga megerősítését az *Ubw*-ban kell megkeresnie és a tudattalan ingerületekkel együtt kell azok kerülő útjait is velük megtenni. De milyen viszonyba kerülnek a tudatelőttes nappali maradékok az álommal? Kétségtelen, hogy az álomba bőségesen behatolnak, néha valósággal uralmat gyakorolnak az álom tartalma felett és rákényszerítik, hogy az a nappali munkát folytassa; az álom tartalmát felhasználják, hogy annak segélyével éjjel is a tudatba benyomuljanak. Bizonyos, hogy a nappali maradékoknak lehet bármely más és nemcsak vágy jellege. E mellett azonban igen tanulságos és a vágyteljesülés tanára nézve egyenesen döntő, hogy e maradékoknak mily feltételekhez kell alkalmazkodniok, hogy az álomba felvétessenek.

Ragadjuk ki azt a korábbi álom-példát, amelyben Ottó barátom, mint *Basedow* betegségben szenvedő jelenik meg (l. 202. l.). Aznap Ottó rossz szine miatt aggódtam és az aggodalom közelről érintett, mint minden, ami reá vonatkozott. Feltehető, hogy alvásban is folytatódott e nyugtalanságom. Valószínűleg bajának oka után kutattam. Ez aggodalom a közölt álommal kifejezésre jutott, amely álom azonban először is értelmetlen volt, másodszor pedig nem felelt meg semmiféle vágyteljesedésnek. De gondolkodni kezdtem, honnan ered a nappal érzett aggódásnak ez a meg nem felelő formája; az elemzésben találtam is összefüggést, amennyiben barátomat L. báróval, magamat pedig R. professzorral azonosítottam. Hogy miért kellett a nappali gondolat helyett éppen ezt a pótlást választanom, annak csak egy magyarázata lehetett. Tudattalanom mindig kész volt. R. professzorral való azonosításra, mert ezáltal a kiirthatatlan gyermeki vágyak egyike, a nagyság vágya teljesült. Barátommal szemben csúf és nappal bizonyára félrevetett gondolataim felhasználták az alkalmat, hogy a nagyság vágyával együtt az álomba surranjanak; de a nappali gond is valamely pótlás révén

* Mélyebbre próbáltam hatolni az alvás-állapot és a hallucináció feltételeinek ismeretébe egy értekezésemben, amelynek címe: „Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre" (Int. Zeit. f. Psych. IV. 1916/8, Ges. Schriften Bd V.)

az álomtartalomban valahogy kifejezésre jutott. A nappali gondolat, amely nem volt vágy, hanem éppen ellenkezőleg aggodalom, valahogy szerét ejthette, hogy egy infantilis, tudattalan és elfojtott vággyal kapcsolódjék, amelyet aztán — bár derekasan átgyúrva — a tudat számára „életre kelni" engedjen. Minél erősebben uralkodott a gond, annál erőszakosabb lehetett a létesítendő kapcsolat; a vágy és az aggodalom tartalma között összefüggésnek nem is kellett fennállnia, amint a mi példánkban nem is állott fenn.

Célszerű talán, ha ugyanezt a kérdést egyszer olyformán is megvizsgáljuk, hogy megkérdezzük, miként viselkedik az álom, ha az álomgondolatok oly anyagot bocsátanak rendelkezésére, amely a vágyteljesüléssel teljesen ellenkezik, mint amilyen a jogos aggodalom, a fájdalmas meggondolás, a kínos belátás. Az itt lehetséges eredményeket aztán a következőkép csoportosíthatjuk: *a)* Az álommunkának sikerül minden kínos képzetet annak ellenkezőjével pótolni és a hozzátartozó kínos indulatokat elnyomni. Ebből adódik a tiszta kielégüléses álom, a kézzelfogható „vágyteljesedés", amelyen látszólag nincs tovább magyarázni való. *b)* A kínos képzetek többé-kevésbé módosítva, de felismerhetően jutnak be a nyilvánvaló álomtartalomba. Ez az eset az, amely az álom vágyelmélete ellen kételyeket támaszt, amiért az további vizsgálatra szorul. E kínos tartalmú álmokat közömbösnek érezhetjük, de magukkal hozhatják a képzettartalmuk által igazolt kínos indulatok egész tömegét is, vagy fokozódó szorongás közben fel is ébreszthetnek.

Az analizis igazolja azután, hogy ezek a kínos álmok is vágyteljesülések. Egy tudattalan és elfojtott vágy, amelynek teljesedését az álmodó különben csak kínosnak tudja elképzelni, felhasználja a kínos nappali élmény-maradékok indulat telítettségével kínálkozó alkalmat, hogy azoknak erőt kölcsönözve, azokat álomképesekké tegye. De míg az *a)* esetben a tudattalan vágy egybeesett a tudatossal, addig a *b)* esetben a meghasonlás feltárul a tudatos és tudattalan, az elfojtott anyag és az én között és az a mesebeli helyzet valósul meg, amelyben a tündér „három kívánság"-ot engedélyez a szegény házaspárnak (l. lejebb). A kielégülés az elfojtott vágy teljesülése felett oly jól sikerülhet, hogy a nappali gondolatmaradékokhoz tapadó kínos gondolatokkal egyensúlyt tart. Ilyenkor az álom érzelmi színezete közömbös, jóllehet egyrészt egy vágyat, másrészt egy aggódást valósít meg. Az is megesik viszont, hogy az alvó én nagyobb mértékben vesz részt az álomképzésben, úgyhogy az elfojtott vágy teljesülése ellen hevesen fellázad és szorongás kíséretében az álomnak is véget vet. Így nem nehéz megérteni, hogy a kínos vagy szorongó

álmok az elmélet értelmében épp úgy vágyteljesülések, mint az egyszerű kielégüléses álmok.

A kínos álmok *„büntető álmok"* is lehetnek. Tagadhatatlan, hogy azok elismerésével az álom-elmélethez bizonyos tekintetben új dolgot fűztem. Ami a büntető álommal teljesedik, az ugyancsak tudattalan vágy, az álmodónak az a vágya, hogy valamely meg nem engedett elfojtott vágyrezdületért büntetést kapjon. Annyiban tehát ezek az álmok is megfelelnek az itt felállított követelménynek, hogy az álomképzéshez szükséges hajtóerőt a tudattalanban rejlő vágy szolgáltassa. Ezeknek az álmoknak finomabb lélektani felbontása felismerhetővé teszi azonban az eltéréseket is a többi vágyálmoktól. A *b)* csoporthoz tartozó esetekben a tudattalan álomképző vágy az elfojtott anyagból származik; a büntető álmoknál ugyancsak tudattalan vágyról van szó, de olyanról, amely nem az elfojtott anyagból ered, hanem amely az „én"-hez tartozik. A büntető álmok tehát arra tanítanak, hogy az *én* még messzebbmenő módon vehet részt az álomképzésben. Az álomképződés mechanizmusa egyáltalán sokkal átlátszóbb, ha a „tudatos" és „tudattalan" ellentétpár helyébe az „én" és az „elfojtott" ellentétét teszem. Ez a behelyettesítés azonban nem történhetik anélkül, hogy a pszichoneurózis folyamataira ne legyek tekintettel, amit e munkában persze nem vihetek keresztül. Csak annyit jegyzek meg, hogy a büntető álmoknak általában nem feltétele, hogy csak kínos nappali gondolat-maradékokhoz kapcsolódjanak; sőt legkönnyebben ellentétes feltételek alapján jönnek létre, amikor a nappali maradékok kielégülést okozó gondolatok, de amelyeknek kielégítése nincsen megengedve. E gondolatok közül azonban nem kerül be a nyilvánvaló álomba egyéb, mint azoknak egyenes ellentéte úgy, ahogy az az *a)* csoporthoz tartozó álmoknál történik. A büntető álom jellege tehát, hogy nem az elfojtott anyagból (az *Ubw*-rendszerből) származó tudattalan vágy képezi az álmot, hanem az ez ellen reagáló, az énhez tartozó, — bár ugyancsak tudattalan (tudatelőttes) vágy a büntetésre.*

Szeretném egyik saját álmom kapcsán megvilágítani az eddigieket, hogy miképen jár el az álommunka a kínos várakozással kísért nappali gondolat-maradékkal.

Az álom kezdete homályos. *Feleségemnek mondom, hogy valami hírt hozok neki. Valami egész különöset. Ő megijed és nem akarja meghallgatni. Biztosítom, hogy ellenkezőleg, olyasmi ez, aminek nagyon meg fog örülni és kezdem elbeszélni, hogy*

* Itt a helye annak, ahova a pszichoanalizis révén később megismert *felettes én* beilleszthető.

fiúnk tisztikara egy összeget küldött (5000 koronát...), valami kitüntetésfélét... szétosztásra... Eközben egy kis szobába mentem vele, valami éléskamrába, hogy miegymást előkeressek. Hirtelen megjelenik fiam, nem egyenruhában, hanem testhez álló sportöltözetben (mint valami fóka?) és kis sapkában. Egy kosárra lép, amely egy szekrény mellett oldalt áll, mint hogyha valamit arra a szekrényre kellene feltennie. Megszólítom, nem felel. Mintha arca vagy homloka be volna kötözve. Valamit igazgat a szájába, valamit oda betesz. A haja pedig szürkül: gondolom, hogy vajjon már annyira kimerült? Hamis fogai vannak? Mielőtt újra megszólítanám, felébredek szorongás nélkül, de szívdobogással. Éjjeli órám 2½-et mutat.

A teljes analízist közölni most nem tudom, csak arra szorítkozom, hogy néhány döntő mozzanatot emeljek ki. Az álomkeletkezés alkalmát, az előző nap kínos aggodalma szolgáltatta. A harctéren küzdő fiamtól már megint több mint egy hete nem jött hír. Könnyen látható, hogy az álom-tartalomban az jut kifejezésre, hogy megsebesült, vagy elesett. Az álom elején az az erélyes fáradozás látszik, hogy a kínos gondolatokat az ellenkezővel helyettesítse. Valami igen örvendetes közölni valóm van valami pénzküldeményről, szétosztásról. (A jelzett pénzösszeg az orvosi praxis egy örvendetes eseményével függ össze, tehát egészen el akar téríteni a témától.) Ám ez az erőlködés nem sikerül, az anya valami retteneteset gyanít és nem akar meghallgatni. A palástolás túlságosan átlátszó, mindenütt átdereng, amit el kellene fedni. Fiam elesett, bajtársai haza fogják küldeni holmiját; az én dolgom lesz azt testvérei és mások között szétosztani. Kitüntetésben gyakran részesítik a tisztet „hősi halála" után. Az álom végül tehát kénytelen közvetlenül kifejezni, amit eleinte leplezni akart, de amellett a vágyteljesítő irányzat még torzításokban jelentkezik. (A helyiség megváltoztatását az álomban *Silberer* szerint a küszöb-szimbolikával magyarázzuk). Azt persze nem sejtem, hogy honnan veszi a vágy a hozzá szükséges hajtóerőt. Fiam azonban nem úgy jelenik meg, mint aki „elesik", hanem, mint aki „fellép" (németben az ellentét feltünőbb: „Fällt" — „Steigt", fellép. Ford.), hisz ő merész hegymászó is volt. Nem uniformisban van, hanem sportöltözetben, vagyis a most várható baleset helyében egy korábbi áll, amelyet sportolás közben szenvedett el, amikor sí-túrán elesett és combcsontját törte. De az álombeli öltözetében fókához hasonlít, ami rögtön egy fiatalabb családtagra, bohókás kis unokámra, az őszülő haj ennek az apjára, a háborútól sokat szenvedett vőmre emlékeztet. Mit jelentsen ez? De hát menjünk tovább: A szín az éléskamra, a szekrény, amelyből valamit elővesznek (az álomban valamit ráfektetnek),

félreismerhetetlen célzás a magam balesetére, amelyet kisgyerek koromban szenvedtem el, nem egészen hároméves koromban. Az éléskamrában egy zsámolyra álltam, hogy valami csemegéhez jussak, ami egy szekrényen, vagy asztalon volt. A zsámoly felborult és alsó államat beütöttem. Kiverhettem volna minden fogamat. Mintha ezzel valami ellenséges érzés rezdülne meg bennem a derék harcossal szemben: úgy kell neked! Az elemzés mélyén meg is találom azt a rejtett vágyrezdületet, amely fiam rettegett balsorsában kielégülést tud találni. Nem más ez, mint az öregedő ember irígysége a fiatallal szemben, amiről pedig ébren azt hittem, hogy azt már végleg elintéztem. Könnyen érthető, hogy éppen annak a meghatottságnak ereje az, ami a maga enyhítésére ilyesféle elfojtott vágyteljesülést kutat fel arra az esetre, ha ez a szerencsétlenség a valóságban bekövetkeznék.

Most már tehát határozottan megállapíthatom, mit jelent a tudattalan vágy az álom számára. Megengedem, hogy van az álomnak egész csoportja, amely túlnyomóan, vagy kizárólag a nappali élet maradékaiból kapja *serkentését*. Fölteszem, hogy azon a bizonyos éjjelen nyugodtan alhattam volna még attól a vágyamtól is, hogy végre rendkívüli tanár legyek, ha a nappali aggodalmam barátom egészségéért nem dolgozott volna olyan élénken. Ez a gond sem teremtett volna álmot; a *hajtóerőt*, amelyre az álomnak szüksége volt, egy vágynak kellett szolgáltatnia. Az aggodalmamra hárult a feladat, hogy azt a vágyat, mint az álom hajtóerejét előteremtse. Hogy egy hasonlattal éljek: könnyen lehetséges, hogy a nappali gondolat az álomképzésnél a *vállalkozó* szerepét játssza; de a vállalkozó, akinek mint mondani szokás, van ötlete és akarata, hogy azt tettre váltsa, tőke nélkül semmire sem mehet; *tőkésre* van szüksége, aki a költségeket fedezi. A tőkés pedig, aki az álomhoz szükséges lelki fedezetet adja, bármily legyen ez a nappali gondolat, mindenkor és elkerülhetetlenül egy *vágy a tudattalanból*.

Néha a vállalkozó maga egyúttal a tőkés is, sőt az álomban ez a szokottabb eset. A nappali munka egy tudattalan vágyat rezdített meg és ez teremti azután az álmot. E példaként alkalmazott gazdasági viszony valamennyi lehetősége párhuzamban van az álom-folyamatokkal. A vállalkozó maga hozhat *kis tőkét* magával; több vállalkozó ugyanahhoz a tőkéshez fordulhat; több tőkés közösen is összeadhatja, ami a vállalkozáshoz szükséges. Így vannak álmok, amelyeket egynél több álomvágy táplál és vannak más változatok, amelyek könnyen áttekinthetők és bennünket tovább már nem érdekelnek. Az álomvágy e fejtegetésében még fennmaradt hiányokat csak később egészíthetem ki.

Az itt használt hasonlatok *tertium comparationis*-a az, ami-

kor adott mennyiségű szabad rendelkezésre álló energia az álomszerkezet még finomabb megvilágítását teszi lehetővé. A legtöbb álomban egy élesebb érzéki intenzitással felruházott központ ismerhető fel, amint azt a 228. o.-n kifejtettem. Ezt a központot a vágyteljesedésnek rendszerint közvetlen ábrázolásában találjuk; mert ha az álommunka eltolásait helyreigazítjuk, azt tapasztaljuk, hogy az álomgondolatbeli lelki intenzításokat az álomtartalomban az elemek érzéki intenzításai helyettesítik. A vágyteljesüléshez közel eső elemeknek gyakran semmi közük a vágyteljesülés értelméhez, hanem a vággyal szembehelyezkedő kínos gondolatok származékainak bizonyulnak, ámde a központi elemmel gyakran csak mesterségesen létesített összefüggések révén annyi erőhöz jutottak, hogy ábrázolásra alkalmasakká váltak. Így hatja át a vágyteljesedés ábrázoló ereje az összefüggések egy bizonyos körzetét, amelyen belül minden elem, a magában értéktelen is, szemléltetővé válik. Az egynél több mozgató vágy-központtal bíró álmokban könnyen sikerült az egyes vágyteljesedések körzetét egymástól elhatárolni és az álom hézagait is, mint határzónákat felismerni.

Ha a nappali -maradékok jelentőségét az álomra nézve eddigi megállapításainkkal le is szállítottuk, mégis érdemes azokra némi figyelmet fordítani. Az álomképzésnek ezek mégis csak szükséges alkotó elemei, ha a tapasztalat azzal lep meg bennünket, hogy minden álomban van egy friss, sokszor egészen közömbös természetű nappali benyomás, amely az álom tartalmával összefügg. Az álomkeverék e hozzátételének szükségességét még nem tudtam belátni. (L. 136. l.) Ez nem is lehetséges, ha csak szigorúan nem tartjuk szem előtt a tudattalan vágy szerepét, s azután a neurózisok lélektanához nem fordulunk felvilágosításért. Inét tudjuk meg, hogy a tudattalan képzet, mint ilyen egyáltalán nem képes a tudatelőttesbe lépni; hatását abban csak úgy érvényesítheti, ha egy közömbös, de már a tudatelőtteshez tartozó képzettel kapcsolatba lép, arra saját intenzitását átviszi és a mögé rejtőzik. Ami itt érvényesül, az *áttétel ténye*, amely a neurotikusok lelki életének sok feltűnő jelenségét megmagyarázza. Az áttétel a tudatelőttesből származó képzetet, amely ily módon meg nem érdemelt nagyfokú erősségre tesz szert, változatlanul hagyhatja; vagy az átvivő képzettartalma útján a képzet módosítását kényszeríti ki. Elnézésüket kell kérnem a mindennapi életből vett hasonlatokért, de azt mondhatnám, hogy az elfojtott képzetek helyzete hasonlít a nálunk működő amerikai fogorvos helyzetéhez, aki nem folytathat gyakorlatot a törvény előtt őt fedező szabályszerűen promovált orvosdoktor cége nélkül. És amint nem a legelfoglaltabb orvosok azok, akik a fogtechnikussal ilyen szövetségre

lépnek, éppúgy a lelki életben is nem azokat a tudatelőttes, vagy tudatos képzeteket választja az elfojtott képzet a maga fedezésére, amelyek önmagukban is elég erősek arra, hogy magukra vonják a tudatelőttesben működő figyelmet. A tudattalan a maga kapcsolataival a tudatelőttesnek, vagy ama képzeteit hálózza körül leginkább, amelyek mint közömbösek, figyelmen kívül maradtak, vagy azokat, amelyekről a képzet visszautasítása miatt a figyelem csakhamar megint elterelődött. Ismert tétele az eszmetársítás tanának, amelyet sok tapasztalat megerősített, hogy a képzetek, amelyek egyik irányban igen erős kapcsolatot teremtettek, mintegy elutasítólag viselkednek az új kapcsolatok egész csoportjaival szemben; megkíséreltem egyszer a hisztériás bénulás elméletét erre a tételre építeni.

Ha fölteszem, hogy az elfojtott képzetek áttételének a neurózisok lélektanából ismert kényszere az, ami az álomban is érvényesül, úgy az álomnak két rejtélye egy csapásra megoldódik; minden álomelemzés kimutatja a friss benyomás beleszövődését és hogy ez a friss elem gyakran a legközömbösebb természetü. Hozzáfűzöm, amit már más helyen megtanultunk, hogy ezek a friss és közömbös elemek az álomgondolatbeli legrégibb elemek pótlékaként azért jutnak oly gyakran az álomtartalomba, mert ezek kerülnek legkevésbé összeütközésbe az ellenállás cenzurájával. De míg a cenzuramentesség csupán a triviális elemek előnyben részesítését magyarázza, a friss elemek állandóságából az áttétel szükségszerűségére lehet következtetni. Az elfojtott elem igényét a társítástól még mentes anyagra mindkét benyomás-csoport ki tudja elégíteni; a közömbös anyag azért, mert kiterjedt kapcsolatokra alkalmat nem nyujtott, a friss anyag, mert a társításhoz még nem volt elég ideje.

Így látjuk, hogy a nappali maradékok, amelyekhez most a közömbös benyomásokat is sorolhatjuk, amikor az álomképzésben résztvesznek, nemcsak az *Ubw*-től kapnak valamit, nevezetesen a hajtóerőt, amely fölött az elfojtott vágy rendelkezik, hanem maguk is adnak a tudattalannak valami nélkülözhetetlent, t. i. az indulat áttételéhez szükséges kapcsolatokat. Ha a lelki folyamatokba itt mélyebben akarnék behatolni, akkor élesebben meg kellene világítanom az izgalmak játékát a tudatelőttes és tudattalan között, amire a pszichoneurózisok tanulmányozása kétségkívül késztet is, de amire éppen az álom nem nyujt támaszpontot.

Még csak egy megjegyzés álljon itt a nappali maradékokról. Nem kétséges, hogy a maradékok azok, amelyek az alvást tulajdonképpen megzavarják és nem az álom, amely inkább arra

törekszik, hogy az alvás fölött őrködjék. Erre később még visszatérünk.

Idáig követtük az álomvágyat, levezettük az *Ubw* tartalmából, elemeire bontottuk a nappali maradékokhoz való viszonyát, amely nappali maradékok lehetnek vágyak, különböző lelki izgalmak, vagy egyszerűen friss benyomások. Így helyet adtam azoknak a teljesítményeknek, amelyeket az álomképzésre nézve az éber gondolati munkától a maga változatosságában elvárhatunk. Még az sem volna lehetetlen, hogy gondolatmenetem még azokat a szélsőséges eseteket is megvilágítja, amelyekben az álom a napi munka folytatójaként az ébrenlét egy megoldatlan kérdését szerencsésen befejezi. Csakhogy nem áll rendelkezésemre oly példa, amelynek elemzése az infantilis, vagy elfojtott vágyforrást felfedné, amelynek segítségével az a tudatelőttes működés fáradozását annyira megerősítette. Ámde egy lépéssel sem jutottam közelebb annak a rejtélynek a megoldásához, hogy alvás közben a tudattalan miért nem adhat egyebet, mint a vágy teljesüléséhez szükséges hajtóerőt? A feleletnek világot kell vetnie a vágy lelki természetére. Megkísérlem a lelki szerkezet vázlatának segítségével erre a feleletet megadni.

Nem kételkedem abban, hogy a szerkezet mai tökéletességét ugyancsak hosszú fejlődés útján érte el. Milyen volt e szerkezet teljesítőképességének korábbi fokán? Más helyütt indokolandó feltevések alapján mondhatom, hogy e szerkezet először arra törekedett, hogy magát lehetőleg ingermentesen tartsa és ezért első felépítésében a reflex-szerkezet sémáját mutatta; ez tette lehetővé, hogy egy kívülről hozzá érő érzés-ingerületet motorikus úton csakhamar levezessen. Ámde az élet kényszere ezt az egyszerű működést megzavarja, s ennek köszönheti a szerkezet az indítékot arra is, hogy tovább fejlődjék. Az élet e követelése először a nagy testi szükségletek alakjában lép fel. A belső szükségek keltette izgalom lefolyást keres a motilitásba; ezt „belső elváltozásnak", vagy a „kedélymozgalom kifejezésének" nevezhetjük. Az éhes gyermek tehetetlenül fog sírni, vagy kapálódzni. A helyzet azonban változatlan marad, mert a belső szükségletből kiinduló inger nem pillanatnyi és lökésszerű, hanem folytonosan ható erőként jelentkezik. Változás csak akkor állhat be, ha a gyermek valami módon, pl. idegen segítséggel a *kielégüléses élmény* tapasztalatához eljut, ami a belső ingert megszünteti. Ennek a kielégüléses élménynek lényeges alkatrésze bizonyos érzéklésnek (pl. a tápláléknak) megjelenése, amelynek emlékképe ettől fogva a szükségleti ingerület emlékezeti nyomával társulva megmarad. Ha ez a szükséglet a következő alkalommal újból megjelenik, ennek a létesített társulásnak köszönhető az

a lelki rezdület, amely a kielégülés érzéki emlékképét ismét elfoglalni, magát az érzéklést ismét felidézni, tehát tulajdonképpen az első kielégülés állapotát helyreállítani igyekszik. Ez a rezdület az, amit vágynak nevezünk; az érzéklés kielégüléses-élménynek újból megjelenése vágyteljesedés; a kielégüléses élmény észrevevésének a szükséglet ingerétől kiinduló teljes megszállása az egyszerű és legrövidebb út a vágyteljesedéshez. Semmi sem gátol abban, hogy a lelki szerkezet oly elemi állapotát vegyem fel, amelyben ez a rövid út valóban megtétetik, amikor tehát a vágyakozás hallucinációban végződik. Ez az elsődleges lelki tevékenység tehát a kielégüléses élmény *észrevevésének azonosságára* törekszik, annak az észrevevésnek megismétlésére tehát, amely a szükséglet kielégítésével áll kapcsolatban.

Keserű élettapasztalatok következtében ennek az elsődleges primitív gondolkodási műveletnek egy célszerűbb, másodlagos gondolkodási folyamattá kellett átváltoznia. Azzal, hogy az érzéklés azonossága e rövid regrediens úton létrejön, a szerkezet bensejében más helyütt nem járnak azok a következmények, mint amelyekkel ugyanaz az érzéklés járt, amikor azt a kielégüléses élmény kívülről szállta meg. A kielégülés nem áll be, a szükséglet tovább tart. Hogy a belső megszállás a külsővel egyenlő értékűvé tétessék, a belsőt állandóan fenn kellene tartani, amint az a hallucinációs elmebetegségekben és az éhségi fantáziákban valóban meg is történik. Ezeknek pszichikai teljesítménye a vágyott tárgy *rögzítésében* merül ki. Hogy a pszichikai erő célszerűbb alkalmazását érjük el, szükséges, hogy a teljes regressziót annyira korlátozzuk, hogy az az emlékképen túl ne terjedjen, hogy az emlékképből kindulva más utakat tudjon keresni, amelyek végül a vágyott tárgy azonosságának megteremtéséhez a külvilágon át elvezetnek.* Az ingerületnek ezt a korlátozását, valamint eltérítését egy második rendszer végzi, amely rendszer a motilitás felett uralkodik és amelynek feladata, hogy a mozgásokat egy emlékezetben élő cél szolgálatába állítsa. Mindaz a bonyolult gondolati művelet pedig, amely az emlékképtől addig szövődik, amíg a vágyképzet a külvilágon át kielégülését meg nem szerzi, nem egyéb, mint a tapasztalatok alapján szükségessé vált *kerülő útja a vágyteljesülésnek.*** Hisz a gondolkodás nem más, mint a hallucinációs vágy helyettesítője és ha az álom vágyteljesedés, akkor ez csak magától értetődik, mert nincsen más, ami lelki szerkezetünket munkára serkentse, mint a vágy. Az álom a vágyakat

* Más szóval: rájövünk, hogy a „valóság vizsgálatára" van szükségünk.

** Az álom vágyteljesedését joggal dícséri. *Le Lorrain: „Sans fatigue sérieuse, sans être obligé de recourir à cette lutte opiniâtre et longue qui use et corrode les jouissances poursuivies."*

rövid regrediens úton valósítja meg és ezzel csak a lélek *elsődleges* munkamódját őrízte meg a számunkra, amelyet célszerűtlensége miatt felhagytunk. Éjjeli életre száműzetett, ami egykor a lélek fiatal és gyakorlatlan állapotában ébren is uralmon volt, aminthogy a gyermekszobában ott találjuk újra az immár felnevekedett emberiségnek elhagyott kezdetleges fegyvereit, a nyilat és ijat. *Az álmodás a felhagyott gyermeki lelki élet maradéka.* Az elmebetegségben a lelki szerkezetnek az éber állapotban egyébként elnyomott munkamódjai újból előtörnek és bebizonyítják, hogy a külvilággal szemben táplált igényeink kielégítésére nem alkalmasak.*

A tudattalan vágyak nyilván nappal is érvényesülni akarnak; az átvitel ténye, valamint az elmebetegség arra tanítanak, hogy e gerjedelmek a tudatelőttes rendszeren a tudatosba át akarnak törni és a motilitás feletti uralomhoz eljutni. Így az *Ubw* és a *Vbw* közötti cenzurában, amelyet az álom megismerése egyenesen ránk kényszerített, szellemi egészségünk őrzőjét kell felismernünk és becsülnünk. Vajjon hát nem gondatlanság-e akkor az őrtől, ha éjnek idején hivatását lanyhábban látja el, az *Ubw* elfojtott gerjedelmeit szóhoz juttatja és a hallucinációs visszavetődést ismét lehetővé teszi? Nem hiszem, hogy az volna, mert ha a bíráló őrség pihenőre tér, nem alszik mélyen, erre bizonyítékaink vannak — egyúttal bezárja a mozgások kapuját. Bármily gerjedelmek tolulnának is a különben gátolt *Ubw*-ből a színtérre, bátran szabadjára hagyhatjuk őket, ártalmatlanok lesznek, mert nem áll módjukban a motorikus szerkezetet megindítani, ami egyedül képes a külvilágon valamit változtatni. Az alvás biztosítja az őrzendő vár rendjét. Kevésbé bátorságos a helyzet, ha az erőviszonyok nem a cenzura éjjeli csökkenésével változtak meg, hanem vagy a cenzura kóros gyengülése, vagy a tudattalan gerjedelmek kóros erősbödése folytán, mialatt a tudatelőttes meg van szállva és a motilitás kapui nyitva állanak. Ilyenkor a tudattalan izgalmak az őrt legyűrik, a tudatelőttest hatalmukba kerítik, beszédünkön és cselekedeteinken uralkodnak, vagy kierőszakolják a hallucinációs regressziót és a nem neki szánt lelki szerkezetet kormányozzák annak a vonzásnak alapján, amelyet a lelki energiák szétoszlására az érzéklések gyakorolnak. Ez az állapot az elmebetegség.

A legjobb úton vagyok, hogy a pszichológia állványzatán most tovább építsek, amit az *Ubw*- és *Vbw*-rendszerek beiktatásával félbehagytam. Ámde sok okom van még, hogy a vágy-

* Ezt a gondolatmenetet más helyütt (Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens. Ges. Schriften Bd V.) tovább vezettem, ahol a valóság- és a kéjelvet állítottam egymással szembe.

nak, mint az álom egyetlen hajtóerejének jelentőségét méltassam. Megtudtuk, hogy az álom mindenkor azért vágyteljesülés, mert az az *Ubw* teljesítménye, amely munkájának semmi más célját nem ismeri, mint egy vágy teljesítését és semmi más erő felett nem rendelkezik, mint a vágygerjedelmen. Ha már most csak egy pillanatig is fenn akarom tartani a jogot, hogy az álomfejtés alapján ily széleskörű lélektani vizsgálódást végezzek, akkor kötelességem e vizsgálatok segítségével az álmot oly rendszerbe sorozni, amely más lélektani képződményeket is magába foglal. Ha van egy *Ubw*, vagy a mi szempontunkból hozzá hasonló más rendszer, akkor nemcsak az álom annak egyetlen megnyilvánulása. Lehet, hogy minden álom vágyteljesedés, de *kell*, hogy legyenek az abnormis vágyteljesedésnek más formái is, mint aminők az álmok. És valóban valamennyi pszichoneurótikus tünet elmélete abban egyezik, hogy *az is a tudattalan vágy teljesedése.** Az álom megvilágításom szerint az elmeorvos szemében felette jelentékeny sornak csak az első tagja, aminek a megértése egyszersmind az elmeorvosi feladat tisztán lélektani részének a megoldását is tartalmazza.** E vágyteljesedés-sorozat más tagjának, pl. a hisztériás tüneteknek ismerem azonban egy lényeges tulajdonságát, amelyet az álomban még nem találtam meg. Előadásom folyamán többször érintett vizsgálataimból tudom, hogy a hisztériás tünet képződéséhez lelki életünk mindkét áramlatának találkoznia kell. A tünet nemcsak a tudattalan vágy megvalósulásának kifejezése; a tudatelőttesből is járul hozzá egy vágy, amely ugyanabban a tünetben talál kielégülést; így a tünet *legalább* is kettősen, a konfliktusban levő két rendszer mindenikétől van meghatározva. A további túlterminálások — épp úgy, mint az álomban — korláttalanok. Az a determinálás, amely nem az *Ubw*-ből származik, úgy látom, rendszerint reakció a tudattalan vágyra, mint amilyen például az önbüntetés. Egész általánosan azt mondhatom tehát, hogy *hisztériás tünet csak ott keletkezik, ahol más lelki rendszerekből származó két ellentétes vágyteljesedés egy kifejezésben találkozhatik.* (L. ehhez a hisztériás tünetek keletkezésének legutóbbi formulázását a „Hysterische Phantasien und ihre Beziehung zur Bisexualität" című értekezésben, 1908, Ges. Schriften, Bd V.). Példák nem használnának, mert csakis a fennforgó szövődmények teljes feltárása tud meggyőződést kelteni. Beérem tehát a tétel felállítá-

* Szabatosabban: A tünetek egyrésze a tudattalan vágyteljesedésnek, másrésze reakcióképződésnek felel meg.

** *Hughlins Jackson* mondotta: Találjátok meg az álom lényegét és mindent megtaláltatok, amit az elmezavarról tudhatunk. *(Find out all about dreams and you will have found out all about insanity.)*

sával és egyetlen példát közlök csupán szemléltetés céljából és nem annak meggyőző ereje miatt. Egy nőbeteg hisztériás hányása részint serdülő korából származó tudattalan képzelődésnek, annak a vágynak bizonyult, hogy állandóan terhes legyen, számtalan sok gyermeke legyen, amihez később még az a vágya társult, hogy gyermekei igen sok férfitől származzanak. E féktelen vággyal szemben hatalmas elhárító folyamat indult meg benne. Minthogy a hányással a beteg testének teltségét és szépségét elveszítheti, a hányás egyúttal a büntető gondolatnak is kedvezett, mindkét oldalról bebocsáttatást nyervén, realizálódhatott. A vágy teljesítésének e módja hasonlatos ahhoz, amit a partusok királynője követett Crassus triumvirrel szemben. A királynő szerint Crassus a háborút az arany után való szomjúságból indította, ezért holttestét torkába olvasztott aranyat töltetett. „Nesze itt van, amit kívántál." Az álomról eddig csak azt tudjuk, hogy abban a tudattalan vágy jut kifejezésre, úgy látszik, hogy az uralkodó tudatelőttes rendszer megengedi, hogy e vágy kitombolja magát és csak némi torzításra kényszeríti. És valóban nincs rá mód, hogy általában egy az álomvággyal ellentétes gondolatot kimutathassunk, amely az álomban annak ellentétpárjaként jelennék meg. Csak itt-ott találkoztunk álomelemzés közben reakciós-képződmények jeleivel, mint R. barátom iránti gyengédségemben a nagybácsi álomban (l. 107. l.). A tudatelőttes itt hiányzó járulékát azonban más helyen találhatjuk fel. Az álom mindenféle torzításban kifejezésre juttathatja a tudattalan vágyát, míg az uralkodó rendszer az *alvás vágyára* húzódott vissza. Ezt a vágyát úgy valósítja meg, hogy — amire módja van — változtat a pszichikus szerkezeten belül a megszállás elosztódásán és ezt azután az alvás egész tartama alatt fenntartja.*

A tudatelőttes kitartó vágya az alvásra általánosságban megkönnyíti az álomképződést. Emlékezzünk vissza az apa álmára, aki a halottas szoba fényességéből arra következtetett, hogy a holttest tüzet fogott. Abban, hogy az apa erre a következtetésre jutott, — ahelyett, hogy a fénysugártól felébredt volna — azt a vágyat ismertük fel, amely az álomban ábrázolt gyermek életét egy pillanattal meghosszabbította. Az elfojtásból származó más vágyak számunkra elvesztek, mert az álmot nem elemezhettük. De az álom második hajtóerejének tekinthetem, hogy az apa aludni kívánt; így az álom nemcsak a gyermek életét, hanem az apa alvását is meghosszabbította egy pillanattal. Csak hadd álmodjam, mondja ez az indokolás, hisz különben fel kell ébred-

* Ezeket a gondolatokat *Liebault* alvás elméletéből veszem, aki a hipnotikus kutatásokat újból vizsgálni kezdte napjainkban. (Du sommeil provoqué etc. Paris 1889.)

nem. Amint itt, úgy minden álomban az alvás utáni vágy támogatja a tudattalan vágyat. A 94. oldalon nyilvánvaló kényelmi álmokról tettem említést. Tulajdonképpen minden álom igényt tarthat erre a megjelölésre. A vágy a továbbalvás után a legkönnyebben ismerhető fel az ébresztő álmokban, ahol az álommunka a külső érzéki ingereket olykép dolgozza fel, hogy azok az alvás folytatásával megférjenek és úgy szövi azokat az álomtartalomba, hogy megfosztja őket a külvilági álmot zavaró jellegüktől. Az alvás-vágy azonban minden álom-alakításnak szükséges tényezője, azoknak is, amelyek csak belülről tudják ébresztő hatásukkal az álmot zavarni. „Ne törődj vele, aludj tovább, hiszen csak álom", mondja a tudatelőttes a tudatnak, ha az álom már túlságosan kellemetlenkedik. Ez az óvás akkor is, ha szavakban nem is jut kifejezésre, jellemzi általában lelki tevékenységünk magatartását az álmokkal szemben. Arra kell következtetnem, hogy *az alvás egész tartama alatt épp oly biztosan tudjuk, hogy álmodunk, mint ahogy tudjuk, hogy alszunk.* Ezzel szemben jelentéktelen az az ellenvetés, hogy tudatunk egyikre, az alvásnak felismerésére sohasem irányul, a másikra, az álomra, csak akkor, ha a cenzurát a túlerő mintegy megrohanja. Viszont vannak emberek, akik éjente egész nyilvánvalóan tudják, hogy alusznak és hogy álmodnak és akiknek tehát megvan az a képességük, hogy álom-életüket kormányozzák. Ha az ily álmodó például elégedetlen az álom valamely fordulatával, akkor azt anélkül, hogy felébredne, megszakítja és újból kezdi, hogy másképp folytassa, hasonlatosan a népszerűséget kereső íróhoz, aki közkívánatra színdarabjának szerencsésebb befejezést ad. Máskor, ha alvás közben nemi izgalomba jön, ezt gondolja: „Nem akarom ezt álmodni, nehogy a pollúciótól kimerüljek; majd inkább félre teszem a valóság számára."

D'Hervey márki azt állította (*Vaschide* p. 139), hogy saját álmai fölött oly hatalomra tett szert, hogy azok lefolyását tetszés szerint tudta siettetni és azoknak tetszőleges irányt tudott adni. Úgy látszik, hogy nála az alvás vágya egy másik tudatelőttes vágynak adott helyet, annak ugyanis, hogy álmait megfigyelje és azokban gyönyörködjék. Az alvás épp úgy összeegyeztethető egy előre elhatározott vággyal, mint a felébredésre vonatkozó valamely kikötéssel. (Dajka alvás). Az is ismeretes, hogy érdeklődésünk az álom iránt lényegesen növeli álmaink számát, amelyekre ébren visszaemlékezünk.

Az álmok kormányzásáról más megfigyelések alapján *Ferenczi* a következőket mondja: „Az álom a lelki életet éppen foglalkoztató gondolatokat minden oldalról megmunkálja; ha a vágyteljesedés sikertelensége fenyeget, az egyik álomképet elejti

és új megoldási formát kísérel meg, míg végül sikerül a lelki élet két hatósága között kompromisszumos, kielégítő vágyteliesedést teremtenie."

D

AZ ÁLOM MINT ÉBRESZTŐ — AZ ÁLOM FUNKCIÓJA — A SZORONGÁSOS ÁLOM

Amióta tudjuk, hogy éjszaka a tudatelőttes aludni akar, megértéssel követhetjük az álom-folyamat további vizsgálatát. Foglaljuk azonban össze az erre vonatkozó eddigi ismereteinket. Felteszem tehát, hogy az ébrenlét munkájából nappali töredékek maradtak és hogy azokat energia-telítettségüktől nem lehetett teljesen megfosztani; vagy hogy az ébrenlét munkája napközben valamely tudattalan vágyat rezdített meg, avagy, hogy e két körülmény összetalálkozott; ez utóbbi eset változatait már tárgyaltam. A tudattalan vágy már a nap folyamán, vagy csak az alvásállapot beálltával utat tört magának a nappali maradékokig és átvitte rájuk erejét. Így azután egy friss anyagra átvitt vágy keletkezik, vagy a friss, vagy elfojtott vágy a tudattalanból kapott megerősítést és ezzel feléledt. Ez a vágy most a gondolat-folyamat rendes útján a *Vbw*-on át, — amelyhez egyik alkotórészével hiszen hozzátartozik — a tudatba *(Bw)* szeretne előnyomulni. De beleütközik a cenzurába, amely fennáll még és amelynek hatása alá kerül. Itt szenvedi el a torzítását, amely már a friss elemre való átvitellel meg is kezdődött. Eddig tehát a vágy azon az úton van, hogy a kényszerképzethez, a téveszméhez és eféléhez hasonló valamivé, vagy az átvitel révén megerősödött és kifejezésében a cenzura révén elferdített gondolattá váljék. Ámde a tudatelőttes alvásállapota nem engedi meg a további előnyomulást; valószínű, hogy a rendszer ingerületeinek alászállításával védekezett a behatolás ellen. Az álomfolyamat tehát a regresszio útjára tér, amelyet éppen az alvás-állapot sajátossága nyitott meg előtte és amely úton oly emlékcsoportok vonzása ragadja magával, amelyek maguk részben csak vizuálisan vannak töltve és a későbbi rendszerek jeleivel nem rendelkeznek. Az álom e regresszióra vezető úton szerzi meg az ábrázolhatóságát. A sűrítésről később lesz szó. Ezzel az álom többszörösen megtört folyamatának második darabját járta meg. Az első részt progrediensen a tudattalan jelenetektől, vagy képzeletektől a tudatelőttesig tette meg, a második részben a cenzura határától újra az érzéklés *(W)* felé törekszik vissza. Ha azonban az álomfolyamat észrevevési tartalommá lett, akkor azt az akadályt, melyet a

tudatelőttesben a cenzura és az alvásállapot gördített elébe, mintegy megkerülte. Sikerül neki a figyelmet magára terelni és a tudattal magát észrevétetni. A tudat ugyanis, amely számunkra a lelki minőségek felfogására szolgáló érzékszerv, ébren két helyről izgatható. Elsősorban az egész szerkezet perifériájáról az észrevevés rendszere felől; azonfelül a kedv- és kín-ingerületektől, amelyek a szerkezet belsejében végbemenő energia-átalakulásokkal járó egyedüli lelki minőségek. Minden egyéb folyamat a Ψ-rendszerekben a *Vbw*-beliek is teljesen nélkülözik a lelki minőséget, mert kedvet, vagy kínt az észrevevés számára nem szállítanak. Fel kell vennünk, hogy *a kedv- és kín-lobbanások a megszállási folyamatok lefolyását önműködően szabályozzák.* Később bizonyos finomabb teljesítmények céljából szükségessé vált azonban, hogy a képzet-lefolyás a kedv- és kín-jelektől függetlenebb legyen. E célból a tudatelőttesnek saját minőségekre volt szüksége, amelyek a tudatra vonzást gyakorolni képesek. Ezeket a tulajdonságokat a *Vbw.* nagy valószínűséggel úgy szerezte, hogy a maga folyamatait a beszédjeleknek nem minden minőségnélküli emlékezeti rendszerével kapcsolta össze. E rendszer minőségei révén a tudat, amely eddig csak az érzéklések érzékszerve volt, gondolati folyamataink érzéklő szerve is lett. Így most mintegy két érzéklő felületről beszélhetünk; az egyik kifelé az észrevevés, a másik a tudatelőttes gondolati folyamatok felé irányul.

Fel kell vennem, hogy a tudatelőttes felé fordított érzéklő felületnek ingerfelfogó képessége jobban csökkent, mint a *W*-, azaz a külső érzéklő rendszerek felé fordított felület. Hiszen célszerű is, hogy érdeklődésünket az éjjeli gondolati folyamatok iránt elejtsük. A gondolkodásban ne történjék semmi! Ha azonban az álom egyszer már érzékléssé lett, akkor az imént szerzett minőségeivel a tudatot izgatni képes. Ez az érzéki izgalom azt végzi, ami általában a feladata: a tudatelőttesben rendelkezésére álló megszálló energiákkal a figyelmet az izgató tárgyra irányítja. Így tehát el kell ismernünk, hogy az álom mindenkor ébreszt, a tudatelőttes nyugvó erejének egy részét mozgóvá teszi. Az álmot tehát összefüggésre és értelmességre való tekintettel a másodlagos megdolgozás munkába veszi. Ez alatt azt értem, hogy a másodlagos munka az álommal épp úgy bánik el, mint minden más érzékelt tartalommal; ugyanazoknak a várakozási képzeteknek veti azt alá, amennyire csak az álom anyaga azt megengedi. Amennyiben az álommenetnek e harmadik részénél a folyamat iránya egyáltalán tekintetbe jön, az újból progrediáló.

Félreértések elkerülése végett jó lesz, ha ez álom-folyamatok időbeli tulajdonságairól is ejtünk néhány szót. *Goblot*-nak

egy igen vonzó gondolatmenete, amelyet nyilván a *Maury*-féle guillotine-álom serkentett, azt iparkodik bizonyítani, hogy az álom nem vesz több időt igénybe, mint amennyi az alvás és az ébredés közötti átmeneti szakban lefolyik. A felébredéshez idő kell; ebbe az időbe esik az álom; úgy hiszik, hogy az álom utolsó képe oly erős volt, hogy ébredésre késztetett. Valójában csak azért volt oly erős, mert már akkor közel voltunk az ébredéshez „*Un rêve c'est un réveil qui commence*".

Már *Dugas* kiemelte, hogy *Goblot*-nak sok tényleges dologtól el kell tekintenie, hogy tételét általánosságban fenntarthassa. Vannak oly álmok is, amelyekből az ember nem ébred fel, pl. amikor azt álmodja, hogy álmodik. Az álommunka felőli ismereteink alapján lehetetlen elfogadnunk, hogy az csak az ébredés időszakára terjed. Ellenkezőleg valószínű, hogy az álommunka első része már nappal, még a tudatelőttes uralma alatt, kezdődik. Az álommunka második része, a cenzura okozta változás, a tudattalan jelenetek okozta vonzás, az észlelésig történő előnyomulás, bizonyára az egész éjszakán át tart; ennyiben mindig igazunk van, ha arról a benyomásról beszélünk, hogy az egész éjjel álmodtunk, még akkor is, ha nem is tudjuk, hogy mit álmodtunk. Nem hiszem azonban, hogy az álomfolyamatok tudatossá válásukig valóban betartják-e azt az időbeli egymásutánt, amelyet az álommunkában leírtunk, hogy először az átvitt álomvágy jelenik meg, azután következnék a cenzura torzítása és ezt követné az irányváltozás a regresszio felé, stb. Erre az egymásutánra a leírásnál volt szükségem. A valóságban azonban bizonyára az álommunka majd ezt, majd azt az utat kísérli meg, az izgalom majd ide, majd oda hullámzik mindaddig, míg végül a legcélszerűbb elosztódás alapján éppen az egyik csoportosítás válik maradandóvá. Sőt bizonyos személyes tapasztalatok alapján azt hiszem, hogy az álom-munkának gyakran egy nappalnál és egy éjjelnél több időre is van szüksége, hogy eredményét létrehozza, amivel pedig az álom felépítésének rendkívüli művészetében nincs többé semmi csodálatos. Sőt az álomnak, mint észlelési élménynek értelmességre való törekvése szerintem már jelentkezhetik, mielőtt még az álom a tudat figyelmét magára vonta volna. Innen kezdve a folyamat mindenesetre meggyorsul, minthogy az álom ugyanabban az elbánásban részesül, mint bármely más érzékelt dolog. Úgy vagyunk vele, mint a tűzijátékkal, amelyet órák hosszat készítenek elő s egy pillanat alatt elpuffogtatnak.

Az álommunka révén már most az álomfolyamat vagy kellő intenzitást kap, hogy a tudatot magára terelje és a tudatelőttest az alvás idejére és mélységére való tekintet nélkül felébressze,

vagy pedig az intenzitása nem elegendő ehhez és akkor várnia kell, amíg közvetlenül a felébredés előtt mozgékonyabbá váló figyelem segítségére jön és feléje fordul. Úgy látszik, hogy a legtöbb álom aránylag csekély lelki intenzitással dolgozik és megvárja a felébredést. Ez azonban azt is megmagyarázza, hogy miért van az, ha alvásunkból hirtelen felzavarnak, úgy érezzük, hogy valami álomra ébredtünk. Ilyenkor épp úgy, mint a spontán ébredésnél, első tekintetünk még az álommunka alkotta tartalomra esik és csak azután fordulunk a kívülről adott dolgok felé.

Nagyobb elméleti érdeklődéssel vizsgálhatjuk azokat az álmokat, amelyek az alvás kellő közepéből ébresztenek fel. Jogos, hogy itt az egyébként mindenütt bebizonyítható célszerűségre gondoljunk és kérdezzük, hogy az álomnak, tehát a tudattalan vágynak, miért maradt meg az a hatalma, hogy az alvást, tehát a tudatelőttes vágy teljesedését zavarja. Ennek oka bizonyára oly energiaviszonyokban rejlik, amelyekbe belátásunk hiányzik. Ha ez megvolna, akkor valószínűleg úgy találnók, hogy az a körülmény, hogy az álmot bebocsátjuk és bizonyos elkülönített figyelem-mennyiséget rendelkezésére bocsátunk, energia-megtakarítással jár, szemben azzal, ha a tudattalant éjjel is éppúgy féken kellene tartanunk, mint nappal. Mint a tapasztalat mutatja, az álmodás még ha az alvást éjjel többször megszakítja is, az alvással összeegyeztethető marad. Az ember egy pillanatra felébred és nyomban újra elalszik. Olyan ez, mintha alvás közben egy legyet elkergetünk; *ad hoc* ébredünk fel. Mire ujra elalszunk, eltávolították azt, ami az alvást zavarja. Amint a dajkák alvásának ismert példája és hasonló esetek mutatják, az alvás vágyteljesedése egészen jól összeegyeztethető azzal, hogy bizonyos fokú figyelmet bizonyos irányban ébren tartsunk.

E pontnál azonban oly ellenvetéssel állunk szemben, amely a tudattalan folyamatok jobb ismeretére támaszkodik. A tudattalan vágyakról magunk mondottuk, hogy azok mindig életteljesek. És mégis azt látjuk, hogy nappal nem elég erősek ahhoz, hogy magukat észrevétessék. De miután a tudattalan vágy már elég erősnek bizonyult ahhoz, hogy alvás közben álmot alkosson és vele a tudatelőttest felébressze, miért apad el ez az ereje, miután az álmot tudomásul vettük? Vajjon nem kellene-e ellenkezőleg az álomnak folytonosan megujulnia, éppúgy, mint ahogy a zavaró légy — ha el is kergették — ujból vissza-visszatér? Milyen joggal állítottuk, hogy az álom az alvás-háborítást megszünteti?

Teljességgel igaz, hogy a tudattalan vágyak mindig elevenek. Azok oly utakat képviselnek, amelyek mindig járhatók,

valahányszor valamely izgalmi mennyiség igénybeveszi őket. A tudattalan folyamatoknak éppen az a kiemelkedő különösségük, hogy elpusztíthatatlanok. A tudattalanban semmit sem lehet végleg befejezni, benne semmi sem múlik el, vagy merül feledésbe. A legmélyebb benyomást erről a neurozisok, különösen a hisztériák tanulmányozásánál szerezzük. A tudattalan gondolatmenet, amely a rohamban kirobbanásra vezet, nyomban újra járható, mihelyt elegendő izgalom gyűlt fel. Az a megbántás, amely harminc év előtt esett, ha egyszer útját a tudattalan indulatforrásokhoz megtalálta, harminc esztendőn át untig úgy hat, mint valamely friss bántódás. Valahányszor annak emlékét érintik, újból felébred és izgalommal megszállottnak mutatkozik, amely izgalom a rohamban teremt magának motorikus lezajlást. Éppen itt kell a pszichoterápiának beavatkozni. A feladata az, hogy módot nyujtson a tudattalan folyamatok elintézésére és elfelejtésére. Egészen magától értetődőnek gondolják azt az elfelejtést, amit az idő a lelki emlékmaradványokra gyakorolt befolyásának tulajdonítanak. Ámde az emlékek elhalványodása és a már nem friss benyomások indulatbeli gyengülése a valóságban másodlagos elváltozás, amely csak fáradságos munka árán jön létre. Ami ezt a munkát végzi, az a tudatelőttes és a *pszichoterápia nem találhat más utat, mint hogy a tudattalant a tudatelőttes uralma alá hajtsa.*

Az egyes tudattalan izgalmi folyamatnak tehát csak két kimenetele lehet. Vagy magára marad, akkor végül keresztültör valahol és izgalmának adott esetben a motilitásban szerez lefolyást, vagy a tudatelőttes befolyása alá kerül és a tudatelőttes izgalmát ahelyett, hogy *levezetné, megköti. És ez utóbbi az, ami az álomfolyamatnál végbemegy.* A tudatelőttesnek megszállottsága, amellyel az az érzékelésre kész álom elé azáltal megy, hogy a tudati izgalmat az álomkép felé fordította, az álomnak tudattalan izgalmát megköti és így az alvásháborítót ártalmatlanná teszi. Ha az álmodó egy pillanatra felébred, akkor valóban elkergette a legyet, amely az alvást fenyegette. Most aztán sejthetjük, hogy tényleg célszerűbb és olcsóbb volt-e a tudattalan vágynak engedni, előtte e regressziós utat az álomalkotásra megnyitni és azután az álmot a tudatelőttes munka egy kis fáradságával megkötni és elintézni, semmint a tudattalant az alvás egész ideje alatt is fékentartani. Hiszen elgondolhattuk, hogy ha az álom eredetileg nem is volt valami célszerű folyamat, a lelki élet előjátékában valamiféle teljesítményt ragadhat magához. Most látjuk, mi ez a teljesítmény. Az álom azt a kötelességet vette magára, hogy a tudattalan szabadjára hagyott izgalmát megint a tudatelőttes uralma alá hajtsa; így azután az *Ubw* izgalmát elve-

zeti, annak szelepéül szolgál és az éber lelki működés csekély igénybevételével egyúttal a tudatelőttes alvását is biztosítja. Így az álom — mint e sorozathoz tartozó többi lelki képződmény — egy időben mindkét rendszer szolgálatába szegődik, mert mindkettő kívánságát, amennyiben az egymással összefér, teljesíti. Egy pillantás az 59. oldalon közölt *Róbert*-féle „kiválasztási teoriára" megmutatja, hogy e szerzőnek e kérdés főpontjában, az álom funkciójának meghatározásában igaza van, míg e felfogás alapjául szolgáló feltevéseiben és az álomfolyamat méltatásában tőlünk eltér.*

A fent elmondott megszorítás: *amennyiben a két vágy egymással összefér,* olyan esetekre tartalmaz utalást, amelyekben az álom funkciója meghiusul. Az álomfolyamat mindenekelőtt mint a tudattalan vágy teljesedése nyer bebocsáttatást; ha a vágyteljesedés kísérlete a tudatelőttesen oly erővel kopogtat, hogy az nyugalmát tovább megőrizni nem tudja, akkor az álom megszegte a kompromisszumot és nem teljesítette feladatának másik részét. Az álom erre nyomban félbeszakad és helyét a teljes felébredés foglalja el. Tulajdonképpen itt sem az álom az oka annak, hogy amíg egyébként az alvás őrzője, most annak megzavarója és nincs okunk, hogy ez bennünket az álom célszerűsége ellen hangoljon. Nem ez az egyetlen eset a szervezetünkben, hogy egy célszerű berendezés, ha a feltételeken valami változás történt, célszerűtlenné és zavaróvá válik. Ilyenkor azután ez a zavar

* Vajjon ez az egyetlen funkció, amelyet az álomnak tulajdoníthatunk? Nem ismerek másikat. A. *Maeder* megkísérelte ugyan, hogy egyéb „másodlagos" funkciókat vegyen az álom számára fel, abból a helyes megfigyelésből indulva ki, hogy némely álom konfliktusok megoldási kísérleteit tartalmazza, amelyek később valóban végrehajtatnak, tehát olyan, mint az éber tevékenységet szolgáló előgyakorlat. Az álmot tehát a gyermekek és állatok játékával vonta párhuzamba, amelyet a veleszületett ösztönök előgyakorlatozó tevékenységének és a későbbi komoly cselekvés előkészítőjének kell felfogni. Így az álom számára egy „fonction ludique"-et állított fel. Rövid idővel *Maeder* előtt az álomnak „előre gondolkodó" szerepét *Alf. Adler* is hangsúlyozta. (Egy 1905-ben közölt elemzésemben egy szándékot jelentő álom a szándék kiviteléig minden éjjel megismétlődött.)

Ám egy kis meggondolás arra tanít, hogy az álomnak ez a „másodlagos" funkciója az álomfejtés keretében helyet nem érdemel. Az előre gondolás, az elhatározások, a megoldási kísérletek tervezése és sok egyéb tulajdonképpen nem más, mint a szellem tudattalan és tudatelőttes tevékenysége, amely mint „nappali maradék" az alvó állapotban folytatódik s azután az álomképzés céljából egy tudattalan vággyal szövetkezhetik. Az álom előregondoló funkciója tehát a tudatelőttes éber gondolkodás működése, amelynek eredményét nekünk akár az álmoknak, akár más jelenségeknek elemzése elárulhatja. Miután oly sokáig azt hitték, hogy az álom a nyilvánvaló tartalommal egybeesik, most attól is óvakodnunk kell, nehogy az álmot a rejtett álomgondolattal cseréljék fel.

legalább annak az újabb célnak szolgál, hogy a beállott változásra figyelmeztessen és a szervezet szabályozó eljárásait azok ellen sorompóba szólítsa. Természetes, hogy a szorongásos álom esetére gondolok; nehogy pedig azt a látszatot erősítsem meg, hogy a vágyteljesedés elmélete ellen szóló tanuságtevő elől, bárhol ütközzem is bele, kitérek, a szorongásos álom magyarázatát legalább is körvonalakban vázolni óhajtom.

Már régen nem jelent ellentmondást, hogy egy szorongást fejlesztő lelki folyamat mégis lehet vágyteljesedés. Ezt a jelenséget úgy tudom megmagyarázni, hogy a vágy az egyik rendszerbe, az *Ubw*-be tartozik, míg a *Vbw* ezt a vágyat elvetette és elfojtotta.* Az *Ubw.* elfojtása a *Vbw.* által még teljes lelki egészség esetén sem tökéletes; az elfojtás foka adja meg a lelki normalitás fokát. A neurotikus tünetek mutatják, hogy a két rendszer küzdelemben áll egymással; e konfliktusbeli megalkuvásnak eredményei ők, amelyek a küzdésnek egyelőre véget vetnek. A tünetek egyrészt módot adnak rá, hogy az *Ubw* izgalmak lefolyásra kerülő utat találjanak, szóval kitörési kapuként szolgáljanak, másrészt mégis megadják a *Vbw*-nak azt a lehetőséget, hogy az *Ubw*-on némiképen uralkodjék. Tanulságos, ha például egy hisztériás fóbiának, a tériszonynak az értelmezését vesszük figyelembe.

* „Egy másik sokkal fontosabb és mélyebbre ható mozzanat, amelyet a tájékozatlan szintén elhanyagol, a következő: A vágyteljesülés természetesen örömet kell hogy szerezzen, de kérdés, kinek? Persze annak, akiben a vágy él. Az álmodóról azonban tudjuk, hogy egész különleges viszonyban áll a vágyaival. Elutasítja, cenzurázza, egyszóval nem szereti őket. Teljesedésük tehát nem szerezhet neki örömet, hanem annak csak ellentétét. A tapasztalás azt mutatja aztán, hogy ez az ellentét — s ez még magyarázatra szorul — szorongás alakjában jelentkezik. Az álmodót tehát saját álombeli vágyaihoz való viszonyában csak két külön személy összegeződéseként foghatjuk fel, melyet fontos azonosságok fűznek egybe. Sok magyarázgatás helyett inkább egy ismert mesét mondok el Önöknek, amelyben ugyanezeket a viszonylatokat fogják fellelni. Egy jó tündér megígéri egy emberpárnak — férj és feleségnek —, hogy első három kívánságukat teljesíti. A házaspár el van ragadtatva és elhatározza, hogy jól megfontolja, mit kívánjon. Az asszony a szomszéd kunyhóból beáramló sült hurka csábítására egy pár hurkát kíván. Ez rögtön ott terem. Ezzel az első kívánság teljesedett. De a férj erre megharagszik és elkeseredésében azt kívánja, bárcsak odanőne a hurka a felesége orrára. Ez is bekövetkezik és a hurkát nem lehet új helyéről eltávolítani; ez a második vágynak — még pedig a férj vágyának a teljesedése. Az asszonyra ez a vágyteljesülés igen kellemetlen. És minthogy ők ketten alapjában mégis csak egy pár: férj és feleség, meg kell egyezniök a harmadik kívánságban, hogy hadd tünjön el a hurka az asszony orráról. Ezt a mesét többször és különféle viszonylatban értékesíthetnők. Szolgáljon itt csak annak a lehetőségnek a megvilágítására, hogy ami az egyiknek a vágyát teljesíti, az a másiknak kellemetlen lehet, ha egymással megegyezésre nem jutnak." (Vorles. zur Einführung in die Psychoanalyse XIV. Ges.-Schriften Bd. VII.)

Némely neurotikus képtelen egyedül keresztülmenni az utcán s ezt mi joggal nevezzük „szimptomának". Szüntessük meg most ezt a tünetet azzal, hogy a beteget arra a cselekvésre kényszerítjük, amire magát képtelennek tartja. Erre szorongási roham keletkezik, aminthogy gyakran egy utcai szorongási roham lett a tériszony keletkezésének is az oka. Így megtudjuk, hogy a tünet azért alakult, hogy a szorongás kitörését elhárítsa. A fóbia mint egy határerődítmény emelkedik a szorongás elé.

Magyarázatomat nem folytathatom tovább, ha rá nem térek az indulatok szerepére e folyamatoknál, bár ez itt csak tökéletlenül lehetséges. Felállítom tehát azt a tételt, hogy az *Ubw*-t mindenekelőtt azért kell elfojtani, mert a magárahagyott képzetfolyamat az *Ubw*-ben oly indulatfolyamatot fejlesztene, amelynek eredetileg kedv jellege volt, de az *elfojtás* óta kínossá vált. Az elfojtás célja, de egyúttal eredménye is, hogy e kínérzet felléptét megakadályozza. Az elfojtás az *Ubw* képzettartalmára terjed, mert e képzettartalom felől kínérzet szabadulhatna fel. Itt az indulatkifejlés természetéről vallott határozott nézetemet veszem alapul. Eszerint azt oly mozgató, vagy kiválasztó műveletnek tekintem, amelyhez a beidegzés kulcsa az *Ubw* képzeteiben van. A tudatelőttes uralma ezeket a képzeteket szinte fojtogatja és az indulatokat fejlesztő impulzusok szállítását meggátolja. Ha tehát a *Vbw* részéről ez az uralom megszűnik, az a veszedelem áll elő, hogy a tudattalan izgalmak oly indulatot szabadítanak el, amely a korábban létrejött elfojtás következtében csak kínérzetet és szorongást kelthet.

Az álomfolyamat megengedésével ez a veszedelem zudul ránk. A veszély megvalósulásának feltételei, hogy elfojtások történtek és hogy az elfojtott vágy-gerjedelmek megerősödhetnek. Ez tehát teljesen kívül áll az álomképzés lélektani keretein. Ha ez az egy mozzanat, az *Ubw* felszabadulása alvás közben nem kapcsolná össze tárgyunkat a szorongás kifejlésének tárgyával, akkor a szorongásos álom vizsgálatáról le is mondhatnék és megtakaríthatnám mind a vele összefüggő homályosságot.

A szorongásos álom tana, mint már ismételten kijelentettem, a neurozisok lélektanába tartozik. Nincs vele semmi dolgunk többé, ha egyszer érintkezése pontját az álomfolyamat tárgyával kimutattam. Még csak egyet tehetek. Miután azt állítottam, hogy a neurotikus szorongás szexuális forrásból ered, megkísérelhetem, hogy elemzésnek vessek alá szorongásos álmokat, hogy a szexuális anyagot azok álomgondolataiban kimutassam.

Alapos okokból lemondok itt mindazokról a példákról, amelyeket neurotikus betegeim nagy bőségben hoztak és előnyben részesítem fiatalkorú emberek szorongásos álmait.

Magamnak évtizedek óta nem volt szorongásos álmom. Hét- vagy nyolcéves koromból emlékszem egy ilyen álomra, amelyet körülbelül harminc évvel később elemeztem. Az álom nagyon élénk volt és *édesanyámat hozta sajátságosan nyugodt alvó kifejezéssel elém; két (vagy három) madárcsőrű személy vitte őt be a szobába és fektette ágyra.* Sírva és jajgatva ébredtem és megzavartam a szülőket alvásukban. A sajátságosan díszített túlhosszú madárcsőrű alakot a *Philippson*-féle biblia képeiből vettem; azt hiszem egy egyiptomi domborművű sírról karvalyfejű istenek voltak. Egyébként pedig az elemzés egy neveletlen házmester-fiú emlékét hozta, aki velünk, a házunk előtti mezőn játszani szokott és akit, ha jól emlékszem, *Philipp*-nek hívtak. Úgy tünik, mintha ettől a fiútól hallottam volna először azt a közönséges szót, amely a nemi érintkezést jelenti és amelyet a műveltek csak a latin *„koitálás"* szóval helyettesítenek, amelyet azonban a karvaly-fejek elég jól jeleznek.* Valószínű, hogy e szó nemi jelentőségét tapasztalt tanítómesterem arckifejezéséből találtam ki. Anyám arckifejezését az álom nagyapám arcából vette, akit pár nappal halála előtt öntudatlan állapotban horkolva láttam. A másodlagos feldolgozás értelme az álomban tehát az lehetett, hogy anyám *meghal;* ezzel a *domborművű sír* is megegyezik. Szorongással ébredtem és nem nyugodtam, míg szüleimet fel nem ébresztettem. Emlékszem, hogy megnyugodtam, mihelyt anyámat megpillantottam, mintha csak arra a megnyugtatásra lett volna szükségem, hogy tehát mégsem halt meg. Az álomnak ez a másodlagos értelme azonban a már kifejlett szorongás lefolyása alatt keletkezett. Nem azért volt szorongásom, mert azt álmodtam, hogy anyám meghal, hanem az álmot a tudatelőttes feldolgozásban azért értelmeztem így, mert már a szorongás uralma alatt állottam. A szorongás azonban az elfojtás útján egy homályos, nyilván nemi kívánságra vezethető vissza, amely az álom vizuális tartalmában találta meg kifejezését.

Egy huszonhétéves férfi, aki egy év óta nagyon szenvedő beteg, tizenegyedik és tizenharmadik életéve között súlyos szorongás közben ismételten azt álmodta, *hogy egy férfi baltával utánamegy; futni szeretne, de mintha meg volna bénulva, nem tud a helyéből mozdulni.* Ez csakugyan jó példája egy igen közönséges és a nemiség gyanujától mentes szorongásos álomnak. Elemzésnél az álmodó először nagybátyjának egy időrendben későbbi elbeszélésére bukkan, amely szerint az utcán éjjel egy gyanús egyén megtámadta és ebből az ötletből maga is arra következtet, hogy az álom idején hasonló élményről hallhatott. A

* Karvaly = madár = Vogel. Ford.

baltáról eszébe jut, hogy életének abban a szakában egyszer faaprítás közben *baltával* megsértette kezét. Közvetlenül erre eszébe jut viszonya öccséhez, akit megvert és földhöz vágott; különösen egy esetre emlékszik, amikor csizmájával fején találta, úgyhogy vérzett és anyja azt mondotta: Félek, hogy a fiút egyszer még agyonveri. Miközben így az *erőszakosság* tárgyánál időzik, hirtelen egy emlék bukkan fel kilencedik életévéből. A szülők későn jöttek haza s míg ő alvást tettetett, lefeküdtek, ő aztán lihegést és más zajt hallott, ami sejtelmes félelmet keltett benne; közben az ágyban kitalálhatta a szülők helyzetét is. További gondolatai azt mutatják, hogy párhuzamot vont egyrészt a szülők, másrészt a maga és az öccse viszonya között. Ami a szülők között végbement, azt az *erőszakosság* és *birkózás* fogalma alatt összegezte. E felfogás egyik bizonyítékául szolgált neki, hogy gyakran látott *vért az anyja ágyában.*

Elmondható, hogy mindennapos tapasztalat, hogy ha a gyermek a felnőttek nemi érintkezését észreveszi, benne félelem és szorongás kél. E szorongásnak az a magyarázata, hogy itt nemi izgalom támad, amelyet a gyermek értelme nem tud felfogni és amely bizonnyal azért is talál visszautasításra, mert éppen a szülők vannak az eseménybe belekeverve; ezért változik át az izgalom szorongássá. Egy még korábbi időszakban a nemi gerjedelem a szülőpár másiknemű tagjával szemben még nem ütközik az elfojtásba s amint láttuk (193. o.) szabadon nyilvánul meg.

A gyermekek oly gyakori éjjeli hallucinációs szorongásos rohamaira (pavor nocturnus) minden habozás nélkül ugyanezt a magyarázatot alkalmaznám. Itt is csak meg nem értett és visszautasított nemi gerjedelmekről lehet szó. Ha feljegyzéseket csinálnának e rohamokról, akkor valószínűleg itt is időbeli periodicitásra bukkannának, mert a nemi libido éppúgy a véletlenül izgató benyomások, valamint a lökésszerűen jelentkező fejlődési folyamatok által fokozódhatik.

Nem áll rendelkezésünkre a szükséges megfigyelési anyag, melyen ezt a magyarázatot megvilágíthatnám.* A gyermekorvosok pedig, úgylátszik, nem ismerik azokat a szempontokat, amelyek e jelenségek egész sorának megértését úgy testi, mint lelki tekintetben egyedül lehetővé tennék. Annak egy komikus példájaként, hogy az orvosi mitológia szemellenzőjétől elvakítottan az ily esetek értelmét mily közelről is félre tudják ismerni, egy esetet akarok idézni, amelyet a Pavor nocturnus tárgyáról *Debacker*-nél találtam 1881. (66. o.)

* Azóta a pszichoanalízis irodalma bőségesen szolgáltatott erre példákat.

Egy gyenge egészségű fiú szorongóvá és álmodozóvá lett, nyugtalanul aludt; alvását majd minden héten egyszer súlyos hallucinációs szorongásos roham zavarta meg. Az álmokra mindenkor igen világosan tudott visszaemlékezni. Elbeszélte tehát, hogy az *ördög* rákiáltott: Most megfogtalak, most megfogtalak, azután szurok- és kénszag áradt és tűz égette a bőrét. Ebből az álomból azután felriadt, eleinte nem tudott kiabálni, mígnem a hangja felszabadult és világosan hallható volt, amint ezt mondja: „Nem, nem, ne engem, hiszen nem csináltam semmit", vagy azt is: „kérem nem, sohasem teszem többé". Néhányszor ezt is mondotta: „Albert azt nem tette." Később nem mert levetkőzni, „mert a tűz csak úgy éri utól, ha le van vetkőzve". Ez ördög-álmok közepette, amelyek az egészségét veszélyeztették, vidékre küldték, ahol másfél év lefolyása alatt rendbejött és azután tizenötéves korában egyszer megvallotta, hogy: *„Je n'osais pas l'avouer, mais j'éprouvais continuellement des picotements et des surexcitations aux parties*; à la fin, cela m'énervait tant que plusieurs fois, j'ai pensé me jeter par la fenêtre du dortoir."*

Valóban nem nehéz kitalálni. 1. hogy a fiú korábbi években maszturbált, azt valószínűleg tagadta és rossz szokása miatt súlyos büntetéssel megfenyegették. (L. vallomását: *je ne le ferai plus;* és tagadását: *Albert n'a jamais fait ça),* 2. hogy a serdülés izgalmai közben az a kísértés, hogy maszturbáljon, a genitalé csiklandó érzésében újból felébredt; hogy azonban 3. elfojtással küszködött, amely a libidót elnyomta és szorongássá változtatta; e szorongás utólag az egykor fenyegető büntetéseket is felvette.

Halljuk ezzel szemben szerzőnk magyarázatát. (69. o.) „E megfigyelésből következik, hogy

1. a serdülés befolyása egy gyengült egészségű fiúnál nagy gyengeségi állapotot vonhat maga után és hogy e mellett — *igen jelentékeny agy-anämia* állhat be.

2. Az agy-vérszegénység jellemváltozást, dämonomániás hallucinációkat, igen heves éjjeli, talán nappali szorongásos állapotokat is okoz.

3. A fiúnak dämonomániája és önvádlása vallásos nevelésére vezethető vissza, amely gyermekkorában hatással volt rá.

4. Mind e jelenségek a hosszú falusi tartózkodás, testgyakorlás folytán és a serdülés lezajlásával, az erők visszatérése következtében megszűntek.

5. Talán az öröklés és az apa szifilisze is lehetett hajlamosító befolyással a gyermek agyállapotának keletkezésére.

* A ritkább szedés tőlem való, különben a nélkül sem érthető félre.

A végszó így hangzik: „*Nous avons fait entrer cette observation dans le cadre des délires apyrétiques d'inanition, car c'est à l'ischémie cérébrale que nous rattachons cet état particulier.*"

E

AZ ELSŐDLEGES ÉS MÁSODLAGOS FOLYAMAT. AZ ELFOJTÁS

Nehéz feladatra vállalkoztam, amikor megkockáztattam, hogy az álom-folyamatokba mélyebben behatoljak, aminek ábrázolóképességem maga is alig tud megfelelni. Ily bonyolult összefüggés egyidejűségét a leírás egymásutánjában tárgyalni és amellett minden feltevésnél előítélettől mentesnek mutatkozni, szinte meghaladja erőmet. Most bosszulja meg magát, hogy az álom-lélektan ábrázolásánál nem követhettem tudásom történelmi fejlődését. Az álom felfogásának szempontjait számomra a neurozis lélektana terén tett előzetes kutatások adták meg, amelyekre itt nem hivatkozhatom és mégis újra meg újra hivatkoznom kell. Ezzel szemben ellenkező irányból, az álomból kiindulva akarom elérni a neurozisok lélektanával a kapcsolatot. Ismerem mindazt a nehézséget, ami ebből az olvasóra hárul, de nem tudom a módját, hogy hogyan kerüljem azt el.

Elégedetlen lévén e tényállással, szívesen időzöm egy más szempontnál, amely — úgy hiszem — fáradozásom értékét emeli. A választott téma dolgában a szerzők véleménye a legélesebb ellentmondásokban állt egymással, amint azt az első fejezet bevezetése mutatja. Az álom-kérdéseknek megmunkálásával ez ellentmondó nézetek legtöbbje megtalálta a maga helyét. A nyilvánított vélemények közül, csak kettővel kellett határozottan szembehelyezkednem, azzal, hogy az álom értelmetlen és, hogy testi folyamat; egyébként azonban minden ellentmondó véleménynek a bonyolult összefüggés valamely pontján igazat adhattam és kimutathattam, hogy mindegyikben van valami igazság. Hogy az álom az ébrenlét serkentéseit és érdekeit folytatja, azt a rejtett álomgondolat felfedezése általánosan beigazolta. Az álomgondolatok csak azzal foglalkoznak, ami nekünk fontos és bennünket komolyan érdekel. Az álom sohasem bibelődik csekélységekkel. Ámde ennek az ellentétét is érvényben hagytam; azt, hogy az álom a nap közömbös hulladékait szedi fel és a nappal nagy érdeklődésű tárgyát sem tudja hatalmába keríteni, amíg az a nappali megmunkálás alól magát némileg ki nem vonta. Ezt találtam érvényesnek az álomtartalomra nézve, amely az álom

gondolatnak torzítástól elváltoztatott formában ad kifejezést. Az álom-folyamat, mondottam, a társítás mechanikájában rejlő okoknál fogva könnyebben keríti hatalmába a friss vagy közömbös képzetanyagot, amelyet az éber gondolati-művelet még nem foglalt le; a cenzurára való tekintet miatt a lényegesnek, de egyúttal megbotránkoztatónak lelki intenzitását átviszi arra, ami közömbös. Elgondolásom főtámasztéka az álom hipermnéziája (emlékezeti túlfinomultsága) és hogy az a gyermekkor anyaga felett rendelkezik; álom-elméletem az infantilis eredetű vágyban látja az álomképzés nélkülözhetetlen motorát. Az alvás alatti külső érzéki ingereknek kísérletileg bebizonyított jelentőségében természetesen eszembe se juthatott kételkednem. Ámde ezt az anyagot ugyanabba a kapcsolatba hoztam az álomvággyal, mint a napi munka gondolati maradékait. Hogy az álom az objektív érzéki ingert illúzió módjára értelmezi, azt nem kell tagadnom, csak ennek a szerzőktől meghatározatlanul hagyott motívumát fűztem még hozzá. Az értelmezés abban áll, hogy az érzékelt tárgy, mint álom-háborító ártalmatlanná és a vágyteljesedésre felhasználhatóvá válik. Az érzék-szervek szubjektív izgalmi állapotát alvás közben — amit *Trumbull Ladd* bebizonyítottnak hisz — nem tekinthetem ugyan külön álom-forrásnak, de módomban van azt az álom mögött ható emlékek regrediens feléledésével megmagyarázni. Megmaradt továbbá felfogásunk szerint a maguk, bár szerényebb szerepe, a belső szervi ingereknek is, amelyeket oly szívesen tekintenek az álom-magyarázat forgópontjának. Ezek — az esés, lebegés és gátlás érzetei — az a mindig készenlétben álló anyag, amit az álommunka az álomgondolatok kifejezésére annyiszor vehet igénybe, ahányszor arra szüksége van.

Helyes az a felfogás, hogy az álom-folyamat rohamos, pillanatos lefolyású akkor, ha egy már előre megalkotott álom-tartalom tudatos érzékléséről van szó. Az álom-folyamatnak ezt megelőző részeire vonatkozólag azonban valószínű, hogy a lefolyás lassú és ide-oda hullámzó. Az igen gazdag és mégis egyetlen pillanatra összeszorított álomtartalom talányához azt a felvilágosítást adhattam, hogy ott a lelki élet már kész képleteket használt fel. Helyesnek találtam, hogy az álmot a visszaemlékezés eltorzítja és megcsonkítja, de ezt nem tekintem a fejtés akadályának, minthogy ez csupán annak a torzító munkának utolsó nyilvánvaló darabja, amely az álomképzésnél kezdettől fogva működik. Abban az elkeseredett és látszólag engesztelhetetlen vitában, hogy a lelki élet alszik-e éjjel, avagy minden munkaképessége felett úgy rendelkezik-e, mint nappal, mindkét irányban igazat kellett adnom, de egyiknek sem teljesen. Az álomgondolatokban

felette komplikált s a lelki szerkezetnek szinte minden eszközével dolgozó értelmi teljesítmény bizonyítékait találtam; de nem tagadhatom, hogy ezek az álomgondolatok nappal létesültek és elengedhetetlenül fel kell vennem, hogy a lelki életnek van alvási állapota. Így még a részleges alvásról szóló tan is érvényre jutott; de nem a lelki összefüggésnek szétesése az, amiben az alvási állapot jellegét találtam, hanem abban, hogy a napközben uralkodó lelki rendszer az alvás vágyára rendezkedik be. A külvilágtól való elfordulás jelentőségét én is elismerem, ez segít, ha nem is, mint egyetlen körülmény, hogy az álom-ábrázolás regressziója lehetséges legyen. Hogy az álom a képzet-lefolyás önkényes irányításáról lemond, az elvitathatatlan, de azért a lelki élet mégsem célnélküli, mert látjuk, hogy a szándékolt célképzetek feladásával akaratlan célképzetek kerülnek uralomra. A laza társításos kapcsolást az álomban nemcsak hogy elismertem, de ennek kiterjedését sokkal mélyebb rétegekig követtem, mint az eddig sejthető volt; ámde úgy találtam, hogy ez egy más szabatosabb és értelmes kapcsolatnak kényszeres pótléka. Kétségkívül én is képtelenségnek mondom az álmot, de a példák megtaníthattak arra, hogy mily okos az álom, amikor abszurdnak tetteti magát. Az álomnak tulajdonított műveletek tekintetében nincs közöttünk ellentét. Hogy az álom a lelket biztonsági szelepként tehermentesíti és hogy *Róbert* kifejezése szerint az álombeli elképzeléssel mindenféle ártalmas dolog ártalmatlanná válik, nemcsak pontosan találkozik az álombeli kétféle vágyteljesedésről szóló tanommal, hanem azt még szószerinti értelemben is érthetőbben fogalmazom, mint *Róbert*. A lélek képességeinek játékos szabad csapongása az én elméletemben is megvan: a tudatelőttes tevékenység szabadjára hagyja az álmodást. A „lelki élet visszatérése az embrionális álláspontra az álomban" és *Havelock Ellis* megjegyzése *„an archaic world of wast emotions and imperfect thoughts"* szerencsés előlegezései levezetéseimnek, amelyek szerint *primitív*, nappal elfojtott munkamódok azok, amelyek az álomképzésben részt vesznek. *Sully* állítását egész terjedelmében magaménak tehettem, hogy „az álom a mi korábbi, fokozatosan kifejlődött egyéniségeinket ismétli meg, még pedig: azt a régi módot, amellyel a dolgokat néztük, azokat az impulzusokat és reakciós formákat, amik távoli időkben uralkodtak rajtunk". Amint *Delage*-nál, nálam is az *„elnyomott"* az álom rúgója.

Azt a szerepet, amit *Scherner* az álom-fantáziának tulajdonít és *Scherner* értelmezését magát is egész terjedelmében elfogadtam, de valahogy más helyet kellett neki a problémában juttatnom. Nem az álom képezi a fantáziát; de az álomgondolatok képzésében legnagyobb része a tudattalan képzeleti tevékenységnek van.

Scherner-nek hálával tartozom, hogy az álom-gondolatok e forrására utalt; de csaknem minden, amit ő az álom-munkának tulajdonít, a nappal rezdülékeny tudattalan tevékenységének kell beszámítanom, amely gerjedelmeit egyaránt szolgáltatja az álom, valamint a neurotikus tünet számára. Az álom-munkát, mint valami ettől teljesen különbözőt és sokkal inkább megkötöttet, el kellett ettől a tevékenységtől különítenem. Végül semmiképp sem tagadtam meg az álomnak az elmezavarhoz való viszonyát, hanem új talajon szilárdabban alapoztam meg.

Álom-tanom új szempontjai egy magasabb egységbe futnak össze s a szerzők legkülönbözőbb és legellentmondóbb eredményei is ez egységbe beleilleszkednek. Némely felfogásnak más jelentést adtam és csak keveset vetettem el közülük teljesen. Ámde az épületünk nincs még készen. A sok homálytól eltekintve, amit azzal keltettem, hogy a lélektan sötétjébe hatoltam, mintha egy újabb ellentmondás hatna nyomasztólag rám. Egyrészről azt állítottam, hogy az álom teljesen normális szellemi munka eredménye, másrészről azonban az álom-gondolatokban és azoktól az álomtartalomig vezető úton az abnormális gondolati folyamatnak egész sorát találtam, amit azután mi is az álom fejtése közben megismétlünk. Minden, amit „álom-munkának" neveztünk, látszólag oly messze távolodik a szabatos lelki folyamatoktól, hogy az álmodás lelki teljesítményének alsórendűségéről szóló legkeményebb ítéleteket is nagyon helyénvalónak kellene találnunk.

Ebben a kérdésben talán csak további kutatással kaphatunk segítséget és felvilágosítást. Ki kell emelnem itt a helyzetek egyikét, amely az álomképzéshez vezet.

Hallottuk, hogy az álom bizonyos számú gondolatot helyettesít, amely nappali életünkből származik és teljesen logikusan kapcsolódik egybe. Ezért nem is kételkedhetem abban, hogy ezek a gondolatok normális szellemi életünkből származnak. Mindazokat a tulajdonságokat, amelyeket gondolatmeneteinkben nagyrabecsülünk s amelyek révén azokat magasrendű komplikált teljesítményeknek minősítjük, az álomgondolatban is feltaláljuk. De nincs semmi kényszerűség annak felvételére, hogy ez a gondolat-munka alvás közben ment végbe, ami a lelki alvás állapotról vallott eddigi felfogásunkat alaposan megrendítené. Igen könnyen származhatnak azonban ezek a gondolatok az előző napról, úgyhogy megrezdülésük után tudatunktól észre nem véve folytatódnak és elalváskor készen állanak elénk. Ha ebből a tényállásból valami figyelemreméltót tanulhatunk, úgy az legfeljebb annak az igazolása, hogy *a legbonyolultabb gondolati teljesítmények a tudat közreműködése nélkül is lehetsége-*

sek, amit azonban e nélkül is minden hisztériás vagy kényszerképzetes egyén lélekelemzésénél tapasztaltam. Ezek az álomgondolatok magukban véve bizonyára nem tudatképtelenek s többféle oka lehet, ha a nap folyamán tudatosakká nem váltak. A tudatossá válás egy határozott lelki funkciónak, a figyelemnek odafordulásától függ, ami úgy látszik, csak bizonyos mennyiségben működik, amely mennyiséget az illető gondolatmenet más célok felé terelheti. Más mód, ami ily gondolatmeneteket a tudattól távol tud tartani, a következő: Tudatos gondolkodásunkból ismerjük, hogy a figyelem megfeszítésekor bizonyos utat követünk. Ha ezen az úton oly képzethez érünk, amely a kritikának nem áll helyt, akkor ezt az utat félbe szakítjuk, a figyelem-megszállást megszüntetjük. Úgy látszik már most, hogy a megkezdett és abbahagyott gondolatmenet tovább szövődhetik anélkül, hogy a figyelem megint feléje fordulna, hacsak valamely helyen ez a gondolatmenet különösen erős intenzitást nem ér el, ami a figyelmet kierőszakolja. Ha valamely gondolatmenet tudatosan, esetleg mindjárt az elején az elítélés folytán mint helytelent, vagy a gondolati művelet aktuális céljára használhatatlant elvetünk, akkor ez teszi lehetővé, hogy egy gondolat a tudattól észrevétlenül egész az elalvásig folytatódjék.

Összegezve az ily gondolatmenetet, *tudatelőttesnek* nevezem, azt teljesen korrektnek tartom és azt épp úgy csak elhanyagoltnak, félbeszakítottnak, vagy elfojtottnak tekintem. Mondjuk el bátran, hogyan gondoljuk ezt a képzelet lefolyását. Egy bizonyos izgalmi mennyiség — amelyet „megszálló energiának" nevezek — egy célképzetről egy általa választott társításos útra tolódik át. Az „elhanyagolt" gondolatmenetre ilyen megszállás nem jutott; az „elfojtott", vagy „félrevezetett" gondolatmenettől pedig az energia visszavonatott; mindkettő a saját ingerületeire van hagyva. A céltudatos gondolatmenet bizonyos feltételek mellett képes lesz a tudat figyelmét magára vonni és ennek közvetítésével energiával *„túltöltöttséghez"* jut. Föltevéseimet a tudat természetéről és működéséről valamivel később fogom megvilágítani.

Egy ilyen, a tudatelőttesben gerjesztett gondolatmenet magától kialudhat, vagy fennmaradhat. Az előbbit úgy képzelem, hogy annak energiája a belőle mindenfelé kiágazó társítások irányában szétszivárog, az egész gondolatláncot izgalmi állapotba hozza, ami egy ideig tart, azután lezajlik, miközben a levezetésre szoruló izgalom nyugvó megszállássá alakul. Ebben az esetben a folyamatnak az álomképzésre többé semmi jelentősége sincs. Ámde tudatelőttesünkben leselkednek más célképzetek, amelyek tudattalanunk mindenkor élénk vágyainak forrásaiból fakadnak.

Ezek magukhoz kaparinthatják a magukra hagyott gondolatkörök izgalmát; kapcsolatot létesítenek közötte és a tudattalan vágy között, *átviszik* reá a tudattalan vágyat jellemző energiát s ettől kezdve az elhanyagolt vagy elfojtott gondolatmenet képes, hogy magát fenntartsa, jóllehet ezzel a megerősítéssel sem nyert még jogot, hogy a tudatba jusson. Azt mondhatjuk, hogy ez a kapcsolat az eddig tudatelőttes gondolatmenetet *a tudattalanba rántotta.*

Az álomképzéshez vezető másféle helyzetek: amikor a tudatelőttes gondolatmenet már eleve kapcsolatban állt a tudattalan vággyal és ezért talált visszautasításra az uralkodó célmegszállás részéről; vagy amikor a tudattalan vágy más (talán testi) okokból zsendül és minden segítség nélkül is átvitelt keres a tudatelőttes által meg nem szállott maradékokra. Mindhárom eset végül megegyezik az eredményben, t. i. abban, hogy a tudatelőttesben oly gondolat-áram jön létre, amelyet a tudatelőttes megszállás elhagyott, a tudattalan vágy pedig megtöltött.

Innen kezdve a gondolatmenet változtatásokat szenved el, hogy azt normális szellemi folyamatnak már nem ismerhetjük fel; így ezek egész idegenszerű eredményeket, pszichopatológiás képződményeket érlelnek meg. Emeljük ki és állítsuk egybe e változtatásokat:

1. Az egyes képzetek erőmennyiségei maradék nélkül ömölnek az egyik képzetből a másikba, ami által egyes nagy intenzitással bíró képzetek jönnek létre. Ha ez a folyamat többször megismétlődik, egy egész gondolatsor erőmennyisége végül egyetlenegy képzet-elembe gyűlhet össze. Ez a *kompresszio,* vagy *sűrítés* ténye, amelyet az álommunka közben ismertünk meg. Ez a főoka az álom idegenszerű benyomásának, mert ehhez fogható jelenség az ész és a tudat számára hozzáférhető lelki életből teljesen hiányzik. Ott is vannak ugyan oly képzetek, amelyek mint csomópontok, vagy egész gondolatláncok végeredményei nagy pszichikai jelentőséggel bírnak, de ez az érték ott nem nyilvánul a belső észrevevés *érzéki* jellegével, úgy hogy azok elképzelése egyáltalán nem intenzív. A sűrítő folyamatokban minden lelki összefüggés a képzettartalom intenzitásává változik át. Olyan ez, mint amikor egy könyvben valamely szót, amelynek a szöveg értelmére nézve nagyobb értéket tulajdonítok, ritkítva vagy vastagabb betűvel szedetek. Beszéd közben az illető szót lassan és nyomatékkal ejteném ki. Az előbbi hasonlat közvetlenül az álommunkától ellesett példához vezet (a *trimetilamin,* az Irma-injekciójáról szóló álomban). A műtörténészek szerint a legrégibb történelmi szobrok hasonló elvet követtek, mikor az ábrázolt személyek rangfokát képük nagyságával juttatták kifejezésre. A

király kétszer vagy háromszor oly nagy, mint a kísérete, vagy a legyőzött ellenség. A rómaiak idejéből eredő szobormű ugyan e célra finomabb eszközöket használ. A császár alakját középre állítja, kiegyenesedve mutatja, különös gondot fordít az alak kidolgozására, ellenségeit a lábai elé rakja, de már nem óriásként jeleníti meg a törpék között. Ámde, a ma fennálló szokásban is, hogy az alárendelt felettese előtt meghajtja magát, még mindig a régi ábrázoló elvet lehet felismerni.

A sűrítés irányát egyrészt az álomgondolatok korrekt tudatelőttes viszonyai, másrészt a tudattalan *(Ubw.)* vizuális emlékeinek vonzása jelöli meg. A sűrítés oly erőt eredményez, amely az észrevevő rendszerekbe való áttöréshez szükséges.

2. Az intenzitások szabad átvitele révén és a sűrítés szolgálatára *közbenső képzetek,* mintegy kompromisszumok alkottatnak (l. a számos példát). Ez szintén képtelenség volna a normális képzet-lefolyásban, ahol elsősorban a helyes képzetelem kiválasztása és rögzítése a fontos. Ezzel szemben rendkívül gyakran alakulnak keverék- és kompromisszumos képződmények, ha a tudatelőttes gondolatok nyelvbeli kifejezését keressük; ezeket az „elszólás" fajainak ismerjük.

3. Azok a képzetek, amelyek intenzitásukat egymásra átviszik, a *leglazább vonatkozásban* állanak egymással és olyfajta társítások útján kapcsolódnak, amelyeket gondolkodásunk lebecsül és csak élces hatás elérésére használ fel. Különösen a hasonhangzású és szószerinti társítások azok, amelyek itt a többivel egyenlő értékűeknek számítanak.

4. Ellentmondó gondolatok nem törekszenek arra, hogy egymást lerontsák, hanem megállanak egymás mellett és gyakran, *mintha ellentmondás nem is volna közöttük,* sűrítési termékekké állnak össze, vagy oly kompromisszumot alkotnak, amelyet gondolkodásunknak sohasem bocsátanánk meg, bár ilyet cselekedeteinkben gyakran megengedünk.

Ez volna néhány igen feltűnő példája azoknak az abnormális folyamatoknak, amelyeknek az álom-munka az előbb értelmesen megalkotott álomgondolatokat aláveti. Főjellegük, hogy minden törekvésük arra irányul, hogy a megszálló energia mozgékonnyá és *lefolyásra alkalmassá váljék;* a pszichikai elemek tartalma és saját jelentősége, amin a megszállások tapadnak, mellékes dologgá lesz. Az ember azt is gondolhatná, hogy a sűrítés és a kompromisszum-képzés csakis a regresszio érdekében történik, amikor arról van szó, hogy gondolatok képekké alakíttassanak át. Ámde oly álmok analízisében — és még világosabban — szintézisében, amelyek képekre való regresszio híján vannak, például az „Autodidasker-álomban, beszélgetés N. ud-

vari tanácsossal" ugyanazokat az eltolásos és sűrítéses folyamatokat látjuk, mint a többi álmokban.

Így tehát nem zárkózhatunk el az elől, hogy az álomképzésben kétféle, lényegében különböző lelkifolyamat vesz részt; az egyik teljesen szabatos, a normális gondolkodással egyenértékű álomgondolatokat termel, a másik igen különös, inkorrekt módon bánik el az anyaggal. Ez utóbbit már a VI. fejezetben, mint a tulajdonképeni álom-munkát külön választottam. Mit mondhatok már most ez utóbbi inkorrekt lelkifolyamat származásáról?

Nem tudnánk feleletet adni, ha nem hatoltunk volna már egy kevéssé a neurozis, különösen a hisztéria lélektanába. Ebből azonban megtudjuk, hogy ugyanazok — és még más, fel nem sorolt — szabálytalan lelki folyamatok uralkodnak a hisztériás tünetek keletkezésénél is. A hisztériánál is találunk mindenekelőtt számos, egészen szabályszerű, a tudatosokkal teljesen egyenértékű gondolatot, amelynek létezéséről azonban ebben a formában semmit sem tudhatunk meg s amelyet csak utólag rekonstruálunk. Ha ezek valahol észrevevésünkig hatolnak, akkor a képzett szimptoma elemzése elárulja, hogy ezek a normális gondolatok abnormális elbánásban részesültek és *sűrítés, kompromisszumképzés által felületes társításokon keresztül, az ellentmondásokkal nem törődve, esetleg regresszio útján mennek át a szimptomába.* A teljes azonosság, amely az álom-munka és a lelki tevékenység sajátosságai között fennáll, amely a pszichoneurotikus szimptomákban csúcsosodik ki, feljogosít, hogy a hisztériából levont következtetéseket az álomra is alkalmazzuk.

A hisztéria tanából vesszük azt a tételt, hogy *valamely normális gondolatmenetnek ily abnormális lelki megmunkálása csak akkor történik, ha ez oly tudattalan vágy átvitelére szolgál, amely az infantilisből ered és elfojtás alatt van.* E tétel kedvéért építettük az álomelméletet arra a feltevésre, hogy a hajtó álomvágy mindig a tudattalanból ered, ami, mint azt magunk is bevallottuk, nem mutatható ki általában, bár vissza sem utasítható. Ahhoz azonban, hogy megmondhassuk, hogy mi az *„elfojtás"*, aminek nevével már oly sokat játszottunk, szükséges, hogy a pszichológiai állványzat egy darabját tovább építsük.

Egy primitív lelki szerkezet képzeletébe mélyedtünk, amely szerkezet munkáját az a törekvés szabályozza, hogy az izgalmak torlódását elkerülje és magát lehetőleg izgalommentesen tartsa. Ezért épült az a reflex-szerkezet sémája szerint; a motilitás, elsősorban a test belső változásaihoz vivő út, volt a rendelkezésére álló levezető pálya. Megemlítettük azután a kielégüléses élmény lelki következményeit és már akkor beilleszthettük volna azt a második feltevést, hogy az izgalom felhalmozódását — bizonyos,

bennünket nem érdeklő módozatok között — kínnak érezzük, amely kín a szerkezetet működésbe hozza, hogy a kielégüléses élmény ujból előálljon, amikor az izgalom csökkenését kedvnek érezzük. A kínból kiinduló és kedvet célzó áramlatot a szerkezetben vágynak nevezzük; mondottuk, hogy semmi más, mint a vágy nem képes a szerkezetet mozgásba hozni; az izgalom lefolyását a szerkezetben a kedv és a kín automatikusan szabályozza. Az első vágyódás a kielégülési emléknek hallucinációs megszállására törekedhetett. Ez a hallucináció azonban, ha csak a kimerülésig nem rögzíttetik, elégtelen arra, hogy a szükséget megszüntesse, tehát a kielégüléssel járó kedv érzetet előidézze.

Így egy második működés, vagy ahogy mi nevezzük, egy második rendszer működése vált kívánatossá, amely nem engedte meg, hogy az emlék-megszállás az érzéklésig hatoljon előre és onnan kösse meg a lelki erőnket, hanem a szükség ingeréből kiinduló izgalmat kerülő úton vezeti s végül az akart mozgások segítségével a külvilágot úgy változtatja meg, hogy a kielégülés tárgyának valóságos észrevevése következhessék be. Eddig a pszichikus szerkezet sémáját már követtük; a két rendszer magva annak, amit *Ubw* és *Vbw*-ként a teljesen kiépített szerkezetbe behelyezünk.

Hogy a külvilágot a motilitással célszerűen változtathassuk meg, az emlékező rendszerekben a tapasztalatok nagy mennyiségének felhalmozására van szükségünk, továbbá azoknak a viszonylatoknak különféle rögzítésére, amelyeket ebben az emlékezeti anyagban különféle célképzetek tartanak fenn. Menjünk tehát feltevéseinkben tovább. A második rendszernek sokfélekép tapogatódzó, megszállást kiküldő majd megint visszavonó működése szabad rendelkezést kíván az egész emlékezeti anyag fölött; egyébként azonban felesleges pazarlás volna, ha a második rendszer az egyes gondolati utakra nagy megszálló mennyiségeket küldene, amelyek azután céltalanul szétáramolnának és a külvilág megváltoztatásához szükséges mennyiséget csökkentenék. A célszerűség kedvéért állítom fel tehát azt a követelményt, hogy tartsa nyugalomban a második rendszer az energia-megszállás nagyrészét és csak a kisebb részét használja fel az eltolásra. E folyamatok mechanikája előttem teljesen ismeretlen; aki ezekkel a gondolatokkal komolyan akarna foglalkozni, annak fizikai analógiákat kellene keresnie és a neuron-izgalmakkal járó mozgási folyamat szemléltetéséhez valamikép utat törnie. Én csak amellett a felfogás mellett tartok ki, hogy az első Ψ-rendszer működése az *izgalmi mennyiségek szabad eláramlására irányul* és hogy a második rendszer a belőle kiinduló megszállások segítségével az *eláramlást gátolja és való-*

színüleg nivó emelkedéssel nyugvó megszállássá változtatja. Felteszem tehát, hogy az izgalom lefolyása a második rendszer uralma alatt egész más mechanikai viszonyokhoz van kötve, mint az elsőnek uralma alatt. Ha a második rendszer a maga próbálkozó gondolati munkáját már befejezte, akkor meg is szünteti az izgalmak gátlását és torlódását és engedi, hogy azok a motilitás felé lefolyjanak.

Érdekes gondolatsor adódik már most, ha szemügyre vesszük, hogy ez a második rendszer által fenntartott lefolyás-gátlás, a kínkerülési elv szabályozásával mily viszonyban van. Állítsuk az elsődleges kielégülési élménnyel szembe annak ellentétét, *a külső ijedtségi élményt.* Tegyük fel, hogy a primitív szerkezetre oly érzéklési inger hat, amely egy fájdalom forrása. Erre oly sokáig fognak rendezetlen motorikus nyilvánulások következni, amíg ezeknek egyike a szerkezetet a fájdalom észrevevése és egyúttal maga a fájdalom elől is elvonja; ez aztán ugyanannak a fájdalom-tapasztalatnak ujabb fellépésénél nyomban meg fog ismétlődni (talán mint menekülő mozgás), míg az észrevevés érzete ujra meg nem szünik. Itt azonban már nem fog hajlandóság mutatkozni arra, hogy a fájdalom-forrást hallucinációsan vagy másként újból megszálljuk. Az elsődleges szerkezet inkább arra lesz kész, hogy a kínos emlékképtől nyomban eltávolodjék, mihelyt a figyelem oda ráterelődött, mert hiszen a szerkezet izgalmának átáramlása az észrevevésre kínérzetet keltene (szabatosabban: kezdene kelteni). Az elfordulást az emlékektől — ami az érzékléstől való egykori menekülésnek csak ismétlése — az is megkönnyíti, hogy az emléknek az érzékléstől ellentétben nincs elegendő minősége ahhoz, hogy a tudatot izgalomba hozza és ezáltal új megszállást vonjon magára. A lelki folyamatnak ez a fáradság nélkül és szabályszerűen bekövetkező elfordulása az egykor kínos dolgok emlékétől, adja a *lelki elfojtásnak* mintaképét és első példáját. Általánosan ismeretes, hogy a struccpolitika tulajdonkép elfordulás a kínos dolgoktól, ami a felnőtt ember normális lelki életében kimutathatóan megmaradt.

Eszerint a kínkerülés elve következtében az első Ψ-rendszer egyáltalán képtelen valami kellemetlen dolgot a gondolati összefüggésbe beleszőni. Ez a rendszer nem tud egyebet, csak vágyakozni. Ha ez így maradna, akkor a második rendszer a maga gondolati munkájában akadályozva volna, mert e rendszernek az emlékezetben lefektetett valamennyi tapasztalatra szüksége van. Itt két út lehetséges: a második rendszer tevékenysége vagy teljesen függetleníti magát a kínkerülés elve alól és folytatja az útját anélkül, hogy az emlékezet kínosságával törődnék, vagy megtalálja a módját, hogy a kínos emlékeket

úgy szállja meg, hogy ezáltal a kínérzetet elkerülje. Az első eshetőséget visszautasíthatjuk, mert a kínkerülés elve a második rendszer izgalmi lefolyásának is szabályozója; így a második eshetőségre vagyunk utalva, arra, hogy ez a rendszer az emléket úgy szállja meg, hogy az emlékből semmi indulat ne ömölhessen ki, tehát a kínérzetnek a motorikus beidegzéshez hasonlítható kiömlése sem következhetik be. Ahhoz az elmélethez tehát, hogy a második rendszer megszállása egyúttal az izgalom kitörésének (kiömlésének) gátlója is, két kiindulási pontból is eljutunk és pedig a kimerülés elvéből és a minél kisebb beidegzési erőkifejtés elvéből kiindulólag. Tartsuk azonban szem előtt, — és ez az elfojtás tanának a kulcsa — *hogy a második rendszer csak akkor tud egy képzetet megszállni, ha az abból a képzetből kifejlődő kínérzetet meggátolni képes.* Ha valami ez alól a gátlás alól magát kivonná, az a második rendszer számára hozzáférhetetlenné válnék, s a kínkerülés elvénél fogva csakhamar magára maradna. A kínérzet meggátlásának nem kell tökéletesnek lennie; annak első kezdete bebocsáttatást nyerhet, hogy jelezhesse a második rendszerben az illető emlék természetét és annak a gondolkodás által keresett célra való alkalmatlanságát.

Azt a lelki folyamatot, amelyet kizárólagosan az első rendszer tesz lehetővé; *elsődleges folyamatnak,* azt, amely a másodiknak gátlása folytán adódik, *másodlagos folyamatnak* nevezem. Megmutathatom még egy másik ponton is, mi célból kell a második rendszernek az elsődleges folyamatot korrigálnia. Az elsődleges folyamat az izgalom levezetésére törekszik, hogy az így gyüjtött izgalom-mennyiséggel *érzéklési azonosságot* létesítsen. A másodlagos folyamat ezt a célzatot elejtette és helyébe a másikat vette fel: *gondolati azonosságot* akar elérni. Az egész gondolkodás csak kerülő út a célképzetként vett kielégülési emléktől ugyanennek az emléknek egy vele azonos megszállásáig, amelyet a motorikus tapasztalás útján kell most újra elérni. A gondolkodásnak érdeklődnie kell a képzetek közötti összekötő utak iránt anélkül, hogy azok intenzitása által magát zavartatná. Ámde világos, hogy a képzetek sűrítése, közbenső és megalkuvásos képzetek alkotása az azonosság elérésében akadályozók volnának; amikor ugyanis e megalkuvásos folyamatok az egyik képzetet a másik helyébe teszik, eltérítenek attól az úttól, amely az első képzettől tovább vezetett volna. Ily folyamatokat ezért a másodlagos gondolkodás gondosan elkerül. Azt sem nehéz átlátni, hogy a kínkerülés elve a gondolati folyamat útjába a gondolati azonosság követése közben akadályokat is gördít, holott egyébként e folyamat részére a legfontosabb támpontokat szol-

gáltatja. Kell tehát, hogy a gondolkodásnak az legyen az irányzata, hogy a kínkerülési elv kizárólagos szabályozása alól magát mindinkább felszabadítsa és az indulat kifejlődését a gondolat munkájával arra a legcsekélyebb mértékre korlátozza, amely éppen csak jeladásként értékesíthető. Egy, a tudat révén létrejött „túlmegszállással" kell a teljesítmény e megfinomodását elérni. Tudjuk azonban, hogy ez még a legnormálisabb lelkiéletben is ritkán sikerül tökéletesen és hogy gondolkodásunkat a kínkerülés elvének meghamisításai mindenkor befolyásolhatják.

Ám nem ez a mi lelki szerkezetünk működésbeli alkalmasságának az a hézaga, amely miatt oly gondolatok, amelyek a másodlagos gondolati munka eredményei, az elsődleges lelki folyamatnak áldozatul esnek. Ebben a mondatban kifejezett formulával határozhatjuk meg ugyanis azt a munkát, amelynek eredménye az álom és a hisztériás tünet. Az elégtelenség ténye fejlődés-történetünk két mozzanatának találkozásából adódik. Ezek közül az egyik egészen a lelkiszerkezet körébe vág és a két rendszer viszonyára gyakorol mértékadó befolyást, a második pedig — amely változó mennyiségben érvényesül— szervi eredésű hajtóerőt visz a lelkiéletbe. Mindkettő a gyermeki életből származik és ama változások lecsapódása, amelyeken lelki és testi szervezetünk az infantilis kortól kezdve keresztülment.

Ha az egyik lelki folyamatot a lelki szerkezetben *elsődlegesnek* neveztem el, úgy azt nemcsak a rangsorra és teljesítő képességre való tekintettel tettem, hanem e névadásba bizonyára az időbeli viszonyoknak is beleszólást engedtem. Oly lelki szerkezet tudtunkkal nem létezik, amelynek csak elsődleges folyamata volna és ennyiben csak elméleti elképzelés; annyi azonban tény, hogy az elsődleges folyamatok benne kezdettől fogva adva vannak, míg a másodlagosak az élet folyamán csak fokozatosan fejlődnek, hogy az elsődlegeseket gátolják, azokra rárakódjanak, de teljes uralmukat felettük talán csak az élet derekán érjék el. Miután a másodlagos folyamatok így elkésetten érkeznek, lényünk magva tudattalan vágy-gerjedelmekből áll, ez a tudatelőttes számára megfoghatatlan és gátolhatatlan marad, amely tudatelőttesnek szerepe egyszersmindenkorra arra korlátozódik, hogy a tudattalanból származó vágygerjedelmeknek a legcélszerűbb utakat megmutassa. Ezek a tudattalan vágyak minden későbbi lelki törekvésre nézve kényszert jelentenek, amelyekhez e törekvésnek alkalmazkodnia kell, s amelyeknek legfeljebb annyi szabadságuk marad, hogy e kényszer esetleges elvezetésére és magasabb célok felé terelésére törekedhetnek. Az emlékezeti anyagnak egy nagy területe a tudatelőttes megszállás ez elkésése következtében hozzáférhetetlen is marad.

Az infantilisból származó ez elpusztíthatatlan és fékezhetetlen vágygerjedelmek között vannak azonban olyanok is, amelyeknek teljesedése a másodlagos gondolkodás célképzeteivel ellentmondásos viszonyba került. E vágyak teljesedése már nem a kedv, hanem a kín indulatát fogja kelteni és *éppen ez az indulat-átalakulás a lényege annak, amit „elfojtásnak" nevezünk.* Abban, hogy az ily átalakulás mely úton, mely hajtóerők segítségével mehet végbe, rejlik az elfojtás problémája, amelyet itt éppen csak hogy érintünk. Elég, ha megrögzítjük, hogy egy ily indulat-átalakulás a fejlődés folyamán előfordul (gondoljunk csak a gyermekkorban eredetileg hiányzó undor felléptére) és hogy ez az átalakulás a másodlagos rendszer működéséhez van kötve. Az emlékek, amelyeknek irányából a tudattalan vágy az indulatot felszabadítja, a tudatelőttes számára sohasem voltak hozzáférhetők; így aztán ezek az indulat-felszabadulások nem is fékezhetők. Éppen ez indulatkifejtés miatt e képzetek most már azok felől a tudatelőttes gondolatok felől is hozzáférhetetlenek, amely gondolatokra a maguk vágyerejét átvitték. Ehelyett a kínkerülés elve érvényesül és ez okozza, hogy a tudatelőttes ezektől az átvitt gondolatoktól elfordul. Így e gondolatok magukra hagyatnak, „elfojttatnak" és ezzel egy infantilis, a tudatelőttes elől már eleve elvont emlékezeti anyag jelenléte az elfojtás előfeltételévé válik.

A legkedvezőbb esetben a kínérzet kifejlődésének vége szakad, mihelyt az átviteles gondolat megszállása a *Vbw*-ban megszünt; ez az eredmény a kínkerülési elv beavatkozását célszerűnek mutatja. De máskép áll a dolog akkor, ha az elfojtott tudattalan vágy megerősítést szerez szervi oldalról, amellyel a maga átviteles gondolatait is megerősítheti s ezáltal képessé teszi azokat, hogy izgalmukkal áttörést kíséreljenek meg, ámbár a *Vbw*-beli megszállás elhagyta őket. Ekkor elhárító küzdelemre kerül a sor, amennyiben a *Vbw* ellenkezését fokozza az elfojtott gondolatokkal szemben, mígnem idővel azok az átviteles gondolatok, amelyek a tudattalan vágy hordozói, a szimptomaképződés kompromisszumának valamely formájában áttörnek. Attól a perctől kezdve azonban, amikor az elfojtott gondolatokat a tudattalan vágy-gerjedelmek erőteljesen megszállották, a tudatelőttes megszállások pedig elhagyták, e gondolatok az elsődleges lelki folyamat hatása alá kerültek. Ekkor pedig azok már csak motorikus levezetésre, vagy ha a pálya szabad, a vágyott érzéklési azonosság hallucinációs megelevenítésére törekszenek. Úgy találtuk tapasztalatilag előbb, hogy a leírt inkorrekt folyamatok csak olyan gondolatokon mennek végbe, amelyek elfojtás alatt állanak. Most az összefüggésnek egy másik részét értjük meg.

Ezek az inkorrekt folyamatok azok, amelyek a lelki szerkezetben *elsődlegesek;* ezek mindenütt ott jelentkeznek, ahol a folyamatokat a tudatelőttes megszállás elhagyta és ezek a magukra maradt folyamatok magukat gátlás nélküli lefolyásra törekvő energiával a tudattalan felől telíthetik. Néhány más megfigyelés járul még hozzá, hogy megerősítse azt a felfogásunkat, hogy ezek az inkorrekteknek nevezett folyamatok valóban nem meghamisításai a normális gondolkodásnak, nem gondolati hibák, hanem a lelki szerkezetnek valamely gátlásától megszabadult munkamódjai. Látjuk pl., hogy a tudatelőttes izgalom átvezetése a motilitásra, ugyanezeken a módokon történik és hogy a tudatelőttes képzetek egybekapcsolása a szavakkal könnyen vezet ugyanilyen, — figyelmetlenségnek tulajdonított — eltolásokhoz és keveredésekhez. Szolgáljon végül ez elsődleges befolyásmódok gátlásánál szükségessé váló munkatöbblet bizonyítékául az a tény, hogy *komikus hatást* — nevetéssel levezetendő felesleget — érünk el, *ha a gondolkodásnak e lefolyás-módjait a tudatba előre törni engedjük.*

A pszichoneurozisok elmélete ellentmondást nem tűrő határozottsággal állítja, hogy csakis az infantilis korból származó nemi vágy-gerjedelmek szenvedhetnek a gyermekkor fejlődési szakaiban elfojtást (indulat-átalakulást); ezek a későbbi fejlődési szakban azután felujulásra képesek, akár a nemi alkat következtében, amely — mint tudjuk — az eredeti biszexualitásból származott, akár a nemi élet kedvezőtlen befolyásai által, amelyek tehát minden pszichoneurotikus tünetképzés hajtóerejét szolgáltatják. Csakis e szexuális erők levezetésével tölthetők ki az elfojtás elméletében még mutatkozó hézagok. Nem feszegetem a kérdést, hogy az álom elméletével szemben fenntarthatom-e a szexuális és infantilis elemet. E tekintetben az elméletet befejezetlenül hagyom, mert már annak a felvételével is, hogy az álomvágy mindenkor a tudattalanból származik, a bebizonyíthatón egy lépéssel túlmentem.*

* Itt, mint egyebütt, a tárgy feldolgozásában hézagok vannak, amelyeket szándékosan hagytam meg, mert kitöltésük egyrészt túlságosan sok helyet foglalt volna el, másrészt egy az álomtól idegen anyagra támaszkodást követelt volna meg. Így például kerültem annak a megjelölését, hogy e szóhoz: „elnyomott" (unterdrückt) más értelmet fűzök-e, mint az „elfojtás" szóhoz (Verdrängung). Annyit talán mégis jeleztem, hogy ez utóbbi a tudattalanhoz tartozást erősebben hangsúlyozza, mint az előbbi. Nem bocsátkoztam bele abba a közelfekvő kérdésbe sem, hogy az álomgondolatok miért szenvedik el a cenzura ferdítését abban az esetben is, amikor lemondanak a progrediens előhaladásról a tudat felé és a regrediens útra szánják magukat; nem tárgyaltam több hasonló kérdést sem. Mindenekelőtt arra fektettem a fősúlyt, hogy a problémák felől benyomást keltsek, amely problémákhoz az álommunka további taglalása vezet és megjelöljem a

Azt sem akarom tovább vizsgálni, hogy miben áll a lelki erők játékának különbsége az álom-képzésnél és a hisztériás tünetek képzésénél; ahhoz, hogy erre felelhessünk, hiányzik az összehasonlításba hozandó tagok egyikének pontos ismerete. De súlyt helyezek egy másik pontra és bevallom, hogy csakis e pont miatt vettem föl itt a két lelki rendszernek, munkamódjainak és az elfojtásnak mind e tárgyalását. Most ugyanis nem az a kérdés, hogy a szóbanforgó lélektani viszonyokat megközelítőleg helyesen, vagy pedig, amint az ily nehéz dolgoknál hamar megeshetik, hibásan, vagy hiányosan fogtam-e fel. Bármint változzék is a lelki cenzurának, az álomtartalom rendes és attól eltérő megmunkálásának értelmezése, megáll az, hogy az álomképzésnél ilyen folyamatok vannak és hogy lényegükben a legnagyobb mértékben hasonlítanak a hisztériás tünetképzésnél megismert folyamatokhoz. Ámde az álom nem kóros jelenség; neki nem előfeltétele a lelki egyensúly megzavarása; nem is vonja maga után a teljesítőképesség gyengülését. Az az ellenvetés, hogy a magam és neurotikus betegek álmaiból nem következtethetek az egészséges emberek álmaira, egyenesen elutasítható. Ha tehát a jelenségekből azok hajtóerejére következtetünk, akkor el kell ismernünk, hogy azt a pszichikus mechanizmust, amelyet a neurozis felhasznál, nem a lelki életet megtámadó beteges zavar teremti meg, hanem hogy az már a lelki szerkezet normális felépítésében eleve adva van. Minden a lelki műszerünk normális építményébe tartozik: a két pszichikus rendszer, a kettő közötti átmeneti cenzura, egyiknek rárétegeződése a másikra, mindkettőnek kapcsolata a tudattal, valamint a gátlás — vagy pedig, ami ezek helyett a valóságos viszonyok helyesebb magyarázatának megfelel. Az álom pedig az útra mu-

többi témát, amely ennek a tágyalásnak az útját keresztezi. Annak az eldöntése azután nem volt mindig könnyű, hogy a taglalást hol szakítsam félbe. Hogy a nemi képzetvilág szerepét az álomban nem tárgyaltam kimerítően és a nyilvánvalóan nemi tartalmú álmok fejtését elkerültem, annak különös indokolása van, amely talán nem fog az olvasók várakozásával egyezni. Éppen azoktól a nézetektől és tantételektől, amelyeket a neuropathológiában én képviselek, teljesen távol áll, hogy a nemi életet valami pudendumnak tekintsék, amellyel sem az orvosnak, sem a tudományos kutatónak nem szabad törődnie. S ezért nevetségesnek találtam azt az erkölcsi megbotránkozást, amely — úgy látszik — *Artemidoros* „Álomszimbolikájá"-nak fordítóját arra késztette, hogy annak a nemi álmokról szóló fejezetét az olvasók tudomása elől elsikassza, amíg a fordítótól nem értesültem, hogy ebben csak a kiadó utasítását kellett követnie. (Azóta különben ez a fejezet az „Antropophyteia" IX. kötetében németül megjelent.) Rámnézve egyedül csak az a belátás volt mérvadó, hogy a nemi álmok magyarázásánál a perverziónak és biszexualitásnak meg nem magyarázott problémáiba mélyen bele kellett volna keverednem és ezért ezt az anyagot egy más kapcsolat számára tartottam fenn.

tat, amely e szerkezet megismeréséhez elvezet. Ha biztosított ismereteink minimumával beérem, akkor annyit mondhatok, hogy *elfojtott elem a normális emberben is van és lelki teljesítésekre képes.* Maga az álom is egyik megnyilvánulása ennek az elfojtottnak; az elmélet szerint ez az álom minden esetére áll, kézzelfogható tapasztalat szerint legalább is mindazokra az esetekre, amelyeken az álomélet feltünő vonásai éppen a legvilágosabbak. A lelkileg elfojtott anyag, amelyet ébren az *ellentmondások ellentétessége* megnyilvánulásában gátolt és a belső észrevevéstől elzárt, az éjjeli életben és a kompromisszum-képzés uralma alatt utat és módot talál, hogy a tudatba betolakodjék.

Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo

Az álomfejtés pedig via regia a tudattalan lelki élet megismeréséhez.

Miközben az álom elemzését követjük, egy darabon igen csodálatos és igen titokzatos műszer összetételébe pillantunk; persze csak egy kis darabon; ezzel azonban megtört a jég, hogy sok más — kórosnak nevezhető — képződmény felől e műszer megismerésébe hatolhassunk. A betegség — az legalább, amelyet joggal nevezünk funkcionálisnak — nem e szerkezet szétrombolásán, nem azon alapul, hogy belsejében új hasadások keletkeztek; a betegséget dinamikusan az erők játékában szereplő ösztönök erősítéséből és gyengítéséből kell magyaráznunk, amely erők oly sok hatását a normális lelki működés eltakarja. Más helyütt ki lehetne mutatni, hogy a szerkezet kéthatóságú összetétele miként ad módot a normális működés oly megfinomodására, amelyre egyetlen hatóság révén képtelen volna.*

F

A TUDATTALAN. A TUDAT. A VALÓSÁG

Ha jobban szemügyre veszem a dolgot, akkor nem a szerkezet motorikus végén létező kétféle rendszer az, aminek felvételére az előző fejezetek lélektani fejtegetései késztettek,

* Az álom nem az egyetlen tünemény, amely megengedi, hogy a lélekkórtant a lélektanra alapítsuk. Egy kis, annakidején még le nem zárt értekezés-sorozatban a Monatschrift für Psychiatrie und Neurologie-ban (A feledékenység pszichikus mechanizmusáról 1898, — A fedő emlékekről 1899) arra törekedtem, hogy számos mindennapi lelkijelenséget ugyanannak a megismerésnek támogatójául igazoljam. Ezek és egyéb dolgozatok az elfelejtésről, elszólásról, tév-cselekményekről, azóta „Psychopathologie des Alltagslebens" címen összegyüjtve jelentek meg. (1904. II. Aufl. 1929. Ges. Schriften, Bd X.)

hanem az *izgalom kétféle folyamata,* vagy *lefolyási módja.* Ez nekem mindegy lehet, mert mindig készen kell lennem arra, hogy segédképzeteimet elejtsem, ha azt hiszem, hogy azokat valami oly mással pótolhatom, ami az ismeretlen valóságot jobban megközelíti. Megkísérelem, hogy helyreigazítsak egy-egy nézetet, amely félreérthetővé válhatott, mialatt a két rendszert a legközelebb fekvő és legnyersebb értelemben a lelki szerkezeten belül két helyiségnek tekintettem, s amely nézet az „elfojtás" és „keresztülhatolás" kifejezésekben kapott körülírtabb alakot. Ha tehát azt mondom, hogy egy tudattalan gondolat áttörésre törekszik a tudatelőttesbe, hogy tovább a tudatba hatoljon, akkor ezt nem úgy gondolom, hogy az új helyen egy második gondolat képződik, az előbbinek mintegy a lefordítása, amely mellett az eredeti külön is megmarad. A tudatba való áthatolásról gondosan leválasztom a helyváltozás bármiféle képzetét. Amikor azt mondom, hogy egy tudatelőttes gondolat elfojtást szenvedett és azt azután a tudattalan befogadta, akkor ezek a területi küzdelem képzetköréből vett képek arra a gondolatra csábíthatnának, mintha az egyik lelki helyiségben valamely elrendeződés valóban megszünne és azt egy másik helyiségben egy újabb pótolná. E hasonlat helyébe beiktatom, ami a reális tényállásnak úgy látszik jobban megfelel, hogy tudniillik valamely energia egy bizonyos elrendeződést úgy szállt meg, vagy attól úgy vonult vissza, hogy ezzel a lelki képződmény valamely hatóság uralma alá kerül, vagy az alól kikerül. Itt megint a helyi ábrázolási módot a dinamikaival helyettesítettem; nem a lelki képződményt veszem többé mozgékonynak, hanem annak beidegzését.*

Mindamellett célszerűnek és jogosnak tartom, hogy a két rendszer szemléltető ábrázolását tovább használjam. Ez ábrázolási móddal járható minden visszaélést elkerülünk, ha arra emlékezünk, hogy képzeteket, gondolatokat, általában lelki képződményeket sohasem lokalizálhatunk az idegrendszer szerves elemeibe ,hanem úgyszólván *azok közé,* ahol ellentállások és pálya felszabadulások képezik a nekik megfelelő korrelatumot. Minden, ami belső észrevevésünk tárgya lehet, *virtuális,* mint a fénysugarak haladásával adott kép a messzelátóban. A rendszereket pedig, amelyek maguk nem lelkiek, és lelki érzéklésünk számára hozzáférhetők sohasem lesznek, jogosultak vagyunk olybá venni, mint a messzelátó lencséit, amelyek a képet vetítik. A hasonlatot folytatva, a két rendszer közötti cenzura megfelel az új közegbe áthaladt sugártörésnek.

* Ez a nézet kialakult és megváltozott, miután felismerték, hogy a tudatelőttes képzet jellemző vonása a szóképzet maradékkal való kapcsolata.

Mindeddig a magunk szakállára foglalkoztunk lélektannal; itt az ideje, hogy felkeressük a jelenlegi lélektanban uralkodó tudományos nézeteket és megvizsgáljuk, hogy mily viszonyban vannak azok a mi felfogásunkkal. A tudattalan a lélektanban *Lipps** erőteljes szavai szerint, nem annyira pszichológiai kérdés, mint inkább a pszichológiának kérdése.

Amíg a lélektan ezt a kérdést azzal a szó-magyarázattal intézte el, hogy a „lelki" nem egyéb, mint „tudatos" és hogy „tudatalan lelki folyamat" magától értetődő képtelenség, addig ki volt zárva azoknak a megfigyeléseknek a lélektani értékesítése, amelyekt az orvos abnormis lelki állapotokból szerezhetett. Csak akkor találkozik az orvos a bölcsességgel, ha mindakettő elismeri, hogy a tudattalan lelki folyamat egy kétségtelen ténynek célszerű és teljesen jogosult megjelölése. Azzal a kijelentéssel szemben, hogy a „tudatosság a pszichikumnak nélkülözhetetlen jellege" az orvos nem tehet mást, mint hogy egy legyintéssel visszautasítsa, esetleg, ha a bölcsészek iránti tisztelete még elég erős, feltételezze, hogy ők nem ugyanazt a tárgyat vizsgálják és nem ugyanazzal a tudománnyal foglalkoznak. Mert a neurotikusok lelki életének egyetlen értelmes megfigyelése, vagy egyetlen álom elemzése is okvetlenül arra a megingathatatlan meggyőződésre vezet, hogy a legbonyolultabb és legszabatosabb gondolatfolyamatok, amelyektől pedig a lelki folyamat nevet megtagadni talán mégsem lehet, lefolyhatnak anélkül, hogy az illető tudatát megrezdítenék.** Igaz, hogy az orvos ezekről a tudattalan folyamatokról nem értesülhet előbb, míg az valamely — közlést, vagy a megfigyelést lehetővé tevő — hatást nem gyakorolt a tudatra. Ámde ennek a tudati hatásnak a tudattalan folyamattól teljesen eltérő a pszichikai jellege, és így lehetetlen, hogy a belső észrevevés az egyiket a másik pótléka gyanánt felismerhesse. Az orvosnak ki kell tartania az arra való joga mellett, hogy *következtető eljárással* a tudatra gyakorolt hatásból a tudattalan lelki folyamat felé hatoljon; ezúton azután megtanulja, hogy a tudati effektus a tudattalan folya-

* „Der Begriff des Unbewussten in der Psychologie." — A harmadik nemzetközi kongresszuson 1897-ben Münchenben tartott előadás.

** Örvendek, hogy utalhatok egy szerzőre, aki az álom tanulmányozásából a tudatos és tudattalan működés közötti viszonyról ugyanezt a következtetést vonta le.

Du Prel mondja: „Az a kérdés, hogy mi a lélek, megelőzőleg nyilván annak a vizsgálatát teszi szükségessé, hogy vajjon tudat és lélek azonosak-e. Nos és éppen erre az előzetes kérdésre felel tagadólag az álom, amely megmutatja, hogy a lélek fogalma a tudaton túl terjed, mint ahogy például egy égitest vonzó ereje túlterjed világító szféráján." (Philos. d. Mystik 470.)

„Igazság az, amit nem lehet elég nyomatékosan kiemelni, hogy tudat és lélek nem egyenlő terjedelmű fogalmak." (306. o.)

matnak csak egy távoli lelki kihatása, hogy a tudattalan folyamat nem mint olyan lett tudatossá és azt is, hogy a tudattalan már megvolt és hatást fejtett ki anélkül, hogy a tudat előtt magát bármikép is elárulta volna.

A pszichikai történés helyes meglátásának elengedhetetlen előfeltétele, hogy a tudati minőséget ne becsüljük túl. A tudattalant *Lipps* kijelentése szerint, a lelkiélet általános alapjául kell felvennünk. A tudattalan a nagyobb kör, amely a tudatosnak kisebb körét magában foglalja; minden tudatosnak van tudattalan elődje, de a tudattalan a maga fokán megállapodhat és mégis számot tarthat a lelki teljesítmény teljes értékére. A tudattalan a tulajdonképpeni lelki valóság, amely *a maga belső természete szerint előttünk épp oly ismeretlen, mint a külvilági valóság és számunkra a tudat adalékai révén épp oly tökéletlenül nyilvánul meg, mint a külvilág az érzékszervek adatai révén.*

Ha a tudatos élet és az álom-élet közötti régi ellentét jelentőségét vesztette azzal, hogy a tudattalan lelkiség az őt megillető helyre került, akkor eltünik az álom-problémák egész sora, amely a régebbi szerzőket még behatóan foglalkoztatta. Minden oly teljesítményt, amelynek álombeli létrejöttét megcsodálták, ezután már nem kell az álomnak tulajdonítani, hanem a nappal is dolgozó tudattalan gondolkodásnak. Az álom *Scherner* szerint mintegy a test szimbolizáló ábrázolásával játszadozik; mi azonban tudjuk, hogy ez bizonyos tudattalan fantáziák munkája, amelyek valószinüleg nemi gerjedelmeknek hódolnak és amelyeket nemcsak az álom, hanem a hisztériás fóbiák és más tünetek is kifejeznek. Ha az álom a nappali munkát folytatja és elintézi, sőt értékes ötleteket vet fel, akkor erről csak az álom köntösét kell lehúznunk, hogy egyrészről az álommunka szövését, másrészről a lélek mélyéről jövő sötét hatalmak segítségét leleplezzük. (Lásd: *Tartini* szonáta-álmában az ördögöt.) Maga az értelmi teljesítmény ugyanazokból a lelki erőkből fakad, mint amelyek napközben is ily munkát teljesítettek. Valószinüleg van bennünk hajlandóság arra is, hogy az értelmi és művészi termelés tudatos jellegét túlbecsüljük, pedig néhány felette termékeny elmének, mint *Goethe*-nek és *Helmholtz*-nak közléseiből inkább arról értesülünk, hogy ami alkotásaikban lényeges és új, az ötletszerűen adódott és készen került az észrevevésük elé. A tudatos működés segítsége más esetekben magától értetődik, ahol valamennyi szellemi erő kifejtéséről van szó. Csakhogy a tudatos működés előjoga — amellyel sokszor vissza is él — hogy közreműködésével minden más tényező működését elleplezze.

Szóra alig érdemes, hogy az álmok jelentőségét a történelemben külön témaként tárgyaljuk. Az, hogy egy törzsfőt az álom valamely merész vállalkozásra kiszemelt és e vállalkozásnak sikere a történelem döntő eseményévé lett, csak addig új probléma, amíg az álmot, mint valami idegen hatalmat más, ismertebb lelki erőkkel szembe állították, de megszünik probléma mivolta, ha az álmot oly rezdületek *kifejező formájának* tekintjük, amely rezdületekre nappal egy ellentálló erő nehezedik, de amelyek éjjel mélyebben rejlő izgalmi forrásokból megerősítést tudnak maguknak szerezni.* Az a tisztelet pedig, amelynek az álom a régieknél örvendett, helyes lélektani sejtelmen alapuló hódolat az emberi lélekben rejlő fékezetlen és elpusztíthatatlan erővel, a *démonival* szemben, amely az álom vágyát szolgáltatja s amelyet mi a tudattalanunkban újra feltalálunk.

Nem célzatosság nélkül mondom így, hogy *a mi tudattalanunkban,* mert amit mi így nevezünk, az nem azonos sem a bölcsészek, sem *Lipps* tudattalanjával. Ott az tisztán csak a tudatossal való ellentétet akarja jelölni, hogy a tudatos folyamatokon kívül tudattalan lelki folyamatok is vannak, ami náluk éppen az oly hevesen támadott és erélyesen védett megismerés. *Lipps*-nél arról a messzebbmenő tételről hallunk, hogy minden, ami lelki, tudattalanul van jelen és egy és más belőle ezenfelül tudatosan is. De nem *ennek* a tételnek a bizonyítása kedvéért hivatkoztam az álom és a hisztériás tünetképzés tüneményeire; a normális nappali élet megfigyelése maga is elegendő, hogy ezt minden kétségen kívül megállapítsuk. Az új, amire a lélekkórtani képleteknek és már azok első tagjának, az álomnak elemzése megtanít, abban áll, hogy a tudattalan — tehát a lelki — két elkülönített rendszernek a funkciója gyanánt jelenik meg és hogy így fordul elő már a normális lelki életben. Tehát *kétféle tudattalan* van, amit a pszichológusoknál elkülönítve még nem találunk meg. Mind a kettő tudattalan a lélektan értelmében; de a mi értelmünkben az egyik, amelyet *Ubw*-nek hívunk, *tudatképtelen* is, míg a másikat *Vbw*-nek (tudatelőttesnek) hívjuk, mert izgalmai, noha szintén csak bizonyos szabályok betartása mellett, talán ujabb cenzura elszenvedésével, de mégis az *Ubw*-rendszerre való tekintet nélkül bejuthatnak a tudatba. Ahhoz, hogy az izgalmak a tudatba jussanak, egy meg nem változtatható sorrendet, a hatóságok fellebbezési sorát kell betartaniok, amelyet nekünk a cenzura okozta elváltozásuk árul el és

* Lásd ehhez fentebb Nagy Sándornak a 75. oldalon közölt álmát Tyrus ostromáról.

ami alkalmul szolgált, hogy erre egy térbeliségből vett hasonlatot állítsunk fel. Mi e két rendszernek egymáshoz és a tudathoz való viszonyát úgy írtuk le, hogy azt mondottuk, hogy a *Vbw*-rendszer ellenző módjára áll az *Ubw*-rendszer és a tudat között. A *Vbw*-rendszer nemcsak a tudathoz vezető utat zárja el, hanem az akaratmozgásokhoz vezető út felett is uralkodik és egy mozgékony megszálló energia kiküldhetése felett is rendelkezik, amelynek egy részét — a figyelmet — jól ismerjük.*

Távol kell magunkat tartanunk egy *felső- és alsó-tudat* megkülönböztetésétől is, amely a pszichoneurozisok ujabb irodalmában olyan kedveltté vált, mert éppen ez a megkülönböztetés a pszichikusnak a tudatossal *való azonosítását hangsúlyozza.*

Mily szerepe marad a mi ábrázolásunkban az egykor mindenható és minden egyebet elfedő tudatnak? A tudat nem más, *mint a lelki minőségek észrevevésére szolgáló érzékszerv.* Vázlatos kisérletünk alapgondolata érelmében a tudatos észrevevés csak külön teljesítménye lehet egy külön rendszernek, amelyre a *Bw* rövidített jelét ajánlom. E rendszert mechanikai jellegeire nézve az észrevevés *W*-rendszereivel gondolom hasonlatosnak, vagyis olyannak, hogy minőségek által izgatható, de arra képtelen, hogy valamely változás nyomát megőrizze: nincs emlékezőtehetsége. A lelki szerkezet, amely a *W*-rendszerek érzékszervével a külvilág felé fordul, a *Bw* érzékszerve számára maga is külvilág; a szerkezet ezzel a viszonnyal teleologikus igazolást kap. Az egyes lelki hatóságok irányának elve, amely a szerkezet egész építményén végigvonul, itt ujból szemünk előtt feltárul. Az izgalmak anyaga a *Bw* érzéklőszerv felé kétoldalról folyik; egyrészt a *W*-rendszer felől, amelynek minőségektől megszabott izgalmai egy ujabb átdolgozáson mennek keresztül, amíg tudatos érzetekké válnak, másrészt magának a szerkezetnek a belsejéből, amelynek mennyiségi folyamatait, mint a kedv és a kín minőségi sorozatait megérzi, ha azok bizonyos elváltozásokig jutottak el.

A bölcsészeknek, akik észrevették, hogy szabatos és sűrű összetételű gondolatképzések a tudat közbenjötte nélkül is lehetségesek, gondot okozott azután, hogy mely munkát juttassák a tudatnak. Úgy tünt fel nekik, mintha a tudat a már befejezett lelki folyamat felesleges tükrözése volna. Minket a

* Lásd ehhez a „Bemerkungen über den Begriff des Unbewussten in der Psychoanalyse" című dolgozatomat (angolul: a Proceedings of the Society for Psychical Research-ben vol. XXVI.), ahol a sokértelmű „tudattalan" szónak leíró, dynamikai és rendszeres értelmét egymástól elkülönítettem.

Bw-rendszerünk analógiája az észrevevő rendszerekkel kiment ebből a zavarból. Látjuk, hogy az érzékszerveinkkel járó észrevevés azzal a következménnyel jár, hogy a figyelem-megszállás azokra az utakra terelődik, amelyek felé a beérkező érzéki inger halad; a *W*-rendszer minőségi izgalma a lelki szerkezetben lévő mozgó mennyiség lefolyásának szabályozására szolgál. Ugyanazt várhatjuk a *Bw*-rendszerre helyezett érzékszervtől is. Amidőn a *Bw* új minőséget vesz észre, új adalékkal járul a mozgó megszálló mennyiségek irányításához és célszerű elosztásához; a kedv- és kín-észrevevés segélyével befolyásolja a megszállások lefolyását az egyébként tudattalan és mennyiségi eltolásokkal dolgozó lelki szerkezeten belül. Valószínű, hogy a kínkerülés elve a megszállás eltolását előbb automatikusan szabályozza; de igen könnyen lehetséges, hogy e minőségek tudatossága egy második és finomabb szabályozást szolgáltat, amely az elsővel még szembe is helyezkedhetik és a szerkezet teljesítőképességét azzal egészíti ki, hogy eredeti alaptervével ellentétben képes még a kínérzetet keltő dolog megszállására és feldolgozására is. A neurozisok lélektanából megtudjuk, hogy az érzékszervek minőségi izgalmainak fontos szerepe van a szerkezet működőképességében. Az elsődleges kin-kerülési elv automatikus uralmát és a teljesítőképességnek vele kapcsolatos korlátozását megtörik az érzéki szabályozások, melyek maguk is csak automatizmusok. Rájövünk, hogy az elfojtás, amely eredetileg célszerű volt, de a gátlásokról és a lelki önuralomról való káros lemondáshoz vezetett, sokkal könnyebben megy végbe emlékezéseken, mint észrevevéseken, mert az emlékezések elfojtásánál a lelki érzékszervek izgalmából származó megszállási többlet elmarad. Ha egy elutasítandó gondolat elsőizben azért nem lesz tudatossá, mert elfojtást szenvedett, akkor lehet, hogy máskor csak azért fojtható el, mert más okokból a tudatos észrevevés elől el volt vonva. Oly útmutatások ezek, amelyeket a gyógykezelés is felhasznál, amikor végbement elfojtásokat igyekszik feloldani.

A *Bw* érzékszervben a mozgó mennyiség szabályozó hatására fölös megszállás jön létre. Ennek értékét teleologikus kapcsolatban is semmivel sem lehet jobban igazolni, mint, hogy új minőségi sorok és új szabályozó lehetőségek jöttek létre, amikkel az ember az állatok fölött előjogot szerzett. A gondolati folyamatok ugyanis magukban véve minőség nélküliek, eltekintve az őket kísérő kedv- és kín-izgalmaktól, amelyek pedig mint a gondolkodás esetleges zavarói, féken tartandók. Hogy ezeknek is minőségük legyen, az ember szó-emlékekkel társítja őket, amely szó-emlékek minőség-maradékai elegendők

ahhoz, hogy a tudat figyelmét rájuk tereljék és általa a gondolkodás felé egy új mozgó megszállást irányítsanak.

A tudat-problémák egész változatossága csak a hisztériás gondolati folyamatok taglalásánál tekinthető át. Azt a benyomást kapjuk akkor, hogy az átmenet a tudatelőttesből a tudatos megszállásig szintén cenzurához van kötve, mely hasonló az *Ubw* és *Vbw* közötti cenzurához. Ez a cenzura is csak bizonyos mennyiségi határnál lép fel, úgy hogy kevéssé átható gondolatképzések mentesek maradnak tőle. A tudattól való visszatartásnak, valamint az abba korlátozásokkal való áthatolásnak minden lehető esete egyesítve található a pszichoneurotikus jelenségek keretében; mind megannyi arra utal, hogy a cenzura és tudat között benső és kétoldali összefüggés van. E lélektani fejtegetéseket két ilyesféle eset közlésével akarom befejezni.

Mult évben egy orvosi tanácskozásnál egy értelmes és elfogulatlan tekintetü leány került elém. Ruházata meghökkentő, s bár egyébként ruhája a legkisebb ráncig élettel teljes, az egyik harisnyája lelóg és blúzának két gombja ki van gombolva. Lábfájdalmakról panaszkodik és felszólítás nélkül lehúzza egyik harisnyáját. Főpanasza azonban szószerint így hangzik: *Úgy érzi, mintha a hasában valami volna, ami ide-oda mozog és őt össze-vissza rázza.* Eközben néha az egész teste mintha megmerevedne. A jelenlévő kolléga erre reám néz, a panaszt félreérthetetlennek tartja. Különösnek találjuk mindketten, hogy a beteg anyja mindebből semmit sem vesz észre, hisz neki ismételten kellett oly helyzetben lennie, amilyet a gyermeke leír. A leánynak magának sejtelme sincs beszéde jelentőségéről, különben nem beszélne róla. Sikerült a cenzurát annyira letompítania, hogy egy fantázia, amely máskülönben a tudatelőttesben maradt volna, ártatlanul, panasz álarcában bebocsáttatott a tudatba.

Egy másik eset: Egy görcsös arcrándulásban (tic convulsif), hányásban, fejfájásban, stb. szenvedő tizennégyéves fiú lélekelemző kezelésébe fogok; biztosítom őt, hogy ha a szemét behunyja, képeket fog látni, vagy ötletei fognak jönni, és megkértem, hogy azokat velem közölje. Ő erre képekben felel. A hozzám jövetele előtti utolsó benyomása elevenedik meg igézetszerűen emlékezetében. Nagybátyjával ostáblát játszott és ezt most is maga előtt látja. Különböző állásokat mond el, amelyek kedvezők vagy kedvezőtlenek, oly húzásokat, amelyeket nem szabad tenni. Azután egy sarló fekszik a táblán, majd egy kasza, és most egy öreg paraszt képe tünik fel, aki a távoli szülőház előtt a füvet kaszálja. Pár nap mulva megértettem a képek egymásutánját. Kínos családi körülmények hozták izga-

lomba a fiút: a szigorú, hirtelenharagú apa, aki az anyával viszályban élt s akinek nevelő eszköze a fenyegetés volt; az apa elválása a puha és gyengéd anyától; az apa, aki újra megnősül és egy napon fiatal asszonyt, új anyát hoz a házhoz. Pár nappal ezek után kitört a tizennégyéves fiú betegsége. Az apával szemben érzett elfojtott düh volt az, ami azokat a képeket érthető célzásokká alakította. Az anyagot hozzá a mitológiából maradt emlék szolgáltatta. A sarló Zeusé, aki atyját ezzel megcsonkította; a kasza és a paraszt képe Kronoszt, az erőszakos istent ábrázolja, aki gyermekeit fölfalta és akin Zeus oly kevéssé gyermeki módon állt bosszút. Az apa nősülése alkalom volt, hogy viszonozza azokat a szemrehányásokat és fenyegetéseket, amelyeket valamikor a gyermek hallott apjától, amiért a genitáléjával *játszott* (ostábla; tiltott húzások; tőr, amellyel ölni lehet). Rég elfojtott emlékek és azoknak tudattalanul maradt származékai ezek, amelyek az előttünk feltárult kerülő úton *látszólag értelmetlen* képekként a tudatba lopództak.

Az álommal való foglalkozás elméleti értékét ezekután a lélektani megismerés adalékaiban és a pszichoneurozisok megértésének előkészítésében keresném. Lehet-e sejtelmünk, hogy a lelki szerkezet felépítésének és munkájának alapos ismerete még milyen jelentőségre emelkedhetik, ha tudásunk mai állása is lehetővé teszi, hogy a pszichoneurozisok gyógyítható formáit kedvezően befolyásoljuk. És — hallom a kérdést — mi volna ennek a foglalkozásnak gyakorlati értéke a lélek ismeretére az egyes ember rejtett jellembeli tulajdonságainak felfedésére nézve? Vajjon nincs-e az álomban megnyilvánuló tudattalan gerjedelmeknek az az értékük, mint a lelki élet valóságos hatalmainak? És vajjon helyes-e az elfojtott vágyak erkölcsi értékét kevésre becsülni, amelyek egyszer majd egyebet is képesek lesznek alkotni?

Nem érzem feljogosítottnak magamat, hogy erre a kérdésre feleljek. Az álomprobléma ez oldalát gondolatomban nem követtem tovább. Csak azt hiszem, hogy annak a római császárnak semmiesetre sem volt igaza, aki egyik alattvalóját kivégeztette, mert azt álmodta, hogy a császárját megölte. Neki előbb azt kellett volna kiderítenie, hogy az álom mit jelent; nagyon valószínű, hogy nem az volt az álom értelme, amit a felszínen mutatott. És még akkor is, ha egy álomnak, bár más szöveggel, felséggyilkosság az értelme, — nagyon helyénvaló volna *Plato* szavára emlékezni, aki szerint az erényes megelégszik azzal, hogy arról álmodjék, amit a rossz ember az életben cselekszik. Azt hiszem a legjobban akkor cselekszünk tehát, ha az álmoknak megadjuk a saját szabadságukat. Hogy a tudattalan vágyaknak

tulajdoníthatunk-e valóságot, azt nem tudom megmondani. Ezt természetesen megtagadjuk az átmeneti és közbenső gondolatoktól. Ha a tudattalan vágyakat utolsó és legigazibb kifejezésükig követtük, akkor bizony azt kell mondanunk, hogy a *lelki valóság* különös létformában jut kifejezésre, amelyet az *anyagi valósággal* nem szabad összecserélnünk. Így jogosulatlan, ha az emberek tiltakoznak az ellen, hogy álmaik erkölcstelenségéért felelősséget vállaljanak. A lelki szerkezet munkamódjának kellő értékelésével, továbbá annak a viszonynak a megértésével, ami a tudatos és tudattalan között rejlik, az álom- és képzeletvilágnak megbotránkoztató mivolta nagyrészt elenyészik.

„Ha azt a viszonyt, melyet az álom a *jelenhez* (a valósághoz) feltárt, a tudatban is fel akarjuk lelni, akkor nem szabad csodálkoznunk, ha a szörnyetegben, amelyet az analízis szemüvegén át láttunk, ázalék-állatocskákra bukkanunk." *(H. Sachs.)*

Ahhoz, hogy az ember jellemét megítéljük, gyakorlatilag rendszerint elegendő a tett és az embernek tudatosan megnyilvánuló gondolkodásmódja. Mindenekelőtt a tett érdemli meg, hogy elsősorba helyezzük, mert számos, már a tudatba tört mozgató erőt még tetté válása előtt megállít a lelki valóságok hatalma. Ezek az erők előrehaladásukban azért sem ütköznek akadályokba, mert a tudattalan biztos abban, hogy valami más fogja megállítani őket. Mindenképpen tanulságos, ha ezt a keresztül-kasul forgatott talajt megismerjük, amelyből erényeink oly büszkén emelkednek ki. A bonyolult emberi jellem, amelyet minden oldalról hatalmas erők ráncigálnak, vajmi ritkán választ csak két lehetőség között, ahogy azt az elavult erkölcstanunk szeretné.

És vajjon az álomból meg lehet-e tudni a jövőt? Erre természetesen gondolni sem lehet. Mondjuk helyette inkább ezt: az álomból a multat ismerjük meg. Mert az álom minden vonatkozásában a multból ered. Bár abban a régi hitben is van némi igazság, hogy az álom elénk tárja a jövőt. Amikor az álom a vágyunkat megvalósultnak mutatja, kétségtelenül a jövőbe vezet bennünket, de ezt a jövőt, amelyet az álmodó jelennek tekint, az elpusztíthatatlan vágy a mult képére alakítja.

VIII.

IRODALOM

A) E KÖNYV ELSŐ KIADÁSÁNAK IDEJÉIG (1900)

Achmetis F. Serim. Oneirocriticae ed. Nik. Rigaltius. Paris. 1603.

Alberti Michael. Diss. de insomniorum influxi in sanitatem et morbos. Resp. Titius Halae M. 1744.

Alix. Les rêves. Rev. Scientif., 3e série, t. VI (32e de la coll.), 3e année, 2e sem. nov. 1883, p. 554—561.

— Étude du rêve. Mém. de l'acad. de sc. etc. de Toulouse, 9e série t. I, p. 283—326. Toulouse 1889.

Almoli Salomo. Pithrôn Chalômôth. Solkiew 1848.

Aristoteles. Über Träume und Traumdeutungen. Übersetzt von Bender.

— Von der Weissagung im Traume.

Artemidoros aus Daldis. Symbolik der Träume. Übersetzt von Friedr. S. Krauss Wien 1881.

— Erotische Träume und ihre Symbolik. Aus dem Griechischen übersetzt von Dr. Hans Licht. Anthropophyteia Bd. IX, p. 316—328.

Artigues. Essai sur la valeur séméiologique du rêve. These de Paris 1884.

Bacci Domenico. Sui sogni e sul sonnombulismo, pensieri fisiologico-metafisici. Venezia 1857.

Ball. La morphinomanie, les rêves prolongés. Paris 1885.

Benezé Emil. Das Traummotiv in der mittelhochdeutschen Dichtung bis 1250 und in allen deutschen Volksliedern. Halle 1897. (Benezé, Sagengesch. und lit.-hist. Unters. 1. Das Traummotiv.)

Benini V. La memoria e la durata dei sogni. Rivista italiana di filosofia. März, April 1898.

— Nel moneto dei sogni. Il Pensiero nuovo, Apr. 1898.

Binz C., Über den Traum. Bonn 1878.

Birkmaier Hieron. Licht im Finsternüss der nächtlichen Gesichte und Träume. Nurnberg 1715.

Bisland E. Dreams and their Mysteries. N. Ann. Rev., 1896, 152, p. 716—726.

Börner J. Das Alpdrücken, seine Begründung und Verhütung. Würzburg 1855.

Bradley J. H. On the failure of movement in dream. Mind, July 1894.

Brander R. Der Schlaf und das Traumleben. Leipzig 1884.

Bouché-Leclercq. Histoire de la divination dans l'antiquité. (T. I.) Paris 1879.

Bremer L. Traum und Krankheiten. New York med. Monatschr. 1893, V, 281—286.

Büchsenschütz B. Traum und Traumdeutung im Altertum. Berlin 1868.

Burdach. Die Physiologie als Erfahrungswissenschaft, 3. Bd. 1830.

Bussola Serafino. De somniis (Diss.). Ticini Reg. 1834.

Caëtani-Lovatelli. I sogni e l'ipnotismo nel mondo antico. Nuova Antol. 1. Dez. 1889.

Calkins Mary Whiton. Statistics of dreams. Amer. J. of Psychology. V. 1893.
Cane Francis E. The physiology of dreams. The Lancet, Dez. 1889.
Cardanus Hieron. Synesiorum somniorum, omni generis insomnit. explicantes libri IV. Basilae 1562. (2. Ausg. in Opera omniac Cardani vol. V, p. 593—727. Lugduni 1603.)
Cariero Alessandro. De somniis deque divinatione per somnia. Patavii 1575.
Carpenter. „Dreaming" in Cyclop. of anat. and phys. IV, p. 687.
Chabaneix. Le subconcsient chez les artistes, les savants et les écrivains. Paris 1897.
Chaslin Ph. Du rôle du rêve dans l'évolution du délire. Thèse de Paris, 1887.
Clavière. La rapidité de la pensée dans le rêve. Revue philosophique XLIII. 1897.
Coutts G. A. Night-terrors. Americ. J. of Med. Sc. 1896.
D. L. A propos de l'appréciation du temps dans le rêve. Rev. philos. vol. 40, 1895. p. 69—72.
Dagonet. Du rêve et du délire alcoolique. Ann. méd.-phsychol. 1889, série 7, t. X, p. 193.
Dandolo G. La coscienza nel sonno. Padova 1889.
Davidson Wolf. Versuch über den Schlaf. 2. Aufl. Berlin 1799.
Debacker. Terreurs nocturnes des enfants. Thèse de Paris. 1881.
Dechambre. Cauchemar. Dict. encycl. de sc. méd.
Delage Yves. Une théorie du rêve. Revue scientifique, 11. Juli 1891.
Delboeuf J. Le sommeil et les rêves. Paris 1885.
Dietrich Joh. Dav. An ea. quae hominibus in somno et somnio accidunt, iisdem possint imputari? resp. Gava Vitembergae 1726.
Dochmasa A. M. Dreams and their significance as forebodings of disease. Kazan 1890.
Dreher E. Sinneswahrnehmung und Traumbild. Reichs-med. Anzeiger, Leipzig 1890, XV.
Ducosté M. Les songes d'attaques epileptiques. 1889.
Dugas. Le souvenir du rêve. Revue philosophique: XLIV. 1897.
— Le sommeil et la cérébration inconsciente durant le sommeil. Revue philosophique. XLIII. 1897.
Du Prel Carl. Oneirokritiko; der Traum vom Standpunkte des transcend. Idealismus. Deutsche Vierteljahrschrift H. II. Stuttgart 1869.
— Psychologie der Lyrik. Leipzig 1880.
— Die Philosophie der Mystik. Leipzig 1887.
— Künstliche Träume. Monatsschrift „Sphinx", Juli 1889.
Egger V. Le sommeil et la certitude, le sommeil et la mémoire. La Critique philos. Mai 1888, I, p. 341—350.
— La durée apparente des rêves. Revue philosophique. Juli 1895.
— Le souvenir dans le rêve. Revue philosophique. XLVI. 1898.
Ellis Havelock. On dreaming of the dead. The psychological Review. II, Nr. 5. September 1895.
— The stuff that dreams are made of. Appleton's popular science monthly. April 1899.
— A note on hypnagogic paramnesia. Mind, April 1897.
Erdmann J. E. Psychologische Briefe, 6. Aufl. Leipzig 1848.
— Ernste Spiele (XII: Das Träumen). Vortr. 3. Aufl. Berlin 1875.
Erk Vinz. v. Über den Unterschied von Traum und Wachen. Prag 1874.
Escande de Messières. Les rêves chez les hystériques Th. méd. Bordeaux 1895.
Faure. Étude sur les rêves morbides. Rêves persistants. Arch. génér. de méd. 1876, vol. I, p. 558.
Fechner G. Th. Elemente der Psychophysik. 2. Aufl. 1889.

Fenizia. L'azione suggestiva delle cause esterne nei sogni. Arch. per l'Anthrop. XXVI.
Féré Ch. A contribution to the pathology of dreams and of hysterical Paralysis. Brain, Jan. 1887.
— Les rêves d'accès chez les épileptiques. La Med. mod. 8. Dez. 1897.
Fichte J. H. Psychologie. Die Lehre vom bewußten Geiste des Menschen. I. Teil. Leipzig 1864.
Fischer Joh. Ad artis veterum onirocriticae historiam symbola. Diss. Jenae 1899.
Florentin V. Das Traumleben. Plauderei. Die alte und die neue Welt, 1899, 33. J., 725.
Fornaschon H. Geschichte eines Traumes als Beitrag der transcendentalen Psychologie. Psychische Studien, 1897, S. 274—281.
Freiligrath. Traumbuch (in der Biographie von Buchner).
Frensberg. Schlaf und Traum. Samml. gemeinverst. wiss. Vortr. Virchow-Holtzendorf, Ser. XX, H. 466, Berlin 1885.
Frerichs Joh. H. Der Mensch: Traum, Herz, Verstand. 2. Aufl. Norden 1878.
Galenus. Von der Weissagung im Traume.
Gießler C. M. Beitrag zur Phänomenologie des Traumlebens. Halle 1888.
— Aus den Tiefen des Traumlebens. Halle 1890.
— Die physiologischen Beziehungen der Traumvorgänge. Halle 1896.
Girgensohn L. Der Traum, psychol.-physiol. Versuch. S. A. 1845.
Gleichen-Rußwurm A. v. Traum in der Dichtung. Nat.-Ztg. 1899, Nr. 553—559.
Gley E. Appréciation du temps pendant le sommeil. L'intermédiaire des Biologistes, 20 mars 1898, No. 10, p. 228.
Goblot. Sur le souvenir des rêves. Revue philosophique. XLII. 1896.
Gomperz Th. Traumdeutung und Zauberei, Vortrag. Wien 1866.
Gorton D. A. Psychology of the Unconscious N. Y. Med. Times 1896, XXIV, 33, 37.
Gould. Dreams-Sleep-Consciousness. Open Court 1899.
Grabener Gottl. Chr. Ex antiquitate iudaica de menûdim bachalôm sive excommunicatis per insomnia exerc. resp. Klebius. Vitembergae 1710.
Graffunder. Traum und Traumdeutung. 1894.
Greenwood. Imaginations in dreams and their study. London 1899.
Griesinger. Pathologie und Therapie der psychischen Krankheiten. 3. Aufl. 1871.
Grot Nicolaus. Die Träume, ein Gegenstand wissenschaftl. Analyse (russ). Kiew 1878.
Guardia J. M. La personnalité dans les rêves. Rev. philos. Paris 1892, XXXIV, 225—258.
Gutfeldt J. Ein Traum. Psych. Studien, 1899, S. 491—494.
Haffner P. Schlafen und Träumen. 1884. Frankfurter zeitgemäße Broschüren. 5 Bd., Heft 10.
Hallam Fl. und **Sarah Weed.** A Study of the dream concsiousness. Amer. J. of Psychology. VII., Nr. 3. April 1896.
Hampe Th. Über Hans Sachsens Traumgedichte. Zeitschrift für den deutschen Unterricht, 10. Jahrg. 1896, p. 616 f.
Heerwagen. Statist. Utersuch. über Träume u. Schlaf. Philos. Stud. V, 1888, p. 88.
Hennings Justus Chr. Von Träumen und Nachtwandlern. Weimar 1802.
Henzen Wilh. Über die Träume in der altnord. Sagaliteratur. Diss. Leipzig 1890.
d'Hervey. Les rêves et les moyens de les diriger. Paris 1867 (anonym).
Hildebrandt F. W. Der Traum und seine Verwertung fürs Leben. Leipzig 1875.
Hiller G. Traum. Ein Kapitel zu den zwölf Nächten. Leipz. Tagbl. und Anz. 1899, Nr. 657, 1. Beil.

Hippokrates. Buch über die Träume. (Sämtliche Werke übersetzt von Dr. Robert Fuchs. München 1895—1900, Bd. I, p. 361—369.)
Hitschmann F. Über das Traumleben der Blinden. Zeitschr. f. Psychol. VII, 5—6, 1894.
Jastrow. The dreams of the blind. New Princetown Rev. New York Jan. 1888.
Ideler. Die Entstehung des Wahnsinns aus den Träumen. Charité Annalen, 1862, III. Bd.
Jean Paul. Blicke in die Traumwelt. Museum (1813) II (Werke hg. v. Hempel 44, p. 128—152).
— Über Wahl- und Halbträume, ebenda, p. 142 f.
— Wahrheit aus seinem Leben. 2, p. 106—126.
Jensen Julius. Traum und Denken. Berlin 1871. (Samml. gemeinverst. wiss. Vortr. Virchow-Holtzendorf Ser. VI, H. 134.)
Jessen. Versuch einer wissenschaftlichen Begründung der Psychologie. Berlin 1856.
Jodl. Lehrbuch der Psychologie. Stuttgart 1896. (3. Aufl. 1908.)
Kant J. Anthropologie in pragmatischer Hinsicht. Kirchmannsche Ausgabe. Leipzig 1880.
Kingsford A. B. Dreams and dream-stories ed. by Maitland. 2. éd. London 1888.
Kloepfel F. Träumerei und Traum. Allerlei aus unserem Traumleben. Universum 1899, 15. J., Sp. 2469—2484, 2607—2622.
Kramar Oldrich. O spánku a snu. Prager Akad. Gymn. 1882.
Krasnicki E. v. Karls IV. Wahrtraum. Psych. Stud. 1897, p. 697.
Krauß A. Der Sinn im Wahnsinn. Allgemeine Zeitschrift für Psychologie, XV. und XVI. 1858—1859.
Kucera Ed. Aus dem Traumleben. Mähr.-Weißkirchen, Gymn. 1895.
Ladd. Contribution to the psychology of visual dreams. Mind, April 1892.
Laistner Ludw. Das Rätsel der Sphinx. 2 Bände, Berlin 1889.
Landau M. Aus dem Traumleben. Münchner Neueste Nachrichten, 9. Januar 1892.
Lasègue. Le délire alcoolique n'est pas un délire, mais un rêve. Arch. gén. de méd. 1881. (Réimp. in Etudes méd. t. II, p. 203—227, Paris, 7e série, t. VI, p. 513—536, 1884.)
Laupts. Le fonctionnement cérébral pendant le rêve et pendant le sommeil hypnotique. Annales méd.-psychol. 1895.
Leidesdorf M. Das Traumleben. Wien 1880. — Sammlung der „Alma Mater".
Le Lorrain. La durée du temps dans les rêves. Rev. philos. vol. 38, 1894, p. 275—279.
— Le rêve. Revue philosophique. Juli 1895.
Lélut. Mémoire sur le sommeil, les songes et le somnambulisme. Ann. méd.-psych. 1852, t. IV.
Lemoine. Du sommeil au point de vue physiologique et psychologique. Paris 1855.
Lerch Math. Fr. Das Traumleben und seine Bedeutung. Gymn. Prog. r. Komotau 1883/84.
Liberali Francesco. Dei sogni. Diss. Padova 1834.
Liébeault A. Le sommeil provoqué et les états analogues. Paris 1889.
— A travers les états passifs, le sommeil et les rêves. Rev. de l'hypoth. etc. Paris 1893, 4, VIII, 41, 65, 106.
Lipps Th. Grundtatsachen des Selenlebens. Bonn 1883.
Luksch L. Wunderbare Traumerfüllung als Inhalt des wirklichen Lebens. Leipzig 1894.
Macario. Du sommeil, des rêves et du somnambulisme dans l'état de santé et dans l'état de maladie. Ann. méd.-psychol. 1858, t. IV, V.

Macario. Des rêves considérés sous le rapport physiologique et pathologique. ibid. 1846, t. VIII.
— Des rêves morbides. Gaz. méd. de Paris, 1889, Nr. 8.
Macfarlane A. W. Dreaming. The Edinb. Med. J. 1890, t. 36.
Maine de Biran. Nouvelles considérations sur le sommeil, les songes et le somnambulisme (Ed. Cousin) 1792.
Manaceine Marie de. Le sommeil, tiers de notre vie. Paris 1896.
— Sleep; its Physiology, Pathology and Psychology. London 1897.
Maudsley. The Pathology of Mind. 1879.
Maury A. Analogies des phénomènes du rêve et de l'aliènation mentale. Annales méd. psych. 1853, V, VI.
— De certains faits observés dans les rêves. Ann. méd.-psychol. 1857, t. III.
— Le sommeil et les rêves. Paris 1878.
Meisel (pseud.). Natürlich-göttliche und teuflische Träume. Sieghartstein 1783.
Melinaud. Dream and Reality, Pop. Sc. Mo. Vol LIV, p. 96—103.
Melzentin C. Über wissenschaftliche Traumdeutung. Die Gegenwart 1899. Nr. 50.
Mentz Rich. Die Träume in den altfranzösischen Karls- und Artus-Epen. Marburg 1888. (Ausg. u. Abh. aus d. Geb. d. roman. Phil., Bd. 73.)
Monroe W. S. A study of taste-dreams. Am. J. of Psychol. Jan. 1899.
Moreau de la Sarthe. Art. „Rêve" Dict. des sc. méd. t. 48. Paris 1820.
Moreau J. De l'identité de l'état de rêve et de folie. Annales méd. psych. 1855, p. 261.
Morselli A. Dei sogni nei Genii. La Cultura 1899.
Motet. Cauchemar. Dict. de méd. et de chir. pratiques.
Murry J. C. Do we ever dream of tasting? Proc. of the Americ. Psychol. 1894, 20.
Nagele Anton. Der Traum in der epischen Dichtung. Programm der Realschule in Marburg 1889.
Nelson J. Astudy of dreams. Amer. J. of Psychology. I. 1888.
Newbold W. R. Sub-conscious reasoning. Proc. Soc. Ps. Res. 1896, XII, 11—20.
— Über Traumleistungen. Psychol. Rev. March. 1896, p. 132.
Passavanti Jac. Libro dei sogni. Ausg. d. Bibl. diamante, Rom 1891.
Paulhan. L'activité mentale et les éléments de l'esprit. Paris 1889.
— A propos de l'activité de l'esprit dans le rêve. Rev. philos. vol. 38, 1894, p. 546—548.
Pfaff E. R. Das Traumleben und seine Deutung nach den Prinzipien der Araber, Perser, Griechen, Indier und Ägypter. Leipzig 1868.
Pichon. Contribution à l'étude de délires oniriques ou délires de rêve. Thèse de Bordeaux 1896.
Pick A. Über pathologische Träumerei und ihre Beziehungen zur Hysterie. Jahrbuch für Psychiatrie 1896.
Pilcz. Über eine gewisse Gesetzmäßigkeit in den Träumen. Autoreferat in Monatsschrift für Psychologie und Neurologie. März 1899.
Prévost. Quelques observations psychologiques sur le sommeil. Bibl. univ. des sc., belles-lettres et arts 1834, t. I. Littérature, p. 225—248.
Purkinje. Artikel: Wachen, Schlaf, Traum und verwandte Zustände in Wagners Handwörterbuch der Physiologie. 1846.
Radestock P. Schlaf und Traum. Leipzig 1878.
Ramm Konrad. Diss. pertractans somnia. Viennae 1889.
Régis. Les rêves Bordeaux. La Gironde (Variétés) du mai 31, 1890.
— Des hallucinations oniriques des dégénérés mystiques; C. R. du Congrès des méd. aliénistes etc. 5. Sitzung 1894. Paris 1895, p. 260.
Rêves et l'hypnotisme. Le Monde, Août 25, 1890.
Richard Jérôme. La theorie des songes. Paris 1766.

Richardson B. W. The physiology of dreams. The Asclep. London 1892, IX, 129, 160.
Robert W. Der Traum als Naturnotwendigkeit erklärt. Hamburg 1886.
Richier. Onéirologie ou dissertation sur les songes considérés dans l'état de maladie. Thèse de Paris 1816.
Robinson L. What dreams are made of. N. Americ. Rev. New York 1893, CI, VII, 687—697.
Rousset. Contribution à l'étude du cauchemar. Thèse de Paris 1876.
Roux J. Les rêves et les délires oniriques. Province méd. 1898, p. 212.
Ryff Walther Herm. Traumbüchlein. Straßburg 1554.
Sante de Sanctis. Emozione e sogni. 1896.
— I sogni nei delinquenti. Arch. di psichiatr. e antrop. criminale. Turin 1896. XVII, 488—498.
— I sogni e il sonno nell' isterismo e nella epilessia. Roma 1896.
— Les maladies mentales et les rêves. 1897. — Extrait des Annales de la Société de médecine de Gand.
— Sui rapporti d' identità, di somiglianza, di analogia e di equivalenza fra sogno e pazzia. Rivista quindicinale di Psicologia, Psichiatria, Neuropatologia. 15. Nov. 1897.
— I sogni dei neuropatici e dei pazzi. Arch. di psichiatr. e antrop. crim. 1898, 4. Heft (daselbst weitere Lit.).
— Psychoses et rêves. Rapport au Congrès de neurol. et d'hypnologie de Bruxelles 1898 Comptes rendus. H. 1, p. 137.
— I Sogni. Torino 1899 (deutsch von O. Schmidt, Halle 1901).
Santel Anton. Poskus raz kladbe nekterih pomentjivih prikazni spanja in sanj. Progr. Gym. Görz 1874.
Sarlo F. de. I sogni. Saggio psicologico. Napoli 1887.
Sch. Fr. Etwas über Träume. Psych. Studien, 1897, 686—694.
Scherner R. A. Das Leben des Traumes. Berlin 1861.
Schleich K. L. Traum und Schlaf. Die Zukunft, 1899, 29. Bd., 14—27, 54—65.
Schleiermacher Fr. Psychologie, herausgegeben von L. George. Berlin 1862.
Scholz Fr. Schlaf und Traum. Leipzig 1887.
Schopenhauer. Versuch über das Geistersehen und was damit zusammenhängt. Parerga und Paralipomena, I. Bd., 1857.
Schubert Gotthilf Heinrich. Die Symbolik des Traumes. Bamberg 1814.
Schwartzkopff P. Das Leben im Traum. Eine Studie. Leipzig 1887.
Science of dreams. The Lyceum. Dublin, oct. 1890, p. 28.
Siebek A. Das Traumleben der Seele 1877. — Sammlung Virchow-Holtzendorf. Nr. 279.
Simon M. Le monde des rêves. Paris 1888. — Bibliothèque scientifique contemporaine.
Spitta W. Die Schlaf- und Traumzustände der menschlichen Seele. 2. Aufl. Freiburg i. B. 1892.
Stevenson R. L. A Chapter on Dreams (in „Across. the Plain"). 1892.
Stricker. Studien über das Bewußtsein. Wien 1879.
— Studien über die Assoziation der Vorstellungen. Wien 1883.
Strümpell L. Die Natur und Entstehung der Träume. Leipzig 1877.
Stryk M. v. Der Traum und die Wirklichkeit (nach C. Mélinaud). Baltische Monatsschrift. Riga 1899, p. 189—210.
Stumpf E. J. G. Der Traum und seine Deutung. Leipzig 1899.
Sully J. Etude sur les rêves. Rev. scientif. 1882. p. 385.
— Les illusions des sens et de l'esprit. Bibl. scientif. internat. vol. 62. Paris. (Deutsch Die Illusionen, eine psychol. Unters. Leipzig 1884.)
— Human Mind. London 1892.
— The dreams as a revelation. Fortnightly Rev. März 1893.

Sully J. Laws of dream fancy. Cornhill Mag. Vol. L, p. 540.
— Art. „Dreams" in Encyclop. Brit. IX. Aufl.
Summers T. O. The physiology of dreaming. Saint-Louis, clin. 1895, VIII, 401—406.
Surbled. Le rêve. 2. éd. 1898.
— Origine des rêves. Rev. de quest. scient. 1895.
Synesius. Oneiromantik (deutsch von Krauß). Wien 1888.
Tannery M. P. Sur l'activité de l'esprit dans le rêve. Rev. philos. 19e année, XXXVIII, p. 630—634, 1894.
— Sur les rêves des mathématiciens. Rev. philos. 1898, I, p. 639.
— Sur la paramnésie dans les rêves. Rev. philos. 1898.
— Sur la mémoire dans le rêve. Revue philosophique. XLV. 1898.
Thièry A. Aristote et Psychologie physiologique du rêve. Rev. nev. scol. 1896, III, 260—271.
Thommayer S. Sur la signification de quelques rêves. Rev. neurol. Nr. 4, 1897.
— Beitr. zur Pathologie der Träume (tschechisch). Poliklinik der tschechischen Universität in Prag 1897.
Tissié Ph. Les rêves; rêves pathogenes et thérapeutiques; rêves photographiés Journ. de méd. de Bordeaux 1896, XXVI.
— Les rêves, physiologie et pathologie. 1898. — Bibliothèque de philosophie contemporaine.
Titchener. Taste dreams. Amer. J. of Psychology. VI. 1893.
Tonnini. Suggestione e sogni. Arch. di psichiatr. antrop. crim. III, 1887.
Tonsor J. Heinrich. Disp. de vigilia, somno et somniis, prop. Lucas. Marpurgi 1627.
„Traum", Artikel in der allgemeinen Enzyklopädie der Wissenschaft und Künste von Ersch und Gruber.
Traumbuch. Apomasaris ... auss griechischer Sprach ins Latein bracht durch Lewenklaw jetzt und ... verteutschet. Wittemberg.
Tuke Hack. „Dreaming" in Dict. of Psycholog. Med. 1892.
Ullrich M. W. Der Schlaf und das Traumleben, Geisteskraft und Geistesschwäche. 3. Aufl. Berlin 1897.
Unger F. Die Magie des Traumes als Unsterblichkeitsbeweis. Nebst Vorw.: Okkultismus und Sozialismus von C. du Prel. 2. Aufl. Münster 1898.
Utility of dreams. Edit. J. Comp. Neurol. Granville 1893, III, 17—34.
Vaschide. Recherches experim. sur les rêves. Comptes rendus de l'acad. des sciences 17. Juillet 1899.
Vespa B. I sogni nei neuro-psicopatici. Bull. Soc. Lancisiana. Roma 1897.
Vignoli. Von den Träumen, Illusionen und Halluzinationen. Internationale wissenschaftliche Bibliothek, Bd. 47.
Vischer F. Th. Studien über den Traum. Beilage z. allg. Ztg. 1876, Nr. 105—107.
Vold J. Mourly. Einige Experimente über Gesichtsbilder im Traume. Dritter internationaler Kongreß für Psychologie in München. 1897. Zeitschr. für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane. XIII. 66—74.
— Expériences sur les rêves et en particulier sur ceux d'origine musculaire et optique. Christiania 1896. — Referat in Revue philosophique. XLII. 1896.
Vvkoukal F. V. Über Träume und Traumdeutungen (tschechisch). Prag 1898.
Wedel R. Untersuchungen ausländischer Gelehrter über gew. Traumphänomene. Beiträge zur Grenzwissenschaft. 1899. S. 24—77.
Weed, Hallam and Phinney. A study of the dream-consciousness. Americ. J. of Psychol. vol. VII. 1895, p. 405—411.
Wehr Hans. Das Unbewußte im menschlichen Denken. Programm der Oberrealschule zu Klagenfurt 1887.

Weil Alex. La philosophie du rêve. Paris.
Wendt K. Krienhilds Traum. Diss. Rostock 1858.
Weygandt W. Entstehung der Träume. Leipzig 1893.
Wilks S. On the nature of dreams. Med. Mag. Lond. 1893/94, II, 597—606.
Williams H. S. The dreams state and its psychic correlatives. Americ. J. of Insanity 1891/92, vol. 17, 445—457.
Woodworth. Note on the rapidity of dreams. Psychol. Review IV, 1897, Nr. 5.
Wundt. Grundzüge der physiologischen Psychologie. II. Bd., 2. Aufl. 1880.
X. Ce qu'on peut rêver en cinq secondes. Rev. sc. 3e série, I. XII, 30. oct. 1886.
Zucarrelli. Pollutions nocturnes et épilepsie. Bull. de la Soc. de méd. ment. de Belgique, mars 1895.

B) E KÖNYV ELSŐ KIADÁSA (1900) ÓTA MEGJELENT IRODALOM:

Abraham Karl. Traum und Mythos. Eine Studie zur Völkerpsychologie. Schriften zur angew. Seelenkunde, Heft 4, Wien und Leipzig 1909.
— Über hysterische Traumzustände. Jahrbuch f. psychoanalyt. und psychopathol. Forschungen. Bd. II. 1910.
— Sollen wir die Pat. ihre Träume aufschreiben lassen? Intern. Zeitschr. für ärztl. Ps.-A. I, 1913, p. 194.
— Zur narzißtischen Bewertung der Exkretionsvorgänge im Traum und Neurose. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. VI, 64.
Adler Alfred. Zwei Träume einer Prostituierten. Zeitschrift f. Sexualwissenschaft, 1908, Nr. 2.
— Ein erlogener Traum. Zentralbl. f. Psychoanalyse, I. Jahrg. 1910, Heft 3.
— Traum und Traumdeutung. Ebenda, III, 1912/13, p. 174.
Amram Nathan. Sepher pithrôn chalômôth. Jerusalem 1901.
Banchieri F. I sogni dei bambini di cinque anni. Riv. di psicol. 8, 325—330.
Betlheim u. Hartmann. Über Fehlreaktionen bei der Korsakoffschen Psychose. Arch. f. Psychiatrie, Bd. 72, 1924.
Bleuler E. Die Psychoanalyse Freuds. Jahrb. f. psychoanalyt. u. psychopatholog. Forschungen. Bd. II. 1910.
— Träume mit auf der Hand liegender Deutung. Münch. Med. Woch. 60. Jahrg. Nr. 47, 11. Nov. 1913.
Bloch Ernst. Beitrag zu den Träumen nach Coitus interreptus. Zentralbl. für Ps.-A. II, 1911/12, p. 276.
Brewster E. T. Dreams and Forgetting. New discoveries in dream psychology Mc. Clure's Magazin, Okt. 1912.
Brill A. A. Dreams and their Relation to the Neurosis. New York Medical Journ., April 23, 1910.
— Psychoanalysis. its theory and practical application. Philadelphia and New York 1912.
— Hysterical dreamy states. New York Med. Journ. May 25, 1912.
— Artificial dreams and lying. Journ. of Abn. Psych. Vol. IX, p. 321.
— Fairy tales as a determinant of dreams and neurotic symptoms. New York Med. Journ., March 21, 1914.
Brown W. Freud's Theory of Dreams. The Lancet 19. u. 26. April 1913.
Bruce A. H. The marvels of dream analysis. Mc. Clure's Magaz. Nov. 1912.
Bruckhard Max. Ein modernes Traumbuch. Die Zeit, 1900, Nr. 275, 276.
Busemann A. Traumleben der Schulkinder. Ztschr. f. päd. Psychol 10. J. 1909, 294—301.
— Psychol. d. kindl. Traumerlebnisse. Zeitschr. f. päd. Psychol. 1910, XI, p. 320.

Claparède E. Esquisse d'une théorie biologique du sommeil. Arch. de Psychol. t. IV, Nr. 15—16, Fev.-Mars 1905.
— Rêve utile. Arch. de Psychol. 9, 1910, 148.
Coriat I. Zwei sexual-symbolische Beispiele von Zahnarzt-Träumen. Zentralbl. f. Ps.-A. III, 1912/13, p. 440.
— Träume vom Kahlwerden. Int. Zeitschr. f. Ps.-A. II, p. 460.
— The meaning of dreams. Mind and Healt series. London, Heinemann.
Delacroix. Sur la structure logique du rêve. Rev. metaphys. Nov. 1904.
— Note sur la cohérence des rêves. Rapp. et C. R. du 2. Congrès intern. de Philos. 556—560.
Delage. La nature des images hypnagogiques et le rôle des lueuers entoptiques dans le rêve. Bull. de l'Instit. général psychol. 1903, p. 235—247.
Doglia S. et Bianchieri F. I sogni dei bambini di tre anni. L'inizio dell' attività onirica. Contributi psicol. 1, 9.
Eder M. D. Freud's Theory of Dreams. Transactions of the Psycho-Medic. Soc. London, vol. III, Part. 3, 1912.
— Augenträume. Internat. Ztschr. f. ärztl. Ps.-A. I, 1913, p. 157.
Eeden Frederik van. A study of dreams. Proceedings of the Society for Psych. Research, Part. LXVII, vol. XXVI.
Ellis H. The Logic of Dreams. Contemp. Rev. 98, 1910, 353—359.
— The Symbolism of Dreams. The Popular Science Monthly, Juli 1910.
— Symbolismen in den Träumen. Zeitschr. f. Psychotherapie III, 1911, p. 29—46.
— The World of Dreams. London 1911. (Deutsch v. H. Kurella. Würzburg 1911.)
— The Relation of Erotic Dreams to Vesical Dreams. Journ. of abn. Psychol. VIII, 3, August-Sept. 1913.
Federn Paul. Ein Fall von pavor nocturnus mit subjektiven Litchterscheinungen. Internat. Zeitschr. f. ärztl. Ps.-A. I, 1913, H. 6.
— Über zwei typische Traumsensationen. Jahrb. f. Ps.-A. VI, p. 89.
— Zur Frage des Hemmungstraumes. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. VI, p. 73.
Ferenczi S. Die psychologische Analyse der Träume. Psychiatrisch-Neurologische Wochenschrift, XII. Jahrg., Nr. 11—13, Juni 1910. (Ins Englische übersetzt unter dem Titel: The psychological Analysis of Dreams in The American Journal of Psychology, April 1910.)
— Symbolische Darstellung des Lust- und Realitätsprinzips im Ödipus-Mythos. Imago, I, 1912, p. 276.
— Über lenkbare Träume. Zentralbl. f. Ps.-A. II, 1911/12, p. 31.
— Vergessen eines Symptomps und seine Aufklärung im Traume. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. II, p. 384.
— Affektvertauschung im Traum. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. IV, p. 112.
— Träume von Ahnungslosen. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. IV, p. 208.
— Pollution ohne orgastischen Traum und Orgasmus im Traum ohne Pollution. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. IV, p. 187.
Flournoy. Quelques rêves au sujet de la signification symbolique de l'eau et du feu. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. VI, p. 328.
Förster M. Das lat.-altengl. Traumbuch. Arch. f. d. Stud. d. n. Spr. u. Lit. 120. Bd., p. 43 ff., 125. Bd., p. 39—70, 127. Bd., p. 1 ff.
— Mittelenglische Traumbücher. Herrings Archiv 1911.
Foucault Marcel. Le rêve. Études et observations. Paris 1906. (Bibl. de Philosophie contemporaine.)
Friedjung J. K. Traum eines sechsjährigen Mädchens. Internat. Ztschr. f. ärztl. Ps.-A. I, 1913, p. 71.
Frink H. W. Dreams and their analysis in reference to Psychotherap. Med. Record, May. 27, 1911.

Frink H. W. On Freud's Theory of Dreams. Americ. Med., Burlington, New York VI, p. 652—661.
— Dream and Neurosis. Interstate Med. Journ. 1915.
Ginsburg Mira. Mitteilung von Kindheitsträumen mit spezieller Bedeutung. Int. Ztschr. f. ärztl. Ps.-A. I, 1913, p. 79.
Gottschalk. Le rêve. D'après les idées du prof. Freud. Archives de Neurol. 1912, Nr. 4.
Gregory J. C. Dreams as a bye-product of waking activity. Westm. Rev. London 1911, Vol. 175, p. 561—567.
Hárnik J. Gelungene Auslegung eines Traumes. Zentralbl. f. Ps.-A. II, 1911/12, p. 417.
Hitschmann Ed. Freuds Neurosenlehre. Nach ihrem gegenwärtigen Stande zusammenfassend dargestellt. Wien und Leipzig 1911. 2. Aufl. 1913. (Kap. V.: Der Traum.) (Engl. übers. von C. R. Payne. New York 1912.)
— Ein Fall von Symbolik für Ungläubige. Zentralbl. f. Ps.-A. I, 1910/11, p. 235.
— Beiträge zur Sexualsymbolik des Traumes. Ebenda, p. 561.
— Weitere Mitt. von Kindheitsträumen mit spez. Bedeutung. Intern. Ztschr. für ärztl. Ps.-A. I, 1913, p. 476.
— Goethe als Vatersymbol in Träumen. Ebenda, Heft 6.
— Über Träume Gottfried Kellers. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. II, p. 41.
— Weitere Mitteilung von Kindheitsträumen mit spezieller Bedeutung. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. II, p. 31.
— Über eine im Traum angekündigte Reminiszenz an ein sexuelles Jugenderlebnis. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. V, p. 205.
Hug-Hellmuth, H. v. Analyse eines Traumes eines 5½ jährigen Knaben. Zentralbl. f. Ps.-A. II, 1911/12, p. 122—127.
— Kinderträume. Internat. Ztschr. f. ärztl. Ps.-A. I, 1913, 470.
— Aus dem Seelenleben des Kindes. Schr. z. angew. Seelenk., herausg. v. Freud. H. 15. Wien und Leipzig 1913.
— Ein Traum, der sich selber deutet. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A., III, p. 33.
Jones E. On the nightmare. Americ. J. of Insanity, Jan. 1910.
— The Oedipus-Complex as an Explanation of Hamlet's Mystery: A Study in Motive. American Journ. of Psychology, Jan. 1910, p. 72—113. (In deutscher Übersetzung: „Das Problem des Hamlet und der Ödipus-Komplex." Schriften zur angew. Seelenkunde, H. 10, 1912.)
— Freud's Theory of Dreams. American Journal of Psychology, April 1910.
— Remarks on Dr. M. Prince's Article: The mechanism. and interpr. of Dreams. Journ. of abn. Psychol. 1910/11, p. 328—336.
— Some Instances of the Influence of Dreams on Waking Life. The Journal of abnormal Psychology, April-May 1911.
— The relationship between dreams and psychoneurotic symptoms. Americ. J. of Insanity, vol. 68. Nr. 1, July 1911.
— A forgotten dream. J. of abn. Psychol. April-May 1912.
— Papers on Psycho-Analysis. London 1912.
— Der Alptraum in seiner Beziehung zu gewissen Formen des mittelalterl. Aberglaubens. Schriften zur angew. Seelenk., hg. v. Freud, H. 14, Leipzig und Wien 1912.
— Die Theorie der Symbolik. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. V, p. 244.
Jung C. G. L'analyse des rêves. L'année Psychologique, Tome XV.
— Assoziation, Traum und hysterisches Symptom. Diagnostische Assoziationsstudien. Beiträge zur experimentellen Psychopathologie, hg. von Doz. C. G. Jung, II. Bd., Leipzig 1910 (Nr. VIII, p. 31—66).
— Ein Beitrag zur Psychologie des Gerüchtes. Zentralbl. für Psychoanalyse. I. Jahrg. 1910, Heft 3.

Jung C. G. Ein Beitrag zur Kenntnis des Zahlentraumes. Ebenda. 1910/11, p. 567—572.
— Morton Prince's: The Mechanism and Interpretation of Dreams. Eine kritische Besprechung. Jahrb. f. ps.-a. u. psychopathol. Forsch. III, 1911.
Iwaya S. Traumdeutung in Japan. Ostasien, 1902, p. 302.
Karpinska L. Ein Beitrag zur Analyse sinnloser Worte im Traume, Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. III, p. 164.
Kazodowsky A. Zusammenhang von Träumen und Wahnvorstellungen. Neurolog. Cbl. 1901, p. 440—447, 508—514.
Kostyleff. Freud et le problème des rêves. Rev. philos. 72. Bd., Juillet-Déc. 1911, p. 491—522.
Kraepelin E. Über Sprachstörungen im Traume. Psychol. Arbeiten, 5, Leipzig 1907.
Lauer Ch. Das Wesen des Traumes in der Beurteilung der talmudischen und rabbinischen Literatur. Intern. Ztschr. f. ärztl. Ps.-A. I, 1913, H. 5.
Lehmann. Aberglaube und Zauberei von den ältesten Zeiten bis in die Gegenwart. Deutsch von Petersen. 2., verm. Aufl., Stuttgart 1908.
Leroy B. A propos de quelques rêves symboliques. Journ. de psychol. Norm. et pathol. 5, 1908, p. 358—365.
— **et Tobowolska J.** Mécanisme intellectuel du rêve. Rev. philos. 1901, I, vol. 51, p. 570—593.
Löwinger. Der Traum in der jüdischen Literatur. Leipzig 1908. Mitteilungen zur jüd. Volkskunde, 10. Jahrg., H. 1 u. 2.
Maeder Alphonse. Essai d'interprétation de quelques rêves. Archives de Psychol., T. VI, Nr. 24, April 1907.
— Die Symbolik in den Legenden, Märchen, Gebräuchen und Träumen. Psychiatrisch-Neurolog. Wochenschr., X. Jahrg. 1908.
— Zur Entstehung der Symbolik im Traum, in der Dementia praecox etc. Zentralblatt f. Ps.-A. I, 1910/11, p. 383—389.
— Über die Funktion des Traumes. Jahrb. f. psychoanalyt. Forsch. IV, 1912.
— Über das Traumproblem. Ebenda V, 1913, p. 647.
— Zur Frage der teleologischen Traumfunktion. Ebenda, p, 453.
Marcinowski J. Gezeichnete Träume. Zentralbl. f. Ps.-A. II, 1911/12, p. 490—518.
— Drei Romane in Zahlen. Ebenda, p. 619—638.
Mitchell A. About Dreaming, Laughing and Blushing. London 1905.
Miura K. Japanische Traumdeuterei. Mitt. d. deutsch. Ges. f. Natur- und Völkerk. Ostasiens. X, 291—306.
Näcke P. Über sexuelle Träume. H. Groß, Archiv 1903, p. 307.
— Der Traum als feinstes Reagens f. d. Art d. sexuellen Empfindens. Monatsschrift f. Krim.-Psychol. 1905.
— Kontrastträume und spez. sexuelle Kontrastträume. H. Groß' Archiv, 24. Bd. 1907, p. 1—19.
— Beiträge zu den sexuellen Träumen. H. Groß' Archiv 29, 363ff.
— Die diagnostische und prognostische Brauchbarkeit der sex. Träume. Ärztl. Sachv.-Ztg. 1911, Nr. 2.
Negelein, J. v. Der Traumschlüssel des Yaggaddeva. Gießen 1912. (Relig. Gesch. Vers. XI, 4.)
Pachantoni D. Der Traum als Ursprung von Wahnideen bei Alkoholdeliranten. Zentralbl. f. Nervenheilk., 32. Jahrg., 1909, p. 796.
Pear T. H. The analysis of some personal dreams, with special reference to Freud's interpretation. Meeting at the British Assoc. for the advancement of science. Birmingham Sept. 16.—17., 1913. British Journ. of Psychol. VI, 3/4, Febr. 1914.

Pötzl Otto. Experimentell erregte Traumbilder in ihren Beziehungen zum indirekten Sehen. Zeitschr. f. d. ges. Neurol. u. Psych. Bd 37, 1917.
Pfister Oskar. Wahnvorstellung und Schülerselbstmord. Auf Grund einer Traumanalyse beleuchtet. Schweiz. Blätter für Schulgesundheitspflege 1909, Nr. 1.
— Kryptolalie, Kryptographie und unbewußtes Vexierbild bei Normalen. Jahrb. f. ps.-a. Forschg. V, 1, 1913.
Prince Morton. The Mechanism and Interpretation of Dreams. The Journal of abnorm. Psych. Oct.-Nov. 1910.
— The Mechanism and Interpr. of Dreams; a reply to Dr. Jones. Journ. of abn. Psychol. 1910/11, p. 337—353.
Putnam J. J. Aus der Analyse zweier Treppen-Träume. Zentralbl. f. Ps.-A. II, 1911/12, p. 264.
— Ein charakteristischer Kindertraum. Ebenda, p. 328.
— Dream interpretation and the theory of psychoanalysis. Journ. of abnorm. Psych. IX, Nr. 1, p. 36.
Raalte F. van. Kinderdroomen. Het Kind 1912. Jan.
Rank Otto. Der Mythus von der Geburt des Helden. Schr. z. angew. Seelenkunde, Heft 5, Wien und Leipzig 1909.
— Beispiel eines verkappten Ödipus-Traumes. Zentralblatt für Psychoanalyse, 1. Jahrg. 1910.
— Zum Thema der Zahnreizträume. Ebenda.
— Das Verlieren als Symptomhandlung. Zugleich ein Beitrag zum Verständnis der Beziehungen des Traumlebens zu den Fehlleistungen des Alltagslebens. Ebenda.
— Ein Traum, der sich selbst deutet. Jahrbuch für psychonalyt. und psychopathol. Forschungen, Bd. II, 1910.
— Ein Beitrag zum Narzißmus. Ebenda, Bd. III, 1911.
— Fehlleistung und Traum. Zentralbl. f. Ps.-A. II, 1911/12, p. 266.
— Aktuelle Sexualregungen als Traumanlässe. Ebenda, p. 596—602.
— Die Symbolschichtung im Wecktraum und ihre Wiederkehr im mythischen Denken. Jahrb. f. Ps.-A. IV, 1912.
— Das Inzestmotiv in Dichtung und Sage. Grundzüge einer Psychologie des dichterischen Schaffens. Wien und Leipzig 1912.
— Die Nacktheit in Sage und Dichtung. Eine ps.-a. Studie, Imago, II, 1912.
— Eine noch nicht beschriebene Form des Ödipus-Traumes. Intern. Zeitschr. f. ärztl. Ps.-A. I, 1913, p. 151.
— Fehlhandlung und Traum. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. III, p. 158.
— Die Geburtsrettungsphantasie in Traum und Dichtung. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. II. p. 43.
— Ein gedichteter Traum. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. III, p. 231.
Rank O. und Sachs H. Die Bedeutung der Psychoanalyse für die Geisteswissenschaften. Grenzfr. d. Nerven- u. Seelenlebens, hg. v. Löwenfeld, Heft 93, Wiesbaden 1913.
Reik Th. Zwei Träume Flauberts. Zentralbl. f. Ps.-A. III, 1912/13, p. 223.
— Kriemhilds Traum. Ebenda, II, p. 416.
— Beruf und Traumsymbolik. Ebenda, p. 531.
— Der Nacktheitstraum eines Forschungsreisenden. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. II, p. 463.
— Gotthilf Schuberts „Symbolik des Traumes". Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. III, p. 295.
— Völkerpsychologische Parallelen zum Traumsymbol des Mantels. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. VI. p. 310.
— Zum Thema: Traum und Traumwandeln. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. VI. p. 311.

Robitsek Alfred. Die Analyse von Egmonts Traum. Jahrb. für psychoanalyt. und psychopathol. Forschungen, Bd. II, 1910.
— Die Stiege, Leiter, als sexuelles Symbol in der Antike. Zentralbl. f. Ps.-A. I. 1910/11, p. 586.
— Zur Frage der Symbolik in den Träumen Gesunder. Ebenda, II, p. 340.
Róheim G. Die Urszene im Traume. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. VI, p. 337.
Sachs Hanns. Zur Darstellungstechnik des Traumes. Zentralbl. f. Ps.-A. I. 1910/11.
— Ein Fall intensiver Traumentstellung. Ebenda, p. 588.
— Traumdeutung und Menschenkenntnis. Jahrb. f. Ps.-A. III, 1911, p. 568.
— Ein Traum Bismarcks. Intern. Zeitschr. f. ärztl. Ps.-A. I, 1913, H. 1.
— Traumdarstellungen analer Weckreize. Ebenda, p. 489.
— Das Zimmer als Traumdarstellung des Weibes. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. II, p. 35.
— Ein absurder Traum. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. III, p. 35.
Sadger J. Über das Unbewußte und die Träume bei Hebbel. Imago, Juni 1913.
Schrötter Karl. Experimentelle Träume. Zentralbl. f. Ps.-A. II, 1912, p. 638.
Schwarz F. Traum u. Traumdeutung nach 'Abdalgani an Nabulusi'. Zeitschr. d. deutsch. morgenl. Ges., Bd. 67, 1913, III. H., p. 473—493.
Secker F. Chines. Ansichten über den Traum. Neue metaph. Rdschr., Bd. 17, 1909/10, p. 101.
Silberer Herbert. Bericht über eine Methode, gewisse symbolische Halluzinationserscheinungen hervorzurufen und zu beobachten. Jahrb. Bd. I, 1909.
— Phantasie und Mythos. Ebenda, Bd. II, 1910.
— Symbolik des Erwachens und Schwellensymbolik überh. Ebenda, III, 1911.
— Über die Symbolbildung. Ebenda.
— Zur Symbolbildung. Ebenda IV, 1912.
— Spermatozoenträume. Ebenda.
— Zur Frage der Spermatozoenträume. Ebenda.
Spielrein S. Traum vom „Pater Freudenreich". Intern. Ztschr. f. ärztl. Ps.-A. I, 1913, p. 484.
Spitteler Karl. Meine frühesten Erlebnisse. I. Hilflos und sprachlos. Die Träume des Kindes. Südd. Monatsh., Okt. 1913.
Stärke August. Ein Traum, der das Gegenteil einer Wunscherfüllung zu verwirklichen schien, zugleich ein Beispiel eines Traumes, der von einem anderen Traum gedeutet wird. Zentralbl. f. Ps.-A. II, 1911/12, p. 86.
— Traumbeispiele. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. II, p. 381.
Stärcke Johann. Neue Traumexperimente in Zusammenhang mit älteren und neueren Traumtheorien. Jahrb. f. Ps.-A. V, 1913, p. 233.
Stegmann Marg. Darstellung epileptischer Anfälle im Traume. Intern. Zeitschr. f. ärztl. Ps.-A. I, 1913.
— Ein Vexiertraum. Ebenda, p. 486.
Stekel Wilhelm. Beiträge zur Traumdeutung. Jahrbuch für psychoanalytische und psychopatholog. Forschungen, Bd. I, 1909.
— Nervöse Angstzustände und ihre Behandlung. Wien-Berlin 1908, 2. Aufl. 1912.
— Die Sprache des Traumes. Eine Darstellung der Symbolik und Deutung des Traumes in ihren Beziehungen zur kranken und gesunden Seele für Ärzte und Psychologen. Wiesbaden 1911.
— Die Träume der Dichter. Wiesbaden 1912.
— Ein prophetischer Nummerntraum. Zentralbl. f. Ps.-A. II, 1911/12, p. 128—130.
— Fortschritte der Traumdeutung. Zentralbl. f. Ps.-A. III, 1912/13, p. 154, 426.
— Darstellung der Neurose im Traum. Ebenda, p. 26.

Swoboda Hermann. Die Perioden des menschlichen Organismus. Wien und Leipzig 1904.
Tausk V. Zur Psychologie der Kindersexualität. Intern. Zeitschr. f. ärztl. Ps.-A. I, 1913, p. 444.
— Zwei homosexuelle Träume. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. II, p. 36.
— Ein Zahlentraum. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. II, p. 39.
Tfinkdji Joseph Abbé. Essai sur les songes et l'art de les interpréter (onirocritie) en Mésopotamie. Anthropos VIII, 2/3, März-Juni 1913.
Tobowolska Justine. Etude sur les illusions de temps dans les rêves du sommeil normal. Thèse de Paris, 1900.
Vaschide N. Le sommeil et les rêves. Paris 1911, Bibl. de Philos. scient. (66) (mit Literaturangabe der übrigen zahlreichen Arbeiten desselben Autors über Traum und Schlaf).
— **et Piéron.** La psychol. du rêve au point de vue médical. Paris 1902.
Vold J. Mourly. Über den Traum. Experimentell-psychologische Untersuchungen. Herausgegeben von O. Klemm. Erster Band. Leipzig 1910. II. Bd. 1912.
Weiss Edoardo. Totemmaterial im Traume. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. II, p. 159.
Weiss Karl. Ein Pollutionstraum. Internat. Zeitschr. f. Ps.-A. VI, p. 343.
Weygandt W. Beitr. z. Psychologie des Traumes. Philos. Studien, 20. Bd., 1902, p. 456—486.
Wiggam A. A contribution to the data of dream psychology. Pedagogical Seminary, Juni 1909.
Winterstein, Alfr. v. Zum Thema: „Lenkbare Träume". Zentralbl. f. Ps.-A. II, 1911/12, p. 290.
Wulff M. Ein interessanter Zusammenhang von Traum, Symbolhandlung und Krankheitssymptom. Internat. Ztschr. f. ärztl. Ps.-A. I, 1913, H. 6.